

ABSTRACT

Valtonen, Heli

Self-images, Values, and Mentalities – An Autobiographical Study of White-Collar Women in Twentieth-Century Finland

Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2004, 272 p.

(Jyväskylä Studies on Humanities

ISSN 1459-4331; 26)

ISBN 951-39-1930-7

English summary

Diss.

The thesis at hand is an endeavour to deconstruct the discursive realities of the twentieth-century Finnish women who worked in white-collar occupations, such as teaching, office work and nursing, from their autobiographies. Autobiographical writing is always a dialogue between the writer and her/his past experiences and reality, the present day, and the expected future, as well as the reader. The underlying assumption in this study is that values and mentalities have a great impact on the writer's self-image and the identities it consists of. All of these cultural and individual phenomena are mediated through life experiences. In autobiographies self-images, values and mentalities are manifested discursively. Methods applied here to interpret autobiographies and the ways writers narrate their lives, identities and self-images are, therefore, mainly applications of discourse analysis methods, while narrative and rhetorical analysis are also employed.

The ways writers narrate themselves offer the historian an interesting window through which to view the writers' lives and minds. The self-images of the eight women studied (Aune's, Edith's, Aino's, Kerttu's, Inkeri's, Kaarina's, Liisa's and Maria's) carry the legacy of twentieth-century Finland. War, poverty, hardships, humble living conditions and all the toil which was required to cope with them shaped their ideas about themselves. While writers' worlds and self-images are, in many respects, unique and polyphonic, they also have much in common. This shared part indicates mentalities and common values. As such, autobiographies are constructed within the frames of individual and polyphonic, as well as collective ways of thinking. Nevertheless, despite these common aspects in the autobiographies interpreted, the salient feature is polyphony. They are unique narratives by unique subjects about themselves, their lives and the world they have lived in. This polyphony extends inside a single autobiography where self-images are made up of different and sometimes conflicting identities. These polyphonic self-images also open a window to a polyphonic past and history which is narrated over and over again from different perspectives and in different ways.

Keywords: discourses, discourse analysis, Finland, identities, mentalities, self-images, twentieth-century, values, women

Author's address

Heli Valtonen
Department of History and Ethnology
P.O. Box 35 (H)
FIN 40014 University of Jyväskylä
FINLAND

Supervisor

Professor Toivo Nygård
Department of History and Ethnology
P.O. Box 35 (H)
FIN 40014 University of Jyväskylä
FINLAND

Reviewers

Docent Pirjo Korhonen
Department of History and Ethnology
P.O. Box 35 (E)
FIN 40014 University of Jyväskylä
FINLAND

Docent Anne Ollila
Department of History
FIN-20014 University of Turku
FINLAND

Opponent

Docent Anne Ollila
Department of History
FIN-20014 University of Turku
FINLAND

SISÄLLYS

ESIPUHE SISÄLLYS

I	JOHDANTO	9
1.1	Suomalainen yhteiskunta ja arvot.....	9
1.2	Tutkimusasetelma	12
1.3	Arvot ja mentaliteetit	15
1.4	Diskurssit ja diskurssianalyysi	17
1.5	Minäkuvat ja identiteetit	23
1.6	Omaelämäkertatutkimus ja muisti.....	26
1.7	Omaelämäkerrat aineistona ja tutkimuksen päähenkilöt.....	30
II	IHANTEET KRISTILLIS-ISÄNMAALLISISSA TAVOISSA PUHUA.....	39
2.1	Kristillis-isänmaalliset puhetavat.....	39
2.2	Kuuliainen	43
2.3	Luonteeltaan luja	48
2.4	Uhrivalmis	53
2.5	Aatteet ja ihanteet	57
III	KOKEMUKSET ELÄMÄSTÄ JA MAAILMASTA.....	61
3.1	Kasvatuksen kohteena	61
3.2	Historian vaikutus	82
3.3	Elämä opettaa	93
3.4	Sukupolvet ja yksilönkehitys	100
IV	TEOT – MAAILMAANSA RAKENTAVANA IHMISENÄ.....	108
4.1	Jumalan puolesta	108
4.2	Siveellisyyden vuoksi.....	115
4.3	Isänmaan hyväksi	123
4.4	Minuutta varten	128
	Minäkuvien historiallisuus ja niiden kerronnan tavat.....	136
4.5	Toiminta ja toiminnan motiivit.....	146
V	PUHE IHMISENÄ OLEMISESTA	152
5.1	Lähimmäisenrakkaudesta	152
	Aino – kivunlievittäjä.....	153
	Liisa – kanssakulkija.....	158
5.2	Selviytymisestä	162
	Aune – siveellisenä naisena rajaseudulla.....	163
	Maria – itseään kehittävä uranainen.....	175
	Edith, äiti – lastensa vuoksi vaikka terveyden kustannuksella	188
	Kerttu – äiti ja vaimo turvatun elämän jäljillä	194

5.3	Velvollisuuden täyttämisestä	202
	Inkeri – kulttuuristen elämysten kautta itsenäiseksi naiseksi.....	202
	Kaarina – valistaja ja kasvattaja	207
5.4	Puhe ihmisen ja ihanteen kohtauspisteenä.....	219
VI	MINÄKUVAT, ARVOT JA MENTALITEETIT	225
6.1	1900-luvun suomalaisen naisen diskursiivinen todellisuus.....	225
6.2	Arvot ja mentaliteetit	227
6.3	Vaietut teemat	232
6.4	Nostalgia omaelämäkerran käytevoimana	233
6.5	Suomalaisena ja kansalaisena	234
6.6	Naisena.....	236
6.7	Subjektina.....	237
	SUMMARY	239
	LÄHTEET	245
	LIITTEET.....	273

ESIPUHE

Pitkä työrupeama on nyt loppuillaan. On tullut aika kiittää teitä kaikkia, jotka olette olleet vaikuttamassa työni etenemiseen. Olen onnekseni saanut tehdä tutkimustani Jyväskylän yliopiston Historian ja etnologian laitoksen suojissa ja nauttia samalla tiedeyhteisön eteenpäin potkivasta voimasta. Työni ohjaajan professori Toivo Nygårdin panos väitöskirjani valmistumiseen on ollut ratkaiseva, sillä ilman hänen kannustustaan en todennäköisesti olisi uskaltanut urakkaan lainkaan tarttua. Täytyy tosin myöntää, että synkimpinä hetkinä olen mielessäni manannut sitä, että onnistuit aikanaan ylipuhumaan yllytyshullun vastavalmistuneen. Nyt olen asiasta pelkästään iloinen. Kiitos Topi!

Työni esitarkastajien dosentti Anne Ollilan ja dosentti Pirjo Korkiakan lausunnot ja kommentit työstäni rohkaisivat mieltäni juuri sopivasti hetkellä, jolloin itse tunsin katselleeni aiheittani aivan liian pitkään aivan liian läheltä. Lausunnoista sain uutta intoa viimeistellä työni. Suuri kiitos teille erittäin asiantuntevista lausunnoista.

Työni ovat kokonaan tai osittain lukeneet myös monet työtovereistani. Heistä haluaisin erityisesti kiittää professori Petri Karosta ja dosentti Kustaa H. J. Vilkunaa asiallisista ja samalla pirullisen salaviisaista huomautuksista, joiden parissa askaroiminen on edistänyt ajatteluaani prosessin eri vaiheissa. Osoittautui oikein hyödylliseksi saada teiltä palautetta useampaan otteeseen, kiitos.

Tutkimustyön tekeminen voi parhaimmillaan olla sosiaalista ja ajoittain suorastaan hervottoman hauskaa. Asiallisten keskustelujen lomassa ovat huumoria ylläpitäneet kaikki laitoksemme värikkäästä kaartista. Huumorin varjolla olen saanut niin kannustusta ja neuvoja tutkimuksen tekoon kuin – milloin enemmän, milloin vähemmän – syvällisiä elämänohjeita, joista riittää ammentavaa koko loppuelämän varrelle. Opettavaisten pienten tarinoiden ja anekdoottien kertojina ovat erityistä taituruutta osoittaneet professori Seppo Zetterberg ja dosentti Jari Ojala. Jatkakaa vain samaan malliin.

Nuorelle tutkijalle on myös suurin piirtein samassa tutkijanuran vaiheessa olevien tutkijoiden vertaisryhmä tärkeä. Ilokseni voin sanoa, että omalla kohdallani tuo joukko on ollut laaja. Hyväntahtoinen ja kannustava herja on lentänyt fil. lis. Piia Einosen, fil. tri Jari Eilolan, fil. tri Marko Lambergin ja fil. tri Olli Matikaisen kanssa jo vuodesta 1999. Matkan varrella mukaan on liittynyt monta toinen toistaan persoonallisempaa nuorta tutkijaa. Teihin kaikkiin on ollut ilo tutustua.

Jonkinlaisesta kutsumusluonteestaan huolimatta tutkimustyö on sikäli työtä muun työn joukossa, että elääkseen on tutkijankin nautittava palkkaa. Omalla kohdallani ovat asiat tässä suhteessa olleet hyvin. Pääosan työstäni olen saanut tehdä Jyväskylän yliopiston rehtorin Aino Sallisen myöntämän jatko-opiskelijalle suunnatun tuen turvin. Suuri kiitos. Tutkimustyötäni ovat tukeneet myös Suomen Akateemisten Naisten Liitto, Ellen ja Artturi Nyysösen säätiö sekä Jyväskylän yliopiston humanistinen tiedekunta. Työn viimeistelyn olen suorittanut työskennellessäni professori Toivo Nygårdin johtamassa Maaseutu

ihmisen selviytymisstrategiat -tutkimushankkeessa. Viimeistelyn kannalta on ollut hyödyksi työskennellä samalla kokonaan uuden haasteen ja aiheen parissa. Kaksi aivan eri vaiheessa olevaa työtä ovat mukavasti innoittaneet toisiaan. Kiitokset kaikille tuesta.

Väitöskirja saa tekijän kannalta aivan uuden ulottuvuuden, kun se saa kannet ympärilleen. Tässä suhteessa olen saanut apua Jyväskylän yliopiston kirjaston julkaisuyksikön kirjastoamanuenssi Irene Ylöseltä, joka on antanut sekä ohjeita että huolehtinut siitä, että työ julkaistaan ajallaan. Kärsivällisyytesi on ihailtava, en nimittäin liene ainoa, joka vielä aivan viime metreillä on halunnut tehdä pieniä viilauksia. Kiitos!

Monet ystäväni, tuttavani ja sukulaiseni ovat osoittaneet kiinnostusta työtäni kohtaan ja kannustaneet eteenpäin, kiitos teille kaikille. Omalta perheeltäni saamani tuki on kuitenkin ollut kaikkein tärkein. Mikään tuskin voisi kokonaan korvata sitä hyväksyvää ja kannustavaa asennetta omaa uravalintaani kohtaan, jota äitini, sisareni ja veljeni ovat osoittaneet. Teidän aito kiinnostuksenne ja uskonne tekemisiäni ja aihettani kohtaan on ollut elähdyttävää ja rikastuttavaa, kiitos!

Jyväskylässä Aleksis Kiven ja suomalaisen kirjallisuuden päivänä 10. lokakuuta
2004

Heli Valtonen

I JOHDANTO

1.1 Suomalainen yhteiskunta ja arvot

Suomalaisiin liitetään useita stereotyyppisiä määreitä, kuten kova työnteko, sisukkuus ja päättäväisyys, vaiteliaisuus tai huono viinapää. Näillä stereotyyppiöillä viitataan yhtäältä erilaisiin ihanteisiin, toisaalta käsityksiin suomalaisesta mentaliteetista. Nämä viittaukset joutuvat keskenään helposti ristiriitaan, sillä ihanteet ovat alati muuttuvia. Esimerkiksi vaikenemisestä tuli kullan sijasta tinaa ja puhuminen muuttui hopeasta platinaksi samaa tahtia kuin kansainvälistyminen juurtui suomalaiseen retoriikkaan. Ihanne muuttui nopeasti ja aiheutti samalla ristiriidan, sillä kulttuuriset mallit ja mentaliteetit olivat yhä mukautuneet siihen, että vaikeneminen on kultaa.

Ihanteiden ja kulttuuristen mallien välinen ristiriita voi aiheuttaa ahdistusta ja hämmennystä. 1900-luvun alkupuolen sukupuolijärjestelmä ja sukupuolten väliset ihanteet ja niille rakentunut ydinperheideologia, joka piti sisällään jaon julkiseen ja yksityiseen, kantoivat vahvasti mukanaan huoneentaulun maailman perintöä, jossa isäntä nähtiin kotitalouden päänä. Eräs tämän tutkimuksen aineiston muodostavissa omaelämäkerroissa esiin nouseva ristiriita kytkeytyykin juuri aviomiehen suurempaan taloudelliseen vastuuseen perheestä. Kirjoittajat muun muassa kertovat luopuneensa omista tavoitteistaan puolisonsa hyväksi. Toisaalta 1900-luvun loppupuolella, jolloin omaelämäkerrat kirjoitettiin, oli vallalla itsenäisen naisen ihanne, jonka kanssa monet kirjoittajat keskustelevalat. Heitä selvästi vetää kahtaalle kaksi erilaista näkemystä naisen asemasta yhteiskunnassa ja perheessä: totuttu malli ja uusi ihanne.¹

Koko 1900-luku oli suomalaisen yhteiskunnan kannalta ambivalentti. Suomalainen yhteiskunta syntyi virallisesti ja vakiintui, mutta ei ilman monen-

¹ Elina Haavio-Mannilan (1970, 228-229) 1960-luvun lopulla laatima suomalaisen naisen asemaa koskeva tutkimus avaa mielenkiintoisen ikkunan kysymykseen, joka koskee naisten asemaa koskevan keskustelun vaikutuksista ihanteisiin, arvoihin ja odotuksiin. Aktiivinen keskustelun seuraaminen lisäsi tasa-arvon ja naisten yhteiskunnallisen osallistumisen kannatusta.

tasoisia ristiriitoja. Sitä leimasivat yhtäältä voimakas muutos, toisaalta samanaikaiset ja keskenään ristikkäiset ilmiöt. Eri yhteiskunnallisissa piireissä oli vallalla hyvinkin erilaisia arvostuksia, ihanteita ja näkemyksiä. Eräs voimakkaimpia kahtiajakoja oli jako ”valkoiseen” ja ”punaiseen” Suomeen. Vuoden 1918 tapahtumilla oli kauaskantoisia seuraamuksia, joista osa näkyy yhä. Erityisesti paikallisella tasolla juopa voi olla vieläkin selvästi tunnistettavissa.² Vastaavasti talvisotaa on sisällissodan vastakohtana pidetty kansakuntaa yhdistäneenä vaiheena, mutta käytännössä tilanne ei tämänkään vaiheen osalta ollut yksiselitteinen, sillä yhtäältä yhtenäistyminen oli päässyt hyvään vauhtiin jo viimeistään 1930-luvun jälkipuoliskolla.³ Toisaalta talvisodankin aikana kuului myös soraääniä. Ne tulkittiin kansakuntaa uhkaavaksi sisäiseksi vaaraksi, joka pääasiallisesti paikantui vuoden 1918 konfliktin hävinneen osapuolen aktiivisimpaan osaan. Poliittiset vangit olivat vakaumuksellisia kommunisteja tai sellaisiksi epäiltyjä ja edustivat vastavoimaa valkoisen Suomen arvoille.⁴

Valkoisen Suomen arvomaailma kiteytyi 1920-, 1930- ja 1940-luvuilla kodin, uskonnon ja isänmaan ihanteisiin. Yhteiskuntajärjestyksen ja instituutioiden osalta tämä tuli esille esimerkiksi siinä, että koululaitos sai tehtäväkseen välittää näitä valkoisia arvoja tuleville kansalaisille ja heidän kauttaan myös heidän vanhemmilleen.⁵ Kodin, uskonnon ja isänmaan ihanteiden jalansija oli vahva myös ylioppilaiden piirissä.⁶ Epävirallisemmalla järjestötasolla valkoisen Suomen arvojen hegemonia näkyi siinä, että hyvin monet merkittävät järjestöt sitoutuivat niihin. Suurimpia niistä olivat Suojeluskunta- ja Lotta Svärd -järjestöt, joista erityisesti jälkimmäinen korosti myös uskontoa poikkeuksellisen vahvasti.⁷ Muita järjestöjä, joiden ideologioihin kodin, uskonnon ja isänmaan arvot sisältyivät, olivat mm. Partioliike ja Marttajärjestö sekä erilaiset kristillissosiaaliseen toimintaan panostaneet järjestöt, kuten Valkonauha. Niillä oli samanaikaisesti merkitystä sekä vallitsevaa yhteiskuntajärjestystä tukevina että sitä sisältäpäin uudistavina voimina.⁸

² Ks. esim. Rislakki, J. 1995.

³ Ahto, S. 1989; Soikkanen, T. 1984.

⁴ Hako, M. & Huuhtanen, H. 1985; Rislakki, J. 1985, 171-174; Peltonen, U. (toim.) 1989, 8; Savolainen, H. 2000, 19-20; Miika Siironen (2004) on tarkastellut vuoden 1918 jälkeistä tilannetta paikallistasolla ja todennut, että voittanut puoli sai selvän tilaisuuden määritellä arvoja yhteisön sisällä haluamaansa suuntaan.

⁵ 1920- ja 1930-luvun koululaitosta on tarkasteltu useissa tutkimuksissa esim. Rinne, R. 1986; Rinne, R. 1989; Isosaari, J. 1989; Männistö, J. 1994; Nurmi, V. 1995; Koski, L. 1999; Launonen, L. 2000; Komulainen, K. 2001a; Komulainen, K. 2001b; Komulainen, K. 2002a. Kyösti Kiuasmaa (1982, 143-155, 297-315) on korostanut oppikoululaitoksen sisällä ja oppikoululaisten piirissä vallinnutta vahvaa patriottis-nationalistista henkeä.

⁶ Ylioppilaiden aatteellisista pyrinnoista ja arvomaailmasta sotien välisenä aikana ks. Klinge, M. 1968.

⁷ Suojeluskunnista ja Lotta Svärdistä esim. Hersalo, N. V. 1962; Koskimies, A. & Koskimies, R. 1964; Vasara, E. 1997a; Olsson, P. 1999; Sulamaa, K. 1999; Selén, K. 2001; Ihanteiden vaikutusta lottien kollektiiviseen identiteettiin on tarkastellut mm. Viitala, U. 2004.

⁸ Ks. eritt. Ollila, A. 1993, 28-32, 150-153; Markkola, P. 2000, 137; Markkola, P. 2002, 166, 178-179, 204; ks. myös Halmesvirta, A. 1997, 9-12; Savunen, L. 53-54, 56; Partion ja oppikoulujen suhde oli läheinen, sillä moni lippukunta perustettiin koulun yhteyteen ja tavoitti suuren osan koulun oppilaista. Vesikansa, O. 1960, 2-5.

Vaikka kodin, uskonnon ja isänmaan ihanteet olivat 1800-luvulla ensisijassa sivistyneistön piiristä noussut ilmiö⁹, ulottuivat valkoisen Suomen arvot 1900-luvulla niin laajalle koko yhteiskuntaan, että käytännössä kaikki kansalaiset joutuivat kohtaamaan ilmiön elämänsä aikana. Esimerkiksi evankelisluterilaisen kirkon ja nationalismin suhde oli Suomessa läheinen. Erityisesti se näkyi kirkon ja armeijan sekä kirkon ja suojeluskunnan välisissä suhteissa. Ne olivat kaikki pohjimmiltaan vallitsevaa yhteiskuntajärjestystä ylläpitäviä voimia, joissa mahdollisiin uudistuksiin pyrittiin yleensä sisältäpäin horjuttamatta yhteiskuntajärjestystä.¹⁰ Papiston rooli oli vahva myös monien muiden järjestöjen piirissä.¹¹

Toisen maailmansodan jälkeen kristillis-isänmaallinen arvomaailma ja siihen sisältyneet ihanteet joutuivat kriisiin, joka huipentui 1960-luvun lopulla, jolloin sotasukupolven lapset kiistivät vanhempiensa sukupolven arvot.¹² Kristillis-isänmaallisten arvojen rapautuminen oli pitkälinen prosessi, johon sisältyi niin ajoittaista paluuta vanhoihin arvoihin kuin kokonaan uuden etsintää. Pertti Alasuutari on analysoinut sodan jälkeisen Suomen yhteiskunnallista puhetta ja todennut, että esimerkiksi taidepolitiikkaa koskevassa keskustelussa sukupolvikonflikti osui jo 1950-luvulle, jolloin sotien välisen ajan taide-elämän johtohahmojen valta-asema kyseenalaistettiin. Yhteiskunnallista keskustelua koskevan analyysinsä pohjalta Alasuutari on jakanut sodan jälkeisen Suomen eli toisen tasavallan ajan kolmeen jaksoon. Niistä ensimmäistä, 1960-luvulle saakka kestänyttä kautta hän kutsuu moraalitalouden vaiheeksi. Sille oli ominaista vetoaminen aatteellisiin ja moralistisiin perusteluihin.¹³ Useissa sodan jälkeistä Suomea koskevissa tutkimuksissa on todettu, että sodan aiheuttama murros ei välittömästi näkynyt esimerkiksi eettis-moraalisten periaatteiden ja ihanteiden muutoksena, päinvastoin. Uudessa poliittisessa ja yhteiskunnallisessa tilanteessa oli turvallista ja helppoa vedota tuttuihin ja hyväksi havaittuihin argumentteihin ja periaatteisiin, jotka samalla loivat jatkuvuuden tunnetta.¹⁴

Kristillis-isänmaallisten arvojen merkitykseen suomalaisen yhteiskunnan muokkaajana antaa mielenkiintoisen näkökulman yhdysvaltalaisen sosiologien Ronald Inglehartin ja Wayne E. Bakerin monikansallinen tutkimus, jossa vertailtiin traditionaalisten arvojen säilymistä 65 eri maassa. Tutkimuksen mukaan Suomi, joka sijoittuu protestanttisen Euroopan maiden joukkoon yhdessä muiden pohjoismaiden kanssa, edustaa arvoiltaan moderneimpia yhteiskuntia. Pohjoismaista Suomi ja Islanti ovat kuitenkin kaikkein traditionaalisimpia. Tut-

⁹ 1800-luvun loppupuolen sivistyneistön ja muotoutuvan keskiluokan arvoista ks. esim. Häggman, K. 1994; Sulkunen, I. 1995; Siltala, J. 1996; Kokko, M. 1998; Ollila, A. 1998; Siltala, J. 1999.

¹⁰ Murtorinne, E. 1978, 276-281; Herännäisyyden suhteesta nationalismiin ks. Huhta, I. 2001; Suojeluskunnan suhde kirkkoon oli jossain määrin ongelmallinen. Yhtäältä se tarvitsi kirkon tukea, toisaalta kirkon piirissä vallitsi myös suojeluskunnan kannalta liian pasifistisia näkemyksiä. Selén, K. 2001, 139, 144, 268-274.

¹¹ Kirkon suhteesta kansalliseen aatteeseen ks. Kena, K. 1979, 19-20, 26, 46, 66-73, 103, 133-134.

¹² Tuominen, M. 1991.

¹³ Alasuutari, P. 1996, 218, 245-246.

¹⁴ Tuominen, M. 1991, 74-78; Alasuutari, P. 1996, 9-12.

kimuksen mukaan Suomessa arvostetaan muita pohjoismaita vähemmän itsensä toteuttamista ja elämänlaatua ja arvostetaan enemmän traditionaalisia arvoja ja aineellista selviytymistä.¹⁵ Tätä voidaan selittää mm. muutamilla historiallisilla tekijöillä, jotka ovat vaikuttaneet suomalaiseen yhteiskuntaan 1900-luvun aikana. Ensinnäkin Suomi itsenäistyi suhteellisen myöhään ja sitä seurasi verinen sisällissota. Toiseksi toisella maailmansodalla oli hyvin voimakkaita niin henkisiä kuin aineellisiakin vaikutuksia Suomeen. Kolmanneksi suomalainen yhteiskunta modernisoitui, ts. maatalousyhteiskunnasta siirryttiin ensin teollisuus- ja sittemmin jälkiteolliseen yhteiskuntaan, suhteellisen myöhään ja lisäksi rivakkaan tahtiin. Sotien jälkeinen Suomi oli ja on arvoiltaan ristiriitainen. Sitä leimaa yhtäältä sosiaalidemokraattinen hyvinvointivaltioideologia ja tasa-arvon ihanne, toisaalta konservatiivisempi, yrittämistä, kovaa työntekoa ja pärjäämistä arvostava keskiluokkaiseksi ja liberalistiseksi mielletty ihanne, joka tiivistyy sanontaan ”jokainen on oman onnensa seppä”.¹⁶ Juha Siltalaa mukaillen näiden ihanteiden voi sanoa heijastuvan yksilöiden tasolla sukupuolittuneina. Naisten psyykinen halu pärjätä näkyy toisten puolesta uhrautumisena, miehet etsivät selviytymiskeinoa kovasta yrittämisestä ja eteenpäin pyrkimisestä.¹⁷ Näille arvoille löytyy vastineensa myös tutkimuksen aineistosta.

1.2 Tutkimusasetelma

Tulkitsemalla ainutkertaisia ja yksilöllisiä omaelämäkertoja koetan ymmärtää sitä miten minuus, naiseus, kansalaisuus ja suomalaisuus ovat muotoutuneet 1900-luvun Suomessa. Ensinnäkin lähestyn tutkimuksessani arvojen vaikutusta naisten elämäkäsitteisiin ja minäkuvan muotoutumiseen kehitys-, sosiaali- ja identiteetin konstruoitumista käsittelevän psykologian käsitteiden kautta. Kehityspsykologian mukaan yksilöä tulee tarkastella aina tietyn yhteisön ja yhteiskunnan jäsenenä sekä kulttuurinsa edustajana ottaen huomioon elämänkaareen tai -kulkuun liittyvien tekijöiden vaikutus. Toisena tutkimuksen kantavana lähtökohtana on psykologian, yhteiskuntatieteiden ja kulttuurintutkimuksen piirissä vaikuttava konstruktivistinen näkemys, jossa yhteiskunta, kulttuuri ja yksilö ymmärretään keskinäisessä vuorovaikutuksessa oleviksi ja toisiaan muokkaaviksi ilmiöiksi.¹⁸

Tutkimus rakentuu neljän yleisen lähtökohdan varaan:

¹⁵ Kriteereinä olivat jumalan merkitys vastaajan elämässä, lasten tulee itsenäisyyden ja päättävyyden sijasta oppia kuuliaisuutta ja uskonnollisia arvoja, abortti ei ole sallittu missään olosuhteissa, vastaaja tuntee vahvaa kansallista ylpeyttä, vastaaja arvostaa auktoriteetin kunnioitusta, vastaaja pitää ensisijaisempaan taloudellista ja fyysistä turvallisuutta kuin itseilmaisua ja elämänlaatua, vastaaja ei pidä itseään erityisen onnellisena, vastaaja ei ole eikä tule allekirjoittamaan kansalaisadresseja, homoseksuaalisuus ei ole koskaan hyväksyttävää sekä ihmisiin luottaessaan tulee olla tarkkana. Inglehart, R. & Baker, W. 2000, 24, 29-31.

¹⁶ Smolander, J. 2000, 19, 41, 312-316.

¹⁷ Siltala, J. 1994, 125.

¹⁸ Schachter, E. P. 2002, 417-419, 425-427, 429, 431; Sugarman, L. 1986, 3; Dunderfelt, T. 1998, 15-17.

1. Arvot ovat merkittävä yhteisöä ja yhteiskuntaa rakenteistava tekijä. Rakenteet sekä muodostavat yksilön toiminnan rajat että ovat samanaikaisesti sen lopputulosta (sosiaalisen toiminnan teoria).
2. Arvot osana sosiaalista todellisuutta ovat sosiaalisesti konstruoituja ja siten myös ilmentyvät sosiaalisissa käytänteissä, teoissa, tapahtumissa ja kielessä (konstruktivistinen lähtökohta).
3. Kasvatuksen ja muiden kokemusten kautta yksilöt joutuvat kosketuksiin ja mahdollisesti myös sosiaalistuvat kulloinkin vallitseviin arvoihin. Elämän aikana kehitykseen vaikuttavat historialliset, ei-normatiiviset ja kulttuuriset tekijät. Ne muokkaavat yksilön suhdetta lapsuuden ja nuoruuden arvoihin sekä siihen miten ja missä muodossa niitä myöhemmän elämän varrella toteutetaan (kehitys- ja sosiaalipsykologinen lähtökohta).
4. Kansallinen projekti ja sen arvot läpäisivät 1900-luvun alkupuolen suomalaisen yhteiskunnan (historiallinen lähtökohta).

Lähtökohdat yksi ja kaksi edustavat kahta toisistaan jossain määrin poikkeavaa yhteiskuntateoreettista näkemystä. Niiden perusajatukset on kuitenkin mahdollista yhdistää. Anthony Giddensin sosiaalisen toiminnan teoriaan sisältyy ajatus siitä, että ihmisten toiminta tuottaa rakenteita (ja rutiineja), jotka puolestaan jäsentävät ja rajoittavat toimintaa.¹⁹ Konstruktivistinen lähtökohta puolestaan olettaa sosiaalisen todellisuuden merkitysvälitteiseksi ja siten pohjimmiltaan satunnaiseksi. Maltillisessa konstruktivismissa satunnaisuus ymmärretään rajoittuneeksi. Rajoittuneisuus on yhtäältä seurausta luonnonympäristöstä ja ihmislajin olemuksesta. Toisaalta toimijan näkökulmasta merkki- ja merkitysjärjestelmillä on normatiivisella tasolla pakottava luonne. Vuorovaikutuksen ja sosialisatioprosessin kautta subjekti omaksuu ympäröivän symbolimaailman. Voidaan myös sanoa, että symbolimaailma ottaa subjektin haltuunsa, niin riippuvainen subjekti siitä on. Voidakseen toimia toisten ihmisten kanssa, subjektin on hyväksyttävä ja alistuttava kulttuurisen merkitysjärjestelmän ehtoihin.²⁰ Siten molemmat teorit olettavat, että subjektin (toimijan) näkökulmasta on olemassa rajoittavia rakenteita tai merkitysjärjestelmiä, joita subjekti periaatteessa voi tiettyjen ehtojen puitteissa toiminnallaan vahvistaa, uusintaa tai muokata ja muuttaa. Se miten subjekti toimii ja toiminnallaan (teoillaan ja puheessaan) konstruoi itseään ja sosiaalista todellisuutta ei ole mielivaltaista, vaan vahvasti riippuvaista koetusta sosiaalisesta todellisuudesta, joka yksilön näkökulmasta muodostaa ”pakottavia” rakenteita ja rajoja. Toisin sanoen yksittäisen ihmisen valinnanvapauden näkökulmasta sosiaalinen todellisuus voidaan ymmärtää eri tavoin rakenteistuneeksi ja rajoittuneeksi, joskin mikä tahansa sosiaalinen todellisuus jättää myös runsaasti liikkuma- ja tulkintavaraa.

Kolmas lähtökohta perustuu kehitys- ja sosiaalipsykologiselle oletukselle ihmisestä sosiaalisena olentona, joka on psyykkisesti ja emotionaalisesti riippuvainen toisista ihmisistä. Juuri tämä emotionaalinen ja psyykkinen riippuvuus tekee sosiaalisesta todellisuudesta pakottavaa. Subjekti sosiaalistuu merkitys-, arvo- ja normijärjestelmiin vuorovaikutteisten suhteiden kautta. Konstruktivistisesta näkökulmasta tarkasteltuna nämä ihmisten väliset suhteet ovat kulttuurisesti välittyneitä eli merkitysvälitteisiä.²¹

¹⁹ Giddens, A. 1984b, 25.

²⁰ Heiskala, R. 2000, 197-203, 205-206.

²¹ Schachter, E. P. 2002, 417-419, 422.

Neljäs kohta liittyy merkitys- ja arvojärjestelmien ajalliseen sitoutuneisuuteen. Tietynä aikana, tietyissä yhteiskunnissa tai yhteisöissä on vallalla tietynlaisia merkitys- ja arvojärjestelmiä, jotka vaikuttavat subjektin elämään. Jossain tilanteessa tietyt arvot voivat esimerkiksi saada erityisaseman siksi, että ne perustuvat hallitsevan ryhmän asemaan ja tulkintoihin. Tästä kristillis-isänmaalliset arvot ovat oivallinen esimerkki. Tämä lähtökohta, joka olettaa kristillis-isänmaallisten arvojen merkittävyyden, voi tutkijan kannalta toimia sekä positiivisena että negatiivisena virikkeenä. Se voi joko auttaa huomaamaan ristiriitoja ja moniäänisyyttä tai pahimmillaan estää näkemästä ja kuulemasta niitä. Koska arvot muodostavat monitahoisen, heterogeenisen ja ennen kaikkea epämääräisen ja vaikeasti tavoitettavan ilmiöiden kentän, jokin kiinnekohtana toimiva hypoteesi helpottaa tutkijan työskentelyä. Peilautuessaan tätä hypoteesia vasten aineiston mahdollisesti sisältämät ristiriidat ja moniulotteisuudet nousevat helpommin näkyville. Tämä tutkimuksen lähestymistapa on teoreettisesta perusluonteestaan huolimatta aineistolähtöinen. Saatuaani tuntuman aineiston sisältöihin ja luonteeseen, osoittautuivat kristillis-siveellis-isänmaalliset arvot luontevalta hypoteettiselta lähtökohdalta, sillä kaikista tutkimuksen aineistoon kuuluvista omaelämäkerroista löytyy niihin viittauksia ja yhteyksiä. Vaikka viittausten luonne ja taso eri kirjoittajien kohdalla vaihtelee hyvinkin paljon, käyvät he kaikki vuoropuhelua kristillis-isänmaallisen maailmankuvan kanssa.

Kuhunkin peruslähtökohtaan palataan laajemmin ja perusteellisemmin tutkimuksen edetessä. Tutkimus jakaantuu johdannon lisäksi viiteen pääosaan. Joista jokaisessa tuodaan mukaan uusi näkökulma ja näin edelleen syvennetään tulkintaa. Johdannossa (pääluke 1) esitän tiivistetysti tutkimuksen teoreettiset lähtökohdat, joita varsinaisissa tutkimusosioissa syvennetään ja täydennetään, sekä tärkeimmät käsitteet, joita ovat arvot, mentaliteetti, diskurssi, minäkuva ja identiteetti.

Empiirinen osuus jakaantuu neljään suurempaan kokonaisuuteen. Pääluvussa kaksi käsitellään ihanteita, jotka ilmentävät arvoja. Tässä osassa tutkimuksen painopiste on 1900-luvun alkupuolen Suomen yhteiskunnallisen ja kulttuurisen kontekstin tarkastelussa. Ihanteet edustavat yhteiskunnassa ja kulttuurissa vallitsevaa arvomaailmaa eli niitä arvoja, joihin yksilö pyritään yhteiskunnan taholta sosiaalistamaan. Seuraavassa pääluvussa tutkitaan arvoihin sosiaalistumista eli arvojen mahdollista omaksumista osaksi omaa arvomaailmaa. Tässä pääluvussa painopiste on lapsuudessa, vaikka psykologiassa korostetaan kokemusten muokkaavan identiteettiä koko elämäniän.²² Lapsuuteen painottuminen on perusteltua, koska kirjoittajat itse nostavat lapsuuden merkittäväksi elämänvaiheekseen ja sitoutuvat siten elämänkaari- ja kehityspsykologian perusajatuksiin. Sosiaalistuminen, siinä määrin kuin se toteutuu, tapahtuu kokemusten kautta. Arvojen omaksuminen ei tarkoita niiden automaattista hyväksymistä, vaan voi myös tarkoittaa niiden kieltämistä. Omaksumisella tarkoitetaan vain jonkinasteisen henkilökohtaisen suhteen muodostamista arvoihin.

²² Dunderfelt, T. 1998, 15-17.

Neljännessä pääluvussa keskitytään tarkastelemaan arvojen tuottamista uudelleen omassa elämässä oman toiminnan kautta. Käsittely keskittyykin siihen, miten tutkimuksen kohdehenkilöt kertovat omassa elämässään toteutaneensa näitä arvoja ja kuinka ne heidän elämässään ilmenivät. Myös itse omaelämäkerran kirjoittaminen on osa tätä arvojen uudelleentuottamisprosessia. Arvojen diskursiivinen ilmeneminen omaelämäkertoissa onkin tutkimuksen neljännen empiirisen osan (luku 5) keskeinen näkökulma. Kun arvot on yksilöllisesti omaksuttu, niitä toteutetaan ja tuotetaan uudelleen toiminnassa. Koska omaelämäkerran kirjoittaminen on yksi näistä arvoja uudelleentuottavista teoista, ilmenevät arvot omaelämäkertoissa diskursiivisesti. Diskurssianalyysiin perustuvassa viidennessä osuudessa perusajatuksena on, että omaelämäkerran kirjoittaminen on sekä yksi arvojen uudelleentuottamisen muoto että tapa tehdä identiteettityötä. Koska diskurssianalyysiosuus metodisesti poikkeaa muusta tutkimuksesta, se erotetaan omaksi kokonaisuudekseen, vaikka vaihtoehtona olisikin ollut sijoittaa se yhteen muiden arvojen uudelleentuottamisen muotojen kanssa. Tutkimuksen viimeisessä osassa (luku 6) kokoaan yhteen tutkimustulokset sekä esitän oman tulkintani aiheesta. Viimeinen osa ei ole vain yhteenveto, vaan se tuo mukaan vielä yhden uuden näkökulman aiheeseen.

Rakenneratkaisu perustuu johdonmukaisuuteen suhteessa tutkimuksen lähtökohtiin, joista yksi on rakenteen – eli tässä tapauksessa arvojen – kaksinaisuus suhteessa toimijaan.²³ Siksi tutkimuksen ihanteita käsittelevässä osassa korostuu ennen kaikkea arvojen merkitys maailman hahmottamisen välineinä sekä toiminnan rajojen asettajina. Tekoja ja toimintaa tarkastelevassa osiossa sen sijaan painottuu arvojen uudelleentuottaminen yksilöllisesti muuntuneina. Tutkimus voidaan siten lukea subjektin (tutkittavat naiset) ja merkitysrakenteen (arvot) välisen vuorovaikutussuhteen tutkimuksena sosiaalisen todellisuuden rakentumisen näkökulmasta. Tutkimuksen rakenne toimii myös toisella tasolla. Kehityopsykologisesta näkökulmasta tarkastellen osiossa painottuvat yhtäältä arvoihin eli yhteisöön sosiaalistuminen. Toisaalta asiaa lähestytään erityisesti motivaation ja toiminnan eli itsensä toteuttamisen sekä identiteettien ja minäkuvien rakentumisen näkökulmista.

1.3 Arvot ja mentaliteetit

Arvokysymykset näyttävät tutkimuksessa nousevan esille erityisesti silloin, kun tutkitaan mentaalista murroskautta.²⁴ Esimerkiksi tämän tutkimuksen kannalta kiinnostava kristillis-isänmaallinen arvojärjestelmä ajautui kriisiin ja murrokseen lopullisesti vasta 1960-luvulla. Juuri 1960-lukua ja sen kulttuuria, eri-

²³ Giddens, A. 1984a, 118-120.

²⁴ Esim. suurlakon (1905) ja itsenäistymisen sekä kansalaissodan (1918) aiheuttamasta henkisestä murroksesta ks. esim. Alapuro, R. 1988; Alapuro, R. 1994; Siironen, M. 2004.

tyisesti nuoriso- ja vastakulttuureja sekä opiskelijaliikettä, koskevassa tutkimuksessa käsitelläänkin – joko enemmän tai vähemmän suorasti – arvokysymyksiä ja pohditaan silloisen hegemonisen eli kristillis-isänmaallisen arvojärjestelmän kriisiytymisen syitä ja seurauksia.²⁵

Arvoja voidaan tarkastella sekä yksilöllisinä valintoina että kollektiivisina mentaliteettien ja kulttuuristen mallien osina yhtä hyvin kuin poliittisaatteellisina ilmiöinäkin. Yksilölliset kokemukset ja niitä koskevat yksilölliset arvoja koskevat tulkinnat tulevat ymmärrettäviksi suhteessa kollektiivisiin kokemuksiin ja tulkintoihin. Mentaliteetilla viittaankin tähän elämän kollektiiviseen, arjen käytänteisiin ja itsestäänselvyyksiin sitoutuvaan ainekseen, joka sisältää hitaasti muuttuvia uskomuksia, käsityksiä ja toimintamalleja. Mentaliteetit liittyvät siten osin siihen käytännön tietoisuutta edustavien tekojen sfääriin, jota Giddensin mukaan määrittelevät rutiinit²⁶. Mentaliteetit vaikuttavat yhteisöllisiin arvoihin ja toimintatapoihin sekä sitä kautta yksilön arvomaailmaan. Toisaalta arvojen muutokset voivat vähitellen muuttaa mentaliteetteja.²⁷ Mentaliteetit ovat tapoja ajatella, joita yksilöt eivät voi valita, niin syvälle ympäröivään sosiaaliseen todellisuuteen ne ovat juurtuneita.²⁸ Historiantutkijalle mentaliteetit ilmenevät tutkittavan aikakauden toimintamalleissa sekä diskursseissa eli kielellisissä merkitysjärjestelmissä. Historioitsijat ovatkin käsitelleet arvoja koskevia kysymyksiä erityisesti mentaliteetti- ja mikrohistorian sekä aatehistorian piirissä.²⁹

Kulttuuriantropologi Mary Douglas korostaa arvojen olevan perusluonteeltaan yhteisöllisiä ja poliittisia. Toisin sanoen arvottaminen ja arvojen määrittely tapahtuvat yhteisön jäsenten välisessä vuorovaikutuksessa, joka on aina sidottu kulloiseenkin tilanteeseen. Arvojen välityksellä määritellään yhteisöä kohtaavat uhkat ja riskit, jotka myös ovat yhteisöllisiä ja tilannesidonnoisia, sekä yhteisön keinot torjua näitä uhkia ja riskejä. Arvot määrittelevät sosiaalisen ja kulttuurisen tilan rajat.³⁰ Arvot kiinnittyvät kulttuurissa vallitseviin symbolisiin kategorioihin ja käyttäytymismalleihin. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä,

²⁵ Esim. Ala-Ketola, M. 1985; Hyvärinen, M. 1985; Tuominen, M. 1991; Hyvärinen, M. 1994; Relander, J. 1999; Nykänen, E. 2001; Vilku, K. & Havila, M. 2003.

²⁶ Giddens, A. 1984a, 20, 99.

²⁷ Le Goff, J. 1978, 245-249; Burke, P. 1997, 14-16; Apo, S. & Kinnunen, E. 1998; Siikala, A. 1992, 25-29; Mentaliteetista myös Le Goff, J. 1992; Burke, P. 1986; Viime aikaisissa mentaliteettihistoriaa edustavissa tutkimuksissa esim. Matikainen, O. 2002 ja Eilola, J. 2003 ovat osoittaneet miten lähelle tutkittavassa yhteiskunnassa vallalla olleita arvokysymyksiä mentaliteettihistoria tulee.

²⁸ Siltala, J. 1994, 155.

²⁹ Esim. Ginzburg, C. 1992; Underdown, D. 1992; Heikkinen, A. 1988, 1997 ja 2000; Savanto, P. 1994; Matikainen, O. 2002; Le Roy Ladurie, E. 2003; Eilola, J. 2003. Juha Siltalan (1993; 1994; 1999) psykohistoriallisia tutkimuksia voidaan pitää myös tutkimuksina mentaliteeteista yhtä hyvin kuin aatteistakin.

³⁰ Douglas, M. & Wildavsky, A. 1983, 174-198; Douglas, M. 1986a, 21-30, 111-128; Douglas, M. 1986b, 89-100; Douglas, M. 1996, 132-135; Anttonen, V. 1996, 76-99; Douglas, M. 2000, 182-212. Etnologian ja kulttuuriantropologian piirissä arvot ja arvomaailma ovat käsitteinä vähemmän käytettyjä. Käytännössä antropologi kuitenkin liikkuu samoilla vesillä silloin, kun hän puhuu esimerkiksi maailmankuvasta. Kulttuuriantropologi E. Adamson Hoebel pitää arvoja maailmankuvaa liittyvinä "normatiivisina perusolettamuksina". Hoebel, E. A. 1965, 25-26.

että arvot ovat kategorioihin ja malleihin sisälle rakentuneita ja voivat ilmetä vain välillisesti niiden kautta. Toisin sanoen ne ovat merkitysvälitteisiä.³¹

Arvokonstruktivismissa arvot ymmärretään kulttuurisesti ja historiallisesti sidonnaisiksi. Ihmisen toiminta luo arvoja, joten *“[e]simerkiksi moraalit syntyvät siten, että ihmiset luovat sosiaalisen käytännön kautta moraalisia periaatteita, jotka toimivat sitten objektiivisena mittapuuna arvioitaessa yksityisten tekojen moraalista arvoa. Teolla on moraalista arvoa, jos se on yhteensopiva hyväksytyjen periaatteiden kanssa, mutta se, mitkä moraaliset periaatteet ovat kulloinkin hyväksytyjä, perustuu yhteisössä vallitseviin sopimuksiin.”*³² Vaikka konstruktivismi näkee arvot historiallisesti muuttuviksi, se pitää niitä omassa kulloisessakin historiallisessa kontekstissaan objektiivisina ilmiöinä. Toisin sanoen arvokonstruktivistisen näkemyksen perusteella arvoja on mahdollista tutkia esimerkiksi historian tutkimuksen metodein. Konstruktivistinen arvokäsitys ymmärtää arvot siis sosiaalisesti tuotetuiksi.³³

Psykologiassa sosiaalinen arvo määritellään jonkin tietyn kulttuurin tai yhteisön piirissä vaikuttavaksi, abstraktiksi ja yleiseksi käyttäytymistä koskevaksi malliksi, jonka yhteisön jäsenet sosialisatioprosessin kautta omaksuvat ja jota he oppivat arvostamaan. Sosiaaliset arvot muodostavat yhteisön sosiaaliskulttuuriset periaatteet, joiden ympärille sekä yksilölliset että sosiaaliset päämäärät kiinnittyvät. Klassisina esimerkkeinä länsimaisista sosiaalisista arvoista pidetään mm. vapautta, oikeudenmukaisuutta ja koulutusta.³⁴

Ihanteet kytkeytyvät arvomaailmaan. Ymmärrän ne eräänlaisiksi malleiksi tai ideaaleiksi, joiden avulla arvojen sisältöjä tai toteutumisen ehtoja voidaan lausua (diskursiivisesti) julki. Ihanne esittää yhtäältä tavoitteen, johon arvojen täysimääräinen toteutuminen johtaa. Toisaalta ihanne voi myös olla eräänlainen kasvatuksellinen väline, jonka avulla päämääränä oleva arvo pyritään saavuttamaan.

1.4 Diskurssit ja diskurssianalyysi

Lähestyn tutkimuksessani arvoja diskurssin³⁵ käsitteen avulla. Tulkitsen arvojen ilmentyvän aineiston omaelämäkerroissa diskurssien välityksellä. Diskurssin käsitettä käytän välineenä, jonka avulla lähestyn yksilön suhdetta yhteisöön ja sen merkitysjärjestelmiin. Ymmärtämällä arvot diskursiivisesti³⁶ voidaan tarkastella yksilön ja hänen ympäristönsä välistä vuorovaikutusta. Diskurssin kä-

³¹ Knuuttila, S. 1989, 179-187; Geertz, C. 1993; Douglas, M. 1979.

³² Niiniluoto, I. 1982, 70-71.

³³ Sama.

³⁴ Reber, A. S. 1995, 834. Vapauden, oikeudenmukaisuuden ja koulutuksen sisällöllinen määrittely arvoiksi on pitkälti länsimaisen kulttuurin, yhteiskunnan sekä historiallisen ja sosiaalisen todellisuuden tuotosta.

³⁵ Diskurssin sijasta olisi mahdollista puhua myös esim. tulkintarepertuaareista. Suoninen, E. 1992, 21-22.

³⁶ Kaartinen, T. 1993, 53.

site pitääkin jo implisiittisesti sisällään ajatuksen vuorovaikutuksesta ja tekstien välisyydestä eli intertekstuaalisuudesta. Myös yksilön kehitys on sidottu ympäröivän kulttuurin ja sosiaalisen kontekstin kanssa käytävään vuorovaikutukseen.³⁷

Diskurssi ei ole täsmälleen sama kuin arvo, vaikka diskurssin sisällään piitämät lausumat ja merkitykset saavat ihmisten väliseen vuorovaikutukseen siirtyessään tulkintoja, joihin liittyy arvostuksia. Diskurssien kautta arvostukset voivat tulla hallitseviksi, jolloin niistä tulee arvoja tai normeja, jotka voivat hyvinkin voimakkaasti vaikuttaa ihmisten elämään. Arvot vaikuttavat diskurssihin ja diskurssit arvoihin. Arvot itsessään liittyvät kiinteästi kulttuuriin, maailmankuvaan ja sitä kautta yhteiskunnan rakenteisiin. Arvot välittyvät diskursiivisesti sekä kielellisissä teoissa että sosiaalisten käytänteiden eli toiminnan kautta. Yksilö joutuu arvojen kanssa tekemisiin heti syntymästään lähtien. Arvot vaikuttavat mm. siihen kuinka lasta hoidetaan ja kasvatetaan. Niillä on myös syvälinen vaikutus siihen ympäristöön, jossa yksilö elää. Kunakin hetkenä voimassa olevat arvojärjestelmät määrittelevät sosiaalista todellisuutta ainsa rakenteista sosiaalisiin käytänteisiin saakka.

Diskurssin käsitteellä tarkoitan Eero Suonisen tapaan *“verrattain eheää merkityssuhteiden kokonaisuutta tai merkitysulottuvuutta, joka rakentaa todellisuutta tiettyllä tavalla”*.³⁸ Diskurssit ovat jotakin asiaa koskevien määritelmien, kuvauksien ja arvostelmien, tarkemmin sanottuna niitä ilmentävien lausumien, sekä niiden keskinäisten suhteiden järjestelmiä, joiden avulla ilmiötä representoidaan. Samalla tuotetaan objektiin kiinnittyviä merkityksiä ja kuvauksia. Diskurssit ovat merkitysten ja niiden välisten suhteiden verkosto tai järjestelmä, jonka avulla sosiaalista ja psykologista ympäristöä ja yhteiskuntaa tuotetaan, jäsenetään ja rakenteistetaan. Diskursseissa objektiin kiinnitettävät merkitykset tuottavat, jäsentävät ja rakenteistavat kulttuuria ja yhteiskunnallisia käytäntöjä, kuten esimerkiksi valtaa ja valtasuhteita. Monet tutkijat pitävätkin diskursseja vallan tuottamisen ja legitimoiminnin välineinä. Diskurssianalyysiä on käytetty paljon valtasuhteita tutkittaessa. Diskurssin tuottajalla on valta oikeuttaa diskurssi toisin sanoen vahvistaa sen pätevyys ja asema tietona.³⁹ Diskurssit ovat siten merkityksellistämisen järjestelmiä, jotka ovat sidoksissa kieleen ja puhetapaan sekä kontekstiin. Uusia merkityksiä tuotetaan kytkemällä yhteen aiemmin toisistaan erillisiä merkityksiä.⁴⁰ Suomessa esimerkiksi ruotsinkielisissä piireissä turvauduttiin 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkupuolella rotuhygieeniseen

³⁷ Erikson, E. H. 1975; Sugarman, L. 1986; Schachter, E. P. 2002; Periaatteessa myös sukupolviteorian taustalla on ajatus kokemusten merkityksestä henkiseen kehitykseen ja ajatteluun esim. Mannheim, K. 1972.

³⁸ Suoninen, E. 1999, 21; Foucault, M. 1982, 107. Ks. myös Parker, I. 1992, 10-12; Wetherell, M. & Potter, J. 1992, 90.

³⁹ Wetherell, M. & Potter, J. 1992, 58-87, 89-93; Parker, I. 1992, 118; Fairclough, N. 1992, 12, 36; Fairclough, N. 1998, 12, 17-18; Burr, V. 1995, 85-89; Potter, J. 1997, 146; Juhila, K. 1999, 163-166; Foucault'laiseen näkemykseen liittyy ideologian ja diskurssin rinnastuminen toisiinsa. Hall, S. 1999, 98, 100, 104; Foucault, M. 1986.

⁴⁰ Paul Ricouer (1985, 30) on luonnehtinut narratiivia diskurssin laajimmaksi mahdolliseksi muodoksi, jossa yksittäiset lauseet jäsenyivät tiettyyn muotoon ja tuottavat siten merkityksiä.

ajatteluun, jossa rodunjalostuksen ajatukset liitettiin ruotsinkieliseen patriotismiin ja vähemmistökansan säilymiseen suomenkielisen enemmistön rinnalla. Seurauksena oli oma, jossain määrin suomenkielissä piireissä käytössä olleesta poikkeava rotuhygieeninen diskurssi.⁴¹

Tutkimuksessani tarkastelen merkitysten arvoulottuvuutta. Yksilöt tekevät diskursiivisista merkityksistä omia tulkintojaan, jotka toiminnan tasolle siirtyessään saavat arvotuksia, jotka kulttuurisessa vuorovaikutuksessa ja yhteiskunnallisissa käytännöissä ilmenevät toimintaa jäsentävinä ja rakenteistavina arvoina. Toisin sanoen diskursiivisesti tuotetut merkitykset välittyvät yksilön konkreettisen elämän tasolle kulttuurisina arvotuksina tai arvoina, joiden avulla yksilöt jäsentävät ja tekevät maailmaa merkitykselliseksi.⁴² Tässä mielessä diskurssi on lähellä mentaliteetin käsitettä. Esimerkiksi Merja-Liisa Hinkkanen on määritellyt mentaliteetin rakenteeksi, joka yhdistää yhteisöön kuuluvien ihmisten tapoja ajatella ja tuntea ja muodostaa niistä oman erityisen järjestelmänsä. Hän vertaa mentaliteettia sosiologisessa tutkimuksessa käytettyyn käsitteeseen tulkintakehys⁴³, joka on puolestaan lähellä diskurssin käsitettä. Näin ajateltuna mentaliteetit ovat ihmisten yhteisiä tapoja lähestyä maailmaa ja antaa sille merkityksiä, toisin sanoen ne ovat arjen tapoja tehdä ympäröivää maailmaa ymmärrettäväksi.⁴⁴ Diskurssi voidaan siten ymmärtää puhunnaksi, jonka avulla ihminen ilmaisee mentaliteetteja, joiden välityksellä hän havaitsee ja jäsentää maailmaa. Vaikka kulttuurisilla malleilla ja diskursseilla on monessa suhteessa yhteistä, ei niitä kuitenkaan voi aivan suoraan rinnastaa toisiinsa.⁴⁵

Diskurssianalyttinen lähestymistapa perustuu muutamalle lähtökohtaoletukselle. Ensinnäkin diskurssianalyttikko ymmärtää kielen sosiaalista todellisuutta rakentavaksi järjestelmäksi⁴⁶. Kieltä käyttäessämme me jatkuvasti an-

⁴¹ Rotuhygieenisestä ajattelusta ks. Mattila, M. 1999, 186-187.

⁴² Esimerkiksi kristillis-isänmaallisia diskursseja yhdistää laajempi kristillinen ja isänmaallinen arvomaailma ts. diskurssit saavat käyttövoimansa samasta arvopohjasta. Yhden henkilön kohdalla voi esimerkiksi toteutua vain yksi näistä diskursseista, toisen henkilön kohdalla useita.

⁴³ Käsite kulttuurinen malli tulee lähelle diskurssin käsitettä. Kulttuuriset mallit käsitteellistävät sosiaalista ja psykologista todellisuutta ts. nämä mallit toimivat apuna maailman ja ympäristön hahmottamisessa. Ne sekä mukautuvat ympäröivään todellisuuteen että muokkaavat sitä itsensä kaltaiseksi. Kulttuurisista malleista ks. Klemetinen, P. 1997, 30-32. Tässä merkityksessä diskurssit vertautuvat myös mm. kognitiivisiin skeemoihin ja kategorioihin, joiden avulla tai kautta ihmiset hahmottavat maailmaa. Kulttuurisista ja kognitiivisista kategorioista ks. Anttonen, V. 1996, 25-39; Lakoff, G. 1987.

⁴⁴ Hinkkanen, M. 1988; Mentaliteettihistoriasta ks. esim. Burke, P. 1986.

⁴⁵ Diskurssianalyysin edelläkävijänä pidetyn Michel Foucault'n esittämä diskurssin käsite ja diskurssianalyysin idea ovat jokseenkin epämääräisiä. Eri tutkijat ovatkin voineet tulkita Foucault'a kukin tavallaan. Esimerkiksi historioitsija Heikki Mikkeli (1984, 136) tulkitsee Foucault'n tarkoittaneen diskurssilla "verbaalisia ilmauksia niille sielullisille (mentaalille) rakenteille, joiden kautta ihminen organisoii tekemisiään ja luokittelee havaintonsa maailmasta. Foucault'n diskurssin käsite muistuttaa Febren mentaalista varustusta." Foucault itse suuntasi tiedonarkeologiansa kritiikiksi aate- ja mentaliteettihistoriaa kohtaan, mutta juuri siitä syystä foucault'lainen tiedon arkeologia ja genealogia lähestyvät mentaliteettien ja mikrohistorian tutkimusta. Foucault, M. 1984, passim.; Kusch, M. 1993, 46-57, 137-156.

⁴⁶ Tässä diskurssianalyysi liittyy sosiaalisen konstruktivismin suuntaukseen, josta ks. Berger, P. & Luckmann, T. 1994.

namme asioille ja niiden tiloille merkityksiä. Kielen merkityksellisyys on kulttuuriin ja ajatteluun sidottua, joten kielen käyttäjinä meidän on vaikea tiedostaa kaikkia niitä merkityksiä, joita itse tuotamme. Toiseksi merkityksistä ja niiden välisistä suhteista muodostuvia diskursseja eli merkitysjärjestelmiä elää useita rinnakkain. Sosiaalinen todellisuus toisin sanoen hahmottuu monimuotoisena ja -tasoisena, useiden rinnakkaisten ja keskenään kilpailevien (merkitys)järjestelmien kenttinä. Ristiriitojen ja jännitteiden tarkkailu ja havaitseminen tarkasteltavassa puhunnassa on eräs keskeisiä diskurssien tutkimuksen tapoja tai metodeja.⁴⁷

Rinnakkaisuudesta seuraa kysymys diskurssien välisistä valtasuhteista ja hegemonisten diskurssien olemassaolosta. Lähtökohtana on ajatus siitä, että joissakin tilanteissa jokin diskurssi saa muita diskursseja vahvemman – hegemonisen – aseman. Hegemoninen diskurssi on saanut sosiaalisessa todellisuudessa ja kulttuurissa luonnollistuneen aseman, jolloin sen olemassaoloa on, erityisesti aikalaisten, vaikeampaa tunnistaa tai kyseenalaistaa (vrt. historiallinen lähtökohta). Diskursseilla ja niiden vakiintumisella saattaa olla kauaskantoisia ideologisia seurauksia. Diskurssit toisin sanoen muokkaavat yhteiskunnan arvomaailmaa sisältäessään arvolutautuneita kannanottoja asioiden tilaan ennen, nyt ja tulevaisuudessa.⁴⁸

Kolmanneksi merkitysten tuottaminen on aina sidoksissa kontekstiin. Merkityksiä ja diskursseja tuotetaan, uusinnetaan ja muunnetaan aina jossakin tietyssä ajallisesti sitoutuneessa tilanteessa ja erilaisissa kulloinkin käytössä olevissa sosiaalisissa käytänteissä. Tästä johtuen diskurssianalyysiin perustuvaa tutkimusta tekevän tutkijan tulisi aina huomioida ajallinen eli historiallinen ulottuvuus. Diskurssit ovat toisin sanoen muuttuvia ja elävät ihmisten (tuottajien) myötä, mutta silti jossain määrin itsenäistä elämäänsä.⁴⁹

Merkityksiä tuotetaan lausumien kautta. Diskurssin käsitteen etu on sen dynaamisuuudessa, historiallisuudessa ja kulttuurisessa sitoutuneisuudessa. Merkityksiä tuotetaan vuorovaikutusprosesseissa ja ne ovat aina sidoksissa ympäröivään kulttuuriin ja ajankohtaan, jossa näitä merkityksiä tuotetaan. Foucault esittää, että lausuma (statement) on sidoksissa kieleen ja esitystapaan ja se on muistettavissa oleva. Lausuma on samanaikaisesti sekä ainutlaatuinen että toistettavissa ja muutokselle altis. Lisäksi lausuma on aina sekä sidoksissa tilanteeseen, jossa se on lausuttu, että sitä edeltäviin ja seuraaviin väittämiin.⁵⁰ Tässä merkityksessä diskurssin käsite on historiantutkijan kannalta käyttökelpoinen tutkimuksen apuväline.

⁴⁷ Jokinen, A. & Juhila, K. & Suoninen, E. 1993, 18-19, 24-25; Parker, I. 1992, 23-41; Edwards, D. 1997, 47-48; Juhila, K. 1999, 162-166; Burr, V. 1995, 85-89; Potter, J. 1997a, 146.

⁴⁸ Dreyfus H. L. & Rabinow, P. 1986, 117-120; Fairclough, N. 1989, 68, 74-75, 85, 91-93, 95; Fairclough, N. 1992, 15, 29, 35-36; Fairclough, N. 1998; Parker 1992, 13-14, 17-20, 67-68; Wetherell, M. & Potter, J. 1992, 64, 67, 173; Jokinen, A. & Juhila, K. 1993, 76-101.

⁴⁹ Foucault, M. 1982, 25; Parker 1992, 15-16; Jokinen, A. & Juhila, K. & Suoninen, E. 1993, 29-30; Suoninen, E. 1993, 63.

⁵⁰ Foucault, M. 1982, 25, 28.

Neljänneksi toimijat kiinnittyvät merkitysjärjestelmiin. Diskurssianalyysi kohdentuu sosiaalisten käytäntöjen tutkimukseen. Tarkastelun kohteeksi tulevat tavat, joilla yksilöt käyttävät kieltä sekä ne merkitysjärjestelmät, joita he toimintansa kautta tuottavat. Identiteettien näkökulmasta diskurssien tutkimus pohtii minuuden/identiteettien rakentamista ja rakentumista eli sitä miten minää koskevia merkityksiä tuotetaan ja millaisiin asemiin (positioihin) puhuja itsensä asettaa.⁵¹ Esimerkiksi omaelämäkerrassaan yksilö representoi ja merkityksellistää lapsuuden ja nuoruuden ympäristön (kulttuurisia) arvoja oman elämänsä kannalta mielekkäällä tavalla. Menneisyyden ja historian tapahtumilla, ilmiöillä ja asioilla, esimerkiksi aatteilla ja ideoilla on aina myös subjektiivinen ulottuvuutensa. Ihmiset elävät ja kokevat ne kukin omalla tavallaan. Kirjoittaessaan niistä myöhemmin, esimerkiksi omaelämäkerrassaan, he samalla representoivat niitä itsensä kannalta merkityksellisiksi kokonaisuuksiksi eli liittävät niihin itsensä ja elämänsä kannalta tärkeitä merkityksiä ja siten jäsentävät omaa elämäänsä ja minäänsä. On huomattava, että myös nämä ”uudet” merkitykset muodostuvat aina vuorovaikutuksessa ympäröivän kulttuurin ja yhteisön kanssa. Siten esimerkiksi omaelämäkerrassa esiintyviin diskursseihin vaikuttaa lukuisa joukko erilaisia muita, jopa kilpailevia, diskursseja (interdiskursiivisuus). Merkitykset siis välittyvät tasolta toiselle yhteiskunnallisia toimintoja ja kulttuuria rakenteistavina toimintoina arvojen muodossa, sillä ihmiset jäsentävät maailmaa pitkälti arvottamalla asioita. Yksinkertaisimmillaan kyseessä on eräänlainen binaarinen toivottava – ei toivottava tai hyvä – paha kategorisointi, jonka avulla ihmiset tekevät päätöksiä ja valintoja. Kategorioiden sisällöt ovat kulttuurisesti ja historiallisesti muuttuvia ja kukin yksilö antaa niille omassa elämässään myös oman sisältönsä. Yhteisöissä tämä tulee esille normeina, joiden avulla yhteisön elämää jäsennetään ja säädellään.⁵²

Viidenneksi kielen käyttäminen tuottaa seurauksia. Tällä tarkoitan kielen sosiaalista todellisuutta tuottavaa luonnetta. Muotoillessaan sosiaalista todellisuutta koskevia lausumia puhuja samalla tulee tuottaneeksi ja/tai uusintaneeksi sitä sosiaalista todellisuutta, jota lausuma koskee. Vaikutukset ja seuraukset eivät välttämättä ole puhujan tarkoittamia, vaan lausumien merkitys riippuu myös vastaanottajasta. Merkitykset ovat aina vuorovaikutusprosessin tulosta.⁵³

Diskursseihin ja niiden käyttöön liittyy myös ongelmia. Käsitteenä diskurssi ei ole yksiselitteinen, pikemminkin sen sisältö on tutkijasta ja tutkimuskohteesta riippuvainen, mistä on ollut seurauksena hyvin laaja kirjo erilaisia diskurssianalyttisiä tulkintoja ja sovellutuksia. Toinen diskurssin käsitteen ongelma liittyy diskurssien ja ihmisten (yksilöiden) väliseen suhteeseen. Diskurssit ovat ihmisten tuotetta, mutta siitä huolimatta ikään kuin irrallaan yksi-

⁵¹ Jokinen, A. & Juhila, K. & Suoninen, E. 1993, 37-40; Juhila, K. 1999, 170-174; Edwards, D. & Potter, J. 1992, 128; Parker, I. 1992, 9; Edwards, D. 1997; Billig, M. 1997; Wetherell, M. & Potter, J. 1992, 78.

⁵² Geertz, C. 1983, 8-9; Geertz, C. 1993, 131, 141; Douglas, M. 1986a, 4, 13, 91-92, 120; Kaartinen, T. 1993, 46-47, 53, 196; Kulttuurisista kategorioista ja metaforista diskursiivisina merkitysten tuottamisen välineinä ks. Lakoff, G. 1987; Lakoff, G. & Johnson, M. 1980, 40; Anttonen, V. 1996, 25-34.

⁵³ Jokinen, A. & Juhila, K. & Suoninen, E. 1993, 41-44; Potter, J. & Wetherell, M. 1989, 178, 187.

löistä. Tutkijan kannalta ongelmallinen on kysymys diskurssien ja yksilöiden tasojen välisestä suhteesta eli siitä miten merkitykset välittyvät diskurssien ja yksilöiden välillä. Diskurssin käsitettä ja diskurssianalyysia on sovellettu erityisesti aatehistorian tutkimuksessa. Esimerkiksi Jari Ehrnrooth on omassa ”vaikutushistoriallisessa” tutkimuksessaan pohtinut kysymystä siitä, miten sanat muuttuvat teoiksi.⁵⁴ Ehrnroothin tarkastelussa näkökulma on ylhäältä alas. Kuitenkaan tilanne ei ole aivan niin yksinkertainen, sillä kyse on hienosyisestä vuorovaikutuksesta yksilöiden välillä, diskurssien välillä sekä yksilöiden ja diskurssien välillä. Vaikutuksen suunta kulkee aina myös alhaalta ylös. Historiantutkijat ovat Ehrnroothin lisäksi tehneet Suomessa melko vähän diskurssianalyttisiä tutkimuksia. Monet niistä käsittelevät joko sukupuolten tai yhteiskuntaryhmien välisiä (valta)suhteita ja niitä koskevia erontekoja ja identiteettejä. Myös kansakuntaa koskevaa puhuntaa on tulkittu.⁵⁵ Päivi Rantanen esimerkiksi tarkastelee tutkimuksessaan ’Suolatut säkeet’ suomalaisuuden ja suomalaisen kansakunnan diskursiivista muotoutumista. Rantanen lähestyy aiheitaan ideologioiden, siis suomalaisten suurmiesten, tekstien välityksellä.⁵⁶ Itse lähestyn suomalaisten identiteettien rakentumista ennen kaikkea 1900-luvun suomalaisen kansalaisen näkökulmasta. Suomalaisuus ja kansakunta eivät rakennu yksinomaan suurmiesten teksteissä vaan periaatteessa se, milloin rakentuu ja milloin purkautuu tai rakennetaan ja puretaan, kaikkien suomalaisten tuottamissa teksteissä samoin kuin heidän muissakin teoissaan.

Monissa historiaa edustavissa tutkimuksissa näkökulmat, kysymysten asettelut ja lähestymistavat lähestyvät diskurssianalyysia. Juha Siltala pohtii tutkimuksessaan ’Valkoisen äidin pojat’ kysymystä yksilöitymisen ja yhteenkuuluvuuden (yhteisöllisyyden) välisestä suhteesta. Siltalan tutkimuskohteena ovat 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun kansalliset merkkimiehet, joiden tuottamaa (kirjallista) aineistoa hän analysoi. Vaikka lähestymistapa ei olekaan diskursiivinen vaan psykohistoriallinen, tulee tutkimuksessa esiin myös kansallisuuden ja kansakunnan diskursiivinen rakentuminen. Siltala pyrkii tavoittamaan retoriikan ja diskurssien taustalla olevaa yksilön ja kollektiivisen (kulttuurin) välistä suhdetta.⁵⁷ Useimmiten historioitsijoiden tutkimukset edustavat silti paremminkin esimerkiksi käsite- tai retorista analyysia tai antropologiasta vaikutteita saanutta lähestymistapaa. Käsite- ja retorisen analyysin ja diskurssi-analyysin välinen raja onkin jossain määrin häilyvä.⁵⁸

⁵⁴ Ehrnrooth, J. 1992, passim.

⁵⁵ Esim. Koivunen, A. 1995; Räisänen, A. 1995; Salmi-Niklander, K. 2004. Ylipäänsä aate- ja oppihistorian piirissä on ollut kiinnostusta diskurssianalyysiin.

⁵⁶ Rantanen, P. 1997.

⁵⁷ Siltala, J. 1999.

⁵⁸ Ojakankaan, M. (1997) tutkimus edustaa foucault’laista valta-analyysia. Myös esim. Lehtosen, T. (1995) tutkimus lähestyy diskurssianalyysia, vaikka hän itse luonnehtii lähestymistapaa antropologiseksi. Käsiteanalyysistä ks. esim. Ihalainen, P. 1999; Muita diskursiivista lähestymistapaa edustavia tai sitä lähestyviä tutkimuksia esim. Tiihonen, K. 2000; Uimonen, M. (1999, 19) puolestaan huomauttaa, että vaikka käyttääkin diskurssin käsitettä, hän ei sovelle ”mitään erityistä diskurssianalyysin muotoa”.

Koetan tutkimuksessani ylittää diskurssin ja yksilön elämäntodellisuuden välisen rajan, joka tutkimuksessa helposti muodostuu siitä tulkintatason radikaalista muutoksesta, joka toteutuu siirryttäessä yksilöiden tai yhteisöjen elämäntodellisuuden tutkimuksesta merkitysten tulkitsemiseen ja diskurssien analysointiin⁵⁹. Olen ratkaissut ongelman lähestymällä aineistoa useammalla eri tasolla. Ensinnäkin luen omaelämäkertoja kirjoittajien elämää koskevinä kertomuksina, joilla on kosketus, joskin välittynyt kosketus, menneeseen elämäntodellisuuteen. Lähdän siitä, että vaikka omaelämäkerrat ovat subjektiivisia kertomuksia kirjoittajan elämästä, ne perustuvat subjektin kannalta todellisiin ja hyvinkin konkreettisiin kokemuksiin. Subjektiivisina nämä kertomukset yhtäältä keskittyvät kirjoittajien kannalta merkityksellisiin kokemuksiin, toisaalta vaikenemisellaan kertovat toisten kokemusten kipeydestä ja vaikuttavuudesta. Tutkijan kannalta vaikenemista on huomattavasti vaikeampaa tulkita kuin kerrota. Vaikenemisesta voi tehdä päätelmiä lähinnä vertailemalle omaelämäkertojen kerronnallisia sisältöjä toisiinsa sekä havainnoimalla ja tulkitsemalla hyvinkin pieniä vihjeitä. Toiseksi luen omaelämäkertoja identiteettikertomuksina, joissa kirjoittaja tuottaa itseensä kohdistuvia merkityksiä.

Tutkimuksesta voidaan myös erottaa kaksi diskursiivista tasoa. Ensimmäinen, tutkimuksen taustalla oleva, diskursiivinen taso on aikalaisten eli se taso, jossa tutkittavien henkilöiden elämänsä aikana kohtaamia valtiota, kansalaisuutta ja kansalaisyhteiskuntaa koskevia merkityksiä tuotettiin. Tämän kontekstin tarkastelussa painotan 1900-luvun alkupuolta. Toinen, ensisijaisena tutkimuksen kohteena oleva diskursiivinen taso on tutkittavien henkilöiden omaelämäkertoissa ja muistelmassa tapahtuva samoja teemoja koskeva merkitysten tuottaminen. Aikalaisdiskurssien kontekstia on mahdotonta "aukottomasti" rakentaa. Sen sijaan omaelämäkerran kontekstien pääpiirteet olen voinut hahmotella.

1.5 Minäkuvat ja identiteetit

Tutkimuksessa käsitellään sitä, miten arvot vaikuttavat siihen millaisen minäkuvan toimihenkilöammateissa toimineet naisten itsestään tuottavat. Minäkuva ja identiteetti ovat siten tutkimuksen kannalta keskeisiä käsitteitä. Minäkuvalla ymmärrän omaelämäkertoissa kerrottua kokonaiskuvaan kertojan minästä. Minäkuva voi sisältää monia, jopa keskenään ristiriitaisia identiteettejä, joita yhdistävät muistot⁶⁰. Toisin sanoen yksi omaelämäkerta voi representoida vain yhtä minäkuvaa, mutta useita identiteettejä. Sekä minäkuva että identiteetit ovat luonteeltaan diskursiivisia, muuttuvia ja suhteessa toiseen tuotettuja. Kyse

⁵⁹ Esim. symboliantropologisessa tutkimuksessa lähestytään myös kysymystä symbolimaailman ja metaforien merkityksestä ihmisten elämäntodellisuuteen ks. esim. Geertz, C. 1983, 69-70; Douglas, M. 1986a, 120; Douglas, M. 2000, 48-51; Kaartinen, T. 1993; Anttonen, V. & Viljanen A. M. 2000, 10-12; Historiantutkimuksen puolella esim. Eilola, J. (2003) on käsitelty kysymystä.

⁶⁰ Identiteettejä yhdistävistä muistoista ks. Rojola, L. 1995, 25-26.

onkin lähinnä aste-eroista. Minäkuva on identiteettejä laajempi ja kokonaisvaltaisempi. Se kokoaa omaelämäkerran keskeiset identiteetteemat ja painottaa joitakin identiteettejä suhteessa toisiinsa. Tämä tapahtuu diskursiivisin eli kielellisin ja ilmaisullisin sekä kerronnallisoin keinoin aivan kuten identiteettienkin kohdalla. Siten se, mitä seuraavassa sanotaan identiteeteistä ja niiden tuottamisesta pätee pääasiallisesti myös minäkuvaan.⁶¹

Ymmärrän identiteetit Stuart Hallin tapaan diskursiivisesti muodostuvina ja jatkuvassa prosessissa olevina ilmiöinä. Tässä merkityksessä identiteetti on kuviteltu, merkityksille perustuva konstruktio. Identiteetit rakennetaan diskurssien sisällä. Siten niitä on tarkasteltava tietyissä historiallisissa ja institutionaalisissa paikoissa, tiettyjen diskursiivisten muodostumien ja käytäntöjen sisällä sekä tiettyjä lausuman strategioita käyttäen tuotettuina. Diskursiivisesti representoidussa identiteetissä on kyse siitä keitä meistä voi tulla ja miten meidät on esitetty sekä kuinka esitämme itsemme ja keitä haluaisimme olla. Myös negaatiolla, eli sillä mitä ei olla tai mikä puuttuu, on osansa identiteetin representaatiossa. Tätä identiteetin määritelmää Hall kutsuu postmodernin subjektin identiteetiksi, sillä se perustuu ajatukselle jatkuvasti muuttuvista identiteeteistä, jotka alati muotoutuvat suhteessa ympärillä olevien kulttuuristen järjestelmien tapoihin puhutella ja representoida meitä. Sitä edelsi Hallin mukaan sosiologisen subjektin identiteetti. Sen ydin muodostui suhteessa *”merkityksellisiin toisiin”*, jotka välittivät subjektille kulttuurin eli arvot, symbolit ja merkitysjärjestelmät.⁶²

Koska tutkimukseni kohteena ovat 1900-luvun alussa syntyneet naiset, koetan yhdistää nämä kaksi identiteettejä ja subjekteja koskevaa näkemystä. Katson, että postmoderni subjekti ja identiteetti ovat tutkimukseni tarpeisiin sellaisenaan liian fragmentaariseksi ja virtaaviksi ymmärrettyjä. Sosiologinen subjekti puolestaan jättää identiteetin diskursiivisen luonteen liian vähälle huomiolle. Ymmärrän tässä tutkimuksessa identiteetin diskursiivisesti tuotetuksi ja representoiduksi, mutta kuitenkin joitakin osiltaan hitaasti muuttuviksi. Diskursseissa subjektin identiteettiä tuotetaan suhteessa toiseen. Kehityspsykologisesta näkökulmasta nämä toiset – esimerkiksi vanhemmat – muodostavat erityisesti tietyissä kehityksen vaiheissa tärkeän sosialisointikohteen. Siksi teen tutkimuksessani eron identiteetteihin ja minäkuviin. Identiteeteillä tarkoi-

⁶¹ Psykologiassa identiteetti on ymmärretty pysyvämmäksi ja hitaammin muuttuvaksi kuin esimerkiksi kulttuurintutkimuksen piirissä. Se on pysyväluonteinen minäkuva, joka muotoutuu vähitellen elämäkokemusten myötä. Reber, A. S. 1995, 355; Ks. myös Erikson, E. H. 1975; Erikson, E. H. 1982; Erikson, E. H. 1994. Konstruktivistisesti orientoituneet tutkijat, kuten Elli P. Schachter (2002, 429-430), ymmärtävät identiteetin muuttuvammaksi ja korostavat, että se konstruoituu monien ristipaineiden puristuksessa ja saattaa sisältää keskenään ristiriitaisia elementtejä.

⁶² Hall, S. 1999, 22-23, 140, 153-157, 223, 247-252; Naistutkijat ovat esittäneet, että moderni identiteetti pakottaa naisen äidiksi. Sukupuoli määrittää yksilöä, jonka valinnan mahdollisuudet ovat rajalliset sukupuolen asettaman kentän sisällä. Irigaray, L. 1989, 116-117, 234-235; Lea Rojola (1995, 19) on nostanut suomalaisesta yhteiskunnasta ja sen historiasta esiin 1800-luvun lopulla 1900-luvulla keskeisen idean yhteiskunnallisesta äitiydestä, joka edusti äidiksi pakottavaa identiteettiä.

tan nopeammin muuttuvia ja vaihtuviin, jopa keskenään vastakkaisiin subjektipositioihin⁶³ perustuvia itsen esittämisen tapoja.

Identiteettejä on käsitelty erityisesti kansallisuutta ja etnisyyttä koskevilla tutkimuksissa. Silloin huomion kohteena ovat olleet kansalliset ja etniset identiteetit, joiden merkitykset kiinnittyvät joihinkin kansakuntaa tai etnistä ryhmää koskeviin määritelmiin ja käsityksiin.⁶⁴ Erityisesti 1990-luvulta lähtien kansallinen kulttuuri on nähty diskurssiksi eli tavaksi antaa merkityksiä, jollekin jota kutsutaan kansakunnaksi. Merkityksiä tuotetaan kansakuntaa koskevien kertomusten kautta. Sellaisia ovat alkuperää, jatkuvuutta, traditioita ja kansakunnan ajattomuutta (luonnollisuutta) käsittelevät kertomukset ja perustamismyytit. Kansalliset identiteetit muodostuvat menneisyyden ja tulevaisuuden välissä, suhteessa niihin molempiin. Stuart Hallin sanoin “[i]dentiteetti muodostetaan siinä epävakaassa pisteessä, missä “ääneenlausumattomat” subjektivoiteettia koskevat tarinat tapaavat historian ja kulttuurin kertomukset.”⁶⁵

Ajallinen ulottuvuus on olennainen osa identiteettiprosessia, sillä “minuus rakentuu vain tällaisessa poissa- ja läsnäolevassa kiistasuhteessa johonkin muuhun, johonkin toiseen, “todelliseen minään”, joka on sekä paikalla että poissa”. Tällä Hall viittaa siihen, että identiteetillä (minällä) on aina jokin suhde “joukkoon todellisia historioita”. Vaikka identiteetit ovat kuviteltuja, ne eivät toisin sanoen ole keksittyjä. Niillä on aina jokin suhde myös minän “ulkopuoliseen todellisuuteen” ja muihin ihmisiin. Tämä minän ulkopuolinen todellisuus koostuu sekä aineellisesta todellisuudesta että sosiaalisesti rakentuneesta todellisuudesta eli kulttuurisesta symbolijärjestelmästä. Ja, mikä on historioitsijan kannalta tärkeää, identiteetit ovat aina sidoksissa aikaan ja paikkaan.⁶⁶ Siten 1900-luvun aikana Suomessa eläneiden naisten identiteetit (ja minäkuvat) eivät voi olla millaisia tahansa, vaan niillä on yhteys aikakauden historialliseen todellisuuteen.

Konstruktivistisesta luonteestaan johtuen identiteetit ilmenevät diskursiivisesti sekä narratiivisesti.⁶⁷ Toisin sanoen identiteetit ovat kerrottuja ja tutkijan tavoitettavissa vain jonkin ilmaisukielen välityksellä, on se sitten puhuttu kieli tai esimerkiksi kuvakieli. Identiteettiä ja menneisyyttä koskevaa kerrontaa voi olla monenlaista. Kerronta voi olla fiktiivistä, jolloin identiteettiä ja menneisyyttä koskevat tulkinnat ovat epäsuoria. Siten esimerkiksi kaunokirjallisuus voi täyttää identiteettikerronnan tehtävän, vaikka se ei perustuisikaan todellisuus pohjalle. Todellisuus pohjaisessa kerronnassa kertoja puhuu esimerkiksi omasta tai sukunsa

⁶³ Hall, S. 1999, 254.

⁶⁴ Esim. Anderson, B. 1994; Gellner, E. 1986; Hobsbawm, E. 1994a; Hobsbawm, E. 1994b; Suomessa tähän liittyviä kysymyksiä on 1990-luvulta lähtien pohdittu muun muassa lukuisissa artikkelikokoelmissa ks. esim. Korhonen, T. (toim.) 1993; Laaksonen, P. & Mettomäki, S. (toim.) 1996; Koistinen, T. et al. (toim.) 1999; Alasuutari, P. & Ruuska, P. 1998; Gordon, T. & Komulainen, K. & Lempiäinen, K. (toim.) 2002.

⁶⁵ Hall, S. 1999, 11, 47-50; Suomalaisuuden myyttisestä luonteesta ks. Anttonen, V. 1993.

⁶⁶ Hall, S. 1999, 11, 13, 60; Ks. myös Alasuutari, P. 1989; Schachter, E. P. 2002.

⁶⁷ Komulainen, K. 1998, 53-54; Kertojen identiteetteihin ja subjektivoiteetteihin kohdistuva tutkimus edustaa sosio-lingvististä lähestymistapaa. Ks. Alasuutari, P. 1997, 3.

elämästä nojaten ennen kaikkea niihin tietoihin ja kokemuksiin, joita hänellä itsellään on. Omaelämäkerta on eräs tämän kerronnan muodoista.⁶⁸

1.6 Omaelämäkertatutkimus ja muisti

Omaelämäkerran kirjoittaminen on tapa tehdä tiliä itsen ja muun maailman välillä katsomalla menneeseen ja jäsentämällä se sitten merkitykselliseksi kokonaisuudeksi. Sellaisena se on pitkälle vietyä oman elämän ja sen kuluessa saatujen kokemusten käsitteellistämistä eli sananmukaisesti oman elämän kirjoittamista.⁶⁹ Omaelämäkerta tuo käsin kosketeltavaksi sen, että elämän merkitykset ovat vahvasti kieleen sidottuja. Vasta käsitteelliseen muotoon saatettuina asioista on mahdollisuus muodostaa kokonaisuuksia. Tämä sama pätee myös muistiin. Ihminen voi muistaa ilman kieltä vain välähdyksinä. Ärsykkeet voivat tuottaa uudelleen tunteita, jotka herättävät muistikuvan tuttuudesta. Mutta kaikki tämä jää ilman kieltä irralliseksi. Muistikuvat eivät sitoudu mihinkään. Niitä ei voi käsitellä. Kieltä tarvitaan käsitteellistämään muistot, jotta niitä voi jäsentää, työstää ja siten muodostaa näkemys itsestä ja maailmasta.⁷⁰ Useimmat meistä tyytyvät työstämään elämäänsä vain päässään saattamatta tulkintaansa koskaan kirjalliseen muotoon. Paperille laitettuna ajatus irtoaa luojastaan ja tavallaan objektivoiduu, muuttuu riippumattommaksi tuottajastaan subjektiivista. Diskurssi viittaa käsitteenä jo itsessään keskusteluun ja laajemmin sanoen vuorovaikutukseen. Omaelämäkerran vuorovaikutus⁷¹ ulottuu tekstiä ja tekijäänsä laajemmalle. Tuotos on aina keskusteleavassa suhteessa myös lukijansa ja toisten tekstien kanssa. Me puhumme ja kirjoitamme aina tietystä erityisestä paikasta eli asemasta käsin, tietyinä ainutlaatuisena aikana, tietyn ainutkertaisen historian ja kulttuurin kehyksessä.⁷²

Muisti on luonteeltaan diskursiivista. Kirjoittaessaan omaelämäkertaan ihminen joutuu palaamaan menneisyyteensä. Mahdollisista muistiinpanoista, päiväkirjoista, valokuvista tms. aineistoista huolimatta, joita moni muistinsa tukena käyttää, on omaelämäkerta aina tulkinta elämästä ja sellaisenaan sidottu kirjoittamisajankohtaansa. Muistot ja kokemukset ovat mukana tässä tulkintaprosesseissa. Muistin ja muistamisen diskursiivinen luonne selventyy, kun huomioimme niihin sisältyvän sosiaalisen ulottuvuuden. Tämä liittyy yhteen muistin kielellisyyden kanssa. Mielen sosiaalinen vuorovaikutus ympäristönsä

⁶⁸ Esim. Paul Ricouer (1988, 244-249, 259) on pohtinut identiteetin narratiivista ja diskursiivista luonnetta.

⁶⁹ Vilkkö, A. 1997, 76.

⁷⁰ Erilaisista muistamisen tavoista ja muodoista ks. Conway, M. A. 2002; Tulving, E. 2002.

⁷¹ Niin muistot ja muisteleminen kuin omaelämäkerta ja sen syntyprosessikin tapahtuvat menneen, nykyisen ja tulevan solmukohdassa. Ricouer, P. 1988, 35-36.

⁷² Hall, S. 1999, 224; Komulainen, K. 1998, 55-56.

kanssa ohjailee muistamisen ja unohtamisen keskinäistä vaihtelua.⁷³ Muistilla on siis vahva kielellinen ja diskursiivinen ulottuvuutensa. Siksi muistiin ja muistamiseen liittyviä kysymyksiä on täysin perusteltua tutkia tarkastelemalla niitä puhunnan välityksellä.

Historiantutkimuksessa on muistamiseen liittyvien ongelmien vuoksi suhtauduttu omaelämäkertoihin hyvin kriittisesti. Muun muassa elämäkertatutkijat ovat käyttäneet niitä lähinnä täydentävänä aineistona valottamaan sellaisia puolia tutkittavan henkilön elämästä, joihin ei muun aineiston avulla päästä käsiksi. Omaelämäkertoja ja muistelmia on pidetty subjektiivisuudessaan epäluotettavina.⁷⁴ Toisaalta niitä pidetään myös hyvänä ja arvokkaana lähteenä, joihin pätevät samat lähdekriittiset huomiot kuin muihinkin lähteisiin. Elämäkertatutkijat korostavat ennen kaikkea tutkijan tarvetta tuntea hyvin aikakauden yhteiskunta, jossa tutkimuksen kohde elää.⁷⁵ Tämä vaatimus pätee myös omaelämäkertoja koskevaan historialliseen tutkimukseen. Omaelämäkerrat ovat tutkimuksen kannalta kiinnostavia suhteessa siihen yhteiskunnalliseen ja kulttuuriseen kontekstiin, jossa kirjoittajat ovat eläneet ja jossa he ovat elämäntarinansa kertoneet.

Muistot sitoutuvat aina kulttuuriseen merkitysjärjestelmään: niihin symboleihin ja merkityksiin, tapoihin ja uskomuksiin, joiden välityksellä toimimme vuorovaikutuksessa toisten kanssa ja joita samalla luomme uudelleen ja muokkaamme. Ne muodostavat yksilön ulkopuolelle ulottuvan muistamisen kentän, joka ei palaudu tyhjentävästi yhden ihmisen muistoihin, mutta johon yksityiset muistot vaikuttavat ja joka vaikuttaa niihin. Jokainen meistä kantaa mukanaan laajaa kulttuurista perintöä, joka ilmenee niissä uskomuksissa, tavoissa, rutinneissa, arvoissa ja arvostuksissa, merkityksissä ja toimintamalleissa, joihin jokapäiväisen elämämme toiminta perustuu. Ihmiset myös ymmärtävät kantavansa kulttuurista perintöä mukanaan. Siksi usein vanhemmalla iällä muistelu saa myös perinteenvälittämisen ja menneistä tapahtumista todistavan tehtävän.⁷⁶ Kollektiivinen muisti perustuu yhteiselle kokemuspohjalle. Samat kokemukset jakaneiden ihmisten muistikuvat muodostuvat samankaltaisiksi. Yhteiset kokemukset antavat yhteisen pohjan muistoille ja muistamisen tavoille. Tämänkin tutkimuksen kohteena olevilla henkilöillä on jossakin määrin yhteinen kokemuspohja, he jakavat muistoja samoista tapahtumista, he ovat eläneet samassa yhteiskunnassa ja heidän muistoissaan ja tavoissaan muistaa on keskinäisiä yhtäläisyyksiä⁷⁷. Kollektiivinen muisti on osoitus ryhmän tai yhteisön

⁷³ Muistelemisesta ks. esim. Korkiakangas, P. 1996, 16-28; Saarenheimo, M. 1997, 37-46, 67-76.

⁷⁴ Esim. Saarikoski, V. 1994, 127.

⁷⁵ Paavolainen, J. 1994, 41-42.

⁷⁶ Halbwachs, J. 1992, 50-51; Korkiakangas, P. 1996, 28-33; Haavio-Mannila, E. & Peltonen, E. & Raitis, R. 1994, 23; Sosiaalisesta muistista ks. myös Connerton, P. 1989; Fentress, J. & Wickham, C. 1992.

⁷⁷ Muistot mytologisoituvat, saavat myyttisen luonteen, kun ne irtoavat omakohtaisesta kokemuspohjasta. Sukupolvi, jonka kokemuksiin muistot liittyvät ja joille ne ovat eläviä, hallitsevat muistoja ja niistä tehtyjä tulkintoja. Ne ovat osa sukupolven elämää ja siksi sen jäsenillä on myös tarve oikeuttaa oma osuutensa muistoihin ja niiden syntyyn. Niinpä tavat, joilla he näitä muistoja välittävät eteenpäin seuraaville sukupol-

yhteisestä identiteetistä, joka lisää yhteisön koheesiota. Ryhmän jäsenellä on kuitenkin aina myös omat motiivinsa ja intressinsä.⁷⁸

Muistin, muistojen ja muistamisen kulttuurisesta ja sosiaalisesta luonteesta seuraa väistämättä myös niiden historiallisuus. Muistot ovat aina ainutkertaisia. Muistaminen sinänsä on universaalia ja ajatonta, mutta muistamisen tavat, muistot ja kenttä johon ne sitoutuvat ovat muuttuvia. Jokaisella ajalla, yhteisöllä, yhteiskunnalla, kulttuurilla ja yksilöllä on oma tapansa muistaa. Voimmekin karkeistaen jakaa muistot ja muistamisen tavat kahteen luonteeltaan erilaiseen tyyppiin: henkilökohtaiseen kokemukseen sekä opittuun perustuvaan muistamiseen. Henkilökohtaiseen kokemukseen perustuvat muistot ovat eläviä muistikuvia omasta elämästä. Henkilökohtaista ei voida kuitenkaan käsitellä ilman opittua. Kulttuurinen muisti on opittuun perustuva. Esimerkiksi tavat, vaikkakin opitaan yleensä kokemuksen kautta, pitävät sisällään kulttuurisia piilomerkityksiä, jotka kantavat mukanaan yksilön kokemuksen ulkopuolelle ulottuvia muistumia joskus kaukaisestakin menneisyydestä mytologisoituneessa muodossa. Opittu ja koettu sekoittuvat arjessa. Niin käy esimerkiksi eräässä muistossa, jonka muuan omaelämäkertojen kirjoittajista esittää. Hän muistelee, miten hän talvella 1918 seiso i suuren puun juurella katselemassa järven selälle. Hänen mieleensä muistuvat nuijamiesten ja Suomen sodan sotilaiden joukot, jotka muinoin kulkivat halki samaisen järvenselän. Hän rinnasti heidät käynnissä olleen "vapaussodan" sotilaisiin.⁷⁹ Hänen oma kokemuksensa sen talven tapahtumista sekä kirjoista ja kertomuksista opittu käsitys menneestä sekoittuvat hänen tulkinnassaan oman elämänsä tapahtumista. Samaan on kiinnittänyt huomiota myös Eeva Peltonen tutkiessaan sotaa koskevaa muistelua. Hänen mukaansa muistellut tarinat ilmensivät sotasukupolven reaktiota, "jonka sisältöä tulivat kuitenkin määrittäneeksi myös ulkopoliittiset suhdanteet ja niihin liittyvät viralliset historiantulkinnat".⁸⁰

Historiantutkimuksen kannalta omaelämäkerrat ovatkin oivallista aineistoa silloin kun tutkija haluaa paneutua menneen sosiaalisen todellisuuden konstruoitumiseen, mennyttä koskevien tulkintojen syntymiseen, vakiintumiseen ja muutokseen. Samalla kun omaelämäkerrat paljastavat kirjoittajan tulkintoja omasta elämästään, ne paljastavat myös kirjoittamishetkellä vallinneita tulkintoja menneestä historiallisesta todellisuudesta. Ne myös tuovat esille niitä seikkoja, kokemuksia ja ilmiöitä, joita pidetään tulkintojen synnyn kannalta keskeisinä. Siten omaelämäkerrat käyvät jatkuvaa vuoropuhelua myös historian-tutkijoiden tulkintojen ja luomien konstruktoiden kanssa.

ville vakiintuvat. Muodostuu "oikeita" tulkintoja menneestä ja "oikeita" tapoja kertoa niistä. Muistojen laaja kirjo himmenee ja yksipuolistuu. Peltonen, U. 1996.

⁷⁸ Crane, S. 1997, 1376.

⁷⁹ 'Kaarina' 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987.

⁸⁰ Peltonen, E. 1994, 69; Fentress, J. & Wickham, C. 1992. Jokaisella yhteisöllä on ja jokainen yhteisö luo omat mielikuvansa menneestä. Mielikuvan menneisyydestä tulee ohjata tunteita, motivoida ihmisiä toimintaan, tulla vastaanotetuksi ts. tulla sosiokulttuuriseksi toiminnan malliksi. Voidaankin siis kysyä miksi toiset menneisyydet voitavat ja toiset häviävät, miksi ihmiset suosivat yhtä mielikuvaa menneisyydestä toisen kustannuksella. Confino, A. 1997, 1387-1391; Le Goff, J. 1992, xi.

Omaelämäkertoja koskeva tutkimus on lisääntynyt voimakkaasti 1990-luvulta lähtien. Tähän on vaikuttanut konstruktivistisen paradigman vahvistuminen useilla tieteenaloilla. Omaelämäkertatutkimuksen alkuvaihetta leimasi pyrkimys omaelämäkertojen avulla "tavallisen" ihmisen elämäntavan ja kokemusmaailman hahmottamiseen suhteessa yhteiskunnassa vallitseviin sosiaaliisiin kategorioihin ja rakenteisiin.⁸¹ Suomessa esimerkiksi J. P. Roos on analysoinut suomalaista elämänkaarta, sen historiallista muutosta sekä suhdetta elämäntapaan.⁸²

Omaelämäkertatutkimuksen metodisista lähestymistavoista keskeisimpiä ovat olleet saturaatiohypoteesiin perustuva tutkimus sekä erilaiset syväanalyysit. Saturaatioperiaatteen ideana on koota esimerkiksi elämäkertoja tai tarinoita niin kauan kunnes koottava uusi aineisto ei enää tuo ilmi mitään olennaista uutta tutkittavasta ilmiöstä.⁸³ Syväanalyysissä tutkija puolestaan keskittyy tulkitsemaan esimerkiksi diskurssi- tai retorisen analyysin avulla ennen kaikkea omaelämäkerran sisältöjä, muotoa, kieltä ja kerrontaa. Tämän tyyppisessä tutkimuksessa aineistona voi olla vaikkapa vain yksi ainoa omaelämäkerta.⁸⁴

Konstruktivistinen käänne muutti omaelämäkertatutkimuksen painopisteitä. Ensinnäkin pohdinnat kielen merkityksestä sosiaalisen todellisuuden tuottamisen välineenä ovat nostaneet esiin kysymyksen siitä todistaako omaelämäkerta kertojansa kokemuksista.⁸⁵ Toiseksi huomion kiinnittyminen kerronnan narratiiviseen rakenteeseen, on saanut tutkijat kertomusten rakennetta ohjaavien sääntöjen, odotusten ja tapojen lisäksi kiinnostumaan myös siitä, kuinka kertomuksilla tuotetaan identiteettejä.⁸⁶ Kolmanneksi retorisesta näkökulmasta tarkasteltaessa omaelämäkerta näyttäytyy vuorovaikutuksena kertojan ja lukijan välillä. Omaelämäkerran on täytettävä tiettyjä odotuksia, jotta vuorovaikutus on mahdollinen ja kertoja kykenee vakuuttamaan kuulijansa.⁸⁷ Neljänneksi omaelämäkerta nähdään tulkinnaksi elämästä, joka on tuotettu kirjoitushetken ehdoilla. Kerronta tuottaa ja jäsentää eletyn elämän nykyisyyden kannalta merkitykselliseksi kokonaisuudeksi. Identiteetti on myös tästä näkökulmasta katsottuna keskeinen ilmiö. Kertoessaan itseään yksilö samalla asemoi

⁸¹ Esimerkkinä tämän tyyppisestä tutkimuksesta Bertaux, D. 1981.

⁸² Roos, J. P. 1987, 10; Ks. myös Jääsaari, J. 1987.

⁸³ Bertaux, D. 1981, 36-37; saturaatiosta ks. myös Roos, J. P. 1987, 10, 30; Hyvärinen, M. 1994, 42; Hyvärinen, M. 1998, 312.

⁸⁴ Yhtä omaelämäkertaa on tulkinnut esim. Suoninen, E. 1992.

⁸⁵ Hyvärinen, M. 1998, 315-316; Esimerkkejä retorisista ja narratiivisista näkökulmista sisältyy useisiin artikkelikokoelmiin Piela, U. (toim.) 1993; Josselson, R. & Lieblich, A. (eds.) 1993; Josselson, R. & Lieblich, A. (eds.) 1994; Josselson, R. & Lieblich, A. (eds.) 1995; Josselson, R. & Lieblich, A. (eds.) 1996; Josselson, R. & Lieblich, A. (eds.) 1997; Roos, J. P. & Peltonen, E. 1994; Hyvärinen, M. & Peltonen, E. & Vilkkö, A. (toim.) 1998; Eskola, K. (toim.) 1998.

⁸⁶ Alasuutari, P. 1997, 7-8; Vilkkö, A. 1997, 84-85; Hyvärinen, M. 1998, 317-323; Komulainen, K. 1998, 22-23, 32-34, 49-52; Myös Billig, M. 1989.

⁸⁷ Vilkkö, A. 1997, 78-81; Hyvärinen, M. 1998, 324, 326.

itsensä suhteessa toisiin ihmisiin ja ympäröivään yhteiskuntaan ja tuottaa samalla sosiaalista todellisuutta.⁸⁸

Yhtäältä eri lähestymistavat asettuvat toisiaan vastaan, toisaalta toisiaan täydentämään. Realistisen ja radikaalin konstruktivistisen lukutavan välittävänä ideana voidaan pitää Phillippe Lejeunen omaelämäkerrallista sopimusta. Lejeunen mukaan kirjoittajaminän ja tekstin sisältämän minän tulee olla sama henkilö. Eräät tutkijat, kuten Anni Vilkkö, ovat laajentaneet käsitteen kattamaan koodiston, jonka mukaan kirjoittaja on jäsentänyt omaelämäkerran.⁸⁹ Koska molemmissa tapauksissa lukijan tulee kyetä tunnistamaan ja hyväksymään omaelämäkerta omaelämäkerraksi, on sen oltava uskottava. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että omaelämäkerta ei voi rakenteellisesti, ilmaisullisesti eikä sisällöllisesti olla millainen tahansa, vaikka erilaisia variaatioiden mahdollisuuksia on suuri määrä. Tästä syystä katson, että käyttämilleni aineistoilla on omaelämäkerrallisen sopimuksen puitteissa myös mennyttä todellisuutta tiettyyn rajaan saakka koskeva todistusvoima. Tätä lukutapaa käytän niissä tutkimuksen osissa, joissa painopiste on ilmiön asettamisessa laajempaan sosiaalisyhteiskunnalliseen ja kulttuuriseen kontekstiin. Näin teen erityisesti pääluvuisa kolme ja neljä, joissa keskityn kirjoittajien kokemus- ja toimintaympäristöjen hahmottamiseen. Kontekstoinnin apuna olen käyttänyt myös mm. erilaisia matrikkelejä. Pääluvun neljä alaluvussa 'Minuuden vuoksi', jossa käsitellään omaelämäkerran kirjoittamista identiteettiä tuottavana ja muokkaavana toimintana, tulkitsen aineistoa identiteetin kerrontana. Osassa viisi painopiste on diskursiivisessa lukutavassa, mutta lisäksi käytetään jossain määrin narratiivista ja retorista lukutapaa.

1.7 Omaelämäkerrat aineistona ja tutkimuksen päähenkilöt

Tutkimuksen lähdeaineisto koostuu omaelämäkertoista ja erilaisista muistelmissa. Ensimmäisen ja tärkeimmän aineistokokonaisuuden muodostaa Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkistoon (SKS KRA) sijoitettu toimihenkilöiden elämäkertakirjoituskilpailun vuonna 1987 tuottama aineisto.⁹⁰ Kilpailun muodossa toteutettu keräys tuotti kaikkiaan 297 elämäkerta, joista tarkempaan tulkintaan olen rajannut ne naisten tuottamat omaelämäkerrat, joiden kirjoittaja on ennättänyt aikuisuuteen ennen toista maailmansotaan. Sellaisia omaelämäkertoja mahtui aineistoon parisenkymmentä. Niistä osa oli kuitenkin hyvin suppeita ja keskittyi esimerkiksi vain yhteen elämänvaiheeseen. Osa taas oli hyvin yleisellä tasolla lyhyesti kerrottuja elämäntarinoita. Mukaan mahtui myös omaelämäkertoja, jotka oli kirjoitettu hyvin poikkeavalla tavalla

⁸⁸ Hyvärinen, M. 1998, 329-335; Josselson, R. & Lieblich, A. (eds.) 1993; Josselson, R. & Lieblich, A. (eds.) 1994; Josselson, R. & Lieblich, A. (eds.) 1995; Josselson, R. & Lieblich, A. (eds.) 1996; Josselson, R. & Lieblich, A. (eds.) 1997; Vilkkö 1997.

⁸⁹ Lejeune, P. 1995, 3-30; Vilkkö, A. 1997, 79.

⁹⁰ Ks. Liite 1. Toimihenkilöiden elämäkertakirjoituskilpailun ohjeet.

esimerkiksi runomuotoiseksi kronikaksi. Pidin kriteerinä suhteellisen suurta laajuutta ja kutakuinkin koko elämän kattavaa elämäntarinaa, joka oli kerrottu suorasanaisesti. Näiden kriteerien perusteella tutkimus on tämän aineiston kohdalta kohdentunut kahdeksaan omaelämäkertaan, joita täydentää kuusi muuta kyselyn tuottamaa omaelämäkertaa. Mainitut kahdeksan omaelämäkertaa muodostavat tutkimuksen keskeisimmän aineiston, jota muiden omaelämäkertojen ja aineistojen avulla täydennetään. Nämä kahdeksan kirjoittajaa ovat tutkimuksen päähenkilöitä.

Toisen lähdekokonaisuuden muodostavat Keski-Suomen Museon kokoelmiin kuuluva Jyväskylää koskeva muistitietoaineisto. Aineiston keräys toteutettiin vuodesta 1979 lähtien useamman vuoden aikana. Kunakin vuonna ihmisiä pyydettiin kirjoittamaan jostakin teemasta, esimerkiksi lapsuudesta, nuoruudesta, työelämästä tai vanhuudesta Jyväskylässä.⁹¹ Muutamat henkilöt ovat vastanneet kirjoituspyyntöön useampana vuonna ja näin heidän kirjoittamistaan muisteluista muodostuu parhaimmillaan melko kattava omaelämäkerrallinen kokonaisuus. Sellaisia henkilöitä on tähän tutkimukseen valikoitunut neljä toimihenkilöammateissa toiminutta naista. Tätä aineistoa käytän täydentämään Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkistoon sijoitettua omaelämäkerta-aineistoa. Tutkimuksen aineistoon kuuluu siis ”täydellisiä” pienoiselämäkertoja kaikkiaan 18 naiselta, joista 14 kuuluu toimihenkilöiden elämäkertakirjoituskilpailun tuottamaan aineistoon ja heistä kahdeksan nousee tutkimuksen keskiöön sen päähenkilöiksi. Edellä mainittujen 18 naisen lisäksi aineistossa on mukana fragmentaarisia, joihinkin elämänvaiheisiin keskittyviä kertomuksia muutamilta jyvaskyläläisiltä naisilta.⁹² Edellisten lisäksi käytän joitakin julkaistuja muistelmia.

Käytän erityyppistä aineistoa voidakseni ottaa paremmin huomioon aineiston syntyprosessin ja -tarkoituksen vaikutuksen omaelämäkerrallisten tekstien muotoihin ja sisältöihin. Esimerkiksi Jyväskylää koskevaa aineistoa kerätessä ihmisiä pyydettiin kunakin vuonna muistelemaan tiettyjä puolia elämästä. Tässä aineistossa painottuvat siten Kansanrunousarkiston aineistoa selvästi enemmän perinteen välittämiseen liittyvät tavoitteet.⁹³ Eroista huolimatta muistelijat on kuitenkin viime kädessä hän, joka määrittelee muistelun sisällön ja muodon. Tästä syystä myös Jyväskylä-aineistoon sisältyy muisteluksia, joissa on vahva omaelämäkerrallinen luonne.⁹⁴ Julkaistut muistelmat poikkeavat myös jossain määrin arkistoon talletetuista omaelämäkerroista. Niissä painottuu usein voimakkaammin, jostakin tietystä asemasta kirjoittaminen. Näin käy esimerkiksi merkittävässä yhteiskunnallisissa asemassa olleiden henkilöiden

⁹¹ Ks. Liite 2. Jyväskylän kulttuurilautakunnan ’Jyvaskyläläinen työssä’ -keräystä koskevat ohjeet. Niistä käy ilmi, että kulttuurilautakunta ohjeisti muistelijoina huomattavasti enemmän kuin Toimihenkilöjärjestöjen sivistysliitto ja Helsingin yliopiston sosiaalipolitiikan laitos, jotka olivat järjestämässä toimihenkilöille suunnattua kirjoituskutsua.

⁹² Ks. Liite 3. Taulukko johon koottu tiedot tutkimuksen aineistosta.

⁹³ Esim. farmaseutti s. 1899. KSM JKKP; Kassanhoitaja s. 1915. KSM JKKP; Kartanpiirtäjä s. 1909. KSM JKKP.

⁹⁴ KSM JKKP 1980, 1981, 1982. Esim. apulaisrehtori s. 1918; Toimistovirkailija/kassanhoitaja s. 1901; Kassanhoitaja s. 1913.

muistelmissa. He painottavat yhteiskunnallista toimintaansa voimakkaasti ja tulkitsevat ja analysoivat elämänympäristöään ja kokemuksiaan sen näkökulmasta. Se on perintö, jonka he jättävät tuleville polville.⁹⁵ Monet muistelmateoksista keskittyvät tiettyyn yhteiskunnan kannalta kriittiseen vaiheeseen, kuten sotavuosiin. 1990-luvulla onkin julkaistu runsaasti sota-aikaa koskevia erityisesti lottina tai muissa vastaavissa tehtävissä toimineiden muistelmia.⁹⁶ Myös esimerkiksi uskonnollisissa yhteisöissä tai organisaatioissa merkittävässä asemassa toimineiden muistelmia tai uskonnollista kilvoittelua pohdiskelevia muistelmia on julkaistu.⁹⁷ Yhteistä useimmille julkaistuille muistelmille näyttäisi kuitenkin olevan merkittäväksi tai poikkeukselliseksi tulkittu asema yhteiskuntaan ja sen muutoksiin.⁹⁸

Tutkimuksen päähenkilöt ovat oman elämänsä ja maailmansa aktiivisia toimijoita ja tuottajia. Tutkimus ei perustu edustavaan otantaan, vaan ainutkertaisuuteen. Päähenkilöt ovat arvokkaita sinänsä, juuri itsensä vuoksi. He, sen paremmin kuin heidän muistonsakaan, eivät ole keskivertoja, sillä sellaisina he olisivat kiinnostavia vain edustavuutensa, eivät ainutlaatuisuutensa vuoksi. Sekä toimihenkilöammattissa työskentely että sukupuoli ovat tutkimuksen aineistoa rajaavia kategorioita. Arvoja ja arvojärjestelmää ei voida tutkia sukupuolineutraaleina ilmiöinä ts. irrallaan sukupuolijärjestelmästä. Yhtäältä on huomattava, että sukupuoli vaikuttaa suuresti yksilön elämänkulkuun, yhteiskunnalliseen asemaan sekä mahdollisuuksiin toimia. Vaikutukset voivat olla hyvinkin konkreettisia. Naisten ja miesten elämänpiirit ja -kulut poikkeavat toisistaan. Sukupuoli vaikuttaa kokemuksiin ja siten päähenkilöillä naisina on keskenään myös kokemuspohjassaan jotain yhteistä.⁹⁹ Naisia koskevissa tutkimuksissa on esimerkiksi tuotu esille, että naiset omaksuivat miehiä voimallisemmin kristillisen maailmankatsomuksen ja pyrkivät vaikuttamaan myös yhteiskunnallisesti kristillisyyden kautta ja nimissä. Asiaa on Suomessa tutkittu 1800-luvun loppupuolen ja 1900-luvun osalta erityisesti kristillis-sosiaalisen

⁹⁵ Esim. Martta Salmela-Järvisen (1965, 1966a, 1966b ja 1968) ja Sylvi-Kyllikki Kilven (1965 ja 1966) muistelmat. Molemmat olivat poliitikkoja ja heidän muistelmissaan aate ja yhteiskunnallinen osallistuminen nousevat keskeisiksi. Ks. myös Lähteenmäki, M., Salmela-Järvinen, Martta (1892–1987). Kansallisbiografia. Online: <http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/shaku/artikkeli.php?recid=8826>. (viitattu 1.6.2004); Kalemaa, K., Kilpi, Sylvi-Kyllikki (1899–1987). Kansallisbiografia. Online: <http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/shaku/artikkeli.php?recid=9049>. (viitattu 1.6.2004); Omassa aineistossani 'Kaarinan' omaelämäkerta muistuttaa kaikkein eniten yhteiskunnallisen vaikuttajan omaelämäkertaa. 'Kaarina' 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987.

⁹⁶ Esim. Turpeenniemi, E. 1991; Salmio, H. 1992; Huuhka-Schadewitz, M. 1994; Franck, A. 1998; Luoto, A. 1992. Heistä viime mainittu on julkaissut useita mm. lapsuuttaan (1995) ja sotien jälkeisiä vuosia (1991) koskevia muistelmateoksia.

⁹⁷ Esim. Heinonen, V. 1991.

⁹⁸ Esim. Anna Luoto (1991) muistelee sotien jälkeistä aikaa kunnankätilön näkökulmasta.

⁹⁹ Nais- ja genderhistoriasta ks. Ollila, A. 2001, passim.; Ks. myös esim. Helly, D. O. & Reverby, S. M. (Eds.) 1992; Scott, J. W. 1986; Arvojen ja sukupuolen välisestä suhteesta ks. Helve, H. (toim.) 1997.

sekä lottajärjestön toiminnan kautta.¹⁰⁰ Rajatessani tutkimusta kysyin mm. näkyikö tämä suuntautuminen kristillisiin arvoihin vielä 1900-luvun alussa syntyneiden naisten sitoutumisessa kristillis-isänmaallisiin arvoihin.

Toisaalta sukupuoleen kytkeytyy lukuisia vaikeammin havaittavia ja abstraktimpia vaikutuksia, sillä se konstruoituu kunakin aikana ja kussakin tilanteessa sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, sosiaalisissa käytänteissä sekä kielessä.¹⁰¹ Samalla sukupuoli vaikuttaa siihen kuinka ihmiset havainnoivat ja jäsentävät sosiaalista todellisuutta ympärillään. Sukupuoli ja siihen liitetyt sosiaaliset ja kulttuuriset merkitykset vaikuttavat myös siihen kuinka omaelämäkertojen kirjoittajat konstruivat omaa identiteettiään.¹⁰² Tutkijana minun on siten huomioitava sukupuoleen liittyvä, tässä tapauksessa naiseudesta johtuva, erityisyys.

Toimihenkilöammatin¹⁰³ kautta tutkimus on rajattu naisiin, jotka periaatteessa edustivat kristillis-isänmaallisen arvomaailman omaksumiseen nähden otollista väestöryhmää. Toimihenkilöt kuuluivat lähinnä niihin sosiaalisiin keskiryhmiin, jotka muodostivat uuden, vanhasta porvaristosta poikkeavan, toisinaan myös keskiluokaksi kutsutun sosiaalisen kerrostuman. Alkuvaiheessa se sijoittui lähinnä porvariston ja työväestön välille. Toimihenkilöiltä puuttuivat yhtäältä johtava asema ja toisaalta myös varsinaiset työväestön tunnusmerkit. Poliittisesti he pääasiassa sijoittuivat oikeisto-keskusta akselille, sosiaalisesti puolestaan lähinnä ns. keskiluokkaan, jonne sotien välisenä aikana sekä 1950- ja 1960-luvuilla rekrytoitui uusia edustajia sekä ylemmistä että alemmista sosiaalisista kerrostumista.¹⁰⁴

Kolmannen aineistoa rajaavan kriteerin muodostaa ikä. Kaikki tutkimuksessa mukana olevat naiset ovat syntyneet viimeistään vuonna 1921 ja siten aikuistuneet talvisotaan mennessä.¹⁰⁵ 18-vuotiasta voidaan pitää aikuisena sikäli,

¹⁰⁰ Esim. Ollila, A. 1993; Ramsay, A. 1993; Häggman, K. 1994; Saarinen, A. 1994; Koivunen, A. 1995; Sulkunen, I. 1995; Siltala, J. 1996; Kokko, M. 1998; Ollila, A. 1998; Mustakallio, H. 1999; Olsson, P. 1999; Sulamaa, K. 1999; Sulamaa, K. 2001; Markkola, P. 2000; Leskelä-Kärki, M. 2001; Markkola, P. 2002; Antikainen, M. 2003.

¹⁰¹ Sukupuolen konstruktivistisesta luonteesta ks. Butler, J. 1999. Kansallisuutta koskevan tutkimuksen näkökulmasta erityisesti ks. esim. McClintock, A. 1995; McClintock, A. 1997; Yuval-Davis, N. 1997; Gordon, T. 1999; Lempiäinen, K. 2000; Komulainen, K. 2002b.

¹⁰² Esim. Stanley, L. 1992; Stanley, L. 1993; Miller, N. K. 1994; Rimmon-Kenan, S. 1995; Vilkkö, A. 1997.

¹⁰³ Toimihenkilö on virallisena käsitteenä vasta 1940-luvun tuotetta. Waris, H. 1948, 178-180; Kinnunen, M. 2001, 140. Sotien välisenä aikana puhuttiin henkisen työn tekijöistä, joilla tarkoitettiin lähinnä yksityisen sektorin toimistohenkilökuntaa, työnjohtajia ja esim. insinöörejä. Niiden rinnalla olivat erikseen virkamiehet/virkahenkilöt, joihin kuuluivat kaikki esim. valtion virkasuhteessa olleet henkilöt. Ks. esim. Engelberg, R. 1930, 3-4; Mannio, N. A. 1939, 2-3; Toimihenkilö, joka kattaa molemmat ryhmät, on käsitteenä siten laajempi ja tulee tämän tutkimuksen rajaukseen ennen kaikkea aineiston syntyprosessin kautta.

¹⁰⁴ Alapuro, R. 1985, 70-73; Alestalo, M. 1985, 155-165; Toimihenkilöistymisestä ja toimihenkilöiden yhteiskunnallisesta asemasta ks. myös Luoma, V. 1972, 1, 14-17; ks. myös Blom, R. 1983; Kivinen, M. 1987.

¹⁰⁵ Helsingin yliopiston 1980- ja 1990-lukujen taitteessa toteuttamassa naisten sodan aikaista työpanosta koskeneessa tutkimusprojektissa kyselyyn vastanneiden alaikäraja oli määritelty ennen vuotta 1924 syntyneisiin. Ks. Haavio-Mannila, E. & Peltonen, E. & Raitis, R. 1994, 21.

että hyvin moni joutui viimeistään tuossa iässä ottamaan vastuun itsestään ja muista ihmisistä esimerkiksi palkkatyön tai avioliiton kautta ja 18-vuotiailla oli talvisodan kynnyksellä jo hyvin monia aikuisen velvollisuuksia, vaikka monet, erityisesti juridiset, velvollisuudet ja oikeudet vielä puuttuivat. Maailmansota lisäksi muutti yhteiskuntaa ja arvomaailmaa sekä leimasi voimakkaasti ihmisten kokemusmaailmaa. Naiset, jotka kokivat lapsuutensa ja nuoruutensa maailmansodan aikana ja sen jälkeen edustavat jossain määrin eri sukupolvea kuin he, jotka ennättivät aikuisuuteen ennen sotaa.¹⁰⁶

Toimihenkilöiden elämäkertakirjoituskilpailuun perustuvaan aineistoon kuuluvista omaelämäkertojen kirjoittajista vanhin syntyi vuonna 1901 ja nuorimmat 1921. Tässä aineistossa painopiste on 1910-luvun jälkipuoliskolla syntyneissä, kun Jyväskylää koskevassa aineistossa täydelliset elämäkerrat ovat ennen vuotta 1914 syntyneiden kirjoittamia. Tämä johtuu osin siitä, että Jyväskylässä toteutettiin keruukilpailu joitakin vuosia aikaisemmin.¹⁰⁷

Vaikka tutkimuksessa työelämä ja ammatti muodostavatkin keskeisen kriteerin ja tutkimusta rajaavan teeman, on kyseessä kuitenkin kokonaisvaltaisempi elämäntapaa ja elämänkaarta tarkasteleva ja yksilöpsykologisesti painottunut lähestymistapa. Koetan lähestyä aihettani muutamien naisten näkökulmista ja siten tavoittamaan subjektin suhde arvojen kyllästämään sosiaaliseen todellisuuteen. Nähdäkseni minäkuvan ja identiteettien konstruoitumista koskevan kysymyksenasettelun avulla on mahdollista tavoittaa arvojen aineeton ja pakeneva maailma. Lähtökohtani on konstruktivistinen eli ymmärrän todellisuuden sosiaalisesti rakentuvaksi ilmiöksi. Tutkimuksen yhtenä keskeisenä tavoitteena on kehitellä metodologista ja teoreettista työtapaa, jolla omaelämäkertoja on mahdollista käyttää historian tutkimuksen kannalta mielekkäänä aineistona.

Julkaisemattomiin omaelämäkertoihin viitatessani käytän kuvitteellisia nimiä. Näin haluan johdonmukaisesti turvata kohdehenkilöiden intimitetin. Julkaistujen muistelmien kohdalla sen sijaan käytän sekä kirjoittajan että teoksen oikeaa nimeä. Poikkeuksen tähän käytäntöön tekee eräs Kansanrunousarkiston aineistoon kuuluvista kirjoittajista. Käytän tutkimuksessani hänestä peitenimeä 'Kaarina'. Hän on arkistoon talletetun omaelämäkerran lisäksi julkaistut muistelmat, joihin ei kuitenkaan viitata niiden ja tekijän oikealla nimellä. Kutsun julkaisua yksinkertaisesti 'Muistelmiksi'. Koska en ole voinut käyttää teoksen oikeaa otsikkoa ja tekijän nimeä, en myöskään poikkeuksellisesti ole sisällyttänyt muistelmia lähde- ja kirjallisuusluetteloon. Peitenimien käyttöön olen päätenyt osin myös koska osa kirjoittajista on toivonut henkilöllisyytensä pitämistä salassa luovuttaessaan omaelämäkertansa arkistoon talletettavaksi.

Päähenkilöillä on vaihteleva perhetausta. Kaikki asuivat lapsena kuitenkin vanhempiansa tai toisen vanhemman luona. Joissakin tapauksista toinen vanhemmista on kuollut ennen päähenkilön täysi-ikäisyyttä. Isän ammatti vaihtelee isännästä metsätyönjohtajaan sekä muusikosta käsityöläiseen ja opetta-

¹⁰⁶ Esim. J. P. Roos (1985) on jaotellut sosiologisessa tutkimuksessaan 1900-luvun suomalaiset sukupolviin. Sukupolven käsitteestä ja teoriasta ks. Mannheim, K. 1972. Sukupolvikäsitteen käytöstä suomalaisessa historian tutkimuksessa ks. Soikkanen, T. – Vares, V. 1998; Virtanen, M. 1999; Virtanen, M. 2001.

¹⁰⁷ SKS KRA. Toimihenkilöt 1987. Niteet 1-38; KSM JKPP 1980, 1981, 1982.

jaan.¹⁰⁸ Täydentävässä aineistossa isän ammatteja ovat myös mm. kirkkoherra, poliisi, kauppias ja työmies.¹⁰⁹ Keskiluokkaisinkin perhetaustan omaavien osalta lapsuuden kodin taloudellinen tilanne vaihteli. Osalla se oli aineellisesti vakavarainen, osalla suhteellisen köyhä. Kaikki, yhtä lukuun ottamatta, ovat perheistä, joissa on useampi kuin yksi lapsi. Suurimmassa perheessä oli kaikkiaan yhdeksän lasta, joista tosin osa oli kuollut pieninä. Lähes puolet koko aineistoon kuuluvien naisten äideistä joko oli tai oli ollut kodin ulkopuolisessa palkkatyössä ja heillä näin ollen oli ainakin jonkinlainen ammatti. Äitien tiedossa olevat ammatit vaihtelivat opettajasta kamarineitton ja valokuvaajaan sekä maatalon emännästä siivoajaan ja sairaala-apulaiseen. Eräällä äideistä oli silitysliike. Useimmat osallistuiivat puolisonsa mahdollisesti pitämän liikkeen tai yrityksen toimintaan.¹¹⁰

Aineistoon kuuluvista naisista suurin osa oli suorittanut vähintään keskikoulun. Yhden päähenkilön kohdalla koulutus oli jäänyt vain kansakouluun ja yksi oli opiskellut yliopistossa. Muut olivat joko aloittaneet keskikoulun tai suorittaneet jonkin kurssin tai muutoin kouluttaneet itseään. Jyväskylää koskevassa aineistossa on kaksi vain kansakoulun käynyttä, mutta kaikki eivät ole koulutustaan ilmoittaneet. Ainakin neljällä jyvaskyläläisistä oli korkeakoulutasoinen tutkinto. Useimpien molempien aineistojen kirjoittajien perhetaustaan kuului selvä uskonnollinen virittyneisyys.¹¹¹

Jossakin määrin ongelmana voidaan pitää sitä, että aineistot ovat tutkimuksessa sekä lähteen että tutkimuskohteen asemassa. Tilanne on omiaan hämärtämään suhdetta perinteiseen lähdekritiikkiin. Toisaalta jo omaelämäkertojen käyttö itsessään pakottaa suhtautumaan aineistoon uudella tavalla. Perinteisestä tapahtumahistoriallisesta näkökulmasta tarkasteltuna omaelämäkerta historiantutkimuksen lähteenä onkin kyseenalainen. Ihmisen muistihan ei tunnustusti erityisesti yksityiskohtien osalta ole luotettava, mitä lähdekritiikissä on voimakkaasti korostettu. Koska tässä tutkitaan kuitenkin ennen kaikkea yksilöiden kokemusmaailmaa ja sen vaikutuksia heihin, nousee yksittäisiä tapahtumia tärkeämmäksi se *millä tavoin* tutkimuksen kohteena olevat henkilöt kokemansa *muistavat* ja *miten* he siitä *kertovat* sekä *millaisia tulkintoja* he siitä *tekevät*. Omaelämäkertoihin pätevätkin varsin pitkälle samat lähdekriittiset huomautukset kuin muistitietoaineistoihin yleensä¹¹², mutta toisaalta myös samat historianlähdeaineistoja koskevat huomautukset¹¹³.

Joissakin tutkimuksissa ja yhteyksissä on todettu, että ihminen muistaa luotettavimmin konkreettiset asiat ja kaikkein muuttuvimpia muistoja ovat erilaiset menneisyyttä ja itseä koskevat arvioinnit.¹¹⁴ Tämä pitänee paikkansa. Toisaalta juuri nämä arvioinnit paljastavat eniten henkilön arvomaailmasta ja sen

108 SKS KRA. Toimihenkilöt 1987. Niteet 1-38.

109 SKS KRA. Toimihenkilöt 1987. Niteet 1-38; KSM JKPP 1980, 1981, 1982.

110 SKS KRA. Toimihenkilöt 1987. Niteet 1-38; KSM JKPP 1980, 1981, 1982.

111 SKS KRA. Toimihenkilöt 1987. Niteet 1-38; KSM JKPP 1980, 1981, 1982.

112 Tästä ks. esim. Ukkonen, T. 2000, 88-97; Korkiakangas, P. 1996, 12-15, 22-28.

113 Paavolainen, J. 1994, 41.

114 Esim. Haavio-Mannila, E. & Peltonen, E. & Raitis, R. 1994, 25.

suhteesta menneisiin kokemuksiin. Omaelämäkerta kertoo alkuperäislähteen ominaisuudessa: 1) kirjoittajansa arvoista kirjoitushetkellä, 2) kirjoittajan menneisyyskuvasta ja -käsityksestä sekä 3) kirjoittajan identiteetistä. Muistelmaineistolla on kuitenkin todistusvoimaa myös 4) menneisyyden tapahtumisen suhteen, mutta tässä ominaisuudessa niihin on kohdistettava perinteinen historiantutkimuksen lähdekritiikki.

Omaelämäkertaa tulkittaessa on tarkasteltava sen rakennetta (miten jäsenyyt), sisältöä (mistä tai mitä kirjoitetaan) ja kirjoittamisen tapaa (miten kirjoitetaan). Perusrakenne on lähes kaikissa omaelämäkerroissa sama: elämänkulun tai -kaaren kronologisesti etenevä, looginen kuvaus kirjoittajan omasta elämästä. Hienosyisempiä painopiste-eroja kuitenkin löytyy. Osa omaelämäkerroista on esimerkiksi henkilökohtaisen elämän käännekohtien varaan jäsenettyjä, kun taas toisia leimaa voimakkaasti Suomen kansallisen historian merkittävien käännekohtien ja tapausten varaan jäsenetty rakenne.

Vanhin tutkimuksen kahdeksasta päähenkilöstä on suureen satakuntalaiseen taloon vuonna 1901 syntynyt tytär, joka sai nimekseen Kaarina. Hän oli perheensä seitsemäs lapsi. Ikänsä vuoksi hän on päähenkilöistä ainoa, jonka voi sanoa omakohtaisesti kokeneen vuoden 1918 tapahtumat. Muun muassa tästä syystä hän ja hänen omaelämäkertansa nousevat tutkimuksessa selvästi esille erityisesti niissä yhteyksissä, joissa käsitellään kokemusten, toiminnan ja minäkuvien historiallisuutta. Kaarina edustaa selvästi eri sukupolvea kuin muut tutkimuksen päähenkilöistä.¹¹⁵

Kahdeksasta päähenkilöstä neljä syntyi maatalousväestöä edustaviin perheisiin, Kaarinan lisäksi Maria, Aino ja Kerttu. Moni kirjoittaja kävi lisäksi ainakin syntymässä maaseudulla tai pienessä taajamassa.¹¹⁶ Maatalous oli varsinaisesti elinkeinona vain mainitun satakuntalaisen Kaarinan sekä Suomen itsenäistymisen ja sitä seuranneen kansalaissodan vuosina syntyneiden pohjoispohjalaisen Marian ja Ainon perheissä. Hämeessä asuneen Kertun isällä oli oma versta, maanviljelys oli äidin vastuulla. Kerttu päätyi postilaitoksen palvelukseen postinhoitajaksi ja Aino työskenteli sairaanhoitajana. Marian elämä vei isoveljen jäljissä Pohjoispohjanmaalta Savoan, missä hän ensin toimi kirjakauppa-apulaisena ja myöhemmin suuren teollisuusyrityksen palveluksessa sihteerinä ja ulkomaankirjeenvaihtajana. Kaarina oli ainoa yliopisto koulutuksen saanut. Hän opiskeli Helsingin yliopistossa muun muassa historiaa ja hankki opettajankoulutuksen. Elämänuransa hän teki oppikoulun lehtorina ja vararehtori-

¹¹⁵ Vuosisadan vaihteessa sai maa- ja metsätaloudesta elantonsa yli kolme neljästä suomalaisesta ja vielä vuonna 1940 noin kaksi kolmesta. Tilallisiin heistä kuului noin kolmasosa. Tosin heidän määränsä kasvoi suhteessa muuhun maatalousväestöön niin, että 1940 he muodostivat ryhmästä jo lähes puolet. Loput olivat muun muassa maatalous- ja metsätyöväkeä sekä vuosisadan parin ensimmäisen vuosikymmenen aikana myös torppareita. Alapuro, R. 1985, 42, 48, 55, 79, 81.

¹¹⁶ 'Kaarina' 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987; 'Maria' 1917. SKS KRA. Toimihenkilöt 35: 152. 1987; 'Aino' 1917. SKS KRA. Toimihenkilöt 27: 4. 1987; 'Kerttu' 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 22: 161. 1987; 'Aune' 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 8: 27. 1987.

na.¹¹⁷ Maatalouden ohella metsätalous oli tärkeä leivän lähde 1900-luvun alku-
puolen Suomessa. Aunen isä oli metsätyönjohtaja suuressa metsäteollisuusyri-
tyksessä. Myöhemmin hän toimi muun muassa sekatavarakauppiaana ja valo-
kuvaajana.¹¹⁸ Aune toimi lääninhallituksessa konekirjoittajana. Oppinsa hän sai
ollessaan kotikuntansa palveluksessa 1930-luvun lopulla ja 1940-luvulla.

Suomessa oli kaupunkien ja kauppaloitten lisäksi 1900-luvun alussa jo
monia teollisuusyhdyskuntia. Monet niistä olivat syntyneet metsäteollisuuden
ympäristöille kuten sisäsuomalainen pikkupaikkakunta, jonka kansakoulun opetta-
jina Edithin vanhemmat toimivat opettaja-tyttärensä syntymän aikoihin.¹¹⁹
Maaseudun teollistuminen hidasti varsinaista kaupungistumista. Varsinainen
kaupunkiväestö kasvoi vuosisadan vaihteen reilusta kymmenestä prosentista
vuoden 1940 noin neljännekseen koko väestöstä.¹²⁰ Syntyperäisiä kaupunkilai-
sia aineistossa edustavatkin Helsingissä syntyneet Liisa sekä Inkeri.

Liisan isä oli vaatturi. Perhe muutti hyvin pian Liisan syntymän jälkeen Lah-
teen, mutta palasi muutamien vuosien kuluttua Helsinkiin. Hän toimi ennen sotia
konttoriapulaisena ja myöhemmin 1960-luvulla pankkivirkailijana. Välillä hän kävi
pelastusupseerikoulun, sillä pelastusarmeija oli hänelle kutsumus. Inkerin perhe
siirtyi puolestaan Mikkeliin, missä muusikko-isä soitti pataljoonan torvisoittokun-
nassa. Myöhemmin perhe palasi takaisin Helsinkiin. Musiikki ei yksin tuonut ela-
tusta ja Inkerin isä jäikin eläkkeelle satamalaitoksen tavaranmerkitsijän virasta.
Inkeri itse toimi satamalaitoksen toimistonhoitajana.¹²¹

Kukaan Kansanrunousarkiston omaelämäkertojen kirjoittajista ei ole per-
heensä ainokainen. Monissa perheissä on ollut suurikin lapsikratras. Esimerkiksi
Kaarinalla oli tusinan verran sisaruksia ja Liisalla sekä Marialla heitä oli seitse-
män. Esimerkiksi Liisa syntyi seitsemäntenä lapsena vaatturi-isän ja kotiäidin
perheeseen Helsingissä 1910- ja 1920-luvun taitteessa. Kaikkiaan perheeseen
syntyi kahdeksan lasta, niin poikia kuin tyttöjäkin oli neljä. Ainoastaan Edithillä
(s. 1915), jonka isä kuoli tytön ollessa pieni, oli vain yksi veli.¹²² Vielä 1800- ja
1900-lukujen taitteessa syntyi lähes viisi lasta naista kohden. Seuraavien vuosi-
kymmenien aikana tapahtui kuitenkin selvä lapsiluvun pieneneminen.¹²³

¹¹⁷ 'Kaarina' 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987; 'Maria' 1917. SKS KRA. Toimi-
henkilöt 35: 152. 1987; 'Aino' 1917. SKS KRA. Toimihenkilöt 27: 4. 1987; 'Kerttu' 1918.
SKS KRA. Toimihenkilöt 22: 161. 1987.

¹¹⁸ 'Aune' 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 8: 27. 1987. Metsänhoitajana Aunen isä liittyi
siihen suureen suomalaisten joukkoon, joka sai elantonsa metsästä. Metsätaloudesta
muodostui Kainuussa merkittävä työllistäjä 1900-luvun ensivuosisikymmeninä.
Muutosta vauhditti Kajaani-yhtiön perustaminen vuonna 1907. 1930-luvun alun lama
romahdutti tilapäisesti hakkuiden määrän. Näihin samoihin vuosiin osui ilmeisesti
myös Aunen isän siirtyminen muihin elinkeinoihin. Turpeinen, O. 1985, 322.

¹¹⁹ 'Edith' 1915. SKS KRA. Toimihenkilöt 38: 93. 1987.

¹²⁰ Valkonen, T. 1985, 210.

¹²¹ 'Liisa' n. 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 7: 18. 1987. s. 2-3; 'Inkeri' 1918. SKS KRA.
Toimihenkilöt 4: 131. 1987.

¹²² 'Liisa' n. 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 1987. 7: 18. s. 2-3.; 'Kaarina' 1901. SKS KRA.
Toimihenkilöt 32: 139. 1987; 'Maria' 1917. SKS KRA. Toimihenkilöt 35: 152. 1987.

¹²³ Notkola, I. 1994, 66.

Moni kirjoittajista joutui muuttamaan jo lapsena tai nuorena perheensä kanssa. Muutamien kohdalla muuttoa ennätti elämän varrella kertyä monia.¹²⁴ Aikuisiässä on toiselle paikkakunnalle muuttanut jokainen vähintään kerran. Syinä muuttoon ovat vanhempien tai oman työn lisäksi olleet matka evakkoon, vanhempien liikkeen konkurssi, kodin tulipalo sekä tietysti kouluttautuminen.¹²⁵ Kovin hyvin ne eivät vastanneet maassamuuton yleisiksi tekijöiksi luonnehdittuja syitä, mikä omalta osaltaan osoittaa oivallisesti miten yksittäisen ihmisen elämänkulku on aina yksilöllinen – se ei vastaa tilastoja.¹²⁶

¹²⁴ Esim. 'Inkeri' 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 4: 131. 1987.

¹²⁵ 'Aune' 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt Nide 8: 27. 1987; 'Liisa' n. 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt Nide 7: 18. 1987; 'Aino' 1917. SKS KRA. Toimihenkilöt 27: 4. 1987; 'Kaarina' 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987.

¹²⁶ Maassamuuton taustatekijöistä ks. Lento, R. 1951, 38-53.

II IHANTEET KRISTILLIS-ISÄNMAALLISISSA TAVOISSA PUHUA

2.1 Kristillis-isänmaalliset puhetavat

Puhetta on monta erilaista muotoa ja tasoa. Yksilön puhe on niistä erityisintä ja ainutlaatuisinta. Se on henkilökohtaista puhetta. Siinä puhuva ihminen, subjekti, määrittelee suhdettaan itseensä ja ympäristöönsä, kuten tutkimuksen päähenkilöt omaelämäkertoissaan.¹²⁷ Seuraan kriittisen diskurssianalyysin keskeisen hahmon Norman Faircloughin näkemystä, jonka mukaan jonkin tietyn instituution edustaja (jäsen) omaksuu instituution sisäisen(t) diskurssin(t) sekä tavan nähdä. Nämä näkemisen ja puhumisen tavat ovat ideologisesti painottuneita, mutta instituution sisällä oleville ne muodostuvat luonnollisiksi, arkijärkeen perustuviksi käytännöiksi ja tiedoksi, joita ei kyseenalaisteta.¹²⁸ Tuotamme aina puhetta jostakin asemasta (positiosta). Tutkimuksessani asiantuntija on henkilö, joka on sisällä jossakin instituutiossa ja puhuu sen edustajana.

Henkilökohtaista ja julkista puhetta ei voi täysin erottaa toisistaan. Asiantuntijakin on ihminen inhimillisine heikkouksineen ja vahvuuksineen. Hän ei koskaan täysin voi luopua henkilökohtaisesta, on hänen asemansa mikä hyvänsä. Toisaalta yksityinen ihminenkin on aina jossain asemassa yhteiskunnassa tai yhteisössä ja sen instituutioissa, joten hänessä on tästä asemastaan johtuen riipaus asiantuntijaa. Yksilön asema myös vaihtelee elämänvaiheesta ja tilanteesta toiseen. Sama henkilö tuottaa tilanteesta riippuen henkilökohtaista tai asiantuntijapuhetta. Henkilökohtainen puhe on ihmisen asiantuntijapuhetta omasta elämästään, sillä kukapa muukaan olisi yksilön elämän asiantuntija kuin hän itse. Tämänkin tutkimuksen päähenkilöt ovat siten samanaikaisesti sekä puhuvia subjekteja että julkista puhetta tuottavia asiantuntijoita. Heidän tuottamansa lähdeaineiston omaelämäkerrallisesta luonteesta johtuen puheessa kuitenkin painottuu henkilökohtainen ulottuvuus.

¹²⁷ Kristeva, J. 1993, 32.

¹²⁸ Fairclough, N. 1998, 28-33, 39.

Jaon henkilökohtaiseen ja asiantuntijapuheeseen lisäksi erottelen tutkimuksessa myös puheen ja puhettavan. Puheella viitataan yksilön tai yksittäisen asiantuntijan puheeseen, joka tässä tapauksessa on puhetta erityisesti arvoista. Puhetapa puolestaan pitää sisällään erilaista ja eritasoista puhetta tietystä teemasta sekä näiden puheiden keskinäiset suhteet. Puhetavassa puheet saavatkin suhteissa toisiinsa merkityksiä, joita niillä ei yksinänsä ole. Toisin sanoen puhe-tavoissa muodostuu uusia maailmaa koskevia merkityksiä ja ”totuuksia”. Esimerkiksi kristillis-isänmaallisilla puhetavoilla tarkoitan niitä puheita ja niiden välisiä yhteyksiä, joista yhdessä muodostuu kansakuntaa tuottavaa puhuntaa.

Tutkimuksen Ihanteet -pääluvun kohteena olevat kristillis-isänmaalliset puhettavat määrittyvät omaelämäkertojen kautta. Omaelämäkertojen pohjalta nousevat esille tietyt kansakuntaa tuottavat puheen ympäristöt eli kontekstit sekä näissä ympäristöissä puhuvat asiantuntijat. Konteksteilla en tarkoita yksinomaan kansatekstejä (kon-tekstit), vaan laajemmin sitä yhteiskunnallista ”todellisuutta”, jossa tekstit ovat syntyneet ja eläneet. Toisin sanoen tutkimuksen aineistona olevista omaelämäkertoista käy ilmi, mitkä elämänalueet ja millaiset yhteydet ovat tutkimuksen päähenkilöille ja heidän arvomaailmoilleen olleet tärkeitä. Niinpä oletan, että näihin yhteyksiin liittyvät asiantuntijat ja heidän puheissansa tuottamat arvot ja ihanteet ovat päähenkilöiden elämän – ja siten myös tutkimuksen – kannalta merkityksellisimpiä.

Kansallisia arvoja koskeva asiantuntijapuhe saa oikeutuksensa ja voimansa taustalla vaikuttavasta laajasta kulttuurisesta ja yhteiskunnallisesta kontekstista. Sillä on myös jokin kohderyhmä, jolle puheessa arvojen tasolla määritellään ihannetta. Nämä kontekstit voidaan karkeasti jakaa kolmeen tasoon tai päätyyppiin. Ensinnäkin uskomisen tapoihin ja muotoihin, jolla tasolla hengellinen esivalta jumalan suomin oikeuksin määrittelee seurakunnalle hyvän kristityn ominaisuudet. Toiseksi sosiaaliseen vuorovaikutukseen, joka on huomattavasti heterogeenisempi konteksti. Siinä hyvinkin erilaiset asiantuntijat, kutsun heitä tässä ”ideologeiksi”, määrittelevät kanssaihmisille hyvän ihmisen ominaisuuksia. Tässä on kyse ’minun’ ja ’muiden’ välisestä sosiaalisesta vuorovaikutuksesta, jossa arkielämän tasolla jokainen ihminen nousee ajoittain ideologin asemaan. Toisaalta sosiaalisen vuorovaikutuksen tasolla on myös ”virallisia” asiantuntijoita ja asiantuntija-asemia, kuten esimerkiksi psykologit eli sielutieteen edustajat. Kolmantena laajana kontekstina pidän yhteiskuntajärjestystä ja valtaa. Sen sisällä maallinen esivalta pyrkii määrittelemään valtion jäsenien toivottavia ominaisuuksia ja keskinäisiä suhteita. Sääty-yhteiskunnan aikana kohderyhmänä oli kukin sääty ja niiden muodostama hierarkkinen säätyjärjestelmä ja ihanteena hyvä alamainen. Modernissa kansalaisyhteiskunnassa kohteena on kansa ja yhteiskunnan jäseniä määrittelevänä ihanteena kansalainen. 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun suomalaisessa yhteiskunnassa nämä alamaisen ja kansalaisen ihanteet limittyvät.

Kulttuuriset ja yhteiskunnalliset tasot ovat tietysti myös keskinäisessä vuorovaikutuksessa ja niillä on vastineensa puheen tasolla. Uskomisen tapoja ja muotoja koskeva puhe muodostaa oman puhettavansa ja sosiaalinen vuorovaikutus sekä yhteiskuntajärjestys ja valta omansa. Kansallisia arvoja tuottava pu-

he ammentaa voimaa niistä kaikista. Kyse on interdiskursiivisuudesta. Esimerkiksi kansallista arvomaailmaa koskevassa puhunnassa uskomisen tapoja ja muotoja koskeva hyvää kristittyä määrittelevä puhunta saa uusia merkityksiä liittyessään hyvää kansalaista määrittelevään yhteiskuntajärjestystä ja valtaa koskevaan puhuntaan – ja sama tietysti toisin päin. Samalla tavoin myös sosiaalisen vuorovaikutuksen tasoon kytkeytyvä puhe, joka määrittelee hyvän ihmisen ominaisuuksia, saa uusia ulottuvuuksia vuorovaikutuksessa hyvää kansalaista ja hyvää kristittyä koskevan puhunnan kanssa. Käytännössä on tietysti kyse havainnollistamistarkoituksessa laadituista pelkistyksistä, jotka arjessa hyvin harvoin, jos koskaan, ilmenevät puhtaina.

Tutkimuksen kannalta tärkeitä puheen konteksteja ovat kodit ja niiden ympäristöt, koulu, kirkko ja uskonto (sisältää myös pelastusarmeijan), vapaa-ajan harrastukset ja yhteiskunnallisen osallistuminen sfääri (esim. partio, Lotta Svärd, naisliikunta, NNKY), työ ja työtoverit. Asiantuntijoiksi määrittyvät siten tilanteesta riippuen vanhemmat, isovanhemmat, muut perheenjäsenet ja sukulaiset, opettajat ja muut kasvatuksen ammattilaiset, papit ja teologit, esimies ja työtoverit, puoliso sekä eri järjestöjen johtohenkilöt. Koska kaikilta asiantuntijoilta, kuten vanhemmilta tai isovanhemmilta tai työtovereilta, ei ole välttämättä saatavilla kirjallista aineistoa, olen valinnut aikalaistekstit (-aineistot) siten, että ne pyrkivät kuitenkin mahdollisuuksien mukaan edustamaan asiantuntijuutta. Arvio perustuu omaelämäkertoista saataviin viitteisiin esimerkiksi vanhempien edustamasta kasvatuskäsityksestä.

Kansallisia arvoja koskevan puheen konteksteissa ja omaelämäkertojen sisältämissä viittauksissa niihin nousee keskeisimmäksi kolme kristillis-isänmaallista puhetapaa. Ensimmäistä niistä kutsun puhunnaksi kuuliaisuudesta. Se määrittelee yksilön suhdetta jumalaan, isänmaahan, vanhempiin ja lähimmäisiin. Toinen puhetavoista on puhuntaa luonteen lujuudesta ja se puolestaan määrittelee siveellisen elämän sisällön ja tavat, jolla sen saavuttaa. Kolmannen puhettavan olen nimennyt puhunnaksi uhrivalmiudesta. Se täydentää edellä mainittuja puhetapoja ja vahvistaa kahden ensimmäisen puhettavan suhdetta kotiseutuun, isänmaahan ja kansallisuuteen.

Arvojen avulla käsitellään kunkin yhteisön koossapysymisen ja maailmankuvan kannalta tärkeitä asioita. Niiden avulla normitetaan sosiaalista todellisuutta eli määritellään kielletyn ja sallitun rajaa sekä pyritään rajaamaan uhkat yhteisön ulkopuolelle. Moderni tai modernisoituva länsimainen yhteiskunta ei tässä suhteessa oleellisesti poikkea muista yhteisö- ja yhteiskuntamuodoista. Esimerkiksi politiikan kenttä ja poliittinen järjestelmä muodostavat institutionalisoidun vaarojen määrittelyn sfäärin.¹²⁹ 1800- ja 1900-lukujen taitteen ja 1900-luvun alun nuori kansakunta, Suomi, on tässä suhteessa oiva esimerkki. Kristillis-isänmaalliset arvot olivat Suomea rakentaneen sivistyneistön ja keski-luokan tarjoama ratkaisu niiden vaarojen torjumiseksi, joiden se uskoi eniten uhkaavan (kansakunnan) menestyksellistä tulevaisuutta(an). Ne olivat siis kan-

¹²⁹ Douglas, M. 2000; Douglas, M. 1996; Ks. myös Durkheim, E. 1973; Kaartinen, T. 1993.

sallisia arvoja¹³⁰, joilla oli hegemoninen¹³¹ asema ja selvä yhteys kansallisen identiteetin ja kansallisvaltion syntyyn.¹³² Kansakunta oli kuviteltu kokonaisuus, jonka sivistyneistö määritteli tuottamalla sille menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden.¹³³ Se edellytti myös moraalista interventiota, sillä kansa, kansakunta ja kansalaisuus oli määriteltävä myös moraalisisella tasolla. Siveellisyttä koskevat kysymykset muodostuivat keskeiseksi kristillis-siveellisen maailmankuvan osaksi. Siveelliset arvot nähtiin yhteisöä koossapitävinä ja yhtenäistävänä tekijöinä. Madeleine Hurd on analysoinut "moraalisista normeista käytyä julkista taistelua" (public battle over moral norms) Hampurissa ja Tukholmassa 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa. Hurdin mukaan porvarillinen moraalinen ja kulttuuriset normit, jota keskiluokka käytti perusteluna omalle yhteiskunnalliselle ja poliittiselle valta-asemalleen, kääntyi työväestön käsissä palvelemaan aivan päinvastaista tarkoitusta.¹³⁴ Sama ilmiö on nähtävissä myös Suomessa. Työväenluokkainen arvomaailma ja ihanteet olivat samankaltaisia kuin vastapuolenkin. Sen sijaan päämäärä, jota niiden avulla tavoiteltiin, oli toinen.¹³⁵ Arvojen luonne on siis mitä suurimmassa määrin poliittinen ja diskursiivinen. Niiden sisällöstä ja keskinäisistä suhteista käydään jatkuvaa kamppailua ja kädenvääntöä, eräänlaista kauppaa. Muun muassa tästä syystä (arjen) toimintakäytännöt ja diskurssit ansaitsevat huomiota.¹³⁶

¹³⁰ Määrittelen kansalliset arvot (kristillis-isänmaalliset arvot) sosiaalisessa vuorovaikutuksessa tuotetuiksi hegemonisiksi tulkinnoiksi yhteisesti hyväksytyistä päämääristä. Ne liittyivät ihmisenä ja kansalaisena olemiseen suomalaisessa yhteiskunnassa erityisesti 1900-luvun alkupuoliskolla ja niillä oli/on yhteiskuntaa ja kansalaisten identiteettiä jäsentävä vaikutus.

¹³¹ Käsitteellä hegemoninen viitataan usein lähinnä funktionalistisesti suuntautuneessa tutkimuksessa esiintyvään käsitykseen, jonka mukaan arvot perustuvat hallitsevan sosiaalisen luokan ideologis-poliittiseen asemaan, joka antaa oikeuden normittaa ja arvottaa yhteiskunnallista toimintaa ja kulttuuria toisin sanoen käyttää yhteiskunnallista ja kulttuurista valtaa, jonka esimerkiksi kulttuuri-instituutioiden hallinta mahdollistaa. Kaartinen, T. 1993, 15; Eskola, A. 1967; Hemánus, P. 1973; Bocoock, R. 1986, 11; Käsitettä on sovellettu mm. luokkatutkimuksessa sekä sukupolvi-analyysissä, jotka perustuvat Karl Mannheimin (1972) teoreettisiin pohdintoihin. Sukupolvi-analyysiin käsite on tuotu ulkoa, sillä Mannheim ei sitä itse käyttä. Mannheimin analyysimalliin on kuitenkin sisäänrakennettuna hegemoniaa lähellä oleva ajatus sukupolvien välisestä konfliktista, joka perustuu vallassa olevan ja valtaan nousevan/pyrkivän sukupolven keskinäisiin suhteisiin. Hegemonian käsitettä on sovellettu Suomessa ennen kaikkea toisen maailmansodan jälkeistä aikaa koskevassa tutkimuksessa. Tuominen, M. 1991, 33-35; Hyvärinen, M. 1985; Hyvärinen, M. 1994. Käsite tuli sosiaali- ja yhteiskuntatieteelliseen keskusteluun 1960-luvulla Antonio Gramscin (1979 ja 1982) ajatusten myötä.

¹³² Kansallisuusaatetta ja nationalismia koskevassa tutkimuksessa on esitetty, että muuttuneessa yhteiskunnallisessa tilanteessa nationalismi muodostui ratkaisuksi ongelmiin, joihin uskonnollisuus ei yksin enää kyennyt vastaamaan. Suomessa tämä tapahtui 1800-luvulla. Esim. Greenfeld, L. 1995, 487.

¹³³ Konstruktivistisesta nationalismi tutkimuksesta ks. Anderson, B. 1994; Gellner, E. 1986.

¹³⁴ Ks. Hurd, M. 1996, passim.

¹³⁵ Ks. esim. Ehrnrooth, J. 1992, 392-393, 397, 418, 427-428, 448, 450.

¹³⁶ Esim. Foucault, M. 1982; Kusch, M. 1993; Fairclough, N. 1998; Hall, S. 1999. Poliittisessa keskustelussa arvot ilmevät usein aatteina. Arvo ei silti ole yhtä kuin aate. Aatteisiin sisältyy arvoja, jotka itsessään voivat olla olemassa aatteen ulkopuolella. Aatteeseen tai ideologiaan liittyneinä arvoille annetaan uusia merkityksiä suhteessa toisiinsa. Niistä muodostuu välineitä joilla aatetta perustellaan, viedään eteenpäin ja py-

Hegemonialla haluan korostaa 1900-luvun alkupuolen yhteiskunnan aatteellista ja arvomaailmallista heterogeenisuutta. Edes talvisodan aikana, joka monien mielestä yhdisti kansan, eivät kaikki kansalaiset omaksuneet tai edes hyväksyneet kristillis-isänmaallisia arvoja ja niihin perustuvia ideologioita. 1900-luvun alkupuolen Suomessa sosiaalinen, kulttuurinen, poliittinen ja taloudellinen "valta" oli kuitenkin merkittävässä määrin kristillis-isänmaalliset arvot omaksuneiden ryhmien käsissä. Kyse ei ollut pelkästään luokka-asetmasta johduttavasta vallasta vaan myös sukupolvi- ja sukupuoliasemilla oli tilanteeseen oma vaikutuksensa. Kristillis-isänmaallisen arvojärjestelmän hegemonisuus näkyi muun muassa siinä, että merkittävät valtiolliset ja kulttuuriset instituutiot, kuten koululaitos ja armeija välittivät näitä arvoja kansalaisten pariin luokka- tai poliittisesta asemasta riippumatta.¹³⁷ Toisenlaista katsantoa ja arvoja kannattavien mahdollisuudet tuoda näkemyksensä julkisuuteen olivat huomattavasti heikommat ja rajoittuivat usein oman sosiaaliryhmän tai luokan piirissä tapahtuvaan toimintaan. Puhuessani kristillis-isänmaallisista arvoista hegemonisina en siis missään tapauksessa tarkoita niiden muodostaneen järjestelmää, joka olisi kattanut kaikki yhteiskunnassa vaikuttaneet arvot. Tämä korostaa arvojen poliittista ja diskursiivista perusluonnetta. Ne eivät ole ehdottomia ja muuttumattomia, vaan niiden sisällöstä käydään jatkuvaa sekä tietoista että tiedostamatonta neuvottelua tai toisinaan jopa kamppailua. Pysyäkseen koossa mikä tahansa yhteisö tarvitsee kuitenkin jonkin yhteiseksi tunnistetun kulttuurisen pohjan, jonka varassa toiminta tapahtuu ja jota arvot jäsentävät.¹³⁸

2.2 Kuuliainen

Tavallisen kansalaisen näkökulmasta kristillisyyden suurimmat näkyvät vaikutukset olivat 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa lähinnä sosiaaliin suhteisiin ja elämäntapaan liittyviä. Yksityisen ihmisen suhde kristillisyyteen muotoutui hyvin pitkälti tapakulttuurin ja arkisten kokemusten välityksellä. Koska

ritään johonkin tiettyyn päämäärään tai tavoitteeseen. Tässä aate lähestyy diskurssia, jossa lausumat ovat suurin piirtein samanlaisessa suhteessa diskurssiin kuin arvot ovat suhteessa aatteeseen. Diskurssihan koostuu lausumista, jotka vasta yhdessä suhteessa toisiinsa muodostavat diskurssin, tavan puhua. Niin diskurssilla kuin aatteellakin on päämäärä, tavoite, johon puhuja tai ideologi pyrkii asettumalla johonkin tiettyyn asemaan suhteessa diskurssin tai aatteen sisältöön. Aate on ryhmälle tai joukolle ominainen, tiedostettu käsitys siitä miten asioiden tulisi olla. Arvot ovat joustavampia. Ne voivat olla tiedostamattomia, joten yksilöiden kohdalla on mielekkäämpää puhua aatteen sijasta arvoista.

¹³⁷ Ks. esim. Kronlund, J. 1988, 256-258; Rinne, R. 1986; Launonen, L. 2000; Rantala, J. 1997.

¹³⁸ Giddens, A. (1984a, 165-167) käyttää käsitettä legitimaatioperusta käsitellessään yhteiskunnan vakaisuutta. Hänen mukaansa "yhteiskunnallisissa järjestelmissä niiden hallitsevien ryhmien sisäinen integraatio saattaa olla paljon tärkeämpi tekijä näiden järjestelmien vakaisuuden ylläpidossa kuin se, missä määrin niiden jäsenten enemmistö on sisäistänyt yhteiset arvostandardit... Missä tahansa yhteiskunnallisen vuorovaikutuksen tilanteessa se, mikä jollekin toimijalle on legitiimi arvostandardi, saattaa toiselle toimijalle olla toimintaympäristön "tosiasiallinen" piirre."

1900-luvun alkupuolen sosiaalinen moraalikoodisto pohjautui pitkälti kristillisyyteen, se oli oleellinen osa kasvatusta ja muutakin kokemusmaailmaa. Kristillisuus onkin keskeinen juonne, joka kulkee johdonmukaisesti läpi lähes kaikkien tutkimuksen aineistoon kuuluvien omaelämäkertojen.

Kristillisyyden ja kristillisen moraalin ilmeneminen omaelämäkertoissa voidaan jakaa kolmeen erilaiseen kategoriaan. Ensinnäkin omaelämäkertoissa kerrotaan kristillisistä tavoista, kuten kirkossakäynnistä. Toiseksi ovat varsinaista henkilökohtaista jumalasuhdetta käsittelevät omaelämäkertojen osat. Kolmas kategoria on hankalin tunnistaa, mutta tämän tutkimuksen kannalta ehdottomasti kiinnostavin – kristillisperäiset moraalikäsitteet. Sellaisiksi on tässä tutkimuksessa luokiteltu eräiden ominaisuuksien kuten pyyteettömyyden, palvelunhalun, kuuliaisuuden, lähimmäisenrakkauden, armeliaisuuden, vaatimattomuuden ja ahkeruuden hyveiden korostaminen.¹³⁹

Tämän tutkimuksen kannalta kristillisyyden merkittävin ja kiinnostavin ulottuvuus onkin sen piilevä vaikutus osana sitä moraalista normistoa, joka säätelee sosiaalista kanssakäymistä ja vuorovaikutusta sekä yksilön suhdetta instituutioihin. Kristilliset tavat ja henkilökohtainen usko muodostivat sen tradition, jolle 1800-luvun loppupuolen ja 1900-luvun alkupuolen arvot ja moraalit pohjautuivat. Kansakunnan rakentamisprojektin myötä ne politisoitiin osaksi kansallisia arvoja. Uskonnosta saatiin perustelut ja retoriset keinot puolustaa kansallista projektia. Omaelämäkertoissa korostuvatkin sellaiset elementit kuin lähimmäisenrakkaus, pyyteettömyys, palvelualltius ja kuuliaisuus.

Kristillisyyteen sekä kristillisiin arvoihin ja ihanteisiin vaikuttivat kuitenkin myös eri auktoriteettien käsitykset niiden sisällöistä. Periaatteessa kristillisyyden auktoriteetteja olivat hengellisen esivallan edustajat, mutta kristillisyyden läpäisemässä yhteiskunnassa kenellä tahansa oli tilanteista riippuen määrittelyvaltaa. Tärkeinä kristillisyyden määrittelijöinä voidaan ainakin pitää esimerkiksi erilaisia kasvatusalan auktoriteetteja tai kristillisiin arvoihin nojaavien järjestöjen edustajia, joista tosin monen tausta tavalla tai toisella oli kirkollisissa piireissä.

Suomalaisten kansallisen tietoisuuden vahvistamisessa koulujärjestelmällä oli erittäin suuri merkitys. Koulutus käytännössä monopolisoitiin erityisesti sisältöjen osalta valtion yksinoikeudeksi. Se merkitsi hyvin yhdenmukaisen kansallisuuskäsityksen levittämisen uusille sukupolville. Sanomaa virtaviivaisti myös opettajakunnan suhteellisen vahva sosiaalinen yhdenmukaisuus ja opettajakoulutuksen tiukka valtiollinen kontrolli. Tämä ilmiö koski aivan erityisesti kansakoululaitosta.¹⁴⁰

Kansallinen arvomaailma oli oppisisällöissä ja erityisesti eettis-moraalisten kasvatustavoitteiden osalta vahvasti esillä aina toisen maailmansodan päättämiseen ja pitkälle senkin jälkeen. Kansa- ja oppikouluissa kasvatusta tapahtui kristillis-siveellisessä hengessä korostaen isänmaanrakkautta ja sellaiseksi myös

¹³⁹ Luokittelu perustuu sekä omaelämäkerralliseen aineistoon että alkuperäislähteen ominaisuudessa käytettyyn kirjallisuuteen.

¹⁴⁰ Halila, A. 1949, 425-426; Halila, A. 1963, 182-184; Takala, T. 1975, 58; Rinne, R. 1986, 126; Rinne, R. 1989, 59, 179-184; Nurmi, V. 1995, 174-192.

silloiset oppilaat koulunsa ilmapiirin muistavat ja kuvaavat.¹⁴¹ Kristillisyyttä koulujen moraalisisissa ihanteissa edustivat muun muassa jumalanpelon ja kunnioittamisen lisäksi lähimmäisenrakkaus, toisten ihmisten kunnioitus ja palveleminen, kuuliaisuus, vaatimattomuus ja ahkeruus sekä kyky antaa anteeksi. Vaikka kristillisyyden korostaminen pedagogisissa teksteissä jossain määrin heikkenikin 1900-luvulle tultaessa, säilyi sen asema silti vahvana.¹⁴² Oleellista on, ettei kristillisten arvojen opettaminen kuulunut ainoastaan uskonnon tunneille, vaan eettis-moraalinen kasvatusturvallisuus koski kaikkien aineiden opettajia ja kaikkia oppitunteja. Näin ne läpäisivät koko opetusohjelman.

Jumalan kunnioittaminen pyyteettömän toisten ihmisten palvelemisen kautta sai kansallisessa arvomaailmassa rinnalleen velvollisuuden kansakunnan ja isänmaan palvelemiseen. Kristillisen moraalin keskeinen elementti epäitsekkyyks tuli nyt kohdistaa lähimmäisten lisäksi myös koko kansakuntaan ja isänmaahan, joista tuli eräässä mielessä itseisarvoisia. Tärkeää oli lojaalisuus ja kuuliaisuus suurempaa kokonaisuutta tai päämäärää kohtaan.

Kuuliaisuus ja lojaalisuus eivät isänmaallisessa ajattelussa kohdistuneet ensisijaisesti hallitsijaan vaan maahan, joka oli ikuinen ja pysyvä. Hallitsijat sen sijaan tulivat ja menivät samoin kuin sukupolvet, joista kuitenkin muodostui kansakunnan historiassa sukupolvien ketju, jonka välityksellä maa ja velvollisuudet sitä kohtaan periytyivät isältä pojalle ja äidiltä tyttärelle. Sukupolvet muodostivat maata asuttavan ja viljelevän ja sitä kautta sen kanssa yhtä olevan kansan.¹⁴³

Kansallisuusaatteisiin liittyi monissa maissa myös ajatus valitusta kansasta, jota jumala suojeli. Jumala oli viisaudessaan sijoittanut kunkin kansan parhaaksi katsomalleen asuinseudulle ja varjeli sitä niillä sijoillaan. Suomalaiseen kansalaisnationalismiin kaitsemususko juurtui lähinnä Zacharias Topeliuksen ansiosta, jonka Maamme kirjasta lukuisat koululaissukupolvet ammensivat varhaisimman suomalaisuus- ja isänmaakäsityksensä. Kirjaan viitataan myös omaelämäkerroissa.¹⁴⁴ Kaitsemususko puolestaan heijastuu omaelämäkertoihin muun muassa toivotuksina suojelusta isänmaalle ja kansalle.¹⁴⁵

Kristillispohjaisen altruismin ja lähimmäisenrakkauden korostaminen merkitsivät samalla vaatimattomuuden ja ahkeruuden, omista pyyteistä luopumisen, toisten palvelemisen ja armeliaisuuden nostamista ihanteiksi. Luterilaisen kristillisyyden ihmiskäsitys on kuitenkin samalla pohjimmiltaan pessimistinen. Ihminen on luonnostaan itsekäs, joten hänen on jatkuvasti kamppailtava kyetäkseen vilpittömästi toteuttamaan Jumalan tahtoa, jonka sanoma kiteytyy kultaiseen sääntöön *”Kaikki mitä tahdotte toisten tekevä teille, tehkää te samoin heille”*. Jokaisen ihmisen tulee antautua Jumalan lahjoittaman hyvän väli-

¹⁴¹ Esim. ‘Kaarina’ 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987.

¹⁴² Launonen, L. 2000, 132-133, 186.

¹⁴³ Topeliuksen historiakäsityksestä ks. Klinge, M. 1998, 298-299; Ahtiainen, P. & Teronen, J. 1996, 34-41; Tiitta, A. 1994, 60-66.

¹⁴⁴ Topeliuksesta ja hänen teostensa asemasta kansakoulun lukemistossa ks. Klinge, M. 1998; Tiitta, A. 1994; Topeliusta koskevia mainintoja esim. ‘Kaarina’ 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987; ‘Maria’ 1917. SKS KRA. Toimihenkilöt 35: 152. 1987.

¹⁴⁵ Esim. ‘Kaarina’ 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987.

kappaleeksi. Itsekkyuden voittamiseksi Luther korosti esivallan merkitystä ihmisten toimintaa tukevana sekä oikeaan ja hyvään toimintaan suuntaavana rakenteena.¹⁴⁶

(Luterilaisessa) kristillisessä kasvatuksessa onkin korostettu epäitsekyyden ja pyyteettömyyden kehittämistä, kanssaihminen halujen ja tarpeiden asettamista omien edelle. Luonnostaan itsekkäälle ihmiselle se merkitsee jatkuvaa sisäistä taistelua hyvän puolesta pahaa vastaan. Tämän kilvoittelun maallisempi muoto oli itsekasvatus¹⁴⁷. Sen päämäärät eivät niinkään liittyneet yksilölliseen jumalasuhteeseen, vaan ihmisten välisiin sosiaalisiin suhteisiin. Itsekasvatuksella kehitettiin sosiaalisia taitoja ja kykyä olla lähimmäinen. Kansallisessa diskurssissa korostui itsekasvatuksen päämääränä kansalaisuuden ja siihen liittyvien velvollisuuksien täyttäminen parhaalla mahdollisella tavalla.

Palvelualltiuden, vaatimattomuuden ja lähimmäisenrakkauden lisäksi kristillisestä moraalikoodistosta tukea saanut hyve, joka korostui niin omaelämäkerroissa kuin aikalaispuheessakin, oli kuuliaisuus ja uskollisuus auktoriteeteille: vanhemmille, opettajalle, maalliselle ja hengelliselle esivallalle sekä tietysti korkeimmalle kaikista, jumalalle.

Lotta Svärd -järjestön, jonka piirissä myös useimmat tutkimuksen kohdehenkilöt toimivat¹⁴⁸, ideologiassa uskonto korostui kodin ja isänmaan rinnalla. Kultaisten sanojen ensimmäinen kohta kuului: *"Jumalan pelko olkoon elämäsi suuri voima!"*. Myös lottalupauksessa uskonto, koti ja isänmaa mainitaan alkaen nimenomaan uskonnosta. Järjestön tehtävänä oli tukea suojeluskuntien toimintaa. Kultaisissa sanoissa tiivistyivät lotta-aatteen keskeisimmät arvot ja ihanteet. Isänmaanrakkauden, uhrivalmiuden, itsekurin ja siveellisyyden lisäksi sanat henkivät vaatimattomuuden, epäitsekkyuden sekä palvelualltiuden ylentävää voimaa. Lotilta edellytettiin muun muassa oikeamielisyyttä, puhtautta, raittiutta ja uskollisuutta sekä jumalanpelkoa ja luottamusta. Lotan tuli olla ehdottoman kuuliainen niin jumalalle, isänmaalle kuin hierarkiassa ylemmilleen.¹⁴⁹

Hilja Riipinen vaikutti osaltaan siihen, että uskonnon merkitys nousi niin vahvaksi virallisessa lotta-ideologiassa. Riipinen puolestaan oli Lapuan vuosiina yhteydessä paikkakunnan kirkkoherraan Wilhelmi Malmivaaraan sekä tämän pappipoikiin Arviin ja Väinöön.¹⁵⁰ Malmivaaran uskonkäsitteissä

¹⁴⁶ Raunio, A. 2000, 51-59; Altruismista sekä sen ja kristinuskon välisestä suhteesta on keskusteltu laajasti. Tässä yhteydessä ei ole sen paremmin tarpeellista kuin mahdollistakaan puuttua keskusteluun. Lyhyt johdatus aiheeseen ks. esim. Raunio, A. 2000; Myös Kuusimäki, K. 2000.

¹⁴⁷ Itsekasvatuksesta tarkemmin seuraavassa luvussa.

¹⁴⁸ 'Kaarina' 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987; 'Kerttu' 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 22: 161. 1987; 'Aune' 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 8: 27. 1987; 'Edith' 1915. SKS KRA. Toimihenkilöt 38: 93. 1987; 'Inkeri' 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 4: 131. 1987; Ks. myös Seila, T. 1973, 847, 909; Seila, T. 1976, 510, 530, 549.

¹⁴⁹ Lottajärjestön ideologiasta ja ihanteista ks. esim. Koskimies, A. & Koskimies, R. 1964; Lukkarinen, V. 1981; Sulamaa, K. 1999; Sulamaa, K. 2002; Viitala, U. 2004; Lotta-aatteen muotoutumisesta 1920-luvulla ks. Latva-Äijö, A. 1998.

¹⁵⁰ Sulamaa, K. 1995, 141.

isänmaalla oli tärkeä osuus. Hänen ansiostaan lapualainen ja pohjoissavolainen körttiläisyys sai vahvan isänmaallisen vireen.¹⁵¹

Partioliike oli toinen kristillis-isänmaallisia arvoja korostanut järjestö, jonka juuret tosin olivat brittiläisessä kulttuuripiirissä. Erityisesti poikapartioiden toiminnassa tärkeää oli sotilaallisten taitojen harjoittaminen. Tyttöpartioissa suoranaisten sotilaallisten harjoitusten sijaan keskityttiin muihin tärkeisiin taitoihin kuten esimerkiksi ensiapuun. Kansainvälisistä juuristaan huolimatta partiotoiminta sai hyvin nopeasti kansallisia piirteitä. Kansainvälisyys kuului periaatteessa partion ideologiaan, mutta toiseen maailmansotaan saakka kansallisuusate ohjasi partiotoimintaa huomattavasti vahvemmin. Partioliikkeen ja sen johtajien tavoitteisiin kuului siveellisten sekä henkisesti ja fyysisesti vahvojen kansalaisten kasvattaminen.¹⁵² Uskonto ja uskonnollinen kasvatusta oli tärkeä osa tätä kasvatustapausta. Hyvin keskeiseksi tavoitteeksi partioliikkeessä nousi epäitsekkyuden ja palvelualltiuden iskostaminen kasvavaan nuorisoon.¹⁵³

Suomessa kristillistä partiokasvatusta puolusti erityisesti Vernerin Louhivuori, joka nosti kristillisessä partiolaisuudessa pyyteettömyyden ja palvelemisen hyveiden esikuvaksi Jeesuksen.¹⁵⁴ Myös tutkimuksen naiset tuovat teksteisään esille palvelualltiuden partiolaisen ihanteellisena päämääränä. Tosin partiota merkittiin naisille selvästi myös lapsuuden mieluisuutta ja viatonta harrastusta. Siihen ei yhtä selvästi liitetty yleisiä aatteellisia päämääriä ja tunteita kuin Lotta Svärdiin, johon liitettiin myöhemmällä iällä ja joka lähtökohtaisesti sitoutui maanpuolustukseen. Partiolaisuuden liittymistä muistoissa nimenomaan lapsuuden huolettomiin aikoihin korostaa sota, jonka aikana päähenkilöt esimerkiksi lottina joutuivat kovan arkitodellisuuden kanssa silmäkkäin. Tuolloin kyse ei enää ollut lapsuuden leikeistä vaan velvollisuuden täyttämisestä.¹⁵⁵

Kolmas tutkimuksen kannalta kiintoisa järjestö on pelastusarmeija, jonka piirissä yksi tutkimuksen kohdehenkilöistä toimi aktiivisesti. Pelastusarmeija edustaa perustajiensa mukaan hyökkävää kristillisyyttä¹⁵⁶, jonka tavoitteena on julistaa evankeliumia ja pelastusta maailmalle. Eräs julistuksen keskeisistä

¹⁵¹ Karvonen, L. 1988, 99. Tämä selittää osaltaan Lapuan yhteiskoulua käyneen Kaarinan vahvaa kristillis-isänmaallista henkeä. Hän oli koulunjohtajana toimineen Riipisen lisäksi myös Malmivaaran vaikutuspiirissä jo siksikin, että rovasti oli Kaarinan isän puoluetoveri ja kansanedustajapiireistä tuttu ystävä. Malmivaara (s. 1854) oli Lapuan kirkkoherrana 1900–1922 ja ennätti myös toimimaan Suomalaisen puolueen ja Kokoomuksen kansanedustajana. Riipinen (s. 1883) puolestaan vaikutti Lapualla vuodesta 1906 lähtien. Vuodesta 1912 vuoteen 1952 hän toimi yhteiskoulun johtajana ja rehtorina ja sen jälkeen vuoden verran lyseon vt. rehtorina. Hän vaikutti eduskunnassa vasta 1930-luvulla ensin Kokoomuksen sittemmin IKL:n riveissä. 'Kaarina' 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987; 'Muistelmat' 1990; Siunala, R. (toim.) 2000a, 35; Siunala, R. (toim.) 2000b, 609-610, 848-849.

¹⁵² Partioliikkeestä esim. Suomen partioliike 1910–1960. 1960; Tolin, V. 1987; Suomalaisen poikapartioliikkeen varhaisimmasta ideologiasta ks. Halmesvirta, A. 1997; Kansainvälisyydestä ja kansallisuudesta ks. Tierala, H. 1984. Partiotoiminnasta paikallisella tasolla on julkaistu lukuisia historioitteja.

¹⁵³ Baden-Powell, R. 1952, 18; Collan, A. 1936.

¹⁵⁴ Esim. Louhivuori, V. 1918, 53; Louhivuoresta ks. Halmesvirta, A. 1997.

¹⁵⁵ Esim. 'Inkeri' 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 4: 131. 1987; 'Liisa' n. 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 7: 18. 1987.

¹⁵⁶ Hyökkävästä kristillisyydestä ks. esim. Booth, C. 1928.

väylistä on kristillisen altruismin osoittaminen: lähimmäisenrakkaus, palveleminen ja armeliaisuus. Tekemällä *”nöyrää ja hyödyllistä rakkaudentyötä”* pelastusarmeijalaiset saavat paremmin kuulijoita sanomalleen kuin pelkän sananjulistuksen kautta. *”Työ, rakkaudentyö, ei saarnat ja väittelyt, ei muodollinen uskonnollisten ”velvollisuuksien” täyttäminen, vaan ensiksi ja viimeiseksi alttius, hellä ja mieluisen palvelus niiden joukossa, joita sairaus, surut tai muut koetukset ovat kohdanneet – se on totista uskontoa, sitä kristillisyyttä, joka todella tekee jotain maailmassa”* kiteyttää oman näkemyksensä pelastusarmeijan toiminnasta Harold Begbie, eräs 1900-luvun alun pelastusarmeijan suunnanmäärittäjistä.¹⁵⁷

Lähimmäisen rakkaus ja palvelunhalu saattoi kehittyä vain kuuliaisuuden kautta. Kasvatuksen asiantuntijat pitivät kuuliaisuutta keskeisenä lapseen liitettävänä ominaisuutena, jonka varaan muu kasvatus rakentui. Lapsi tuli ensin opettaa kyselemättä tottelemaan auktoriteetin ohjeita, neuvoja ja käskyjä. Vasta sitten voitiin aloittaa lapsen kasvattaminen itsenäiseksi, siveellisesti kehittyneeksi yksilöksi.

Kuuliaisuus oli keskeisellä sijalla myös eräiden järjestöjen ideologioissa. Lotta Svärd -järjestön koko toiminta perustui kuuliaisuuden korostamiselle järjestön jäsenten toiminnassa. Lotat antoivat ns. lottalupauksen, jossa he vakuuttivat olevansa kuuliaisia niin jumalalle kuin isänmaallekin ja siinä samalla tietysti myös järjestölle.¹⁵⁸ Kaarle Sulamaa onkin tulkinnut lottajärjestön ideologiaa, ihanteita ja henkeä maallisen nunnajärjestön näkökulmasta.¹⁵⁹ Myös partioaatteeseen sisältyi tavoite nuorten kasvattamisesta tottelevaisiksi ja velvollisuudentuntoisiksi kansalaisiksi.¹⁶⁰

2.3 Luonteeltaan luja

Tutkimuksen naisia kasvatettiin niin kotona, koulussa kuin harrastustenkin parissa kristillisiin arvoihin ja moraaliin. Niihin liittyi kiinteästi myös siveellisyys, joka karkeasti määriteltynä merkitsee oikeanlaista elämäntapaa. Sellaista elämäntapaa, jossa siveelliset arvot ja moraaliset ihanteet toteutuvat. Samoin kuin kristillisillä, siveellisilläkin arvoilla ja moraalilla pyrittiin sääntelemään ihmisten välistä kanssakäymistä sekä kehittämään yksilön persoonallisuutta sosiaaliseen toimintaan mahdollisimman hyvin sopivaksi. Kristillis-siveellisillä arvoilla, kuten arvoilla yleensäkin, ohjailtiin muun muassa yksilöiden sosiaalisuudesta yhteisönsä jäseniksi ja (suomalaisen) yhteiskunnan kansalaisiksi.

Siveellisellä ihmisellä tarkoitettiin lähinnä kunnollista velvollisuutensa täyttävää ihmistä. Siveellisyys on 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alkupuolen osalta ymmärrettävä sukupuolimoraalia laajempänä, vaikka sukupuolimoraali

¹⁵⁷ Begbie, H. 1915, 16-17.

¹⁵⁸ Koskimies, A. & Koskimies, R. 1964, 108-114, 172-177.

¹⁵⁹ Sulamaa, K. 2001, passim.; Sulamaa, K. 2002, passim.

¹⁶⁰ Tolin, V. 1987, 226-229, 232-234; Myös Vesikansa, O. 1960, 7; Halmesvirta, A. 1997; Savunen, L. 1999.

tärkeän osan siveellisyys-käsitteen sisällöstä muodostikin.¹⁶¹ Siveellisyys käsitettiin jo vanhastaan esivallan kunnioitukseksi ja sukupuolimoraali oli vain yksi ilmiö, jonka avulla esivalta pyrki alamaisia kontrolloimaan.¹⁶²

1600-luvulla siveellinen käyttäytyminen oli lähes yhtä kuin hyvä käytös. 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun kontekstissa käytetyt termit siveellinen ja siveys on moraalifilosofian puolella eroteltu toisistaan siten, että siveellinen merkitsee moraalisesti oikeaa ja hyvää, kun taas termeillä siveä ja siveys viitataan seksuaalimoraaliin.¹⁶³ Aivan näin yksiselitteistä käsitteiden käyttö ei suinkaan ollut, sillä esimerkiksi vuonna 1916 julkaistussa tietosanakirjassa yhtäältä siveellisyys (siveys) samastetaan siveysoppiin eli etiikkaan ja moraalifilosofiaan (esimerkkinä siveellinen ihminen määritellään jaloksi, hyväksi ihmiseksi), toisaalta se saa mm. sanojen siveellisyysrikos, siveyslaki, siveyspoliisi, siveystilas-ta vahvan seksuaalisuuteen liittyvän konnotaation.¹⁶⁴

Voidaan sanoa, että siveellisyys oli melkein pä yhtä kuin alamaiselle ja sittemmin kansalaiselle asetetut odotukset ja hyvän ihmisen ihanne yleisemmin ottaen. Kiinnostavaa on, että 1800-luvun loppupuolella ja 1900-luvun alussa vallinneet koulukasvatuksen moraaliset ihanteet noudattivat pääpiirteissään samoja tekijöitä, joiden avulla 1700-luvun lopulla määriteltiin siveellisyyskäsitteen sisältöä. Tosin määritelmät olivat sisällöllisesti huomattavasti eriytyneet ja siten laajentuneet varhaisemmista määritelmistä. Moraalisissa ihanteissa tapahtui painopistemuutoksia siirryttäessä 1800-luvun lopulta 1900-luvulle ja maailmansotien väliselle ajalle. Erityisesti uskonnollisella ja metafysisellä alueella moraaliihanteissa painotettiin 1800-luvulla uskontoa ja kristillisyyttä, esimerkiksi jumalanpelkoa. Seuraavalla vuosisadalla ihanteet määriteltiin ja ilmaistiin enemmänkin sellaisten yleisten moraalisten käsitteiden kautta kuin yleinen ihmiskäyttäytyminen.¹⁶⁵

Siveelliset arvot poikkeavat kristillisistä lähinnä siinä, että ne sisältävät henkisten ominaisuuksien lisäksi myös ruumiiseen liittyviä ihanteita. Sellainen on esimerkiksi puhtaus, jolla viitataan sekä ruumiin että mielen puhtauteen. Siveelliset moraaliarvot tieteellistettiin 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa ja niitä ryhdyttiin perustelemaan lääke- ja sielutieteellisin argumentein. Näin tapahtui esimerkiksi mentaalihygieniassa. Mentaalihygienikoille sielullinen ja ruumiillinen heikkous olivat sairauksia, joihin lääkkeeksi tarjottiin yleistä hygieniää. Ruumiin terveyttä edistettiin muun muassa liikunnalla ja mielen terve-

¹⁶¹ Häggman, K. 1994, 14; Vrt. Ala, J. 1999; Siltala, J. 1999.

¹⁶² Vuodelta 1787 peräisin olevassa Christfrid Gananderin laatimassa sanakirjassa termin siweä, siwiästi, siweys määritelmät korostavat siweän merkitsevän kunnan kristittyä, joka oli puhdas, hurskas, jumalinen, harras, lempeä, laupias, tyyni, hiljainen ja rauhallinen, että alamaista, joka puolestaan oli sävyisä, hyväluontoinen, kohtelias, huomaavainen, hyvinkasvatettu, siivo, kiltti, sävyisä, hyvänahkainen, vaatimaton, ystävällinen, hyväntahtoinen, peräänantava, mukautuvainen, kohtuullinen ja luotettava. Gananderin antama selitys termeille vastaa pitkälti kolmisäätyopin mukaista alamaiselle asetettua ihannetta. Ganander, Chr. 1940; Ks. myös esim. Juva, M. 1955, 182; Pleijel, H. 1970.

¹⁶³ Aalto, S. 1996, 29; Ks. myös Harva, U. 1978, 12.

¹⁶⁴ Castrén, J. et al. (toim.) 1916, 1438-1443.

¹⁶⁵ Launonen, L. 2000, 132-133, 186-187.

yttä itsekurin vahvistamisella. Tämän edellytyksenä oli tietysti tiedon levittäminen valistusta lisäämällä.¹⁶⁶ Tässä mielessä siveelliset moraaliarvot myös jossain määrin erkaantuivat niistä arvoista, jotka edelleen saivat perustelunsa kristillisyydestä. Toki siveellisilläkin arvoilla oli kristillinen traditionsa ja kristillisessä ajattelussa siveellisyys nostettiin tärkeäksi ominaisuudeksi, jonka avulla ihminen saattoi osoittaa jumalankunnioitusta. Siveellisyys sai tuekseen sekä lääke- ja sielutieteellisiä argumentteja että eettillis-moraalisia ja kasvatuksellisia perusteluja.¹⁶⁷

Luonteenlujuuutta ja itsekuria pidettiin ominaisuuksina, joita vahvistamalla oli mahdollista kamppailla siveellisen elämäntavan puolesta rappiota ja siveetömyyttä vastaan. Itsekasvatus oli luonteen vahvistamista kohtaamaan menestyksellä elämän mukanaan tuomat kiusaukset ja huonot vaikutteet, jotka saattoivat uhata yksittäisen ihmisen siveellisyyden välityksellä myös koko yhteisöä. Todella siveellisen ja luonteeltaan vahvan ihmisen selkärankaa ei katkaissut altistuminen huonoille vaikutteille vaan hän oli kykenevä menestyksellisesti täyttämään hänelle asetetut moraaliset vaatimukset. Kasvatuksen ohella itsekasvatus oli keino, jonka avulla kunnon kansalaiselle kuuluvia ominaisuuksia, luonteenlujuuutta ja itsekuria pyrittiin vahvistamaan.¹⁶⁸ Itsekasvatus oli 1800-luvun säätyläistön elämäntapaan kuuluva ilmiö ja sellaisena se sai muotonsa ja sisältönsä. Se siirtyi vähitellen osaksi kansalaisen ihannetta ja myöhempääkin kasvatustieteellistä sekä esimerkiksi kansansivistystä ja -valistusta. Vapaan kansansivistystyön itsekasvatuksellisia tavoitteita määritteli muun muassa O. Olsson, jonka mukaan *"kansansivistystyön varsinaisena tehtävänä tulee olla syvien rivojen johtaminen omakohtaiseen ja harrastukselliseen itsensä sivistämiseen... Se (sivistystyö) on ja sen täytyy aina olla itsesivistystyötä..."*¹⁶⁹ Itsekasvatus muodosti jokaiselle yksilönä elinikäisen ja joka päivä toteutettavan projektin, jonka tarkoituksena oli samalla palvella koko yhteiskuntaa.¹⁷⁰

Itsekasvatuksella tavoiteltiin *"sydämen sivistystä"*, joka oli *"sielun hienoutta, totuutta, jaloutta, hyvyttä ja wakaisuutta"*. Vera Hjelt näki vuonna 1898 kirjoittamassaan esitelmässä itsekasvatuksen korkeimman päämäärän nousevan kristillisyydestä. Jumala asetti täydellisyydessään ihmisille kriteerit, joita kohden myös itsekasvatuksen avulla tuli pyrkiä.¹⁷¹ Kristillinen itsekasvatuksen filosofia

¹⁶⁶ Halmesvirta, A. 1996, 136-144; Mattila, M. 1999.

¹⁶⁷ Mentaalihygienistä ajattelua edusti esim. Julia Sucksdorff (1916) ja kristillistä eettillis-kasvatuksellista Vera Hjelt (1898) sekä Suomessakin luettu sveitsiläinen kasvatustieteilijä Fr. Foerster (1931).

¹⁶⁸ Itsetutkiskelusta ja kasvatuksesta esim. Liisa: *"Isäni sanat "itseni voittamisesta" painuivat mieleeni ja aloin tietoisesti pyrkiä nujertamaan itsepäisyyttäni. Rukoilin Jumalalta nöyrää mieltä. Mutta vaikeata, perin vaikeata se on ollut - läpi elämän."* 'Liisa' n. 1920. SKS. Toimihenkilöt 1987. Nide 7, 22.

¹⁶⁹ Olsson, O. 1915, 5-7. Olsson oli ruotsalainen. Muista pohjoismaista saatiinkin runsaasti vaikutteita. Ks. myös Karjalainen, E. - Toiviainen, T. 1984, 109; Usko sivistyksen voimaan vahvistui 1800-luvun jälkipuoliskolla, jolloin se joissakin piireissä jopa syrjäytti uskon jumalaan ihmisen sisäisen kehityksen ja kasvun voimana. Juva, M. 1960, 86.

¹⁷⁰ Hjelt, V. 1898, 4

¹⁷¹ Hjelt, V. 1898, 4-6, 13, 18.

perustui juuri Jumalan ja Jeesuksen asettamien esikuvien ja ihanteiden tavoitte-
luun.¹⁷²

Oman itsensä voittaminen, omien mielitekojen ja -halujen tukahduttami-
nen sekä vaatimattoman palvelunhalun ja lähimmäisenrakkauden kehittäminen
vaativat itsekuria. Itsekasvatukseen kuului tämän sydämen sivistyksen lisäksi
myös ymmärryksen sekä ruumiin kasvattaminen. Vera Hjelt tarkoittaa ymmär-
ryksen kasvattamisella lähinnä tiedonhankkimista, opiskelua sekä yleensä tie-
dollisen sivistyksen kokoamista. Ruumista hän kuvaa perustaksi, jonka ”*kautta
kokoomme kokemuksia elämäkoulusta*”. Ruumis on henkeen verrattuna vähäpä-
töinen, ajallinen ja sellaisena katoava, mutta se on myös väline, jonka kautta
ihminen toimii. Ja toimiakseen parhaalla mahdollisella tavalla, toisin sanoen
voidakseen edistää ihmisen pyrkimystä kohden korkeinta päämäärää, tuli tuota
välinettä myös hoitaa ja huoltaa. Ruumiin hoitaminen ja huoltaminen tarkoitti
puhtauden vaalimista ja ruumiin harjoittamista ja kehittämistä sopivassa suh-
teessa.¹⁷³

Itsekasvatus sisällytettiin myös koulujen moraalikasvatuksen sisältöihin.
Tavoitteena oli kasvattaa kansalaisia, jotka myöhemmin itsenäisesti kykenivät
kehittämään itseään kansalaisina. Tavoitteena oli siveellisesti tietoinen, itsehal-
lintaan kykenevä ja itsekuria omaava, itseään tutkiskeleva kansalainen. Tässä
hengessä lapsia ja nuoria opetettiin mielen ja ruumiin puhtauden vaalimiseen
sekä säännöllisyyteen ja raittiuteen. Siveellisyys oli yleistä kunnollisuutta, re-
hellisyyttä, ahkeruutta, vaatimattomuutta, raittiutta ja puhdashenkisyyttä.¹⁷⁴

Työhön kasvattaminen oli osa siveelliseen elämään kasvattamista. Työn
siveellinen arvo oli sitä suurempi, mitä paremmin se palveli yhteiskuntaa.¹⁷⁵
Työ ei sopinut ainoastaan lasten kasvatukseen välineeksi, se oli myös mainio
keino itsekasvatuksessa. Työtä tekemällä saattoi harjaannuttaa niin henkistä
kuin ruumiillistakin kestävyyttään ja sitkeyttään, keskittymiskykyään ja mie-
lenhallintaa. Niiden avulla ihminen kykeni selviytymään elämän kiusauksista ja
eteen tulevista valinnoista kunniallisesti.¹⁷⁶

Siveellisyyteen kasvattaminen ja luonteenlujuuuden kehittäminen itsekas-
vatuksen avulla kuului koulun ohella myös erilaisten järjestöjen kuten partioliikkeen ja lottajärjestön ideologiaan. Vernerin Louhivuori, eräs suomalaisen partioliikkeen johtohahmoista, korosti moraalista itsekasvatusta kristillisessä hengessä. Apuna työssä olivat modernit lääke- ja sielutieteelliset ideat, mielen ja ruumiin hygieniat. Louhivuori näki partion tavoitteeksi kasvattaa nuorisoa si-

¹⁷² Johansson, G. 1925; Pietilä, A. J. 1925.

¹⁷³ Hjelt, V. 1898, 4-6, 13, 18.

¹⁷⁴ Launonen, L. 2000, 132-133, 186-187; Raittiuden, kohtuuden ja puhdashenkisyyden ihanteet olivat keskeisiä myös luterilaisen kirkon piirissä. Ne uskottiin saavutettavan sivistämällä kirkkokansaa. Evankelisluterilaista kirkkoa ja uskoa pidettiin 1900-luvun alkuun saakka siveellisyyden puolesta käytävän taistelun kivijalkana. 1900-luvulle tultaessa kirkon asema moraalinvartijana vähitellen horjui. Juva, M. 1960, 86-88, 139, 271, 307.

¹⁷⁵ Pietilä, A. J. 1925, 179.

¹⁷⁶ Lehtonen, T. 1995b, 239-242.

veellisen ja kristillisen kilvoittelun hengessä.¹⁷⁷ Suomalaisen partiotyttöliikkeen äitihahmo ja Louhivuoren työtoveri Suomen Partioliiikkeen johdossa Anni Collan määritteli puolestaan vuonna 1918 partiotyttöliikkeen päämääräksi *"avata tyttöjen silmät huomaamaan, missä heitä tarvitaan, tehdä heidän ruumiinsa terveiksi, voimakkaiksi ja käteviksi, opettaa heille joukkokurin alkeet"*. Kasvattava joukkokuri korostui Collanin ajattelussa enemmän Louhivuoren painottaessa itsekasvatuksellista kilvoittelua kohden parempaa ihmisyyttä ja kansalaisuutta.¹⁷⁸

Partion kansalaiskasvatusohjelma tiivistää partion kasvatukselliset tavoitteet. Ne oli jaettu neljään eri lohkoon: luonnetta, terveyttä ja voimaa, kätevyyttä ja taitavuutta sekä toisten palvelemista koskeviin ominaisuuksiin. Luonteeseen liittyvät ominaisuudet oli edelleen jaettu kansalaisominaisuuksiin, joita olivat reilun pelin -henki, toisten oikeuksien kunnioittaminen, kuri, johtamiskyky ja vastuuntunto, sekä moraalisiin ominaisuuksiin. Niitä olivat kunnia, ritarillisuus, itseluottamus, rohkeus, iloitsemiskyky, mielenjalous, usko, nöyryys, itsekunnioitus ja uskollisuus. Luonnetta saattoi kasvattaa ja kehittää esimerkiksi toisten palvelemisella ja luonnon ihailulla ja tutkimisella. Ritarillisuus viittasi-kin juuri toisten ihmisten huomioonottamiseen ja palvelemiseen. Terveysten ja voimaan liittyi muun muassa itsehillintä. Toisten palveleminen edellytti epäitsekkyyttä, kansalaisvelvollisuuksia, isänmaanrakkautta sekä isänmaan, ihmiskunnan ja jumalan palvelemista.¹⁷⁹

Lottajärjestössä siveellisyys nousi hyvin korostettuun asemaan. Se jakaantui selkeästi kahteen osaan yhtäältä yleiseen kunnollisuuteen toisaalta sukupuolisiveellisyyteen. Jälkimmäinen korostui lottiin kohdistuvissa ihanteissa lähinnä siitä syystä, että lottia koulutettiin toimimaan armeijan tukena. Lottien toimintaympäristö oli toisin sanoen hyvin miehinen. Ankaraa sukupuolisiveellisyyttä edellytettiin jo siis yksinomaan siitäkin syystä, että järjestön maine säilyisi tahrattomana. Kun lisäksi lotat nähtiin eräänlaisina suomalaisen naisen ihannekuvinä, on selvä, että heidän kaikinpuoliselle siveellisyydelleen myös asetettiin suuret vaatimukset. Myös kultaisissa sanoissa siveellisyys nostettiin korkealle; *"Aseta korkealle Lotta-ihanteesi! Vain oikeamielisenä, puhtaana ja raittiina voi olla oikea lotta!"* Puhtaus on tässä "käskyssä" avainsana. Sillä viitataan niin sielulliseen kuin ruumiilliseenkin puhtauteen sekä sukupuoli- ja itsekuriin, joita noudattamalla lotta saattoi tilanteessa kuin tilanteessa välttää kaikenlaisten kiusausten karikot. Tähän liittyen lotilta edellytettiin myös vaatimattomuutta esiintymisessä ja pukeutumisessa. Heitä vaadittiin myös suorasanaisesti alistumaan sekä itsekuriin että järjestökuriin, jotka vahvistivat toisiaan. Heitä myös vedot-

¹⁷⁷ Louhivuoresta ks. Halmesvirta, A. 1997, passim. Louhivuoren ajattelusta saa hyvän kuvan esim. Louhivuori, V. 1918, passim.

¹⁷⁸ Collan, A. 1918, 1; Ks. myös Halmesvirta, A. 1997, 43.

¹⁷⁹ Baden-Powell, R. 1952, 18. Kyseessä on nk. maailmanveljeyden painos, joka oli lyhennetty painos vuonna 1930 ilmestyneestä toisesta Baden-Powellin itsensä täydentämästä painoksesta *Scouting for Boys* -teoksesta, jonka ensimmäinen painos oli vuodelta 1908. Vaikka kirjanen käsittelee ennen kaikkea poikapartiotoimintaa, ovat partiolaisen päämääräksi asetetut ominaisuudet sinänsä varsin yleisiä ja kuvaavat myös suomalaisen partiotyttöliikkeen tavoitteita.

tiin muistamaan isänmaallisen päämäärän sekä varomaan ”*tekemästä mitään, mikä vahingoittaa tahi sen [isänmaa HV] mainetta loukkaa*”.¹⁸⁰

2.4 Uhrivalmis

Kansallisen projektin myötä kristillis-siveelliseen moraalikoodiin liitettiin kansallis-isänmaallinen ulottuvuus. Kansakuntaa rakennettiin argumentein, joita perusteltiin sekä vetoamalla kristilliseen moraaliin että tieteelliseen ajatteluun pohjaaviin moralistisiin näkemyksiin. Lääketiede sai tärkeän roolin kansakunnan rakentamisessa. Sen avulla määriteltiin muun muassa kunnollista kansalaista, sukupuolten¹⁸¹ olemusta ja niiden välisiä suhteita sekä paikkaa ja roolia yhteiskunnassa. Pisimmälle lääketieteen merkitys kansakuntaa määrittelevänä ja tuottavana vietiin sosiaali-, mentaali- ja rotuhygieenisen ajattelun piirissä¹⁸². Normaalin määrittelystä tuli tieteeseen pohjaavassa hygieni-ajattelussa väline, jonka avulla luokiteltiin kansalaisia.¹⁸³ Lääketieteellinen diskurssi sai vankan jalansijan kansallisuutta, kansakuntaa ja isänmaata tuottavassa puheessa ja ulottui nopeasti lääketieteen piiristä muille yhteiskunnan sektoreille sekä yleisempään julkisuuteen.¹⁸⁴

Yhteiskuntajärjestyksen tukipilarina oli 1800-luvulle saakka vallinnut kirkollinen yhtenäiskulttuuri, joka perustui luterilaiseen kristillisyyteen ja siihen liittyvään moraalikoodistoon. 1800-luvun jälkipuoliskolla tapahtui useita erilaisia kirkon sisäisiä ja ulkoisia yhteiskunnallisia muutoksia, kuten esimerkiksi uskonnollisen liberalismien vahvistuminen sekä sosialististen aatteiden leviäminen. Niiden seurauksena alkoi eri yhteiskunnallisissa piireissä tapahtua sekä kirkosta erkaantumista että kääntymistä muiden kristillisten liikkeiden puoleen.¹⁸⁵ Kristilliset arvot säilyttivät merkityksensä silloinkin, kun sääty-yhteiskunnan murtumisen myötä kulttuurin yhtenäisyys alkoi heiketä. Kristillisten arvojen ja kirkon merkitys jopa vahvistui kansalaissodan jälkeen, jolloin voittanut osapuoli kääntyi hakemaan henkistä ja moraalista vahvistusta kristillisistä arvoista sekä tukeutui kirkkoon yhteiskuntajärjestyksen vahvistamisessa sekä kansallisen yhteyden uudistamisessa.¹⁸⁶

¹⁸⁰ Lotta Svärdin propagoimista ihanteista ks. Soini-Hagan, E. (toim.) 1928; Järjestön ideologiasta ks. Sulamaa, K. 1999; Kataja, A. 1986; Lukkarinen, V. 1981; Pirhonen, P. 1979; Koskimies, A. & Koskimies, R. 1964.

¹⁸¹ Avioliitto- ja sukupuolivalistusoppaiden medikaalisista diskursseista ks. Räisänen, A. 1995; Nuorisolle suunnatuista seksuaalivalistusoppaista ks. Tiihonen, K. 2000, 176-180, 187-189, 193.

¹⁸² Lääkäreiden osuudesta rotuhygieenisessä liikkeessä ks. Mattila, M. 1999, 147-155; Mentaalihygieniasta ks. Halmesvirta, A. 1995 ja 1996; Uimonen, M. 1999, 167-174; Hygienialikkeestä yleensä ks. Lehtonen, T. 1995a, 17; Lehtonen, T. 1995b, 206-209.

¹⁸³ Ojakangas, M. 1995, 300-301; Halmesvirta, A. 1996, 142-143, 156-157.

¹⁸⁴ Halmesvirta, A. 1995, 15-17, 23-27.

¹⁸⁵ Kortekangas, P. 1980, 137, 140-145. Päinvastainen vaikutus oli herätysliikkeillä, jotka perustuivat henkilökohtaiseen uskonratkaisuun. Herätysliikkeillä oli monilla seuduilla uskonkansaa yhdistävä ja kokoava vaikutus.

¹⁸⁶ Murtorinne, E. 1995, 124-128.

Kansallisen ja isänmaallisen ajattelun ydin, jota tukemaan kristilliset ja medikaaliset diskurssit valjastettiin, oli valmius uhrautua yksilön yläpuolelle asettuvan suuremman kokonaisuuden puolesta. Tämä kokonaisuus, joka koostui isänmaasta ja kansakunnasta, oli jotakin joka oli jumalan antama, loukkaamaton ja pyhä. Sen muodostumisesta ja olemassaolosta tuli luonnollinen ja kiistämätön. Loukkaamattomuuden ja pyhyyden kiistäminen oli tabu, rikos, josta oli rangaistava ankarasti, kuten tehtiin kansalaissodan jälkeen. Ajatus uhrivalmiudesta liittyi luontevasti kansallisen pyhän kategoriaan.¹⁸⁷

Uhrivalmius ei suinkaan tarkoittanut yksinomaan valmiutta kuolla maansa puolesta. Siihen sisältyi monisyinen näkemys yksilön alisteisuudesta suuremmalle kokonaisuudelle, jota yksilö saattoi palvella monin eri tavoin. Keskeistä oli omista itsekkäistä pyyteistä luopuminen kokonaisuuden, tässä tapauksessa kansakunnan, kansan ja isänmaan, edun vuoksi. Kansa ja kansakunta olivat osiansa summaa suurempia. Yksilön etu oli toissijainen kansakunnan etuun nähden. Kansakunta kuitenkin palautui yksilöön siinä mielessä, että jokaisella kansalaisella oli velvollisuus omalla toiminnallaan ylevöittää kansakuntaa. Kansakunta oli siis juuri niin heikko kuin sen heikoimmat osat ja siksi jokaisen tuli alati pyrkiä parhaaseensa.

Uhrivalmiuden ideaa sovellettiin eri yhteyksissä hieman eri tavoin. Koululaitoksen sisällä korostettiin yleisen isänmaallisuuteen tähtäävän kasvatuksen osalta enemmän pyyteistä luopumista sekä elämänhalun ja -voiman ohjaamista kansallisesti hyvän palvelukseen. Maailmansotien välisen ajan kansakoulun eettisinä ihanteina isänmaanrakkauden ohella olivat esimerkiksi kansalaisvelvollisuuden täyttäminen sekä epäitsekkyyys.¹⁸⁸ Tämän tyyppiseen isänmaallisuuteen kasvattaminen oli koulujärjestelmän tärkeimpiä tehtäviä. Opettajan koulutuksessa painotettiin sitä, että kansakoulu on merkittävä yhteiskuntajärjestykseen ja -rauhaan vaikuttava instituutio. Siksi opettajiston arvomaailma haluttiin yhdenmukaistaa sekä valvoa, että he työssään välittivät eteenpäin viimeistään seminaarissa omaksumiaan oikeita arvoja. Kansalaisten kasvattajina heille asetettiin vastuu koko kansakunnan tulevaisuudesta.¹⁸⁹

Ennen kaikkea Mikael Soinisen teokset vaikuttivat 1900-luvun alussa kansakoulunopettajien koulutukseen. Soininen edusti herbartilaista moraalipedagogiikkaa, jonka tärkeimpänä tavoitteena oli siveellisen luonteen kasvatusta.¹⁹⁰ Tämä näkyi kansalaissodan jälkeen siinä, että Soininen kouluhallituksen ylijohdajan asemassa tavoitteli kansakunnan eheytyä. Siihen päästäisiin kohottamalla kansan sivistystasoa sekä kasvattamalla uusi sukupolvi uusissa kaikille sosiaalisesta asemasta riippumatta yhteisissä kouluissa.¹⁹¹

Kansakoulujen tavoitteena oli kasvattaa tulevia kansalaisia isänmaanrakkauteen sekä kuuliaisuuteen, palvelualttiuteen, luonteenlujuuuteen, epäitsekkyy-

¹⁸⁷ Pyhästä kansallisen ajattelun kategoriana ks. Anttonen, V. 1993.

¹⁸⁸ Launonen, L. 2000, 186-187.

¹⁸⁹ Rinne, R. 1986 ja 1989.

¹⁹⁰ Launonen, L. 2000, 151. Samanlainen näkemys oli myös Fr. Foersterilla 1922, 1928 ja 1931.

¹⁹¹ Rantala, J. 2002, 137, 149.

teen ja ahkeruuteen. Niistä rakentui kansalaiskelpoisuus, luonne, jollaisen omaava ihminen kykeni parhaalla tavalla palvelemaan ja edistämään kansakunnan ja isänmaan etua ja yhteiskunnan asiaa. Yhteiskunta rakentui kovalla työllä sekä lakien ja toisten ihmisten sekä kristillisten arvojen ja perinteisten tapojen kunnioittamisella.¹⁹²

Opettajien asema kansallisuuskasvatuksessa oli suuri. Jos kansakoulussa haluttiin kasvattaa isänmaanrakkauteen, kuuliaisuuteen, luonteenlujuteen, palvelualltiuteen, epäitsekkyyteen ja kansalaisvelvollisuuden täyttämiseen, niin oppikouluissa isänmaallisuus sai vielä suuremman merkityksen. Kiuasmaan mukaan oppikoululaiset ja oppikoulun käyneet ottivat aktiivisesti osaa kansalaisuuteen ja myöhemmin ensimmäisen tasavallan aikana suojeluskuntiin ja lottiin. Myös partioliike juurtui erityisesti oppikouluihin. Poliittisista liikkeistä AKS toimi aktiivisesti oppikouluissa ja pyrki saamaan tulevista ylioppilaista itselleen kannatusta.¹⁹³

Militanteimmissa järjestöissä, kuten suojeluskunnissa edellytettiin voimakkaasti myös valmiutta oman henkensä uhraamiseen. Äärimmäisen uhrin, kuoleman isänmaan ja kansakunnan puolesta, katsottiin vaativan syvää, omista pyyteistä vapaata isänmaanrakkautta. Samanlainen uhrautumista koskeva näkemys kuului myös Lotta Svärdin ideologiaan. Lotta tytön muistiossa (1944) nuorille lotille muistutetaan, että lotan tulee alistua *”ihmistä itseään korkeamman ja ”pyhän” palvelulle”*, joka lotilla on *”Jumalan antama ”pyhä” isänmaa”*. Lotan oli *”pelätävä ja/tai rakastettava Jumalaa sekä palveltava maataan ja kansaansa sekä kotiaan”*. Tätä korosti myös se, että lottatyttöjen tunnuslauseessa muistutettiin lotan velvollisuudesta olla valmiina palvelemaan aina silloin kun isänmaan kutsui.¹⁹⁴

Uhrautumisen vaatimus toistuu Lotta Svärdin retoriikassa.¹⁹⁵ Kaarle Sulamaa on tulkinut lottien olleen isänmaan morsiamia, joiden esikuvina olivat Kristuksen morsiamet eli nunnat. Koska isänmaa oli jumalan antama, olivat isänmaa ja jumala sama asia ja palvellessaan isänmaata lotta palveli jumalaa ja päinvastoin. Lottien ideologiassa uhrautuminen merkitsi kokonaisvaltaista omistautumista isänmaan ja jumalan asialle. Siihen liittyi myös siveellisyyttä korostaneen lupauksen (puhtauden säilyttäminen) antaminen. Siveellisyyden säilyttämiseksi lotilta edellytettiin kieltäymystä, rehellisyyttä ja siveyttä. Uhrautumiseen liittyi myös valmius alati palvella kuuliaisesti ja ilman palkkaa isänmaata. Lotta ei saanut ajatella omaa etuaan, vaan hänen tuli aina asettaa isänmaan etu ensisijalle. Lotta-aatteessa uhrautuminen ei ollut sankarillista, vaan nöyrää, eikä lotta saanut tehdä itsestään numeroa.¹⁹⁶

Isänmaanrakkaus alkoi kodista ja kotiseudulta. Siksi monissa aatteellisissa järjestöissä ja niiden toiminnassa korostettiin kotiseudun tuntemusta ja kotiseuturakkauden herättämistä. Voidakseen rakastaa isänmaataan kansalaisen tuli

¹⁹² Launonen, L. 2000, passim.

¹⁹³ Kiuasmaa, K. 1980, 148, 154, 161, 297-306, 313-314; Jääkäreistä n. 31 prosenttia oli suorittanut vähintään keskikoulun. Lackman, M. 2000, 205.

¹⁹⁴ Lottatyttöjen muistio 1944, 1.

¹⁹⁵ Esim. Riipinen, H. 1927, 16.

¹⁹⁶ Sulamaa, K. 2001, 14-17, 21, 32-33; Sulamaa, K. 1999.

ensin oppia kunnioittamaan ja rakastamaan kotiseutuaan. Kotiseutu-käsitteen ympärille syntyi aate ja liike. Siihen liittyi myös kotiseutututkimus, joka alkoi 1800-luvun lopulta lähtien. Sen piirissä kotiseutuliiike määriteltiin aatteelliseksi työksi, jonka tehtävänä on edistää isänmaallista kasvatusta. Siten kotiseutuaatteeseen sisältyi myös voimakas kansanvalistuksellinen ulottuvuus.¹⁹⁷

Kotiseutua, kotiseudun tuntemusta ja kotiseuturakkautta painotettiin monissa muissakin liikkeissä ja aatteellisissa järjestöissä. Lotta Svärdissä isänmaan palveleminen alkoi kotoa ja kotiseudulta.¹⁹⁸ Partioliikkeessä kotiseuturakkauden ja kotiseututuntemuksen painottamisella oli erityisen suuri rooli. Kotiseutututkimustyö kuului partion toimintaan.

”Jotta maamme joka kolkka tulisi tarkoin tunnetuksi, on jokaisen partiotytön innolla käytävä työhön käsiksi, ja kukin heistä on näkevä, kuinka tämä työ tuottaa tyydytystä ja kuinka hän sen välityksellä oppii rakastamaan yhä enemmän ja enemmän maansa ja kansaansa.”¹⁹⁹

Partion tavoitteena oli kansalaiskunnan kohottaminen. Siihen pyrittiin perhe-työllä kotiseudun ja isänmaan historiaan ja olosuhteisiin. Partion perustavoitteet olivat samat kaikkialla, mutta ne tuli kansallistaa kunkin maan olosuhteisiin ja tilanteisiin sopiviksi.²⁰⁰ Partiolle asetettiin myös sen ulkopuolelta odotuksia isänmaallisuuteen kasvattavana järjestönä. Kun Anni Collan vuonna 1936 keräsi yhteen merkkihenkilöiden näkemyksiä partiosta, esiintyi partion isänmaallisuuskasvatus useissa niistä yleisemmän kansalaisuuskasvatuksen rinnalla. Esimerkiksi J. K. Palomaa toteaa, että ”*partiot toiminta johtaa nuorisoa tuntemaan itseänsä ja velvollisuuksiensa lähimmäistään kohtaan, tuntemaan ja rakastamaan isänmaataan ja uhrautumaan sille*”.²⁰¹

Isänmaallisuus oli yhteiskunnassa voimakkaimmin pinnalla juuri 1930-luvulla, eikä partio tässä suhteessa poikennut linjasta.²⁰² Harras, isänmaan pyhyydelle rakentuva isänmaallisuus huipentui talvisodan aikana. Ulkoinen vihollinen ja isänmaata ja kansaa uhkaava vaara todistivat aikalaisille nationalistisen uskon isänmaan pyhyyteen oikeutetuksi. Talvisodan isänmaallisuudesta muodostui jumalan valitun kansan harrasta uskoa jumalalta saamansa territorion, maan, loukkaamattomuuteen. Se kiteytyi virteen ’Jumala ompe linnamme’.

¹⁹⁷ Tallgren, A. M. 1910, 79; Kotiseutuaatteesta ks. Säaskilahti, N. 1997, 75-78; Anttila, V. 1964.

¹⁹⁸ Olsson, P. 1999, 237.

¹⁹⁹ Salminen, E. 1918, 57.

²⁰⁰ Hämeen-Anttila, V. (toim.) 1917, 8.

²⁰¹ Collan, A. 1936, 304. Isänmaallisuutta korostivat mm. maaherra Gustaf Ignatius puolisoineen, kansanedustaja Hilja Riipinen, professorit Albert Lilius ja V. A. Koskeniemi, tarkastaja Arvo Vartio ja kenraalimajuri K. L. Oesch.

²⁰² Olsson, L. & Hongisto, Y. (toim.) 1951, 65; Ks. myös Poikalehti Partio 1932-1937; Partio 1937-1945; Suomen tyttö 1932-1937; Partio 1919-1932; Partiojohtaja 1927-1945. Muita isänmaallisuuteen kasvattaneita järjestöjä oli esim. Valkonauhaliitto ks. Salonen, T. (toim.) 1980. Anne Ollila on puolestaan todennut, että monet näkivät myös Martta-järjestön toiminnan suuntautuvan kodin, uskonnon ja isänmaan puolesta. Ollila, A. 1989, 62.

2.5 Aatteet ja ihanteet

Kansallinen arvomaailma rakentui 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun Suomessa kahden peruselementin varaan: moraalin ja isänmaallisuuden. Perustan muodosti pitkän ja vahvan tradition omaava kristillis-siveellinen moraalinormisto, johon kansallisen aatteen puitteissa liitettiin isänmaanrakkkaus, patriotismi. Ne muodostivat yhteiskunnallisten instituutioiden ja järjestysperusteiden kanssa niin sanotun kansalaisnationalismin ytimen, johon mahdollisimman moni saattoi samastua.²⁰³

Kansalaisnationalismi on poliittista nationalismia yleisempi nationalismin muoto. Sillä ei ole varsinaista virallista, julkilausuttua aatteellista tai poliittista ohjelmaa, kuten poliittisella nationalismilla voidaan katsoa olevan. Kansalaisnationalismi on eräänlaista arkielämän nationalismia; mahdollisimman moni kansakunnan jäsen kykenee allekirjoittamaan kansalaisnationalismin sisältämät käsitykset ja arvot. Kansalaisnationalismia voidaan kutsua myös kulttuurinationalismiksi.²⁰⁴ Se ei kuitenkaan ole poliittisesta nationalismista täysin riippumatonta. Esimerkiksi 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun Suomessa poliittinen ja kansalaisnationalismi olivat riippuvaisia toisistaan. Poliittinen nationalismi toimi ideologisenä veturina, mutta kansalaisten oma aktiivisuus loppujen lopuksi kuitenkin saneli tahdin. Juuri kansallisuusaate on muokannut myös suomalaista yhteiskuntaa hyvin voimakkaasti 1800-luvulta lähtien.

Perinteinen kristillis-siveellinen moraalikoodisto oli kansallisen projektin edustajille tärkeä rakennuspohja, sillä sille perustui ja perustettiin yhteiskunnan sosiaalinen järjestys. Nämä yhteisön tai yhteiskunnan moraalialia säätelevät normit asettavat puitteet ja muodot niin yksilöiden väliselle sosiaaliselle vuorovaikutukselle kuin yhteiskunnan institutionaalille rakenteellekin (institutionaalinen teoria). Modernisoituvassa ja modernissa yhteiskunnassa moraalinormisto heijastuu sekä lainsäädännössä että poliittisissa kysymyksenasetteluissa ja hallinnollisessa rakenteessa.

Kristillis-isänmaallisen arvomaailman taustalla oli laajempänä ilmiönä ennen kaikkea sivistyneistön kansallinen projekti, jonka moraaliseksi ja eettiseksi selkärangaksi kristillis-isänmaallinen arvomaailma muodostui. Tavoitteina oli arvojen ulottaminen yhteiskunnan kaikille tasoille ja osa-alueille. Kristillis-isänmaalliset arvot olivat myös keskeinen perustelu, jonka avulla sivistyneistö pyrki legitimoimaan kansallisen projektinsa yhtäältä sivistyneistön omassa toisaalta muun kansan parissa. Otollisen kaikupohjan se saavuttikin muun muassa talonpoikaistossa, joka 1800-luvulla oli edustanut sivistyneistön muotoilemaa kansan ihannetta.²⁰⁵

Kansalaistuminen oli vähittäinen prosessi, jonka aikana suomalaiset opettelivat sääty-yhteiskunnan alamaisista kansalaisyhteiskunnan jäseniksi. Muutoksen luonteen vuoksi suomalaisten asemat suhteessa toisiinsa ja esivaltaan

²⁰³ Ks. esim. Sevänen, E. 1999, passim.

²⁰⁴ Poliittisesta ja kulttuurinationalismista esim. Alter, P. 1996.

²⁰⁵ Alapuro, R. & Stenius, K. 1987; Alhoniemi, P. 1969; Rantanen, P. 1997.

säilyttivät pitkään rinnakkain piirteitä sekä alamaisuudesta että uudesta kansalaisuudesta. Kansalaistumisen merkkeinä on pidetty yhteiskunnallista osallistumista esimerkiksi erilaisten järjestöjen ja poliittisten puolueiden kautta.²⁰⁶ Kansalaisyhteiskunnan eräs ilmiö oli myös statusten ja asemien yhä laajempi ja vaihtelevampi kirjo. Ihmisillä oli elämänsä aikana useampia asemia kuin ennen ja niillä oli myös mahdollisuus ”leikitellä”. Myös mahdollisten viiteryhmien määrä kasvoi ja valinnanvapaudelle raivautui tilaa.

Koulu oli keskeisellä sijalla kristillis-isänmaallisten arvojen ulottamisessa läpi koko yhteiskunnan²⁰⁷. Seminaarien kansakoulunopettajien koulutuksessa sekä kansakoulun opetussuunnitelmissa aina 1800-luvulta lähtien korostettiin oppilaiden siveellistä kasvatusta kristillisessä ja isänmaallisessa hengessä. Isänmaallisten tunteiden herättämistä oppilaissa pidettiin tärkeänä. Kasvatus tähtäsi kouluissa kunnollisten kansalaisten kasvattamiseen.

Koulun lisäksi perhe oli toinen, jopa perustavanlaatuisempi, yhteiskunnallinen instituutio, jossa aatteet ja ihanteet kohtasivat. J.W. Snellmanin valtiofilosofiassa perhe muodosti yhteiskunnan keskeisen tukipilarin. Kuten jo Hegelille myös Snellmanille perhe merkitsi yhteiskuntaa pienoiskoossa: perheiden varaan oli laskettu yhteiskunnan menestys tai häviö, yhteiskuntarauha tai -rauhattomuus. Perhe oli se yksikkö, jossa kasvatettiin yksilöt, jotka tulivat kansalaisina olemaan vastuussa yhteiskunnan tulevaisuudesta ja siveellisyydestä.²⁰⁸

Perheeseen liittyivät myös sukupuolen mukaiset kansalaisihanteet, jotka alkoivat vakiintua ensin porvariston, sittemmin muiden väestöryhmien piirissä. Kyse oli sukupuolten toisiaan täydentävästä ihanteesta eli polariteetti-ihanteesta. Tämän käsityksen mukaan naisen tehtävä yhteiskunnassa, siis valtiossa oli olla kodin sielu ja henki sekä kasvattaa (ennen kaikkea varhaiskasvatus) lapset kunnollisiksi ihanteen mukaisiksi kansalaisiksi. Naisen osaksi tuli siten myös siveellisyyden vaaliminen: naisen tuli omalla esimerkillään kohottaa perheensä (ja puolisonsa) moraalialia ja siveellistä tasoa ja sitä kautta vaikuttaa koko yhteiskunnan siveelliseen ilmapiiriin. Miehen tehtävänä oli edustaa perhettä ulospäin. Mies muodosti linkin, joka yhdisti perheen ja yhteiskunnan: hänen tehtävänsä oli yhtäältä puolustaa perheen oikeuksia yhteiskunnassa, toisaalta edustaa yhteiskuntaa perheessä. Mies oli myös perheen ylin auktoriteetti, joka hallitsi perhettään, joskin rakkaudella ja korkeiden eettisten ja moraalisien periaatteiden pohjalta.²⁰⁹ Sukupuolia koskeneet ihanteet olivatkin mitä suurimmassa määrin moraalisia.

²⁰⁶ Kansalaistumisprosessista ks. Stenius, H. 1987.

²⁰⁷ Nationalismia koskevassa tutkimuksessa on korostettu myös kirjallisuuden ja sanomalehtien merkitystä kansallisuusaatteen leviämässä. Kansankielestä tuli painetun kirjallisuuden ja lukutaidon lisääntymisen myötä yhä tärkeämpi viestinnän kieli. Se vahvisti kansallisten kielten asemaa ja lisäsi yhteenkuuluvuuden tunnetta. Koulutus oli tietysti lukutaidon lisääntymisen ehto. Lukutaidosta puhuttaessa tulisi myös huomioida laajemminkin kansallisten symbolien lukutaito, jota myös kouluissa opetettiin. Anderson, B. 1994; Komulainen, K. 2002a.

²⁰⁸ Pulkkinen, T. 1989; Häggman, K. 1994.

²⁰⁹ Häggman, K. 1994, 145-151, 181-200; Räisänen, A. 1995; Sulkunen, I. 1987.

Porvarillisen kansalaisihanteen ja siihen liittyvän sukupuolijärjestelmän rinnalla eli myös talonpoikainen käsitys sukupuolten välisistä suhteista ja myöhemmin myös sosialistisen liikkeen piirissä sukupuolten väliset suhteet ymmärrettiin porvarillisesta poikkeavalla tavalla. Kristillis-isänmaallinen arvomaailma oli ennen kaikkea sivistyneistön projektiin kuuluva ja sen rinnalla eli koko ajan myös muita tapoja hahmottaa maailmaa. Sen lisäksi, että kansalaisihanne oli sukupuolittunut, vaikutti myös sosiaalinen tausta yksilön asemaan ja tehtävään yhteiskunnassa. Erityisesti ihanteen sosiaalinen jakautuminen näkyi naisten kohdalla. 1800-luvun lopulta lähtien sivistyneistön naiset pyrkivät varaamaan itselleen yhteiskunnallisen vaikuttajan roolin, keskiluokan tehtäväksi tuli yhteiskunnallisen äitiyden toteuttaminen ja työläisnaisten osalle tuli toteuttaa naisen ihannetta kodin piirissä.²¹⁰ Porvarillinen ihanne vakiintui ja ulottui laajempiin yhteiskuntaryhmiin 1900-luvun alkupuolen aikana. Esimerkiksi työväenliike omaksui pohjimmiltaan saman ihanteen. Siihen oli vaikuttamassa muun muassa Miina Sillanpää toimiessaan työläisnaisliikkeen piirissä.²¹¹ Ihanne on tietysti aina toinen kuin käytäntö.

Kristillis-siveellinen moraalinormisto oli kansallisen arvomaailman perusta. Sen ydin oli kuuliaisuus jumalalle sekä siveellinen luonteenlujuus. Isänmaallisuus rakentui niiden varaan. Kristillis-isänmaallinen ulottuvuus perustui näkemykselle, jonka mukaan isänmaa on jumalan antama. Siveellis-isänmaallinen puolestaan lähestyy kysymystä tieteellisemmästä näkökulmasta. Luonteenlujuus ja siveellisyys kuuluvat hygienian piiriin ja vahvistamalla hygienista ajattelua vahvistetaan myös isänmaata ja kansakuntaa.

Arvoista ja ihanteista puhuttaessa nousee esille myös käsite ”pyhä”. Veikko Anttonen on analysoinut suomalaista kansallista ideologiaa uskontotieteestä tutun pyhän käsitteen kautta. Pyhäksi luokiteltavien asioiden tulee tuottaa positiivista lisäarvoa kansakunnan identiteetille. Toisin sanoen pyhänä pidetystä kohteesta on ”virrattava voimaa”, jonka vaikutukselle altistuminen on kansakunnan kannalta siunauksellista. Pyhyyttä vahvistetaan sekä ylläpidetään vakiintuneiden käyttäytymiskoodistojen ja tunteiden kautta. Erilaisilla normeilla kontrolloidaan suhdetta pyhään, vaalitaan sen koskemattomuutta ja kunnioitusta sitä kohtaan.²¹² Mielenkiintoisena esimerkkinä voidaan mainita, että muun muassa marsalkka Mannerheim esiintyy tällaisena pyhänä objektina eräässä aineiston omaelämäkerrassa. Mannerheimin kohtaaminen sattumalta tuottaa kirjoittajalle pitkälle kestävästä hyvästä mielestä ja antaa voimaa arkielämästä selviytymiseen. Mannerheim symboloi isänmaata ja sen pyhää luonnetta.²¹³ Pyhyiden kokemusta voidaan pitää jonkin asteisena edellytyksenä myös muun muassa uhrivalmiudelle tai ainakin sen äärimmäisimmälle muodolle – valmiudelle uhrata oma henki isänmaan puolesta. Isänmaallisuuden kytkeminen tiu-

²¹⁰ Häggman, K. 1994, 186-195; Räisänen, A. 1995; Sulkunen, I. 1987; Ks. myös Markkola, P. 1994; Ollila, A. 1993.

²¹¹ Miina Sillanpäästä ks. Sulkunen, I. 1989.

²¹² Anttonen, V. 1993, 54.

²¹³ ‘Kaarina’ 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987.

kasti yhteen kristillisen uskon kanssa korostaa pyhyiden merkitystä kansallisaatteessa.

Pyhä koetaan kiistämättömäksi, luonnolliseksi. Se on olemassa an sich ja siihen liitettyjä arvoja pidetään absoluuttisina, oikean ja hyvän ehdottomina mittoina. Juuri se velvoittaa puolustamaan niitä uhrautuvasti ja jopa oman hengen hinnalla. Pyhän kiistäminen tarkoittaisi maailmanjärjestyksen järkkymistä, minkä vuoksi siitä on tuomittava ja rangaistava ankarasti. Pyhä on se kulttuurinen kategoria, joka määrittelee arvot ja ihanteet. Aatteissa ja ideologioissa on usein piirteitä uskonnosta: ne määrittelevät ja luokittelevat maailmaa ja muodostavat maailmanjärjestyksen mallin.²¹⁴ Esimerkiksi kansalaissodan osapuolten jakautumisessa pyhän kokemuksella oli oma osansa. Vapausotaa sotineet valkoiset puolustivat pyhää isänmaata, luokkasotaa käyneet punaiset puolestaan työväen keskinäistä solidaarisuutta, omaa pyhää päämääräänsä. Suurelle osalle rivisotilaista molemmilla puolilla oli kyse enemmänkin kodin, elämäntavan ja -oikeutuksen puolustamisesta. Ne olivat yksilön kannalta perustavaa laatua olevia pyhiä arvoja. Pyhä saa usein ilmaisunsa diskursseissa metonymian kautta. Esimerkiksi Juha Ala on tulkinnut, että ruumiin koskemattomuuden käsitettiin olevan metonymisessa suhteessa isänmaan koskemattomuuteen.²¹⁵ Samalla tavoin toimivat myös metaforat, joilla pyhää isänmaata kuvataan ja ylistetään.

²¹⁴ Anttonen, V. 1993 ja 1996.

²¹⁵ Ala, J. 1999.

III KOKEMUKSET ELÄMÄSTÄ JA MAAILMASTA

3.1 Kasvatuksen kohteena

Kasvatuksessa nähtiin 1900-luvun alkupuolella kaksi keskeistä osa-aluetta: älyllinen ja tiedollinen sekä siveellinen kasvatusta. Jälkimmäistä voidaan pitää siinä mielessä tärkeämpänä, että siihen sisältyi ajatus lapsen sosiaalistamisesta yhteisönsä ja yhteiskuntansa arvoihin. Samalla se merkitsi yhteiskunnan ja sen järjestyksen uusintamista ja sosiaalisen tasapainon vaalimista. Siveellisen kasvatuksen kautta lapsesta kehittyi hyvä ihminen sekä kunnollinen yhteisönsä jäsen ja kansalainen. Siveellinen kasvatusta antoi valmiudet arvioida eettisesti ja moraalisesti sekä omaa että toisten ihmisten toimintaa.²¹⁶

Älyllinen ja tiedollinen kasvatusta oli puolestaan tärkeää, jotta lapsi tai nuori saisi edellytykset toimia yhteisönsä jäsenenä järkipäisellä tavalla ja selvitä elämässä eteen tulevista esimerkiksi erilaisista käytännön töistä ja toimista sekä pulma- ja ongelmanratkaisutilanteista. Älyä ja tietoa tarvittiin alati käytännön elämässä. Mutta sen varassa ihmisen oli myös helpompi kehittyä siveellisesti korkeammalle tasolle, sillä siveellinen toiminta perustui järkeen. Järki hallitsi viettejä, sääteli tunteita, antoi perustelun toiminnalle ja sen oikeellisuudelle sekä mahdollisti näin siveellisen olemassaolon.²¹⁷

Vanhemmilla ja muulla perheellä oli erityinen vastuu lapsen varhaisesta eettisestä ja moraalisesta kasvatuksesta. Koululla puolestaan oli suuri merkitys tiedon, erityisesti kirjallisuuden, välittämisessä uusille sukupolville. Jako ei tietenkään ollut mitenkään jyrkkä. Koululla oli oma eettinen ja moraalinen kasvatusta-velvollisuutensa sekä vanhemmilla ja perheellä toki myös vastuunsa älyn ja tiedon kasvatuksesta, ja niistä aivan erityisesti käytännön tietojen ja taitojen välittämisessä. Ne tekivät arkisesta elämästä selviämisen helpommaksi.²¹⁸

²¹⁶ Esim. Binet, A. 1918; Spencer, H. 1924; Johansson, G. 1925; Alanen, Y. J. 1952; 1900-luvun alkupuolen kasvatusta koskevista tutkimuksista esim. Ojakangas, M. 1997 ja 2003; Tuomaala, S. 1999; Launonen, L. 2000.

²¹⁷ Älyllisestä kasvatuksesta ks. esim. Binet, A. 1918; Piaget, J. 1975; Vygotsky, L. S. 1998.

²¹⁸ Kasvatusta-velvollisuuden jakaantumisesta ks. Launonen, L. 2000.

Vaikka päävastuu kasvatuksesta jakaantuikin vanhempien ja koulun välille, oli myös muulla ympäröivällä yhteisöllä²¹⁹ oma tärkeä osansa kasvattajina. Vanhemmilla ihmisillä oli oikeus ja jopa velvollisuus ohjata ja ojentaa lapsia ja nuoria. Myös esimerkiksi työhön oppiminen tapahtui edelleen yleensä ydinperhettä suuremmassa yhteisössä, jossa oli jäseniä erilaisista sosiaali- ja ikäryhmistä. Näin tapahtui erityisesti maaseudulla. Esimerkiksi Kaarina kertoo isoänsä pitäneen kuria paikkakunnan lapsille.²²⁰

Kasvattaminen ei kuitenkaan jäänyt kodin ja koulun yksinoikeudeksi vaan ulottui huomattavasti laajemmaksi yhteiskuntaan. Varsinkin 1900-luvun alkupuolella kunnan kansalaisiksi kasvatettiin muun muassa erilaisten järjestöjen puitteissa (esim. kristillis-sosiaalinen työ). Mikä kaikkein merkittävintä, keskeinen kasvatustavoite oli kasvattaa kansalaiset kasvattamaan itse itseään. Itsekasvatus olikin idea, joka sisältyi hyvin moniin aatteisiin työväenaatteesta²²¹ nuoriso-seuraliikkeeseen ja partiosta Lotta Svärdiin ja suojeluskuntiin.

Periaatteessa lapsen rooli kasvatusprosessissa ymmärrettiin ennen kaikkea passiiviseksi, kasvatusta vastaanottavaksi osapuoleksi. Lapsi tai nuori oli kuitenkin aina myös aktiivisena, vuorovaikuttavana osapuolena. Erityisen hyvin omaehtoisuus näkyi vertaisryhmätasolla. Vanhemmilla sisaruksilla oli useimmissa perheissä suuri vastuu nuoremmistaan. Niin sisarukset kuin muutkin leikkiverit sosiaalistivat toisiaan muun muassa leikkien kautta.²²² Inkeri ja Liisa kertovat vanhempien sisarusten sekä toimineen esikuvana että toisaalta komennelleen pienempiä sisaruksiaan.²²³

Arvostukset ja arvot siirtyvät hyvin voimakkaasti kokemusten välityksellä. Tästä syystä perheellä, ja kasvuympäristöllä yleensä, on niiden siirtymisessä ja henkilökohtaisen arvomaailman muodostumisessa keskeinen osuus. Esimerkiksi vaatimattomuuden ja vähään tyytymisen arvostaminen on yleistä sodan ja pulan sukupolvessa, jota kirjoittajat edustavat. Vaatimattomuuden hyvettä iskostettiin heihin niin kotona kuin koulussa. Esimerkiksi Liisan kertoman mukaan sisarukset olivat tyytyväisiä, vaikka heidän saamansa joululahjat olivatkin vaatimattomia:

”Onnellisia olimme näistä lahjoista, emmehän enempää osanneet odottaakaan.”²²⁴

²¹⁹ Yhteisö määritellään tässä tutkimuksessa yksilön välittömäksi (toiminta)ympäristöksi, virallisten ja epävirallisten sosiaalisten suhteiden ja vuorovaikutuksen alueeksi, jossa vaikuttaa erilaisia, tasoltaan ja tiiviydeltään erilaisia suhteita. Se on taso, jossa ihmiset toimivat ja jossa mm. välitetään arvoja. Tiedonvälityksen tehostuminen on tosin muuttanut tilannetta. Arvoja välitetään joukkotiedotusvälineiden avulla samanaikaisesti yhä laajemmille ja toisistaan fyysisesti kaukana oleville ihmisryhmille.

²²⁰ ‘Kaarina’ 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 5, 7.

²²¹ Työväenliikkeen itsekasvatusideasta ks. Ehrnrooth, J. 1992, 391-395.

²²² Korkiakangas, P. 1996.

²²³ ‘Liisa’ n. 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 7: 18. 1987; ‘Inkeri’ 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 4: 131. 1987.

²²⁴ ‘Liisa’ n. 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 7: 18. 1987, 4.

Tyytyväisyyteen vaikutti samanaikaisesti sekä olosuhteiden pakko että toisaalta perheen keskinäinen ilmapiiri. Sen muodostumisessa puolestaan vanhemmilla oli osuutensa. Vanhemmat onnistuivat Liisan mukaan luomaan turvallisen ilmapiirin ja viestittämään arvomaailmaa, johon kuuluivat vaatimattomuus ja kyky hyväksyä omien vaatimusten täyttymisen rajallisuus.

Lähes kaikki kirjoittajista kertovat lapsuuden kotinsa olleen ainakin jossain määrin uskonnollisen ja kasvatuksessa korostetun kristillisiä arvoja, kuten lähimmäisenrakkautta, pyyteettömyyttä ja palvelualltiutta.²²⁵ Vanhemmat ovat esimerkiksi toimineet aktiivisesti omassa seurakunnassaan, kuten oli Liisan vanhempien laita. He toimivat pelastusarmeijassa ja metodistikirkossa²²⁶. Liisa valitsikin sittemmin elämäntehtäväkseen pelastusarmeijan, sillä *”se oli kutsumus, johon en itse ollut pyrkinyt, vaan jonka tunsin Jumalan tahdoksi ja johdatukseksi”*²²⁷. Hän kuitenkin huomauttaa, että oli sisarussarjasta ainoa, jolla oli varsinaisesti taipumusta uskonnollisuuteen. Myöhemmin pelastusarmeijan upseerikoulutuksenkin saanut Liisa nostaa omaelämäkerrassaan esille juuri lähimmäisenrakkautta ja pyyteettömän auttamisen sekä voimia kyselemättömän työn toisten hyväksi. Hän korostaa, että jo vanhemmat pyrkivät kehittämään lapsissaan näitä ominaisuuksia ja pelastusarmeijassa toimiminen vahvisti Liisan kohdalla pyrkimystä mainittuihin hyveisiin.²²⁸

Perhe ja koti olivat 1900-luvun suomalaisessa yhteiskunnassa koulun ohella keskeisimmät ympäristöt, joissa suomalaisia pyrittiin kasvattamaan kunnollisiksi ihmisiksi ja kansalaisiksi. Koti onkin useimmille lapsuuden tärkein ympäristö – paikka, jossa on mahdollista, toivottavasti turvallisesti, sosiaalistua ja löytää oma roolinsa maailmassa. Omaelämäkertoissa turvallisuutta muistellaan usein nostalgisesti huolista vapaana aikana. Liisan kertomuksessa nostalgia ei kuitenkaan saa kaihomielistä sävyä.

*”Miten monet valoisat, hauskat muistot tulvivatkaan mieleeni ajatellessani lapsuuteni huolettomia aikoja!”*²²⁹

Usein koti ja perhe arkikielessä samastetaan toisiinsa, vaikka niillä onkin merkittävä ero. Perhe on ihmisten sosiaalisin suhtein ja sitein muodostama yksikkö ja koti sekä fyysinen tila ja ympäristö että Pirjo Markkolan sanoin *”ideologisesti virittynyt käsite, joka pitää sisällään ihanteen hyvästä perhe-elämästä ja perheenjäsenten välisistä suhteista”*. Tässä yhteydessä Markkola toisin sanoen viittaa 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun länsimaiseen, porvarilliseen ihanteeseen.

²²⁵ ‘Aune’ 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 8: 27. 1987; ‘Kaarina’ 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987; ‘Aino’ 1917. SKS KRA. Toimihenkilöt 27: 4. 1987; ‘Kerttu’ 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 22: 161. 1987; ‘Liisa’ n. 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 7: 18. 1987; ‘Inkeri’ 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 4: 131. 1987; ‘Maria’ 1917. SKS KRA. Toimihenkilöt 35: 152. 1987; ‘Edith’ 1915. SKS KRA. Toimihenkilöt 38: 93. 1987.

²²⁶ Metodistit edellyttivät jäseniltään selvää uskonratkaisua. Suomessa metodistikirkko oli lähellä evankelisluterilaista kirkkoa ja integroitui vahvasti vallitsevaan yhteiskuntajärjestykseen. Metodistikirkosta ks. Seppo, J. 1983, 44-49, 221-227, 322-328.

²²⁷ ‘Liisa’ n. 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 7: 18. 1987, 37.

²²⁸ ‘Liisa’ n. 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 7: 18. 1987, 1, 12, 16-17, 37.

²²⁹ ‘Liisa’ n. 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 7: 18. 1987, 5.

seen ja kansalliseen ideologiaan, johon kuului perheen korostaminen tärkeänä institutionaalisenä yksikkönä, jonka kautta yhteiskuntaa rakennettiin. Huomioitavaa on, että tämä ihanne vakiintui ja läpäisi koko yhteiskunnan (tuli hallitsevaksi) vasta 1900-luvulla. Koti ja perhe ankkuroitiin yhteen, jolloin koti muodosti rajat perheelle eli perheen tilan.²³⁰ Käytännössä koti ja perhe yleensä liittyivät toisiinsa kiinteästi, erityisesti mitä nuoremasta lapsesta oli kyse. Siksi tässä tutkimuksessa kodilla viitataan, ellei toisin mainita, perheen ja kodin eli tiettyjen sosiaalisten suhteiden ja niiden kannalta keskeisimmän fyysisen tilan muodostamaan kokonaisuuteen silloin kun käsitellään naisten perheen ja kodin piiriin liittyviä kokemuksia.²³¹

Koti ja koulu olivat tärkeitä sosialisaatioympäristöjä. Sosialisaatioympäristö on sosiaalipsykologian käyttämä käsite, jolla viitataan kaikkiin niihin ympäristöihin, joissa tapahtuu sosiaalistumista. Tällaisia sosialisaatioympäristöjä ovat kodin ja koulun lisäksi erilaiset muut instituutiot, kuten esimerkiksi kirkko, erilaiset työympäristöt ja tiedotusvälineet. Sosialisaatioympäristöjen välisiä suhteita säätelee yhteiskunnan poliittinen, sosiaalinen ja kulttuurinen rakenne. Sekä sosialisaatioympäristöt että itse sosiaalistumisprosessi ovat molemmat mitä suurimmassa määrin aika- ja kulttuurisidonnaisia.²³²

Socialisaatioympäristö muodostuu sosiaalisista suhteista sekä niistä rooleista ja identiteeteistä, joita sen toimijoilla on. Toimijat muodostavat esimerkkejä toisille toimijoille ja erityisesti ympäristön uusille jäsenille. Esimerkin voima oli hyväksi havaittu niin tiedollisen ja taidollisen kuin siveellisenkin ymmärryksen kehittämisessä. Tärkeimpinä esikuvina pidettiin vanhempia sekä lasten ja nuorten kanssa työskenteleviä ihmisiä, kuten opettajia. Esimerkin voimaa käytettiin hyväksi erityisesti koululaitoksen piirissä. Koulussa opettajan tuli olla esimerkki, joka parhaalla mahdollisella tavalla edustaa hyvän kansalaisen ja ihmisen ihannetta. Opettaja kohotettiin mallikansalaiseksi, joka toimi yhteisössään esimerkkinä myös oppilaidensa vanhemmille. Esimerkki oli kuitenkin tehokkain, jos se yhdistyi vahvaan auktoriteettiin. Auktoriteetin saattoi kuitenkin saavuttaa vain toimimalla siveellisesti, johdonmukaisesti ja pitämällä koulussa yllä moitteetonta kuria sekä esittämällä asiansa selkeästi.²³³ Auktoriteettia

²³⁰ Markkola, P. 1994, 14.

²³¹ Suomalaisessa historian tutkimuksessa perhettä on runsaammin käsitelty 1980-luvulta lähtien. Erityisesti tutkimus on keskittynyt perheen sosiaalisiin, taloudellisiin ja yhteiskunnallisiin ulottuvuuksiin sekä tietysti perheen demografiaan. Samoin on erityisesti 1990-luvulta lähtien pohdittu perheen sisäisiä tunnesuhteita. Sen sijaan on historian tutkimuksessa vähemmälle huomiolle jäänyt perheen merkitys ja rooli yksilön kehityksen näkökulmasta tärkeänä sosiaalistumisen ympäristönä, jossa perheen sisäiset tunnesuhteet liittyvät perheen sosiaalisiin ja yhteiskunnallisiin ulottuvuuksiin. Poikkeuksen tähän tekee ns. psykohistoria, jonka piirissä on pohdittu esimerkiksi äitisuhteen merkitystä yksilölle ja tämän suhteen vaikutusta yksilön myöhempään toimintaan. Siltala 1999; Perhetutkimuksesta ja pohjoismaisesta perhehistoriasta ks. Gaunt, D. 1996 sekä esim. Panu Pulman toimittamaa artikkelikokoelmaa *Den problematiska familjen*. (1991). 1600-1800-lukuja koskevia suomalaisia perhehistoriantutkimuksia esim. Moring, B. 1994, Sirén, K. 1999 ja Waris, E. 1999.

²³² Helkama, K. & Myllyniemi, R. & Liebkind, K. 1998, 84-87.

²³³ Opettajasta mallikansalaisena ks. Rinne, R. 1986; Kurista ja auktoriteetista ks. Ojakangas, O. 1997; Launonen, L. 2000.

edellytettiin myös vanhemmilta sekä muilta kasvatusvastuussa olevilta, kuten isovanhemmilta sekä lasten ja nuorten kanssa tekemisissä olevilta henkilöiltä, papeilta, erilaisten järjestöjen edustajilta ja viranomaisilta.

Käytännössä auktoriteetti rakentui hyvinkin erilaisista ominaisuuksista. Vanhempiaan ja isovanhempiaan useimmat kirjoittajista kuvaavat lämpimästi. Esimerkiksi Kaarinan mukaan äiti oli hymyilevä ja lempeä, isä turvallinen, isovanhemmat rauhaa huokuvia ja lempeitä, vaikka isoisä pyrki pitämään tiukkaa kuria seudun lapsille. Lähellä asuvat isovanhemmat tulivatkin lapsille läheisiksi ja heidän kotinsa jonkinlaiseksi pakopaikaksi pahaa maailmaa vastaan.

”Olen monasti ajatellut, olisipa ihmisellä aina sellainen paikka [kertoo isovanhempiansa kodista, HV], jonne elämän taistelujen ja vaivojen keskeltä voisi edes hetkeksi päästä häiriintymättömään onnen ja rauhan tuntuun.”²³⁴

Isovanhemmat myös parhaimmillaan välittivät lapsille turvallisessa muodossa perinteitä sekä mahdollistivat monien vaikeiden asioiden, kuten kuoleman käsittelemisen.

”Idän puolella rakennusta oli vanhusten aitta. Sinne kerran mummon kanssa menessämme me tytöt, vierisiskoni... ja minä, näimme aitan perällä valkoisen arkun, ihan sellaisen, jolla ... veljemme oli viety hautaan. Kauhistuimme. Mutta mummomme sanoi lempein, herttaisin äänin: ’Ei ruumisarkkua saa pelätä. Me kaikki kuolemme, kukin aikanamme ja meidät pannaan arkkuun. Pääsemme silloin kaikesta pahasta iäisiin rauhan majoihin. Säästäkseni omaisteni vaivoja teetin vuosikymmeniä sitten tämän arkun. Ompelin sinne valkoisen kuolinpaidan, kääriiliinat ja kudoin valkoiset sukat. Ne kaikki ovat siis valmiina lähtöäni varten.’ Itkusilmin kuuntelimme mummomme sanoja, mutta emme enää pelänneet arkkua.”²³⁵

Kaarinan kertomuksessa lapsuuden turvattua ympäristöä kuvaa hyvin koulussa sattunut pikku tapaus. Kauniina kevätpäivänä opettaja käski lapset siivoamaan koulun pihaa. Kaarina, hänen siskonsa ja heidän serkkunsa, pakenivat ikkunasta leikkimään rannalle. Kun opettaja seuraavana päivänä kuulusteli karkulaisia oli sisar huomauttanut ettei kotonakaan tarvinnut sellaisia töitä tehdä. Toisessa yhteydessä Kaarina kertookin, ettei lasten tarvinnut vielä kansakouluaikana osallistua talon maatöihin. Vaikka lapset kotonaankin joutuivat suorittamaan pieniä askareita, eivät he osallistuneet raskaisiin töihin. Siitä piti välttää huolen palvelusväki ja torpparit, jotka päivätöinänsä kävivät tekemässä talontöitä.²³⁶

Kerttu kertoo kotinsa hengen olleen ”... uskonnollismielinen, siksi iloinen ja valoisa.” Äidiltä lapset oppivat virsiä ja hengellisiä lauluja ja kirkossa käytiin ahkerasti koko perheen voimin. Lapset kävivät pyhäkoulua.

²³⁴ ‘Kaarina’ 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 13.

²³⁵ ‘Kaarina’ 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987.

²³⁶ ‘Kaarina’ 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 24, ks. myös 17, ”Oikeaan maatyöhön meitä ei vielä kansakouluaikana päästetty. Äitimme sanoi: ’Jos työhön menee, siellä on oltava aamusta iltaan. Ei työväki siitä pidä, että siellä hypätään ja häiritään jatkuvaa työntekoa.’” Talon torppareista ja palvelusväestä esim. 3 ja 9.

”Oli niin hyvä olla, kun äidin ja isän turvan lisäksi suojelusenkelit kulkivat mukamme. Juhlapäivät olivat kohokohtia, mihin valmistauduttiin siivoten, leipoen ja aattoiltana saunassa käyden. Sitten puhtaiden alusvaatteiden päälle saatiin pyhäkoltut, ja juhlatunnelma oli aito puhtaassa kodissa hyvien ruokien ja leivonnaisten tuoksussa. Jouluaattoiltana viimeksi veisattiin virsiä. Isä veisasi vakaalla tasaisella äänellä, vaikkei hänellä hyvää nuottikorvaa ollutkaan. – Sillä samalla tavalla keinutuolissa istuen hän aina tuuditteli nuorimman iltaisin uneen. Aamuisin lasten herättyä hän tuli työhuoneestaan toivottamaan hyvää huomenta ja taputteli päälle, pienimpiä otti syliin.”²³⁷

Kerttu kuvailee vanhempansa ja kotiympäristönsä harmoniseksi ja turvalliseksi. Myös Liisa kertoo perheensä olleen tasapainoisen ja lapsen kannalta turvallisen. Liisa luonnehtii äitiään tarmokkaaksi ja uutteraksi, isäänsä rauhalliseksi ja harvapuheiseksi. Äiti oli se, joka piti arkipäivän kuria yllä, mutta kun isä ”lopuksi sanoi päätöksensä johonkin asiaan, jokainen uskoi ja totteli vastaan panematta”. Äidistään Liisa antaa kuvan ankarana ja hieman äkkipikaisena ja isästään lempeänä ja kuuntelevana.²³⁸ Auktoriteetti saattoikin nousta ymmärtävästä, kuuntelevasta ja aikaa lapselle antavasta mielestä, ei välttämättä ankarasta kurista.

Opettajia lukuun ottamatta omaelämäkerroissa ei puhuta virallisista auktoriteeteista. Opettajien auktoriteettia sen sijaan kommentoivat Kaarina ja Maria. Marian mukaan keskikoulun rehtori oli ”hyvä kasvattaja”²³⁹. Kaarina kertoo useammastakin opettajastaan.

”Lapsia tuli kuitenkin vain etupöytiin, ja kohta tuli koulutupaan suuri mies. Pelästyin, sillä arvelin, että tuo on se lasten kauhu, jota kaikkien koululaisten tuli totella. Äkkiä tuo suuri mies pystyssä päin nousi korokkeelle. Mutta samalla hän kääntyi meihin lapsiin päin ja hymyillen kuin kiltti setä sanoi: ”Hyvää päivää”. Niiasimme syvään, ja minun tuli hyvä olla. En pelännyt enää, ja toisetkin katselivat opettajaa naurussa suin. Näin vasta, että aurinko paistoi erittäin kirkkaasti kouluhuoneen suurista akkunoista valaisten koko salin ihmeen kauniiksi.”²⁴⁰

Myöhemmin Kaarina toteaa, että opettaja oli ”hyväntahtoinen ja oikeamielinen jopa hyöinkin nuoria ymmärtävä”, vaikka ”pitikin hyvän kurin”.²⁴¹

Periaatteessa koko lähiympäristö muodosti sen lähimmäisten joukon, josta esikuvat nousivat. Kodin ja koulun lisäksi lapsen kehityksen kannalta tärkeä oli myös muu lähin ympäristö, jota voitaneen tässä yhteydessä kutsua paikallisyhteisöksi. Yhden kohdalla se oli kylä, toisen osalla kortteli tai vaikkapa kaupunginosa. Yhteisö pitää sisällään kuitenkin aina suuren joukon erilaista väkeä, kuten esimerkiksi naapureita ja paikkakunnalla (säännöllisesti) vierailevia ihmisiä. Osa tuosta joukosta on tutumpia ja läheisempiä, osa taas hieman vieraampia ja etäisempiä. Kyse on siis kodista, koulusta ja lähiympäristöstä keskeisinä sosiaalisaation ympäristöinä 1900-luvun alkupuolen suomalaisessa yhteiskunnassa. Ne olivat tärkeä osa yksilöiden välitöntä sosiaalista ympäristöä, jonka kanssa ihmiset yksilöinä ovat vuorovaikutuksessa.

²³⁷ ‘Kerttu’ 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 22: 161. 1987, 2.

²³⁸ ‘Liisa’ n. 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 7: 18. 1987, 2, 8-11.

²³⁹ ‘Maria’ 1917. SKS KRA. Toimihenkilöt 35: 152. 1987, 7.

²⁴⁰ ‘Kaarina’ 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 16.

²⁴¹ ‘Kaarina’ 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 22. Kaarina puhuu opettajistaan myös sivuilla 26, 44 ja yliopiston aikaisista opettajista ja esikuvista 52.

Vanhempien, isovanhempien, sisarusten ja opettajien lisäksi myös ystävät, naapurit ja ohikulkijat antavat kaikki tahtomattaankin malleja ja esikuvia toisille ihmisille. Jokaisen ihmisen esikuvallisuutta korostettiin myös itsekasvatusta käsittelevässä kirjallisuudessa. Koska jokainen oli esimerkkinä muille, tuli hänen myös kantaa tästä vastuuta ja pyrkiä itsekasvatuksen kautta hankkimaan valmiuksia hyvän esikuvan antamiseen. Itsekasvatuksessa olikin paljolti kyse itsetiedostuksesta.²⁴²

Esimerkin ulkopuolisten ihmisten tarjoamasta esikuvasta tarjoaa Kaarina. Kaarinan lapsuuden valistuneeseen idylliin kuuluivat paikkakunnalle kesäksi saapuneet sivistyneet kesävieraat ja ylioppilaat sekä yhteiset juhlat, joissa laulettiin ja soitettiin.

”Tulipa koulun avaraan pihaan joskus kirkonkylänkin nuorta väkeä, [opiskelijoita]. Heidän mukanaan saapui toisinaan joitakin pitäjän monista, usein vaihtuneista nuorista ja hienoista metsänhoitajista naisväen suureksi iloksi... Heidän kanssaan nähtiin usein tosi arvokkaita sukulaisia ja vieraita, joskus mm. Aino Ackté... (Pian) vieraanvarainen koulunrouva tarjosi salissaan koko joukolle kahvit. Kesäillan ja vieraiden kunniaksi opettaja esitti pianollaan tunnelmallisia säveliä, lauloi [veljeni] kanssa jopa itsekin säveltämiään lauluja tai myöhemmin säesti [veljeni] hienoja aarioita. Välillä yhdessä laulettiin ja [veljeni] viritti viulullaan jäähyväissoiton. Toisinaan loppuilta vietettiin kotonani.”²⁴³

Vieraiden joukosta löytyi lapsille esikuvia ja ylioppilaat välittivät lapsille ajan sanomana kansallistunnetta ja isänmaahenkisyyttä. Esimerkiksi apteekkarin opiskelijapoika innosti lapsia isänmaan asialle.

”Laulaen ja sinivalkoista lippua edessämme kantaen hän näet marssitti meidät lapset pitkänä rivinä mäen kalliolle laulamaan ja ”hurraamaan” isänmaalle.”²⁴⁴

Arvokkaat kesävieraat ja yhteiset juhlat näyttävät jääneen Kaarinan mieleen mieluisina ja sivistyksellisesti arvokkaina. Maalaiskylän lapset saivat esimakua suuresta maailmasta ja oppivat sivistyneistön käytöstapoja.

”Täten me maalaiskylän lapset saimme seurata ja olla mukanaakin vanhempien jopa usein tosi oppineiden ihmisten viihtyisissä ja henkeissä yhdessäoloissa. Niistä jäi mieleemme kaunis ja kohottava muisto.”²⁴⁵

Ulkopuolisista esimerkeistä huolimatta valistusaatteen, kansallistunteen ja kristilliset arvot Kaarina oppi ensisijaisesti kotoaan. Isäänsä hän luonnehtii innokkaaksi valistuspäälliköksi, joka oli osallistunut kylän koulun perustamiseen lahjoittamalla koulua varten tontin. Perusteluna oli ollut valistusaatteen keskeinen ajatus, jonka mukaan myös maatyöväestön ja torpparien lasten oli saatava oppia. Myös lapsille vuosittain asetetut oppitavoitteet kuvaavat hyvin perheen valistuksellista henkeä, joka lisäksi oli uskonnollinen ja kansallismielinen. Tähän henkeen eivät varmasti sopineet työväenliikkeen arvot. Niinpä lapset

²⁴² Esim. Hjelt, V. 1898, 2-4.

²⁴³ ‘Kaarina’ 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 19, ks. myös 20.

²⁴⁴ ‘Kaarina’ 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 19-20.

²⁴⁵ ‘Kaarina’ 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 20.

saivat tuntea edesottamuksensa seuraukset, kun he joskus 1910-luvulla työväen esimerkkiä seuraten marssivat pitkin kylän raittia.²⁴⁶

Kodin ilmapiirillä ja kotikasvatuksella oli merkitystä isänmaallisen asenteen omaksumiselle. Tästä ovat hyvänä esimerkkinä Seija-Leena Nevalan tutkimat perheet, joissa kaikki perheenjäsenet olivat mukana suojeluskunta- ja lottatoiminnassa.²⁴⁷ Myös muissa tutkimuksissa on osoitettu, että useimmat Lotta Svärdin toimintaan osallistuneet muistelevat isänmaallisuuden olleen peräisin jo kotoa ja vanhempien kasvatuseriaatteiden perustuneen isänmaallisuudelle sekä vastuuntunnon ja työteliäisyyden korostamiselle. Mikäli kumpikaan vanhemmista ei osallistunut lottien tai suojeluskunnan toimintaan, oli monilla joku sisaruksista mukana toiminnassa.²⁴⁸

Yhteisöllisyys yhdisti kodin, koulun ja yhteiskunnan. Kaarina kertoo, että uskontotunnit olivat koko koululle yhteisiä ja koululla kävi myös pappeja pitämässä iltaseuroja. Tämä antoi koululle vahvan kristillisen ja kansallismielisen hengen, joka näyttää ainakin Kaarinan mieliin jääneen vankasti ja vaikuttaneen hänen myöhempään elämäänsä. Koska kodin ja koulun ilmapiirit niin otollisesti tukivat toisiaan, juurtuivat kristilliset ja isänmaalliset arvot juuri Kaarinan mieleen niin voimakkaasti ja kivuttomasti. Kaarina näyttääkin saaneen arvojen suhteen varsin johdonmukaisen kasvatuksen.

”Tässä yhteydessä muistan koko koulun yhteiset, hartaat uskontotunnit ja papiston koulussa pitämät iltaseurat. Voinkin sanoa, että koulussamme oli vankka isänmaallis-uskonnollinen henki. Se jäi varmaan monelle viitoittamaan tietä halki elämän.”²⁴⁹

Perheen sisäinen elämäntapa ja toimintakulttuuri vaikuttivat suuresti lapsen ja nuoren kehitykseen. Perheen piiristä saatiin monet, jopa koko elämän kestäneet, toiminta- ja ajattelumallit:

”Kotonani luettiin paljon. Pienempänä veljilleni ja minulle luettiin satuja. Kun opin lukemaan, luin kaikki veljieni ja [sisareni] kirjastosta lainaamat kirjat, toiset salaa.”²⁵⁰

Myös siihen, miten ihminen myöhemmällä iällä suhtautui perinteisiin ja tapoihin, oli perheen piirissä koetulla suuri merkitys. Liisa korostaa muun muassa jouluperinteiden siirtymistä vanhemmilta tyttarelle. *”Isä luki joulu-evankeliumin (jota tapaa minäkin olen noudattanut perheessäni)...”* Myös esteettiset arvot ja musiikin harrastaminen olivat osittain vanhemmilta perittyjä. Perheessä laulettiin yhdessä. Vanhin sisar soitti harmoonia ja äiti kitaraa.²⁵¹

²⁴⁶ ‘Kaarina’ 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 7, 9; Muistelmat 1990. vanhemmat ja isovanhemmat suhtautuivat negatiivisesti työväenliikkeeseen. Fennomanian ja vanhasuomalaisuuden kannattajat löytyivät lähinnä papiston ja talonpoikaissäädyn parista. Liberalismin kannattajat tulivat 1800-luvun jälkipuolella lähinnä aatelitosta ja porvaristosta. Pulkkinen, T. 1987, 55-56.

²⁴⁷ Nevala, S. 2002.

²⁴⁸ Karvinen-Kopteff, O. 1994, 109.

²⁴⁹ ‘Kaarina’ 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 18.

²⁵⁰ ‘Liisa’ n. 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 7: 18. 1987, 8.

²⁵¹ ‘Liisa’ n. 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 7: 18. 1987, 4; Perinteiden välittymisestä myös ‘Kerttu’ 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 22: 161. 1987, 2.

”Kodistani periytyi varmaankin rakkaus kuorolauluun, jota myöhemminkin harrastin monta vuotta.”²⁵²

Samaan viittaa myös Inkeri, joka kertoo saaneensa kodistaan rakkauden musiikkia kohtaan. Esteettistä korostava tapa kokea hallitsee Inkerin omaelämäkerran sisältöjä ja ilmaisua. Aistimellisuus tulee esille muun muassa lapsuutta koskevassa muistossa öisen pelon pyyhkiytymisestä pois, kun pieni Inkeri sai kivuta äidin viereen ja laittaa kylmät jalat äidin vatsan päälle.²⁵³ Käytämme kaikkia aisteja kartuttaessamme kokemuksiamme. Ruumiimme muistaa sellaisiakin asioita, joita mieleemme on voinut painaa syvälle alitajuntaan. Kuriin taituttaminen ja jatkuvien toistojen käyttäminen oppimisen apuna perustuu tähän ruumiin kykyyn muistaa ja välittää kokemuksia.²⁵⁴ Aina emme edes kykene ilmaisemaan kaikkia kokemuksiamme diskursiivisen tietoisuuden tasolla, silloin operoimme Anthony Giddensin käyttämän käsitteen mukaan käytännön tietoisuuden tasolla.²⁵⁵

Kasvuprosessin kannalta tärkeitä ovat arkikokemukset, sillä ne välittävät malleja. Lapsuudenkodin elämäntapa oli merkittävä ohjatessaan käsityksiä siitä miten tulee elää.

”Kun ajattelen nykyaikaa, sen suomia sosiaalisia etuja ja koneistettuja mukavuuksia, en vielääkään tajua miten isäni vaatturina, kättensä töillä, yksin elätti suuren perheensä. Aina olimme kuitenkin siististi puettuja ja ruokaa riitti jokaiselle päivälle. Milloinkaan ei myöskään kulkijaa käännytetty ovelta tyhjin käsin.”²⁵⁶

Esimerkiksi Liisan kokemukset viestivät hänelle armeliaisuuden, lähimmäisenrakkauden ja ahkeruuden merkitystä oikean elämän ohjenuorana. Ahkeruudella saattoi elättää kunniallisesti suurenkin perheen. Lähimmäistä ei tullut torjua vaan auttaa parhaan kykynsä mukaan, sillä koskaan ei voinut tietää milloin itse olisi avun tarpeessa. Arkikokemukset välittyvät esimerkin kautta. Elämäntavallaan vanhemmat viestivät lapsilleen omaksumaansa arvomaailmaa.

”Kodissamme ei koskaan käytetty alkoholia, joskaan meistä kenestäkään aikuisena ei tullut täysin absolutistia.”²⁵⁷

Esimerkin voima ei ole välttämättä siinä, että esimerkkiä noudatetaan ehdottomasti. Esimerkki voi myös toimia oppaana oman tien löytämisessä. Liisa ja hänen sisaruksensa eivät omaksuneet vanhemmiltaan absolutismia vaan kohtuuden.

Käsityksiin naiseudesta ja mieheydestä vaikuttivat arkisen elämän esikuvat, kuten vanhempien välinen keskinäinen suhde ja työnjako. Useimpien äidit olivat kotona, mutta monien heistä kerrottiin työskennelleen myös kodin ulko-

²⁵² ‘Liisa’ n. 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 7: 18. 1987, 5.

²⁵³ ‘Inkeri’ 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 4: 131. 1987, 9, 11-12.

²⁵⁴ Valtonen, H. 2003, 368-370.

²⁵⁵ Giddens, A. 1984a, 99-101.

²⁵⁶ ‘Liisa’ n. 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 7: 18. 1987, 1.

²⁵⁷ ‘Liisa’ n. 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 7: 18. 1987, 5.

puolella ennen avioitumista. Edithin äiti oli yksinhuoltaja ja virkanainen. Hän oli opettaja ja työskennellyt siinä ammatissa valmistumisestaan saakka. Mieheensä kuoltua keväällä 1918 hän elätti yksin kaksi lastaan. Edith kertoo, että muistaa lapsuudestaan lähinnä vain äitinsä omistautumisen työlleen ja siihen liittyville muille velvollisuuksille. Hän osallistui aktiivisesti paikkakunnan yhdistys- ja poliittiseen elämään, kuten opettajilta erityisesti pienemmillä paikkakunnilla odotettiin.²⁵⁸

Kuri oli kasvatuksen keskeinen elementti niin kotona kuin koulussakin. Se oli kristillisen kasvatuskäsityksen ydin.²⁵⁹ Kurin avulla lapsi soiaalitetettiin sääntöihin. Paha tuli kitkeä lapsesta pelon ja kurin, hyvä puolestaan istuttaa rakkauden ja hyvyyden voimalla.²⁶⁰ Kuria ei kuitenkaan pidä samastaa (väkivaltaiseen) ruumiinkuritukseen, vaikka sillä oma osansa kasvatustietojen historiassa onkin. Kuri, sellaisena kuin se tutkimuksen kohdehenkilöiden ja monien heidän aikalaistensa elämässä ilmeni ja ymmärrettiin, oli myös paljon muuta. Se oli luonteenkasvatusta kärsivällisemmäksi, sitkeämmäksi, keskittymiskykyisemmäksi, tottelevaisemmaksi. Lyhyesti sanottuna kuri oli luonteen taivuttamista sosiaalisesti joustavaksi ja siveelliseksi.

”Milloinkaan emme kuitenkaan saaneet ”selkään”. Vitsalla äiti saattoi huidella kintuille, tukkapölyä tuli sitä useammin.” Isoveli (...) sai isän kädestä, kun tuli ympäröivänsä kotiin.”²⁶¹

Kuri oli välttämätön osa kasvatusta, sillä sen avulla lapsi voitiin vapauttaa ”itsekkään ja ylimielisen tahdon orjuudesta”.²⁶² Kurin avulla elämään luotiin järjestystä, joka parhaimmillaan huipentui itsekurissa, jossa ulkoinen kuri oli muuntunut sisäiseksi ja siten tullut ikään kuin vapaaehtoiseksi; ihminen oli soiaalitettu yhteisönsä hyväksi jäseneksi. Itsekuri oli eräänlaista elämänhallintaa, se vahvisti kykyä pitää elämä järjestyksessä ja selviytyä tilanteesta kuin tilanteesta – itsekuriksi muunnuttuaan kuri oli tehnyt itsestään tarpeettoman.²⁶³

Oli sitten kyse ruumiinkurituksesta tai muunlaisesta kurissa kasvamisesta oli ruumiillisuus tärkeä osa vähittäistä itsekurin kehittämistä. Se näkyy myös Kaarinan isän kasvatustieteissä. Hän kasvatti Kaarinaa ja tämän sisaruksia melko ankaralla kädellä. Lasten oli opittava pärjäämään omillaan. Kaarina muistelee ylioppilaaksi pääsyään seuranneena kesänä sattunutta pientä episodista, joka kuvaa sekä kasvatuksen ankaruutta että sen tavoitteita. Perheen ollessa palaamassa eräistä häistä pakotti isä tyttäret hyppäämään vauhdissa oleville kärryille, koska ”ihmisen täytyy päästä. Jos saatte vaikka juopot miehet, niin

²⁵⁸ ‘Edith’ 1915. SKS KRA. Toimihenkilöt 38: 93. 1987.

²⁵⁹ Pietilä, A. J. 1925, 115; Kurista kristillisessä kasvatuksessa ks. myös Alanen, Y. J. E. 1952, 249.

²⁶⁰ Johansson, G. 1925, 326-327.

²⁶¹ ‘Liisa’ n. 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 7: 18. 1987, 5.

²⁶² Pietilä, A. J. 1925, 116. Johansson puhuu puolestaan itsekkyydestä ja mielivallasta, jota vastaan kasvatuksen avulla tuli taistella. Johansson, G. 1925, 327.

²⁶³ Kuria suomalaisessa koulujärjestelmässä 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa on tutkinut Ojakangas, M. 1997.

mikä teitä auttaa, jos ette pysty ja osaa".²⁶⁴ Elämä oli jatkuvaa taistelua ja yritystä selvittää tielle osuneista vaikeuksista, joita kohtaamaan perheen lapsia yritettiin valmistaa. Selviytymiseen tarvittiin itsekuria ja sisukkuutta. Jos kärryille ei kyennyt hyppäämään, sai kävellä. Saamattomuus ja arkuus kostautuivat ruumiissa pitkän patikkaretken rasituksina.

Itsekurin kehittäminen oli 1900-luvun alkupuolen kasvatuskäsitysten mukaan tärkeä vaihe kasvuprosessissa. Ilman sitä elämästä menestyksellä selviäminen oli vaikeaa. Itsekuri helpotti muiden ominaisuuksien kehittämistä ja tehokasta käyttämistä parhaaseen mahdolliseen tarkoitukseen – kunnialliseen elämään.²⁶⁵ Itsekurin kasvattaminen oli siis tärkeää. Siihen Kaarinan vanhemmat tähtäsivät myös asettaessaan lapsilleen vuosittaiset (oppi)tavoitteet, joiden saavuttamista arvioitiin vuoden kuluttua. Arviointi oli eräänlainen jokajoulun rituaali. Ennalta asetetun päämäärän saavuttaminen edellytti pitkäjänteisyyttä ja kärsivällisyyttä. Säännöllinen ja ennalta tiedossa ollut katselmus teki oppitavoitteesta velvoittavan, mikä oli omiaan tekemään kasvatustavasta omalla tavallaan hyvinkin ankaran. Toisaalta Kaarinan ja hänen sisarustensa lapsuus ja lapsuuden ympäristö oli turvattu, koska lasten ei vielä kansakouluaikana tarvinnut osallistua talon raskaimpiin töihin.²⁶⁶

Kuri oli koulussa olennainen ja sen merkitys oli hyvin samankaltainen kuin kotikasvatuksessa. Myös kuriin taivuttamisen tavat olivat kotona ja koulussa monilta osin samankaltaisia. Koulussa kuriin ja itsehallintaan kasvaminen tapahtui ruumiin kautta. Paikallaan pysyminen hiljaa, oikeanlainen viittaustapa ja koululiikunta, jonka avulla lapsen ruumista harjoitettiin itsehallintaan, olivat kaikki metodeja, joiden avulla lapsia vähitellen sosiaalistettiin ensin hyväksi oppilaiksi ja sitä kautta hyväksi kansalaisiksi. Kurin uhmaamista seurasi rangaistus. Jälki-istunnot, nurkassa seisottaminen tai vaikka ylimääräisten tehtävien suorittaminen perustuivat kaikki ajatukseen, jonka mukaan ruumis muistaa saamansa rangaistuksen. Se harjaantuu vähitellen itsehallintaan ja muuttuu pikkuhiljaa myös mielenhallinnaksi, kokonaisvaltaiseksi elämönhallinnaksi.²⁶⁷

Nurkassa hiljaa paikallaan seisottaminen oli muistutus ruumiille tehdystä rikkeestä. Ruumiin välityksellä toteutettavat koulurangaistukset perustuivat harvemmin enää 1900-luvun puolella kuitenkaan väkivaltaan. Tilalle olivat tulleet juuri mainitut kurin muut muodot. Niitä olivat ruumiin totuttaminen esimerkiksi istumaan oikeanlaisessa asennossa, täydellisen hiljaisuuden edellyttäminen luokkahuoneessa tai koulupäivän jakaminen tiukasti minuuttiaikataulun mukaisesti jaksoihin. Niiden avulla lapsia totutettiin kontrolloimaan omaa elämäänsä ja sopeutettiin aikuisten maailmaan, yhteiskunnan jäseniksi.²⁶⁸

Sääntöjä käytettiin kuriin taivuttamisen apuna. Niiden avulla rajattiin sallittu ja kielletty tai sopiva ja sopimaton toiminta. Ne toimivat moraalisisina oh-

²⁶⁴ 'Kaarina' 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 51.

²⁶⁵ Launonen, L. 2000, 133.

²⁶⁶ 'Kaarina' 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 17, 24.

²⁶⁷ Kurista koulussa ks. Ojakangas, M. 1997.

²⁶⁸ Ojakangas, M. 1997; Aineistossa esim. 'Kaarina' 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 24.

jenuorina. Liisan perheessä oli esimerkiksi tiukka sääntö siitä, että seuruste-
luikäiset lapset eivät saaneet seisokella (poika- tai tyttö-) ystävineen rappukäy-
tävissä.²⁶⁹ Sääntöjen avulla vanhemmat viestittivät lapsilleen, että hämärään
rappukäytävään liittyi siveettömyyden leima. Sen mukaan vain moraaliltaan
löyhä nuori vetelehti rappukäytävissä, missä hämärä antoi suojan harrastaa
jotakin sellaista, joka ei olisi sopinut päivänvaloon.

Kuri ei suinkaan ollut ainoa kasvatuksen väline. Työ oli tärkeä osa ihmi-
sen elämää ja siksi se oli myös oivallinen kasvatuksen keino. Protestanttisella
työmoraalilla, mitä se sitten tosiasiallisesti onkin, on epäilemättä ollut oma
merkityksensä sille, että työllä on ollut niin suuri merkitys kasvatuksessa. Mut-
ta työlle ja sen arvon korostamiselle on löydettävissä paljon proosallisempikin
perustelu; työ oli yksinkertaisesti talonpoikaisen yhteiskunnan ja yhteisön sel-
viytymisen ja menestymisen kannalta oleellisen tärkeä tekijä. Siksi jokaisen oli
opittava tekemään oma osansa. Talonpoikaiseen työn mentaliteettiin kuului
myös kysymys kunniaa. Hyvä työmies tai -nainen ansaitsi yhteisönsä kunnii-
oituksen.²⁷⁰ Protestanttisella etiikalla lieneekin ollut suurempi vaikutus 1800-
luvun porvariston suhtautumiseen työhön kuin talonpoikaisen kansan työkäsi-
tykseen. Porvariston kautta sen työn arvostus toki kulkeutui suomalaiseen kan-
sakouluun ja oli siten epäilemättä osaltaan vähitellen yhtenäistämässä työhön
liittyviä käsityksiä.²⁷¹

Työ oli merkittävä osa myös kansakoulun kasvatusmetodeja. Jo koulutyö
itsessään ohjasi työntekoon, mutta sen lisäksi kansakoulun opetusmetodeina
käytettiin myös varsinaiseen työhön totuttamista. Lapset joutuivat esimerkiksi
siivoamaan sisällä ja ulkona, kuorimaan perunoita ja keräämään marjoja.²⁷²
Huolellisuutta ja tarkkaavaisuutta vaativan työn avulla lapsiin pyrittiin iskos-
tamaan itsehillintää, kärsivällisyyttä ja sitkeyttä.²⁷³ Kristillisessä etiikassa työ
nähtiin siveelliseksi velvollisuudeksi ja siten myös parhaaksi siveelliseksi kas-
vatuskeinoksi. Työn välityksellä ihminen saattoi saavuttaa elämäntarkoituksen-
sa.²⁷⁴ Työtä pidettiin myös henkisen ja ruumiillisen terveyden takaajana ja ruu-
miin ja mielen terveydenhoidossa käytettiin erilaisia työterapian muotoja.
Työnteossakaan ei saanut mennä liiallisuuksiin: työtä oli tehtävä riuskasti, mut-
ta muistettava myös levätä riittävästi.²⁷⁵

Erityisesti maatalousyhteisöissä lapset otettiin varhain mukaan työhön.
Heitä yhtäältä valmistettiin tuleviin tehtäviin, toisaalta tarvittiin myös lisätyö-
voimana. Tämä näkyy myös useissa muisteluaineistoon perustuvissa tutkimuk-

²⁶⁹ 'Liisa' n. 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 7: 18. 1987, 14.

²⁷⁰ Vilkuna & Mäkinen, V. 1976, 110, 201, 213, 246-255

²⁷¹ Launonen, L. 2000, 174.

²⁷² Halila, A. 1949, 114-115, 126; Ks. myös Ojakangas, M. 1997; Launonen, L. 2000; "Kaa-
rina" 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987.

²⁷³ Launonen, L. 2000, 131-148; Ks myös Pietilä, A. J. 1925, 172.

²⁷⁴ Esim. Pietilä, A. J. 1925, 171-172.

²⁷⁵ Lehtonen, T. 1995a, 49-55; Lehtonen, T. 1995b, 239-242; Halmesvirta, A. 1995, 35-36;
Halmesvirta, A. 1998.

sisä. Lapsuudesta päällimmäisinä muistoina on monille varhainen työhön joutuminen ja jatkuva aherrus.²⁷⁶

Ristiriitoja vanhempien ja lasten välillä omaelämäkertoissa käsitellään vain hyvin vähän. Oikeastaan selkeän poikkeuksen tekee vain Aino, jonka omaelämäkerta sisältää selkeitä viittauksia ristiriitoihin.²⁷⁷ Täysin ristiriidattomia eivät toki ole muutkaan kuvaukset, joskin ristiriidat esitetään niissä peitelysti. Vaikka esimerkiksi Kaarina kuvaa omaelämäkerrassaan kaikki ihmissuhteet, myös suhteet vanhempiin, varsin harmonisiksi, suhde isään ei ehkä sittenkään ollut täysin harmoninen. Mitä ilmeisimmin isä kasvatti Kaarinaa ja hänen sisarusiaan melko ankaralla kädellä. Lasten oli opittava pärjäämään omillaan.²⁷⁸ Perheen lapsilta vaadittiin paljon, eikä isän arvovaltaa kyseenalaistettu. Isä puuttui myös aikuisen Kaarinan työelämän valintoihin. Koko lapsuuden kuvaus on näennäisen ristiriidaton ja valoisa, mutta joidenkin rivien välistä pilkistää viitteitä ristiriidoista, jotka liittyivät pääasiassa Kaarinan koulunkäyntiin, johon tuli kansalaissodan lisäksi katkoksia myös vanhempien tahdosta. Kaarinan oli muun muassa jätävä hoitamaan nuorempaa veljeään, kun häntä hieman nuorempi pikkusisko sai jatkaa koulunkäyntiä²⁷⁹. Kaarina kuitenkin pääsi yhdessä opettajansa tyttären kanssa Ikaalisten yhteiskouluun tutkinnolle. Hän pääsi suoraan toiselle luokalle ja *”ihana, kaukainen unelma toteutui”*. Omaelämäkertansa mukaan Kaarina ei kuitenkaan edes sisimmässään kapinoinut isänsä päätöksiä vastaan. Omat toiveet ja vanhempien tavoitteet olivat ilmeisesti jossain määrin ristiriidassa ja Kaarina halusi toteuttaa vanhempien toiveita.²⁸⁰ Kristillinen, kymmeneen käskyyn tiivistyvä arvomaailma edellytti lasten ja vanhempien välisissä suhteissa harmonista, mutta tiukkaa hierarkiaa. Tässä suhteessa vanhempien ja lasten välistä suhdetta koskevat ideaalit ja kasvatusihanteet ja -metodit olivat vielä 1900-luvun alussa johdonmukaista jatkoa edellisten vuosisatojen aikana vakiintuneeseen huoneentauluun perustuvaan järjestykseen.²⁸¹

Vertaisryhmällä on merkittävä sijansa kasvuprosessissa. Lapsen tai nuoren ikätovereista koostuva sidosryhmä vaikuttaa suuresti lapsen tai nuoren persoonallisuuden sekä arvomaailman ja käsitysten muodostumiseen. Sisarusket muodostavat yhden vertaisryhmäkategorian, naapuruston samanikäiset lapset toisen, koulutoverit kolmannen ja harrastusten tms. piiristä tutuiksi tulleet ikätoverit neljännen kategorian. Käytännössä kategoriat saattavat olla hyvin vahvasti päällekkäisiä. Mitä suurempi kaupunki, sitä laajemmasta joukosta ikätovereita vertaisryhmä tai -ryhmät muodostuvat. Omaelämäkertoissa tule-

²⁷⁶ Työhön oppimisesta nuorella iällä esim. liikeapulainen s. 1912. KSM JKKP; Strandell, H. 1984, 232.; Lovio, M. 1994, 86.; Korkiakangas, P. 1996, 80-82.; Myös Tuomaala, S. 2000; Ruoppila, V. 1954.

²⁷⁷ Ks. esim. 'Aino' 1917. SKS KRA. Toimihenkilöt 27: 4. 1987.

²⁷⁸ Esim. kärryille hyppäämisepisodi 'Kaarina' 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 51; Ahkeruuteen ja yritteliäisyyteen oppimisesta ks. myös 'Maria' 1917. SKS KRA. Toimihenkilöt 35: 152. 1987; 'Kerttu' 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 22: 161. 1987, 1-2.

²⁷⁹ Pienempien sisarusten hoidosta lasten työnä ks. Korkiakangas, P. 1996, 155-158.

²⁸⁰ 'Kaarina' 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 25, 40.

²⁸¹ Pleijel, H. 1970, passim.; Toivanen, J. 2002, 129-133.

vat esille kaikki neljä vertaisryhmäkategoriaa.²⁸² Leikeissä ja peleissä lapsi oppii omaksumaan ja käsittelemään erilaisia sosiaalisia rooleja.²⁸³

Perheen ja yksittäisten ihmisten lisäksi ympäristö kokonaisuudessaan ja sen ilmapiiri vaikuttaa ihmisen maailmankuvaan. Lapuaa, jossa aloitti oppikoulun kansalaissodan jälkeen, Kaarina luonnehtii kunnioitettavan isänmaalliseksi ja vakaan uskonnolliseksi. Hän lisää kuitenkin, että tästä oli seurauksena paikallaan pysyminen, kun taas Nurmossa, jonne hän seuraavana vuonna siirtyi, oli vallalla vapaampi ja uudenaikaisempi henki. Myös koulu oli uusi ja ajanmukainen. Opetuksessa ja koulun kehittämisessä pyrittiin noudattamaan uusinta suuntausta ja rahoitusta kerättiin järjestämällä erilaisia juhlia, jotka Kaarinan mukaan merkitsivät oppilaille ”uusien virikkeiden” sekä ”arvokasta löytöä hengen ja taiteen maille”.²⁸⁴

Parkanolaisen Kaarinan vanhemmilla oli tyttären kertoman mukaan yhteisiä niin herännäisyyteen kuin lestadiolaisuuteenkin. Heränneiden johtohahmo rovasti Wilhelmi Malmivaara kuului perheen tuttavapiiriin.²⁸⁵ Wilhelmi Malmivaara (vuoteen 1906 Malmberg) nousi toimintansa kautta heränneiden johtohahmoksi 1880-luvulla. Hän pyrki uudistamaan liikettä ja vakiinnuttamaan perustamansa Hengellisen Kuukauslehden linjan yleiskirkolliseksi.²⁸⁶ Malmivaaran on luonnehdittu edustaneen porvarillista ryhtiä, joka näkyikin siinä, että hänen aikansa herännäisyys yhdistyi kansalliseen sivistysprojektiin, jonka lähtökohdat nousivat porvariston aatemaailmasta.²⁸⁷ Myös Kaarinan oppikouluajan koulukortteeri sijaitsi pappiperheessä. Perhe kuului heränneisiin, joten tätäkin kautta Kaarinalla oli vahva side herätys- ja erityisesti herännäiskristillisyyteen. Sittemmin yksi hänen vanhemmista veljistään hakeutui toteuttamaan kutsumustaan pappisuralla. Sekä Malmivaara että veli suosittelivat Kaarinan isälle tytön päästämistä oppikoulun jatkoluokille. Malmivaara kehui pitävänsä Lapuan yhteiskoulua ja sen hyvää kuria ja vankkaa isänmaallisuususkonnollista henkeä, jota tuolloin rehtorina toiminut Hilja Riipinen vaali. Suosituksena oli, että Hilja Riipinen oli säilyttänyt koulussa isänmaallisen hengen. Kaarina kuvaileekin rehtori Riipisen puheita ”intomielisiksi”.²⁸⁸ Hilja Riipinen oli näkyvästi mukana Lotta Svärd -liikkeessä ja toimi kansanedustajana. Kaarinan oppikoulu alkoi siten hyvin kristillisen isänmaallisessa yhteisössä.

Kuvatessaan saapumistaan Lapualla Kaarina korostaakin paikkakunnan uskonnollisen isänmaallista henkeä. Hän saapui paikkakunnalle sunnuntaina ju-

²⁸² ‘Aune’ 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 8: 27. 1987; ‘Kaarina’ 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987; ‘Kerttu’ 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 22: 161. 1987; ‘Liisa’ n. 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 7: 18. 1987; ‘Inkeri’ 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 4: 131. 1987; ‘Maria’ 1917. SKS KRA. Toimihenkilöt 35: 152. 1987; ‘Edith’ 1915. SKS KRA. Toimihenkilöt 38: 93. 1987.

²⁸³ Sutinen, A. 1997, 88-89; Leikeistä ja leikkitovereista ks. Korhokangas, P. 1996, 237-242.

²⁸⁴ ‘Kaarina’ 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 43-44.

²⁸⁵ ‘Kaarina’ 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 21.

²⁸⁶ Malmivaarasta ja hänen asemastaan heränneiden piirissä esim. Oravala, A. 1929.

²⁸⁷ Siltala, J. 1993, 48, 343.

²⁸⁸ ‘Kaarina’ 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 42.

malanpalveluksen aikaan ja havaitsi Lapuan kirkon olevan ”ääriään myöten täynnä tumma-asuista kansaa”.²⁸⁹

”Pää pystyssä arvokkaana istuen se näytti joka aistillaan tarkkaan seuranneen rovasti Malmivaaran saarnaa. Sitä seurasi koko kirkkokansan voimakas veisuu. - Minusta näytti siltä, että ihmiset vielä kirkosta tultuaankin olivat niin haltioissaan, että tuskin huomioivat mitään.”²⁹⁰

Maria ja Aino olivat molemmat kotoisin Pohjois-Pohjanmaalta Nivalan-Pyhäsalmen seudulta. Se oli herätysliikkeiden, herännäisyyden ja lestadiolaisuuden, aluetta. Tämä näkyy myös Ainon ja Marian omaelämäkerroissa. Maria kertoo hakeutuneensa herännäisyyttä painottavaan oppikouluun ja Aino eli perhepiirissä, jossa ainakin äiti oli uskossa.²⁹¹

Lähiympäristöllä oli muutenkin merkittävä vaikutus kasvatukseen ja kokenemisiin. Esimerkiksi maaseudulla työllä oli kasvatuksessa hyvin suuri merkitys, joskin myös kaupunkityöväestön parissa oli vallalla työhön kasvattamisen eetos.²⁹² Kaupunki muodosti maaseudusta selvästi poikkeavan ympäristön. Koulunkäyntimahdollisuudet olivat paremmat ja vaihtoehtoja oli enemmän. Kaupunkilaislapsen koulumatkat eivät yleensä olleet pitkiä ja vapaa-aikaa jäi näin ollen enemmän. Kaupunkiympäristö tarjosi myös enemmän harrastusmahdollisuuksia, sillä kaupungeissa toimi runsaasti esimerkiksi erilaisia järjestöjä, kuten partioliike. Muita kaupungin tarjoamia vapaa-ajanviettomahdollisuuksia olivat sotien välisenä aikana muun muassa elokuvateatterit, kahvilat ja urheilukentät.

Liisa, Inkeri ja Maria kertovat partioharrastuksestaan. Inkeri liittyi tyttökouluun käydessään Helsingin Oraviin. ”Partiotoiminta oli minusta kivaa. Komeat olivat partioparaatit, kun tasavallan presidentti Svinhufvud vastaanotti ohimarssin ja Mannerheim-soljet jaettiin Kaartin Maneesissa.”²⁹³ Liisa puolestaan liittyi Pelastusarmeijan partioon, jossa solmitut ystävyys-suhteet kestivät Liisan mukaan aikuisikänsä saakka.

”Sisaruksistani ei kukaan kuulunut partioon. Olin odottanut innolla, että täyttäisin 11 vuotta, joka oli alin ikäraja. Kävin pyhäkoulua - kuten aikanaan vanhemmat sisarukseni - Pelastusarmeijassa, joten olin ”valinnut” tulevaisuuteni partioprikaatiksi (nyk. lippukunta) ”Pelastuspartiotytöt” (nyk. ”Pursitytöt”). Armeijan poikapartioon myös nuorempi veljeni aikanaan liittyi. Vanhempani olivat - varsinkin nuorena avioparina - toimineet P.A:ssa (Armeija), kunnes alkoivat käydä metodistikirkossa...

²⁸⁹ ‘Kaarina’ 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 41; Tumma, pelkistetty pukeutuminen oli heränneille tyypillistä.

²⁹⁰ ‘Kaarina’ 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 41; Kaarina varmasti useinkin kuunteli rovasti Malmivaaran saarnoita Lapuan kirkossa. Osan Malmivaaran saarnoista on postuumisti koonnut saarnakokoelmaksi ‘Viestejä Vaivatuille’ (1927) hänen poikansa Väinö Malmivaara. Kaarina on hyvinkin saattanut kuulla myös osan teokseen kootuista saarnoista.

²⁹¹ ‘Aino’ 1917. SKS KRA. Toimihenkilöt 27: 4. 1987; ‘Maria’ 1917. SKS KRA. Toimihenkilöt 35: 152. 1987. Molemmat kirjoittajista käyttävät raamatullista retoriikkaa, mutta erityisesti Ainon kohdalla se on silmiinpistävä.

²⁹² Korkiakangas, P. 1996, 77; Myös Ruoppila, V. 1954.

²⁹³ ‘Inkeri’ 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 4: 131. 1987, 22.

Sieltä imeytyi luja pohja elämän varrelle: rakkaus Jumalaan, isänmaahan, luontoon.”²⁹⁴

Maria ei kerro koska hän aloitti partioharrastuksensa. Mahdollisesti hän aloitti sen vasta myöhemmällä iällä, sillä hän kertoo vain aikuisiän osallistumisestaan toimintaan. ”Työssä ollessani toimin Etelä-Savon Partiotyttöpiirin ja Suomen Punaisen Ristin Varkauden osaston lehdistösihteerinä ja avustin Nuori Kansa-nimistä lehteä.”²⁹⁵

Koulu muodostaa erityisen kokemusympäristön. 1920- ja 1930-lukujen Suomessa se oli keskeisin kristillis-isänmaallisten arvojen välittäjä, sillä se oppivelvollisuuden vuoksi tavoitti käytännössä kaikki yhteiskuntaryhmät. Kansakoulunopettajien koulutuksessa korostettiin kristillis-isänmaallisia arvoja, samoin koulujen oppisisällöissä. Kansakoulun kautta kristilliset ja isänmaalliset arvot voitiin juurruttaa kansalaisiin. Lastensa välityksellä myös vanhemmat tulivat sivistys- ja kansalaistumisprosessin piiriin. Tämä aiheutti myös ristiriitoja opettajien ja vanhempien välillä. Kaikki vanhemmat eivät oman, esimerkiksi aatteellisen, vakaumuksensa vuoksi voineet hyväksyä koulun arvomaailmaa.²⁹⁶

Koululla oli suuri merkitys myös yksilön kannalta. Se on lähes kaikkien kirjoittajien kertomuksissa keskeisellä sijalla. He kaikki muistelevat kouluajoja lämmöllä. Ne olivat useimpien mielestä huolettomia vuosia, joihin kuului paljon samanikäisiä ystäviä ja tovereita. Toveripiiri ei kuitenkaan ole ainoa asia, jota kirjoittajat muistelevat. Vähintäänkin yhtä tärkeäksi nousevat oppiminen sekä opettajat, joita myös yleensä kuvataan positiivisessa sävyssä.²⁹⁷ Esimerkiksi Kaarina oli jo kansakouluajoista lähtien ollut kiinnostunut historiasta. Ehkäpä osin siksi rehtori, joka oli historian opettaja, sai Kaarinalta aivan erityistä ihailua osakseen. Hän oli ”pitkä, solakka, kaunis ja henkevä kuin joku Kreikan aineettomista jumalista, joista hän erittäin hienosti kertoi.”²⁹⁸

”Erikoisesti arvostin ja kunnioitin... kahta naisopettajaamme. Tarmokkaan opetus-työnsä ohessa he huolehtivat meidän terveydestämme ja ongelmistamme. He tekivät paljon työtä oppilaiden iloksi ja opiksi sekä heikkovaraisen koulumme hyväksi järjestämällä juhlatilaisuuksia kouluun.”²⁹⁹

²⁹⁴ ‘Liisa’ n. 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 7: 18. 1987, 11-12; Pelastusarmeijan partio-toiminnasta Könönen, E. 1964, 324-326.

²⁹⁵ ‘Maria’ 1917. SKS KRA. Toimihenkilöt 35: 152. 1987, 66; Partioharrastuksesta myös toisessa aineistossa esim. Kassanhoitaja s. 1913. KSM JKKP 1981.

²⁹⁶ Halila, A. 1949, 425-426; Rinne, R. 1989, 59; Nurmi, V. 1995, 174, 192; Ks. myös Rouhiainen, P. 1974; Takala, T. 1975; Rinne, R. 1986; Kivinen, O. 1988; Isosaari, J. 1989.

²⁹⁷ ‘Liisa’ n. 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 7: 18. 1987, s. 13; ‘Maria’ 1917. SKS KRA. Toimihenkilöt 35: 152. 1987, 6-7; ‘Edith’ 1915. SKS KRA. Toimihenkilöt 38: 93. 1987, 5-6. Poikkeuksen tekee Aune, joka mainitsee opettajansa epäoikeudenmukaisuudesta ‘Aune’ 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 8: 27. 1987, 4.

²⁹⁸ ‘Kaarina’ 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 26, positiivisia mainintoja opettajista ja oppimisesta myös 16-18, 22-23,

²⁹⁹ ‘Kaarina’ 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 26.

Oppimisen tärkeys ja hauskuus tulee hyvin kertomuksissa esille.³⁰⁰ Esimerkiksi Kaarina piti lukemisesta³⁰¹ ja koulusta alusta lähtien. Ollessaan talven lapsentyttonä, Kaarina keskittyi lukemiseen. Hän mainitsee erityisesti Topeliuksen Maamme-kirjan muodostuneen tärkeäksi lukukokemukseksi. Kirjat eivät kuitenkaan korvanneet samanikäisiä tovereita. Kaarina kertoo koulun aloittamisen olleen mieluinen hetki, eivätkä oppitunnit *"koskaan tuntuneet pitkäveteisiltä. Jos oli kirjoitus - tai muu hiljainen tunti, sai samalla kuunnella toisten tunteja. Oppi pian kaikki läksyt."*³⁰² Kansakoulu-aikaa hän muistelee omaelämäkerrassaan erääksi elämänsä *"onnekkaimmista ajoista"*.³⁰³ Myös Liisa kertoo rakastaneensa koulua ja olleensa onnellinen saadessaan käydä sitä.³⁰⁴

Useimpien kirjoittajien kokemusmaailmaan kuuluivat koulunkäyntimahdollisuuksiin liittyvät vaikeudet. Esimerkiksi Maria kertoo, että hän joutui luopumaan omista koulunkäyntihaaveistaan ja välillä myös keskeyttämään kansakoulun nuorempien sisarusten hyväksi, sillä hänen työpanostaan tarvittiin kotona. Yhdeksi syyksi hän kertoo sen, ettei tyttöjen kouluttamista pidetty yhtä tarpeellisena kuin poikien.³⁰⁵ Samanlaisista kokemuksista kertoo myös Kaarina.³⁰⁶ Aino huomauttaa, että maaseudulla vallitsi tuona aikana vielä yleisesti käsitys, ettei tyttöjä kannata kouluttaa. Tätä mieltä oli myös hänen isänsä.³⁰⁷ Samoin kuin Kertun isä:

*"Minua sinne kalliiseen kouluun ei meinattu päästää, sillä isä oli sitä mieltä, että tyttöjen koulutus menee hukkaan, kun menevät naimisiin ja jäävät kotia hoitamaan. Minun teki kovasti mieli oppikouluun, johon useat toverini menivät jo kansakoulun toisen luokan jälkeen. Minä sain sitkein pyynnöin luvan vasta kansakoulun päästötodistuksen saatuani mennä pyrkimään. Se elokuun loppuosan päivä oli elämäni onnellisimpia, oli kevyt ja ihana olo pyöräillessäni pappilaan virkatodistusta noutamaan."*³⁰⁸

Koulunkäynti saattoi vaikeutua tai katketa kokonaan myös taloudellisista syistä. Aune ei saanut jatkaa keskikouluun, sillä vanhemmat eivät kyenneet maksamaan koulusta aiheutuvia kuluja.

³⁰⁰ Esim. 'Kaarina' 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 29-30; 'Kerttu' 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 22: 161. 1987, 3; 'Liisa' n. 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 7: 18. 1987, 13; 'Maria' 1917. SKS KRA. Toimihenkilöt 35: 152. 1987, 3; 'Edith' 1915. SKS KRA. Toimihenkilöt 38: 93. 1987, 4-5; Kassanhoitaja s. 1901. KSM JKKP 1981.

³⁰¹ Lukemisesta myös esim. 'Edith' 1915. SKS KRA. Toimihenkilöt 38: 93. 1987, 4-5; 'Aune' 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 8: 27. 1987, 5-6; 'Kerttu' 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 22: 161. 1987, 2; Lasten lukemismahdollisuuksista 1900-luvun alkupuoliskolla ks. Korkiakangas, P. 1996, 220-222.

³⁰² 'Kaarina' 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 18.

³⁰³ 'Kaarina' 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 17. Kaarinalle myös oppikoulu oli eräänlainen unelmien täyttymys ja tie mahdollisuuksien maailmaan, jossa hän sai *"vapaana ja iloiten käydä uusien asioiden pariin"*, 26.

³⁰⁴ 'Liisa' n. 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 7: 18. 1987, 13.

³⁰⁵ 'Maria' 1917. SKS KRA. Toimihenkilöt 35: 152. 1987, 5.

³⁰⁶ 'Kaarina' 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 17, 25.

³⁰⁷ 'Aino' 1917. SKS KRA. Toimihenkilöt 27: 4. 1987A, 2.

³⁰⁸ 'Kerttu' 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 22: 161. 1987, 3.

”... oli kielto ehdoton. Rahaa ei ole eikä velkaa saa. Siis kouluun ei, vaan perunan nostoon. Kyyneleet suolasivat sen perunapellon, jota sinä syksynä kuokin. Kansanvalistusseuran kirjeopistossa suoritin oppikoulun I luokan ja ruotsin alkeet ymmärsin.”³⁰⁹

Koulunkäynnin kalleudesta kertovat myös Kerttu, Liisa ja Kaarina. Liisan kohdalla vanhemmat sisarukset suhtautuivat hänen koulunkäyntiinsä negatiivisemmin kuin vanhemmat.³¹⁰ Aina eivät taloudelliset seikatkaan olleet esteenä, vaan syy saattoi olla väärissä ammattitöiveissa. Inkeri sai valtion stipendin ilmaiseen koulutukseen Taideteollisuuskeskuskoulussa Ateneumissa, mutta vanhempien mielestä keskikoulu ja oikean ammatin hankkiminen oli tärkeämpää.³¹¹ Koulunkäyntitöiveiden joutuminen vastatuuleen sai hänet kertomansa mukaan vuodattamaan katkeria kyyneleitä.³¹²

Kansakoulu oli tärkeässä asemassa kansalaisten kasvatuksessa. Kansakoulunopettaja oli mallikansalainen, jonka tuli edustaa juuri niitä arvoja, jotka olivat kansakunnan edun mukaisia, toisin sanoen vastasivat kansallisen projektin ihannetta. Seminaareissa tuleviin opettajiin iskostettiin isänmaallisuutta ja kristillistä maailmankatsomusta. Opettajien tehtävänä nähtiin vallitsevan yhteiskuntajärjestyksen ylläpitäminen ja vahvistaminen. Se tapahtui välittämällä yhtenäistä maailmankuvaa koko ikäluokalle.³¹³

Aune kertoo, että hänelle tuli ongelmia suojeluskunnassa aktiivisesti toimineen opettajan kanssa siinä vaiheessa, kun hänen isänsä luopui tehtävistä suojeluskunnassa uskonnollisiin syihin vedoten.³¹⁴ Aunen kertomuksen perusteella uskonnolliset syyt eivät näyttäneet olleen riittävä peruste jättäytyä pois suojeluskunnasta. Suojeluskunnissa ja muissa isänmaallisissa järjestöissä toimi sotien välisenä aikana runsaasti kirkonmiehiä ja herätyskristillisyyden parista tulleita. Erityisesti Etelä-Pohjanmaalla herätyskristillisyyttä sai vankan aseman suojeluskuntatoiminnassa. 1930-luvun alussa suojeluskuntiin kuului n. 90 000 miestä. Heistä n. 230 oli pappeja. Suojeluskuntajärjestön piirissä tehtiin myös uskonnollista työtä järjestämällä muun muassa kenttäjumalanpalveluksia, joista esimerkiksi vuonna 1932 vastasi järjestön 73 kenttäpappia. Kenttäpappien määrää lisättiin 1930-luvun kuluessa ja talvisotaan mennessä heitä oli jo noin puolentoista sataa. Järjestön piirissä harjoitettiin myös muuta valistus- ja propagandatoimintaa järjestön ideologian tukemiseksi ja levittämiseksi. Opettajien rooli

³⁰⁹ ‘Aune’ 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 8: 27. 1987, 5.

³¹⁰ ‘Kerttu’ 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 22: 161. 1987, 3; ‘Liisa’ n. 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 7: 18. 1987, 20.

³¹¹ ‘Inkeri’ 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 4: 131. 1987, 20-21.

³¹² Oppikoululaiset olivat sotien välisenä aikana sosiaaliselta taustaltaan useimmiten virkamies tai käsityöläisperheiden lapsia. Teollisuustyöväestön, pientilallisten ja maatyöväestön lasten osuus oppilaskunnasta vaihteli 20–26 prosentin välillä. Kiuasmaa, K. 1982, 243.

³¹³ Halila, A. 1949, 425-426; Nurmi, V. 1995, 174, 192; Halila, A. 1963; Rinne, R. 1986; Rinne, R. 1989.

³¹⁴ ‘Aune’ 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 8: 27. 1987.

oli puolestaan merkittävä erityisesti paikallisesikunnissa ja sitä kautta koko järjestössä.³¹⁵

Opettajakunnan isänmaallisuus ja kansallismielisyys korostuvat esimerkiksi Kaarinan kuvatessa kansakouluaikaansa ja opettajaansa, jonka Kaarina muistaa tuoneen tunneillaan usein esille isänmaa-teemaa.³¹⁶ Jo lapsuutta leimanneet muistot *”isänmaallisista elämyksistä”* saivat jatkoa oppikouluaikana. Oppilaat *”pompottivat riemulla”* Vänrikki Stoolin tarinoiden runoja suomentunnilla ja *”suuremmoisena liittyi näiden runojen luomaan tunnelmaan ilo siitä, että Ikaalisistakin muuan nuorukainen yhtyi jääkäriliikkeeseen ja siis sen ylevään, Suomemme vapaudesta unelmoivaan aatteeseen.”*³¹⁷

Isänmaallisuudella oli tärkeä sijansa koulun opetuksessa ja juhlissa. Isänmaallisuutta ja kansallisen *”heräämisen”* suurta kertomusta tuotettiin niissä paikallisista tarpeista lähtien. Koulujen toiminnassa kansallinen projekti sidottiin paikalliseen historiaan ja yhteisölliseen tilanteeseen. Tähän kuuluvat muun muassa valkoisen armeijan puolella taistelleiden oman koulun kasvattien kunnan vaaliminen ripustamalla heidän nimillään varustettu muistotaulu koulun seinälle. Koulun juhlissa kansallista suurta kertomusta tuotettiin sekä juhlan sisältöjen että sen muotojen kautta. Tilaisuudet olivat yleensä hartaita ja sisälsivät sekä kristillistä että isänmaallista sanomaa.³¹⁸ Opettajat ja oppilaat myöso sallistuivat koulua ympäröivän yhteisön elämään aktiivisesti:

*”Tehtaankadun kansakoulusta valittu oppilaitten lauluryhmä esiintyi myös Ville Vallgrenin Topelius-patsaan paljastustilaisuudessa v. 1932. Kuoroa johti Heikki Klemetti, Anni Collan oli järjestämässä meidät ojennukseen. Lauloimme täysin rinnoin ‘Laps’ Suomen, älä vaihda pois - -’.”*³¹⁹

Topeliuksen patsaan paljastustilaisuus oli jäänyt muistiin koululaisille erityisen merkittävänä tapahtumana, olihan Topeliuksen Maamme-kirja edelleen erän kansakoulun luetuimpia kirjoja. Anni Collan, jonka Liisa mainitsee järjestäneen kuoron ojennukseen, oli liikunnanopettaja, naisliikunnan puolestapuhuja sekä partiotyttöliikkeen perustajia Suomessa. Heikki Klemetti oli puolestaan sotienvälisen ajan tunnetuimpia kuoron johtajia ja kuoromusiikin puolestapuhujia. Kuoroperinteeseen oli vahvasti juurtunut isänmaallinen vire.³²⁰ Osa kirjoittajista mainitsee kouluaikaan sisältyneen elähdyttäviä isänmaallisia kokemuksia.³²¹

Niin kansa- kuin oppikoulunkin eettinen sisältö oli 1900-luvun alkupuolella erityisesti aina toisen maailmansodan jälkeisiin vuosiin saakka voimak-

³¹⁵ Hersalo, N. 1962, 204-214, 288-298, 503; Raikkala, H. 1966, 253-259; Vasara, E. 1997, 85, 379.

³¹⁶ ‘Kaarina’ 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987.

³¹⁷ ‘Kaarina’ 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987.

³¹⁸ Komulainen, K. 2002a, 135-141.

³¹⁹ ‘Liisa’ n. 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 7: 18. 1987, 7.

³²⁰ Laine, L., Anni Collan (1876-1962). Online: <http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/mhaku/artikkeli.php?recid=1315>; Huttunen, M., Klemetti, Heikki (1876-1953) Online: <http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/mhaku/artikkeli.php?recid=2678>; Myös Salmenhaara, E. 1996, 239-250.

³²¹ Esim. ‘Kaarina’ 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987; ‘Liisa’ n. 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 7: 18. 1987; ‘Edith’ 1915. SKS KRA. Toimihenkilöt 38: 93. 1987.

kaasti ankkuroitu kristillis-isänmaalliseen arvomaailmaan. Tämä tarkoitti luterilaisen kristillisyyden moraalien sekä patrioottis-nationalistisen kansalaisuus- ja kansakuntakäsityksen yhteenliittymää.³²² Lapsille se merkitsi kristillissävytteisiä isänmaallisia elämyksiä. Kouluissa luettiin Topeliusta ja Runebergiä, ja opettajien tehtävänä oli luoda isänmaallista henkeä. Opettajankoulutuksessa korostettiin kansallista maailmankuvaa ja tulevat opettajat rekrytoituivat koulutukseen pääasiassa niistä yhteiskunnallisista piireistä, joissa kansallinen projekti oli jo muutenkin omaksuttu.³²³

Koulujen oppisisällöissä ja oppimateriaaleissa, kuten oppikirjoissa, tuotettiin kansallisuutta ja isänmaata stereotyyppisten kuvausta avulla. Maantieteen ja historian oppikirjat olivat tässä keskeinen foorumi. Oppikirjojen suomalaisia koskevat kollektiiviset kuvaukset perustuivat useimmiten Topeliuksen Maamme kirjassa esittämiin heimo- ja kansanluonnekuvauksiin. Ne olivat positiivisia ja tarjosivat paikallisen (tai alueellisen) identifioitumisperustan. Tämä Topeliukselta periytyvä tapa kuvata Suomea ja suomalaisia säilyi oppikirjakuvausten pohjana aina 1950-luvulle saakka.³²⁴

Aune oli kirjoittajista ainoa, joka ei saanut suorittaa oppikoulua. Maria suoritti oppikoulun oppimäärän yksityisoppilaana yhden vuoden aikana. Lähes kaikki kirjoittajat kertovat itse mielineensä jatkamaan opintojaan kansakoulun jälkeen. Inkeri halusi Taideteollisuuskeskuskouluun ja muut oppikouluun. Aino ei kerro suoraan kävikö hän oppikoulun, mutta niin voi kuitenkin päätellä, kun hän mainitsee olleensa vielä koulussa sairastuttuaan 16-vuotiaana vakavasti.³²⁵

Ylioppilaaksi kirjoittajista valmistuivat Kaarina ja Edith. Kaarina hakeutui Helsingin yliopistoon opiskelemaan 1920-luvulla ja Edith puolestaan aloitti piirustuksenopettajaopinnot Taideteollisuuskeskuskoulussa 1930-luvulla. Molempien opiskeluaikojen kokemusmaailmaan liittyi ylioppilaspiirien isänmaallinen ilmapiiri. Kaarina muistelee opiskeluaikojen olleen henkisesti erityisen kohottavia. Ensimmäisen luennon Kaarina muistaa lähes ylivoimaisen vaikeaksi ymmärtää. Kaarina kuului satakuntalaiseen osakuntaan, jonka silloisena inspehtorina oli J. Mikkola ja ”inspittärenä” hänen vaimonsa Maila Talvio, jonka Kaarina muistaa toivottaneen uudet opiskelijat lämpimästi ja kaunopuheisesti vastaan. Inspehtorin kotona järjestettiin kuukausittain ”torstai-iltoja”, lukupiire-

³²² Suomalaisen koulun moraalieettisistä arvoista ks. Launonen, L. 2000, passim.

³²³ Runeberg, J. L. 1906; Topelius, Z. 1886; Topelius, Z. 1905; Esim. Halila, A. 1949, 425-426; Halila, A. 1963, 182-184; Rinne, R. 1989, 59; Nurmi, V. 1995, 174, 192; Launonen, L. 2000; Komulainen, K. 2001; Komulainen, K. 2002a; Koski, L. 1999; Tuomaala, S. 1999; Paasi, A. 1998; Maamme kirjan asemasta kouluissa ks. Tiitta, A. 1994, 104-112.

³²⁴ Paasi, A. 1998, 227-228; Topeliuksesta suomalaisia koskevien käsitysten muotoilijana sekä hänen kansan heimoja koskevasta ajattelustaan ks. Tiitta, A. 1994, 239-279, 324-330.

³²⁵ 'Liisa' n. 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 7: 18. 1987, 10-11; 'Aune' 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 8: 27. 1987; 'Kaarina' 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987; 'Kerttu' 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 22: 161. 1987; 'Inkeri' 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 4: 131. 1987; 'Maria' 1917. SKS KRA. Toimihenkilöt 35: 152. 1987; 'Edith' 1915. SKS KRA. Toimihenkilöt 38: 93. 1987; 'Aino' 1917. SKS KRA. Toimihenkilöt 27: 4. 1987, 1; Kassanhoitaja s. 1913. KSM JKKP 1981; Kassanhoitaja s. 1901. KSM JKKP 1981.

jä, joissa opiskelijat saivat tutustua uusiin kotimaisiin kirjailijoihin ja maailmankirjallisuuteen sekä siinä ohella opastusta opiskelun ja yliopiston saloihin. "Torstai-illoissa" vieraili lukuisa määrä aikansa merkkihenkilöitä, taiteilijoita ja muita kulttuuripersoonia sekä ulkomaisia vieraita.³²⁶ Kaarina koki yhteisen lukupiirin antoisaksi.

"Näin silmäilyämme lukupiirimme toimintaa huomaamme, että se oli vilkasta ja rikkasta. Muutamissa ylioppilaissamme vuosisatamme alulla herännyt pyrkimys keksiä seurustelumuoto, jossa yhdessäolon hetket turhan ajanvieron sijasta täytettäisiin arvokkaalla sisällöllä, oli onnistunut erittäin hyvin. Tämä johtunee siitä, että saadaksesen kirjallisuudesta sisältöä yhdessäoloihin, tuo ystävä - sittemmin lukupiiri - on aina vedonnut vakaviin pyrkimyksiin ihmisen elämässä. Se ei ole valinnut huvittavaa, vaan sellaista kirjallisuutta, joka rikastuttaa läsnäolijain henkeä ja esikuvien valaisee, mikä ihmiselle on todella onneksi, mikä onnettomuudeksi elämän eri vaiheissa."³²⁷

Kaarina osallistui aktiivisesti osakunnan toimintaan, jossa *"pojat pääasiassa väkälivät kokousten asiat päätöksiin. Me tytöt teimme ompelutöitä myyjäisiin, keksimme ohjelmia juhlisiin, lauloimme kuorossa ja tarjoilimme"*. Osakuntatoiminnalla hankittiin myös varoja yleishyödyllisiin hankkeisiin kuten Harjavallan keuhkotautiparantolan hyväksi.³²⁸ Vuoden suurin ja vaativin ponnistus oli vuosijuhlan järjestäminen. Osakunnan emäntänä ollessaan Kaarina pääsi pitämään juhlassa puheen.

"... suuren salin kukkien koristamalta korokkeelta intomielin annoin ääneni kaikua ohi ikivihreitten laakerien, yli pitkien juhlapöytäin ja nähdä, miten joka silmä katsoi, joka korva kuunteli ja lopuksi inspis hellin käsin halaili."³²⁹

Edith mainitsee opiskeluajastaan kertoessaan, että siihen aikaan opiskelijaelämään kuuluivat suomalaisuustaistelu, heimoaate sekä Akateeminen Karjala-Seura ja sen tytäreseura Naisylioppilaiden Karjala-Seura sekä ylioppilaslotat, joista viime mainittuun Edith liittyi.³³⁰ Sotien välisenä aikana ylioppilaspiireissä vallitsi voimakas isänmaallisuutta korostanut aatteellinen ilmapiiri. Akateeminen Karjala-Seura toimi aktiivisesti ja herätti voimakkaita tunteita. 1920-luvulla sai alkunsa heimoklubitoiminta, johon myös Kaarina osallistui. Opiskelijat tekivät heimoaateen hengessä matkoja muun muassa Viroon ja Unkariin. Kaarina oli niissä mukana.³³¹

Aino kouluttautui sairaanhoitajaksi. Hän kävi erilaisia kursseja sekä sai pidemmän koulutuksen Oulun diakonissakodissa³³². Sen ilmapiiri oli kristilli-

³²⁶ 'Kaarina' 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 52-53. Torstai-illoista ja niiden kulttuuritarjonnasta myös s. 54. Osakunnan kautta opiskelijat saivat myös kutsuja ulkomaille.

³²⁷ 'Kaarina' 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 55.

³²⁸ 'Kaarina' 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 55.

³²⁹ 'Kaarina' 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 55.

³³⁰ 'Edith' 1915. SKS KRA. Toimihenkilöt 38: 93. 1987, 8. Edithin veli opiskeli samaan aikaan Helsingin yliopistossa.

³³¹ Ks. Klinge, M. 1968, 104-106; Alapuro, R. 1973; 'Kaarina' 1901. SKS. Toimihenkilöt 1987. Nide 32.

³³² Oulun Diakonissakodin alkuvaiheista ks. Mustakallio, H. 2001.

nen ja koulutuksessa korostettiin palvelualltiutta sekä työn kutsumusluonnetta. Ainon kokemusmaailma oli kotoa lähtien hyvin kristillinen, mutta diakonissakodissa saadulla koulutuksella oli oma merkityksensä. Niin sairaanhoitoon kuin erityisesti diakoniatyöhön liitettiin kutsumuksellisuus ja tämä tulkinta hallitsee myös Ainon omaa näkemystä koulutuksestaan ja työstään. Diakonissakoti oli internaatti tyyppinen laitos, jossa oppilaat tulivat kokonaisvaltaisesti otetuksi diakoniahengen ympäröimään piiriin.³³³

3.2 Historian vaikutus

Lausahdukseen 'jokainen on oman aikansa lapsi' kiteytyy yksi historian tutkimuksen perustavimmista lähtökohdista: halu ja kyky nähdä inhimillisen elämän ajallisesti sitoutunut ainutkertaisuus. Toista samanlaista ihmistä tai elämää ei ole, eikä tule, vaikka siltä joskus saattaa näyttääkin. Toistuvuus ja kertautuvuus ovat historioitsijan näkökulmasta hyvin rajallisia, jopa pinnallisia ilmiöitä. Ihmiselämän historiallisen sidonnaisuuden ovat hyväksyneet myös kehityspsykologit. Heistä eräs varhaisimmista ja tunnetuimmista, psykoanalyttisesti aiheuttaan lähestyvä Erik H. Erikson, korosti yksilön identiteetin riippuvaisuutta sosiaalisesta (ympäristöstä). Hänen mukaansa psykososiaalisella identiteetillä on "psykohistoriallinen" ulottuvuutensa eli elämänkulut ovat sidoksissa historiaan. Psykososiaaliseen identiteettiin vaikuttaa Eriksonin käsityksen mukaan kolme toisiaan täydentävää ulottuvuutta. Ensinnäkin yksilön ja sen roolin, jonka välityksellä hän integroituu ryhmäänsä, välillä tulee olla vastaavuus. Toiseksi yksilön identiteettiin vaikuttavat häntä ohjaavat mielikuvat ja aikakauden ideologiat. Kolmanneksi vaikuttavaksi ulottuvuudeksi Erikson nosti yksilön elämänhistorian ja sen historiallisen hetken tai ajan, jossa hän elää.³³⁴ Suomessa esimerkiksi Juha Siltala on korostanut, että psykoanalyttiseen lähestymistapaan on kirjoitettuna sisään yksilön identiteetin historiallinen sidonnaisuus.³³⁵

Yksilön kehitykseen historiallinen aika ja tapahtuminen vaikuttavat kokemusmaailman välityksellä. Ainutkertainen tapahtuminen ja henkinen/mentaalin ilmapiiri vaikuttavat yksilön kokemuksiin ja siten myös muun muassa hänen minäkuvaansa. Toinen elämänkulun historiallisuutta korostava ja kokemusten ainutkertaisuuteen sitoutunut lähestymistapa on kehityspsykologian lisäksi sosiaalipsykologiasta ja sosiologiasta ammentava sukupolvitarkastelu, jonka "isä" oli Karl Mannheim.³³⁶

Tutkimuksen omaelämäkertojen kirjoittajien elämän varrelle osui useita historiallis-yhteiskunnallisesti merkittäviä vaiheita, kuten kansalaisista, lama- ja pulakausi, talvi- ja jatkosodat ja jälleenrakennuksen aika. Suomalaisessa su-

³³³ 'Aino' 1917. SKS KRA. Toimihenkilöt 27: 4. 1987; Mustakallio, H. 2001.

³³⁴ Erikson, E. H. 1975, 19-20; Sosiaalisista ja kulttuurisista historiasidonnaisista ympäristötekijöistä Sugarman, L. 1986, 9-12.

³³⁵ Siltala, J. 2001, 148.

³³⁶ Mannheim, K. 1972.

kupolvitutkimuksessa nämä vaiheet tai tapahtumat on nostettu keskeisiksi eri sukupolville avainkokemuksia³³⁷ tuottaneiksi ilmiöiksi. Niihin liittyvien kokemusten merkittävyyttä ei käykään kiistäminen, sillä niillä on ollut suuri vaikutus suomalaisten minäkuvaan sekä ryhmä- ja kansallisiin identiteetteihin. Tämä näkyy myös tutkimuksen aineistossa muun muassa siinä, että kirjoittajat itse nostavat ne esille erityisen vaikuttavina kokemuksina. Toisaalta niiden merkitys näkyy myös diskursiivisella ja käsitteellisellä tasolla. Esimerkiksi suurimmalle osalle niistä kirjoittajista, jotka ylipäänsä käsittelevät kansalaissotaa, oli se heille nimenomaan vapaussota. He myös käyttävät käsitettä vapaussota johdonmukaisesti. Kyse on näiden naisten kohdalla selvästi aatteellisista ja ideologisista perusteluista ja näkökohdista.³³⁸

Yksilön identiteetin kannalta historialliset vaiheet voivat kiteytyä, jopa yksittäisiin päiviin tai tapahtumiin, jotka muuttavat henkilön elämäkulkua radikaalisti ja peruuttamattomasti. Aiemmassa elämäkertatutkimuksessa on nostettu esiin tällaisten käännekohtapäivien merkitys yksilön identiteetille. Omaelämäkerronnassa käännekohtapäivät jäsentävät kerrontaa poikkeuksellisen voimakkaasti. Käännekohdista myös kerrotaan usein yksityiskohtaisemmin ja elävämmin kuin muista tapahtumista tai ajanjaksoista.³³⁹

Tutkimuksen aineistoa ei kuitenkaan analysoida ensisijaisesti sukupolvinäkökulmasta, vaan keskiössä on ennen kaikkea yksilön henkilökohtainen minäkuva. Sitä ei kuitenkaan voida, kuten Erikson totesi, irrottaa sosiaalisista yhteyksistään, ei myöskään pitää riippumattomana kollektiivista kokemuksesta, jotka ovat sukupolvi- ja ryhmäidentiteettien ydinainesta.

Sukupolvea leimaaviin kokemuksiin kuuluvat myös yleisemmät aikakauden sosiaaliseen ja taloudelliseen ympäristöön sekä sosiaaliseen todellisuuteen ja kulttuuriin kuuluvat tekijät. Sellaisiksi voidaan aiempien tutkimusten pohjalta luonnehtia köyhyyden ja ankeuden kokemuksia, joutumista jo lapsesta saakka tekemään kovaa työtä, koulunkäyntimahdollisuuksien vähäisyys ja kalleus sekä elämän ymmärtäminen taisteluna ja jatkuvina vaikeuksina, jotka on kyettävä voittamaan. Elämäntarinoissa toistuvat köyhyyden, puutteen ja yleisemmän aineellisen niukkuuden teemat. Esimerkiksi Roos on nostanut elämänta-

³³⁷ Avainkokemuksella tarkoitetaan laajojen ihmisryhmien kokemusmaailmaan kuuluvaa kokemusta, joka antaa leimansa tiettyä aikana eläneiden elämään, mutta puuttuu heitä ennen ja heidän jälkeensä eläneiden kokemusmaailmasta. Poikkeuksellisen vahvan avainkokemuksen kokeneesta sukupolvesta tulee helpommin pidemmän aikaa dominoiva sukupolvi (hegemoninen sukupolvi). Vahvoja avainkokemuksia voivat olla esimerkiksi itsenäisyystaistelu, sota tai vallankumous tai vaikkapa voimakas ja nopea kulttuurinen murros. Sisältäpäin tuotettu avainkokemus johtaa usein sukupolvien välisiin ja sisäisiin vastakkainasetteluihin ja jännitteisiin. Tässä mielessä käytettynä sukupolvi-käsitteestä tulee ajallisesti erotteleva, ei yhdistävä tekijä, vaikka toisaalta sukupolvien ketju liittääkin meidät ihmisinä tässä ja nyt menneisyystulevaisuus jatkumolle. Soikkanen, T. & Vares, V. 1998, 38-39, 41-52.

³³⁸ Koska määritelmä nousee aineistosta ja kirjoittajien aatteellisista ja mentaalisisistä lähestymistavoista, käytetään tutkimuksessa yhteyksissä, joissa halutaan viitata kirjoittajien näkemykseen, käsitettä vapaussota. Sen sijaan muissa yhteyksissä pyritään käsitteellä kansalaissota tai ilmaisulla vuoden 1918 tapahtumat ideologisesti neutraalimpaan ja arvovapaampaan ilmaisuun.

³³⁹ Peltonen, E. 1994, 33; Myös Rosenthal, G. 1989; Omaelämäkerrallisen kerronnan jäsentymisen periaatteista ks. Rosenthal, G. 1993.

rinatyypeistä esiin sopeutumista ja alistumista käsittelevät kertomukset (elämän pakkorako) sekä kurjaa ja onnetonta elämää käsittelevät kertomukset. 1900-luvun alussa syntyneiden kohdalla näissä kertomuksissa tulivat esiin hyvinkin ankeat olosuhteet ja suuret vastoinikäymiset.³⁴⁰

Pohjois-Satakunnassa asuneet Kaarina ja hänen sisaruksensa joutuivat lähemmään vieraalle paikkakunnalle oppikouluun, jolloin lapsille piti löytää koulu- paikkakunnalta sopiva majoitus koko lukuvuodeksi. Kaarina pääsi viidennellä luokalla olevan isosiskonsa kanssa lähelle koulua maataloon asumaan.³⁴¹ Kaarinan elämälle vauraan maatalon tyttärenä muodostaa eräänlaisen vertailukohdan hänen aikalaisensa Elsa Eklund (myöh. Enäjärvi-Haavio s. 1901), joka myös syntyi maataloon. Muutaman vuoden kuluttua hänen vanhempansa myivät Vihdissä sijainneen tilan ja muuttivat lapsineen Helsinkiin. Elsan isä siirtyi liikealalle. Elsan tulevaisuus maatalon esikoistyttärenä muuttui lapsuudeksi ja nuoruudeksi Helsingin Kalliossa. Siteet maalle säilyivät, sillä kesäisin perhe ajan tavan mukaan pyrki maaseudulle. Perheen lapsille muutto Helsinkiin merkitsi muun muassa parempia koulutusmahdollisuuksia. Lapset saattoivat käydä kotoa käsin koulua aina yliopistoa myöten, mikä oli 1900-luvun alkupuolella useampilapsiselle perheelle merkittävä taloudellinen helpotus. Elsa kävi kotoaan käsin ensin ruotsinkielisen leikkikoulun, sitten suomenkielisen valmistavan koulun ja siirtyi sitten Lucina Hagmanin johtamaan Uuteen yhteiskouluun, jota pidettiin modernina ja korkeatasoisena. Se oli yhteiskouluun kannattajien perustama eräänlainen mallioppilaitos, jonka avulla pyrittiin osoittamaan epäilijöille yhteiskoulun edut. Hagman pyrki edistämään koulutukseen liittyvää sosiaalista ja sukupuolten välistä tasa-arvoa. Karismaattinen Hagman muodostui esikuvaksi monille tyttöoppilaille.³⁴²

Kansalaisista muodosti voimakkaan kokemuksen kaikille, jotka sen ajan elivät. Kaarinan elämään poikkeuksellinen aika toi monella tapaa oman värinsä. Yhteiskoulusta lähti poikia liittyäkseen suojeluskunnan joukkoihin ja sodan todella puhjettua koulutyöhön alkoi tulla katkoksia ja lopulta koulu keskeytettiin kokonaan. Epävarmuus ja sekavat ajat olivat omiaan lietsomaan niin aiheellisiä kuin aiheettomiakin pelkoja huolimatta siitä, että Kaarinan kotipitäjässä punaiset ja valkoiset olivat kyenneet tekemään sovinnon. Pelkoja ei yhtään lievittänyt tieto siitä, että porvarilliset kansanedustajat oli vangittu Helsingissä, sillä Kaarinan isä, josta oli vuoden 1917 eduskuntavaaleissa tullut kokoomuspuolueen edustaja, oli heidän joukossaan.³⁴³ Ikaalisissa suojeluskuntalaiset partioivat katuja. Kaarina lainaa (oletettavasti) muistikirjaansa:

³⁴⁰ Roos, J. 1987, 78-85, 120-123.

³⁴¹ 'Kaarina' 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 26.

³⁴² Sievänen-Allen, R. 1993, 15-17, 20-24; Tyttöjen koulutuksesta ja kouluttautumisen kustannuksista ks. esim. Kaarninen, M. 1995.

³⁴³ 'Kaarina' 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 31; 'Muistelmat' 1990, 39. Kaarinan isä oli ollut perustamassa Kokoomuspuoluetta ja jo ennen sitä osallistunut poliittiseen toimintaan. Hän osallistui muun muassa kesällä 1917 aktiivisesti torpparikysymyksen käsittelyyn. Vuosien 1919-1939 aikana 34 prosenttia Kokoomuksen kansanedustajista oli Kaarinan isän tavoin lähtökohdiltaan talonpoikaista. Noponen, M. 1964, 107.

”Täällä marssii nyt pitkin katuja suojeluskuntalaisia käsivarsissaan valkoiset nauhat, joissa on ommeltuna musta S. Niitä mekin olemme neuloneet. Saapa nähdä, mitä ensi yönäkin tapahtuu ja millainen aamu valkenee. Välsigne Gud oss.”³⁴⁴

Kaarina kertoo, että helpotusta pelkoihin toi isän palaaminen kotiin. Muistikirjassaan Kaarina kiittää jumalaa ja pyytää koko perheelle suojelusta. Kun sota yltyi, siirtyi osa perheestä pohjoisemmaksi sukulaisten luo turvaan, yksi veljistä lähti rintamalle ja perheen isä Vaasaan, jonne alkoi kokoontua eduskunnan ja hallituksen jäseniä. Vain Kaarina jäi kotitaloon palvelusväen kanssa.³⁴⁵

”Koko seuraavan yön kuuntelimme työpoikien... kanssa puhelimesta, onko pitäjäämme tullut joukkoja ja miltä puolen. Se oli järkyttävää. Ihan vapissimme.”³⁴⁶

Kaarina liittyi valkoisen armeijan huoltojoukkoihin, niihin joiden pohjalta myöhemmin perustettiin Lotta Svärd -järjestö. Armeijan mukana tytöt Kaarinan mukaan joutuivat välillä myös todelliseen vaaraan keskelle hyökkäystä. Tampereen valtauksen jälkeen tytöt siirrettiin Turun pataljoonaan. Päivien kuluessa he saivat havaita, että sotaan turtuu.

”Sodan melskeitä emme enää paljonkaan pelänneet. Olimme niin tottuneet pamauksiin ja muihin. Meillä oli jopa hauskaa ’kokkistaabissamme’, kuten pojat joukkoamme sanoivat. Vietimme hupaisia iltahetkiä tutuiksi tulleiden, kehittyneiden Turun poikien kanssa. Olipa heidän joukossaan muuan, joka teki ’baakkelseja’ illanistujaisiimme.”³⁴⁷

Kuvatessaan Turun poikia kehittyneiksi, Kaarina tarkoittanee sivistyksellistä ja eettillistä kehitystä. Valkoisten joukoissa taisteli paljon sivistyneistön ja keskiluokan poikia, jotka olivat koulutettuja ja ns. hyvän kasvatuksen saaneita. Valkoisen armeijan joukot koostuivat lähinnä talonpoikaistosta ja sivistyneistöstä sekä keskiluokasta.³⁴⁸

Kaarinan kokemukset valkoisen armeijan mukana saavat väriä punaisten veritekoja koskevista kertomuksista. Kaarina kertoo papin ristiinnaulitsemisesta ja kirkon käytöstä tallina ikään kuin olisi itse ollut silminnäkijänä. Kertomus vastaa Längelmäen kirkkoherran ristiinnaulitsemisesta kertovaa lehtiutusta.

”Kaamea oli sekin näky, kun erääseen Tampereen lähitiienoon kirkkoon tullessamme seurakunnan pappi oli naulittuna alttariseinään, kirkko oli tallina ja pappilan suuret peilit rikki ammuttuina.”³⁴⁹

Kauhutarinoiden aiheilla oli pitkä traditio. Esimerkiksi isonvihan (1713-1721) aikaa koskevissa todistuskertomuksissa esiintyy muun muassa kirkon käyttö tallina. Kirkon (tai papin) häpäisyä koskevalla tarinalla paha liitetään vihollis-

³⁴⁴ ‘Kaarina’ 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 34.

³⁴⁵ ‘Kaarina’ 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 34.

³⁴⁶ ‘Kaarina’ 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 34.

³⁴⁷ ‘Kaarina’ 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 37.

³⁴⁸ Hannula, J. O. 1956.

³⁴⁹ ‘Kaarina’ 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 37.

seen, isonvihan aikana miehittäjään ja vuonna 1918 punaisiin. Kaarinan kertomus muistuttaa kansanomaisia todistuskertomuksia, joissa todistus saa uskottavuutta silminnäkijän näkökulmasta, samoin kuin siitä, että kertomus antaa ymmärtää silminnäkijöitä olleen useita.³⁵⁰

Kaarinan mukaan kokemus oli rikas ja myös ylevöittävä. Kaarina koki, että oli saanut olla mukana luomassa itsenäistä Suomea ja täyttämässä siten pyhää velvollisuuttaan.

”Kun vihdoinkin koko Suomi ainakin ulkonaisesti katsoen näytti valjonneen ja edessä näkyi ihana voitto ja rauha, käsitimme tehtävämme täytyneen. Erosimme Lauraserkun kanssa rakkaasta kokkistaabista ja tulimme kotiin mielissämme rikkaat kokemukset ja elämänikäiset muistot.”³⁵¹

Sota vaikutti Kaarinan elämään monella tavalla. Sodan melskeissä oli syntynyt ystävyysuhteita ja kokemukset olivat siirtäneet Kaarinan nuoruudesta nopeasti aikuisuuteen. Kaarina pääsi jatkamaan opintojaan Lapuan yhteiskouluun. Koulun henki oli, kuten rovasti Malmivaara oli luvannut, isänmaallisuususkonnollinen, vaikka sota-aika oli Lapuallakin höllentänyt kuria. Katkokset koulunkäynnissä olivat johtaneet siihen, että koulunpenkkejä kulutti myös jo hieman vanhempia ja osin sodassa mukana olleita nuoria. Heidän sota- ja elämäkokemuksensa johti heidät suhtautumaan koulun kuriin ja oppisisältöihin kriittisemmin ja kyynisemmin. Myös Kaarinalla oli sotakokemuksia ja -muistoja, mikä saattoi aiheuttaa lievää kapinamieltä. Kaarinan sukupolvi oli lyhyen elämänsä aikana kokenut enemmän kuin moni aiempi sukupolvi. ”*Kai-ken nähneille*” opettajien neuvot ja kurinpito varmasti tuntuivat turhilta ja jopa ahdistavilta. Luokan ”*isojen poikien*” mesoaminen tunneilla lietsoi lisäksi levottomuutta. Esimerkiksi eräällä tunnilla meno yltyi sen verran hurjaksi, että koko luokka sai arestia. Kaarinan mukaan rehvakkuus jatkui vielä kurinpitotoimien jälkeenkin.³⁵²

”... yritimme pian olla ”sotaisia” ja rehvakkaita. Joku kertoi mojoivan jutun, toinen aloitti sopivan viisun. Jotkut yrittivät polttaa tupakkaa ja tanssia. Viimein mentiin sakilla teille muka sorrettiina herättämään huomiota, mutta siihen se touhumme jäi.”³⁵³

Vastaavanlainen ilmiö on todettu toisen maailmansodan jälkeen, jolloin sodasta palanneiden nuorten oli vaikea sopeutua takaisin koulunpenkille jatkamaan

³⁵⁰ Todistuskertomuksia käsittelee Kustaa H. J. Vilkuna omassa isonvihan aikaa koskevassa tutkimuksessaan (käsikirjoitus); Vuotta 1918 koskevista kauhutarinoista ks. Peltonen, U. 1996, passim. Längelmäen kirkkoherraa koskevasta tapauksesta ks. 193; Jaakko Paavolainen (1966, 251-252) käyttää Längelmäen kirkkoherran tapausta yhtenä esimerkkinä kauhutarinoista ja niiden leviämisestä lehdistön välityksellä.

³⁵¹ ‘Kaarina’ 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 37; Vrt. kassanhoitaja s. 1901. KSM JKPP 1981, jonka kuvaus kansalaissodan vuosista toteava. Hän myös puhuu veljessodasta.

³⁵² ‘Kaarina’ 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 40, 42. Luokan isoja poikia olivat Kustaa Vilkuna ja Kaino Hyyppä.

³⁵³ ‘Kaarina’ 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 42.

keskeytyneitä opintojaan. Aikalaiset käsittelivät aihetta myös näytelmäeloku-
vissa.³⁵⁴

Muut päähenkilöt olivat vuonna 1918 vielä aivan pieniä tai syntyivät vasta kansalaissodan jälkeen. Edithille ja Inkerille kansalaissodasta oli kuitenkin henkilökohtaisia seurauksia. Vuonna 1915 syntyneen Edithin isä kaatui valkoisten riveissä ja äiti jäi yksin kahden pienen lapsen kanssa. Molemmat vanhemmat olivat opettajia. Edithin äiti joutui miehensä kuoleman jälkeen keskittämään kaiken tarmonsä perheen elättämiseen. Inkeriltä puolestaan katkesi aivan vauvana kylkiluu, mikä huomattiin vasta aikuisiällä. Syyksi arveltiin sodan aikaista ja jälkeistä ravitsemustilannetta, joka oli heikko erityisesti Helsingissä, missä Inkerin perhe hänen syntymävuonnaan 1918 asui.³⁵⁵ Myös Kerttu, joka oli syntynyt vuonna 1918, mainitsee ”vapaussodan”. Hänelle tapahtumalla on kuitenkin merkitystä enemmänkin hänen syntymäänsä liittyvänä dramaattisena ajanjaksona, ei suorana vaikutuksena hänen omaan elämäänsä.³⁵⁶

Kaarina edustaa vanhempaa sukupolvea kuin muut päähenkilöt. Hän kuuluu selvästi vapaussotasukupolveen. Hän eli lapsuutensa keisariajan Suomessa ja oli aktiivisesti mukana vuosien 1917 ja 1918 tapahtumissa. Maailmansotien välisenä aikana hän oli jo aikuinen. Sen sijaan muut kirjoittajat elivät lapsuutensa ja nuoruutensa maailmansotien välisenä aikana. Heidän kokemusmaailmaansa luonnehtivatkin selvästi pula ja toisen maailmansodan myllerrykset. Tässä suhteessa aineistoni tukee aiempia tutkimuksia, joiden pohjalta sukupolvijaotteluja on laadittu.³⁵⁷

Kaarina toimi opettajana 1930-luvun pulan vuosina. Hänelle pulavuodet merkitsivät vaikeuksia johtamansa yksityisen oppikoulun varojenhankintaan.³⁵⁸

”Koivulan agraarialueella ei ollut paljon työttömyyttä, mutta kun metsä- ja maataloushinnat laskivat, talollisten oli vaikea saada menojaan maksuun.

Lyseonkin kannatus- ja lukukausimaksuja oli vaikea saada. Vapaaehtoistyö koulun hyväksi tuotti vähän senkinvuoksi, että lottatyö oli tullut yhä tärkeämmäksi. Palkkamenoihin oli tehtävä vekselivelkaa eikä niihin tahtonut saada takaaajia. Palkkoja jäi rästiin.”³⁵⁹

Kaarina oli parhaassa iässään oleva aktiivinen toimija, joka osallistui yhteiskunnan rakentamiseen ja paikallisyhteisön rakenteiden toimintaan ja ylläpitämiseen. Opettajana ja koulunjohtajana hänellä oli lisäksi runsaasti vastuuta ja erityinen ikkuna pula-ajan Suomeen.

Lama- ja pulavuosista kirjoittajat puhuvat vain, jos niillä oli merkitystä perheelle ja sitä kautta kirjoittajalle itselleen. Esimerkiksi Kerttu kertoo, että hä-

³⁵⁴ Ks. Uusitalo, K. & Vase, K. 1995.

³⁵⁵ ‘Edith’ 1915. SKS KRA. Toimihenkilöt 38: 93. 1987; ‘Inkeri’ 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 4: 131. 1987, 6-7.

³⁵⁶ ‘Kerttu’ 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 22: 161. 1987.

³⁵⁷ 1900-luvun suomalaisia koskevista sukupolvijaotteluista ks. Soikkanen, T. & Vares, V. 1998; Roosin (J. P. 1987) jaottelu on näistä tunnetuin.

³⁵⁸ Yksityisiä oppikouluja perustettiin 1920-luvulla runsaasti maaseudulle. Yksityisistä oppikouluista osana oppikoulujärjestelmää ja pulakauden vaikutuksista koulujen talouteen Kiuasmaa, K. 1982, 219-224, 233, 266-278.

³⁵⁹ ‘Kaarina’ 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 70.

nen käsityöläisenä toimineella isällään oli pula-aikaan heikosti töitä ja perheen toimeentulo oli normaalia niukempaa. Esimerkiksi koulussa Kerttu joutui tulemaan toimeen veljen vanhoilla kirjoilla, vaikka opettaja Kertun mukaan edellytti uudempia painoksia. Inkeri kertoo perheelle tulleen vaikeuksia, kun muusikkona työskennelleen isän työt 1930-luvun alussa ensin vähenivät ja sitten lopuivat kokonaan. Inkerillä oli kolme vanhempaa sisarusta. Kaksi vanhinta joutui jättämään koulunkäyntinsä kesken ja hakeutumaan töihin. He onnistuivat pääsemään konttoristeiksi Gustav Paulig'ille.³⁶⁰ Perheen selviytymisstrategiana oli pulavuosina siis se, että töihin hakeutuivat perheestä ne, joilla oli parhaat mahdollisuudet saada töitä. Tämän tapaiset ratkaisut olivat pulavuosina yleisiä. Perheenjäsenet tukeutuivat toisiinsa, lapset elättivät vanhempiaan ja vanhemmat aikuisia lapsiaan ja sisarukset toisiaan.³⁶¹

Liisan ollessa 8-vuotias perhe muutti Riihimäelle. Perheellä oli iso talo puutarhoineen keskellä kauppala. Isällä oli myymälä. Hän oli kahden muun miehen kanssa takaajina erään yrityksen omistajalle, joka meni konkurssiin. Vararikon tekivät myös kaikki takaajat. Perhe joutui aloittamaan kaiken puhtaalta pöydältä. Konkurssin tehnyt yritysjohtaja teki itsemurhan. Myöhemmin Liisa tutustui miehen tyttäreeseen.³⁶² Vararikon jälkeen perhe muutti Helsinkiin. Liisan äiti osoitti tarmokkuutensa:

”Mainitsin jo aikaisemmin, että äitini oli tarmokas! Lainan turvin hän rakensi uudeleen kotimme, aloitimme kaiken tyhjästä. Tämä oli mielestämme suorainen ihme.”³⁶³

Kolmas dramaattinen ajanjakso osuu sotavuosiin 1939–1945. Sota muutti aika-alaisten kokemusmaailmaa radikaalisti. Lokakuussa 1939 astui voimaan yleinen työvelvollisuus, joka aluksi koski 18-55-vuotiaita sekä aloja, joilla oli tärkeä maanpuolustuksellinen merkitys. Sotavuosien myötä työvelvollisuus laajeni koskemaan myös muita tärkeitä aloja kuten väestön toimeentulon sekä talouselämän toiminnan takaavia työtehtäviä. Samalla työvelvollisuus ulotettiin koskemaan myös 15-17- sekä 55-65-vuotiaita.³⁶⁴ Sota-aikoja koskevissa muisteluisa työ hallitseekin kerrontaa ja muistoja. Se oli pakko ja välttämättömyys, joka yleensä otettiin vastaan valittamatta. Työllä oli sota-aikana toinenkin merkitys. Ahkeroiminen auttoi selviytymään henkisesti raskaista ajoista jäsentämällä elämää ja antamalla sille merkityksen. Samalla alituinen työnteko täytti ihmisten päivät eikä jättänyt aikaa murehtimiselle. Yhteiset ponnistelut myös lisäsivät yhteisyyttä ja ihmisten välistä läheisyyttä. Erityisesti naisille sota-aikaisista

³⁶⁰ 'Inkeri' 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 4: 131. 1987, 21.

³⁶¹ Parikka, R. 1994, passim.; Parikka, R. 2000, passim.

³⁶² 'Liisa' n. 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 7: 18. 1987, 6. Konkurssin ajankohta ei käy tarkalleen ilmi, mutta sen on täytynyt tapahtua aikaisintaan aivan 1920-luvun lopulla ja viimeistään 1930-luvun ensimmäisinä vuosina, sillä perhe ei asunut Riihimäellä kovin pitkään. Konkurssin sattui siis mitä todennäköisimmin lamavuosien aikana tai aivan laman kynnyksellä.

³⁶³ 'Liisa' n. 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 7: 18. 1987, 7.

³⁶⁴ Lovio, M. 1994, 91.

työelämän haasteista selviäminen merkitsi myös itseluottamuksen lisääntymistä.³⁶⁵

*"Sotatalvi oli ankaraa työntekoa. Siinä ohessa kirjaset kulkivat rintamalle ja sieltä kotiseudulle. Kolme veljeänikin oli rintamalla, sulhaseni Summan lohkolla. Sankarihautajaisia oli jatkuvasti. Kukkakaupassa itkettiin tuttujen ja tuntemattomien omaisten kanssa. Usein yökaudet sidottiin seppeleitä. Lottapuvuissa seistiin kunniakujassa, kun nuoria vainajia vietiin sankarihautaan. Pakkaset olivat kovia keskitalvella. Koko maailma jyrisi, kun vihollisen pommikoneet pakkaspäivinä lensivät Raumaa pommittamaan."*³⁶⁶

Töitä oli tehtävänä huomattavasti rauhanaikaa enemmän. Tavanomaisten kotitöiden ja mahdollisen ammattityön päälle tulivat vapaaehtoistyöt. Suuri osa naisista käytti runsaasti aikaa esimerkiksi vaatteiden ompelemiseen ja neulomiseen sotilaille sekä leivän leipomiseen armeijalle. Mikäli nainen kuului Lotta Svärdiin tai johonkin muuhun sotaponnisteluihin osallistuvaan järjestöön, hän sai toimekseen erilaisia tehtäviä järjestön puolesta.

Aune sai 18-vuotiaana vanhemmiltaan luvan liittyä Lotta Svärdiin *"ja tietysti pyysin päästä lääkintäjaostoon. Olihan se innoissaan olevan uuden apuhoitajan toiveammatti."* Järjestön johtokunta siirsi hänet toimistotöihin ja YH:n alettua Aune toimi siviilitehtävien lisäksi ilmavalvontakeskuksessa, viikonloppuina muonitus- ja kansliatöissä sekä ompeli yhdessä toisten naisten kanssa vaatteita sotilaille: *"Asia koettiin yhteiseksi. Kaikki kylän naiset, arvoon ja ammattiin, köyhyyteen tai rikkauteen katsomatta olivat mukana."*³⁶⁷

Vapaaehtoistyötä muistellaan erityisesti talvisodan yhteydessä. Se oli sota, joka selvästikin koettiin merkitykselliseksi ja ratkaisevaksi.

"Lyseon juhlasalissa jatkui [YH:n aikana] edelleen meidän lottien ja pian lähes koko kylän naisten jokailtainen ompeluseura. Siinä kudottiin kaiken varalta miehille sukia..."

*Iltaan tuli miehiäkin. Kuultiin asioita, etsittiin lohtua pelon ja paineen keskellä. Joskus joku puhui. Laulettiin hengellisiä ja isänmaallisia lauluja, jotka ihmeellisesti virkistivät mieliä ja antoivat kuin valmiutta ja voimaa kohdata ja kestää yhä uutta ja uutta."*³⁶⁸

Talvisota on muistelmissa suuri isänmaallinen ponnistus, johon kertojien mukaan kaikki ottivat osaa ja joka yhdisti suomalaiset sosiaaliseen asemaan ja poliittiseen katsantokantaan katsomatta. Suhtautuminen jatkosotaan on sitten jo hieman ristiriitaisempaa. Edellinen sota oli tuoreessa muistissa ja sodan todellisuus tullut ihmisille selväksi. Edellisen sodan kokemukset ja opetukset olivat vielä tuoreena mielessä ja niitä ei ollut halua kokea uudelleen. Aunen mukaan jatkosodan alkaminen merkitsikin toivottomuutta.

"Sitten taas jysähti perustuksia myöten. Oli alkanut uusi sota. Oli kesä 1941. Töissä ollessani sain komennuksen, jonnekin, armeijan varastolle. Ajelin sinne yksin pyörälläni. Siellä oli jo täysi tohina päällä. Pojat olivat totisia – vitsit vähissä. Jaoimme heille

³⁶⁵ Ohanwe, T. 1994, 158-159.

³⁶⁶ 'Kerttu' 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 22: 161. 1987, 8.

³⁶⁷ 'Aune' 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 8: 27. 1987, 9.

³⁶⁸ 'Kaarina' 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 74.

vaatteita ja kuivamuonaa. Miehet jakoivat aseita. Oltiin kuin maailman lopussa, ilman toivoa.

Teimme työtä vuorotta, puhumattomina ja hämmentyneinä. En muista minkä aikaa siellä olin – se oli kuin painajaisunta, kunnes sain puhelinmääräyksen palata siviilityöhöni. Noustuani pyörälle ja ajaessani kapeaa tietä metsästä ulos, en tiennyt missä olen, minne menen, mitä on tapahtunut. Yksinäisyys ja hätä olivat kuin tiheä verkko ympärilläni.”³⁶⁹

Kaarina poikkeaa muista kirjoittajista suhtautumisessaan jatkosotaan. Hän huomauttaa, että *”[m]ieluisaa oli tietää, että me suomalaiset olimme paljon paremmin varustautuneet nyt, kuin talvisodan alkaessa. Joukkojakin oli paljon enemmän, samoin valtavia sotakoneita. Siksi saattoikin toivoa hyvää menestystä, varsinkin kun Neuvostoliiton joukkoja oli paljon Saksaa vastassa.”*³⁷⁰ Kaarina myös kertoo jatkosodan aikaisesta elämästään ja toiminnastaan enemmän kuin useimmat kirjoittajista. Elämän täyttivät koulu- ja lottatyö, joista jälkimmäiseen kuului myös lottakomennus Itä-Karjalaan. Rintamakomennuksilla olleet lotat olivat yleensä nuoria ja perheettömiä tai ainakin lapsettomia.³⁷¹ Kaarina poikkesi tässä suhteessa selvästi keskivertorintamalotasta. Hän oli keski-ikäinen ja perheellinen nainen, jolla lisäksi oli merkittävä siviilivirka.

Suomussalmelainen Aune kirjoittaa myös paljon sota-ajasta. Hän oli kirjoittajista ainoa, joka joutui sodan aikana evakkoon. Hän edusti evakoista sitä joukkoa, jonka kokemuksista on puhuttu huomattavasti vähemmän kuin siirtokarjalaisten kokemuksista sodan jaloissa. Aune ei menettänyt kotiaan lopullisesti, mutta joutui muiden rajaseutulaisten tavoin lähtemään kaksi kertaa sotaa pakoon rauhallisemmille seuduille. Ensimmäisen kerran lähtö koitti vuonna 1939. Ja toisen kerran lähdettiin jatkosodan lopulla keväällä 1944.

*”Evakkomatka alkoi niiltä jalkojen sijoilta ja ne vaatteet päällä, jotka sillä hetkellä satui olemaan. Äitini tunki käsilaukkuunsa vähän aikaisemmin ostamansa ruostumattomat veitset ja haarukat, mutta unohti kultakellonsa ja -medaljonginsa... Auton avolavalla, jossa meidän perhe oli, oli monen monta perhettä nytyttiensä kanssa.”*³⁷²

Toinen evakkomatka poikkesi ensimmäisestä. Aunella oli jo oma perhe huolehdittavana ja vastuu oli siksi edelliskertaa suurempi.

*”Ensimmäinen lapsemme syntyi keväällä 1944 ja samana keväänä jouduimme taas evakkoon. Nyt yritimme saada edes vaatteemme mukaan ja niin minä lapseni kanssa lähdin vähän aikaisemmin kuin muu perhe, mieheni veljen kotiin...”*³⁷³

Toisella kerralla oli jätettävä taakse kaikki se mikä oli välirauhan ja jatkosodan alkuvuosien aikana ehditty rakentaa uudelleen. Aune oli välirauhan aikana mukana jälleenrakennuksessa jo virankin puolesta, sillä hän oli töissä kunnantöimistössä.

³⁶⁹ ‘Aune’ 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 8: 27. 1987, 17-18.

³⁷⁰ ‘Kaarina’ 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 84.

³⁷¹ Lovio, M. 1994, 76.

³⁷² ‘Aune’ 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 8: 27. 1987, 10.

³⁷³ ‘Aune’ 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 8: 27. 1987, 20-21.

”Rauhan tultua ... ensi tyrmistyksestä selvittyämme, olimme kaikki kotiin lähdössä. Mutta mihin kotiin? Kodithan olivat tuhkana.”³⁷⁴

”Evakot palasivat ja he tarvitsivat tietoa, ohjeita, rahaa. Suuri osa asukkaista joutui ensi töikseen alkamaan perunakuopan tai ulkorakennuksen kunnostamisesta asunnokseen.”³⁷⁵

Aiemmassa tutkimuksessa on käsitelty eniten siirtokarjalaisten sekä lappilaisten kokemuksia. Suomussalmi kuului pohjoisen Suomen eteläisimpiin sodan aikana evakuoituihin alueisiin. Jatko-sodan aikana evakuointi tapahtui ennen kaikkea niiden saksalaisten joukkojen vuoksi, joita oli sijoitettuna Lapin lääniin sekä jossain määrin myös Oulun läänin, johon myös Suomussalmi kuului.³⁷⁶

”Samana päivänä [evakuointipäivänä] liikkui huhu saksalaisjoukkojen siirrosta pohjoiseen. Lähdin pyörällä kyselemään asemalta, joko tavarat on rahdattu. Matkalla oli ylitettävä Kajaani-Paltamo maantie ja kauhukseni huomasi tien olevan täynnä marssivia saksalaissotilaita, en päässyt yli enkä ympäri. Joku aliupseeri kysyi minulta tiukalla äänellä viekö tämä tie varmasti pohjoiseen, Kiehimän siltaa kohti. Vastasin myöntävästi. Hän toisti vielä onko se ihan varma. Varma on, sanoin ja vapaisin pelosta, jos hän ei usko... Pääsin asemalle ja sain siellä tiedon että tavarat ovat edelleen heillä, mutta lähetetään heti kun ehditään. Epäilin ettei Kiehimän sillan kautta ainakaan enää pääse. Ja niinhän, kun tulin Kestiin kuulumme valtavan pamauksen ja näimme kuinka Kiehimän silta lensi ilmaan. Saksalaiset olivat menneet yli.”³⁷⁷

Siirtokarjalaisia koskevan tutkimuksen mukaan evakuoinnit loivat uuden kulttuurisen ryhmän, jonka kokemusmaailmaa yhdistävät evakuoinnit, sopeutuminen joskus vihamieliseenkin uuteen ympäristöön sekä kaipaus kotiseudulle.³⁷⁸ Tämä pätee, joiltain osin myös pohjoissuomalaisiin evakkotaipaleelle joutuneisiin, vaikka suurin osa heistä ei joutunutkaan jättämään kotiseutuaan lopullisesti.³⁷⁹

Sotaan liittyi myös ankeuden kokemus. Kaikesta oli pula, töitä oli tehtävä niin paljon kuin suinkin jaksoi ja sota toi mukanaan jatkuvan epävarmuuden. Puutteen muistavat kaikki kirjoittajat. Erityisesti ruokaa oli jatkuvasti liian vähän.

”Perunoita ei ollut, kylvöaikakin oli ohi, joten seuraava talvi oli vaikea ruuan puolesta. Maidon saanti oli mahdotonta kesällä -40 Kaljus kylällä. Joskus saimme saksalaista purkkimilkkiä korvikkeen sekaan.”³⁸⁰

Pula, puute ja säännöstely jatkuivat vielä vuosia sodan päätymisen jälkeen. Aune muistelee miten hänen terveytensä oli heikko liian vähäisen ruuan ja liian kovan työn vuoksi.³⁸¹

³⁷⁴ ‘Aune’ 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 8: 27. 1987, 12.

³⁷⁵ ‘Aune’ 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 8: 27. 1987, 13.

³⁷⁶ Pohjoissuomalaisten kokemuksia kotirintamalla ovat tutkineet Virolainen, K. 1999; Lähteenmäki, M. 1999; Junila, M. 2000.

³⁷⁷ ‘Aune’ 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 8: 27. 1987, 21.

³⁷⁸ Raninen-Siiskonen, T. 1999; Raitis, R. 1994a.

³⁷⁹ Virolainen, K. 1997; Junila, M. 2000; Lähteenmäki, M. 1999.

³⁸⁰ ‘Aune’ 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 8: 27. 1987, 14.

Pulan ja säännöstelyn aikana selviäminen edellytti luovuutta ja mielikuvitusta. Tarve-esineitä, vaatteita ja muita asusteita valmistettiin niistä aineksista, joita oli tarjolla³⁸². Esimerkiksi Kaarinan mukaan vaatteista ei ehtinyt tulla pulaa, sillä hän valmisti rintamalla olleen miehensä paremmista puvuista talvi-vaatteita lapsille.³⁸³ Kerttu viittaa myös mustan pörssin kauppaan, joka oli eräs sotavuosien selviytymisstrategioista.³⁸⁴

Sodan tuomia vastuksia ja huolia ei muistella pelkästään ikävinä asioina. Sota-ajan muistoja koskevissa tutkimuksissa on todettu, että ajanjaksoon sisältyi myös paljon sellaista, joka koetaan positiivisena. Poikkeuksellisen vahva yhteisöllisyys ja ihmisten välittäminen toisistaan on jäänyt monille mieleen sota-ajasta. Ihmiset olivat valmiit tyytymään vähään ja uhraamaan oman mukavuutensa toisten puolesta.³⁸⁵

Pula jatkui vielä sodan jälkeenkin. Erityisesti alueilla, jotka olivat kärsineet sodan aikana eniten, oli myös eniten jälleenrakennettavaa. Suurinta osaa suomalaisista kosketti 1940-luvun lopulla ja 1950-luvun alussa asuntopula. Sota oli tuhonnut osan asuinrakennuksista ja osa oli menetetty alueluovutusten myötä. Siirtolaiset oli asutettava, samoin rintamalta palaavat joukot. Uusia asuntoja ei sodan aikana kovinkaan paljon rakennettu, mutta sen sijaan moni nuori ehti aikuistua ja perustaa perheen sotavuosien aikana. Myös heille piti löytää asunto.

Ahtaus oli tuttua monilta sotavuosilta. Kerttu kertoo kokemuksistaan huoneenvuokralautakunnan kanssa:

”Asuntoasia oli kipein siihen aikaan, ei ollut mukava asustaa akkunattomassa kopporossa ilman kunnan keittomahdollisuutta, ilman kylpyhuonetta. Kävin usein huoneenvuokralautakunnassa tiedustelemassa anomukseni kohtaloa. Olisin halunnut lapseni luokseni olihan ikävä olla erossa kaikki arkipäivät, lisäksi ajattelin äitini työtaakkaa, vaikei hän siitä koskaan valittanut. Sitten eräs työtoverini... neuvoi, että itkemällä asunto helittää huoneenvuokralautakunnasta. Niinpä seuraavalla kerralla aloin laajemmin selittämään tilannettani, eikä sitä itkua silloin teeskennellä tarvinnut, se tuli väkisin omaa surkeutta kuvatessa. Vähän ajan päästä meille osoitettiin esikaupunkialueelta puutalosta kahden huoneen ja keittiön asunto puulämmityksellä. Se oli iloinen asia, riemuissani lupasin sisarelleeni hakata puut kellarikerroksessa olevassa liiterissä. Alakerrassa oli myös WC, ei tarvinnut käydä ulkona, niinkuin maaseudulla.”³⁸⁶

Aune ja Kerttu kertovat eniten sodan ja sen jälkeisen ajan asuntopulasta.³⁸⁷ Moilemmilla oli sodan lopulla jo perhe ja lapsia, mutta tilanne ei ollut yhtä vakiintunut kuin esimerkiksi Kaarinan tai Liisan kohdalla. Kaarina oli miehensä kans-

381 'Aune' 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 8: 27. 1987, 19-20; Sota-ajan ravinto- ja asumiso-loista ks. Hietanen, S. 1990a.

382 Esim. 'Maria' 1917. SKS KRA. Toimihenkilöt 35: 152. 1987.

383 'Kaarina' 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 86.

384 'Kerttu' 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 22: 161. 1987, 15; myös 'Kaarina' 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 86; Lovio, M. 1994, 94; Hietanen, S. 1990b, 339.

385 Raitis, R. 1994a, 239.

386 'Kerttu' 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 22: 161. 1987, 15-16.

387 Esim. 'Kerttu' 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 22: 161. 1987, 18; 'Aune' 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 8: 27. 1987, 23.

sa ennättänyt rakentaa vakaan elämän jo ennen sotavuosia. Liisa puolestaan avioitui selvästi itseään vanhemman miehen kanssa, jolla oli hyvä, vakituinen työpaikka ja taloudellinen tilanne kunnossa. Edithin tilanne oli samantapainen kuin Kertun ja Aunen, sillä hänkin avioitui sotavuosina. Edith ei kuitenkaan kerro paljonkaan elämänsä aineellisesta puolesta, vaan keskittyy kertomaan avioliitostaan ja sairaudesta, jotka hallitsivat Edithin sodan jälkeistä kokemusmaailmaa ja todellisuutta.

3.3 Elämä opettaa

Ihmisten kokemusmaailmaan liittyy runsaasti myös ns. satunnaisia tekijöitä, joita yksilöt eivät voi millään tavalla hallita tai kontrolloida. Satunnaiset tekijät koskettavat vain yksilöitä tai pieniä ryhmiä, eivät joukkoja. Omaelämäkertojen naisten kohdalla sellaisiksi voidaan luokitella muun muassa yllättävä sairastuminen, läheisen ihmisen kuolema ja erilaiset onnettomuudet. Näillä satunnais-tekijöillä saattaa kuitenkin yksittäisen ihmisen kannalta olla hyvin kauaskantoisia seuraamuksia sekä elämänkulkuun että minäkuvaan. Olen liittänyt niihin myös omaisen kaatumisen sodassa, vaikka sitä voitaisiin pitää myös historiallisena tekijänä, sillä lähes kaikki suomalaiset joutuivat kokemaan läheisen kaatumisen viime sotien aikana. Läheisen kuolema on aina ainutkertainen, merkityksellinen ja yllättävä tapahtuma.

Sairauksilla oli usean kirjoittajan elämään suuri vaikutus. Monet sairastelivat itse, joidenkin kohdalla sairaus kosketti perhepiiriä. Aune kertoo useista sairasteluista lapsena ja nuorena. Niiden seurauksena Aunelle kehittyi läppäviika, mikä alkoi oireilla hänen siirryttyään eläkkeelle.³⁸⁸ Aune kertoo myös kokeneensa sotavuosina keskenmenon, johon syynä olivat vaikeat olosuhteet ja heikko ravitsemustilanne. Lääkärinhoitoon ei ollut helppo hakeutua ja toisaalta hän ei kertomansa mukaan myöskään ollut heti tietoinen asian vakavuudesta, koska ei tiennyt olleensa raskaana. Hoitona olivat jääpussit vatsan päällä.³⁸⁹ Myöhemmin Aunen elämää varjostivat vanhemman pojan tapaturmat sekä aviomiehen hyvin vakava sairastuminen 1960-luvun alkupuolella.

”V 1963 vanhimman poikamme päästessä ylioppilaaksi, mieheni joutui äkkiä sairaalaan ja leikkaukseen. Hän oli pyytänyt [tohtorilta] voitaisiinko leikkausta siirtää yhdellä päivällä, ”kun poika saa ylioppilaslakkinsa tänään”. Tohtori oli vastannut ettei voida siirtää. Leikkaus tapahtui 30.5. jonka jälkeen asiaa tohtorilta tiedusteltuani, hän ilmoitti kasvaimen olevan pahanlaatuisen, sekä maksassa että mahalaukussa. Näytepalat on lähetetty Helsinkiin tutkimusta varten. Lakkiaisjuhlia ei pidetty. Ruusut vietiin isälle Diakonissalaitokselle. Nuorimmat lapsemme olivat silloin [tytär]4 v. ja [poika] 2 v. Muutaman viikon kuluttua tuli tieto että oli kysymys pahimmanlaatuisesta syövästä ja lääkärin todistus eläkettä varten: ”parantumaton”. Täytyi kerätä kaikki henkiset voimavaransa. Vaikka velat kaatuivat päälle, oli rauhoitettava lasten vuoksi ja niin päätimme viettää ensimmäisen ja viimeisen yhteisen lomakesän. Autoa meillä ei ollut, mutta kaikkina lämpiminä päivinä menimme luontoon, meren-

³⁸⁸ ‘Aune’ 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 8: 27. 1987, 4, 8, 33.

³⁸⁹ ‘Aune’ 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 8: 27. 1987, 20.

rannalle tai puistoon, eväskorin kanssa. Yritin laittaa hyvää ruokaa, että isän laihtuminen pysähtyisi ja niin kävikin. Hänen mentyään näyttämään itseään muutaman kuukauden kuluttua lääkärille oli hän todennut ”teidän olette lihonut – oikeastaan teidän pitäisi olla jo nurmen alla”.³⁹⁰

Aunen mies toipui, mutta sairaus oli laittanut perheen arvot uuteen järjestykseen ja pakottanut Aunen palaamaan työelämäänsä. Perheen elättäminen oli jonkin aikaa kokonaan vaimon harteilla. Aune oli päässyt lääninhallitukseen toimistoapulaiseksi.³⁹¹

”Alkuaika työssäni lääninhallituksen auto-osastolla oli minulle shokki. Olinhan ollut ns. työelämästä pois, kotiäitinä melkein kaksikymmentä vuotta. Päällä mahtavat mielen taakat kotiasioiden takia, oli uudet työasiat opittava äkkiä, ymmärrettävä, tiedettävä ja osattava. Auto-osastolla oli ahdas tila.”³⁹²

Myös Liisan ja Kertun miehet sairastelivat vakavasti. Kolmentoista avioliittovuoden jälkeen 1950-luvun lopulla Liisan puoliso sai kaksi aivoinfarktia lyhyen ajan sisällä. Hän halvaantui vakavasti ja kuoli kuusi vuotta sairastettuaan.

”Elämämme muuttui täysin. Tietenkin luovuin heti kotiapulaisesta... Mieheni oli hoitanut kaikki raha-asiat. Kun halusin niistä tietää, hän sanoi, ettei minun tarvinnut niistä välittää! ... Se oli kuitenkin selvää, että töihin minun olisi hakeuduttava.”³⁹³

Sekä Liisa että Aune tuovat esille ne taloudelliset vaikeudet psyykkisen stressin lisäksi, joita puolison sairastumisesta seurasi. Aviomies oli pääasiassa vastannut perheen raha-asioista ja hankkinut myös perheen elannon. Nyt vaimon oli yhtäkkiä otettava ohjat käsiinsä ja samalla vastattava sekä lapsista että kodin hoidosta. Huolimatta siitä, että sota oli jossain määrin lisännyt naisten osallistumista kodin ulkopuoliseen palkkatyöhön sekä perheen taloudellisten asioiden hoitoon, oli monissa perheissä puolisoiden välinen työnjako edelleen sellainen, että mies vastasi perheen asioista ulospäin ja vaimo piti huolen asioista kodin sisällä.³⁹⁴

Kertun mies sairastui vakavammin vasta eläkkeelle jäätyään. Hän kuoli sydäninfarktiin vuonna 1975.³⁹⁵

”Sen päivän olin kotona itkemässä ja kukkia vastaanottamassa. Sitten olin kuin shokissa seuraavat päivät työssä. Ei tahtonut ajatukset pysyä koossa tiliohjesääntöä opettaessa. Vanhin vävy oli korvaamaton apu seuraavien päivien järjestelyissä, hän oli vuosi aikaisemmin kokenut saman oman äitinsä kanssa isänsä kuoltua samalla tavalla.”³⁹⁶

Kerttu kävi vielä useita vuosia ansiotyössä ennen kuin jäi eläkkeelle 1980-luvun alussa. Omaelämäkertansa lopussa hän kertoo elämänsä tärkeimmistä ihmis-

³⁹⁰ ‘Aune’ 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 8: 27. 1987, 29.

³⁹¹ ‘Aune’ 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 8: 27. 1987, 29-30.

³⁹² ‘Aune’ 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 8: 27. 1987, 31.

³⁹³ ‘Liisa’ n. 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 7: 18. 1987, 70.

³⁹⁴ Haavio-Mannila, E. 1970.

³⁹⁵ ‘Kerttu’ 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 22: 161. 1987, 31-32.

³⁹⁶ ‘Kerttu’ 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 22: 161. 1987, 32.

tä: lapsistaan ja lapsenlapsistaan. Heidän elämänsä seuraaminen sekä menestyksistä iloitseminen tekee Kertun elämästä merkityksellisen.³⁹⁷

Sairauksista keuhkotauti oli vielä 1950-luvulle saakka merkittävä ihmisten elämään vaikuttanut tekijä. Vaikka keuhkotauti oli sotien välisenä aikana jo väheneeseen eteläisessä Suomessa, oli taudilla vielä vankka jalansija pohjoisessa. Sotien aikana tuberkuloositartuntojen määrä alkoi kasvaa uudelleen. 1940-luvun jälkipuoliskolla uusia tartuntoja oli keskimäärin noin 10 000 vuodessa. Määrä oli selvästi korkeampi kuin sotia edeltävinä vuosina, vaikka tuolloinkin tartuntoja oli tuhansittain. Taudista toipumisen ennuste parani jatkuvasti ja 1930-luvun lopulla oli Suomessakin jo useita keuhkotautiparantoloita, joissa annettiin viimeisimmän tietämyksen mukaista hoitoa.³⁹⁸

Kirjoittajista Edith sairastui tuberkuloosiin ja joutui parantolaan kesällä 1939.³⁹⁹ Keuhkotautia oli 1800-luvun lopulta lähtien pidetty erityisesti köyhimpien väestöryhmien sairautena ja siihen liitettiin moralistista arvostelua; keuhkotauti oli itse aiheutettu ja valistuspropagandan mukaan sitä pidettiin seurauksena epähygieenisistä elämäntavoista. Tosiasiallisesti keuhkotauti koski kaikkia kansanryhmiä.⁴⁰⁰ Edith esimerkiksi oli opettajaäidin ylioppilastytär, joka oli itsekin opiskellut opettajaksi, joten hänen kohdallaan on mahdotonta laittaa tuberkuloosia valistumattomuuden tiliin.

”Siihen aikaan ei ollut vielä mitään lääkkeitä tuberkuloosin parantamiseksi. Lepo, ruoka, raitis ilma, ulkosalla hallissa makaaminen olivat ainoat parannuskeinot. Eräitä kirurgisia toimenpiteitä myös käytettiin. Ilmarintahoito - keuhkopussiin puhallettiin ilmaa, joka puristi sairaan keuhkon lepotilaan - oli ensimmäinen, jota yritettiin. Onneksi se sopi minulle. Kolmen seuraavan vuoden ajan jouduin käymään joka kuukausi keuhkolääkärin vastaanotolla ilmaa saamassa. Joka kerran myös keuhkot läpivalaistiin.

Kun parannuskeinoja ei ollut paljoakaan, tuntui tbc-diagnosi useimpien ihmisten mielestä kuolemantuomiolta. Niin minustakin, kun ensimmäisiä viikkoja makasin huoneessani ja yritin sopeutua tilanteeseen.”⁴⁰¹

Edith kertoo pitkästi tuberkuloosin hoidosta ja parantola-ajastaan. Se kuvaa hyvin sairauden vakavuutta ja merkitystä Edithille. Hänen henkensä oli vaarassa ja samalla sairauden hoidolla oli hänen elämänsä rutiineihin pitkäaikaisia vaikutuksia. Tilalla on Edithin omaelämäkerrassa näkyvä merkitys. Lapsuuden sairaus tiivistyy eristyshuoneeseen ja keuhkotauti vie hänet kuukausiksi parantolan suljettuun ympäristöön, huoneisiin, halleihin ja saleihin. Molemmissa ympäristöissä tilaa jäsentävät tarkat rutiinit. Sama toistuu hänen opiskeluaikanaan. Ateneumin tilat ja opiskeluaikojen rutiinit kiertyvät erottamattomina toisiinsa. Edith kertoo hoidoista, joita joutui läpikäymään parantolassa ja vielä pitkään

³⁹⁷ ‘Kerttu’ 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 22: 161. 1987, 32-33.

³⁹⁸ Pesonen, N. 1980, 477-486, 495-497; Lähteenmäki, M. 2000, 149-150; myös Kuusi, H. 2003.

³⁹⁹ ‘Edith’ 1915. SKS KRA. Toimihenkilöt 38: 93. 1987, 9.

⁴⁰⁰ Lähteenmäki, M. 2000, 148-149, 151-153.

⁴⁰¹ ‘Edith’ 1915. SKS KRA. Toimihenkilöt 38: 93. 1987, 9.

arkeen palattuaankin.⁴⁰² Kuvaus korostaa sitä, miten sairaus muodosti Edithin elämään rutiineja sekä tilan arkisen ympäristön ja parantolan välissä.

”Parantola oli suuri, n.s. kansanparantola ja siellä tarkat säännöt, joita oli noudatettava. Päivä alkoi vuodepotilaan kohdalla laitojaan myöten täynnäolevalla kaurapuurolautasella. Sitä ennen piti jo kerran mitata lämpö, joka ensimmäisen kuukauden aikana tehtiin seitsemän kertaa vuorokaudessa. Kerran viikossa potilaat punnittiin, yskösnäytteitä otettiin usein, samoin LA -senkka. Kerran kuukaudessa läpivalaistiin. Koeaamiainen oli piristävä kokemus, siihen ei oikein tottunut koskaan. Säännöt määräsivät valojen sammuttamisen määräaikaana, täyden hiljaisuuden n.s. hiljaisen hallin aikana. Vieraitten käyntiä kontrolloitiin. Oli oikein Tapaus, kun kuukauden vuodelevon jälkeen lääkäri kirjoitti kuumelistaan 1 Rp eli yksi ruokapöytä. Silloin piti oikein pukeutua ja sai mennä syömään aamiaista isoon ruokasaliin, mihin mahtui yli 400 henkeä. Salin keskellä oli pöytä, jossa aamiaisella söivät kaikki talossa olevat lääkärit vanhaa kunnioitettua ylilääkäreitä myöten.”⁴⁰³

Moni tuberkuloosin vuoksi parantolaan joutunut muistelee sairastumisista ja parantola-aikaa häpeälliseksi.⁴⁰⁴ Edith ei kuvaile parantola-aikaa erityisen negatiivisin sävyin. Se saattaa liittyä osittain siihen, että Edithin olot olivat parantolassa tavanomaista paremmat. Hän sai oman huoneen ja lähellä asui ystäviä, jotka kävivät tervehtimässä. Aivan talvisodan aattona Edith kotiutettiin, mutta hän joutui pian uudelleen parantolaan. Nyt oli vuorossa toinen keuhko. Sota-aikana suurin osa parantolaa oli muutettu sotasairaalaksi. Tuberkuloosipotilaista mahdollisimman moni oli kotiutettu.⁴⁰⁵

”En enää saanut entistä huonettani vaan jouduin jakamaan huoneen erään viipurilaisen neitosen kanssa. Suuri osa potilaista oli päästetty kotihoitoon ja potilaiksi oli otettu sotilaita, sekä keuhkovikaisia että lievästi haavoittuneita. Hoitohenkilökunnan joukossa oli joitakin vapaaehtoisia ruotsinmaalaisia sairaanhoitajattaria. Parantola sijaitsi venäläisten pommituskoneitten lentoreitin varrella, oli yhtämittaa hälytyksiä. Ne aiheuttivat nelikerroksisessa suuressa talossa valtavan vaelluksen kellariin. Hissit olivat varatut heikkoja vuodepotilaita ja selkäkipsissä makaavia varten. Me muut vaelsimme talvitakki pyjaman ja aamutakin päällä, huopa käsivarrella ja toisessa kädessä laukku, jossa oli tärkein omaisuus.”⁴⁰⁶

Sota-aikana kaikki mahdollinen apu oli tarpeen, joten Edith pääsi osapäivätyöhön erään lääkärin sihteeriksi, vaikka oli vielä itsekkin toipilas. Edith oli parantolassa vielä talvisodan päättymispäivänä.⁴⁰⁷ Tuberkuloosi muistutti itsestään vielä 1940-luvun lopulla, jolloin Edithin potema influenssa muuttui ensin keuhkokuumeeksi ja sitten tuberkuloosiksi. Edithillä oli tuolloin jo lapsia ja hän joutui jättämään heidät vieraiden hoitoon siksi ajaksi, jonka hän joutui viettämään parantolassa.

”Kun vanhempi lapsistamme oli nelivuotias sairastuin vakavasti. Ensin joku influenssa, sitten keuhkokuume ja sen jälkeen taas vanha tuberkuloosi aktivoitui. Jouduin kiireesti parantolaan etten olisi tartuttanut lapsiani, jotka kyllä olivat saaneet

⁴⁰² ‘Edith’ 1915. SKS KRA. Toimihenkilöt 38: 93. 1987, 9-10.

⁴⁰³ ‘Edith’ 1915. SKS KRA. Toimihenkilöt 38: 93. 1987, 9-10.

⁴⁰⁴ Nenola, A. 1986, 22.

⁴⁰⁵ ‘Edith’ 1915. SKS KRA. Toimihenkilöt 38: 93. 1987, 10-11.

⁴⁰⁶ ‘Edith’ 1915. SKS KRA. Toimihenkilöt 38: 93. 1987, 11-12.

⁴⁰⁷ ‘Edith’ 1915. SKS KRA. Toimihenkilöt 38: 93. 1987, 12.

Calmetterokotuksen... Niinä kuukausina olin jo monet kerrat ehtinyt ajatella kuoleman mahdollisuutta ja surra pienten lasteni tulevaisuutta. Olin varma siitä ettei mieheni olisi pystynyt heitä hoitamaan jos olisin kuollut. Sairauteni aikana äitini auttoi niin paljon kuin työltään ennätti, talossa oli kotiapulainen ja hänen vapaa-aikoinaan kotisisar.”⁴⁰⁸

Uusista hoitokeinoista huolimatta tuberkuloosi oli edelleen vaikea sairaus. Vuonna 1930 tuberkuloosiin kuoli vuosittain yli 8 000 henkeä, mutta vuonna 1950 enää vain vajaat 4 000 henkeä. Sairastuminen merkitsi silti suurta riskiä.⁴⁰⁹ Tuberkuloosi kosketti myös Inkeriä, jonka niin eno kuin tätikin miehineen oli kuollut tautiin joskus 1900-luvun alkupuolella.⁴¹⁰ Inkerin omaelämäkerta tuo hyvin esille sen miten yleinen keuhkotauti 1900-luvun alkupuoliskon Suomessa oli. Inkeri joutui taudin kanssa tekemisiin pienestä pitäen

”Kuopiosta muistan ensimmäisen ystävättäreni, [jonka] isoäiti sairasti keuhkotautia ja olimme usein häntä tapaamassa. Silloin ensimmäisen kerran tajusin, että ihminen sairastettuaan kuolee ja hänet puetaan valkoisiin ja lähetetään Taivaaseen.”⁴¹¹

Myös Inkerin vanhin sisar joulukuussa 1944 joutui Nummelan keuhkotautiparantolaan. Hänellä todettiin varjostumaa molemmissa keuhkoissa, mutta syynä oli syöpä.⁴¹² Perheenjäsenten vaikeudet ja kuolema herättivät katkeruutta Inkerissä.

Sodan aikana suru kohtasi suurinta osaa suomalaisista. Sotaleskiä oli 30 000 ja vähintään toisen vanhempansa menetti n. 50 000 lasta.⁴¹³ Kerttu menetti sodassa aviomiehensä ja Edith sulhasensa. Molemmat kertovat työn olleen paras apu henkisessä selviämisessä. Työn on todettu olleen yleinen selviytymisstrategia sota-ajan todellisuudessa.⁴¹⁴

”Kesäkuussa alkoi taas sota. Saattelin mieheni 18/6.41 Turun linja-autolle, silloin näin hänet viimeisen kerran. Elokuun 12.p:nä Sortavalan Pitkäkoscella hän, reservin vänrikki, sai luodin kaulavaltimoonsa. Pappi soitti puhelimella tiedon, sitten tuli joukko-osastostakin kirje sisältäen raha-kukkaron ja muutaman valokuvan. Hänet oli haudattu Ruskealaan. Oli kuin maailman meno olisi pysähtynyt, ja kaikki romahtanut. Itkin, ruokahalu katosi, rintamaito loppui, lapsikin itki. Lopulta tajusin, että lapsen takia olisi yritettävä eteenpäin. Olin jo aikaisemmin kesällä ollut vähällä päästä postiin töihin, mutta juuri, kun nuorin, koulua käyvä, sisareni oli tullut lasta hoitamaan, oli lomat postissa peruutettu, ja niin meni työhön pääsynikin.”⁴¹⁵

”Maailmani oli luhistunut. Mutta niinhän kävi niin monille muillekin niinä vuosina ympäri maailmaa. Oli selvittävä jotenkin. Lottana olin saanut komennuksen suuren sotasairaalan kansliaan. Koulutyö joutui minun kohdallani jäämään, sitä ei pidetty

⁴⁰⁸ ‘Edith’ 1915. SKS KRA. Toimihenkilöt 38: 93. 1987, 16-17.

⁴⁰⁹ Pesonen, N. 1980, 495.

⁴¹⁰ ‘Inkeri’ 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 4: 131. 1987, 2.

⁴¹¹ ‘Inkeri’ 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 4: 131. 1987, 14.

⁴¹² ‘Inkeri’ 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 4: 131. 1987, 29-30.

⁴¹³ Sotaleskien ja lasten kokemuksista ks. Salmi, T. 1986; Ormio, L. & Porio, A. 2001.

⁴¹⁴ Raitis, R. 1994b, 272.

⁴¹⁵ ‘Kerttu’ 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 22: 161. 1987, 9.

niin tärkeänä kuin potilaskortistojen ja kirjeenvaihdon hoitamista. Työtä oli paljon, potilasvaihto suuri, paperisotaa aamusta myöhään iltaan.”⁴¹⁶

Erityisesti aviomiehen kaatumisella oli suuri merkitys lesken ja lasten tulevaa elämää ajatellen. Vaikka puolison kaatumista oli ehkä osattu jolloin tasolla odottaakin, ei sen toteutuminen ollut silti jälkeen jääville helposti nieltävä pala. Tapahtuma vaikutti voimakkaasti myös lapsiin. Tilanteeseen sopeutuminen oli vielä vaikeampaa, jos kyseessä oli katoaminen.⁴¹⁷

Sotaleskeydellä oli vaikutusta naisen sosiaaliseen statukseen. Sankarivainajan leskeltä odotettiin suurempaa kunnioitusta ja ylevämpää suhtautumista kaatunutta puolisoa kohtaan kuin muulla tavoin miehensä menettäneiltä leskiltä. Sotaleskien, joita oli noin 30 000, sosiaalisia suhteita valvottiin tarkemmin ja mahdollista uutta suhdetta paheksuttiin herkemmin kuin muutoin. Yli puolet sotaleskistä avioitui uudelleen aivan kuten Kerttükin. Moni leskistä avioitui uudelleen voidakseen tarjota lapsilleen turvatumman tulevaisuuden.⁴¹⁸

”Sota loppui. Ankarat rauhanehdot sotakorvauksineen tiesivät oikeiden aikojen jatkumista. Miehiä alkoi palata rintamalta. Oli outo olo, kun yksi ja toinen sai aviopuolisonsa takaisin, minulla oli outo olo, minulle ei vain tullut. Olihan toki kohtalotovereita paljonkin, mutta kovin kirpasi, kun näki toisia onnellisia. Ollessani konttorin rahaliikenneosastolla työssä, tuli sinne töitä katselemaan, ikäänkuin opettelemaan, sotilaspuvussa kapteenin arvoinen mieshenkilö... Hän istui siinä lähistöllä useina päivinä, ja opastimme ja näytimme hänelle kaikenlaiset tehtävät. Sain kuulla hänen olevan vielä naimaton ja jotenkin sykehdytti hänen läsnäolonsa. Mutta sehän oli vain muutaman päivän juttu, hän häipyi Riihimäelle. Yksi virkatovereistani sanoi: ‘Sinulla ja hänellä on samanlaiset otsat, usko pois, hän tulee vielä takaisin, ja se tietää jotain’. Ihmettelin vähän moista lausuntoa.”⁴¹⁹

Veljen kaatumisesta kertovat Kaarina, Edith ja Aino. Sekä Kaarinan että Ainon veljistä kaatui kaksi.⁴²⁰ Toinen Kaarinan veljistä kaatui talvisodassa. Häntä Kaarina oli ”pikkukoulun”⁴²¹ jälkeen jäänyt äidin toivomuksesta kotiin hoitamaan. Kaarina kertoo pikkuveljen kuoleman olleen raskas kokemus. Veli oli Kaarinalle ikään kuin oma poika. Kiintymys oli syntynyt niinä kuukausina, joina Kaarina oli pientä veljeä hoitanut.

”Tyynnä kestin kaiken tämän (hautajaiset). Kun kaikki oli ohi, ikävöin ja tuskassani valvoin öitä.”⁴²²

Edith puolestaan menetti ainoan sisaruksensa, kun hänen veljensä kaatui talvisodan lopulla.

⁴¹⁶ ‘Edith’ 1915. SKS KRA. Toimihenkilöt 38: 93. 1987, 13-14.

⁴¹⁷ Raitis, R. 1994b, 249, 253.

⁴¹⁸ Uudelleen avioitumista ks. Salmi, T. 1986, 45-49, 144-149; Raitis, R. 1994b, 264, 276-277; ‘Kerttu’ 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 22: 161. 1987.

⁴¹⁹ ‘Kerttu’ 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 22: 161. 1987, 17.

⁴²⁰ ‘Kaarina’ 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 78, 80; ‘Aino’ 1917. SKS KRA. Toimihenkilöt 27: 4. 1987.

⁴²¹ Kaarina tarkoittaa kansakoulun alimpia luokkia, jotka hän suoritti kiertokoulussa.

⁴²² ‘Kaarina’ 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 78.

”Minä itkin jonkun päivän kuluttua. Äitini soitti että oli tullut tieto veljeni kaatumisesta Kannaksella. Hänestä ei useaan viikkoon ollut tullut mitään tietoja. Pääsin kotiin ja sainkin sitten jäädä sinne. Äitini oli murtunut mutta hän pystyi ryhdistäytymään. Jos sota ei olisi tullut, olisi veljeni saanut filosofian kandidaattitutkintonsa valmiiksi kevätlukukauden lopussa. ‘Siinä meni lupaava tiedemiehen alku’, totesi eräs vanhempi saman alan mies.”⁴²³

Liisa kertoo miten hänen perhettään kohtasi sodan aikana ja sen jälkeisinä vuosina menetys toisensa jälkeen. Hänen veljensä selvisivät sodasta hengissä, mutta kaksi heistä haavoittui vakavasti. Toinen heistä kuoli melko pian sodan jälkeen, samoin kuin kolmas veli. Myös Liisan isä ja äiti kuolivat suhteellisen nuorina 1940-luvun aikana. Myös sisaren kaksi lasta kuolivat aivan pieninä.⁴²⁴

Moni kirjoittajista menetti Liisan tavoin perheen jäseniään myös muutenkin kuin sodan seurauksena.⁴²⁵ Kaarinan varhaista lapsuutta varjostanut ja ristiriitaisia tunteita herättänyt asia oli vain muutamaa vuotta vanhemman veljen kuolema. Veli oli ollut Kaarinan leikkiveri. Menetyksen suuruutta lisäsi Kaarinan mukaan isoisän reaktio pienen pojan poismenoon, sillä hän otti asian hyvin raskaasti.

”Muistan, kun isoisäni kertoi surustaan ja sanoi: ‘Noita likkoja olisi saanut mennä pari’, ja viittasi.. (siskoon) ja minuun. Tunsimme, että vaarimme tahtoi sanonnallaan vain kuvata surunsa syvyyttä. Kuitenkin tunsimme kauan elävämme turhaan.”⁴²⁶

Kaarinan omaelämäkerrassa pikkuveljen kuolema kohoaa eksistentiaaliseksi, ja minäkuvallisesti jopa käännteentekeväksi kokemukseksi. Episodi kertoo lapsuudenkodin turvallisuuden- ja rakkaudenpiiriin tulleen pienen särön. Kysymys omasta yksilöllisestä olemassaolosta ja sen oikeutuksesta oli Kaarinan mukaan nousut ensi kerran esille ja aiheuttanut alle kouluikäisissä siskoksissa pitkään jonkinasteista eksistentiaalista ahdistusta. Se kuinka selvästi Kaarina ja hänen pikkusiskonsa sillä hetkellä tosiasiallisesti tajusivat, mistä isoisän reaktio johtui ja kuinka paljon kertomuksessa on iän ja myöhempien kokemusten tuomaa ymmärrystä, jää hämärän peittoon. Veljen ja rakkaan leikkiverin kuolemaan liittyneenä isoisän lausahduksen on kuitenkin täytynyt tuntua nuorista lapsista erityisen kovalta ja vaikealta ymmärtää.

Maria menetti äitinsä jo varhain ja joutui hoitamaan kotia sisarensa kanssa sekä pitämään huolen pienemmistään. Se oli lapselle hämmäntävä kokemus.

”Nautimme jonkinlaisesta villistä vapauden tunteesta kun äiti ei ollut komentamassa. Tunne oli toisaalta aivan sopimaton, toisaalta aivan ihana.”⁴²⁷

Perheen talous oli tiukalla, vaikka isä teki tilalla töitä aikaisesta aamusta myöhään iltaan. Lapsille ei ollut varaa hankkia leikkikaluksi edes kunnan kumipal-

⁴²³ ‘Edith’ 1915. SKS KRA. Toimihenkilöt 38: 93. 1987, 12.

⁴²⁴ ‘Liisa’ n. 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 7: 18. 1987, 57, 65-66.

⁴²⁵ Esim. ‘Aino’ 1917. SKS KRA. Toimihenkilöt 27: 4. 1987B, 30; ‘Kerttu’ 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 22: 161. 1987, 18-19.

⁴²⁶ ‘Kaarina’ 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987; ‘Muistelmat’ 1990, 22.

⁴²⁷ ‘Maria’ 1917. SKS KRA. Toimihenkilöt 35: 152. 1987, 4.

loa, vaan he joutuivat tyytymään itse tehtyyn nahkapalloon kunnes saivat säästettyä rahaa niin paljon, että voivat ostaa halvimman mahdollisen pallon. Marian piti luopua omista haaveistaan ja toiveistaan nuorempien sisarten hyväksi. Marian lapsuus ja nuoruus täyttyivät jatkuvasta työteosta ja vastuunkantamisesta.⁴²⁸

Sota vaikutti perheiden elämään monella tavalla. Ainon mies oli sotainvalidi ja Edith kertoo miehensä kärsineen sodan aiheuttamista henkisistä vammoista. Elämä opetti kirjoittajia myös muilla tavoin. Ainin kotitalo esimerkiksi paloi ja perhe joutui muuttamaan toiselle paikkakunnalle, josta isä hankki tyttärien perinnöllä uuden tilan. Liisan isä joutui vararikkoon ja perheen taloudellinen tilanne oli pitkän aikaa tiukka.⁴²⁹ Suurimmat elämän opetukset ovat silti niitä arkisiin rutiineihin ja toimintoihin liittyviä oppeja, joiden kautta kulttuurinen merkitysjärjestelmä, arvot ja sosiaalista todellisuutta koskevat kunakin aikana pätevinä pidetyt tulkinnat välittyvät ihmisiltä toisille.

3.4 Sukupolvet ja yksilönkehitys

”Miten voisin piirtää sanoiksi oman kasvuni kaaren? Miten pienestä, ujosta tytöstä kehittyä aikuinen, jonka ympäristö ja olosuhteet muovaavat ja jonka oma minä taistelee olemassaolonsa ja pyrkimystensä puolesta. Huomaan, että elämä on elämisen arvoinen, sillä vanhemmiten kaikki käy helpommaksi kun vapautuu peloista ja ahdistuksista. Sanoisin, että kaikki käy kohti selkiintymistä. Varjot väistyvät ja elämä kaikinensa käy hyvin mielenkiintoiseksi.”⁴³⁰

Ajatus kaaresta ihmisen elämän symbolina on länsimaisessa kulttuurissa yhteisesti jaettu, kulttuurisesti hyvin perustava metafora – kaikkien tunnistama kielikuva ja vertaus. Aineiston omaelämäkertoissa tuo metafora toistuu usein jo siitäkin syystä, että kilpakeruun aiheena oli otsikon mukaan elämänkaari. Kyseilyllä kerättiin toimihenkilöinä toimineiden kirjoituksia itsestään ja omasta elämänkaarestaan.⁴³¹

Kaari-metafora sinänsä ei kuitenkaan ole oleellisinta. Paljon merkittävämpää on se metaforan taustalla oleva seikka, että länsimaissa ihmiset jakavat keskeisiltä perusteiltaan samanlaisen käsityksen yksilönkehityksestä. Tämän käsityksen mukaan yksilönkehitys on aluksi kohti lakipistettä nousevaa ja huippukohdan saavutettuaan vähitellen laskevaa, seestyvää. Näkemyksen mukaan keski-ikä muodostaa lakipisteen eli jakson, jolloin ihminen on aktiivisimmillaan. Psykkinen kehitys etenee kohti harmoniaa, seestymistä, itsensä hyväksymistä, kansanomaisesti sanottuna kohti viisautta. Tällä käsityksellä on selvä tieteellinen vastineensa kehityspsykologiassa ja lääketieteessä ja siksi voidaan-

⁴²⁸ ‘Maria’ 1917. SKS KRA. Toimihenkilöt 35: 152. 1987, 4-5.

⁴²⁹ ‘Liisa’ n. 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 7: 18. 1987; ‘Aino’ 1917. SKS KRA. Toimihenkilöt 27: 4. 1987.

⁴³⁰ ‘Inkeri’ 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 4: 131. 1987, 1.

⁴³¹ Kilpailu julkaistiin useissa lehdissä kuten Akavan, STTK:n ja TVK:n jäsenlehdissä ja äänenkannattajissa vuonna 1985.

kin sanoa, että länsimainen ihmiskäsitys on perusteiltaan psykologisoitunut ja medikalisoitunut.⁴³²

Kaarimetafora on kritisoitu kehityksen liiallisesta yksinkertaistamisesta. Esimerkiksi fyysinen ja psyykinen kehitys eivät suinkaan noudata samanlaista kaavaa, vaan ihmisen kehitykseen vaikuttavat hyvin monet tekijät, joiden yhteisvaikutusta on vaikea pelkistää kaareksi.⁴³³ Kehitys on läpi koko elämän jatkuvaa ja sen suunta voi vaihdella esimerkiksi elämän eri alueiden välillä hyvin paljon. Yksilön kehitys on hyvin joustavaa ja se saattaa kulkea hyvin erilaisiin suuntiin ja siihen vaikuttavat ikä sekä geneettiset ja kulttuuriset tekijät. Toisin sanoen kehitykseen vaikuttavat iän lisäksi historiallinen aika ja odottamattomat tapahtumat, ns. ei-normatiiviset tekijät.⁴³⁴

Historiallisessa elämäntutkimuksessa keskeisiä käsitteitä ovat kohortti, ikääntyminen ja historiallinen aika. Erityisen tärkeänä pidetään useamman sukupolven kattavaa perspektiiviä.⁴³⁵ Tämän kaltainen tutkimus lähestyy demografista tutkimusta. Vaikka omassa tutkimuksessani tarkastelen myös elämäntutkimusta, se ei sinänsä ole tutkimuksen kohde. Tutkimuksen kohteena on pikemminkin elämäntutkimuksen vaikutus arvomaailmaan. Toisin sanoen tässä tutkimuksessa elämäntutkimus- tai elämäntutkimus näkökulma on käännetty pääläelleen. Se ei ole varsinaisen ja ensisijaisen tutkimuskohde. Pikemminkin elämäntutkimus- ja kehityspsykologian kehittämät teoreettiset mallit toimivat tutkimuksellisinä apuvälineinä ja niihin myös pohjaavat osa tutkimuksen teoreettisista tausta- ja esiolettamuksista, hypoteeseista. Tutkimuksen lähtökohtana on yksilön näkökulma elämäntutkimukseen tai kulkuun, kun sen sijaan edellä mainitun historiallisen elämäntutkimuksen näkökulma on demografinen tai kollektiivinen, väestöryhmiä tai ihmisiä ryhminä koskeva. Toisin sanoen elämäntutkimuksessa etsitään tyypillistä tai muutamaa tyypillistä elämäntutkimusta. Kyse on tällöin kategorisoinnista tai ideaalityypittelystä. Sukupolvet liittyvät tämän kaltaiseen mallintamiseen.

Yksilön kognitiivinen kehitys vaikuttaa siihen kuinka ihminen hahmottaa maailmaa ympärillään ja käsitteellistää sitä. Kognitiivisesta kehityksestä puhuttaessa tarkoitetaan ihmisen tiedonkäsittelykyvyn kehitystä eli sitä tiedollista ja taidollista kehitystä sekä kykyä oppia ja sopeutua ympäröivään maailmaan ja muokata sitä itselleen paremmin sopivaksi, joka on sidottu tiedollisiin ja tiedonkäsittelyn taitoihin. Kognitiivinen antropologia ymmärtää kognitiot sosiaalisiksi toiminnaksi.⁴³⁶ Tiedonkäsittelyyn ja oppimiseen liittyy aina kiinteästi myös muisti, joka on yksi tärkeimmistä kognitiivisista kyvyistä ja jota ilman oppiminen ei ole mahdollista.

Muisti ei ole ainoastaan diskursiivista eli perustu kielelliseen hahmottamiseen, vaan me muistamme myös ei-diskursiivisesti. Tämä on tietystikin seura-

⁴³² Kehityspsykologian käsityksistä ja elämäntutkimuksesta ja -kulusta ks. esim. Sugarman, L. 1986, 2-4.

⁴³³ Ks. kritiikistä esim. Oittinen, R. 1989, passim.

⁴³⁴ Ks. esim. Sugarman, L. 1986, 47-49.

⁴³⁵ Ks. esim. Oittinen, R. 1989, 33.

⁴³⁶ Esim. Sugarman, L. 1986, 63-69; Kamppinen, M. & Jokinen, M. & Saarimaa, R. 2001, 173.

usta siitä, että havainnoimme maailmaa ja keräämme siitä tietoja kaikkien käytävissä olevien aistiemme avulla. Siksi ruumiimme muistaa monia asioita, joita emme välttämättä edes kykene ainakaan kovin osuvasti kääntämään puhutulle kielelle. Sitä yrittäessämme joudumme usein turvautumaan metaforiin, kielikuviin, joiden avulla yritämme välittää tuntemuksiamme ja kokemuksiamme toisille ihmisille.⁴³⁷

Tutkittaessa ihmisten menneitä kokemusmaailmoja on tärkeätä muistaa, että diskursiivinen aineisto, johon historiantutkija yleensä joutuu turvautumaan, on vain eräänlainen karkea kielikuva menneestä. Käyttämäni omaelämäkerrat tuovat oivallisesti esille sen, miten ihmisen kokemusmaailma rakentuu monista eri elementeistä, joita tekstin tasolla on mahdollista kuvata ehkä vain viittauksenomaisesti. Mistäpä muusta muodostuu esimerkiksi perheen turvallinen ilmapiiri kuin kokonaisvaltaisista kokemuksista, joita keräämme koko ajan.

”Syksyllä, kun illat pimenivät ja talo seiso i yksin pimeässä, naapureita ei ollut, oli otollista kaikille kummituksille ilmestyä. [Sisko] meitä peloitteli ja herätti yöllä, kun mielikuvituksissa näki milloin enkeli seisovan sängyn jalkopäässä, milloin peikkojen tanssivan pöydällä. Minusta tuli hyvin pimeän arka. Kun yöllä heräsin, pelkäsin niin, että oli kömmittävä äidin viereen. Kun panin kylmät jalkani äidin vatsan päälle (äiti ei koskaan sitä kieltänyt), nukahdin heti tyytyväisenä. Mikään mörkö ei silloin peloit-
tanut.”⁴³⁸

Arvoja käsiteltäessä nousee esille kysymys moraalikehityksestä. Lawrence Kohlberg⁴³⁹ on hahmotellut moraalisen kehityksen vaiheet jakaen ne esikonventionaaliseen, konventionaaliseen ja jälkikonventionaaliseen ajatteluun. Esikonventionaalisen ajattelun ensimmäisessä alavaiheessa lapsi toimii välttääkseen rangaistusta ja toisessa alavaiheessa motiivina on rangaistuksen pelon lisäksi palkkion toivo. Konventionaalisisessa ajattelussa lapsen toimintaa hallitsevat keskeisten viiteryhmiin (perheen, vertaisryhmiin, kansakunnan) määritelmät oikeasta ja väärästä. Tämän vaiheen ensimmäisessä alavaiheessa lapsen viiteryhmiin muodostavat ne henkilöt, jotka ovat yhteydessä lapseen ja joilla on valta palkita ja rangaista. Toisessa alavaiheessa viitekehys siirtyy emotionaalisesti tärkeistä muista ihmisistä sosiaaliin instituutioihin, kuten kouluun, kirkkoon ja lakiin. Velvollisuus ja kunnioitus ovat tärkeitä. Jälkikonventionaalisen ajattelun vaiheessa ihminen kehittää henkilökohtaiset käyttäytymisen standardit, jotka ovat riippumattomia muiden ihmisten tai ulkoisten auktoriteettien näkemuksista. Ensimmäisessä vaiheessa keskeistä on vahva sosiaalinen tietoisuus ja enemmistön etu ratkaisee, kun taas jälkimmäisessä vaiheessa moraaliset päätökset tehdään henkilökohtaisesti valittujen, mutta universaalien ja eettisten periaatteiden perusteella.

Malli on melko mekanistinen, mutta sen avulla voi hahmottaa moraalikasvatuksen ja -kehityksen päämääriä ja vaiheita. Se myös jossain määrin auttaa

⁴³⁷ Kognitioista ks. Saariluoma, P. & Kamppinen, M. & Hautamäki, A. (toim.) 2001.

⁴³⁸ ‘Inkeri’ 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 4: 131. 1987, 12.

⁴³⁹ Kohlberg, L. 1984, passim.; Kohlbergin teoriasta tiivis esitys löytyy esim. Sugarman, L. 1986, 70-72.

ymmärtämään naisten kokemusten jäsentymistä ja niitä koskevien tulkintojen muodostumista omaelämäkerrassa. Samoin se voi selittää yksilön arvomaailman muodostumista kokemusten myötä.⁴⁴⁰ Kirjoittajat kertovat erityisen paljon elämänvaiheistaan, jotka osuvat yksiin konventionaalisen moraalikehityksen vaiheen kanssa. Lapsuus ja nuoruus ovat siten kirjoittajien oman näkemyksen mukaan merkittävimpiä vaiheita heidän elämässään ja niiden aikana on rakentunut pohja, jolle he myöhemmin ovat oman elämänsä ja valintansa perustaneet.

Useimmat kulttuuriset ja sosiaaliset tiedot ja taidot opitaan yleensä huo- maamatta. Esimerkiksi yhteisön sukupuolijärjestys omaksutaan käytännön toiminnan, toiston, rituaalien, tapojen ja erilaisten toimintakäytäntöjen välityk- sellä. Yhteiskuntatieteilijä Anthony Giddens on käyttänyt käsitteitä käytännön tietoisuus ja diskursiivinen tietoisuus halutessaan tehdä eron kielellisesti ilmais- tavissa olevan (diskursiivinen) ja ei-ilmaistavissa olevan (käytännön) tietoisuu- den välillä. Juuri kulttuuristen ja sosiaalisten tietojen ja taitojen välittymisen osalta käytännön tietoisuudella oli tärkeä rooli myös 1900-luvun alussa synty- neiden naisten elämässä. Kulttuuriseen järjestelmään sisältyvät ja järjestelmää kannattelevat arvot jäävät usein ilmaisematta. Kirjoittajat tuskin pystyisivät pe- rustelemaan läheskään kaikkia valintojaan tai kokemuksiaan kielellisesti muu- ten kuin viittaamalla asioiden luonnollisuuteen ja perustumiseen tapoihin ja tottumuksiin. Mikäli asia taas kuuluu ilmaistavissa olevan tietoisuuden piiriin, se on mahdollista määritellä. Esimerkiksi aatteet ja ideologiat kuuluvat diskur- siivisen tietoisuuden piiriin. Toisinaan puhutaan tässä yhteydessä myös tietoi- sesta ja tiedostamattomasta. Toisaalta syyt, jotka saavat ihmiset seuraamaan ja ylläpitämään erilaisia aatteita tai ideologioita, kuuluvat ainakin osittain käytän- nön tietoisuuden alueelle.⁴⁴¹

Sekä historian⁴⁴² että yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa on käytetty ns. sukupolviteoriaa selittämään kokemusten vaikutusta historialliseen kehi- tykseen. Suomalaisessa tutkimuksessa sukupolviteoriaa on sovellettu ennen kaikkea 1900-luvun tutkimuksessa muun muassa luokittelemalla suomalaisia sukupolviin.⁴⁴³

Samastumiskohtena tai identifikaatioympäristönä toimivat vastakulttuu- risten liikkeiden lisäksi myös valtakulttuurin sisällä toimivat voimakkaat liik- keet, esimerkiksi Lotta Svärd, Lapuanliike, Pelastusarmeija ja kirkko. tämänkin tutkimuksen yhteydessä esille tulevat liikkeet ja aatteelliset ilmiöt toimivat identifikaatioympäristöinä.

Sukupolviselitystä on käyttänyt mm. Marja Tuominen, jonka tutkimuksen otsikko ”Me kaikki ollaan sotilaitten lapsia” Sukupolvihegemonian kriisi 1960- luvun suomalaisessa kulttuurissa’ antaa viitteen tutkimuksen viitekehystä ja selitysmallista. Periaatteessa Tuominen lähtee tutkimuksessaan liikkeelle sa-

⁴⁴⁰ Ks. esim. Erikson, E. H. 1982, passim.; ks, myös Sugarman, L. 1986, 83-94.

⁴⁴¹ Giddens, A. 1984a, 288-289.

⁴⁴² Esimerkkinä suomalaisen historiantutkimuksen käyttämistä sukupolviteoreettisista selitysmalleista ks. Tuominen, M. 1991.

⁴⁴³ Ks Roos, J. P. 1987, passim.

masta peruskysymyksestä kuin tässä tutkimuksessa, kun hän viittaa yksilön mielessä tapahtuviin kokemuksiin ja reaktioihin historian tekemisen ja ymmärtämisen välineenä ja toisaalta historian merkitykseen kyvyllä ymmärtää näitä mielessä tapahtuvia kokemuksia ja reaktioita. Toisin sanoen subjektiivisten kokemusten ja ympäröivien tapahtumien välillä on vuorovaikutussuhde, jossa niin ”historiallinen todellisuus” kuin ”historiallinen totuuskin” syntyvät.⁴⁴⁴

Tutkimuksessa sukupolvikäsitteellä voidaan tarkoittaa sekä biologista että historiallista sukupolvea, joista jälkimmäinen, tämän tutkimuksen kannalta kiinnostavampi käsite, määräytyy sosiaalisten, kulttuuristen ja poliittisten historiallisten tekijöiden perusteella. Historiallista sukupolvea määrittää tai leimaa avainkokemus, joka voi olla joko ulkoisten kokemusten synnyttämä tai sisältäpäin tuotettu. Yksinkertaisesti sanottuna sukupolvikäsitteellä viitataan ihmisiin, jotka ovat syntyneet suunnilleen samaan aikaan ja jakaneet samat kokemukset samojen kehitysvaiheidensa aikana.⁴⁴⁵ Tässä kohden sukupolviteoriolla on selvä liittymäkohta kehityspsykologiaan ja elämänkulutarkasteluun.

Historiantutkimuksessa esitetyt poliittiseen kokemukseen perustuvat jaottelut ovat samansuuntaisia ja osin päällekkäisiä kuin sosiologisessa tutkimuksessa esitetyt luokittelut. Eräässä niistä suomalaiset jaetaan pulan, sodan ja jälleerakennuksen sukupolveen, suuren murroksen sukupolveen ja lähiöiden ja koulutuksen sukupolveen. Jaottelu perustuu ennen kaikkea sosiaalisen kokemuksen leimallisuudelle. Erityisesti ensin mainittu voidaan jakaa myös alasukupolviin.⁴⁴⁶ Kaiken kaikkiaan ei voida sanoa olevan olemassa mitään vakiintunutta sukupolvijaottelua, vaan sukupolvien väliset rajanvedot riippuvat pitkälti siitä mitä tekijöitä halutaan kulloinkin painottaa. Sukupolven kesto eli se kuinka monen vuoden aikana syntyneet kuuluvat kuhunkin sukupolveen riippuu kulttuurin ja yhteiskunnallisen muutoksen nopeudesta. Se miten sukupolvi rajataan, riippuu kokonaan tarkastelun näkökulmasta ja aikajänteestä. Esimerkiksi vain 1960-luvun kulttuurista murrosta tutkiva saattaa erotella 60-luvun sukupolven useaan pienempään sukupolveen, joita kaikkia leimaa erilainen kokemustausta.⁴⁴⁷

Eri sukupolviin kuulumisen on historiallisten tekijöiden ohella yksilöllisen elämänhistorian tulosta. Puhuttaessa edellä kuvatun kaltaisista sukupolvista – erityisesti, jos luokittelun perusteena ovat poliittiset kokemukset – on usein kyse hegemonisesta sukupolvesta suhteessa samanaikaisiin muihin sukupolviin. Tämä viittaa siihen, että samat tapahtumat jäsentyvät esimerkiksi eri yhteiskuntaluokkiin kuuluvien kesken kokonaan erilaisiksi kokemuksiksi. Esimerkiksi vapaussotasukupolvi ei ole mikään homogeeninen kokonaisuus tai monoliitti vaan pitää sisällään voittajat ja hävinneet, joille jo itse sodallakin oli erilainen merkitys. Sukupolviluokittelu voi siis toimia, jos muistetaan, että kyse on useimmiten ”hegemonisesta sukupolvesta”, joka edustaa aina vain osaa ky-

⁴⁴⁴ Ks. Tuominen, M. 1991, 10.

⁴⁴⁵ Sukupolvesta historiantutkimuksen käsitteellisenä välineenä Soikkanen, T. & Vares, V. 1998, passim.

⁴⁴⁶ Roos, J-P. 1987.

⁴⁴⁷ Roos, J-P. 1988, 25. Ks. esim. Soikkanen, T. & Vares, V. 1998, 50.

seisistä ikäluokista. Tämä on pyritty huomioimaan ottamalla käyttöön käsitteet sukupolviasema, aktualisoitunut sukupolvi ja sukupolviyksikkö. Sukupolviasema tarkoittaa lähinnä mahdollisuutta yhteiseen kokemiseen, lähinnä siis elämistä samassa historiallisessa ja sosiaalisessa tilanteessa. Sukupolvi aktualisoituu silloin, kun saman sukupolviaseman ja kokemukset jakavat ihmiset tiedostavat oman asemansa historiallisessa muutoksessa ts. jakavat ”yhteisen kohtalon”, joka muodostaa konkreettisen siteen samassa sukupolviasemassa olevien välille. Saman aktualisoituneen sukupolven sisällä voivat kokemukset ja tulokset muotoutua eri tavoin eri ihmisryhmissä.⁴⁴⁸

Tämän tutkimuksen kannalta sukupolvijaottelut ovat omalta osaltaan kiinnostavia. Päähenkilöt kuuluvat ikänsä puolesta ensisijaisesti yhtäältä poliittisen historian luokituksen mukaan ns. jääkäri- ja AKS-sukupolviin. Naisten kokemusmaailmaa jäsentää poliittista kokemusta selvästi voimakkaammin sosiaalinen kokemus. Vuoden 1920 paikkeilla syntyneet voidaan luokitella lähinnä sotien sukupolven edustajiksi. Oikeastaan vain Kaarinan, joka osallistui aktiivisesti vuoden 1918 tapahtumiin, kokemusmaailmaa näyttää hallitsevan poliittis-aatteellinen tapahtuminen. Tutkimus epäsuorasti kattaa huomattavasti laajemman sukupolvien kirjon. Kirjoittajat puhuvat omaelämäkerroissaan myös vanhemmistaan ja lapsistaan, osa myös isovanhemmistaan ja lastenlapsistaan. Vanhin tutkimuksen päähenkilöistä on syntynyt vuonna 1901 ja nuorimmat 1920-luvun alussa. Naisten vanhemmat ovat syntyneet 1800-luvun jälkipuoliskolla. Vastaavasti naisten lapsista vanhimmat ovat syntyneet 1910- ja 1920-lukujen taitteen molemmin puolin ja nuorimmat pääasiassa 1950-luvulla.⁴⁴⁹

Suoraan näitä joko poliittiseen tai sosiaaliseen kokemukseen perustuvia kategorisointeja ja jaotteluja on jokseenkin turhaa aineistoon soveltaa, mutta ne voivat toimia viittana tai ideana, jonka pohjalta voi tarkastella avainkokemuksiksi luonnehdittujen tapahtumien ja ilmiöiden vaikutusta tutkimieni ihmisten elämässä. Samalla sukupolvimalleja voi käyttää muistuttamaan perheen ja suvun sisäisten sukupolvien – vanhempien, lasten ja lastenlasten – kokemusmaailmojen erilaisuudesta.

Keskeisiä käsitteitä sukupolvinäkökulman omaavassa tutkimuksessa on hegemonia.⁴⁵⁰ Hegemonisella asemalla yhteiskunnassa viitataan tietyn ikäpolven valtaan määritellä arvoja ja oikean ja väärän merkityssisältöjä, sallitun ja kielletyn välistä rajaa. Tutkimuksessa on esimerkiksi 1960-luvun kulttuurista muutosta luonnehdittu sukupolvihegemonian kriisiksi. Oman tutkimukseni kannalta tämä merkitsee sitä, että juuri 1960-luvulla tutkimieni ihmisten edustaman sukupolven kulttuurinen asema ja valta määritellä yhteiskunnassa vallitsevat arvot (ja moraalit) joutuivat kriisiin. Toisin sanoen tuolloin heidän lapsensa kyseenalaistivat tutkimani kristillis-siveellis-isänmaallisen arvomaailman. Tutkimani henkilöt siis edustavat – ainakin sukupolvensa puolesta – sodan jäl-

⁴⁴⁸ Tuominen, M. 1991, 48-52. Tuominen viittaa Karl Mannheimin jo 1920-luvulla esittämiin sukupolviteoreettisiin pohdintoihin. Niistä tarkemmin ks. Mannheim, K. 1972; Soikkanen, T. & Vares, V. 1998, 37.

⁴⁴⁹ SKS KRA. Toimihenkilöt 1987. Niteet 1-38.

⁴⁵⁰ Hegemoniasta ks esim. Tuominen, M. 1991.

keisen valtakulttuurin arvomaailmaa, sitä, jota vastaan 60-luvun nuoriso kاپinoi. Periaatteessa he sukupolvensa edustajina siis sodan jälkeen omasivat hegemonisen aseman.

Tutkimuksen aineistoon sisältyy hyvä esimerkki yksilön kohdalle osuneesta ja hyvin konkreettisia seurauksia saaneesta sukupolvihegemonisesta asemasta. Oppikoulun johtajana ja vararehtorinakin toimineen Kaarinan voidaan varmasti sanoa edustaneen oman sukupolvensa hegemoniaa – sikäli kuin koko käsite on ylipäättään käyttökelpoinen – oikeutta ja valtaa määritellä yhteiskunnassa hallitsevia, tai vähintään kotipaikkakuntansa arvoja. Omaelämäkerrassaan hän kertoo paljastavan esimerkin siitä, kuinka hänet palkittiin 25-vuotisesta työstä koulunsa hyväksi. Kaarina muistelee puheessa erityisesti mainitun hänen *”rakentava ja kohottava”* vaikutuksensa, joka *”heijastuu jo toisessa sukupolvessa”*⁴⁵¹. Kaarina on sukupolvihegemonisesta asemasta sikäläkin hyvä esimerkki, että hänen arvomaailmansa noudatti juuri niitä yhteiskunnassa hallitsevia kodin, uskonnon ja isänmaan arvoja, jotka Tuomisen mukaan 1960-luvulla kriisiytyivät.

Hegemonian käsite johdattaakin yhteiskunnallisen muutoksen tarkasteluun. Sukupolviteoreettisessa lähestymistavassa sukupolvien välisten suhteiden määrittelyä ja keskinäistä vuorovaikutusta pidetään usein eräänä yhteiskunnallisen muutoksen dynamona. Juuri pyrkimys hegemoniseen asemaan toimii sosiaalisen ja kulttuurisen muutoksen katalysaattorina. Tässä yhteydessä on toki huomautettava, että sukupolvien välinen valtapeli ei, vaikka joissakin yhteyksissä saattaakin olla pätevä selitys, yksin riitä perustelemaan yhteiskunnallista muutosta. Sosiaalisen vuorovaikutuksen kenttä on huomattavasti mutkikkaampi.

Yksilön minäkuvan kannalta huomattavasti tärkeämpiä ovat henkilökohdallisen elämän käännekohtat, joita suurten historiallisten tapahtumien lisäksi voivat olla monenlaiset tapahtumat. Esimerkiksi Marian elämän tärkeimpiä käännekohtia oli äidin sairastuminen ja kuolema. Niiden seurauksena Maria joutui keskeyttämään koulun ja hoitamaan kotia jo varhaisella iällä. Marian koulunkäynti jäi vähäisemmäksi kuin hän itse olisi halunnut. Omaelämäkerrassaan Maria työstää kysymystä koulutuksen puutteesta ja kertomuksen perusteella voidaan sanoa, että Marian elämänvalinnat ovat suoraan seurausta lapsuuden tapahtumista. Lapsuuden kokemuksiin vaikuttivat Marian omastakin mielestä myös aikakauteen sidotut yhteiskunnalliset ja sosiaaliset tekijät. Hän kysyy omaelämäkerrassaan, että *”[m]itä sanoisivat tämän päivän viranomaiset kun isä ottaisi 12-vuotiaan lapsen pois koulusta hoitamaan kotona keuhkotautia sairastavaa äitipuolta?”*⁴⁵² Vielä sotien välisen ajan Suomessa perheessä tapahtuneet muutokset saattoivat vaikuttaa hyvin radikaalisti muun muassa koulunkäyntimahdollisuuksiin. Erityisesti maaseudulla lapset joutuivat tekemään työtä jo pienestä pitäen, mutta joidenkin perheiden kohdalla tuli myös tilanteita, joissa perheen työvoimantarve ohitti lapsen oikeuden käydä koulua.

⁴⁵¹ ‘Kaarina’ 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 107.

⁴⁵² ‘Maria’ 1917. SKS KRA. Toimihenkilöt 35: 152. 1987, 3-4.

Kytkemällä oman elämänsä aikakauden yleisempään ilmapiiriin, historiallisiin tapahtumiin ja aikakauden sosiaaliseen todellisuuteen kirjoittajat samalla kirjoittavat omaa historiaansa ja tuottavat tulkintoja menneestä. Tulkitsemalla he muuntavat kokemuksensa diskursiiviseen muotoon, jossa se on mahdollista jakaa myös toisten ihmisten kanssa.

IV TEOT – MAAILMAANSA RAKENTAVANA IHMISENÄ

4.1 Jumalan puolesta

Kristilliset tavat kuuluivat luonnollisena asiana monen suomalaisen elämään, niin myös tämän tutkimuksen naisten. He kävivät lapsuudessaan vanhempiensa kanssa kirkossa, kodeissa luettiin Raamattua myös muulloin kuin jouluisin, lapset laitettiin pyhäkouluun ja monet perheistä kävivät myös seuroissa.⁴⁵³ Perinteisesti säännöllinen kirkossakäynti ja ehtoolliselle osallistuminen olivat olleet sosiaalisen kontrollin myötä lähestulkoon pakollisia. Herätysliikkeiden seurauksena ahkerasta kirkossakäynnistä tuli 1800-luvulla syvän uskonnollisuuden merkki ja kirkkokansa alkoi vähitellen valikoitua siten, että kirkossa käytiin nimenomaan harjoittamassa hartautta. Vuoden 1905 suurlakon jälkeen väheni kirkossakäynti monilla paikkakunnilla selvästi. Kaikkiaan jumalanpalveluksiin osallistuminen säilytti kuitenkin merkityksensä aina 1930-luvulle asti erityisesti maaseudulla, josta viisi kahdeksasta aineiston omaelämäkerran kirjoittajasta on kotoisin. Myös Edith asui käytännössä maaseudulla, sillä hän oli syntynyt pienessä keskisuomalaisessa teollisuustajamassa ja muutaman vuoden iässä muuttanut äitinsä mukana suureen satakuntalaiseen maalaispitäjään.⁴⁵⁴

Kristillisten tapojen noudattaminen voi olla merkki vain tapakristillisyydestä. Monessa omaelämäkerrassa kerrotaan kuitenkin elämään kuuluneen myös henkilökohtaisempia uskonnollisuuden muotoja ja tapoja. Moni kertoo rukoilleensa usein. Vaikka rukoulu on opittu tapa, se on aina myös henkilökoh-

⁴⁵³ 'Kaarina' 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987; 'Aino' 1917. SKS KRA. Toimihenkilöt 27: 4. 1987; 'Kerttu' 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 22: 161. 1987; 'Liisa' n. 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 7: 18. 1987; 'Inkeri' 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 4: 131. 1987; 'Aune' 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 8: 27. 1987; 'Maria' 1917. SKS KRA. Toimihenkilöt 35: 152. 1987; 'Edith' 1915. SKS KRA. Toimihenkilöt 38: 93. 1987.

⁴⁵⁴ Kirkollisten tapojen muutoksista seurakunnissa 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa ks esim. Pentikäinen, S. 1977, passim.; Herätysliikkeiden vaikutuksesta kirkollisiin tapoihin ja uskon yksilöllistymiseen ks. esim. Juva, M. 1955, 197-199; Myös Silta, J. 1993; Sulkunen, I. 1999.

tainen rituaali. Siinähan yksityinen ihminen puhuu Jumalalle. Teksteissä kerrotaan kuinka Jumalalta haettiin apua ja tukea vaikealla hetkellä, kiitettiin tärkeästä asiasta tai vaikkapa haettiin voimaa uskonnolliseen ja siveelliseen kilvoitteleluun ja oman itsensä tutkiskeluun ja itsekasvatukseen.⁴⁵⁵ Vaikeina hetkinä omaelämäkerroissa mainitaan muun muassa kansalaisista ja läheisen kuolema. Eriyisesti toisen maailmansodan aikaisesta lottatoiminnasta kertoessaan kirjoittajat viittaavat usein rukoilemiseen. Jumalaan vedottiin vaikealla hetkellä ja suojelusta pyydettiin isänmaalle.⁴⁵⁶ Jo lottien ideologiaan kuului ajatus Jumalan kaitsemasta isänmaasta.⁴⁵⁷ Toisaalta rukouksella kerrotaan pyydetyn apua myös arkisempien asioiden hoitamiseen, esimerkiksi hyvää kasvua kotipuutarhan viljelyksille tai onnistumista työssä. Aino, joka oli sairaanhoitaja, kertoi pyytäneensä suojelusta potilaalle.⁴⁵⁸ Rukouksella oli kristillis-isänmaallisessa ideologiassa merkittävä asema. Rukousta pidettiin lähimmäisen rakastamisen ohella esimerkiksi lottien tärkeimpänä aseena taistelussa isänmaan puolesta.⁴⁵⁹

Kristillisyyteen liitettyjä hyveitä; pyyteettömyyttä, palvelualltiutta, kuuliaisuutta ja lähimmäisenrakkautta naiset kertovat vanhempiensa pyrkineen kasvatuksella juurruttamaan lapsiinsa. Lapset esimerkiksi kasvatettiin luopumaan saavuttamattomista unelmista ja heiltä odotettiin muiden ihmisten kunnioittamista ja auttamista.⁴⁶⁰ Vaikka vaatimattomuus ja kohtuullisuus olivatkin tärkeitä hyveitä, oli useimmilla kirjoittajista unelmia, joista he eivät luopuneet. Päinvastoin, Marian tavoin monet heistä tavoittelivat tietoisesti ja aktiivisesti elämässään mahdollisuutta hankkia koulutusta ja päästä sillä tavoin eteenpäin. Tavoitteilla ja päämäärillä oli siis selviä arvostuksellisia eroja. Koulutuksen hankkiminen ei välttämättä ollut itsekäs teko, vaikka moni kirjoittajista kertookin joutuneensa keskeyttämään koulunsa joko taloudellisista syistä tai kun kodissa tarvittiin aputyövoimaa tai lastenhoitoapua.⁴⁶¹

Moni kirjoittajista myös osallistui jo lapsena ja nuorena sellaisten järjestöjen toimintaan, joiden aatteelliseen sisältöön kuului painottaa kuuliaisuutta, lähimmäisenrakkautta, palvelemista ja pyyteettömyyttä kristillisessä henges-

⁴⁵⁵ Itsetutkiskelusta ja kasvatuksesta esim. 'Liisa' n. 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 7: 18. 1987, 21-22, 40, 52; Itsekasvatuksen ideasta tarkemmin luvussa 2 "Ihanteet kristillis-isänmaallisissa tavoissa puhua".

⁴⁵⁶ Esim. 'Kaarina' 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987.

⁴⁵⁷ Sulamaa, K. 1999.

⁴⁵⁸ 'Kaarina' 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 99; 'Aino' 1917. SKS KRA. Toimihenkilöt 27: 4. 1987, 6; 'Kerttu' 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 22: 161. 1987, 13.

⁴⁵⁹ Sulamaa, K. 1999, 155.

⁴⁶⁰ 'Kaarina' 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987; 'Aino' 1917. SKS KRA. Toimihenkilöt 27: 4. 1987; 'Kerttu' 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 22: 161. 1987; 'Liisa' n. 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 7: 18. 1987; 'Inkeri' 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 4: 131. 1987; 'Aune' 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 8: 27. 1987; 'Maria' 1917. SKS KRA. Toimihenkilöt 35: 152. 1987; 'Edith' 1915. SKS KRA. Toimihenkilöt 38: 93. 1987.

⁴⁶¹ 'Kaarina' 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 99; 'Maria' 1917. SKS KRA. Toimihenkilöt 35: 152. 1987; 'Liisa' n. 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 7: 18. 1987; 'Inkeri' 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 4: 131. 1987; 'Aino' 1917. SKS KRA. Toimihenkilöt 27: 4. 1987; 'Aune' 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 8: 27. 1987; 'Kerttu' 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 22: 161. 1987.

sä.⁴⁶² Niistä tärkeimmät olivat Pelastusarmeija, Lotta Svärd ja Partioliike. Yhtä lukuunottamatta kaikki tutkimuksen kohdehenkilöistä toimivatkin ainakin 1940-luvun alkupuolelle asti jonkin kristillis-isänmaallisia arvoja tukevan järjestön piirissä. Useimmiten järjestö oli Lotta Svärd tai partio, joiden kirjoittajat luonnehtivat kasvattaneen jäseniään isänmaallisuuteen.⁴⁶³ Harrastuksissa ja yhteiskunnallisessa aktiivisuudessa olikin kyse valinnoista, joiden takana oli sekä vanhempien että kirjoittajien oma tahto.

Arjen tekoihin ja toimiin kristillisuus vaikuttaa ennen kaikkea eettisen ja moraalisen koodiston kautta. Kristillisyyden omaksuminen edellyttää myös sen eettisen ja moraalisen koodiston velvoittavuuden hyväksymistä. Tämä näkyy sitten teoissa ja valinnoissa. Omaelämäkertoihin se heijastuu muun muassa siten, että kirjoittajat korostavat kristillisiä hyveitä, kuten kuuliaisuutta, pyyteetömyyttä ja lähimmäisen rakkautta sekä palvelualltiutta ilmentäviä tekojaan. Esimerkiksi Kaarina muistelee miten hän nuorena vapaaehtoisesti jäi kotiin, kun perheen muut nuoret lähtivät naapuripitäjään suuriin häihin. Hän osallistui lestadiolaisseuroihin naapuritalossa ja kiirehti sieltä hyvissä ajoin kotiinsa valmistelemaan sinne kutsutulle iäkkäälle seuraväelle yösijaa. *"Mielelläni minä heitä palvelin"* hän kertoo.⁴⁶⁴ Kaarina nostaa muutoinkin palvelualltiuden ja epäitsekkyyden hyveiksi, joita tuli tavoitella ja joita hän myös itse kasvattajana halusi lapsiin ja nuoriin juurruttaa.⁴⁶⁵

Liisan ja Ainon omaelämäkerroissa palveleminen nousee keskeisimmäksi teemaksi. Kummankin arvomaailma pohjautui syvään henkilökohtaiseen uskonratkaisuun ja kutsumukseen. Kutsumuksella oli 1800-luvulta lähtien suuri merkitys porvariston ja keskiryhmien naisten yhteiskunnallisessa osallistumisessa. Porvarilliseen naisihanteeseen kuului kristilliseen maailmankuvaan kytkeytyvä ajatus hoivaavan äidin roolin toteuttamisesta perheen lisäksi myös laajemmalla yhteiskunnallisella tasolla. Kiinnostus suuntautui kristillis-sosiaaliseen toimintaan, joka samalla tarjosi naisille mahdollisuuden astua yli yhteiskunnassa vaikuttavien sosiaalisten rajojen ja siten laajentaa toimintaympäristöään. Kristillis-sosiaalisen toiminnan muotoja olivat 1800-luvulla ennen kaikkea filantropia ja diakonia.⁴⁶⁶

⁴⁶² 'Kaarina' 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987; 'Kerttu' 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 22: 161. 1987; 'Liisa' n. 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 7: 18. 1987; 'Inkeri' 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 4: 131. 1987; 'Aune' 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 8: 27. 1987; 'Maria' 1917. SKS KRA. Toimihenkilöt 35: 152. 1987; 'Edith' 1915. SKS KRA. Toimihenkilöt 38: 93. 1987. Aino ei kerro kuuluneensa mihinkään järjestöön, mutta ammatiltaan hän oli sairaanhoitaja. Tässä työssä edellytettiin palvelualltiutta ja lähimmäisenrakkautta 'Aino' 1917. SKS KRA. Toimihenkilöt 27: 4. 1987.

⁴⁶³ Esim. 'Kaarina' 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987; 'Liisa' n. 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 7: 18. 1987.

⁴⁶⁴ 'Kaarina' 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987.

⁴⁶⁵ 'Kaarina' 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987; Palvelemisestä myös 'Liisa' n. 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 7: 18. 1987.

⁴⁶⁶ Kristillis-sosiaalisesta toiminnasta ks. Ramsay, A. 1993; Saarinen, A. 1994; Häggman, K. 1994; Ollila, A. 1998; Markkola, P. 2000; Markkola, P. 2002; Antikainen, M-R. 2003. Diakoniasta ks. myös Kansanaho, E. 1960; Kansanaho, E. 1967; Mustakallio, H. 2001; Filantropiasta ks. myös Jaakkola, J. 1994; Kokko, M. 1998; Pelastusarmeijan yhteiskunnallisesta toiminnasta Könönen, E. 1964; Nieminen, H. 1989.

Niin Liisa kuin Ainokin omalla tavallaan jatkavat naisten kristillissosiaalisen toiminnan perinnettä. Useat naishistoriaan suuntautuneet tutkijat ovat 1980- ja 1990-luvuilla tehdyissä tutkimuksissa osoittaneet, että 1800-luvun jälkipuoliskolla ja 1900-luvun alussa sivistyneistön naiset pyrkivät yhteiskuntaryhmäsidonnaiseen naiskuvaan. Aktiivinen yhteiskunnallinen vaikuttaminen haluttiin varata sivistyneistön naisille ja yhteiskunnallinen äitiys puolestaan uusien keskiryhmien (keskiluokkien) naisille.⁴⁶⁷ Koulutuksensa ja ammattiansa puolesta sekä Liisa että Aino edustavat uusia sosiaalisia keskiryhmiä. Heidän elämänsä leimaa jossain määrin mahdollisuus sosiaaliseen nousuun. Liisa oli käsityöläisyrittäjän tytär ja Ainon kotitausta on talonpoikainen. Liisa työskenteli konttorissa, missä myös tapasi tulevan miehensä, toimitusjohtajan. Ammatinsa ja avioliitonsa kautta Liisa kohosi ylempään keskiryhmään. Aino puolestaan siirtyi sairaanhoitajan koulutuksen ja ammatin kautta talonpoikaisväestöstä alempaan keskiryhmään.⁴⁶⁸

”Kotini hengen sekä Pelastusarmeijan partion kautta Armeija tuli minulle läheiseksi. Jos voi käyttää sanontaa, että ”on taipumusta uskonnollisuuteen”, minulla luultavasti on. Olen myös ainoa meidän lapsista, joka on pienenä ”annettu Jumalalle” Pelastusarmeijan lipun alla. Liekö se pitänyt minut napanuoran tavoin aina lähellä Jumalaa huolimatta ajoista, jolloin olen kapinoinut ja epäilyksetkin saaneet minusta otteen. Perheemme lapsista ei kukaan toinen erikoisesti ”uskonnolliseksi” tullut. Lapsuuden usko kuitenkin aina jää sielun syvyyksiin ja usko Jumalaan on tallella.”⁴⁶⁹

Liisa teki ratkaisunsa pelastusarmeijan hyväksi. Toiminta järjestössä ja pelastusupseerikoulutukseen hakeutuminen olivat jo itsessään vahvoja tekoja jumalan puolesta.

”Olin yli 16-vuotias, kun aloin tuntea kutsumusta lähetystyöhön. Koin hengellisen herätyksen ja liityin Pelastusarmeijaan kiinteämmin. Olin ollut ”nuori sotilas”, nyt siirryin pääosastoon. [...] Kaikkina vuosina on Jumala ollut minulle tärkeä elämäni kaikissa vaiheissa, silloinkin, kun olen loitonnut Hänestä. Hän ei ole kieltänyt minulta iloa, ei kahlehtinut minkäänlaisiin kaavoihin. Päinvastoin. Hän on ollut minulle vapauden ja sisäisen voiman lähde. Pelastusarmeijalla on omat sääntönsä, joita vapaaehtoisesti sitoutuu noudattamaan astuessaan sen riveihin.

Omatunto on jokaisella ihmisellä Jumalan lahjana. Se muistuttaa teenkö oikein vai väärin. Jos en piittaa siitä, kadotan omantunnon kuulemisen herkkyyden ja se on oma tappioni. Tämä on minun kokemukseni, johon myös pyrin pitäytymään.”⁴⁷⁰

”17-vuotiaana minulle varmistui yhä voimakkaampana halu ja kutsumus Pelastusarmeijan kokoaikaispalvelukseen, pelastusupseeriksi ja lähetystyöhön....”⁴⁷¹

Liisan ratkaisu perustui kutsumukseen, jota hän tunsu lähetystyöhön. Ainon kutsumus suuntautui sairaiden parissa työskentelyyn. ”Tunsin jo nuorena vaimomaista auttamisen halua”.⁴⁷² ”Kutsumukseni oli kuitenkin niin valtava, etten voinut

⁴⁶⁷ Sulkunen, I. 1987; Ollila, A. 1993.

⁴⁶⁸ Kinnunen, M. 1989; Kinnunen, M. 2001; Waris, H. 1974.

⁴⁶⁹ 'Liisa' n. 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 7: 18. 1987.

⁴⁷⁰ 'Liisa' n. 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 7: 18. 1987, 16-17.

⁴⁷¹ 'Liisa' n. 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 7: 18. 1987.

⁴⁷² 'Aino' 1917. SKS KRA. Toimihenkilöt 27: 4. 1987B, 1.

sitä vastustaa".⁴⁷³ Molempien kohdalla on kysymys kutsumuksesta toisten auttamiseen ja palvelemiseen sekä kärsimysten jakamiseen. Näitä puolia molemmat nostavat esille omasta työstään. Liisa kertoo kuunnelleensa ja jakaneensa ihmisten huolia ja Aino sanoo "uhranneensa kaikkensa toisten eteen"⁴⁷⁴. Aino myös painokkaasti ja useissa kohdin korostaa sairaanhoitajan tehtävää sekä sairaiden palvelijana että sielunhoitajana ja kuvailee tehtäviään tässä suhteessa.⁴⁷⁵

Pelastusarmeijan yhteiskunnallinen rooli oli aluksi jossain määrin ristiriitainen. Liikkeeseen suhtauduttiin sen alkuaikoina 1800-luvun jälkipuoliskolla epäilevästi. 1900-luvun alkupuolella liike oli jo vakiinnuttanut paikkansa kristillis-sosiaalisen työn kentällä. Pelastusarmeija kohdisti työnsä köyhimpien ja syrjäytyneiden auttamiseen, jota pitkään kutsuttiin slummityöksi. Pelastusarmeijan käytännötyötapoja oli herätystilaisuuksien järjestämisen lisäksi muun muassa raha- ja ruoka-avustusten jakaminen ja varojen kerääminen myöhemminkin tunnettujen joulupatakeräysten ja sotahuutojen myynnin avulla, varattomien juhlien järjestäminen, lastenseimien, lastentarhojen ja lastenkotien ylläpitäminen sekä yömaja- ja turvakotitoiminta. Sosiaalisen työn puitteissa perustettiin myös muun muassa asuntoloita naisille.⁴⁷⁶

Liisa liittyi pelastusarmeijaan ja kävi pelastusupseerikoulutuksen. Pelastusarmeija merkitsi Liisalle lähimmäisenrakkautta, jota toteutettiin pyyteettömällä toisen ihmisten palvelemisella. Pelastusarmeijalainen oli kuuliainen Jumalalle ja armeijalle. Pelastusupseerin tuli olla valmis jättämään perheensä ja matkustamaan sinne, mihin komennus annettiin. Niinpä helsinkiläinen Liisakin työskenteli esimerkiksi Porvoossa ja Äänekoskella. Arvoasteikossa ylempänä olevaa upseeria tuli ehdottomasti kunnioittaa ja osoittaa hänelle kuuliaisuutta, vaikka aina henkilösuhteet eivät olleetkaan helppoja. Myös koulutuksessa korostettiin omistautumista asialle. Kadettien koulutukseen kuului muun muassa Sotahuutojen myyntiä. Koulutus tapahtui internaattityyppisissä olosuhteissa ja pelastusarmeijalaiselta edellytettiin 1930-luvun lopun tulotaso huomioden joksikin suurta taloudellista panosta. Univormun tarvikkeet ja muut tarvittavat asusteet ja tavarat maksoivat melkoisesti.⁴⁷⁷

Liisa kiittelee saaneensa Pelastusarmeijalta runsaasti eväitä elämäänsä. Kertoessaan paluustaan työelämään 1950-luvun loppupuolella kotona vietettyjen vuosien jälkeen, hän mainitsee erityisesti Pelastusarmeijan koulutuksen merkityksen voiman lähteenä. Pankissakin, jonne hän päätyi töihin, tarvittiin Liisan mukaan palvelualltiutta ja työpaikan tulehtuneista ihmissuhteista selvitettiin lähimmäisenrakkautta avulla.⁴⁷⁸

Uravalinnat olivat samalla myös siveellisiä elämänvalintoja. Ammatin tuli olla naiselle sovelias ja noudattaa naiselle asetettua ihannetta. Esimerkiksi Aino

⁴⁷³ 'Aino' 1917. SKS KRA. Toimihenkilöt 27: 4. 1987A, 2.

⁴⁷⁴ 'Aino' 1917. SKS KRA. Toimihenkilöt 27: 4. 1987A, 2; 'Liisa' n. 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 7: 18. 1987.

⁴⁷⁵ 'Aino' 1917. SKS KRA. Toimihenkilöt 27: 4. 1987B, esim. 4-5, 10, 14, 22.

⁴⁷⁶ Nieminen, H. 1989, 34-35, 50-51, 102-119; Könönen, E. 1964, 201-214, 332-337.

⁴⁷⁷ 'Liisa' n. 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 7: 18. 1987; Nieminen, H. 1989, 141-149.

⁴⁷⁸ 'Liisa' n. 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 7: 18. 1987.

halusi sairaanhoitajaksi, koska halusi auttaa ja palvella.⁴⁷⁹ Sairaanhoitajan ammatti, jota pidettiin kutsumusammattina, olikin eräs ensimmäisistä naiselle soveliaiksi katsotuista työtehtävistä. Sairaanhoitajana naisen ajateltiin voivan toteuttaa luonnollista kutsumustaan hoivata, huolehtia ja auttaa lähimmäisiään. Sairaanhoitajien kouluttaminen alkoi diakonissalaitoksen kautta, sillä sairaanhoito ymmärrettiin osaksi diakoniatyötä. Osaltaan tämä sairaanhoidon liittäminen osaksi diakoniatyötä voimisti sairaanhoidon kutsumusluonnetta.⁴⁸⁰ Aino sai sairaanhoidon koulutusta Oulun diakonissakodissa.⁴⁸¹ Siten hän liittyi 1800-luvulla alkaneeseen diakonissakoulutuksen saaneiden sairaanhoitajien ketjuun. Varsin pian sairaanhoitajia ryhdyttiin kouluttamaan myös diakonissalaitoksen ulkopuolella muun muassa erilaisten kurssien muodossa.⁴⁸² Ammattiin liitetty lähimmäisenrakkauden ja kutsumuksen eetos on säilynyt vahvana koko 1900-luvun ajan.⁴⁸³ Ainokin korostaa ammattinsa kutsumusluonnetta. Se oli työ, jota ei valittu kevyin perustein. Hän myös huomauttaa, ettei sairaanhoitajaksi pääsyt kuka tahansa.⁴⁸⁴

Liisa osallistui lapsena partion toimintaan. Partio oli maailmansotien välisenä aikana selvästi kaupunkilaislasten harrastus. Partion varhaiseen ideologiaan kuului suunnata toiminta kaupunkilaispoikien (ja -tyttöjen) pelastamiseen kaupungin turmiolliselta vaikutukselta. Partion toiminnassa oli keskeistä kristillinen kasvatustyö, jonka tavoitteena oli kristillisen yhteisöelämän perusteiden tukeminen ja vahvistaminen.⁴⁸⁵ Partio toiminnan kristillinen pohja näkyi myös siinä, että partiotoimintaa harrastettiin Nuorten Naisten ja Nuorten Miesten Kristillisten yhdistysten piirissä samoin kuin Pelastusarmeijan suojissa.⁴⁸⁶ Liisa ja hänen veljensä esimerkiksi kuuluivat Pelastusarmeijan partioon.⁴⁸⁷ Partion ideologiaan kuului lähimmäisenrakkauden, palvelemisen ja kuuliaisuuden edistäminen nuorison keskuudessa. Nämä ominaisuudet myös kirjoittajat liittivät partiolaisuuteen. Heistä oli kertomansa mukaan hauskaa suorittaa partiotehtäviä, joihin kuului lähimmäisten palvelemista ja auttamista.⁴⁸⁸

Lotta Svärd, Partio ja Pelastusarmeija olivat kristilliseltä arvomaailmaltaan lähellä toisiaan. Käytännössä tämä näkyi erityisesti sotavuosina, jolloin kaikki kolme mainittua järjestöä toimivat rinta rinnan yhteiskunnallisessa palvelutyös-

479 'Aino' 1917. SKS KRA. Toimihenkilöt 27: 4. 1987.

480 Ala-Haavisto, R. 1985, 162, 165, 168, 170-171; Tallberg, M. 1991; Sorvettula, M. 1998.

481 'Aino' 1917. SKS KRA. Toimihenkilöt 27: 4. 1987A, 1-2; Mustakallio, H. 2001.

482 Sairaanhoitajakoulutuksesta yleensä Sorvettula, M. 1998; Tallberg, M. 1991; Koulutusorganisaatioiden historiasta ja koulutuksesta paikallisella tasolla ks. esim. Havanto, A. M. 1989; Yli-Häyrinen, P. 1993; Vuorio, K. 1996; Manninen, K. & Mertakoski, M. & Sarvikas, A. 1998.

483 Paldanius, A. 2002, passim.

484 'Aino' 1917. SKS KRA. Toimihenkilöt 27: 4. 1987 Sairaanhoitajien koulutuksesta ks. Tallberg, M. 1991; Sorvettula, M. 1998.

485 Halmesvirta, A. 1997, 10-12.

486 Halonen, K. et al. (toim.) 1996, 91; Paavilainen, M. 1994, 19; Halmesvirta, A. 1997, 15; Savunen, L. 1999, 33; Tolin, V. 1987, 88-90; Vesikansa, O. 1960, 16.

487 'Liisa' n. 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 7: 18. 1987.

488 'Liisa' n. 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 7: 18. 1987; 'Edith' 1915. SKS KRA. Toimihenkilöt 38: 93. 1987.

sä. Rauhan aikana järjestöjen toimintakentät olivat kuitenkin selvemmat. Lotta Svärd keskittyi ensisijaisesti suojeluskuntajärjestön tukemiseen hoitamalla muun muassa sen muonitusta. Partion toiminta keskittyi selvästi enemmän lapsi- ja nuorisotyöhön ja siksi moni nuori partiolaistyttö liittyikin myöhemmin Lotta Svärdiin. Pelastusarmeijan toiminta keskittyi järjestön kristillis-sosiaalisen linjan mukaisesti muita järjestöjä enemmän sosiaaliseen työhön ja heikompisoisten tukemiseen. Silti myös lotat ja partiolaiset harjoittivat sosiaalista avustamista, johon kuului muun muassa joulupakettien jakamista ja kummilapsista huolehtimista. 1930-luvun laman aikana lotat olivat järjestämässä joukkoruokailuja työttömille.⁴⁸⁹

Muonitustehtävissä lotat toimivat samalla kentällä Martta-järjestön kanssa. Muita Lotta Svärdiä lähelle tulleita järjestöjä ja organisaatioita olivat Suomen punainen risti, diakonialiiike ja Sotilaskotiliitto, joista jälkimmäinen keskittyi toimimaan armeijan piirissä. Näiden järjestöjen kanssa Lotta Svärd milloin kilpaili, milloin teki yhteistyötä. 1920- ja 30-luvuilla jäi esimerkiksi lääkintälottien toiminta käytännössä lähinnä harjoitteluun ja kouluttautumiseen, kun punaisen ristin väki keskittyi huolehtimaan terveydenhuollon vapaaehtoistoiminnasta. Sen sijaan muonitustehtäviä lotat saivat erityisesti suojeluskunnalta. Diakonia-toiminta keskittyi ennen kaikkea sosiaaliseen vastuunkantoon vähempiosaisista. Se piti sisällään sekä terveydenhuollollista että avustustoimintaa.⁴⁹⁰

Useimmat kirjoittajista toimivat Lotta Svärdissä. Kaarina oli mukana toiminnassa alusta lähtien, nuorimmat liittyivät järjestöön vasta toisen maailmansodan kynnyksellä. Lotta Svärdissä olivat Kaarinan lisäksi mukana Aune, Edith, Kerttu ja Inkeri. Kirjoittajat eivät yleensä perustele liittymistään lottiin. He eivät myöskään kirjoita toiminnastaan järjestön piirissä kovin paljon. Poikkeuksen tekee Kaarina, joka kertoo lottatyöstään kotirintamalla. Syytä vaitonaisuudelle voi hakea siitä, että lottajärjestöön liitettiin omaelämäkertakilpailun toteuttamishetkellä 1980-luvun puolivälissä vielä negatiivisia merkityksiä, jotka olivat peräisin sodan päättymistä seuranneilta vuosilta, jolloin sotien välisen ajan isänmaalliseksi katsottava toiminta oli poliittisista syistä pannassa ja järjestöt lakkautettiin. Vaikka Lotta Svärd itsessään ei ollut militaristinen järjestö, se kytkettiin valvontakomission katsannossa yhteen suojeluskunnan kanssa. 1980-luvun puolivälissä lottien rehabilitointi ei vielä ollut toteutunut, joten siihen kuulumista ei ole haluttu korostaa. Tämä on näkynyt aiemmin myös muissa aineistoissa.⁴⁹¹

Kirjoittajat kuitenkin korostavat ensisijaisesti lottatoiminnan isänmaallista puolta, vaikka järjestöllä oli myös vahva kristillinen arvomaailma. Lotta Svärdiä

⁴⁸⁹ Savunen, L. 1999, 66; Könönen, E. 1964, 348-368; Koskimies, A. & Koskimies, R. 1964; Vesikansa, O. 1960, 16-19, 36; Pirhonen, P. 1979; Lukkarinen, V. 1981; Kataja, A. 1986; Nieminen, H. 1989; Sulamaa, K. 1999.

⁴⁹⁰ Eri naisjärjestöjen panoksesta sota aikana ks. Haltia, M. 1949; Kansanaho, E. 1960; Kansanaho, E. 1967; Rosén, G. 1977; Ollila, A. 1993; Vanonen, A. 1996; Mustakallio, H. 1999; Sulamaa, K. 1999; Markkola, P. 2002.

⁴⁹¹ Esim. Peltonen, E. 1994.

tutkinut Kaarle Sulamaa onkin luonnehtinut lottia nationalistisiksi nunniksi.⁴⁹² Omaelämäkertoista käykin ilmi, että ensisijaisena lottiin liittymisen syynä kirjoittajat näkivät järjestön isänmaallisen tehtävän. Monet seikat vaikuttavat siihen, että lottajärjestö mielletään niin vahvasti isänmaalliseksi järjestöksi, että sen toiminnan kristillinen arvoperusta jää vähemmälle huomiolle. Ensinnäkin järjestö sai alkunsa vuoden 1918 tapahtumien yhteydessä valkoisen armeijan huoltoa järjestäneiden naisten piirissä. Järjestön perustajat ja jäsenet liittivät sen synnyn siten näkemykseen vapaussodasta ja voitetusta itsenäisyystaistelusta. Toiseksi järjestö oli likeisessä yhteydessä suojeluskuntaan, joka oli militaristinen isänmaallinen järjestö. Kolmanneksi lottien toiminta huipentui ponnisteluihin talvi- ja jatkosodan aikana, jolloin isänmaan nähtiin olevan suuressa vaarassa. Neljänneksi järjestö lakkautettiin sodan jälkeen samassa yhteydessä, jossa suojeluskuntakin.⁴⁹³

4.2 Siveellisyyden vuoksi

Omaelämäkerrat ovat kertomuksia siveellisen elämän tavoittelusta. Kirjoittajat korostavat mieluusti elämänvalintojensa siveellisyyttä ja kertovat eläneensä ylipäänsä kunnollisen elämän. Joissakin elämäkertoissa nousee esille siveellisen kilvoittelun teema. Elämä on isoamista kohden siveellistä eli eettistä ja moraalista ihannetta. Sitä tavoitellessaan kirjoittajat ovat joutuneet arvioimaan itseään ja valintojaan sekä asettamaan asioita tärkeysjärjestykseen.

Siveellisyyden noudattaminen elämässä oli pitkälti yleisesti hyväksytyjen normien, tapojen ja katsantokantojen omaksumista oman elämän ohjenuoraksi. Normien noudattamisessa oli kyse muustakin kuin vanhempien kunnioittamisesta ja tottelemisesta tai lainkuuliaisuudesta. Yhteiskunnassa ja kulttuurissa vallitsi runsaasti kirjoittamattomia sääntöjä, tapoja ja käsityksiä oikeanlaisesta tavasta elää ja olla. 1900-luvun alkupuolen Suomea on tässä suhteessa pidetty kulttuuriltaan jokseenkin homogeenisena ja yhtenäisenä. Käytännössä tämä yksilön kannalta tarkoitti sitä, ettei oikeanlaiseksi koetusta tavasta elää ja olla saanut poiketa liiaksi. Omaelämäkerrat ovatkin yleensä ottaen kertomuksia kultaisesta keskitiestä. Tasaisesta elämästä, jonka tarkoituksena ei ollut herättää huomiota sen paremmin positiivisessa kuin negatiivisessakaan mielessä.

Aunen omaelämäkerta on kertomus siitä kuinka rajaseudun ankeissa ja vaikeissa olosuhteissa oli mahdollista elää siveellistä naisen elämää. Aune kertoo kuinka hän sairaanakin otti vastuun perheestä, kun kaikki sen jäsenet olivat sairastuneet angiinaan. Sota-aikana olot rajaseudulla olivat tavallistakin hankalammat. Aune tuo esille puhtauteen sekä tuhoeläimiin, kuten rottiin, torakoihin ja täihin liittyviä ongelmia. Aune käsittelee myös sukupuolisiveyttä muita kir-

⁴⁹² Sulamaa, K. 1999; Sulamaa, K. 2001; Sulamaa, K. 2002; Fanni Luukkosesta ja hänen ideologisesta roolistaan Bäckström, M-L. 1993; Helmi Arneberg-Pentistä ks. Latva-Äijö, A. 1998.

⁴⁹³ Koskimies, A. & Koskimies, R. 1964.

joittajia enemmän. Tähän saattaa vaikuttaa se, että Aunen koti oli alueella, joka evakuoitiin kahdesti, ensin talvisodan aikana ja uudelleen jatkosodan lopulla. Olot alueella olivat sekavat, sillä osa taloista oli jouduttu tuhoamaan, koska niitä ei haluttu jättää viholliselle. Väli rauhan aikana väestö palasi alueella vähitellen. Kunnan palveluksessa ollut Aune joutui muun muassa asumaan samassa talossa miespuolisten työtovereidensa kanssa. Koska alue oli lähellä rintamaa, liikkui siellä myös paljon sotilaita. Aunella oli sekä työnsä että asuinseutunsa vuoksi paljon kosketuksia miespuoliseen väestöön.⁴⁹⁴

Aiemmissa tutkimuksissa on todettu samansuuntainen ilmiö: ne naiset, jotka sota-aikana työskentelivät miesten ympäröiminä, kuten esimerkiksi lotat, tai joutuivat muista syistä enemmän kosketuksiin miesten kanssa, kuten evakot, käsittelevät sukupuolten välisiin suhteisiin liittyviä kysymyksiä enemmän ja avoimemmin kuin muut naiset. Myös koulutus lisää valmiutta puhua sukupuolten välisiä suhteita ja seksuaalisuutta koskevista kysymyksistä. Tämän on arvioitu johtuvan siitä, että aihepiiri koskettaa heitä heidän kokemustensa vuoksi läheisemmin.⁴⁹⁵ Aunen kohdalla kaikki tekijät koulutusta lukuun ottamatta toteutuvat ainakin osittain. Vaikka Aunen koulutus jäi suhteellisen alhaiseksi, joutui hän työnsä puolesta ja lottana toimimaan miehissä ympäristössä ja kohtaamaan hyvin monenlaisia ihmisiä ja tilanteita. Samoin tapahtui hänen joutuessaan muiden suomussalmelaisten mukana evakkoon. Säännönmukaisuus ei silti kaikkien kohdalla päde. Omasta aineistostani löytyy myös poikkeuksia. Niin Kaarina kuin Inkerikin käsittelevät sukupuolikysymystä omaelämäkerroissaan hyvin vähän, vaikka kumpikin toimi rintamalottana jatkosodan aikana ja Kaarina oli lisäksi korkeasti koulutettu.⁴⁹⁶

Aikakauden mentaliteettiin ei kuulunut puhua seksuaalisista suhteista. Naiset eivät mielestään kaivanneet seksuaalisuhteita. Mikäli he olivat kihloissa tai naimisissa, niin he toki odottivat puolison tapaamista ja kirjeitä. Naisten suhtautuminen miehiin oli pääsääntöisesti luottavaista, vaikkakin varovaista. Tärkeää oli huolehtia siitä, ettei puheita päässyt syntymään. Miesvaltaisissa ympäristöissä työskennelleiden järjestöjen edustajilta edellytettiin kovaa siveellistä kuria. Naisten kohtelu oli muistelmien mukaan asiallista ja kunnioittavaa, mutta jonkin verran sukupuolista häirintää esiintyi, sillä esimerkiksi sairaanhoitajat anoivat matkustuslupaa toiseen luokkaan, jossa matkustivat muun muassa upseerit ja vaunuissa oli enemmän tilaa.⁴⁹⁷

Elina Haavio-Mannila on tutkinut naisten sukupuolten välisiä suhteita sota-aikana koskevaa muisteluaineistoa. Hän on todennut, että sota-aikana tarjoutui aiempaa selvästi enemmän mahdollisuuksia sukupuolten väliseen tutustumiseen. Suhtautuminen naisiin säilyi kuitenkin asiallisena. Tutustumismahdollisuuksia lisäsivät ilmapiirin muuttuminen aiempaa välittömämmäksi, myös ventovieraiden kanssa ryhdyttiin helpommin juttusille, naisten siirtyminen en-

⁴⁹⁴ 'Aune' 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 8: 27. 1987.

⁴⁹⁵ Haavio-Mannila, E. 1994, 280-284.

⁴⁹⁶ 'Kaarina' 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987; 'Inkeri' 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 4: 131. 1987.

⁴⁹⁷ Karvinen-Kopteff, O. 1994, 124, 127.

tistä suurempaan vastuuseen työstä kotirintamalla sekä osallistuminen myös rintamalla tai sen läheisyydessä tehtyyn työhön, saksalaisten joukkojen ja esimerkiksi ruotsalaisten vapaaehtoisten oleskelu maassa, sotilaiden oleskelu siviilialueilla, yhteiskuntaluokkien välillä tapahtunut lähentyminen, vilkas kirjeenvaihto ja kirjeenvaihtotovereiden välittäminen sekä siirtolaisuus (evakot).⁴⁹⁸

Aunen omaelämäkerrassa tulevat esille sekä kohtaamiset saksalaisten sotilaiden että siviilialueilla oleskelevien sotilaiden kanssa.

”Eräänä sunnuntaina olin kävelemässä metsäpolulla lähellä kunnantointoa, kun vastaan tuli kornetti ratsullaan ja toinen upseeri polkupyörällä. Luulivat kai metsänneidoksi. Pyysivät vettä janoonsa. Tokihan vettä löytyi. Olin menossa töihin ja pihassa oli kaivo. Halusivat nähdä työpaikkani. Menimme mökkiin ja kerroin että minun on saatava nämä listat valmiiksi huomisaamuksi. He ilmoittautuivat heti apuhommiin ja niin saatiin äitiys ym. -listat valmiiksi ennätysvauhdissa. Pojat ehdottivat vastavuoroisuutta, minun lähteä katsomaan heidän työpaikkaansa. Eipähän minulla ollut vastaansanomista. Kävin hakemassa polkupyöräni, kornetti vaihtoi ratsunsa pyörään ja niin ajelimme heidän majapaikkaansa n. 6 km päässä olevaan kurimoon. Siellä pantiin grammari soimaan. Pojat tilasivat kahvit keittiölotilta. Mutta kun kahvintuoja, tuttu vanhempi rouva, katsoi minua silmiin, tajusin äkisti tilanteen. Join kahvin, kiitin ja sanoin lähteväni heti takaisin ja saattajaa en tarvitse. Seuraavan kerran näin herra kornetin myöhään syksyllä, ollessani sulhaseni moottoripyörän ”vyötäröruusuna” (olimme julkaisseet kihlauksemme 20-vuotissyntymäpäivänäni). Ei kornetti edes päivää sanonut – mutta eipä ollut mitään selvittelemistäkään.”⁴⁹⁹

Kertomuksessa tulee esille perusluottavaisuus ja viattomuus, jolla toisen sukupuolen edustajiin suhtauduttiin. Kuvatessaan ”pakoan” nuorten miesten kynsistä, Aune viittaa aikakauden suhtautumiseen seksuaalisuuteen. Vanhemman ja kokeneemman naisen vihje sai Aunen säikähtämään ja pelastamaan kunniansa toisten ihmisten silmissä. Naisten siveellinen selkäranka sekä sen taustalla olleet kotikasvatus ja vahvat periaatteet auttoivat naisia selviytymään tämänkaltaisista lähentely-yrityksistä.⁵⁰⁰

Saksalaisten kohtaamiseen Aune viittaa kahteen otteeseen. Hän kertoo itse törmänneensä vetäytyviin saksalaisiin sodan loppuvaiheissa. Sisarensa Aune kertoo joutuneen huomattavasti suuremman haasteen eteen. Hän joutui yhdessä toisten nuorten naisten kanssa kuljettamaan evakoidun karjan halki alueen, jolla majaili saksalaisia sotilaita. Kumpikin kohtaaminen sujui lopulta asiallisesti.⁵⁰¹ Pohjois-Suomessa, jonne oli sijoittuneena runsaasti saksalaisia joukkoja, siviilien ja saksalaisten väliset suhteet olivat jossain määrin ristiriitaiset. Yhtäältä saksalaisten kanssa oltiin yhteydessä, toisaalta osa naisista kertoo pelänneensä sotilaita.⁵⁰²

Seksuaalisuuden sääntely oli sotien välisenä ja sota-aikana vielä jokseenkin tiukkaa, vaikka sota-ajan onkin todettu jossain määrin murentaneen kont-

⁴⁹⁸ Haavio-Mannila, E. 1994, 282-290.

⁴⁹⁹ ’Aune’ 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 8: 27. 1987, 15.

⁵⁰⁰ Haavio-Mannila, E. 1994, 297, 300-304.

⁵⁰¹ ’Aune’ 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 8: 27. 1987, 15, 22.

⁵⁰² Suhteista saksalaisiin sotilaisiin ks. Virolainen, K. 1999, 77-78, 81-83, 87-90; Myös Lähteenmäki, M. 1999; Junila, M. 2000.

rollia.⁵⁰³ Esimerkiksi Liisan vanhemmat asettivat lapsilleen tiukat säännöt heidän aloittaessaan seurustelun.⁵⁰⁴ Suhteellisen pienissä yhteisöissä kansalaiset saattoivat valvoa toisiaan. Vanhemmat asettivat nuoremmille tiukkoja sääntöjä sekä katsoivat muutenkin perään. Koska ehkäisy ei vielä ollut yleistynyt, toimi myös raskauden pelko merkittävänä seksuaalisia suhteita rajoittavana tekijänä. Useimmat naiset olivat myös omaksuneet tiukat normit ja noudattivat niitä vapaaehtoisesti.⁵⁰⁵

Sen lisäksi, että (sukupuoli)siveys tarkoitti pidättäytymistä⁵⁰⁶ sukupuoli-sesta kanssakäymisestä ennen avioliittoa, sukupuolisiveellinen nainen ei käyttäytymisellä antanut mitään aihetta epäillä siveyttään. Sodan aikaan Aune työskenteli Suomussalmen kunnankirjurina, mikä käytännössä tarkoitti elämää lähellä rintamaa. Kesällä 1940 Aune tapasi kouluajoilta tutun naapurinpojan, joka oli menossa tapaamaan sisartaan, joka työskenteli lottana rajan pinnassa. Koska heillä molemmilla oli sama matka, he kävelivät yhtä matkaa lottakanttiinille. Lotat olivat kuitenkin iltalomaa viettämässä ja pimeä yllätti kulkijat. He joutuivat yöpymään kahdestaan kanttiinin lattialla. Aune korostaa huolellisesti, että he nukkuivat kuin sisko ja veli. Molemmilla oli oma sydänystävänsä, eikä kummallekaan Aunen mukaan tullut mieleen pettää heitä.⁵⁰⁷

Liisa joutui pelastusarmeijassa toimiessaan jakamaan lehtiä helsinkiläisissä ravintoloissa. Osa niistä oli huonomaineisia ja Liisa joutui kovettamaan mielensä uskaltautuakseen niihin sisälle. Hän paheksui näissä ravintoloissa käyviä asiakkaita ja järkyttyi, kun tapasi niissä työtovereitaan työpaikalta, jossa hän silloin kävi päivisin töissä. Liisan tarinassa korostuu muutenkin viattomuus, sillä hän kertoo, ettei laisinkaan huomannut tulevan miehensä ihastusta itseensä ennen kuin tämä tunnusti asian.⁵⁰⁸

Sota-aikana avioliitoja solmittiin toisinaan hyvinkin lyhyen tai muuten vähäisen tutustumisen perusteella.⁵⁰⁹ Kirjoittajista avioituivat sota-aikana Aune, Edith, Kerttu ja Liisa. Ainon omaelämäkerrasta ei käy ilmi milloin hän solmi avioliiton, mutta se lienee tapahtunut joko sota-aikana tai pian sodan päättymisen jälkeen.⁵¹⁰

Aune kuvailee avioliittoaan sota-ajan avioliitoksi. Hän oli tavannut tulevan puolisonsa syksyllä 1939 ja seurustelu oli tapahtunut poikkeusaikana, jol-

⁵⁰³ Sota-ajan seksuaalimoraalista Virolainen, K. 1999, 101; Lähtenmäki, M. 1999, 122-127; Junila, M. 2000, 263-277; Haavio-Mannila, E. 1994, passim.

⁵⁰⁴ 'Liisa' n. 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 7: 18. 1987.

⁵⁰⁵ Lähtenmäki, M. 1999, 126-127; Sukupuolimoraalista ks. myös Nieminen, H. 1993; Haavio-Mannila, E. 1994; Karvinen-Kopteff, O. 1994.

⁵⁰⁶ Pidättyvyyden polvesta, jota päähenkilötkin edustavat ks. Haavio-Mannila, E. & Kontula, O. 1997, 32.

⁵⁰⁷ 'Aune' 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 8: 27. 1987.

⁵⁰⁸ 'Liisa' n. 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 7: 18. 1987.

⁵⁰⁹ Haavio-Mannila, E. 1994.

⁵¹⁰ 'Aune' 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 8: 27. 1987, s. 15, 22; 'Kerttu' 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 22: 161. 1987; 'Edith' 1915. SKS KRA. Toimihenkilöt 38: 93. 1987; 'Liisa' n. 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 7: 18. 1987.

loin mikään ei ollut kuten normaalisti, tapaamiset olivat satunnaisia, kiireisiä⁵¹¹ ja pitivät sisällään ylimääräistä huolta toisen selviytymisestä ja turvallisuudesta:

”Sota-ajan avioliitto se oli ja se – kiitos Jumalalle – jatkuu edelleen rauhanaikaisena. Kun nyt ajattelen seurustelu-aikaamme, kysyn mitä se oli? Syksyllä 1939 YH:n aikana alkanut rakkaus. Yhdessä tulo elokuvista, kiireinen tapaaminen joskus jossakin – myöhään iltapimeällä metsäpolulla – puolituntinen ulkona IVK:sta päästyä kello 22:n jälkeen, tapaaminen pari, kolme kertaa talvisodan aikana, kahdenkeskistä hetkeä tuskin koskaan. Kenttäpostikirjeitä paljon, joissa rakastettiin palavasti. Puhumiseen ei ollut aikaa, ei tilaisuutta. Eikä siihen ole ollut aikaa myöhemminkään, näinä työn täyteisinä vaikeina vuosikymmeninä.”⁵¹²

Sota-aikana solmittuja avioliittoja leimasi myöhemminkin ajan täyttyminen työllä. Myös Kertun kuvaus toisesta sodan jälkeen solmitusta avioliitostaan on työntäyteinen. Elämän täyttyminen työllä myös sodan jälkeen jälleenrakennuksen aikana leimasi sodan kokenutta sukupolvea laajemminkin.⁵¹³ Jatkuva ahkerointi saattoi koetella myös perhesuhteita. Vanhemmat ja lapset jäivät vieraisiksi toisilleen ja puoliset eivät ehtineet tutustua toisiinsa edes sodan jälkeen.⁵¹⁴

Ensimmäisen, puolison kaatumiseen päättyneen, avioliiton Kerttu solmi välirauhan aikana. Hän oli seurustellut miehensä kanssa jo ennen sotaa, mutta sota-aika joudutti avioitumista.

Sitten tuli maaliskuu ja sodan loppu. Tulitauon jälkeiset päivät olivat tukalia, paitsi ankarat rauhan ehdot oli tuskaa siitä, ettei kirjettä rintamalta tullut pitkään aikaan. Mieltä kalvoi ajatus, että onko sodan viime hetkillä sulhaseni saanut uhrata henkensä. Tulipa se kirje kuitenkin viimein, evakuointi oli sekoittanut postin kulun. Sulhaseni ei kuitenkaan päässyt kotiutumaan, sillä naimisissa olevat kotiutettiin ensin. Kun jo kesä alkoi lähestyä, eikä hänen kotiinpääsystään ollut tietoa, tuli siinä ajatus avioitua jo, vaikka opinnot olivat kesken ja toimeentulosta ei ollut tietoakaan. Minunhan palkkani oli aivan mitätön... Toimeen tartuttiin, ja kesäkuun 16 p:nä kotipitäjäni, Oriveden kirkon alttarin edessä rippipappini vihki meidät avioliittoon. Kotiini oli saatu järjestettyä pienet juhlat lähiomaisillemme.”⁵¹⁵

Huoli sulhasesta ja molemminpuolinen jatkuva odotus sai parin avioitumaan, vaikka avioliiton taloudelliset edellytykset eivät vielä olleetkaan Kertun mukaan parhaat mahdolliset. Haavio-Mannilan mukaan sota-ajan avioliitot poikkesivat jossain määrin rauhan aikana solmituista. Ne solmittiin aiempaa useammin elämän epävarmuuden vuoksi. Avioliitto toi tullessaan sekä emotionaalista ja sosiaalista että taloudellista turvallisuutta, sillä avioituminen mahdollisti joidenkin taloudellisten etujen saamisen. Sota-ajan liitot solmittiin myös lyhyempien tuttavuuksien perusteella.⁵¹⁶ Tilastojen mukaan ne päättyivät eroon keskimääräistä useammin.

”Viimeisenä sotavuonna menin naimisiin. Menin naimisiin mennäkseni naimisiin. Halusin elää naisen elämää kaikesta huolimatta, perustaa perheen, saada lapsia.

⁵¹¹ Seurustelusta sodan aikana ks. Haavio-Mannila, E. 1994, 312-316.

⁵¹² 'Aune' 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 8: 27. 1987, 18.

⁵¹³ Roos, J. P. 1987.

⁵¹⁴ Ormio, L. & Porio, A. 2001, 64, 231-232.

⁵¹⁵ 'Kerttu' 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 22: 161. 1987, 7-8.

⁵¹⁶ Haavio-Mannila, E. 1994.

Niinhän niin monet sota-ajan avioliitot solmittiin. Olin päättänyt vastata myöntävästi ensimmäiselle, joka ehdottaisi minulle avioliittoa.”⁵¹⁷

Edith solmi avioliiton voidakseen elää naisen elämää. Hänen ensimmäinen sulhasensa oli kaatunut jatkosodan alussa ja Edith haki avioliitosta turvallisuutta. Avioliitto päättyi eroon, eikä Edith avioitunut enää toistamiseen. Sota-aikana solmituista avioliitoista päättyi jo kahden vuoden jälkeen eroon 18.8 promillea. Luku oli yli kymmenkertainen verrattuna ennen sotia solmittuihin avioliittoihin. Eron jälkeen ei useinkaan avioituttu uudelleen.⁵¹⁸

Sosiaalisen kontrollin asettamien normien noudattaminen vaati itsekuria. Moni kirjoittaja korostaa itsekurin merkitystä ja mainitsee ainakin epäsuorasti halunneensa kehittää itsekuria. Itsekurin lisäksi moni kertoo yrittäneensä parantaa mielensä taipuisuutta. Siveellinen kilvoittelu piti sisällään oman tahdon taivuttamisen sekä ulkoiseen että sisäiseen kuriin. Esimerkiksi Liisa oli mielestään liian omapäinen ja joutui jatkuvasti kamppailemaan välttyäkseen syyllistymästä itsepäisyyden paheeseen.⁵¹⁹

Raittius ja kieltäytyminen alkoholista olivat osoitus itsekurista. Useimmat kirjoittajista kuitenkin puhuvat pikemminkin kohtuudesta kuin absolutismista.⁵²⁰ Alkoholin lisäksi kohtuullisuus koski myös kaikkea muuta kuluttamista ja omistamista. Ihmisen tuli kuluttaa ja omistaa vain tarpeellinen määrä. Turha yllisyys oli pahasta.⁵²¹ Vaikka omaelämäkerrat henkivätkin kohtuullisuuden arvotusta, ei niissä käsitellä kysymystä siitä missä kulkivat kohtuuden rajat. Pienen vihjeen asiasta antaa Kerttu, joka yhtäältä hieman puolustelemaan toisaalta ylpeään sävyyn kertoo perheensä hankinnoista 1950- ja 1960-lukujen aikana. Niihin kuuluivat sekä auto että kesämökki.⁵²² Kertun puolusteleavasta sävystä voi päätellä, että kesämökin ja auton ostaminen ei vielä kuulunut aivan jokapäiväisiin hankintoihin ja niitä pidettiin jossain määrin yllisyytenä.⁵²³

Itsekurin kehittäminen oli sekä hengen että ruumiin kehittämistä. Ruumiista saattoi kehittää pitkällä patikkamatkoilla, voimistelulla ja muulla urheilulla.⁵²⁴ Hengen ravintoa ja kehityksineksia kirjoittajat kertovat etsineensä erilaisista harrastuksista, niitä olivat kuorolaulu ja maalaaminen sekä kirjallisuus.⁵²⁵ Lisäkoulutuksen hankkiminen ja ammattitaidon kohottaminen ja ylläpitäminen erilaisten kurssien avulla oli monille suorastaan kunnia-asia. Esimerkiksi Maria kertoo paljon käymistään kursseista ja kielten opiskelustaan, joka

⁵¹⁷ ‘Edith’ 1915. SKS KRA. Toimihenkilöt 38: 93. 1987, 14.

⁵¹⁸ Tunkelo, A. 1951, 105-118. Avioitumisesta turvan hakemisena ks. Haavio-Mannila, E. 1994, 317; Avioitumiskäyttäytymisestä ennen toista maailmansotaa ks. Pitkänen, K. 1981.

⁵¹⁹ ‘Liisa’ n. 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 7: 18. 1987.

⁵²⁰ ‘Liisa’ n. 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 7: 18. 1987.

⁵²¹ Kuluttamisesta ja kulutuskulttuurin muutoksista ks. Heinonen, V. 1998, 1999 ja 2000.

⁵²² ‘Kerttu’ 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 22: 161. 1987, 7-8.

⁵²³ Heinonen, V. 2000; Bergholm, T. 2001.

⁵²⁴ Esim. ‘Maria’ 1917. SKS KRA. Toimihenkilöt 35: 152. 1987; ‘Liisa’ n. 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 7: 18. 1987; ‘Inkeri’ 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 4: 131. 1987.

⁵²⁵ ‘Aune’ 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 8: 27. 1987; ‘Edith’ 1915. SKS KRA. Toimihenkilöt 38: 93. 1987.

osoittautui hyödylliseksi myös työelämässä. Maria myös uskaltautui matkustamaan vuodeksi Skotlantiin oppiakseen paremmin englantia. Siellä hän työskenteli erään lääkärin perheessä keittäjänä.⁵²⁶

Työn kunnioittaminen oli keskeistä ja se näkyy omaelämäkertoissa. Mitään työtä ei saanut väheksyä ja kaikki työtehtävät tuli suorittaa ripeästi ja niin hyvin kuin kykeni. Kirjoittajat korostavat yrittäneensä aina olla ahkeria. Työtä myös kuvataan nautintona. Hyvin suoritetusta työstä jää hyvä mieli.⁵²⁷

Opettajana toimineet Kaarina ja Edith ottivat vakavasti roolinsa esikuvina⁵²⁸. Erityisesti Kaarinalle opettajuus oli ennen kaikkea esimerkkinä toimimisesta. Opettajan tuli kaikissa toimissaan olla tietoinen omasta asemastaan, häneen kääntyvistä katseista ja odotuksista. Myös lottana toimimista kuvatessaan hän painottaa esikuvan kasvattavaa merkitystä. Lotat järjestivät lentorykmentin miehille joulujuhlan. *"Kun juhlapäivä tuli, alakerran ruokahuoneessa seisoskeli miehiä. Pyysin heitä nostamaan pöytiä ja tuoleja ylös juhlasaliin. Kukaan ei jämähtänyt. Hairasin pitkän penkin kainalooni ja vein sen juosten rappuja saliin. Äkkiä pöydät ja penkit lähtivät liikkeelle."*⁵²⁹

Opettajan työtä pidettiin jossain määrin kutsumusammattina ja opettamiseen liitettiin velvoittava vastuu tulevaisuuden toivoista. Opettaja toimi eräänlaisena kansakunnan edun valvojana. Kaarina kuvailee oppikoulunopettajan tehtäviään ylevin sanakäntein. Hän korostaa, että opettajana hänellä oli suuri vastuu sekä valta vaikuttaa nuoriin ja heidän tulevaisuuteensa. Kaarina pitää opettajan työssä eettistä ja moraalista kasvatusta vähintäänkin yhtä tärkeänä kuin tiedollista opettamista.⁵³⁰

Kuvaamataidon ja tyttöjen liikunnanopettajana toiminut Edith kertoo pitäneensä työstään. Opettamiseen hänen suhtautumisensa ei kuitenkaan ole yhtä ylevää ja isänmaallista kuin Kaarinan. Edithin omat vanhemmat olivat kansakoulunopettajia. Hänen isänsä kuitenkin kuoli Edithin ollessa pieni ja äiti joutui koville elättäessään perhettään. Edithin elämäkerrassa näkyikin realistinen suhtautuminen opettamiseen – opettaminen on työtä siinä missä mikä tahansa muu työ.⁵³¹

Kaikki kirjoittajista eivät suinkaan valinneet ammatillista uraansa tietoisesti, vaan pikemminkin ajautuivat työhönsä olosuhteiden seurauksena. Esimerkiksi Kerttu päätyi postiin työhön, koska hänen vanhempi sisarensa tunsu paikallisen postinhoitajan ja Kerttu puolestaan tarvitsi kipeästi töitä ja mahdol-

⁵²⁶ 'Maria' 1917. SKS KRA. Toimihenkilöt 35: 152. 1987.

⁵²⁷ 'Kaarina' 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987; 'Aino' 1917. SKS KRA. Toimihenkilöt 27: 4. 1987; 'Kerttu' 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 22: 161. 1987; 'Liisa' n. 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 7: 18. 1987; 'Aune' 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 8: 27. 1987; 'Maria' 1917. SKS KRA. Toimihenkilöt 35: 152. 1987; 'Edith' 1915. SKS KRA. Toimihenkilöt 38: 93. 1987.

⁵²⁸ Oppikoulujen opettajat 1967. 1968, 467, 570.

⁵²⁹ 'Muistelmat' 1990, 166; Ks. myös 'Kaarina' 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987.

⁵³⁰ 'Kaarina' 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987. Oppikoulujen opettajisto kasvoi nopeasti sotien välisenä aikana. Samaan aikaan opettajakunta myös naisistui. Naisopettajien määrä ylitti miesopettajien luvun lukuvuonna 1926–1927. Erityisesti yksityisten oppikoulujen opettajisto oli naisvaltaista. Kiuasmaa, K. 1982, 235–237.

⁵³¹ 'Edith' 1915. SKS KRA. Toimihenkilöt 38: 93. 1987.

lisuuden ammatinhankkimiseen.⁵³² Aune päätyi konttorityöhön, koska syrjäisellä paikkakunnalla, Suomussalmella, ei ollut kovin suurta varaa valita mitä teki. Työ oli otettava vastaan, jos sitä tarjottiin. Kunnanviraston konttoritehtävät olivat etuoikeus, josta oli syytä olla tyytyväinen.⁵³³

Inkerille työ puolestaan merkitsi toimeentuloa ja taiteelliset harrastukset todellista kutsumusta ja intohimoa. Inkerin kohdalla siveellinen valinta tarkoitti sitä, että ammatikseen hän valitsi turvallisen ja hyväksytyin konttorinalan työn ja koetti hoitaa sen niin hyvin kuin kykeni.⁵³⁴ Siveellisyys oli siis kykyä luopua omista itsekkäistä pyyteistä yleisemmän edun vuoksi. Tyttäriltä odotettiin usein järkevää ratkaisua, jonka pohjana oli tarve turvata sekä oma että perheen tulevaisuus. Jo naisten ammatillistumisen alkuvaiheessa 1800-luvun jälkipuoliskolla oli työssäkäyvälle naiselle asetettu suuri vastuu perheensä elättämisestä. Naiset pitivät usein huolen joko sisaruksistaan, heidän lapsistaan tai omista ikääntyvistä vanhemmistaan.⁵³⁵ Vielä 1920- ja 1930-luvuilla tyttäriltä odotettiin paresta nuorempien sisarusten hoidossa ja lisäansioiden hankkimisessa perheelle. Omista tavoitteista kieltäytyminen perheen edun vuoksi leimaakin sotien ja pulan sukupolvea.⁵³⁶

Sota-ajan kova työnteko jatkui sodan jälkeenkin. Moni kirjoittajista luonnehtii elämänsä sodan jälkeen olleen täynnä työtä. Toisille ahkerointi oli oma valinta, joillekin taas olosuhteista johtuva pakko. Aune ja Liisa joutuivat palaamaan kotoa työelämään miestensä sairastumisen vuoksi⁵³⁷. Se tarkoitti työtaakan kaksinkertaistumista, sillä kodinhoitokin oli edelleen heidän vastuullaan.

”Syksyllä olikin sitten toiminnan aika. Minun piti saada työpaikka ja nopeasti. Sukulaismies aikoi järjestää minulle talonmiehen paikan Kirkkotorin vanhalle koululle, jossa oli puulämmitys. Sanoin että voimani eivät riitä sellaiseen. Silloinen lääninhallituksen kansliapäällikkö... (entinen Kuusamon piirin nimismies) armahti ja otti minut työhön lääninhallitukseen. Jouduin auto-osastolle tilapäiseksi toimistoapulaiseksi. Vanhin lapsista... oli suorittamassa asepalvelustaan, [toiseksi vanhin poika] lukiossa, [keskimmäinen tytär] tyttökoulussa ja kaksi nuorinta kotona. Kotiin piti saada ihminen lapsia hoitamaan. Se asia oli taas melkein joka päivä uusi ongelma. Mieheni oli siinä vaiheessa vuodepotilas kotona. Hänelle tuli ankara iskias kohtaus ja lääkärit sanoivat sen nyt olevan sitä vaihetta syöpää ja sanoivat minulle ”tuokaa sairaalaan sitten kun ette kotona pärjää”. Kun tämä piste tuli, sattui [vanhin poika] olemaan lomalla RUK:sta ja veimme isän sairaalaan. Siellä hänelle annettiin röntgeniä siihen osaan selkärankaa, jossa luulivat pesäkkeen olevan. Lääkäri kertoi minulle että kuvassa ei pesäkettä näy, mutta sen täytyy olla siellä. Jouluksi hän pääsi kotiin. Käveli ensin kainalosauvoilla, sitten kyynärkepeillä ja vihdoin kevättälvella ilman keppejä.”⁵³⁸

Edithin työtaakkaa puolestaan kasvatti asumusero ja perheen elättämisen kaasaantuminen käytännössä hänen harteilleen.⁵³⁹ Ainon, Kertun, Marian ja Kaari-

532 ‘Kerttu’ 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 22: 161. 1987.

533 ‘Aune’ 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 8: 27. 1987.

534 ‘Inkeri’ 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 4: 131. 1987.

535 Ollila, A. 1998, passim.

536 Roos, J. P. 1987.

537 ‘Liisa’ n. 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 7: 18. 1987.

538 ‘Aune’ 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 8: 27. 1987, 29-30.

539 ‘Edith’ 1915. SKS KRA. Toimihenkilöt 38: 93. 1987.

nan elämässä suhde työhön poikkeaa Edithin ja Aunen ja Liisan suhteesta. Edith, Aune ja Liisa olivat pitkään kotona, mutta palasivat työelämään. Aino, Kerttu, Maria ja Kaarina sen sijaan olivat työelämässä koko ajan aktiivisesti mukana. Kaikille neljälle työ oli tärkeä ja ainakin Marialle ja Kertulle myös työelämässä eteneminen parempiin asemiin oli tärkeää.⁵⁴⁰

4.3 Isänmaan hyväksi

Ihanteelliseen kansalaisuuteen kuului velvollisuuksien täyttäminen nurkumatta. Erityisesti Kaarinan tapa kertoa itsestään heijastaa tätä ihannetta. Kaarina sisällyttää kaikkeen työhön ja toimintaan isänmaallisen ulottuvuuden. Hän korostaa halunneensa toimillaan palvella myös isänmaata. Erityisesti isänmaan palveleminen painottuu valtiollisten kriisien aikaa koskevissa kuvauksissa, mutta Kaarinalle myös rauhan aikainen työ oli kansakunnan vuoksi tärkeää. Muut päähenkilöistä eivät tuo isänmaallisia perusteluja yhtä voimakkaasti esille. Kriisien, lähinnä toisen maailmansodan, aikaisesta toiminnastaan kertoessaan he tosin painottavat työn isänmaallista ulottuvuutta.

Kaarina oli päähenkilöistä vanhin ja ainoa, joka oli riittävän vanha osallistua kansalaisuuteen. Kaarinalle keuhkotauti 1918 oli vapaussodan aikaa ja vapaussotaan hän myös osallistui. Vapaussotaan osallistuneet korostavat mielellään sodan itsenäisyystaistelun luonnetta. Tästä huolimatta Kaarinan kertomuksissa painottuu enemmän taistelu kunnottomia punaisia vastaan.⁵⁴¹

Huoltojoukoissa Kaarinan tehtäviin kuului niin pyykin pesu kuin miesten muonittaminen. Pyykkäämistä Kaarina luonnehtii muistelmissaan *”suureksi ja tärkeäksi tehtäväksi”*.⁵⁴² Reissun vaaroja kuvatessaan Kaarina korostaa rohkeutta ja päättäväisyyttä sekä ennen kaikkea uhrautumista.

*”Pesimme pyykkiä milloin minkin talon ”variköökkin” jäisellä edustalla saaden vettä muuripadasta ja vinttikaivosta. Kova vilu ja kahvinjano siinä tuli, mutta saivat pojat puhdasta ylleen.”*⁵⁴³

Toisessa kohtaa Kaarina kertoo, miten hän ainoana uskaltanut keskellä punaisten hyökkäystä syöksymään piilopaikkana olleesta kellarista hakemaan palelevalle naiselle saalin, mutta ei päässytäkään enää takaisin kellariin. Hän joutui piilottelemaan talon kivijalassa, mistä ei nähnyt tapahtumien kulkua.

”Kuului ammuntaan, vilskettä, huutoa ja hälinää. Viimein se vaikenä, mutta en tiennyt, olivatko vallassa punaiset vai valkoiset. Miehiä käveli pihalla, mutta näin kivien välistä vain heidän jalkansa. Päivä ehti jo iltaan, kun vihdoinkin näin raosta viheriätiä.”

⁵⁴⁰ ‘Kaarina’ 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987; ‘Aino’ 1917. SKS KRA. Toimihenkilöt 27: 4. 1987; ‘Kerttu’ 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 22: 161. 1987; ‘Maria’ 1917. SKS KRA. Toimihenkilöt 35: 152. 1987.

⁵⁴¹ ‘Kaarina’ 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 30-31.

⁵⁴² ‘Muistelmat’ 1990, 106.

⁵⁴³ ‘Muistelmat’ 1990, 106.

pieksun paulat, jota olin nähnyt omalla sotilaallamme. Kauhut, vilut ja nälät unohtaan ryömin riemullisena piilostani.”⁵⁴⁴

Kertoessaan toimistaan niin kansalaissodan aikana kuin muinakin aikoina Kaarina korostaa yrittäneensä olla toimissaan reipas ja rohkea sekä altis palvelemaan. Nämä ominaisuudet hän liittyy erityisesti lottajärjestön parissa suorittamiinsa tehtäviin.

Kaarina oli päähenkilöistä ainoa, joka toimi Lotta Svärdin parissa lähes koko sen olemassaolon ajan. Aktiivisinta hänen osallistumisensa Lotta Svärdin toimintaan oli 1930-luvulla sen jälkeen, kun hän oli asettunut pysyvästi Satakuntaan, sekä tietysti 1940-luvun sotavuosina. Tästä huolimatta Kaarina ei paria mainintaa lukuun ottamatta kerro toiminnastaan Lotta Svärdin piirissä rauhan aikana. Vasta talvi- ja jatkosodan aikaa koskevat kuvaukset sisältävät hänen lottatehtäviään koskevaa kerrontaa. Kaarinan omaelämäkerta on ennen kaikkea kertomus valistuksen ja sivistyksen levittämisestä kansan keskuuteen ja nuoren polven kasvattamisesta ja opettamisesta isänmaallisuuteen. Lottanakin Kaarina oli ensisijaisesti opettaja. Hän kertoo ylpeänä, miten hän täysin ilman ennakkovaroitusta joutui pitämään paikkakunnalla majailevalle lentorykmentti I:lle valistustunnin, koska pastori, jonka velvollisuuksiin tunnin pitäminen olisi kuulunut, ei vaikeiden keliolosuhteiden vuoksi päässyt tulemaan.

”Aloin tunnin. Joku puhui, joku liikkui. ”Me istumme ja kuuntelemme niin kuin suomalaisen sotilaan kunniaan kuuluu”, sanoin vakavasti. Kävi kuin humahdus yli salin. Joka mies otti asennon. Kaikki kuuntelivat kuin yksi mies. Tunnin lopussa sanoin: ”Te kuuntelitte hyvin. Lauletaanpa ”Kuullos pyhä vala – –”. Samassa joka mies ponnahti ylös ja laulu kaikui mahtavana yli salin.”⁵⁴⁵

Kaarina kertoo saaneensa kiitosta valistusluennostaan ja useita lisätunteja pidettäväkseen. Pojat olivat hänen mukaansa kertoneet, että Kaarina oli ainoa, jonka ei tarvinnut käyttää kirjoja tukena tunteja pitäessään.⁵⁴⁶ Kaarina oli jonkin aikaa myös lottakomennuksella Itä-Karjalassa. Lähtöään sinne hän kuvailee heimoaatteen elähdyttämin sanoin.

Inkeri lähti Kaarinan tavoin lottakomennukselle rintamalle. Siellä hän toimi säähavaintolottana. Edithin, Kertun, ja Aunen lottatoiminta keskittyi kotirintamalle. Edith ei kerro sodanaikaisista lottatehtävistään. Kerttu mainitsee olleensa talvisodan alussa kirjuriina valvomassa hevosten luovutuksia armeijan käyttöön. Aune toimi puolestaan toimistotehtävissä.⁵⁴⁷

”Sitten tuli sota. Kuuluin lottiin. Lokakuussa otettiin armeijalle hevosia. Olin kirjuriina urheilukentällä, kun talolliset vuoronsa perään taluttivat hevosiaan pöydän ääreen. Kädet kohmeessa kirjoitin tiedot luovutettavista eläimistä. Niitä oli paljon suu-

⁵⁴⁴ ’Muistelmat’ 1990, 105; Ks. myös ’Kaarina’ 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, jossa kerrotaan samasta tapahtumasta, mutta lyhyemmin.

⁵⁴⁵ ’Muistelmat’ 1990, 165; Ks. myös ’Kaarina’ 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987.

⁵⁴⁶ ’Muistelmat’ 1990, 165; Ks. myös ’Kaarina’ 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987.

⁵⁴⁷ ’Kerttu’ 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 22: 161. 1987; ’Aune’ 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 8: 27. 1987; ’Edith’ 1915. SKS KRA. Toimihenkilöt 38: 93. 1987.

ressa pitäjässä. Sitten tuli miesten vuoro, ennen lähtöä muonitimme heitä suojelukuntatalolla. Liikuttuneina katsoimme sitten, kun he alkoivat 20 km:n marssin Uuteenkaupunkiin, josta matka jatkui junalla rintamalle. – Minun sulhaseni joutui lähtemään Turkuun kokoontumispaikkaansa.”⁵⁴⁸

Lotta Svärdin jäsenistön työpanos toisen maailmansodan aikana oli merkittävin kaikista naistyövoimaa välittäneistä vapaaehtoisjärjestöistä. Muita olivat muun muassa Marttaliitto, Maa- ja kotitalousnaiset, Suomen Punainen Risti, Suomen työläisnaisliitto ja Suomen Partiolaiset. Myös sellaiset järjestöt kuin Pelastusarmeija antoivat oman panoksensa sodan aikaiseen toimintaan kotirintamalla. Vaikka järjestöjä oli paljon, eivät kaikki naiset siitä huolimatta kuuluneet mihinkään järjestöistä.⁵⁴⁹ Toisaalta oli myös naisia, jotka saattoivat kuulua useampaankin eri järjestöön samanaikaisesti. Lotista suurin osa oli kotoisin maaseudulta ja yleensä he olivat myös nuoria, erityisesti rintamakomennuksille lähteneet lotat.⁵⁵⁰ Tässä suhteessa Kaarina muodostaa poikkeuksen. Hän oli sodan aikana jo keski-ikäinen ja lisäksi perheellinen nainen, jonka puoliso oli rintamalla. Siitä huolimatta hän oli valmis lähtemään komennukselle rintamalle.

”Lyseon juhlasalissa jatkui edelleen meidän lottien ja pian lähes koko kylän naisten jokailtainen ompeluseura. Siinä kudottiin kaiken varalta miehille sukkia apteekkarin[n...] pontevasti opettaen neideille ja vähän muillekin sukankantapään tekoa.”⁵⁵¹

”Minä jäin lottasisarten kanssa mieluisaan lottatyöhön lyseoon, ruoan laittoon, astiain pesua ym.”⁵⁵²

Liisa kuului sotavuosina pelastusarmeijaan ja toimi sen kautta. Aino ei mainitse mitään toiminnastaan sodan aikana⁵⁵³. Periaatteessa on myös mahdollista, että Aino on kuulunut Punaisen Ristin sairaanhoitajareserviin. Punainen Risti piti yllä kortistoa sairaanhoitajista, jotka olivat valmiina hyvinkin lyhyellä varoitusaajalla lähtemään komennukselle esimerkiksi kenttäsairaaloihin.⁵⁵⁴

Kaikki kirjoittajat korostavat sota-aikana tehdyn työn tärkeyttä ja suurta määrää. Maria kertoo sota-aikaisista motti- ja perunannostotalkoista, joihin myös kaikki ammatista riippumatta osallistuivat. Marian mukaan hänen työnantajansa Varkaus Oy järjesti kuljetuksia talkoopaikoille ja heiveröiset konttoristit saivat mottitalkoissa apua yhtiön miehiltä.⁵⁵⁵ Lottiin kuulumisen on arvi-

⁵⁴⁸ ‘Kerttu’ 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 22: 161. 1987, 6-7.

⁵⁴⁹ Karvinen-Kopteff, O. 1994, 101.

⁵⁵⁰ Lovio, M. 1994, 76; Korppi-Tommola, A. 1990, 49-51.

⁵⁵¹ ‘Kaarina’ 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 74.

⁵⁵² ‘Kaarina’ 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 75.

⁵⁵³ Ainin omaelämäkerta on jäsentymätön. Siinä on runsaasti toistoa eikä siinä käsitellä lainkaan tai käsitellään hyvin vähän monia muitakaan sellaisia asioita, jotka näytävät kuuluvan olennaisena osana kaikkien muiden päähenkilöiden omaelämäkertoihin. Sellaisia teemoja ovat esim. perhe ja avioliitto sekä suku, harrastustoiminta ja muu yhteiskunnallinen osallistuminen. Ainin elämäkerrassa jää epäselväksi myös muun muassa se, koska hän valmistui sairaanhoitajaksi. Todennäköisesti se kuitenkin on tapahtunut viimeistään sodan aikana ja siinä tapauksessa Aino on antanut oman panoksensa sotaponnisteluihin oman ammattinsa kautta.

⁵⁵⁴ Karvinen-Kopteff, O. 1994, 104.

⁵⁵⁵ ‘Maria’ 1917. SKS KRA. Toimihenkilöt 35: 152. 1987.

oitu opetaneen naisille, että kaikki työ oli tärkeää ja arvokasta ja se tuli tehdä mahdollisimman hyvin, huolellisesti ja tunnollisesti.⁵⁵⁶

Sodan aikana suuri osa kotirintamalla tehdystä työstä tulikin naisten tehtäväksi. Käytännössä se tarkoitti vähintään kahden työpäivän mittaista työpäivää, sillä ensin oli hoidettava päätyö ja illat menivät joko lottatehtävissä tai erilaisissa talkoissa.⁵⁵⁷ Työtä pidettiin itsestäänselvyytenä. Koska päämääränä oli isänmaan etu, ei ollut moraalisesti hyväksyttävää toimia itsekkäästi. Niinpä työt, joita tarjottiin, oli otettava nurkumatta vastaan.⁵⁵⁸ Työn tekeminen valittamatta oli osa isänmaan palvelemista vaikeana aikana. Toisaalta toimiminen järjestöissä merkitsi myös sosiaalisia suhteita ja lisäsi henkistä jaksamista.⁵⁵⁹

Evakkoon joutuminen merkitsi työmäärän lisääntymistä. Esimerkiksi Aune joutui rakentamaan elämänsä uudelleen ensin talvisodan aikana evakossa, sitten välirauhan tullessa Suomussalmen tuhotuissa kylissä. Sama toistui vielä uudelleen jatkosodan aikana.⁵⁶⁰ Alkeellisissa oloissa asuminen jälleenrakentamisen aikana ja jatkuva uudelleen aloittaminen oli myös henkisesti raskasta.⁵⁶¹ Aune koki nuoruutensa eduksi: nuorena jaksaa, kun on pakko.⁵⁶²

Isänmaan hyväksi tehtävä työ saa niin Aunen kuin monien muidenkin kirjoittajien omaelämäkerroissa kansalaisuuden täyttämisen roolin. Siinä nationalistinen isänmaallisuus on vaihtunut sosiaaliseksi kansalaisuudeksi. Moni kirjoittajista katsoo olleensa mukana kansakunnan ja hyvinvointiyhteiskunnan rakentamisessa.

”Äitiysavustuksia ja huoltoavustuksia jaettiin. Laadin listat lautakuntien päätösten nojalla. Jollakin kyydillä saatiin äitiysavustuslaatikotkin, ja sijoitettiin ne samaan huoneeseen, joka oli myös makuuhuoneeni. Silloin taisi jokainen äiti ottaa tällaisen laatikon, siinähan oli vielä silloin kangasvaatteita. Myöhemmin muuttuivat paperiksi. Perunoita ei ollut, kylvöaikakin oli ohi, joten seuraava talvi oli vaikea ruuan puolesta. Maidon saanti oli mahdotonta kesällä -40 Kaljuskylällä. Joskus saimme saksalaista purkkimilkkiä korvikkeen sekaan.”⁵⁶³

Erityisesti Aune puhuu työstään osana hyvinvointiyhteiskunnan rakentamista. Se heijastaa hänen kokemuksiaan evakossa ja sotien välisen ajan rajaseudulla. Myös Kaarina kertomuksessa nationalistisen kansalaisuuden rinnalla on nähtävissä sosiaalisen kansalaisuuden ihanne, joka Kaarinan kohdalla liittyy hänen toimintaansa kasvattajana ja valistajana. Mutta, jos Aunen kohdalla nationalistisuus jää kokonaan sivuun, Kaarinan kertomuksessa nationalismi ja sosiaalinen kansalaisuus vahvistavat toisiaan.

”Ylioppilasjuhlaa oli edeltänyt ns. jäähyväiskaronkka... Kerran esitin, että siitä juhlasta pitäisi tulla sellainen, että se muodostaisi kuin portaan koulutyöstä ja -

⁵⁵⁶ Ohanwe, T. 1994, 158.

⁵⁵⁷ Lovio, M. 1994, 81-82.

⁵⁵⁸ Karvinen-Kopteff, O. 1994, 110- 111.

⁵⁵⁹ Peltonen, E. 1994, 49, 53. Kovasta työnteosta enemmänkin 49-50, 57-58.

⁵⁶⁰ 'Aune' 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 8: 27. 1987.

⁵⁶¹ Raitis, R. 1994, 242.

⁵⁶² 'Aune' 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 8: 27. 1987; Lovio, M. 1994, 85.

⁵⁶³ 'Aune' 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 8: 27. 1987, 14.

toiminnasta vapaamman kulttuurielämän korkeaan ilmapiiriin, kaikkeen siihen henkevään ja ylevään, mikä tervehtii nuoria Alma materin, yliopiston, helmassa ja mihin heidän tulisi positiivisesti asennoitua. Siinä juhlassa tulisi olla klassillisia muotoja, jotka pysyvät arvossa aikojen vaihteluissa...

Esitys otettiin innolla vastaan. Ehkä se oli näissä oloissa vaikea toteuttaa, mutta liika aina karisee pois."⁵⁶⁴

Kaarinan mukaan hänen toimintansa yhtenä päämääränä oli luoda paikkakunnan nuorisolle tilaisuuksia henkiseen ja esteettiseen kasvuun. Tämän vuoksi hän järjesti oppilailleen muun muassa teatteriretkiä sekä pyrki lisäämään koulutilojen viihtyisyyttä erilaisilla taideteoksilla ja taidekäsitöillä.⁵⁶⁵

"Eteishallin seinälle asetimme...(Kaarlon) kanssa Suomen suurmiesten upeat kuvat, parhaalle paikalle viime sodissa kaatuneiden lyseon entisten oppilaiden arvokkaan sankaritaulun. Sen koulu kustansi, mutta sen eteen hankimme suuren kuparimaljan, siihen kasveja sekä korkeat kynttilänjalat. Taulua juhlallisesti paljastettaessa niissä paloivat kynttilät ja taulun molemmin puolin olivat Suomen liput. Sama asetelma julisti Suomen vapautta aina itsenäisyyspäivän aattoamuna, jolloin lyseon koko oppilaskunta kulki jonossa näiden ohi. Lähelle sankaritaulua hankimme Suomen Marsalkka Mannerheimin kuvan ja sen lähelle hänen tunnetun päiväkäskynsä, molemmat kauniisti kehystettyinä taidejäljennöksinä toivoen, että oppilaat oppisivat niitä tuntemaan ja ihailemaan."⁵⁶⁶

Isänmaallisten arvojen vaalimisen lisäksi Kaarina panosti voimiaan ja aikaansa esimerkkikodin perustamiseen tytöille.

"Kun juuri siihen aikaan suunnittelimme jonkinlaista käsityöharrastusta lyseoon, ostin kolmet kangaspuut kaikkine välineineen, loinpuineen, rukkeineen sekä muutamia ompelukoneita ym. Samoin hankin kotitalouspuolelle sängyn patjoineen ja peitteineen toivossa, että tytöt näkisivät, millainen kunnan vuode on ja oppisivat tekemään vuoteen itselleen ja tulevalle perheelleen. Olin näet monesti nähnyt ja kokenut, etteivät tytöt sellaisia asioita pelkällä teorialla opi."⁵⁶⁷

Kertoessaan motiiveistaan ottaa vastaan opettajanpaikka Satakunnassa Kaarina nostaa esille ylevät valistukselliset päämäärät. Läheltä kotipitäjää saapui vanha herra pyytämään Kaarinaa johtajaksi paikkakunnalle vajaa vuosi aiemmin perustettuun yhteislyseoon. Rahapulassaan Kaarina allekirjoitti sopimuksen, jonka hänen isänsä kehotti perumaan, koska arveli ettei Kaarina suuriin paikkakuntiin tottuneena viihtyisi niin pienellä paikkakunnalla ja lupasi vielä opiskelurahatkin. Sopimuksen purkaminen ei kuitenkaan onnistunut ja Kaarina päätyi koulunjohtajaksi Pohjois-Satakuntaan. Kaarina kertoo, että häntä alkoi epäilyttää tekemänsä päätös, kun hän oli käynyt katsomassa koulua. Koulussa ei Kaarinan mukaan ollut mitään kuria. Pohtiessaan mikä sai hänet ottamaan paikan vastaan, Kaarina viittaa satakuntalaiseen osakuntaan ja sen vuosijuhlapäivään. Hän muistelee miten oli itse omassa juhlapuheessaan aikoinaan arvioinut syytä sille, miksi osakunta oli aikanaan valinnut vuosijuhlapäiväkseen päivän jolloin oli lausuttu suomalaisen kansansivistyksen syntysanat.

⁵⁶⁴ 'Kaarina' 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 101.

⁵⁶⁵ 'Kaarina' 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 102-103.

⁵⁶⁶ 'Kaarina' 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 104-105.

⁵⁶⁷ 'Kaarina' 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 105-106.

”Varmaan Satakuntalainen osakunta on ollut itselleen uskollinen valitessaan juhla-
seen tämän päivän. Olemmehan me satakuntalaiset ylioppilaat niin lähellä kansaa,
useimmat sen syvistä riveistä lähteneet. Siksi me sille tahdomme omistaa nuoruut-
tamme ja voimaamme. Tahdomme tuntea sen veloituksen, jonka tuo vuosijuhlapäi-
vämme meille asettaa, pitää sen päivän sisällön sanassa ja teossa pyhänä.”⁵⁶⁸

Toki lähtöpäätökseen vaikutti myös se, että koulu oli lähellä Kaarinan omaa kotipitäjää.

Kaarinan ja Aunen ohella osaansa yhteiskunnan rakentamisessa tuovat esille myös Kerttu ja Maria. He painottavat työteliäisyyden merkitystä jälleenrakentamisessa ja hyvinvoinnin aikaansaamisessa. Erityisesti Maria pahoittelee nuoremman sukupolven välinpitämätöntä suhtautumista työntekoon. Kertun isänmaan hyväksi tekemä työ tähtää vaurastumiseen, joka samalla palvelee sekä perheen ja yksilön että yhteiskunnan etua.⁵⁶⁹

4.4 Minuutta varten

Toisinaan omaelämäkerran sisäisen koodin avain saattaa piillä yhdessä ainoassa lauseessa. Inkerin omaelämäkerran koodiavain löytyy sen ensimmäiseltä sivulta: *”Miten pienestä, ujosta tytöstä kehittyi aikuinen, jonka ympäristö ja olosuhteet muovaavat ja jonka oma minä taistelee olemassaolonsa ja pyrkimystensä puolesta.”*⁵⁷⁰ Lause avaa tulkintaikkunan sekä Inkerin identiteettityöhön että omaelämäkerran diskursiiviseen maailmaan.

Ennen toista maailmansotaa sekä sen aikana Inkeri oli omaksunut isänmaallisen arvomaailman ja asenteet. Hän toimi aktiivisesti lottana, mutta puhuu asiasta kuitenkin vähän siitäkin huolimatta, että hän sodan aikana oli säähaintolottana rintamalla. Rintamalle lähdistään hän kuitenkin sanoo, että tuli lottakurssilta *”isänmaallisuutta uhkuen”* kotiin ja ilmoitti työpaikallaan *”yksikantaan, että olen koulutettu Lotta ja Isänmaa tarvitsee minua”*.⁵⁷¹ Omaelämäkerrassaan hän piirtääkin kuvaa isänmaallisesta ja idealistisesta nuoresta naisesta, joka sodan jälkeen joutui arvioimaan uudelleen elämänsä ja arvomaailmansa sekä rakentamaan uuden pohjan ja merkityksen toiminnalleen.

Inkerin omaelämäkerrassa sotien jälkeiset elämänvaiheet saavat lapsuuden ohella suuren painoarvon. 1940-luvun loppu ja 1950-luku näyttävät edustavan Inkerille psyykkisen itsenäistymisen ja henkisen kehittymisen aikaa. Omaelämäkerrassa se ilmenee ennen kaikkea siinä, että Inkeri lähestyy sotien jälkeistä aikaa käsittelemällä vapaa-ajan harrastusten henkistä merkitystä. Inkerin harrastuksia olivat erilaiset itseilmaisuuksiin perustuvat harrastukset ja kulttuuriset elämykset, kuten laulaminen, piirustus ja maalaaminen sekä voimistelu

⁵⁶⁸ ‘Kaarina’ 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 63.

⁵⁶⁹ ‘Maria’ 1917. SKS KRA. Toimihenkilöt 35: 152. 1987; ‘Kerttu’ 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 22: 161. 1987.

⁵⁷⁰ ‘Inkeri’ 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 4: 131. 1987, 1.

⁵⁷¹ ‘Inkeri’ 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 4: 131. 1987.

ja tanssi. Näitä sodan jälkeistä aikaa koskevia teemoja Inkeri pohjustaa puhumalla erilaisista lähinnä korkeakulttuurisista elämyksistä jo kuvatessaan lapsuuttaan ja nuoruuttaan. Myös Inkerin harvoissa lottatoiminnan kuvauksissa ovat päällimmäisinä kulttuuriset ja esteettiset arvot⁵⁷².

Kulttuuriset harrastukset edustavat Inkerille mahdollisuutta täydellistymiseen ja henkiseen kasvuun. Tästä syystä Inkerin omaelämäkerta on luontevaa tulkita Eino Kailan Syvähenkinen elämä -teoksen ajatusmaailman kontekstissa. Tätä tulkintaa tukee myös se, että Inkeri jo Ateneumissa saadun koulutuksensakin puolesta kuului ryhmään, jolla oli poikkeuksellisen vahvat edellytykset omaksua Kailan näkemyksiä. 1940-luvulla kulttuuripiireissä oli yleisemminkin esillä ajatus, jonka mukaan kulttuurilla on eettis-moraalinen ulottuvuus sekä asema, joka oikeuttaa kansakunnan itsenäisyyden.⁵⁷³

Toisen maailmansodan jälkeen Eino Kailan esittämä ajatus syvähenkisestä elämästä sai suurta vastakaikua kulttuuripiireissä.⁵⁷⁴ Kirjallisuudentutkija Pertti Lassila on esittänyt, että kiinnostus Kailan ajatuksiin oli eräänlainen vastareaktio sotaan ja sodan jälkeiseen yhteiskunnalliseen tilanteeseen. Hänen mukaansa Kailan teos ”tulkitsi ajan henkeä” ja samalla ”vastasi syvähenkisessä mielessä” sitä muutosprosessia, joka suomalaista yhteiskuntaa sodan päätyttyä seurasi. Lassilan mukaan kirja antoi lukijalle edellytyksiä kohdata valtiollis-yhteiskunnalliset ja aattellis-psykologiset kriisit.⁵⁷⁵ Filosofi Ilkka Niiniluodon mukaan Lassilan tulkinta on poikkeuksellinen ja yleensä Kailan ajatukset on tulkittu henkilökohtaiseksi tilitykseksi ja henkisen trauman purkamiseksi. Kaila korvasi uskonnollisuuden syvähenkisyydellä. Sen lisääminen on elämän tärkein velvollisuus. Kailan teoksessa syvähenkisen kokemuksen esimerkkeinä toimivat klassinen musiikki ja katsojan sielun luonnosta maalaamat taulut. Kailan keskeinen ajatus oli ihmisen velvollisuus syvähenkiseen kasvuun.⁵⁷⁶

Myös Inkerin omaelämäkerran diskursiivisessa maailmassa heijastuu ajatus syvähenkisestä elämästä. Esimerkiksi luonnonkuvauksella on omaelämäkerrassa samansuuntainen merkitys ja rooli kuin Kailan Syvähenkinen elämä -teoksessa. Niillä tavoitellaan ylevöittävän esteettisen tunnekokemuksen välittämistä lukijalle.

”Se oli hyvin antoisa matka kaikin tavoin ja näin kaunista Sveitsiä. Hertzberg sijaitti korkealla vuoristossa ja näkymä ikkunasta suurenmoinen. Alhaalla laaksossa näkyivät Aarau-kaupungin valot. Kun istuin kirsikkapuussa ja popsin kirsikoita (kirsikkapuut kasvoivat viljein siellä), ilmestyi alapuolelleni, puron varrelle, nuori kauris Bambi, juomaan. Pidätin henkeä, näky oli kuin Disney-filmistä, niin kaunis.”⁵⁷⁷

”Kun tulin leirille myöhään illalla, satoi ja oli pimeätä, enkä nähnyt ympäristöä. Muistan ikäni näyn, jonka kohtasin, kun aamulla astelin ulos ovesta. Aurinko kultasi

572 ‘Inkeri’ 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 4: 131. 1987. Vrt Kaarina, jonka kuvauksissa lottatoimintaa käsitellään isänmaallisesta ja valistuksellisesta näkökulmasta. ‘Kaarina’ 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987.

573 Lassila, P. 1998, 12.

574 Viikari, A. 1992, 42-43.

575 Lassila, P. 1998.

576 Niiniluoto, I. 1986, 29; Niiniluoto, I. 1992, 181, 185-186; Kaila, E. 1943, 37, 43-47, 50-51.

577 ‘Inkeri’ 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 4: 131. 1987, 32.

maiseman ja tunturit kohosivat tummina ja uljaina. Tunsin Luojan käden kosketuksen, Hänen taidettaan. Näin kaunista en ollut koskaan nähnyt ja liikutuin kyyneliin. Olin myyty. Lappi oli paikka, missä sieluni löysi rauhan ja sopusoinnun. Paikka oli silloin vielä koskematon, ei ollut turisteja eikä hotelleja.”⁵⁷⁸

Sotaa seurannut pettymyksen kokemus voisi osaltaan selittää Inkerin ajatusten samantyyppisyyttä Kailan kanssa. Kailasta on todettu, että teokseen 'Syvähenkinen elämä' kiteytyy Kailan pettymys ja tarve arvioida uudelleen suhdettaan kokemaansa.⁵⁷⁹ Sotien jälkeen suomalaisessa kirjallisuudessa oli vallalla pyrkimys paeta "todellisuutta" luonnonmystiikkaan. Sen ajateltiin vapauttavan "ihmisen menneisyydestään, yhteyksistään ihmisten yhteisöön ja vastuustaan yksilönä".⁵⁸⁰

Esimerkki osoittaa miten sidoksissa aikaan ja paikkaan identiteettikokemukset ovat. Minäkuva (ja identiteetti) on aina historiallinen konstruktio. Se on sitä vähintään kahdella tasolla. Ensinnäkin minäkuva on riippuvainen ihmisen elämänhistoriasta. Toisin sanoen voidakseen muotoutua minäkuva edellyttää pohjakseen kokemuksia. Filosofi Jussi Kotkavirran mukaan identiteetti edellyttää, että tapahtunutta ja niihin liittyviä kokemuksia on kyettävä hahmottamaan ajallisessa ulottuvuudessa. Sen lisäksi eletty on käsitteellistettävä ja järjestettävä jonkin periaatteen mukaan ja käytännön elämä on suhteutettava menneeseen.⁵⁸¹ Tapahtuman hahmottaminen ajallisesti tarkoittaa, että objektiivisen ajan tapahtumat ja subjektiivisen ajan kokemukset kiedotaan yhteen narraatiossa.⁵⁸² Kyse on siitä, että niille on annettava yhteinen merkitys ja logiikka. Kokemusten järjestämisen periaate toimii eräänlaisena identiteetin tai minäkuvan koodina. Sen selvittäminen avaa näkökulman esimerkiksi omaelämäkertaan. Ymmärrän tässä yhteydessä järjestämisen periaatteella eri asiaa kuin Anni Vilkko, jolla järjestämisen periaate viittaa rakenteelliseen periaatteeseen. Hän on muun muassa tarkastellut elämänmetaforia, ja todennut, että käytetty metafora heijastaa omaelämäkerran rakenteellista jäsentymisperiaatetta.⁵⁸³ Minä puolestani ymmärrän järjestämisen periaatteella omaelämäkerran sisällöllistä koodia ts. sitä koodia, joka avaa omaelämäkerran esittämän minäkuvan perustan kantavan teeman.

Toiseksi, koska ihmisen elämänhistorialla on aina aikansa ja paikkansa, identiteetin ja minäkuvan rakennusaineena toimivat kokemukset ovat aina sidoksissa johonkin paikalliseen kulttuuriseen ympäristöön ja historialliseen tilanteeseen. Tästä seuraa, että henkilön aiemmat kokemukset vaikuttavat kerrontaan.⁵⁸⁴ Inkerin kohdalla tämä näkyy muun muassa kulttuuristen tekijöiden korostumisella omaelämäkerrassa. Kiinnostus musiikkiin ja erityisesti ns. kor-

⁵⁷⁸ 'Inkeri' 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 4: 131. 1987, 37.

⁵⁷⁹ Niiniluoto, I. 1986, 26; Niiniluoto, I. 1992, 179-181.

⁵⁸⁰ Lassila, P. 1998, 13.

⁵⁸¹ Kotkavirta, J. 15.11.2000 (luento); Kotkavirta, J. 2003, 3. Kotkavirta käyttää identiteetti-käsitettä lähinnä samassa merkityksessä kuin tässä tutkimuksessa on käytetty käsitettä 'minäkuva'.

⁵⁸² Ricoeur, P. 1976; Kotkavirta, J. 15.11.2000 (luento); Kotkavirta, J. 2003, 3, 6.

⁵⁸³ Vilkko, A. 1997, 146, 159.

⁵⁸⁴ Peltonen, E. 1994, 62-63.

keakulttuuriin selittyy osittain Inkerin lapsuuskokemuksilla muusikko-isän tyttärenä ja kulttuurieroihin suuntautuneen perheen lapsena.

Inkerin omaelämäkerran jäsentävänä periaatteena on hänen henkisen kasvunsa kuvaaminen. Tämän periaatteen hän lausuu julki heti omaelämäkerran ensimmäisellä sivulla (*"Miten pienestä, ujosta tytöstä kehittyy aikuinen..."*). Arjen ja työn kuvauksilla ei Inkerin omaelämäkerrassa ole kovin suurta sijaa. Toisaalta Inkerin omaelämäkerta tuo esille hyvinkin kiinnostavan kulttuurisen näkökulman 1900-luvun alkupuolen Suomeen, sen kulttuurivaikuttajiin ja -virtauksiin.

Koska ihmisellä on tarve hahmottaa mennyttä käsitteellisesti, voi mennyttä ymmärtää vain hahmottamalla sitä kokonaisuuksina. Tarve hahmottaa mennyttä kokonaisuuksina kumpuaa pyrkimyksistämme jäsentää elämässämme tapahtunutta kehitystä.⁵⁸⁵ Siten myös tarve kirjoittaa omaelämäkertoja perustuu osittain tähän.

*"Tätä kirjoitusta aloittaessani tuntui tuo sana "Elämänkaari" omalta kohdaltani hyvin pitkältä. Olen nyt eläkkeellä ja yritän siirtää ajatukseni kaaren alkupisteeseen. Liukuminen kaarella takaisinpäin ei käy yhtä helposti kuin eteenpäin, eteenpäin kun menee itsestään. Siirtyessä muistoissa takaisinpäin käy päinvastoin. Merkittävät tapaukset pysäyttävät ja niistä vanhukset mielellään kertovat jos kukaan on kiinnostunut tai kiireiltään kerkiää kuunnella."*⁵⁸⁶

Kuten Inkeri toteaa *"merkittävät tapahtumat pysäyttävät"*. Omaelämäkerran kirjoittamisprosessissa näitä tapahtumia jäsennetään, annetaan niille merkityksiä ja käsitteellistetään niitä. Minäkuvan kokonaisuus rakentuu ja jäsentyy niiden varaan. Identiteetikerronnassa muistoina säilyneet kokemukset muunnetaan minäkuvaksi muodostamalla niistä mielekäs ja johdonmukainen kertomus. Mielekkyys ja johdonmukaisuus eivät tarkoita kronologisuutta saati täydellistä muistamista. Unohduksella ja kronologialtaan hyppelehtivällä kerronnalla tuotetaan psykologisesti mielekästä ja johdonmukaista minäkuvausta. Tapahtumat arvottuvat ja saavat tärkeysjärjestyksen ja liittyvät toisiinsa. Menneisyys vaikuttaa minäkuvaan. Historiaa koskevilla tulkinnoilla ja merkityksillä kertoja asettaa itsensä osaksi suurempaa kokonaisuutta, osaksi yhteisöä. Yksilön identiteetin perusta on yksilön suhde ympäröivään maailmaan, toisiin ihmisiin sekä omaan itseensä. Se muotoutuu yksilön arvioidessa itseään aiempien kokemustensa valossa.⁵⁸⁷

Identiteettityön, jota omaelämäkerran kirjoittaminenkin on, oleellinen vaihe on kokemusten arvottaminen ja tulkitseminen. Tämä tarkoittaa sitä, että säilyttääksemme identiteettimme jatkuvuuden ja sitä kautta kykymme suunnitella maailmassa ja kokemusten tulvassa, me suhteutamme kokemuksiamme aiempiin kokemuksiin, arvostuksiimme ja tulkintoihimme. Kotkavirta on luonnehtinut identiteettiä rakenteeksi, joka ulottuu kolmelle tasolle. Se on samanaikaisesti käytännöllinen, kokemuksellinen ja sosiaalinen rakenne. Identiteetti mahdollistaa käytännön tasolla orientoitumisen maailmaan. Samalla se vastaa

⁵⁸⁵ Kotkavirta, J. 15.11.2000 (luento); Bauman, J. 2000, 338; Korkiakangas, P. 2001, 67.

⁵⁸⁶ 'Inkeri' 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 4: 131. 1987, 1.

⁵⁸⁷ Kotkavirta, J. 15.11.2000 (luento); Kotkavirta, J. 2000, 6-7.

kysymyksiin siitä kuka tai keitä olemme. Vaikka identiteetti muodostuu kokemuksissa tai niiden välityksellä, se myös jäsentää tulkintojamme kokemuksista. Sosiaalinen rakenne identiteetti on siksi, että vallitsevat olosuhteet, toimintaympäristö ja sen antamat virikkeet ts. sosiaalinen ja kulttuurinen todellisuus muovaavat identiteettiä.⁵⁸⁸

Anni Vilkkko on tulkinnut naisten omaelämäkertoja tilkkutäkki metaforan kautta. Hänen mukaansa naisten omaelämäkerrat koostuvat tilkkutäkin tavoin palasista, joista kirjoittaja sommittelee mieleisensä ja sävyiltään toisiinsa sopivan kokonaisuuden. Miesten kirjoittamissa omaelämäkerroissa kertomus on pikemminkin päämäärätietoinen matka jostakin jonnekin. Sukupuolittuneet koostamisen tavat näyttävät olevan hyvin samankaltaiset ainakin läntisessä kulttuuripiirissä.⁵⁸⁹

Paul Ricoeurin mukaan identiteetistä (minäkuvasta) ja identiteetikerronnasta on mahdollista erottaa kolme mimesistä. Niistä ensimmäinen on elämä(kerta), toinen on elämää yleisempi narraatio (historia ja fiktio) ja kolmas mimesis on yleisemmän narraation soveltamista omaan elämään.⁵⁹⁰ Toisin sanoen omaelämäkerta on näiden kolmen mimesiksen tulosta. Siinä kirjoittaja kertoo elämästään historiallisesta näkökulmasta narratiivisessa muodossa. Kertomus muodostaa tulkinnan todellisuudesta, se ei siis ole todellisuus itsessään. Elämme kuitenkin konstruoidussa todellisuudessa, jota tulkinnat jatkuvasti muokkaavat. Identiteetikerronnalla ja sen analysoinnilla onkin siten tärkeä rooli todellisuuden sekä ajallisessa (historiallisessa) prosessissa tapahtuvan yhteiskunnallisen ja kulttuurisen rakenteistumisen ja jäsentymisen tutkimuksessa.

Se millaisia ja millä tavoin jäsentyneitä kertomuksia ja tarinoita ihmiset itsestään kunakin aikana kertovat, paljastaa aikakauden mentaalisen luonteen. Jokainen kertoja on sidoksissa omaan aikaansa ja kulttuurinsa käsitteelliseen maailmaan, joka ohjaa tulkintoja ja jäsennyksiä. Juhani Lipponen on todennut, että kertomuksia tutkivan kulttuurisesti suuntautuneen kognitiivisen psykologian näkemyksen mukaan *”jokainen kulttuuri luo oman kansanpsykologiansa/arkipsykologiansa, joka todentuu kertomuksissa. Kertomusten avulla jäsenämme arkipäivän kokemuksiamme, ylläpidämme vuorovaikutusta, vahvistamme ja luomme normatiivisia merkitysrakenteita”*.⁵⁹¹ Tämä pätee niin omaelämäkerralliseen kirjoittamiseen kuin vaikkapa juoruiluun.

⁵⁸⁸ Kotkavirta, J. 2000, 6-9.

⁵⁸⁹ Vilkkko, A. 1997, 15-20. Naisten omaelämäkerroissaan käyttämistä metaforasta ks. myös esim. Miller, N. K. 1988.

⁵⁹⁰ Ricoeur, P. 1976; Kotkavirta, J. 2003, 3.

⁵⁹¹ Lipponen, L. 1999, 49.

Omaelämäkerran kirjoittaminen on identiteettikerrontaa⁵⁹². Se sisältää kysymykset siitä kenelle, miksi ja miten kirjoitetaan. Yhtäältä omaelämäkerta on kirjoittajan itselleen kirjoittama. Silloin motiivit ovat henkilökohtaisia, oman identiteetin ja minäkuvan työstämistä koskevia, jopa terapeutisia. Toisaalta omaelämäkerta kirjoitetaan toisille ihmisille. Silloin identiteettiä ja minäkuvaa koskevia kysymyksiä työstetään myös toisille ihmisille. Tavoitteena on kertoa muille millainen minä olen, tai tarkemmin: millaisena minä haluan, että minut nähdään.

Se mistä ja miten kirjoitetaan tai puhutaan paljastaa oletetun vastaanottajan. Esimerkiksi Eeva Peltonen on omassa tutkimuksessaan arvioinut, että erään hänen muisteluaineistonsa kirjoittajan luottavaisuus ja rohkeus kertoa vaikeista ja raskaistakin asioista sekä perusteellisuus, jolla hän sodan vaikuttimia arvioi, nostaa vastaanottajaksi viime sotien merkitystä arvostavan, mutta niitä kokemattoman tutkijan, joka on ”*valmis välittämään sotien henkistä perintöä edelleen.*”⁵⁹³

Omassa aineistossani esiintyy samankaltaista luottavaisuutta lukijaan. Kirjoittajat kertovat hyvin vaikeista ja raskaista asioista, kuten keskenmenosta, puolison kuolemasta ja sen aiheuttamasta henkisestä tuskasta ja hankaluuksista käytännön elämässä. Kaikki toimihenkilöiden elämäkertakirjoituskilpailuun osallistuneet kirjoittajat ovat antaneet luvan omaelämäkertojensa käyttämiseen. Se viittaa siihen, että kirjoittajat ovat luottaneet vastaanottajaan tai vastaanottajiin, joiden on tässä tapauksessa voinut olettaa olevan ensisijassa tutkijoita. Toisaalta samalla kirjoittajat ovat antaneet luvan myös käyttää omaelämäkertojaan julkaisun laatimiseen.⁵⁹⁴ Kohdeyleisönsä nimeää selvästi julkilausutusti vain Aino, joka kirjoittaa kilpailun julistajille ja ”tuomareille”.⁵⁹⁵ Aino haluaa selvästi todistaa elämästään ja kokemuksistaan, jättää jälkipolville viestin. Myös Maria kirjoittaa nuoremmille polville, sillä omaelämäkertansa lopussa hän esittää liikealalle aikoville oman näkemyksensä käyttökelpoisimmasta koulutuksesta ja painottaa velvollisuutta tehdä työnsä hyvin.⁵⁹⁶ Halu ja pyrkimys todistaa menneestä ovat yleisin motiivi omaelämäkerran kirjoittamiselle. Kaarina kirjoittaa

⁵⁹² Peltonen, E. 1994, 34; Vilkkonen, A. 1997. Narratiivisuudesta ks. Lipponen, L. 1999, 52-54. Narratiivista ajattelua pidetään keskeisenä kognitiivisena toimintana ja ihmisille ominaisena piirteenä. Ihmiset selittävät ja tulkitsevat todellisuutta kahdella tavalla. Loogis-rationaalisen (paradigmaattisen) ajattelun avulla selitetään kausaalisia ilmiöitä, kuten fyysisen ympäristön tapahtumia. Narratiivisen ajattelun keskeinen elementti sen sijaan ovat kertomukset. Niiden samankaltaisuus tosiinsa nähden selittyy kokemusten samankaltaisuudella, kulttuurilla, jonka välityksellä opimme tiettyjä tapoja puhua ja kertoa tapahtumista sekä olemassa olevilla perustarinoilla. Keskeistä on, kuinka kertomus toimii kognitiivisena välineenä todellisuuden konstruoinnissa ja merkitysten välittämisessä.

⁵⁹³ Peltonen, E. 1994, 36; Sota-aikaa koskevasta muistamisesta ja kerronnasta ks. Peltonen, E. 1997.

⁵⁹⁴ Katkelmia kilpailun omaelämäkerroista on julkaistu teoksessa Piela, U. & Palin E. 1988.

⁵⁹⁵ 'Aino' 1917. SKS KRA. Toimihenkilöt 27: 4. 1987A, 19. Myös Inkeri puhuttelee omaelämäkertansa lopussa kilpailun järjestäjiä: "Kiitän, että olen saanut olla mukana tässä leikissä". 'Inkeri' 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 4: 131. 1987.

⁵⁹⁶ 'Maria' 1917. SKS KRA. Toimihenkilöt 35: 152. 1987, 66.

tuleville suomalaisille sukupolville, heille, jotka jatkavat yhteiskunnan rakentamista vielä senkin jälkeen kun Kaarinan sukupolvesta on aika jo jättänyt.⁵⁹⁷

Samalla kirjoittajien yhtenä motiivina on halu kertoa menneestä suvun nuoremmille jäsenille, toisin sanoen jättää jälkeensä jotakin pysyvää ja välittää omaa maailmankuvaa ja arvoja. Kirjoittajat haluavat kertoa oman näkemyksensä siitä miten asiat olivat. Aineiston omaelämäkerrat onkin yleensä kirjoitettu jälkipolville, koska kirjoittaja pitää tärkeänä kertoa menneestä nuoremmille. Käsitystä siitä, että jälkipolvet ovat kohdeyleisönä vahvistaa myös se, että lähes kaikki kirjoittajat pyrkivät tuomaan esiin omaa elämänviisauttaan erilaisten mottojen tai mietelmien muodossa. Niiden avulla he haluavat välittää lukijalle jotain siitä, mikä on saanut heidät selviämään elämästä ja kestämään vaikeuksia. Tämän viisauden he haluavat jakaa nuorempiansa kanssa.⁵⁹⁸

”Näin on elämä mennyt lähelle 70 vuoden virstanpylvästä. Isäni opetus: ”Arvaa oma tilasi, anna arvo toisillekin”, on ollut mielessäni. Elämän kokemus: ”Ei tule raskaampaa taakkaa, kuin minkä kantaa jaksaa” ja ”Riittää kullekin päivälle murheensa”, on ollut kantavana voimana.”⁵⁹⁹

Kirjoittajat myös perustelevat ja tulkitsevat omaa elämäänsä erilaisten elämään liittyvien metaforien kautta.

”Kun katselen elämääni taaksepäin, voin vain todeta, ettei se ainakaan yksitoikkoista ole ollut. On ollut paljon iloa, mutta myös paljon suruja ja vaikeuksia. Vaikeina aikoina olen monesti kapinoinut sisimmässäni, silloin, kun on tuntunut, ettei enää jaksaa. Kuitenkin totean kiitollisena, että kaikki kokemani on ollut elämän jatkokoulutusta, kaikki omaksi parhaakseni. Alkaessani nyt kerää tätä vuosien saattoa auki, tuntuu kuin kääntäisi sisimpäni nurin.”⁶⁰⁰

Omaelämäkerrallisissa teksteissä käytettyjä elämän metaforia on tutkinut aiemmin sosiologi Anni Vilkkö. Hänen mukaansa naisten käyttämät eletyn elämän metaforat ovat usein peräisin naisten arkisesta elämänpiiristä. Metaforissa toistuvat muun muassa kutominen ja ompeleminen.⁶⁰¹ Liisan käyttämä ilmaisu ’keriä’ viittaa samaan metaforatyyppeihin kuin ’kutoa’. Liisa puhuu myös ’jatkokoulutuksesta’ viitatessaan elämäkokemuksiinsa. Omaelämäkerrassaan Liisa kertoo jättäneensä koulunsa kesken ja hakeutuneensa pelastusarmeijaan upseerikoulutukseen. Myöhemmin hän palasi lähetystyöstä maalliseen ansiotyöhön, jolloin koulun keskeyttäminen saa uuden merkityksen, siitä oli haittaa. Elämänjatkokoulu viitanneekin osittain Liisan konkreettiseen koulutushistoriaan. Toi-

⁵⁹⁷ ’Kaarina’ 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 117.

⁵⁹⁸ ’Aino’ 1917. SKS KRA. Toimihenkilöt 27: 4. 1987; ’Inkeri’ 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 4: 131. 1987; ’Maria’ 1917. SKS KRA. Toimihenkilöt 35: 152. 1987, 66; ’Kaarina’ 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 117; ’Aune’ 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 8: 27. 1987; ’Liisa’ n. 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 7: 18. 1987; ’Kerttu’ 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 22: 161. 1987; ’Edith’ 1915. SKS KRA. Toimihenkilöt 38: 93. 1987.

⁵⁹⁹ ’Kerttu’ 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 22: 161. 1987, 34.

⁶⁰⁰ ’Liisa’ n. 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 7: 18. 1987, 1.

⁶⁰¹ Vilkkö, A. 1997,

saalta jatkokoulutus-metafora liittää Liisan sananlaskun ”oppia ikä kaikki” taustalla olevaan mentaliteettiin.

Suvun nuoremmille jäsenille suunnatuissa muisteluksissa suvun menneisyys muodostaa muistelmien keskeisen ulottuvuuden. Kirjoittamalla suvustaan esimerkiksi Kaarina liittää oman elämänsä sukupolvien ketjuun ja antaa itselleen ja elämälleen oikeutuksen ja merkityksen osana tätä ketjua. Yksilön teot ja käsitykset elämästä antavat yksilölle oman erityisen merkityksensä osana ihmiskuntaa ja sen historiallista kehitystä. Teoillaan yksilö lunastaa paikkansa sekä omien aikalaistensa että edeltävien ja jälkeen tulevien sukupolvien joukossa. Tekojen muistiin merkitseminen ja niistä nuoremmille kertominen on tästä syystä erityisen tärkeää. Moniin omaelämäkertoihin sisältyy ainakin lyhyt katseus edeltävien sukupolvien elämään.⁶⁰²

Vaikka Kaarina puhuu paljon suvun menneiden polvien edesottamuksista, hän ei silti kerro kovinkaan paljon ihmissuhteistaan, ystävistään, aviopuolisostaan tai lapsistaan. Tätä selittää Kaarinan vahva valistajan ja kasvattajan identiteetti, joka hallitsee hänen minäkuvaansa. Se näkyy myös Kaarinan kohdeyleisössä, joka koostuu tulevista suomalaisista, joiden Kaarina odottaa ja toivoo jakavan hänen vahvan isänmaallisen näkemyksensä. Siksi työ ja ”*isänmaalliset elämykset*” ovat keskeisiä omaelämäkerrassa. Kuva omasta minästä on esitetty ihanteellisena, lähes ideaalittyyppinä. Niin omaelämäkerrassa kuin muistelmissakin vallitsee täydellinen harmonia ja Kaarinan rakentama minäkuva on rikkumaton. Ongelmia tai vaikeuksia Kaarina ei kovin paljoa kuvaa. Edes suuret ulkoiset ongelmat, kuten vapaussota tai talvi- ja jatkosodat, eivät riko idylliä. Nekin ongelmat, joista puhutaan saavat Kaarinan tekstissä ihanteellisen, lähes heroisen, ylevöittävä muodon ja kuvauksen. Vaikeuksien kautta Suomen kansa, jonka osa Kaarinakin on, saavuttaa voiton ja kasvaa entistä vahvemaksi ja sankarillisemmaksi. Epäily ja kyseenalaistaminen eivät kuulu Kaarinan omaelämäkerran ja muistelmien sisältöön.

Omaelämäkerrassaan Kaarina elää tekojen ja työn kautta. Korostamalla tekoja ja niiden yleviä päämääriä hän haluaa lunastaa olemassaololleen oikeutuksen. Kaarinan kohdalla tähän ovat johdattaneet niin kasvatus kuin lapsuuden ympäristö ja elämänaikaiset historialliset kokemukset. Tämä kristillisisänmaallinen diskurssi sisältää ne avaimet, joiden avulla Kaarinan täydellisen idealisoitua minäkäsitystä voidaan koettaa ymmärtää. Opettajaidentiteetti on ollut omiaan vahvistamaan Kaarinan jo ennestäänkin vahvan ihanteellista minäkäsitystä. Kaarinan omaama kristillisisänmaallinen maailmankuva oli varsin tyypillinen opettajilla, erityisesti maailmansotien välisenä aikana. Kaarinan kohdalla kyse on kuitenkin poikkeuksellisen vahvasta ja dominoivasta, kaiken läpäisevästä mentaalista rakenteesta.

⁶⁰² ‘Inkeri’ 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 4: 131. 1987; ‘Kaarina’ 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987; ‘Liisa’ n. 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 7: 18. 1987; Perinteen välittäminen näkyy vielä selvempänä Jyväskylää koskevassa aineistossa, sillä jo keruu tapansa vuoksi osa muisteluksista saa lähes kansatieteellisen luonteen. Niissä muisteleminen ja kerronta liikkuvat henkilökohtaisten kokemusten sijasta yleisemmällä tasolla. Esim. farmaseutti s. 1899. KSM JKPP; Kassanhoitaja s. 1915. KSM JKPP; Kartanpiirtäjä s. 1909. KSM JKPP.

Kaarinaa voi verrata Eeva Peltosen tutkimaan Irmaan, joka kertoo toisen maailmansodan ajasta hyvin idealistisesti. Peltonen perustelee Irman idealistisuutta muun muassa hänen nuorella iällään. Irmalla ei Peltosen mukaan ollut konkreettisia arkihuolia ja hän ”saattoi keskittyä ”kokemaan” sota-aikaa isämaallisen kasvatuksensa hengessä”. Irma (synt. 1923) oli selvästi eri ikäpolvea kuin Kaarina (synt. 1901), joka oli jo keski-iässä sotavuosina. Siitä huolimatta Kaarinan kertomus on myös ihanteellinen. Arkihuolet ja läheisten menetykset ovat ikään kuin sivuseikka ja niistä selvitään sankarillisesti. Pidän ikää tässä tapauksessa toissijaisena ja muuta kokemusmaailmaa ja sosiaalista asemaa ja ympäristöä ensisijaisena asennetta selittävänä tekijänä. Lapsuustauhan lisäksi naisten koulutus ja asema yhteiskunnassa myös sotien jälkeen selittää heidän suhdettaan sota-aikaan paremmin kuin pelkkä ikä. Peltosen tutkima Irma opiskeli yliopistossa ja toimi sittemmin hallintolakimiehenä. Kaarina puolestaan oli opiskellut yliopistossa historiaa ja toimi opettajana ja rehtorina. Molemmilla oli poikkeuksellisen hyvät edellytykset tarkastella elämäänsä osana kansakunnan historiaa ts. heillä oli koulutuksensa ja asemansa vuoksi laaja perspektiivi toisen maailmansodan merkitykseen suomalaisen yhteiskuntajärjestelmän ja -järjestyksen kehityksen kannalta.⁶⁰³

Aiemmassa tutkimuksessa on erityisesti kriisiaikoja koskevissa kuvauksissa todettu esiintyvän ihanteellisuutta ja pyrkimystä harmoniaan. Ilmiötä on selitetty sillä, että yleistävyys, henkilökohtaisen kerronnan ohuus ja menneen todellisuuden esittäminen ihanteellisen ja myyttisen kuvauksen kautta toimii psykologisena suojautumismekanismina.⁶⁰⁴ Kaarinan kohdalla tämä nähdäkseeni selittää vain osan ihanteellisuudesta ja paljon merkittävämpi perustelu on hänen voimakas samastumisensa kasvattajan ja valistajan rooliin.

Minäkuvien historiallisuus ja niiden kerronnan tavat

”Vuosisatamme aamun sarastaessa sain nähdä päivänvalon vieläpä sunnuntailapena hyvässä maalaiskodissa.”⁶⁰⁵

Näillä sanoilla aloitti vuonna 1901 syntynyt Kaarina⁶⁰⁶ Kansanrunousarkistoon vuonna 1987 talletetun omaelämäkertansa. Kuvatessaan itseään sunnuntailapiseksi, hän antaa heti vihjeen koko omaelämäkertansa sävystä, joka on kauttaaltaan valoisa. Kaarina antaa jo ensimmäisessä lauseessa ymmärtää, että hän oli syntynyt onnellisten tähtien alla. Ja ikään kuin enteenä tuosta läpi elämän jatkuvasta valoisuudesta hän lisäksi korostaa, että sai syntyä aikana, joka sekä

⁶⁰³ Peltonen, E. 1994, 34; Koulutuksella on todettu olevan vaikutusta siihen valitseeko hän miehisen kerronnan strategian, jossa kertoja kytkee itsensä julkiseen sfääriin. Fentress, J. & Wickham, C. 1992, 140-143.

⁶⁰⁴ Mainitunlaista kerrontaa on tunnustettu mm. toista maailman sota koskevassa muistelukerronnassa. Ks. Esim. Peltonen, E. 1994, 27- 31.

⁶⁰⁵ ‘Kaarina’ 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987.

⁶⁰⁶ ‘Kaarina’ esiintyy tutkimuksessa omalla nimellään toisin kuin muut aineiston henkilöt, sillä Kaarina on julkaissut muistelunsa myös kirjana (1990). Julkaistu kirja poikkeaa jonkin verran SKS KRA:n arkistoon talletetusta omaelämäkerrasta. Tutkimuksessa tehdään ero näiden kahden lähteen välillä puhumalla omaelämäkerrasta ja muistelusta, jolloin jälkimmäisellä viitataan julkaistuun kirjaan ja edellisellä arkiston painamattomaan ”käsikirjoitusversioon”.

odotti paljon että lupasi paljon. Kaarinan omaelämäkerta on ensi lauseesta lähtien kertomus valon lapsesta, joka syntyi uuden, suurta tulevaisuutta lupaavan vuosisadan alkuhetkillä ja eli, vastoinkäymisistä ja kahdesta sodasta huolimatta, pitkän, rikkaan ja onnellisen elämän.

Hyvin samankaltainen sävy on Kaarinan vuonna 1990 julkaisemissa muistelmissa, jotka suurelta osin perustuvat arkistoon talletettuun ”käsikirjoitukseen”. Kirja on kuitenkin käsikirjoitusta jossakin määrin laajempi ja sen rakenne poikkeaa ensimmäisestä versiosta selvästi. Julkaistut muistelmansa Kaarina aloittaa käsikirjoituksesta poiketen kertomalla lyhyesti ja paikka paikoin lähes sadunomaisesti isovanhempiensa ja vanhempiensa tarinat. Omaelämäkerran aloitus on muistelmassa sijoitettu vaiheeseen, jossa kerronta siirtyy isovanhemmista ja vanhemmista Kaarinaan itseensä. Toinen muistelmiin sisältyvä omaelämäkerrasta poikkeava laajempi uusi kokonaisuus on teoksen loppuosaan sijoitettu lyhyt selvitys Kaarinan tyttären ja tämän lasten vaiheista kirjoitushetkeen saakka.⁶⁰⁷ Suvun menneisyys muodostaakin muistelmien keskeisen ulottuvuuden.

Omaelämäkerta ja muistelmat poikkeavat toisistaan muutoin lähinnä siten, että aiemmin kirjoitettuun versioon verrattuna esille tulevien asioiden järjestetystä on jonkin verran muistelmassa muutettu ja väliin on lisätty täydentäviä tietoja sekä kokonaan uusia jaksoja. Muistelmat ovat myös omaelämäkertaa selvästi jäsentyneempi kokonaisuus, kun taas omaelämäkerrassa näkyy suurempi spontaanisuus. Tätä selittää osaltaan se, että omaelämäkerta on tarkoitettu tallettavaksi arkistoon tutkijakäyttöä varten ja se on kirjoitettu lyhyemmässä ajassa. Muistelmien hiomiseen on selvästikin käytetty enemmän aikaa. Vaikka teos lienee ensisijaisesti suunnattu sukulaisille ja lähimmille tuttaville, on kyse kuitenkin selvästi julkisuuteen suunnatusta tekstistä, jolle on myös ajateltu olevan olemassa potentiaalinen laajempi lukijakunta.⁶⁰⁸

Kaarinan omaelämäkerrassa itsenäisen Suomen, suomalaisten ja suomalaisen yhteiskunnan suuri kertomus yhdistyy hänen omaan ja sukunsa tarinaan. Kaarina ja hänen sukunsa ovat eläneet todeksi kansallista projektia. Se muodostaa Kaarinan omaelämäkerran jäsentymisen perustan. Tukeutuminen kansallisen projektin suureen kertomukseen näkyy muun muassa siinä, että Kaarina puhuu yhtäältä toteavasti, toisaalta lähes hurmioituneesti kokemuksistaan kansalaissodassa. Kaarina oli kolonnan mukana valtaamassa Tamperetta.⁶⁰⁹ Kuvaus on paikoitellen varsin lakoninen, toteava, vaikka voisi kuvitella mukanaolon vaikuttaneen nuoren tytön psyykeen. Lakonisuus saattaa johtua myös psyykkisestä tarpeesta ulkoistamalla etäännyttää itsensä raskaista kokemuksista ja siten saattaa ne käsiteltävään muotoon, kuten on todettu monissa, esimerkiksi holo-

⁶⁰⁷ ‘Muistelmat’ 1990. Muistelmiensa saatesanoissa Kaarina korostaa, että on halunnut ”muistella ja panna paperille edes oman sukuni vaiheita”, mikä osin selittää muistelmien painopistettä.

⁶⁰⁸ Tähän viittaa Kaarinan huomautus esipuheessa, että päätös kirjoittaa vain sukulaisien luettavaksi, helpotti työtä. ‘Muistelmat’ 1990, 3.

⁶⁰⁹ ‘Kaarina’ 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 36. ”Sanoin ei voi kuvata sitä kärsimystä, valitushuutoa ja kuolevien sieluntuskaa, mitä me tytötkin haavoja sitoen, sairaita hoitaen, nälkään ja viluun näännyviä auttaen näimme ja koimme.”

kaustia koskevissa, tutkimuksissa. Suomen osalta vastaavanlainen ilmiö on havaittu muun muassa toista maailmansotaa koskevien muistojen osalta. Monissa sotaa koskevissa muisteluissa kokemukset saavat myyttisten selviytymistarinoiden luonteen.⁶¹⁰ Näin tapahtuu myös Kaarinan kertoessa kokemuksistaan kansalais sodan melskeissä. Toisaalta Kaarina kuvaa ottaneensa osaa lähes pyhän tehtävän täyttämiseen, josta jäi jäljelle vain hyviä muistoja.

”Kun vihdoin koko Suomi ainakin ulkonaisesti katsoen näytti valjonneen ja edessä näkyi ihana voitto ja rauha, käsitimme tehtävämme täyttyneen. Erosimme... (serkun) kanssa rakkaasta kokkistaabista ja tulimme kotiin mielissämme rikkaat kokemukset ja elämänikäiset muistot.”⁶¹¹

Tarpeeseen muistella ja tallettaa muistoja jälkipolville on arveltu vaikuttavan myös sen miten vaikean ja raskaan elämän muistelijä on elänyt. 1980-luvulla ja 1990-luvun alussa toteutettu *Suomalaisen naisen asema ja työpanos toisen maailmansodan aikana* -tutkimusprojektin tutkijat totesivat, että siirtoväki osallistui tutkimukseen innokkaammin kuin muut sodan kokeneet väestöryhmät keskimäärin. Riikka Raitis on arvioinut tämän johtuneen evakuoimisen käänteentekevistä merkityksestä evakkojen elämään. Evakuoiminen jäsentää siirtolaisten sota-aikaisia kokemuksia koskevia muisteluksia ja tuottaa tarvetta kertoa myös sodan jälkeisistä vaiheista. Siirtoväen kuvaukset olivat myös jossain määrin eloisampia ja värikkäämpiä kuin muiden muistelijoiden.⁶¹²

Eletyn elämän monivaiheisuus ja -muotoisuus ylipäänsä näyttää tuottavan tarvetta kertoa siitä toisille. Kertoja saattaa ajatella, että mitä rikkaampi elämä, sitä kiinnostavampi se on kuulijalle/lukijalle ja sitä tärkeää siitä on todistaa ja jakaa se muiden kanssa. Toisaalta kokemusten suuren kirjon ja monimuotoisuuden käsitteleminen vaatii myös kokijalta itseltään enemmän työtä ja omaelämäkerrallinen kirjoittaminen on siihen oiva keino.

Eräs tapa, jolla elämän voi suhteuttaa menneeseen todellisuuteen, on jäsentää se osaksi yhteisesti tunnistettuja suuria kertomuksia. Näin tekevät aivan selvästi ja johdonmukaisesti Kaarinan lisäksi ainakin Aune, Maria, Inkeri sekä Kerttu. Kaarinan omaelämäkerrassa 1900-luvun suuri kertomus on kansallinen projekti. Aunen suuri kertomus on yhteiskunnan modernisoituminen ja sosiaalivaltion synty, Kertun vaurastuva Suomi, Inkerin kansallisen kulttuurin nousu, kehitys ja murros ja Marian suomalaisen naisen roolin muutos työelämässä ja muussa yhteiskunnassa. Liisan, Ainin ja Edithin kohdalla ei ole yhtä selvästi nähtävissä suoraa suhdetta johonkin käsityksiä 1900-lukua leimanneeseen suureen kertomukseen. Ainin ja Liisan omaelämäkertoja leimaa ennen kaikkea henkilökohtainen usko ja Edithin kohdalla perheen ja avioliiton arki nousee päällimmäiseksi. Jossain määrin Ainin omaelämäkerrasta on kyllä luettavissa viitteitä sosiaalivaltion synnystä ja Edithillä puolestaan kertomus sodan aiheuttamasta murroksesta suomalaiseen perheeseen ja sen sisäisiin suhteisiin.

⁶¹⁰ Peltonen, E. 1994, 35.

⁶¹¹ 'Kaarina' 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 37.

⁶¹² Raninen-Siiskonen, T. 1999; Raitis, R. 1994.

”Olen syntynyt kotimaani Suomen itsenäisyystusien myötä. Minua odottaessaan äitini on saanut lähteä perheensä kera sotaa pakoon pohjoishämäläisen kotipitäjäni, Oriveden, metsäkulmille. Reessä viljasäkki jalkojen päällä ja lapset (4) ympärillä he pakenivat naapurin hevosella. Isäni kahlasivat myöhemmin metsiä myöten samaan paikkaan. Tämä oli maaliskuussa v. 1918. Kun sota oli ohittanut kirkonkylän, palasivat he takaisin siivoamaan ja korjaamaan jälkiä. Onneksi vaarini oli käskennyt nostamaan valkoisen lakanan naapurin, äidin kotitalon, katolle, ja kylä oli säästynyt melkoisesti. Siihen sitten synnyin minäkin heinäkuussa viidenneksi lapseksi perheeseen. Ruokatarvikkeista oli ollut silloin kova pula. Minun ristiäisiini oli saatu ylimääräinen ohrajauhoannos, josta äitini leipoi rievää. Perheeseemme syntyi vielä sen jälkeen kaksi tyttölästä. Meitä hännänhuippuja oli kolme tyttöä, vanhemmista neljästä oli kolme poikaa ja yksi tyttö, seitsemän kaikkiaan.”⁶¹³

Kertun aloituksessa näkyy jo omaelämäkerran suuren kertomuksen ainekset. Kerttu korostaa aineellisen vaurauden määrää tai sen puuttumista heti omaelämäkertansa alusta alkaen. Kerttu syntyi köyhään Suomeen ja oli mukana rakentamassa siitä vauraampaa kuin koskaan ennen. Kaikki kirjoittajat kiinnittävät Kertun tavoin elämänsä vaiheet ainakin jossain määrin merkittäviin kansallisen historian vaiheisiin. Tärkeimpiä ja useimmin mainittuja ovat kansalais-sota, 1930-luvun lama, talvi- ja jatkosodat. Ne muodostavat kehikon, jonka varaan muut tapahtumat kudotaan. Esimerkiksi Edith jäsentää omat kokemuksensa tuberkuloosin sairastamisesta sodan kontekstissa. Tauti puhkesi aivan sodan kynnyksellä ja talvisota kului Edithiltä parantolassa. Sota, sodan jälkeinen pulan ja jälleenrakennuksen aika ja tuberkuloosi liittyvät Edithin kertomuksessa kiinteästi toisiinsa.

”Kun pahin tulehdus keuhkossani oli saatu hillityksi pääsin osapäivätyöhön erään lääkärin sihteeriksi. Siinä työssä olin sinä päivänä jolloin rauha tuli. Oli hiljaisen hallin aika. Sadat potilaat makasivat turkispusseissaan ulkohalleissa. Päivä oli hohtavan kirkas, pakkaneen kova. Yhtäkkiä pärähti talon keskusradio ääneen. Tieto sodan loppumisesta ja kovista rauhanehdoista kaikui kautta talon ja yli männikkökankaan. Sitteen täydellinen hiljaisuus. Joku aloitti virren ”Jumala ompe linnamme” ja sadat äänet yhtyivät siihen. Päivällispöydässä ei kukaan puhunut. Vain ruotsinmaalaiset sairaanhoitajat itkivät.”⁶¹⁴

Edith käyttää kertomuksessaan talvisodan päättymisestä muun muassa ääri-ilmaisuja, kuvailevia ja tunnelmaa luovia adjektiiveja sekä yksityiskohtien kuvaamista. Hän liittyy talvisodan päättymisen tuberkuloosiparantolan rutiineihin, hiljaisen hallin aikaan, samoin kuin parantolan ympäristöön, perisuomalaiseen mielikuvaan mäntykangasmaisemasta. Edith vahvistaa kokemuksen omakohtaisuutta yhtäältä sillä, että hän kertoo olleensa samalla myös osa-aikatöissä lääkärin sihteerinä ja toisaalta eloisalla kuvalla parantolan päivällispöydästä. Kirjoittajien tavoitteena on sekä vakuuttaa että liikuttaa ja siihen pyritään erilaisten tehokeinojen avulla. Omaelämäkerta-aineistossa käytettyjä kerronnan tehokeinoja ovat dialogin käyttö, sisäkkäisten kertomusten käyttäminen, metaforat, ääri-ilmaiset sekä tietysti omakohtaiseen kokemukseen vetoaminen, jolla vakuutetaan lukija asian todenperäisyydestä. Myös muilla kirjallisilla keinoilla kuten yksityiskohtaisella kerronnalla ja kuvailevilla adjektiiveilla voidaan va-

⁶¹³ ‘Kerttu’ 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 22: 161. 1987, 1.

⁶¹⁴ ‘Edith’ 1915. SKS KRA. Toimihenkilöt 38: 93. 1987.

kuuttaa. Tehokeinoilla luodaan painopisteitä sekä pyritään vakuuttamaan, ve-toamaan ja luomaan tunne-elämyksiä.⁶¹⁵ Maria esittää usein kokemuksensa dia-login muodossa. Sillä tavoin hän muun muassa vakuuttaa kuvan tapahtumista olevan todenmukainen.⁶¹⁶

”[johtajan sihteeri] kertoi muuttavansa Helsinkiin. Näin siinä tilaisuuden
 - Joko paikkasi on täytetty?
 - Ei.
 - Luuletko että minä pärjäisin siinä paikassa?
 - Kyllä sinä pärjääät.
 - Kuule, etkö kertoisi insinööri[lle...] että olen halukas yrittämään.”⁶¹⁷

Marian lisäksi Kerttu ja Liisa, näyttävät käyttävän dialogia käsitellessään elä-mänsä merkittävimpinä pitämiään tapahtumia tai käännekohtia. Dialogi on yksi retorisen vakuuttamisen keinoista ja se on omaelämäkerroissa erityisen suosittu. Sen avulla tapahtuma nostetaan esille ja luodaan lukijalle vaikutelma tapahtumasta tai tilanteesta, joka muistetaan erityisen tarkkaan ja elävästi. Sa-malla dialogi korostaa henkilökohtaista kokemusta: keskusteleva päähenkilö on todellakin ollut tilanteessa läsnä. Omaelämäkerroissa käytetään myös yksityis-kohtilla ja narratiiveilla vakuuttamista sekä ääri-ilmaisujen, metaforien ja tois-ton käyttämistä.⁶¹⁸

Sisäkkäisten kertomusten ja metaforien käyttöä edustaa Kaarinan kerto-mus veljensä kuolemasta. Hän aloittaa sen kylän vanhasta suutarista, joka vuo-sien kuluessa yhä useammin lauloi elämän rajallisuudesta ja ajan täyttymisestä: ”*Mä riennän, aikani on lyhyt, eloni päivä on pian mennyt -*”. Tuohon suutarin hai-keaan lauluun Kaarina liittää pienen kertomuksen, jonka tapahtuman hän sijoit-taa veljen kuoleman jälkeiseen syksyyn.

”Syyspäivän aurinko oli laskeutumassa mailleen, kun isovanhempieni ikkunasta kat-selin taivaalle. Katselin kauas. Seurasin, miten auringon kultraamat pilvet liikkuivat hiljalleen vienossa tuulenhengessä. Toiset pilvistä himmenivät. Toiset syttyivät yhä kirkkaampana loistoon. Niistä kauneinta katselin kaihoisin mielin, kunnes sekin häi-pyi hämärään. Ehtoo oli tullut. Illasta iltaan tulin saman ikkunan ääreen. Yhä uudel-

⁶¹⁵ Kerronnan tehokeinoista ks. Jokinen, A. 1999, passim.

⁶¹⁶ Tulkitsen, että dialogi toimii tässä faktuaalistamisen keinona. Se kuitenkin poikkeaa niistä keinoista, joita yleensä pidetään faktuaalistamisen strategioina. Faktuaalistam- isesta yleensä ks. Juhila, K. 1993, 157-180; Jokinen, A. & Juhila, K. 1999, 79-81.

⁶¹⁷ ‘Maria’ 1917. SKS KRA. Toimihenkilöt 35: 152. 1987, 49.

⁶¹⁸ Retorisista tehokeinoista ks. Jokinen, A. 1999, 133-154. Niitä ovat etäännyttäminen omista intresseistä, puhujakategorioilla oikeuttaminen, liittoutumisasteen säätely, konsensuksella ja asiantuntijan lausunnolla vahvistaminen, antamalla ”tosiasioiden puhua puolestaan”, kategorioiden käyttö vakuuttamisen keinona, yksityiskohtilla ja narratiiveilla vakuuttaminen, numeerinen ja ei-numeerinen määrällistäminen, meta- forien käyttö, ääri-ilmaisujen käyttäminen, ”kolmen lista”, kontrastiparien käyttämi- nen, toisto ja tautologia sekä oletettuun vasta-argumenttiin varautuminen. Esimerkki suorasta vakuuttamisesta: ”Ensiksikin vannon toduuten, ettei elämänkaarta eikä elämän viisautta eikä oppia eikä taitoa saada mistään muualta kuin elämän itsensä kouluuttamassa elämän koulussa. Minun kohdallani se on ollut äärettömän raskasta ja vaikeaa, mutta siinäpä olenkin saanut sitä kypsyyttä jota ei korkeakouluissa eikä kukaan ihminen olisi voinnut minulle antaa...” ‘Aino’ 1917. SKS KRA. Toimihenkilöt 27: 4. 1987A, 1.

leen näin kirkkaimman pilven painuvan pois. Yhä uudelleen koin saman haikean ikävän. Se jäi kuin elämään sydämeni syvimpään.”⁶¹⁹

Veljen kuoleman yhteyteen liitetty haikea, pieni kertomus laskevan auringon kultaamista pilvistä symbolisoi elämän rajallisuutta ja suutarin laulama sävel vielä vuosiakin myöhemmin muistutti Kaarinaa veljestä. Menetys oli ensi kerran koskettanut pienen tytön maailmaa. Sitä mikä metaforisessa tarinassa oli pienen Kaarinan todellista kokemusta ja mikä aikuisen Kaarinan myöhempää tulkintaa, on vaikeaa arvioida, mutta omaelämäkerran lomaan sijoitettuna pikku kertomus symboloi kauniisti veljen kuoleman aiheuttamaa surua ja tuskaa sekä pienen tytön turvallisen elämänpiirin ja säröttömän maailmankuvan ensimmäistä horjahtamista.

Kaarina käyttää muuallakin omaelämäkerrassa pieniä tarinoita ja kertomuksia, jotka saavat metaforisen merkityksen. Valistus ja sivistys, opettajan ja kasvattajan kutsumus on yksi Kaarinan omaelämäkerran keskeisiä teemoja. Omien 60-vuotispäiviensä kunniaksi järjestetyissä juhlissa, Kaarina muistaa kiittäneensä kertomalla pienen metaforisen tarinan tai sadun, faabelin, jossa kotkanpoikanen pyytää emoansa nostamaan hänet yhtä korkealle taivaalle kuin missä emo itsekin oli liidellyt.

”Kotkanpoikanen pyysi emoansa viemään hänet korkealle yläilmoihin, missä emo itsekin liiteli. Emo suostui, nosti poikasen selkäänsä ja nousi ilmojen valtiaana ylös sinitaivoihin, josta oli ihanat näkymät kauas, kauas. Ihastuneena poikanen sanoi emolle: ”Millä maksan tämän sinulle? Tuonko sinulle kultaa ja hopeaa kaukaisista maista, kun tulen suureksi ja sinä tulet pieneksi?” ”Ei niin. Kotkien laki on tämä: Jos emosi vie sinut korkealle, sinun on noustava itse ja kannettava poikasi vielä korkeammalle. Siten voit palkita emosi rakkauden.”⁶²⁰

Tämän kaltaiset osuudet ovat keskeisessä asemassa Kaarinan omaelämäkerrassa ja muistelmissa. Metaforinen kertomus kuvaa hyvin Kaarinan maailmankuvaa, arvomaailmaa ja käsitystä opettajaidentiteetistään. Hänen tehtävänsä opettajana ja vanhempana on näyttää lapselle ja nuorelle tie sivistykseen ja ylevään hengenviljelyyn. Lapsen tehtävä on vaalia tätä perintöä ja yhä edelleen kohottaa

⁶¹⁹ ‘Kaarina’ 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987; ‘Muistelmat’ 1990, 22. Muistelmista on jätetty tältä kohdalta pois maininta vanhasta suutarista ja tämän laulusta, joka sijoitettu toisalle, vaikkakin sen yhteydessä edelleen viitataan veljen kuolemaan. Sen sijaan muistelmissa on aurinko ja pilvet -kertomuksen yhteyteen liitetty unenomaisen kuvaus veljen hautajaisista. Unen ja toden rajamailla liikkuva kertomus syntyi Kaarinan mukaan hänen silloisessa lapsenmielessään veljen kuoleman ja isoisän sanojen aiheuttaman mielipahan lieventämiseksi. Se ammensi ympäröivästä todellisuudesta sekä kertomuksista enkeleistä ja kuoleman jälkeisestä taivaaseen pääsystä. Ehkäpä lapsille oli kerrottu veljen kuolemasta sanomalla, että jumala oli ottanut veljen enkelinä taivaaseen: ”Uskoin kauan, että veljeni pieni arkku laskettiin kirkon kuoriin. Näin kai siksi, että me kaikki lapset mustiin pukeutuneina olimme... (veljen) sunnuntaiaamuisessa siunaushetkessä haudalla. Ja kun sieltä siirryimme suvenlämpöiseen kirkkoon, ainakin me pienimmät olimme pian unten mailla. Siellä koko tuo vaikuttava tapahtumasarja sai uuden hohdon. Olin näkevinäni ja kokevinani seuraavaa: Kauniin laulun kaikuessa alttarin eteen avautui pieni hauta. Sinne enkelkuoron saattamana, ihaniin kukkien ja kynttiläin loisteessa saapui Laurin arkku ja sinne peittyi. Samalla hetkellä tuon arkun pieni... (veli) enkeliksi muuttuneena näynomaisesti kohosi korkealle, onnen ihmemaille. Ja mieleni täytti suuri ilo. Näin mielikuvani olivat liikkuneet unen ja toden mailla, luoneet tunnelman, joka ilahdutti mieltä.”

⁶²⁰ ‘Kaarina’ 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 112-113.

sivistyksen ja valistuksen tasoa. Myös Kaarinan muistelmat ja omaelämäkerta ovat tarkoitettut opiksi ja ojennukseksi nuoremmille.

Faabeli kuvaa hyvin myös sitä kansallista ja valistuksellista arvomaailmaa, joka Kaarinaa oli lapsuudessa ja nuoruudessa elähdyttänyt. Koko modernisoituvan Suomen kansanvalistusideologia perustui samalle ajatukselle. Kouluttamalla, sivistämällä ja valistamalla kansalaisiaan kansakunta saattoi menestyä. Nuoremman sukupolven tehtävänä oli yltää ja ylittää vanhemman polven saavutukset. Kaarinalle korkeus merkitsi sivistystä ja kasvatusta, korkeaa moraalaa ja eettistä asennetta ja kuvatessaan näkymiä ihaniksi, Kaarina viittaa valistuksen ylevöittävään vaikutukseen. Oikeasta kasvatuksesta, sivistyksestä ja valistuksesta sekä kuuliaisuudesta oli seurauksena koko yhteiskunnan ja yhteisön sekä samalla myös yksilön itsensä kannalta pelkkää hyvää.⁶²¹

Paul Ricoeur'n käsityksen mukaan metaforalla on uutta luova merkitys. Siten se ei ole käännettävissä tai vaihdettavissa johonkin toiseen, mikäli merkitys halutaan säilyttää.⁶²²

*"Omaelämänkaareni on ollut monivivahteinen sisältäen kaiken duurista molliin tai paremminkin loistaen kaikki prisman värit. Miten voisin piirtää sanoiksi oman kasvuni kaaren? Miten pienestä, ujosta tytöstä kehittyä aikuinen, jonka ympäristö ja olosuhteet muovaavat ja jonka oma minä taistelee olemassaolonsa ja pyrkimystensä puolesta. Huomaan, että elämä on elämisen arvoinen, sillä vanhemmiten kaikki käy helpommaksi kun vapautuu peloista ja ahdistuksista. Sanoisin, että kaikki käy kohti selkiintymistä. Varjot väistyvät ja elämä kaikkienensa käy hyvin mielenkiintoiseksi."*⁶²³

Inkerin omaelämäkerran katkelmasta löytyy useita metaforia, kuten elämänkaari, duurista molliin, kaikki prisman värit ja varjot väistyvät. Inkerin metaforat ammentavat hänen omasta elämästään, jossa musiikki ja kuvataide ovat keskeisellä sijalla. Inkerin elämä saa konnotaatiota esimerkiksi sinfonioiden ja kuoroteosten suuntaan, sateenkaareen ja öljyvärimalauksiin. Elämä on esteettinen, kaikilla aisteilla koettava elämys, joka edellyttää syvää tuntemista.

Minäkuvan tai identiteetin konstruomisessa johdonmukaiseksi ja psyykeä tukevaksi keskeiseksi tekijäksi nousee toiminnan luonnollistaminen. 1970-luvun taistolaisiin kuuluneiden identiteetikerrontaa tutkineen Matti Hyvärisen mukaan se tapahtuu esimerkiksi esittämällä, että radikalismi kuuluu nuoruuteen, se on osa silloista laajempaa radikalismien aaltoa, osa työväenliikettä tai nuorisokulttuuria. Jokaisella kertojalla on oma luonnollistamisen strategiansa. Hyvärisen mukaan myös tutkijalla on riski sortua samaan luonnollisuuden loukkuun erityisesti lähihistoriaa tutkiessaan.⁶²⁴

Luonnollistamisessa on kyse institutionalisoimisen projektista. Siinä ilmiö läpäistään arvoilla, jotka tekevät ilmiöstä pyhän eli pysyvien, hyvien ja oikeiden arvojen lähteen. Niiden kyseenalaistaminen on tabun rikkomista, joka edellyt-

⁶²¹ Kaarinan omaelämäkertansa lomaan kutomat pienet kertomukset, ja unet sekä anekdootit kantavat mukanaan laajaa ja pitkää kertomusperinnettä.

⁶²² Ricoeur, P. 1976, 52.

⁶²³ 'Inkeri' 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 4: 131. 1987, 1.

⁶²⁴ Hyvärinen, M. 1994, 14.

tää rangaistusta, äärimmillään esimerkiksi yhteisöstä poissulkemista.⁶²⁵ Entiset taistolaiset esimerkiksi edellyttävät toisiltaan uskollisuutta 1970-luvun arvoille ja syyttävät luopureiksi niitä, jotka ovat ne kiistäneet.⁶²⁶ Institutionalisoitumisella on siten myös psyykkinen ulottuvuutensa. Minäkuvan tai identiteetin jatkuvuus voi edellyttää luonnollistamisen prosessia. Myös oman aineistoni naiset puhuvat menneisyydestään arvolatautuneesti ja luonnollisena prosessina, jonka sisältämiä kokemuksia ja valintoja ei kyseenalaisteta. Samalla tapahtumiin, tekoihin, kokemuksiin ja niiden tulkintoihin luodaan oikeutusta, siis legitimoidaan ja perustellaan lukijalle oikeiksi ja hyviksi. Argumentaation tasolla luonnollistamisen strategiat ovat moninaisia. Niitä lähelle tulevat lisäksi ns. faktuaalistamisstrategiat. Faktuaalistamisella tarkoitetaan vakuuttelun muotoa, jonka avulla jonkin tiedon (totuus)arvo saadaan näyttämään niin suurelta, että se vaikuttaa itsestään selvältä ja ainoalta oikealta.⁶²⁷

Luonnon ja maiseman kuvaaminen on keino tuottaa kertomukseen luonnollisuuden pohjavire. Tapahtumien luonne muuttuu kohtalon johdattamiksi tai historian mahtavan virran viemiksi, kun ne kerrotaan luonnon ja maiseman suuressa kehityksessä. Kirjailijat käyttivät erityisesti 1940-luvulla, jolloin kiinnostus luonnonmystiikkaan oli vahvaa, luonnosta otettuja vertauksia, joilla tapahtumat oli mahdollista tehdä luonnollisiksi (naturalisoida) ja oikeiksi.⁶²⁸

Talvisodan jälkeen elämän oli jatkuttava ja *"kiintoisaa ja hauskaa oli alkaa kuin uutta elämää. Vaikka paljon muutosta ja murhetta oli koettu, katseemme kuitenkin suuntautui eteenpäin. Kaipasimme jotain uutta."* Tämä uusi, johon Kaarina viittaa, oli uusi koti. Kaarina ja hänen miehensä halusivat päästä maantien varresta *"kauniimpaan, sanoisinko "henkevämpään" maisemaan"*.⁶²⁹

*"Ostimme talonpaikan kallioiselta mäeltä, mistä oli kaunis näköala järvelle. Sen toisella puolen oli kirkko torneineen kuvastuen kesällä järven sineen. Se kaikki kohotti murheisen mieleemme maasta matalasta ja taas pääsimme tovin eteenpäin."*⁶³⁰

Luonto ja maa, suomalaiskansallinen, jopa kansallisromanttinen, järvimaisema, toi Kaarinalle hänen mukaansa lohdutusta, mielenrauhaa ja turvaa. Tässä jo Topeliuksen Maamme-kirjasta tutussa maisemakuvassa yhdistyivät kaikki kolme Kaarinan kristillis-isänmaallisen maailmankuvan keskeistä ja siten pyhää elementtiä, koti, kirkko ja isien maa. Siten luonto saa vahvan arvolatauksen ja arvot luonnollistuvat.

Uusi talo ei ollut vielä edes kunnolla valmis, kun jatkosota alkoi. Kotitalon kallioilta eteen avautuva isien maa oli jälleen vaarassa. Aviomies oli kutsuttu jo hyvissä ajoin sotilastehtäviin. Luonnonkuvaus on jälleen keskeisellä sijalla ja kertomuksessaan Kaarina katselee kuinka sotilasjunat matkaavat kohti keskike-

⁶²⁵ Douglas, M. 2000; Anttonen, V. 1996.

⁶²⁶ Hyvärinen, M. 1994, 15-16.

⁶²⁷ Jokinen, A. & Juhila, K. 1999, 79.

⁶²⁸ Karkama, P. 1998, 19.

⁶²⁹ 'Kaarina' 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 82.

⁶³⁰ 'Kaarina' 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 82.

sän auringonnousua.⁶³¹ Erityisesti sotia, niin vapaussotaa kuin talvi- ja jatkosotaakin, ja sotien jälkeistä rauhaan palaamista koskevissa kohdissa luonto kohoaa tärkeäksi Kaarinan käyttämäksi kerronnan tehokeinoksi, jolla tapahtumien väistämättömyyttä korostetaan ja niihin luodaan voimakasta dramatiikkaa.

Luonto ja maa toistuvat usein myös muualla Kaarinan omaelämäkerrassa. Hän kirjoittaa niistä muun muassa vapauden ja tulevaisuuden optimismin kokemuksi ja teemoja käsitellessään. Dramaattisten tapahtumien lisäksi Kaarina kuvaileekin luontoa useimmiten positiivisten ja mielenrauhaa tuottavien ja niitä koskevien asioiden yhteydessä. Esimerkiksi ylioppilaskirjoitusten ja tenttien jälkeistä kotiinpaluuta hän kuvailee juuri keväisen luonnon kautta. Kuvaukseen sisältyy riemua, onnea ja iloista tulevaisuuden odotusta.⁶³²

Toinen luonnollistava aihepiiri on uskonto. Kirjoittaja voi esimerkiksi vedota jumalan johdatukseen perustellessaan omia tekojaan tai valintojaan. Ainin omaelämäkerrassa uskonnollisuus korostuu voimakkaana huolimatta siitä, että hän ei kerro sen varsinaisesti periytyvän lapsuudenkodista. Hän myös antaa ymmärtää, että on ollut ainakin jossain määrin uskonnollinen koko elämänsä. Aino vetoaa jumalan sanaan. Ainin omaelämäkerta sisältää runsaasti muun muassa rukouksia ja kirjoittaja ammentaa uskonnosta motivaation toiminnalleen. Esimerkiksi ammatinvalinta on hänelle uskosta kumpuava kutsumus, jolle ei hänen mukaansa ollut vaihtoehtoja. Omaelämäkerta on jossain määrin jäsentymätön ja siitä huokuu melko ankara katkeruus ja pettymys elämään, joka mitä ilmeisimmin ei ollut antanut tyydytystä. Aino oli maatalon tytär ja lapsuus oli täynnä kovaa työtä. Hänen isänsä oli ”*viinaan menevä*”, lapsuudenkoti paloi maan tasalle ja tyttäret joutuivat luovuttamaan perintöosansa uuden tilan ostoon. Veljet, yhtä lukuun ottamatta, kaatuivat sodassa ja Aino itse sairastui nuorena vakavasti. Avioliittokin epäonnistui ja päättyi eroon. Aino kertoo miehen olleen epäluotettavan ja naisiin menevän.⁶³³ Tämän kirjoittajan kohdalla uskonnollisuuden voimakas korostuminen eläkevuosina näyttääkin selvästi toimivan eräänlaisena puolustusmekanismina ja merkityksenantajana, jonka avulla kirjoittaja jäsentää elämänsä. Uskonnollisuuden voidaan tästä näkökulmasta jopa sanoa hallitsevan Ainin omaelämäkertaa siten, että kaikki muut seikat ovat sille lähes täysin alisteisia.

Omaelämäkertojen kantavat teemat jäsentyvät ja muotoutuvat tekstuaalisesti edellä esiteltyjen tapojen lisäksi myös muun muassa erilaisin kerronnan strategioin. Tuottaessaan esimerkiksi selviytymispuhuntaa kirjoittajat käyttävät muun muassa aforismeja.

”Näin on elämä mennyt lähelle 70 vuoden virstanpylvästä. Isäni opetus: ”Arvaa oma tilasi, anna arvo toisillekin”, on ollut mielessäni. Elämän kokemus: ”Ei tule raskaampaa taakkaa, kuin minkä kantaa jaksaa” ja ”Riittää kullekin päivälle murheensa”, on ollut kantavana voimana.”⁶³⁴

⁶³¹ ‘Kaarina’ 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 83.

⁶³² ‘Kaarina’ 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 46.

⁶³³ ‘Aino’ 1917. SKS KRA. Toimihenkilöt 27: 4. 1987, 1-3, 6-7, 12-15, 17-18.

⁶³⁴ ‘Kerttu’ 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 22: 161. 1987, 34.

Selviytymispuhuntaa tuottaa myös vetoaminen välttämättömyyteen ja vaihtoehtojen puutteeseen.

*"Piti vain katsoa kiinteästi silmiin ja uskoa ihmistä. Oltiin nuusia ja totisia – minä 19 vuotias. Läsä ollut, läsnä oleva ja epätietoisuus uudesta sodasta teki meidän nuoruudestamme totisen."*⁶³⁵

Selviytyjien "piti", "täytyi" ja "oli pakko" tehdä asioita, joita he eivät ehkä olisi lainkaan toisenlaisissa olosuhteissa joutuneet tekemään. Auttajia ei ollut, mutta silti oli toimittava.

Vaikeuksien kääntäminen voitoksi on eräs selviytymisteeman tärkeimpiä kerronnallisia keinoja.

*"Eräs matkatoveri kysyi muutama vuosi sitten: "Miten ihminen kehittyi tuollaiseksi kuin sinä olet?" Vastasin: "Täytyy elää tarpeeksi vaikeaa elämä."*⁶³⁶

Toinen keino on tehdä selviytymisestä⁶³⁷ keskeinen osa nykyistä identiteettiä ja minäkuvaa, nostaa toisin sanoen esiin positiivinen lopputulos: ilman näitä vaikeuksia ja niistä selviämistä en olisi se, joka nyt olen.

*"On ollut myös paljon positiivista. Elämäni on ollut värikästä. Olen käynyt hyvää koulua, saanut opiskella ennen sotia, tutustunut kiinnostaviin ihmisiin, lahjakkaihin, hienoihin ihmisiin, saanut paljon ystäviä. Olen saanut tehdä kiinnostavaa työtä vaikka sitä joskus on ollut aivan näännyksiin asti. Lapsistani minulla on ollut paljon iloa, en tunne eläneeni turhaan."*⁶³⁸

Edithin omaelämäkerta on kaikkein leimallisimmin selviytyjän tarina. Hän itsekin suoraan käsittelee omaa elämänsä selviytymisenä. Muissa selviytymiskertomuksissa teema ei ole aivan yhtä pinnalla oleva ja julkilausuttu, vaan se kulkee hieman syvemmällä ja piilevämpänä, mutta kuitenkin selvästi tunnistettava.

*"Peilin edessä – tässä nyt – katselen harmaantuneita ja harvenneita haiveniani, tulee mieleen aika, jolloin piti oppia tekemään aloitteita, oppia päättämään ja oppia kantamaan vastuu ja syyllisyys milloin mistäkin. Tämä syyllisyyden taakka on pahimmillaan nyt, kun on aika miettiä entisiä tekemisiä ja tekemättä jättämisistä. Kuitenkin, jaksakseen elää on yritettävä elää kuten Irja Askola kirjoittaa "mitä tapahtuisi siskoni jos alkaisit puhella itsellesi kuin ystävälle"."*⁶³⁹

⁶³⁵ 'Aune' 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 8: 27. 1987, 14.

⁶³⁶ 'Edith' 1915. SKS KRA. Toimihenkilöt 38: 93. 1987, 1.

⁶³⁷ Aiemmassa tutkimuksessa on nostettu esiin myös muita selviytymispuhuntaan liittyviä kerronnan strategioita, kuten tyynnyttelyä tavoitteleva strategia. Siinä kirjoittaja vertaa omaa kohtaloaan vielä kovempaan kohtaloon. Eeva Peltosen mukaan selviytymistarinat ovat usein siloiteltuja ts. monista kokemuksista puhutaan toteavasti tai vastaavasti myyttisesti. Pyrkimyksenä on etäännyttää psyykkisesti raskaat kokemukset riittävän etäälle, jotta niistä voi puhua. Peltonen, E. 1994, 35, 52; Virtanen, L. 1982, 176.

⁶³⁸ 'Edith' 1915. SKS KRA. Toimihenkilöt 38: 93. 1987, 2.

⁶³⁹ 'Aune' 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 8: 27. 1987, 33.

4.5 Toiminta ja toiminnan motiivit

”En tiedä, onko tästä kaikesta touhusta kenellekään iloa tai hyötyä, sitä monasti ajattelen. Tuntuu vaan siltä, että jokaisessa ihmisessä on jokin sisäinen imperatiivi, joka vaatii häntä toimimaan tai ainakin olemaan mukana johonkin määräsuuntaan tähtäävässä ponnistelussa.”⁶⁴⁰

Kaarina puhuu sisäisestä imperatiivista pohtiessaan sitä, mikä on saanut hänet tekemään valintoja ja toimimaan elämässään. Psykologian termein voidaan sisäisen imperatiivin sijasta puhua motivaatiosta. Motivaatioon vaikuttavat monet tekijät. Sellaisia ovat niin menneisyys ja aiemmat elämäkokemukset kuin tulevaisuus ja siihen kohdistuvat odotuksetkin. Kaarina itse näkee päämäärät ja tavoitteet keskeisinä motivaatioon vaikuttavina tekijöinä. Motivaatio on kuitenkin aina myös yhteiskunnalliseen, sosiaaliseen ja kulttuuriseen kontekstiin sidonnainen. Se ei siis ole yksinomaan yksilöstä riippuva ja tästä syystä siihen voidaan myös toisten ihmisten toimesta vaikuttaa. Kasvatus onkin keskeinen motivaatioon vaikuttava tekijä. Kaarinan kohdalla on helppo havaita kotikasvatuksen vaikutus hänen motivaatioonsa ja sen lisäksi myös moraalikäsitteeseen, joka on yhteydessä motivaatioon. Lapsen motivaatioon vaikuttavat voimakkaasti vanhempien todelliset tai oletetut odotukset.

Koko Kaarinan omaelämäkerta on kirjoitettu opiksi tuleville polville. Kaarina on pedagogi ja tekstistä huokuu, että hän kokee itsensä esimerkiksi. Ehkä hän osin siksin haluaa luoda omaelämäkertansa kautta itsestään ja elämästään harmonisen kuvan, joka noudattaa sitä ihannetta, jota hän on pedagogina yrittänyt välittää oppilaille.

Sosiaali- ja kulttuuriantropologian sekä etnologian piirissä toiminnan motivaation on nähty kumpuavan yhtäältä ihmisten kokemuksista sekä kulttuurisista tekijöistä kuten maailmankuvasta ja eetoksesta. Ne muodostuvat todellisuutta ja asioiden tilaa koskevista käsityksistä, uskomuksista ja arvoista (kulttuuri-idealismi, kielelliset esitykset). Toisaalta myös ihmisiä ympäröivällä todellisella maailmalla katsotaan olevan osansa motivaation muodostumisessa (kulttuurimaterialismi, toimintaa koskevat havainnot).⁶⁴¹ Samankaltaisia kysymyksiä on tutkittu myös mentaliteetti- ja arkielämänhistorian tutkimuksen parissa.

Kulttuuriset ja mentaaliset tekijät ovat saaneet tämänkin tutkimuksen päähenkilöt toimimaan kunkin tiettyyn omista kokemuksista määräytyvään suuntaan. Kun Kaarina viittaa sisäiseen imperatiiviin, joka saa hänetkin ponnistelemaan määräsuuntaan, hän tulee samalla nostaneeksi esiin toiminnan kulttuuriset ja sosiaaliset ulottuvuudet. Kaarinan kokemukset 1900-luvun alussa isänmaallisessa ympäristössä ovat omalta osaltaan olleet muovaamassa hänen sisäistä imperatiiviaan kohden kristillis-isänmaallista arvomaailmaa ja sen välittämistä myös muille ihmisille.

⁶⁴⁰ ‘Kaarina’ 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 117.

⁶⁴¹ Ks. Knuutila, S. 1989, 174.

Toiminnasta ja toiminnan motivaatiosta puhuttaessa nousee esille myös kysymys toimijan ja rakenteen välisestä suhteesta. Todellisuutta koskevat käsitykset, uskomukset ja arvot voidaan ymmärtää rakenteina, joilla on toimintaa ohjaava, rajaava ja jäsentävä vaikutus. Toimijan ja rakenteen välistä suhdetta on pohdittu erityisesti yhteiskuntatieteiden puolella. Eräs tunnetuimpia teoreettisia kehitelmiä on Anthony Giddensin sosiaalisen toiminnan teoria. Siinä Giddens hahmottelee sosiaalisen toiminnan suhdetta rakenteisiin. Giddens määrittelee rakenteen kaksinaiseksi eli rakenne on yhteiskunnallisessa toiminnassa ja yhteiskunnallisten käytäntöjen uusintamisessa sekä väline että lopputulos. Toisin sanoen yhtäältä rakenteet vaikuttavat ihmisten toimintaan luomalla sille rajat. Toisaalta toiminta samanaikaisesti uusintaa rakennetta eli siis omia rajojaan.⁶⁴²

Keskeisenä lähtökohtaoletuksena Giddensillä on, että jokaisella yhteisön tai yhteiskunnan jäsenellä on tietoa ympäristöstään ja sen rakenteista. Käytännön tietoisuus koostuu sellaisesta "itsestään selvästä" tiedosta, jota toimija ei kykene ilmaisemaan diskursiivisesti. Diskursiivinen tietoisuus puolestaan koostuu siitä tiedosta, jonka toimija kykenee ilmaisemaan diskursiivisesti. Giddens erottaa myös kolmannen tason, joka koostuu tiedostamattomista motiiveista ja kognitioista. Tiedostamattomaan kuuluvat ne ihmisen kognitiiviset kyvyt ja rajoitteet, jotka vaikuttavat tietoihimme maailmasta. Kognitioiden lisäksi hän sisällyttää niihin myös ne toiminnan motivaation osatekijät, jotka kuuluvat psykoanalyttisesti määriteltävään tiedostamattomaan ja jotka siten perustuvat yksilön elämänselitykseen. Motivaation käsitteellä Giddens viittaa ensisijaisesti toiminnan potentiaaliin eikä niinkään niihin tapoihin, joilla toiminta käytännön elämässä rutiininomaisesti suoritetaan. Hänen mukaansa motivaatio vaikuttaa toimintaan lähinnä tilanteissa, joissa rutiinit rikkoutuvat. Siten suurin osa päivittäisestä toiminnastamme ei nouse motivaation pohjalta. Motivaatio perustuu Giddensin mukaan yleisille suunnitelmille tai ohjelmille, joilla on jokin tavoite.⁶⁴³

Välittäessään valistajan ja kasvattajan roolissaan kristillis-isänmaallisia arvoja eteenpäin tuleville polville sekä korostaessaan omaelämäkerrassaan oman toimintansa sitoutuneisuutta isänmaalliseen ideologiaan Kaarina samalla uusintaa (tuottaa uudelleen) omaksumaansa maailmankatsomusta ja maailmankuvaa. Psykologisesta näkökulmasta ajatellen Kaarina uusintaa sitä arvomaailmaa, joka hänen näkökulmastaan on mielekäs ja turvallinen. Mentaalinen ja yhteiskunnallinen jatkuvuus tuottaa psyykkistä turvaa, sillä se mahdollistaa myös oman identiteetin ja minäkuvan jatkuvuuden.

Peter L. Berger ja Thomas Luckmann pohtivat 1960-luvulla julkaisemassaan tiedonsosiologisessa teoksessaan tiedon sosiaalista rakentumista. He lähtevät kehittelyissään liikkeelle ajatuksesta, että kaikilla meistä on (arki)tietoa maailmasta ja juuri sen tiedon varassa suurin osa toimintaamme tapahtuu.⁶⁴⁴ Bergerin ja Luckmannin ajatus arkitiedon olemassa olosta on hyvin lähellä Gid-

⁶⁴² Giddens (A. 1984a) on esitellyt sosiaalisen toiminnan teoriaa teoksessa 'Yhteiskuntateorian keskeisiä ongelmia. Toiminnan, rakenteen ja ristiriidan käsitteet yhteiskuntanalyysissä; ks. myös Giddens, A. 1984b.

⁶⁴³ Giddens, A. 1984a, 99-101; ks. myös Giddens, A. 1984b, 4-7.

⁶⁴⁴ Berger, P. & Luckmann, T. 1994.

densin käytännön tietoisuuden käsitettä, jolla hän pyrkii nostamaan esiin sen, että arjessa hyödynnämme paljon sellaista tietoa, jota emme välttämättä kykene pukemaan sanoiksi eli diskursiiviseen muotoon (vrt. diskursiivinen tietoisuus).

Tästä näkökulmasta tarkasteltuna nousee esiin omaelämäkertojen ”rivien välistä” käytännön toiminnan sitoutuminen tapoihin, hyviksi havaittuihin mallihin ja käytänteisiin. Jopa omaelämäkerran kirjoittaminen itsessään sisältää käytännön tietoisuuteen liittyviä puolia. Kirjoittajilla kuten meillä kaikilla on jo ennalta olemassa käsitys siitä millainen omaelämäkerran tulisi olla⁶⁴⁵, vaikka emme kykenisikään sen kriteerejä sen kummemmin analysoimaan tai käsitteellistämään. Omasta elämästä tehdyissä tulkinnoissa on nähtävissä pyrkimys tukeutua tunnistettaviin ja yleisesti hyväksytyihin käsityksiin menneestä. Tämä voi olla samanaikaisesti sekä diskursiiviseen ja käytännön tietoisuuteen että tiedostamattomaan perustuva strategia. Joudumme tukeutumaan tulkinnoissamme aina myös yleisempiin kulttuurisiin merkityksiin ja käsitteellistykseen. Institutionalisoituessaan nämä merkitykset saavat kyseenalaistamattoman luonnollisuuden leiman. Toisaalta omaelämäkertaa työstäessään kirjoittajaan vaikuttavat myös tiedostamattomat psykologiset motiivit.

Ranskalainen sosiologi Pierre Bourdieu puolestaan näkee yhteiskunnassa tapahtuvan sosiaalisen toiminnan kamppailuna sosiaalisesta ja kulttuurisesta pääomasta vallan kentillä. Saavutettu pääoma mahdollistaa erottautumisen muista yksilöistä tai ryhmistä ja/tai identifioitumisen tiettyihin ryhmiin tai luokkiin. Hänen mukaansa toimintamme saa motivaationsa niiden sosiaalisten ja vallan kenttien sisäisestä luonteesta ja suhteista, joilla kulloinkin toimimme.⁶⁴⁶

Bourdieuin habitus- ja kenttäteorian kannalta tulkittuna omaelämäkerroista on mahdollista nostaa esille muun muassa opiskelua ja uralla etenemistä koskevat teemat. Kertoessaan pyrkimyksistään koulutuksen ja sivistyksen hankkimiseen sekä edistymiseen työuralla, naiset korostavat tietoista pyrkimystään edetä elämässään ja hankkia vanhempiansa sukupolvea parempi asema. Omaelämäkertoja voidaan lukea sosiaalisen pääoman manifestaationa ja minäkuvan ja identiteetin kertomisena sosiaalisen pääoman näkökulmasta. Omaelämäkerroissa kirjoittajat toisin sanoen raivaavat itselleen tilaa sosiaalisilla ja kulttuurisilla kentillä.

Strukturalistisen kulttuuriantropologian piirissä rakenteet tai struktuurit on ymmärretty lähinnä toiminnan viitekehykseksi, koodiksi, jonka avulla tapahtumista tulkitaan.⁶⁴⁷ Näin ollen rakenteiden voitaisiin myös ymmärtää muistuttavan ihmisten kognitiivisia skeemoja tai kulttuurisia merkitysjärjestelmiä. Kognitiivisten skeemojen ja kategorioiden avulla tai kautta ihmiset jäsentävät ja hahmottavat maailmaa.⁶⁴⁸ Kognitiivisessa psykologiassa skeemalla tarkoitetaan tietorakennetta, joka muodostuu ja jatkuvasti täydentyy (oppi-

⁶⁴⁵ Vilkko, A. 1998.

⁶⁴⁶ Bourdieu, P. 1984; Bourdieu, P. 1998, 36, 43-46.

⁶⁴⁷ Kaartinen, T. 1993, 71.

⁶⁴⁸ Laaja esitys kulttuurisista ja kognitiivisista kategorioista sisältyy Anttonen, V. 1996, 25-39. Anttonen pohjaa oman käsityksensä pitkälti George Lakoffin (1987) pohdintoihin kognitiivisten mallien kokemuseräisyydestä.

mis)kokemusten myötä.⁶⁴⁹ Kyse on siis eräänlaisesta mallista, jonka ihminen muodostaa jostakin asiasta tai ilmiöstä ja jonka avulla hän jäsentää ja rakenteistaa ympäristöään ja omaa asemaansa siinä.

Kulttuurintutkimuksen puolella käytetään myös termiä kulttuurinen malli. Kulttuuriset mallit ovat eräänlaisia yhteisesti jaettuja kognitiivisia skeemoja, jotka toimivat yhteiskunnan ja yhteisön tasolla. Kulttuuriset mallit käsitteellistävät ja sitä kautta jäsentävät sosiaalista ja psykologista todellisuutta toisin sanoen nämä mallit toimivat apuna maailman ja ympäristön hahmottamisessa. Kulttuuriset mallit yhtäältä mukautuvat ympäröivään todellisuuteen toisaalta muokkaavat sitä itsensä kaltaiseksi. Huomattavaa on, että mallit ovat jatkuvasa vuorovaikutus- ja muutosprosesseissa muotoutuvia osarakenteita, jotka usein ovat vieläpä tilannesidonnaisia. Vaikka kulttuurisilla malleilla ja diskursseilla on monessa suhteessa myös yhteistä, ei niitä kuitenkaan voi suoraan rinnastaa toisiinsa. Esimerkkinä kulttuurisesta mallista voidaan esittää vaikkapa kulttuuriin sisältyvä käsitys tiedosta ja totuudesta tai suhde ylikuonnolliseen tai vaikkapa käsitykset pyhästä.⁶⁵⁰ Kyse ei siis ole varsinaisesti yksilöllisistä vaan kollektiivisista tavoista hahmottaa maailmaa ja jäsentää tietoa.

Mallit, joiden avulla ihmiset yrittävät hahmottaa maailmaa ja tehdä siitä ymmärrettävän ja hallittavan, ovat vuorovaikutuksessa ns. todellisuuden kanssa. Rakenteet siis asettavat raamit ihmisten toiminnalle. Kuitenkin ihmiset koettavat muuttaa rakenteita (tai ympäristöään), mutta yksilö ei voi niitä hallita. Näin ymmärrettyinä rakenteet siis ovat lähinnä asioiden välisiä erotteluja sekä suhteita – niitä suhteita, jotka ihmiset mieltävät tärkeiksi ja merkittäviksi. Tässä määritelmä lähestyy Giddensin teoreettista hahmotelmaa rakenteista ja rakenteistumisesta, jonka mukaan *”itse rakenne ilmenee ilmiöiden välisten eroavuuksien tosiasiallisena järjestyneisyytenä.”*⁶⁵¹

Kulttuuristen tekijöiden vaikutus ihmisten toimintaan näkyy muun muassa siinä, mistä seikoista ja miten sosiaalisissa suhteissa jaetaan tunnustuksia oikeasta ja hyvästä toiminnasta. Tunnustuksen saaminen toiminnasta toimii vahvana motivaation lähteenä,⁶⁵² mutta onnistuminen toiminnassa niin että ympäristö myös tunnustaa toiminnan onnistumisen, edellyttää toimimista sosiaaliskulttuuristen odotusten ja kriteerien puitteissa. Esimerkiksi Kaarina kertoo, että hänen koulun hyväksi tekemästään työstä saama kiitos ja kannatusyhdistyksen pöytäkirjaan tehty merkintä antoi lisää itseluottamusta.⁶⁵³

”Mielihyvin johtokunta voi merkitä oikeaan osuneensa, kun antoi eron kaikille entisille opettajille. Opetuksen pätevyydestä puhumattakaan koulussa muuttui kuri ja

⁶⁴⁹ Reber, A. S. 1995, 689.

⁶⁵⁰ Pyhän käsitettä kulttuurisena kategoriana on käsitellyt Anttonen 1996. Tiivis esitys kulttuurisista malleista sisältyy Klemettinen, P. 1997, 30-32. Samaa käsittelee Veikko Anttonen (1996, 32), kun hän Anna-Leena Siikalan (1992) tapaan puhuu mentaalista malleista.

⁶⁵¹ Giddens, A. 1984a, 21.

⁶⁵² Peltonen, E. 1994, 57. ks. myös 58.

⁶⁵³ ‘Kaarina’ 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 65.

järjestys mallikelpoiseksi. Samoin lakkasivat koulua koskeneet juorut ja kulkupuheet.”⁶⁵⁴

Kiitos oli yhteisön antama osoitus siitä, että Kaarina oli toiminut yhteisön parhaaksi tavoilla, jotka olivat yhteisön hyväksymiä.

Kolme tärkeintä omaelämäkertojen sisältämää toiminnan perustelua ovat olosuhteiden pakko, aatteellis-ideologiset päämäärät ja uskonnollinen kutsumus. Ympäröivät olosuhteet ovat asettaneet kirjoittajille erilaisia haasteita, joista on vain ollut pakko yrittää selvitä kunnialla säilyttäen ympäristön luottamuksen ja arvostuksen. Nämä haasteet ovat olleet seurausta joko historiallisista tekijöistä, tai satunnaisista vaikeuksista että yleisemmistä kulttuuris-sosiaalisista tekijöistä kuten ympäristön asettamista paineista ja odotuksista. Historiallisia tekijöitä ovat esimerkiksi sota-ajan mukanaan tuomat tilanteet ja satunnaisia kokemuksia ovat vaikkapa sairaudet. Yleisempiin kulttuuris-sosiaalisiin tekijöihin kuuluvat muun muassa sukupuoleen kohdistetut sosiaaliset odotukset. Olosuhteet ja yllättävät tilanteet ovat pakottaneet kirjoittajia toimintaan ja reagointiin. Esimerkiksi sota-aika on vaatinut suuria työponnistuksia sekä sopeutumista uusiin elämäntilanteisiin kuten puutteeseen ja kodin menettämiseen.⁶⁵⁵ Sota-aikana työllä oli merkitystä myös henkisessä selviytymisessä. Jatkuva ankara työnteko täytti ihmisten elämän, eikä jättänyt aikaa murehtimiselle. Sodasta selviämisen lisäksi myös sota-aikana koettu yhteisöllisyys motivoi työhön ja auttoi jaksamaan.⁶⁵⁶

Selviytymiskertomuksissa näkyy osaltaan myös se, että naiset usein ymmärtävät itsensä ennen kaikkea osaksi laajempaa kokonaisuutta. Yhteisöllisyys on monien tutkimusten mukaan naisille tyypillinen ominaisuus. Toisin sanoen naisilla on ajateltu olevan taipumusta kantaa vastuuta muista ihmisistä sekä kokonaisuudesta ja he ovat valmiita toiminaan sen hyväksi.⁶⁵⁷

Aatteellis-ideologiset päämäärät ovat puolestaan johonkin aatteeseen tai ideologiaan perustuvia päämääriä, joilla tavoitellaan jotakin ideologian mukaisista lopputulosta. Toiminta määrittyy tämän tavoitteen perusteella. Kaarinan toiminta on voimakkaasti ideologisista päämääristä ponnistavaa. Sitä ohjaa vahva tiettyyn suuntaan nojautuva arvomaailma. Kaarinan tavoitteet ovat ensisijaisesti yhteiskunnallisia. Inkerin kohdalla päämäärä on henkilökohtainen, omaan tiettyjen näkemysten mukaiseen henkiseen kasvuun pyrkivä tavoite. Myös Inkerin toiminta on määräsuuntaan pyrkivää kuten Kaarinankin. Erona on, että Inkerin tavoite suuntautuu sisäänpäin kohden 'minää', kun taas Kaarinan tavoite on selkeästi kollektiivinen, toisia ihmisiä ja heidän tavoitteitaan ja motivaatiotaan muokkaamaan pyrkivä.⁶⁵⁸

⁶⁵⁴ 'Kaarina' 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987, 65.

⁶⁵⁵ Esim. 'Aune' 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 8: 27. 1987.

⁶⁵⁶ Ohanwe, T. 1994, 158-159.

⁶⁵⁷ Nätkin, R. 1986; Karvinen-Kopteff, O. 1994, 111; Yhteisöllisyyden merkityksestä sivistyneistön naisille 1800-luvun ja 1900-luvun taitteessa ks. Ollila, A. 1998.

⁶⁵⁸ 'Kaarina' 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987; 'Inkeri' 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 4: 131. 1987.

Uskonnollinen kutsumus⁶⁵⁹ on oikeastaan edellisen erityinen alamuoto. Siinä motivaatio perustuu käsitykselle, että on olemassa jokin ihmisen ulkopuolinen, jumalaksi kutsuttu korkeamman totuuden lähde. Tämä totuus on pakottava ja sellaisena tuottaa kutsumuksen edistää jumalan asiaa. Aion ja Liisan motivaatio perustuu ensisijassa tähän.⁶⁶⁰

Toiminnan motivaatio on monen eri tekijän summa. Yksittäisiin tekoihin voivat vaikuttaa hyvin erilaiset tekijät, kuten sosiaalinen paine ja arvolähtökohdat, tavoitteet ja tulevaisuuden odotukset, koulutus, kotitausta ja kasvatus tai vaikka tilannesidonnaiset tekijät. Omaelämäkerroissa esille tulleita motiiveja dominoivat vain harvat tekijät: olosuhteiden pakko, aatteellis-ideologiset päämäärät ja uskonnollinen kutsumus. Ne näyttävät olevan minäkuva hallitsevia motiiveja eli ne perustelevat omaelämäkertaa kirjoitettaessa tehtyjä valintoja ja ratkaisuja ja selittävät kirjoittajan minäkuva. Samalla ne kuitenkin kuvastavat sukupolven mentaalista maisemaa ja maailmankuvaa, joissa keskeisiä ihmiselle asetettuja ominaisuuksia ovat selviytyminen ja ahkeruus, kristillisyyttä ja velvollisuuden täyttäminen oli sitten kyse velvollisuudesta jumalaa, isänmaata tai jotain muuta arvojen lähdeä kohtaan.

⁶⁵⁹ Uskonnollisen kutsumuksen merkityksestä naisille ks. Markkola, P. 2002.

⁶⁶⁰ 'Aino' 1917. SKS KRA. Toimihenkilöt 27: 4. 1987; 'Liisa' n. 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 7: 18. 1987.

V PUHE IHMISENÄ OLEMISESTA⁶⁶¹

5.1 Lähimmäisenrakkaudesta

Kirjoittajat puhuvat omaelämäkerroissaan lähimmäisenrakkaudesta ja lähimmäisenä olemisesta, toisten auttamisesta, kunnioittamisesta ja palvelemisesta. Tämä 'lähimmäisenä olemista koskeva puhunta' on ennen kaikkea puhuntaa hyvänä ihmisenä ja lähimmäisenä elämisestä. Sen rinnalla on nähtävissä myös 'kristittynä lähimmäisenä olemista koskeva puhunta', joka on leimallisemmin puhuntaa hyvänä kristittynä ja uskovana lähimmäisenä olemisesta. Lähimmäisenrakkaudesta puhuminen oikeuttaa ja tekee hyväksi. Omat, vanhempien tai esimerkiksi puolison toimet saavat oikeutuksensa, kun ne motivoidaan vetoamalla lähimmäisenrakkauteen, hyvään sydämeen ja lasten sekä toisten ihmisten parhaan ajattelemiseen.

Lähimmäisenrakkaudesta puhuvat jossain määrin useimmat kirjoittajista. Lähimmäisenrakkautta koskeva puhetapa ja siihen läheisesti liittyvät puhetavat muodostavat yhdessä laajemman puhunnan kentän. Ainin ja Liisan omaelämäkerrassa ne yhdistyvät toisiinsa niin monella tasolla, että muodostavat koko elämäkertaa hallitsevan puhetavan. Kirjoittajat jäsentävät koko elämänsä koskevan kerronnan tämän puhetavan varaan. Omaelämäkerroissa lähimmäisenrakkauden rinnalla toistuvat puhe palvelemisesta, auttamisesta, toisten kunnioittamisesta ja arvostamisesta, lempeydestä, anteeksiantamisesta ja ymmärtämisestä.

⁶⁶¹ Tässä osassa sovellan metodisesti diskurssianalyysiä tulkitsemalla esimerkiksi nostamiani tekstikatkelmia. Alleviivauksilla olen pyrkinyt tuomaan esille avainilmaisuja.

Aino - kivunlievittäjä

Aino⁶⁶² syntyi vuonna 1917 pohjoispohjalaiseen maataloon. Hän opiskeli sairaanhoitajaksi ja toimi vuosikymmeniä erilaisissa sairaanhoitotehtävissä, joista viimeisin oli yölihoitajan työ tuberkuloosiparantolassa. Aino oli naimisissa, mutta erosi eläkkeelle jäätyään. Hänen miehensä oli invalidi. Avioliittoaan Aino käsittelee hyvin vähän eikä esimerkiksi kerro oliko heillä mahdollisesti lapsia. Omaelämäkerran muista piirteistä saa kuitenkin sen vaikutelman, ettei parisunnalla ollut lapsia. Aino nimittäin kertoo kyllä omista vanhemmistaan ja sisaruksistaan, kuten siskostaan, jonka kanssa hän eläkkeellä ollessaan asui. Mikäli Ainolla olisi ollut lapsia, olisi hän mitä suurimmalla todennäköisyydellä jossakin yhteydessä ainakin maininnut heistä. Täydellinen vaikeneminen omista lapsista on hyvin epätodennäköinen vaihtoehto edes siinäkin tapauksessa, että lapsi tai lapset olisivat kuolleet jo pieninä.

Ainon omaelämäkerta koostuu kahdesta osasta. Ensimmäinen on kirjoitettu toimihenkilöiden omaelämäkertakirjoituskilpailua varten. Se on hajanainen ja jäsentymätön sekä sisältää runsaasti kirjoitusvirheitä, joiden Aino itse arvelee johtuvan heikentyneestä näöstä. Aino oli sairastellut vakavasti viimeiset vuodet ja hän jo henkisesti ennakoii elinaikansa päättymistä epäillessään, ettei ehkä ole enää elossa siinä vaiheessa kun kirjoituskilpailu saa päätöksensä ja palkinnot jaetaan. Toisaalla Aino toteaa elämänsä olevan ”*loppuun palanut*”. Ensimmäinen osa on tiensä päähän tulleen ja elämästä jo luopumaan valmiin ihmisen puhetta. Siitä kuultaa syvä masennus ja väsymys.

”... se [oma mielenterveys] on toten totta aivan alakäressä, en jaksakaan olla iloinen, enkä innostua mistään, masennus valtaa mielen, kun sitä ei voida tehdä niin eikä näin, kuulemaa sitä odottaa sydänmestä pohjasta, se olisi itselleni ja kaikille toisillekin suuri helpotus, olen mennyt jo niin alas, ettei minusta todellakaan ole kenellekään mitään iloa eikä hyötyä...”

Toinen osa, vaikkakin aiemmin kirjoitettu, on Ainon arviolta noin kymmenen vuotta aiemmin kirjoittama työelämään painottuva muistelu, jonka hän omien sanojensa mukaan oli lähettänyt Ouluun ”*kirjakerhoon*” sekä Joensuuhun keskussairaalaan ”*oppilaita varten*”. Toinen osa on jäsentynyt ja selkeä. Se poikkeaa selvästi ensimmäisestä osasta, mutta yhteisiäkin piirteitä löytyy. Kristillinen diskurssi näkyy molemmissa, joskin ensimmäisessä osassa sen merkitys on huomattavasti suurempi. Ensimmäinen osa sisältää runsaasti rukouksia, aforismeja sekä niihin verrattavia lainauksia.

Ainon omaelämäkerta leimaa yhtäältä vahva uskonnollinen vire, toisaalta hän käsittelee ohuesti muuta elämäänsä kuin työtään sairaanhoitajana. Sairaanhoitajan ammattia hän kuvaa kutsumusammattiksi:

⁶⁶² ‘Aino’ 1917. SKS KRA. Toimihenkilöt 27: 4. 1987A ja B. Jatkossa tämän luvun pääaineistona olevaan omaelämäkertaan ei enää viitata kuin aivan poikkeustapauksissa, mikäli asian ymmärtäminen sitä edellyttää. Sama pätee myös osan viisi muihin lukuihin; Vrt. sosiaalitarikkaaja s. 1910-luvulla. SKS KRA. Toimihenkilöt 28: 269. 1987 päähenkilön elämäntarina on rikkinäinen ja kerronta myös hajanaista. Epäonnistunut avioliitto, kuten Ainolla ja Edithillä. Omistautuu toisten auttamiselle.

"... en voisi ajatellakkaan muuta työtä kuin työskennellä sairaitten parissa ja auttaa niin paljon ja monessa kuin ikänään voipi, koskaan mielestäni en ole tarpeeksi tehnyt enkä auttanut, vaikka tunnustan sydänmeni pohjasta että olen kaikkeni uhrannut ja pannut toisten eteen ajattelematta tipan tippaa itseäni, hyväpä nyt on ollakseen kun on kaikkensa pannut toisten eteen ja sainkin itselleni kutsumusammatin."

Ainon kertomuksessa toistuvat palvelemisen ja auttamisen hyveet ja niiden siunauksellisuus. Aino on aina tehnyt "*kaikkensa*" toisten ihmisten puolesta, palvelut ja auttanut, hoivannut ja rakastanut lähimmäistään. "*Työnantajat ja työtoverit ovat olleet jokapaikassa niin ihania ihmisiä, itsessäni on ollut vikaa, jos olen moittimaan mennyt.*" Kyky auttaa lähimmäistä edellyttää nöyryyttä jumalan ja toisten ihmisten edessä. "*Muuta kuin*", "*niin kuin ikänään*", "*ei koskaan tarpeeksi*", "*kaiken*" ja "*tipan tippaa*" tuottavat kuvan täydellisestä uhrautumisesta ja ehdottomasta omistautumisesta toisten palvelemiselle.

Toisen osan alussa Aino kertoo ammatinvalinnastaan.

"30-40 vuotta sitten vallitsi vielä varsinkin maaseudulla käsitys, ettei tyttöjä kannata kouluttaa. Naimisiinhan ne menevät ja koulun käynnit menevät hukkaan.

Mutta tällainen käsitys ei tyydyttänyt minua, seitsenlapsisen maalaistalon tyttärelä. Opiskelin kirjeopiston kautta mm. terveydenhoito kurssin... Tunsin jo silloin vaistomaista auttamisen halua. Jouduinkin sitten tilanteisiin, joissa minua oikein hevospelillä haettiin sairaitten luokse paremman avun puutteessa. Olin iloinen; en tiedä mistä syystä. Enhän juuri osannut enkä voinut mielestäni mitään tehdä. Yritin kuitenkin jotain ja monta kertaa jo läsnäolostani oli apua. Ehkä se auttoi, että otin omikseni toisten huolet ja vastuut niistä...

... sain tohtorilta välistä kiitosta ja tunnustusta. Tämä kannusti mieltä paljon. Sisäinen auttaminen, lähimmäisenä olemisen halu se johti minut sairaanhoitajan elämäntielle."

Aino puhuu ammatinvalinnastaan luonnollisena, johdonmukaisena ja päämäärätietoisena valintana. Sairaiden parissa työskentely oli hänen mukaansa velvoittava ja pakottava kutsumus, sillä hän tunsi jo nuorena vaistomaista auttamisen halua. Hän puhuu toisten auttamisesta itselleen luonteenomaisena piirteensä, joka tuotti tyydytystä ja hyvää mieltä. Hän kertoo hakeutuneensa alalle päämäärätietoisesti välittämättä siitä, ettei tyttöjen kouluttamista pidetty hänen lähiympäristössään tärkeänä. Tekstikappaleen loppuosassa tulee esiin kristillinen puhetapa. Aino oli aina valmis jakamaan toisten kärsimykset ja kantamaan toisten taakkaa hartioillaan, kuten hyvän kristityn kuuluu tehdä. Hyvän kristityn vastuu toisista ihmisistä vertautuu Kristuksen antamaan esimerkkiin. Heti perään hän kertoo johtotähtensä aina olleen psalmin 63: 7-8, jossa puhutaan jumalan avusta ja turvasta.⁶⁶³ Ainon omaelämäkerrassa on voimakas kristillinen ja uskonnollinen pohjavire huolimatta siitä, ettei Aino omien sanojensa mukaan halua "*soikeutua*" uskontoon ja politiikkaan "*ja toden sanoen en niistä mitään ymmärräkään*".

"Osastonhoitajat ja kaikki olivat myös erittäin tunnollisia ja hyvin ihmisiä. Nyt jälkepäin joskus tuntuu, että minussa itsessäni ei ollut mitään hyvää. Aikanaan tunsin itseni pieneksi ja mitättömäksi, pientä murinaa pidin aina, suotakoon se minulle

⁶⁶³ 'Aino' 1917. SKS KRA. Toimihenkilöt 27: 4. 1987B; ks. Ps. 61: 5.

anteeksi. Pohjimmiltani en jaksaisi uskoa niin paha olevani kuin päältä luulisi. Mutta kaikkeen oli vaikuttamassa niin monta seikkaa, joita en halua tässä muistella. Jääkööt sinne minun omiin sydämen syvimpiin lokeroihin. Anteeksi vaan pyydän vielä kerran, jos raskautin murinallani mieliä monen monta kertaa. Aina minua kuitenkin jaksettiin kuunnella ja ottaa osaa murheisiini.”

Aino idealisoi työtovereitaan, jotka ”*kaikki*” olivat ”*erittäin tunnollisia ja hyviä ihmisiä*” ja jaksoivat aina kuunnella niin Ainon kuin potilaidenkin huolia. Idealisointi läpäisee koko elämäkerran. Aino esimerkiksi luonnehtii erästä vanhempaa työtoveriaan ”*enkelihengettäreksi*” ja ”*hoitajaäitienkeliksi*”. Itseen hän kritisoi ja pitää tekojaan riittämättöminä ja jatkuvaa kilvoittelua paremmaksi ihmiseksi välttämättömänä. Kilvoittelun ja nöyryyden diskurssit hallitsevat yleisemmän kristillisen diskurssin aladiskursseina omaelämäkertaa.

”Ihminen ei ole aina parhaimmillaan. Ei aina voi yhtä täydellisesti auttaa ja palvella, ei voi olla aina päivänpaisteinen. Kyllä välistä rakeitakin sataa, niin ulkona kuin ihmismielessä. Elämä on elämää ja me ihmisiä. Käymässä täällä kuin kylässä, emme valmiita, ennen kuin kuolema meidät korjaa.”

Itsekritiikin ja kilvoittelun rinnalla kulkee anteeksiannon teema. Aino on valmis antamaan anteeksi niin toisille ihmisille kuin itselleenkin. Kilvoittelua vaaditaan, koska ihminen on luonnostaan vajavainen.

”Ja kuitenkin tärkeintä oli ja on yhä osata auttaa potilaita oikein heidän moninaisissa kärsimyksissään ja vaikeuksissaan, osata luoda välittömiä ihmissuhteita. Kumpu aikamani olisin näin osannut tehdä. Näin potilaitten olisi helpompi lähestyä hoitajaa ja kertoa luottamuksellisesti surunsa ja murheensa; se jo auttaa paljon. Jotkut potilaista pitivät hoitajia niin ylevinä olentoina, etteivät toki kaikkia mieltään painavia asioita rohjenneet puhuaakaan. Näin ei saisi olla, meillehän he juuri alkuun voisivat taakkaansa puolentaa.”

”Ilolla ja toivossa on ilo palvella potilasta, lähimmäistä[n], on suurenmoista saada olla hyödyksi ja nähdä kiitolliset katseet ja silmien loiste, jos on voinut auttaa hiukankin ja sivellä voidetta katkeriin, ikäviin mieliin.”

Hoitajan tehtävä on Ainon mukaan auttaa vaikeuksissa ja lievittää kärsimyksiä, toimia luottamuksellisena kuuntelijana, joka ottaa osan lähimmäisensä taakasta kantaakseen.⁶⁶⁴ Hoitaja on kuuntelija, palvelija ja auttaja, jonka tulee kyetä olemaan avarakatseinen ja ymmärtävä.

Auttamisen halu ei saa olla taakka hoitajalle; olipa tilanne millainen hyvänsä, on tehtävä voitavansa. Pääasia on yrittäminen. Emme saa olla myöskään kivenheittäjiä, ahdamielisiä arvostelijoita. Meidät on luotu palvelemaan ja auttamaan lähimmäisiämme.”

Tämän päämäärän saavuttaakseen tulee kilvoitella, pyrkiä tulemaan yhä paremmaksi ihmiseksi. ”*Itsensä unohtaminen on tärkeintä*”. Siinä auttaa usko ja luottamus jumalaan sekä hänen sanansa pitäminen ohjenuorana. Aino käyttää kristillisen retoriikan lisäksi mielellään ääri-ilmaisuja tai muuten voimakkaita ja

⁶⁶⁴ ”Kuitenkin olisi tärkeätä päästä lähelle potilasta. Heitä vartenhan me työssä olemmekin.”

ehdottomia sanavalintoja: "aina", "ilolla ja toivossa", "suurenmoista", "kaikki", "kaikessa", "olipa millainen hyvänsä", "ei saa" jne.

"Onkin kysymys [työssä] lähimmäisestä, potilaasta, tämän auttamisesta jälleen terveeseen normaaliin elämään. Ja kun tämä onnistuu, se antaa hoitajalleen iloa ja tyydytystä. Lähimmäisen auttaminen on tavallaan Jumalan palvelusta, siinä me saamme toteuttaa itseämme kukin omalla tavallamme. Sanotaanhan sanassakin: minkä te teette yhdellekään minun vähimmistä veljistäni ja sisaristani, sen te teette minulle."

Aino käyttää omaelämäkerrassaan runsaasti kristillistä ja raamatullista retoriikkaa⁶⁶⁵. Ainon kristillinen puhetapa ammentaa yhtäältä kotiseutunsa kristillisestä ilmapiiristä, johon vaikuttivat herätysliikkeistä vahvoina niin herännäisyys kuin lestadiolaisuuskin. Toisaalta Aino sai koulutusta Oulussa diakonissakodissa. Diakoniatyössä on keskeisenä myös oppilaiden hengellinen kehittäminen ja kasvattaminen.⁶⁶⁶

"Yritin kuitenkin kaikessa kuunnella omantuntoni ääntä ja tehdä sen mukaan. Muistan kuinka kerran... kirkkoherra saarnassaan sanoi, että kun tekee aina niin kuin omatunto sanoo, menettelee oikein. Ja kyllä olen jälkeinpäin saanut sen todeksi kokea ja päättänyt näin tehdä, missä tahansa olenkin ja mitä teenkin. Omatunto sanelee oikean ja väärän. Kyllä työssä täytyy olla jokin tarkoitus, täytyy olla Korkeimman johdatusta. Omat avut eivät riitä. Hiekalla oltaisiin, jos vain sen varaan uskaltais työnsä rakentaa."⁶⁶⁷

Aino pitää omaatuntoaan ohjenuoranaan. Sen tulee kertoa ero oikean ja väärän välillä. Riittää kuitenkin, että pyrkii kohtelemaan toisia ihmisiä niin kuin toivoisi itseään kohdeltavan. Työssä tulee Ainon mukaan rakentaa hiekan sijasta kalliolle, kuten Jeesus raamatun mukaan opetti vertauksessaan viisaasta miehestä, joka rakensi talonsa vankalle kalliolle, silloin kun tyhmempi mies rakensi vain hiekalle.⁶⁶⁸ Työhön voi saada motivaation vain jumalan kautta. Yksinään ihminen on Ainon mukaan voimaton.⁶⁶⁹

Myös Ainon suhde isänmaahan rakentuu uskon ja kristillisten arvojen kautta. Ainon isänmaallisuus on talvisodan harrasta isänmaallisuutta, joka kiteytyy virteen 'Jumala ompe linnamme'. Sitä veisattiin talvisodan aikana enemmän kuin mitään muuta virttä ja se muodosti talvisodan henkisen ilmapiirin ytimen⁶⁷⁰.

"Itsenäisyys ei ole itsestään selvä, sodan käynyt sukupolvi on pystynyt säilyttämään Suomen itsenäisyyden silloinkin kun se oli uhattuna. Koska sodista olen minäkin saanut kärsiä paljon, niin mainitsen senkin [sodan] nyt tähän, nuori polvi ei onneksi ole vielä ainakaan olla [ollut] näissä myrskyissä mukana, joskaan ei nykyisinkään niin helppoa kaikilla ole, mutta paljon uudistuksia on toki saatu aikaan.

⁶⁶⁵ Esim. "Lääkäreillä on potilaisiinsa nähden uusi ihana suhde. Ei katsota kuka on rikas, kuka köyhä, kuka kirjanoppinut, kuka tavallisempi pulliainen. Jokainen on lääkäriille yhtä arvokas ja samanlainen. Potilaan kannalta katsottuna se on suuriarvoinen asia."

⁶⁶⁶ Markkola, P. 2002.

⁶⁶⁷ Vrt. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon katekismus. 1937.

⁶⁶⁸ Ks. Matt. 7: 24-27; Raamatussa verrataan jumalaa useissa kohdin kalliioon ks. esim. Ps. 71: 1-9, 17-21.

⁶⁶⁹ Tämä liittyy diakonian henkeen ks. Markkola 2002, 287-289.

⁶⁷⁰ Lassila, P. 1998, 9.

Olkoon Jumala linnamme tästä eteenkinpäin, niin kuin on ollut tähänkin asti, pää pystyyn vaan nuorenmille, Suomen kansa on elävää kansaa, se ei kuole koskaan.

Tällä kansalla on elävä kansanhenki ja se pystyy toteuttamaan kansallista kutsusta.

Teoin eikä sanoin uskollisuus toimii!”

Samalla tavoin kuin uskollisuus jumalaa kohtaan myös uskollisuus isänmaata kohtaan toteutuu Ainon mukaan vasta teoissa. Uskollisuus on uhrautumista, kaikkensa antamista toisen ihmisen, uskon tai isänmaan puolesta. Ainon puhe isänmaallisuudesta muistuttaa Kaarinan isänmaallista puhetapaa.

”Samaa ihanaa luontoa tämä maailma on kaikkialla. On vaan opittava arvostamaan asiat oikein. Yksi saapi ilon yhdestä paikasta, toinen toisesta toisen ilon ja nautinnon. Minulle riitti Höytiäisen ranta. Ihanasti näkyi mökillemme Vierevänniemi hiekkarantoihin. Samoin näkyi Kontiolahden kaunis kirkko. Kirkonkellojen rauhainen kumartelu kuului aina lauantaisin kello 18 ja sunnuntaisin, milloin vapaana sattui olemaan sitä kuulemassa.”

Vaativuus, tyytyminen osaansa ja olemassa olevien asioiden arvostaminen ovat Ainon mukaan tärkeitä. Kauneutta ja hyvyyttä tulee etsiä itsestään ja lähiympäristöstään. Aino korostaa, ettei kadehdi toisia ihmisiä vaan iloitsee toisten menestyksestä. Hän kuitenkin puhuu katkeruudella pienestä eläkkeestä, josta siitakin *”napsii veroherrat kuin kissa hiirtä, miksikäs me olemme niitä sota[-]ajan kouluutettuja ja paljon puutetta nähneet, niin meiltä kelpaa raha silloin kun valti[o]n putjetti alkaa olla tyhjä...”* Katkeruuspuhunta liittyy Ainolla yhteiskuntaan ja sen viranomaisiin, joita hän ei miellä lähimmäisiksi vaan persoonattomaksi järjestelmäksi.

Lähimmäisenrakkaus ja toisten ihmisten asettaminen etusijalle tulee esille myös Ainon lyhyessä maininnassa avioliitostaan.

”Avioliittonikin oli ihanan surullinen, mieheeni en koskaan voinnut luottaa ei missään asiassa, melkein kaksikymmentä vuotta olimme naimisissa, yhtään mitään laskua hän ei maksanut, sanoi vaan että saat maksaa, oli hänessä hyvä~~kin~~, ja paljon, sellaisia kaikissa asioissa harvoin miehissä tapaa, mutta eron otin jäädessäni eläkkeelle, mieheni oli invalidi, siksi annoin niin paljon periksi kaikessa.”

Aino käyttää ääri-ilmauksia puhuessaan avioliitostaan: ei koskaan, ei missään, ei yhtään mitään. Niiden avulla hän luo kuvan epäonnistuneesta ja tuhoon tuomitusta avioliitosta, jossa hän itse oli ainoa vastuunkantaja. Ääri-ilmaukset ovat tehokkaita, kun puhuja haluaa vakuuttaa kuulijan tai lukijan puhujan omista näkemyksistä. Niillä luodaan kuvaa tapahtuman tai toiminnan säännönmukaisuudesta tai toistuvuudesta, joten niiden avulla myös oikeutetaan tehokkaasti omaa toimintaa ja käsityksiä.⁶⁷¹ Toisaalta puhuessaan ihanan surullisesta avioliitosta ja miehensä hyvistä ominaisuuksista samoin kuin tämän invaliditeetista Aino painottaa kärsivällisyyttään ja kykyään rakastaa miestänsä myös vaikeina aikoina sekä anteeksiantamisen tärkeyttä.

⁶⁷¹ Jokinen, A. 1999, 147, 151.

Ainon aviopuoliso oli mitä todennäköisimmin invalidisoitunut sodassa, vaikka Aino ei siitä tarkemmin kerrokaan.⁶⁷²

”Kärsin suunnattomasti asuntoni pienuudesta, se vaikutti työntekoon, mielialaan ja kaikkeen. Olihan paljonkin asioita, jotka vaikuttivat mielialaan. Kaikkia en halua edes eritellä muisteluksessani. Mitäpä niistä, takaisin ei aika juokse. Pahoittaisin mahdollisesti suotta jonkun mielen ja sitä en halua tehdä. Parempi muistella hyvällä kaikkea. Raamatussakin käsketään vihamiestäänkin rakastamaan ja tähän uskon.”

Aino toteaa, ettei halua muistella kaikkea, ”*mitäpä niistä*”. Anteeksiantaminen, ymmärtäminen, unohtaminen ja lähimmäisensä, jopa vihamiehen, rakastaminen ovat elementtejä, joiden varaan Aino minäkuvaansa rakentaa.

Liisa - kanssakulkija

Lähimmäisenrakkkaus on myös Liisan⁶⁷³ (syntynyt n. 1920) omaelämäkerran minäkuvan kantavana teemana ja puhetapana. Liisan isä oli vaatturi ja yksityisyrittäjä, äiti puolestaan kotiäiti. Perheessä oli Liisan lisäksi kolme tyttöä ja neljä poikaa. Liisa oli ”*toimivien kristittyjen*” tytär, joten hänen kristillisyytensä oli peräisin jo kotoa. Vanhempiaan Liisa kuvaa hyväksi lähimmäisiksi:

”Milloinkaan ei myöskään kulkijaa käännytetty ovelta tyhjin käsin.”

Lähimmäisenrakkautta korostaen Liisa kuvaa vanhempansa anteliaiksi ja valmiiksi auttamaan lähimmäisiään. Hän myös tähdentää vanhempiensa valmiutta aina palvella ja kestitä vieraita kertoessaan ensimmäisestä joulusta isänsä tekemän konkurssin jälkeen. Vähistä varoista huolimatta Liisan äiti valmisti joulun sukulaisille, vaikka näiden taloudellinen tilanne olikin Liisan perhettä parempi:

”Kaiken huippu oli, kun jouluaattona jälleen tädit ja serkut tulivat meille! [...] Olihan toki ollut liikaa toivottu, että joku heistä olisi kutsunut 10-henkisen perheemme luokseen jouluaattona, - edes tällaisessa tilanteessa. Niinpä rakas äitini hääräsi kuten ennenkin. Oli kinkku, oli joulu valmistettu. Tuli joulupukki ja me lapset... nautimme jälleen valon ja rauhan, ilon juhlasta. Muistan aina miten lapsen sydämeni täytti rakkaus ja kiitollisuus vanhempiani kohtaan. Olinhan kolme viikkoa ikävöinyt kotiin, vaikka [tuttavaperheessä] minusta pidettiin hyvää huolta.”

Tässä tekstikatkelmassa kiinnittää huomiota ainakin kaksi seikkaa. Ensinnäkin alun uhridiskurssi (”*Kaiken huippu... edes tällaisessa tilanteessa*”), jossa Liisa viittaa sukulaisten käyttäneen hänen vanhempiensa hyvyttä hyväkseen. Uhridiskurssin sisällä vilahtaa katkeruusdiskurssi. Toiseksi loppuosan rakkausdiskurs-

⁶⁷² Sotainvalidien puolisoja tutkinut Irmeli Hännikäinen (1998, 185, 237, 255) on todennut, että heitä leimasi uhrautumisen eetos, mutta monia on kohdannut myös väsyminen ja katkeroituminen. Uskonnolla näyttää olevan jaksamista edistävä vaikutus myös sotainvalidien puolisojen tapauksessa.

⁶⁷³ ’Liisa’ n. 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 1987. 7: 18; Vrt. Hammaslääkäri s. 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 6: 136. 1987, jonka omaelämäkerta muistuttaa Liisan elämäntarinaa sävyiltään, sillä se on positiivinen selviytymistarina, jossa päähenkilö omistautuu työlleen, mutta onnistuu sovittamaan siihen myös perhe-elämän.

si, jossa Liisa korostaa omaa lapsenrakkauttaan vanhempiaan kohtaan sekä kiitollisuuttaan hyvästä kodista. Viimeisessä lauseessa Liisa toteaa kaivanneensa kotiin, vaikka tuttavien luonakin oli hyvä olla. Samalla hän epäsuorasti kertoo ymmärtäneensä osoittaa kiitollisuutta myös ystävällisiä ja avuliaita tuttavien kohtaan, joiden luokse hänet oli muuton ajaksi sijoitettu. Katkelmassa uhridis-kurssi vahvistaa ja täydentää lähimmäisenrakkauden diskurssia. Se painottaa Liisan äidin hyvyttä ja hänen edustamaansa oikeanlaista lähimmäisyttä, aivan samoin kuin lause ”*Muistan aina...*”.

Liisa kirjoittaa ja puhuu ennen kaikkea toisista ihmisistä, ihmissuhteista sekä myös vieraiden ihmisten kohtaamisesta. Lapsena hän ”*rakasti 'kyläilyä'*”, ”*hakeutui itseään vanhempien seuraan*” ja ”*raahasi kotiin outoja ihmisiä*”. Sisarusten väliset suhteet saavat myös runsaasti tilaa. ”*Tilaisuuden tullen vanhemmat sisarukset komentelivat meitä kahta nuorinta, passauttivat itseään jos milläkin tavalla.*”

Liisa korostaa perheensä hyviä sisäisiä suhteita, joita normaalit, pienet riskit eivät heilauta. ”*Tiukan paikan tullen vedimme kaikki yhtä köyttä...*” Paria vuotta vanhemmasta sisaresta tuli vähitellen läheisin sisaruksista, mutta suhteet säilyivät kaikkiin sisaruksiin huolimatta erinäisistä konflikteista. Niistä suurimpia oli Liisan päätös liittymisestä pelastusarmeijaan. Tilaisuudessa, jossa Liisa otettiin jäseneksi armeijaan, kaikki oli jo Liisan mukaan anteeksiannettu:

”Kotiväkeni oli luonnollisesti mukana koko vahvuudellaan, myös vanhin veljeni... Hänen vihansa oli lauhtunut jo joulukuun mennessä, jolloin oli pahoitellut sitä, että oli kohdellut minua niin kaltoin. Olin iloinen, kun välimme olivat taas reilassa.”

Liisa tuottaa puhunnallaan perheen tiivistä, sisäistä yhteyttä sekä perheenjäsenien välillä vallitsevia hyviä suhteita. Perhe oli ”*luonnollisesti*” mukana tukemassa Liisaa hänen päätöksessään ja veli oli ”*jo*” rauhoittunut. Perheen sisäinen harmonia oli palannut ja Liisa osoittaa iloinneensa siitä.

Kohtaamisistaan erilaisten ihmisten kanssa Liisa puhuu positiivisessa sävyssä ja käyttää positiivisiksi tulkittavia sanoja tai ilmauksia. Niin työssään tukkuliikkeessä, pelastusarmeijassa kuin nuorempana partiiosakin Liisa kertoo tutustuneensa suureen joukkoon monenlaisia ihmisiä.

”Kesällä useimmiten seilasimme sinne [Herttoniemeen] ”Svea”-laivalla, jonka kapteenista tuli rakas ystävämmme, ”melkein partiolainen”.”

”Viihdyin ensi hetkestä tässä kirja-, koulu- ja paperialan tukkuliikkeessä. Työni oli mieleistä. Pääsin pian Näyttely- ja tilausosastolle, jossa jouduin tapaamaan ihmisiä: kirja- ja paperikauppiaita sekä opettajia. Tosin tämä osasto oli aivan miesvoittoinen, mutta he ottivat minut kuin ”rakkaan lapsen” huomaansa. Tulin hyvin toimeen ihmisten kanssa ja sain tilaisuuden tutustua moneen mielenkiintoiseen henkilöön. Siellä kävi myös paljon ulkomaalaisia, saksalaisia ja englantilaisia suurimmaksi osaksi.”

Positiivisuudesta huolimatta omaelämäkerrasta löytyy pari kuvausta ihmisistä, joiden kanssa Liisa ei tullut toimeen. Ensimmäinen kokemus, josta Liisa kertoo, sattui 1930-luvun lopulla, jolloin Liisa oli pelastusupseerina Keski-Suomessa.

”Vaikeinta oli Äänekoskella. Ei suinkaan paikkakuntaan tai yleisöön nähden. Johtajani oli luonteeltaan ainutlaatuisen käsittämätön. Olkoonpa, että olimme pelastusup-

seereita, olimme vain ihmisiä virheinemme, heikkouksinemme, luonteiden erilaisuksinemme... Joka ilta itkin itseni uneen. Joka aamu rukoilin kestävyyttä. Joka ilta päätin myös pakata tavarani ja lähteä kotiin. Joka aamu ajattelin: Yritä vielä tämä päivä! Muuten pidin siellä - kuten muuallakin - ihmisistä, joiden kanssa jouduin kosketuksiin."

Ihmissuhde epäonnistui, koska toinen osapuoli oli "*ainutlaatuisen käsittämätön*". Alkuosa korostaa Liisan kykyä tulla toimeen ihmisten kanssa. Vain poikkeuksellisen hankalan ihmisen kanssa hänelle tuli ongelmia. Hän myös huomauttaa, että kaikilla muillakin ihmisillä oli ongelmia samaisen henkilön kanssa. Liisan on myönnettävä, että oli ihmisiä, joista hän ei pitänyt. Tekstin kappaleessa esiintyy jälleen uhridiskurssi. Liisa uhrautui itseään suuremman asian puolesta ja pakotti itsensä kestävänsä. Tässä "uhridiskurssi" vaihtuu "velvollisuusdiskurssiksi". Keskellä tekstiä vilahtaa myös "nöyryyden diskurssi" Liisan todeksi heidän olleen "*vain*" ihmisiä. Kaikki nämä diskurssit vahvistavat ja korostavat jälleen omaelämäkerran kantavaa lähimmäisenrakkauden diskurssia.

Toinen vastaavan tapainen esimerkki löytyy 1950-luvulta, jolloin Liisa haikautui kotiäitinä vietettyjen vuosien jälkeen takaisin työelämään. Työtovereihin kuului nainen, joka oli "*vaikea*" ja jossa "*pahan voima vaikutti kouraantuntuvoasti*". Liisa ei välittänyt hänen kiusaamisestaan vaan, laski "*sen ihmisen sisäisen pienuuden tilille*". Liisa puhuu ymmärtämisestä ja anteeksiantamisesta hyvän lähimmäisen ominaisuuksina ja tuottaa sillä tavoin itsestään kuvaa lähimmäistään rakastavana ihmisenä.

Rakas on adjektiivi, rakkaus substantiivi ja rakastaa verbi, jotka toistuvat Liisan omaelämäkerrassa. Rakkaita ovat niin vanhemmat, sisarukset, ystävät kuin työtoveritkin samoin kuin heihin liittyvät muistot sekä kokonainen yhteisö, joka oli Liisan ensimmäinen sijoituspaikka pelastusupseerina. Liisa rakastaa ystäviään, perhettään ja ylipäänsä lähimmäisiään. Myös ystävä/ystävyyden ja toveri/toveruus ovat sanapareja, jotka usein esiintyvät Liisan omaelämäkerrassa. Hän puhuu runsaasti ystävistään, koulutovereistaan ja työ- ja partiotovereistaan. Aihe- ja sanavalinnat vahvistavat puhuntaa hyvistä ihmissuhteista sekä Liisan kyvystä tulla toimeen ihmisten kanssa.

Liisa oli saanut pelastusupseerin koulutuksen ja sitä kautta Liisan diskursssia voisi kutsua myös *kristityn lähimmäisen* -diskurssiksi. Liisa tunnustautuu kristityksi ja lyhyesti kertoo omasta valinnastaan. Hän kertoo paljon myös vaiheistaan pelastusupseerina. Jumalan sanan välittäminen merkitsi hänelle arkista toimintaa lähimmäisenä ja ihmisten kohtaamista. Sota-aikaa koskevissa jaksoissa tämä lähimmäisen diskurssi voimistuu:

"Pidimme heille hartaushetkiä, tarjosimme kahvia. Johtajani leipoi pullaa, joihin jauhot ja muut tarpeet keräsin lahjaksi kaupoista. Olimme myös "*kuuntelijoina*", kun sotilaat kertoivat perheistään, ikävästään ym. Yritimme parhaan kykymme mukaan auttaa ja lohduttaa, rohkaista heitä, vaikka tunsimmekin oman riittämättömyytemme ja pienuutemme.

Se oli järkyttävää aikaa. Itkin joka kerran, kun tutuksi tullut ryhmä joutui lähtemään. Se oli myös erittäin herkistävää, vakavaa aikaa; lähes jokainen nuori mies, tai perheen isä pyysi lähtiessään: 'Majuri, luutnantti, - rukoilkaa puolestani!'"

”Oli tuskallista kohdata ihmisiä, jotka viime hetkiin asti olivat olleet kotona Karjalassa.”

Kristityn lähimmäisen velvollisuus oli antaa lohtua, auttaa ja rohkaista sekä kuunnella. Tekstikatkelmassa tätä diskurssia vahvistavat muun muassa velvollisuuden ja nöyryyden diskurssit: ”*yritimme parhaan kykymme mukaan... vaikka tunsimmekin riittämättömyytemme ja pienuutemme*”. Nöyryyteen viittaa myös kappaleen loppu, jossa Liisan painottaa lähes kaikkien herkistyneen jumalalle vaikeana ja uhkaavana aikana. Lähimmäisen kykyyn myötäelää toisen ihmisen vaikeuksissa viittaa puolestaan Liisan maininta itkemisestä aina, kun miehet joutuivat lähtemään rintamalle. Itkemisestä puhuminen tekee lähimmäisenrakkauden aidoksi ja vahvistaa sitä koskevaa diskurssia.

Lähimmäisen diskurssin rinnalla kulkee siihen liittyvä kilvoittelun diskurssi. Se liittyy läheisesti myös nöyryyden diskurssiin. Omaelämäkerrassaan Liisa kertoo elämänikäisestä kilvoittelustaan tiellä paremmaksi ihmiseksi.

”Olen kyllä varttuneempana todella opetellut hillitsemään tätä luonteeni piirrettä [äkkinäisyyttä], mutta sitkeässä se pysyy...”

”Kadettikouluaika oli hengellisesti ja henkisesti rikasta ja antoisaa aikaa. Siellä minulle selvisi, mitä tarkoittavat itsensä voittaminen, nöyryys, Jumalan sanan rikkaus ja Hänen rajaton armonsa.

Näitä olen saanut opetella koko elämäni ajan ja varsinkin kaksi ensin mainittua ovat edelleenkin ylen vaikeita.”

Toinen esimerkki kilvoittelun diskurssista on kuvaus koulun jättämisestä kesken. Se tapahtui Liisan mukaan silkkää itsepäisyyttä, sillä hänen sisaruksensa eivät halunneet hänen jatkavan kouluaan enää sen jälkeen kun hän oli ilmoittanut aikovansa liittyä Pelastusarmeijaan. Vanhemmat olisivat halunneet tyttären käyvän koulunsa loppuun, mutta suivaannuttuaan sisaruksiinsa Liisa ei enää pyörtänyt päätöstään, vaikka jälkikäteen kyyneleet nousivatkin harmista silmiin Liisan keskustellessa rehtorin kanssa ja kulkiessa vanhan koulun ohitse.

”- Sinä et anna taaskaan periksi siitä, mitä olet päättänyt, hän sanoi ja jatkoi: - Miksi olet noin itsepäinen?

- Se onkin kai ainoa, mikä on omaani, pamautin vastaan, mutta kaduin kyllä heti sanojani.

- Sinulle tulee vielä vaikeuksia, ellet opettele voittamaan itseäsi, lapsi, sanoi isäni. Hän oli oikeassa. Olin itsepäinen.

Liisa kertoo välissä sisarensa itsepäisyydestä ja jatkaa sitten:

”Isäni sanat ”itseni voittamisesta” painuivat mieleeni ja aloin tietoisesti pyrkiä nujertamaan itsepäisyyttäni. Rukoilin Jumalalta nöyrää mieltä. Mutta vaikeata, perin vaikeata se on ollut - läpi elämän.”

Nöyryyden diskurssi vahvistaa kilvoittelun diskurssia. Diskurssia vahvistavat myös kerronnalliset keinot. Avainkohdissa Liisa siirtyy dialogiin, joka antaa kuvan elävästä muistosta. Samalla dialogi korostaa tapahtumaa, nostaa sen esil-

le muusta kerronnasta. Dialogin käyttö nostaa tapahtuman merkittäväksi vaiheeksi Liisan kertomuksessa tiestä kohden parempaa minää.

Puhuntaa kilvoittelusta vahvistaa myös Liisan kuvaus siitä miten hän talvisodan aikana oli pelastusupseerin ominaisuudessa auttamassa evakkoja. Siellä hän kiivastui ”tunnetulle sotarovastille”, joka vaati kantamaan varakkaiden emigranttirouvien ylimääräisiä turkkeja:

”Tietenkin häpesin käytöstäni. Perin pohjoinen väsymys ja vilu saivat minut ratkeamaan.”

Kilvoittelun diskurssista löytyy esimerkkejä myös muista omaelämäkertoista. Missään niistä se ei kuitenkaan nouse yhtä keskeiseksi kuin Liisan omaelämäkerrassa. Lähimmäisenrakkauden ja kilvoittelun diskurssin sekä niihin liittyvien nöyryyden ja uhridiskurssien lisäksi Liisan omaelämäkerrasta voidaan lukea myös viitteitä selviytymiskurssista, erityisesti myöhempiä elämänvaiheita koskevassa jaksossa. Siinä hän kertoo avioliitostaan ja miehensä vakavasta sairaudesta, joka pakotti hänet palaamaan työelämään, opettelemaan uuden ammatin, selviytymään uudessa ympäristössä ja uusissa tilanteissa sekä kantamaan kaiken, myös taloudellisen, vastuun perheestään.

5.2 Selviytymisestä

Lähimmäisenrakkauden lisäksi puhuntaa ihmisenä olemisesta leimaa omaelämäkertoissa puhe selviytymisestä. Siinä toiminta useimmiten motivoidaan ja oikeutetaan ankarilla olosuhteilla, jotka edellyttävät ihmisiltä raskasta työntekoa ja kovaa itsekuria. Selviytymistä koskeva puhunta pitää sisällään useita eri diskursseja, joita kuitenkin yhdistää selviytyminen vaikeista olosuhteista huolimatta. Nämä diskurssit lähestyvät kaikkein eniten aiemmissä tutkimuksissa tälle sukupolvelle ominaisiksi tulkittuja tapoja puhua omasta elämästä. Esimerkiksi jo J.P. Roosin suomalaista elämäntapaa koskevassa tutkimuksessa kahden ensimmäisen sukupolven puhunta sisältää hyvin samankaltaista puhetta selviytymisestä. Vaikka Roos ei diskursseja käsittelekään, on hänen tutkimuksestaan mahdollista lukea erilaisia selviytymistä koskevia puhetapoja. Sotien ja pulan sekä sodanjälkeisen jälleenrakennuksen ja nousun sukupolvet, joihin tämänkin tutkimuksen naiset lasketaan, jakavat kokemuksen puutteesta ja kurjuudesta. Heidän elämänsä on ollut sopeutumista vaikeisiin olosuhteisiin. Roos luonnehtii yhtä elämäntarinyyppeä kärsimystarinaksi.⁶⁷⁴

Tutkimieni omaelämäkertojen selviytymispuhunta sisältää myös kärsimys- tai uhridiskurssit. Ne saavat kuitenkin eri elämäkertoissa hyvin erilaisen aseman osana kokonaisuutta. Olen nimennyt selviytymiskertomukset sen mukaan, mitä seikkaa koskeva puhunta on niissä leimallisinta ja selviytymistä koskevaa puhuntaa vahvistavaa.

⁶⁷⁴ Roos, J. P. 1987, 53-55, 79.

Aune – siveellisenä naisena rajaseudulla

Aune⁶⁷⁵ syntyi Suomussalmella vuonna 1920 entisessä savupirtissä, johon hänen isänsä oli muurannut uunin. Perhe muutti pian kirkonkylään. Perhe ei kauaa viihtynyt paikoillaan ja jo vuonna 1923 he asuivat Kiantajärven Joutenniemessä. Isä kuului kansalaissodassa valkoisten puolelle ja hänet kutsuttiin kansalaissodan jälkeen kotipitäjänsä suojeluskunnan paikallispäälliköksi. Tarkemmin Aune ei asiasta kerro. Isä oli käynyt metsäopiston ja jätti pian ”pienipalkkaisen” työnsä suojeluskuntajärjestössä. Hän siirtyi metsätyönjohtajaksi Kajaani Oy:lle.

Koska *”[t]alo oli hyvin yksinäisellä paikalla”*, perhe muutti Suomussalmen keskusta. 1920-luvun metsätyölakkojen aikaan isä joutui vaihtamaan alaa. Hän kokeili monenlaista: mm. sekatarvakauppaa, kahvilanpitoa, ns. ruokamiesten ja -naisten pitoa, valokuvausliikkeen harjoittamista ja kunnan kantakirjaston pitämistä kahvilan nurkassa hoidettavana. Leipä piti yrittää saada kokoon monin eri tavoin. Perheessä oli tässä vaiheessa kolme lasta. *”Äitini kertoi silloin tehneensä 16 tunnin työpäiviä. Entisen suuren kauppiaan isossa navetassa oli meidän yksi lehmä.”*

Olojen ankaruutta Aune korostaa monessa yhteydessä, jopa kertoessaan postineidistä. Pikkutyttönä Aune kertomansa mukaan kävi hänen luonaan hakemassa *”rajaseudun hyväntekeväisyysyhdistyksen”* lähettämää hunajaa. Vuonna 1926 perhe muutti vuokralaisiksi Koivurannalle, entiseen postirakennukseen. Siellä he asuivat keittiön ja kamarin käsittävässä asunnossa. Isä sai työhuoneeseen postin entisen toimiston. Siinä hän jatkoi valokuvaajan ammatin harjoittamista ja toi samalla ensimmäiset elokuvat Suomussalmelle.

Aune puhuu paljon sairauksista ja sairastamisesta, ahtaudesta ja puutteesta. Hänen koulunkäyntinsäkin kärsi sairasteluista, jotka olivat osittain alkeellisten olojen syytä.

”Oppivelvollisuuslain mukaan minun oli lähdettävä kouluun syksyllä 1927. Alakoulu joka oli... pappilan pirtissä oli kaukana [kotoa]. Tuli syksy sateineen ja kylmineen. Kumisaappaita ei tunnettu silloin. Olin laiha ja aneeminen, joten pian sairastuin ja edelleen pitkin talvea vaihdellen rokkoja, angiinaa, keuhkokuumetta. Viimeksi mainittu olikin ankara, siitä jäi ikuinen arpi keuhkoihini. Ainoa konsti silloin kuumeen alentamiseksi oli jääkylmässä vedessä kasteltu lakana, jonka diakonissa vanhempieni avulla kääri laihan kroppani ympärille. Yhä muistan kuinka inhoittavaa se oli. Seuraavankin talven sairastin, enkä muista että olisin saanut todistuksiakaan niiltä kahdelta vuodelta.”

Aune korostaa useaan otteeseen heikkoa terveyttään ja useita sairauksiaan, joista jäi pitkäaikaisia vaikutuksia hänen terveyteensä. Toisaalta Aune käsittelee myös läheisten ihmisten sairastumisia ja tapaturmia sekä sairaanhoitoa. Koska olot olivat alkeelliset, myös terveyden- ja sairaanhoitokeinot olivat Aunen mukaan vähäisiä.

⁶⁷⁵ 'Aune' 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt Nide 8: 27. 1987; Vrt. ensiapukouluttaja s. 1915 SKS KRA. Toimihenkilöt 40: 44. 1987, jonka kertomus muistuttaa on Aunen tarinan tavoin toteavaan sävyyn kirjoitettu.

Sairastelu ja rajaseudun ankarat olot tekivät koulunkäynnistä hankalaa, mutta siihen vaikuttivat Aunen mukaan myös ideologiset tekijät. Aunen isä erosi suojeluskunnasta. Aunen tähdentää eron tapahtuneen uskonnollisten syiden takia. Sen seurauksena Aunen koulunkäynti vaikeutui. Opettaja, joka oli vakaumuksellinen suojeluskuntalainen, alkoi syrjiä häntä. Tämä kokemus sai Aunen kertomansa mukaan vieroksumaan puolueita ja tiukkaa ideologista sitoutumista. *"Siitä lähtien olen pyrkinyt olemaan omassa itsessäni tasavertainen kaikkien kanssa ja ulospäin suuntautumisessani puolueisiin sitoutumaton."* Aune kääntää uhridiskurssin oikeudenmukaisuusdiskurssiksi. Sen mukaan epäoikeudenmukaisuuden kokemus on tehnyt hänestä tasapuolisen ja suvaitsevan.

Aunelta evättiin pääsy keskikouluun. Syynä oli perheen tiukka taloudellinen tilanne:

"... oli kielto ehdoton. Rahaa ei ole eikä velkaa saa. Siis kouluun ei, vaan perunan nostoon. Kyyneleet suolasivat sen perunapellon, jota sinä syksynä kuokin. Kansanvalistusseuran kirjeopistossa suoritin oppikoulun I luokan ja ruotsin alkeet ymmärsin."

Uhridiskurssi toistuu jälleen. Aunen on hylättävä toiveensa ja alistuttava. Koulun sijasta oli mentävä töihin. Isä siirsi kunnan kantakirjaston hoidon Aunelle.⁶⁷⁶ Aune kertoo hieman hämmästellen, että *"... johtokunta luotti 14-16 vuotiaaseen tyttöön, koska sain itsenäisesti valita uudet kirjat vuotuisen määrärahan turvin."* Omista lukukokemuksistaan hän nostaa erityisesti esille Mika Waltarin 'Appelsiinin siemen' sekä nuorille pareille suunnatun seksuaalivalistusoppaan 'Mitä aviomiehen ja -naisen tulee tietää'.

"Olin ne ja monta muutakin sekä lääketieteellistä että filosofista teosta lukenut, kun isäni toi minulle Kajaanista ostamansa "Mitä nuoren tytön tulee tietää", joka alkaa mehiläisistä! Darwinin "Lajien synty" myös kiinnosti, mutta en jaksanut sitä oikein sulattaa."

Kirjallisuus, jonka Aune mainitsee lukeneensa, tuo esille omaelämäkerran diskurssien kannalta kiinnostavia tekstien välisiä yhteyksiä. Teokset edustavat Lajien syntyä lukuun ottamatta moralistista kirjallisuutta, Waltarin romaani puolestaan käsittelee seksuaalisuutta ja nuorten kasvamista aikuisuuteen, jota varjostaa kaupunkiympäristön rappioittava vaikutus.⁶⁷⁷ Perusteemat ovat kirjoissa hyvin samat kuin Aunen omaelämäkerrassa, jossa hän käsittelee hygieniää, ah-taita oloja, sairautta sekä siveyttä ja seksuaalisuutta, joskin jälkimmäisiä jokseenkin epäsuorasti. Joiltain osin Aune käy vuoropuhelua jopa sosiaalidarwinististen ajatusten kanssa. Se näkyy eniten siinä, miten hän pyrkii osoittamaan kuinka rajaseudun alkeellisissa oloissa voi kasvaa kunnollisia, siveellisesti vahvoja ihmisiä.

Aune pääsi 16-vuotiaana kunnantoinmistöön harjoittelijaksi. Hänen tehtäviinsä kuului vuonna 1937 köyhäinhuoltolautakunnasta huoltolautakunnaksi muuttuneen lautakunnan huoltokortiston laatiminen ja hoitaminen. Hän vasta-

⁶⁷⁶ Kantakirjastojärjestelmästä sekä kirjojen valinnasta ks. Vatanen, P. 2002, 60-61, 72-88, 92-96.

⁶⁷⁷ Envall, M. 1994, 13-30.

si myös kunnalle kuuluneista äitiysavustuslain mukaisista töistä ja 17-vuotiaana hän sai myös vastatakseen kunnan rahastonhoidosta. Aunen selviytymispuhuntaa täydentävät kansakunnan rakentamis- ja velvollisuusdiskurssit. Niiden kautta Aune tuottaa rooliaan hyvinvointi-Suomen rakentajana sekä pannaan isänmaan pelastamisessa.

Työvälineistä, työtilasta ja työajasta kertoessaankin Aune korostaa alkeellisia oloja ja perifeerisyyttä. Kunnantoimistossa oli vain yksi kirjoituskone, joten Aunen oli kirjoitettava käsin.

"[käsin kirjoittamisesta] Käteni väsyi, niin että sain kirjoituskrampin ja menin Kajaa-niin tri[n] vastaanotolle. Muistan, kun olin selostanut mitä työkseni teen, hänen muttiseen "kaikenlaisille räpäleille ne antavat vastuunalaisia töitä". Ei tuntunut mukavalta. Sain yleiskuntoa vahvistavaa lääkettä ison pullon ja ehkä viikon sairasloman. Sosiaalinen tila kunnantoimistossa rajoittui kaksireikäiseen ulkokäymälään, jonka seinille oli [postineiti] kauniisti kirjoittanut käyttäytymisohjeita siisteyteen. Lainannut muistaakseni setä Topeliusta, kuinka "siisti hänkin oli näissä paikoissa, vaikka oli "kansanmies". Meidän lisäksi samaa käymälää käyttivät myös kaukaa syrjäkylistä tulleet lautakuntien jäsenet, kuin myös asiakkaat, kuntalaiset."

Hygienia ja tilanahtaus ovat teemoja, jotka toistuvat Aunen kertomuksessa. Samoin köyhyys, ainainen rahapula ja puute:

"Palkkani oli 900 markkaa kuukaudessa. Siitä lähetin n. kolmanneksen sisarelleeni, joka pääsi kouluun sovittuamme vanhempieni kanssa siitä, että minä annan palkkani sen. Lopun palkkaani annoin tietysti kotiin. Kädestä suuhun elettiin ja vuosikausia olimme vekselikierteessä."

Aune kertoo, että vuonna 1937 isä rakensi uuden kodin, osaksi velaksi. Vain pieni osa rakennuksesta oli perheen omassa käytössä, loppu oli vuokrattu muille. Sillä tavoin lyhennettiin velkaa, mutta ahtaus ei hellittänyt. Kertomus perheen muutosta uuteen kotiin on täynnä hankaluuksia ja se symboloikin ahdingkoa ja vaikeita oloja. Muutosta oli Aunen mukaan koko elämäniän kestäneitä seurauksia hänen terveydelleen:

"Omassa käytössäimme oli vain 2 huonetta ja keittiö... Kellarikerroksessa oli sauna, johon pääsi portaita ja käytävää suoraan keittiöstä. [T. M.] aloitteli yksityistä sähkölaitosta ja mekin saimme sähkövalot vähän ennen sotaa. Muutto... sattui vaikeana ajankohtana. Koko perheemme sairastui angiinaan ja nuorin meistä sisaruksista oli vain puoli vuotias. Talon uusi omistaja pysyi tiukasti muuttopäivässä ja äitini, joka oli vakavimmin sairaana, oli sairaalassa. Joten minä lapsista vanhimpana jouduin kuumeisena ja kurkkukipuisena pakkaamaan ja tyhjentämään mm. suuren vintin"

Tekstikatkelmassa toistuvat uhri- ja ankeusdiskurssit, samoin puhe terveydestä ja sairaudesta, jotka kuuluvat laajempaan hygieniadiskurssiin.⁶⁷⁸ Ilmaisut "vain", "koko", "jouduin" ja "joten" korostavat tilanteen vaikeutta sekä seurausten vääjäämättömyyttä. Perhe, ja aivan erityisesti Aune, oli uhrin asemassa tilanteessa, jossa ei ollut tarjolla vaihtoehtoja. Oli vain selviydyttävä.

⁶⁷⁸ Hygieniadiskurssin muita aladiskursseja ovat puhe hygieniasta ja siveydestä. Hygieniakeskustelusta ks. Lehtonen, T. 1995a ja b; Halmesvirta, A. 1996 ja 1998.

Lotta Svärdiin Aune sai luvan liittyä 18-vuotiaana ”... ja tietysti pyysin päästä lääkintäjaostoon. Olihan se innoissaan olevan uuden apuhoitajan toiveammatti.” Järjestön johtokunta siirsi Aunen kuitenkin toimistotöihin, mitä Aune myöhemmällä iällä on pitänyt terveytensä kannalta hyvänä ratkaisuna. Ylimääräisten harjoitusten alettua Aunella oli siviilitehtäviensä lisäksi tehtäviä ilmavaltakeskuksessa. Viikonloppuina hän teki muonitus- ja kansliatöitä ja muuna liikenevänä aikana ompeli yhdessä toisten naisten kanssa vaatteita sotilaille.

”Asia koettiin yhteiseksi. Kaikki kylän naiset, arvoon ja ammattiin, köyhyyteen tai rikkauteen katsomatta olivat mukana.”

Sotavuosia koskevassa kerronnassa velvollisuusdiskurssi vahvistuu. Talvisodan alkaminen merkitsi suurta muutosta Aunen elämään:

”Sodan alettua 30.11.39 loppui nuoruus... Seuraavana päivänä neuvostoliittolaiset koneet lensivät hyvin matalalla kylän päällä ja heittelivät muutamia pommeja. Me nimme piholle katselemaan tätä ihmetapausta. Sota oli käsittämätön ja mykistävä.”

Aune ei ole suinkaan ainoa, joka on luonnehtinut sodan alkamista nuoruuden tai lapsuuden loppumiseksi.⁶⁷⁹ Kielikuva kertoo sodan voimakkaista vaikutuksista sekä yksilöiden että kokonaisten ryhmien elämään. Sota muutti voimakkaasti kokemusmaailmaa. Kielikuva sisältää jossain määrin viitteitä uhridiskurssista, mutta toisaalta myös velvollisuusdiskurssista. Sota merkitsi nuorille ihmisille suurta vastuuta kannettavaksi. Aune palaa aiheeseen kertoessaan välirauhan ajasta ja kaikista niistä vastuullisista työtehtävistä, joita hän ja monet muut nuoresta iästään huolimatta saivat.

”Oltiin nuoria ja totisia – minä 19 vuotias. Läsne ollut, läsnä oleva ja epätietoisuus uudesta sodasta teki meidän nuoruudestamme totisen.”

Joulukuun alussa 1939 perhe joutui evakkoon. Rintamalinja oli liian lähellä ja väestö haluttiin siirtää turvallisemmalle seudulle:

”Evakkomatka alkoi niiltä jalkojen sijoilta ja ne vaatteet päällä, jotka sillä hetkellä satui olemaan. Äitini tunki käsilaukkuunsa vähän aikaisemmin ostamansa ruostumattomat veitset ja haarukat, mutta unohti kultakellonsa ja –medaljongsinsa... Auton avolavalla, jossa meidän perhe oli, oli monen monta perhettä nyyttiensä kanssa. Me, seitsemän ihmisen porukka, saimme vanhan pirttirakennuksen välihuoneen... Seuraavana päivänä siirtoväenhuolto sijoitti meidät erään talon yhteen kamariin, jossa ei ollut hellaa. Vanhempani ja kaksi nuorinta lasta nukkuivat yhdessä hetekassa ja me kolme nuorta naista lattialla viltin päällä ja peittonamme oli toinen viltti. Huoneen nurkka, jonne päin päämme olivat, oli paksussa valkeassa kuurassa. Perheeni sai siirtoväen huollosta ruokarahaa ja äiti laittoi ruuan talon keittiössä. Minä en saanut ruokarahaa, koska oli palkallisessa työssä niin sanotusti. Söin joskus Kemilän baarissa tai olin syömättä. Nuori ihminen jaksaa vaikka mitä kun on pakko.”

⁶⁷⁹ Leena Ormio ja Anja Porio (2001) ovat koonneet sodan aikana lapsuuttaan eläneiden muistelmissa teoksen, jonka ovat otsikoineet Sotaan loppui lapsuus. Siinä he tarkastelevat sodan vaikutusta lapsiin psykologisesta näkökulmasta.

Ahtaus oli suurempaa ja olot ankeammat kuin koskaan ennen, mutta niistä selviydettiin. Työnsä menettänyt Aune joutui siirtoväen huollon tehtäviin. *”Istuin sittemmin päivät pitkät milloin missäkin talossa, jossa sijaa löytyi...”* Ankeuden ja uhrautumisen lisäksi kappaleessa on myös puhetta alistumisesta olevien olojen edessä. Evakossa ollessaan perhe pääsi asumaan keskenään pieneen mökkiin. Aune korostaa miten mieluisaa se oli, kun ei tarvinnut olla toisten nurkissa:

”Perheeni pääsi omiin leipiin pieneen 2-huoneiseen mökkiin, jossa äitini sai ilon leipoa ensimmäisen pullataikinan sitten kotoa lähdön jälkeen. Veteen tehtyä se oli ja rasvaa hyvin vähän, sakkariinilla maustettua – mutta jo tuoksukin oli ihana’. Nälkähän meillä aina oli, kun ei korttiannoksiakaan tahtonut kaupoista saada.”

Rauha merkitsi talvisodan jälkeen Aunelle ja hänen perheelleen, samoin kuin muille Suomussalmelta evakkoon lähteneille, aloittamista jälleen alusta. Evakot olivat uhreja, joiden hartioille kasattiin jälleenrakennuksen ja selviytymisen taakka:

”Rauhan tultua ... ensi tyrmistyksestä selvittyämme, olimme kaikki kotiin lähdössä. Mutta mihin kotiin? Kodithan olivat tuhkana.”

Rauhan myötä Aune palasi myös työhönsä kunnantoimistoon. Sekin sijoitettiin sinne mistä sijaa löytyi ja työntekijät joutuivat työskentelemään niissä oloissa parhaansa mukaan. He joutuivat jopa asumaan samoissa tiloissa:

”Talon isoimmasta huoneesta tuli toimistomme ja keittiössä keitimme kaurapuuromme ja korvikkeemme. Vintillä oli tilaa miesten nukkua ja minä sijoitin hetekan puoliskoni toimistoon – minnepä muualle. Seinät olivat sotilaiden jäljiltä täynnään nauloja, joihin olivat ripustaneet kampeitaan. Oli russakoita, lutikoita, täitä. Ja asiakkaita oli heti kun perille päästiin.”

Puhe ankeudesta ja ahtaudesta jatkuu edelleen jatkosodan loppupuolta koskevassa jatkossa, jossa Aune käsittelee suomussalmelaisten uutta evakkomatkaa vuonna 1943.

”Oli pitkä se matka. Ensin pääsimme vain Iisalmeen ja puolen päivän odotuksen jälkeen yöllä kohti Ylivieskaa. Koko pitkä yö kylmässä pimeässä vaunussa, jossa saattoi kyllä rinnasta ruokkia lasta, mutta vaipanvaihtoa ei voinut ajatellakaan kylmyyden takia. Vasta Ylivieskan aseman pöydällä seuraavana aamuna vaihdoin lapsen kuiviin. Aikanaan [Ruukin asemalta] kuorma-auton lavalla Paavolaan. Siellä asuimme pienessä keittiössä ja kamarissa kahdeksan ihmistä. Sänkyjä ei ollut kaikille. Pöydät ja tuolit olivat lainatavaraa [...] Lattia olikin taas liian kylmä ja vetoinen nukkua. Ensimmäiset viikot nukuin pikku poikani kanssa tuolien päälle rakennetussa vuoteessa.”

Sama tema kulkee läpi lähes koko omaelämäkerran, mutta muuttuu osittain elämäkerran loppupuolella puheeksi tilasta ja paremmista elinolosuhteista, kuten omistusasunnosta.

Aune todistaa meillä jälkipolville, miten kurjissa oloissa ihmiset joutuivat tulemaan toimeen. Ankarat, vaikeat olot, kurjuus, ahtaus, nälkä, puute ja sairaudet ovat teemoja, jotka yhä uudelleen toistuvat Aunen omaelämäkerrassa. Kutsun puhetta ankarista, vaikeista ja syrjäisistä oloista, kurjuudesta, ahtaudesta

ta ja puutteesta ankeusdiskurssiksi. Aune käyttää ankeusdiskurssia aikalaistodistajan puhuntana, jonka kautta hän todistaa menneistä ajoista ja oloista. Hän ei ole tässä suhteessa ainoa, sillä myös muissa muisteluaineistoon perustuvissa tutkimuksissa on havaittu samankaltaista puhuntaa. J. P. Roos käyttää käsitettä kärsimystarina. Sillä hän viittaa elämäntarinoihin, joita leimaa puhe vaikeista elämänolosuhteista ja vastoinkäymisistä.⁶⁸⁰ Ankeus- ja uhridiskurssit muodostavat yhdessä Aunen omaelämäkerrassa kärsimyspuhunnan. Aunen kärsimyspuhe on kuitenkin toteavaa, siitä pääsääntöisesti puuttuvat katkeruusdiskurssille ominaiset painotukset.

Roosin kärsimystarinan-käsite on omaani laajempi, sillä se viittaa koko elämäntarinaaan. Minä puolestani viittaa ankeusdiskurssin käsitteellä vain joihinkin elämäntarinan osiin, lähinnä niihin, joissa käsitellään kertojan itsensä vaikutusmahdollisuuksien ulkopuolella olevia elinolosuhteita ja historiallisten tekijöiden aiheuttamia kokemuksia. Sellaisia ovat esimerkiksi sota-ajan mukanaan tuomat vastoinkäymiset ja hankaluudet sekä elinolojen heikentyminen.

Myös naisten sota-aikaa koskevassa kerronnassa on nähtävissä samantapaista todistamista kurjista oloista kotirintamalla. 1980- ja 1990-luvuilla toteutettu naisten sota-aikaisia kokemuksia käsitellyt tutkimushanke käytti muistitietoineistoa. Tutkijat havaitsivat siinä kahdenlaista kerrontaa. Ensinnäkin minämuodossa esitettyä selvästi henkilökohtaista omaan elämään perustuvaa kerrontaa ja toiseksi passiivimuodossa esitettyä kerrontaa, jossa kertoja puhuu ikään kuin yleisemmällä tasolla ja jonkin suuremman ryhmän edustajana.⁶⁸¹ Aune kuitenkin todistaa rajaseudun ankarista oloista myös puhuessaan minämuodossa. Hän käyttää myös kansakunnan rakentamiskurssia kertoessaan omasta työstään ja osuudestaan sotaponnisteluihin.

Aunen omaelämäkerran yhdeksi avainkatkelmaksi nousee välirauhan aikaa koskeva jakso.

"1) Evakot palasivat ja he tarvitsivat tietoa, ohjeita, rahaa. 2) Suuri osa asukkaista joutui ensi töikseen alkamaan perunakuopan tai ulkorakennuksen kunnostamisesta asunnokseen. 3) Kunnan esimies siirtyi, perheensä evakosta tultua n. 12 km päähän Kiantajärven toiselle puolelle kotitilalleen asuntoa rakentamaan. 4) Kunnankirjurikin otti ja lähti. 5) Jäin yht'äkkiä yksin kaikkien asioiden keskelle. 6) Synkkä metsä humisi ympärillä. 7) Kunnan rahat piti pitää melkein kainalossaan [...] 8) Muistin myös tri[n] sanat "kaikenlaisille räpäpäille sitä annetaankin vastuunalaisia töitä!" [virkeiden numerointi HV]

Ensimmäisessä lauseessa esiintyy kansakunnan rakentamiskurssi. Evakosta palaavat tarvitsivat viranomaisien apua päästäkseen taas jaloilleen. Kaksi seuraavaa lausetta edustavat ankeusdiskurssia. Aune todistaa miten vaikeat olot olivat. Samalla hän myös todistaa seudun syrjäisyydestä ja pitkistä välimatkoista. Lauseet neljä ja viisi tuovat mukaan uhridiskurssin. Aune oli se jonka harteille kaikki vastuu jätettiin. Lauseessa viisi vilahtaakin jo velvollisuusdiskurssi, joka tulee esiin myös lauseessa seitsemän. Lauseessa kuusi Aune palaa jälleen ankeusdiskurssiin todistaessaan syrjäisyydestä. Viimeisessä lauseessa tulee esil-

⁶⁸⁰ Roos, J. P. 1987, 79.

⁶⁸¹ Peltonen, E. 1994.

le katkeruusdiskurssi, joka yhdistää kaikki edellä mainitut diskurssit toisiinsa. Samalla siinä vilahtaakin hygieniadiskurssi, sillä Aune muistuttaa heikosta terveydestään, josta huolimatta hän kantaa oman vastuunsa suomalaisen yhteiskunnan rakentamisesta ja pelastamisesta (kansakunnan rakentamisdiskurssi). Katkelma tiivistää merkittävän osan Aunen käyttämistä puhetavoista yhteen ainoaan kappaleeseen.

Aunen isä palasi myös kotiseudulle välirauhan aikana valmistelemaan poltetun kodin rakentamista uudelleen asettuen väliaikaisesti asumaan sisarensa entiseen taloon. Syksyllä kunnantoimisto puolestaan siirtyi vanhalle paloasemalle, joka oli saatu korjattua. Aunella oli nyt pitkä työmatka: 10 kilometriä ja järven ylitys sulan aikaan lossilla ja talvella jäätä pitkin. Aune vahvistaa edelleen ankeusdiskurssia.

”Liukkaat kelit, pimeys, jää- ja lumisohjo ja valoton pyörä. Pelottikin – oli vähän liikkuja ja metsä tien molemmin puolin synkkä ja musta. Taloja ei ollut muualla kuin [järven] molemmilla puolin. Kunnan rahat olivat edelleen vastuullani, enkä [...] uskaltanut peltilaatikkoon avonaiselle hyllylle yön ajaksi jättää, joten kuljetin rahat kassissa mukani... Pelotti, kun huhu kertoi [...] lähellä olevasta vankileiristä vankeja karanneen... Jääesteiden tullessa oli jo hengenvaarallista salmen ylittäminen, mutta en muista niiden esteiden vuoksi koskaan töistä pois olleeni. Olihan lankkuja asetettu pahimpien paikkojen yli, niin että pyörää taluttaen ja silmä tarkkana aina yli pääsi [...] Olin pahimpien pakkasien aikana joutunut yöpymään erään perheen keittiön lattialla ja ruokapaikkakin oli. Eräs nuori mies piti lautaseinäisessä kopissa ”ruokalaa”, menu oli aina sama: kuoriperunat ja makkarakastike”

Kaikki oli epävarmaa ja hankalaa. Olot vaativat Aunen mukaan sitkeyttä ja vahvaa velvollisuudentuntoa, jotta kukin jaksoi hoitaa kohdalleen osuneet tehtävät. Niinpä hän korostaakin, ettei olosuhteiden vuoksi jäänyt koskaan pois töistä. Tässä kohden nouseekin esille velvollisuusediskurssi, jota vahvistaa puhe sitkeydestä. Neljäntenä diskurssina esiintyy selviytymisdiskurssi. Huolimatta kaikista vastoinkäymisistä ja hankalista oloista niin Aune kuin muutkin suomussalmelaiset tulivat toimeen ja selvisivät kunnialla arjessaan. Joulun alla perhe pääsi muuttamaan entiseen kotiinsa ja Aunen työmatka helpottui.

”Joulun 1940 alla siis pääsimme kotiin. Ensimmäisenä iltana olemme sisareni, minä, sulhaseni ja sisaren poikaystävä taloa lämmittämässä. Uuni hohti lämpöään, pari kynttilää valaisi muuten aution huoneen. Yö nukuttiin paljaalla lattialla vilttiin kääriytyneenä. Seuraavana päivänä perheeni pääsi kotiin ja työmatkani lyheni. Vuoden aikana oli tehty uudet luettelot kansaneläkemaksun perintää varten. Isot mustat kirjat. On niitä maksettu – tämä Suomen kansa – 45 vuotta. Vaan komea on pytinki Hel-singissä ja tuhansia ihmisiä työssä ympäri Suomea.”

Siirtymä uudesta kodista kansaneläkkeisiin on radikaali. Aune yhdistää kaksi näennäisen erilaista asiaa toisiinsa. Katkelman alkuosa sisältää runsaasti elämänuskoa. Sitä vahvistaa myös katkelman loppupuolen puhe kansaneläkkeistä ja siitä miten Aune oli mukana laatimassa luetteloja kansaneläkemaksun perintää varten (kansakunnan rakentamisdiskurssi). Lause ”on niitä maksettu – tämä Suomen kansa – 45 vuotta” viittaa tulevaan hyvinvointi-Suomeen ja sitä seuraava lause vahvistaa puhetta vaurastuvasta ja nousevasta Suomesta, jonka rakentamisessa Aunekin on saanut olla mukana. Talvi- ja jatkosodan välinen rau-

hanaika toimii kertomuksessa ikään kuin välitilana. Hetkenä, jossa mennyttä ei enää ole, mutta hyvinvointi-Suomen tulevaisuuskaan ei vielä ole käsillä, on vain lupaus rauhasta ja paremmasta ajasta.

Aunen omaelämäkerta on kertomus ihmisyydestä ja sen säilyttämisestä vaikeissa oloissa. Suomussalmella olojen hankaluutta ja ankaruutta lisäsi varsinkin sota-aikana ja välittömästi sen jälkeen puute ruuasta samoin kuin kaikesta muustakin. Selviytymisestä oli tullut jokapäiväistä taistelua. Ruokaa piti jonnottaa ja hakea sitä pitkiäkin matkojen takaa⁶⁸². Syrjäisellä rajaseudulla välimatkat olivat muutenkin pitkät. Aune kertoo vielä 1940-luvun lopulla hakenensa maitoa joka toinen päivä jopa 10 kilometrin päästä. Pula-ajasta ja ruuan puutteesta huolimatta ihmiset jaksoivat Aunen kertoman mukaan yrittää parhaansa. Nuorena jaksoi olla yritteliäs, optimistinen ja katsoa tulevaisuuteen.

”Oli toki ollut v-40 hyvä sienivuosi ja sieniä oli kerätty ja suolattuna suuri puuptyylinen. Oli mitä panna leivän päälle voin puuttuessa. Meissä nuorissa oli sisua ja me odotimme onnellisina tulevaisuutta ja parempaa aikaa.”

Optimismia oli Aunen mukaan ilmassa erityisesti välirauhan aikana, jolloin olot vähitellen kohenivat ja järjestyivät. Elämä jatkui ja kunnan toimintakin palaili uomiinsa. *”Kirkonkylä alkoi elää ahkeran työn ja uurastuksen myötä.”* Yhteiskuntaa oli ryhdyttävä rakentamaan uudelleen. Uuden sodan alkaminen mullisti myös Aunen elämän juuri, kun se oli alkanut vakiintua.

Aunen omaelämäkerrassa nousevat korostetusti esille puhe vaikeuksista ja niistä selviytymisestä. Selviytymisessä Aune korostaa siveellisyyttä ja kunnollisuutta, ahkeruutta ja sitkeyttä sekä itsekuria. Vaikeista oloista huolimatta rajaseudulla kasvoi siveellisiä kansalaisia, jotka kykenivät täyttämään paikkansa yhteiskunnassa. Sukupuolisiveellisyyttä Aune käsittelee muutamassa kohdassa. Hän korostaa niin itsensä kuin aikakaudenkin viattomuutta. Sukupuoliasioista ei puhuttu, eikä niistä tiedetty. Hygieniadiskurssin alaisuuteen kuuluvaa puhetta siveydestä vahvistaa tarinan aloitus, jossa Aune kertoo, että nälkä sai nuoret viettämään yön samassa parakissa.

”Yhden kerran sain tuoretta kalaa, kun entisen naapurin poika käveli vastaan [kolme kalaa mukanaan...] Olimme lähellä lottakanttiinia, jossa pojan sisar oli töissä. Oli myöhäinen ilta, kaikki tytöt olivat poissa, ovi lukossa ja meillä nälkä. Löysimme yhden raollaan olevan ikkunan ja kiipesimme siitä sisään. Keitimme kalat – ja lieneeköhän milloinkaan kala paremmalle maistunut. Tuli yö ja luulimme tyttöjen pian tulevan ja panimme nukkumaan. Tuli aamu ja tytöt eivät vielääkään tulleet. Kummallakin meillä oli tahollaan oma heilansa, joten nukuimme kiltisti kuin sisarukset.”

Aunen sukupuolisiveellisyyttä käsitteleville jaksoille on yhteistä se, että niissä korostetaan viattomuutta. Viattomuus ja siitä kumpuava luottavaisuus johtivat hankaliin tilanteisiin, joista selvittiin siveellisen itsekurin avulla.

”Eräänä sunnuntaina olin kävelemässä metsäpolulla lähellä kunnantointia, kun vastaan tuli kornetti ratsullaan ja toinen upseeri polkupyörällä [jotka pyysivät vettä...] Halusivat nähdä työpaikkani [...] kerroin että minun on saatava nämä listat valmiiksi huomisaamuksi. He ilmoittautuivat heti apuhommiin ja niin saatiin äitiys

⁶⁸² Räikkönen, T. 1994, 169-170.

ym. -listat valmiiksi ennätysvauhdissa. Pojat ehdottivat vastavuoroisuutta, minun lähteä katsomaan heidän työpaikkaansa. Eipähän minulla ollut vastaansanomista. [...]niin ajelimme [pyörillä] heidän majapaikkaansa [...] Siellä pantiin grammari soimaan. Pojat tilasivat kahvit keittiötililta. Mutta kun kahvintuoja, tuttu vanhempi rouva, katsoi minua silmiin, tajusin äkisti tilanteen. Join kahvin, kiitin ja sanoin lähteväni heti takaisin ja saattajaa en tarvitse. Seuraavan kerran näin herra kornetin myöhään syksyllä, ollessani sulhaseni moottoripyörän ”vyötäröruusuna” [...] Ei kornetti edes päivää sanonut – mutta eipä ollut mitään selvittelemistäkään.”

Aunen kertomuksessa ihmiset ovat yleensä lähimmäisiään kohtaan asiallisia ja huomaavaisia, mutta joukossa on myös heitä, jotka pyrkivät käyttämään toisia hyväkseen. He muodostavat Aunen kertomuksessa poikkeuksen, joka vahvistaa säännön sekä nostaa esille ja korostaa Aunen ja hänen läheistensä kunnollisuutta ja siveellistä ryhtiä.

Aune kertoo myös miten hänen sisarensa joutui jatkosodan aikana vuonna 1943 puolustamaan suomalaisen naisen kunniaa saksalaisilta joukoilta. Hän oli yhdessä muiden nuorten naisten kanssa kuljettamassa karjaa evakkoon.

”Sisareni oli kävellyt Mansikin kanssa pitkän matkan [...] Samassa kulkueessa oli ollut useita nuoria naisia lehmineen ja useita saksalaissotilaita tienvarsimajailussa. Sisareni, saksankielen taitoisena, oli joutunut käymään melkoisen kiivaan sanasodan upseereiden kanssa siitä että he pitävät huolen sotilaistaan ja hän pitää huolen työtöistään että minkäänlaista seurustelua ei pääsisi tapahtumaan. Ja niin ainakin se lehmienkuljetusjoukko oli päässyt tappiota kulkemaan läpi – sanoisinko rintama-alueen.”

Kunnollinen ihminen oli siveellinen, ahkera ja rehellinen. Hän vilpittömästi yritti parhaansa. Naisen kunnollisuutta määritti voimakkaasti hänen suhteensa toiseen sukupuoleen. 1900-luvun ensimmäisten vuosikymmenten aikana synytyneiden ihmisten omaelämäkerroissa ja muistelma-aineistoissa käsitellään seksuaalisuuteen liittyviä kysymyksiä yleensä niukasti tai ei lainkaan. He muodostivat sukupolven, jolle seksuaalisuus oli tabu, josta ei hevin ainakaan suoraan keskusteltu.⁶⁸³ Aune käyttää sukupolvensa edustajana mielenkiintoista metaforaa puhuessaan tappioista ja rintama-alueesta. Metafora saa merkityksiä sekä sodasta ja sota-ajasta että ajatuksesta sukupuolten välisestä sodasta, jolla sukupuolten välisiä suhteita on joissain yhteyksissä kuvattu.

Lappilaisten jatkosodan aikaisia suhteita saksalaisiin ja neuvostoliittolaisiin sotavankeihin tutkinut Kari Virolainen on todennut, että ”*vierasmaalaisia koskevat muistelukset suodatetaan valistuspropagandaan liittyvien ja kulttuuriin kätkeytyneiden normatiivisten odotusten mukaisina*”.⁶⁸⁴ Tämä pätee muisteluihin ja omaelämäkertoihin laajemminkin. Erityisesti seksuaalisuutta koskeva muistelemine heijastaa aikakauden arvoja, ihanteita ja muita kulttuurisia normeja. Seksuaalisuus oli poikkeuksellisen voimakkaan sosiaalisen kontrollin ja kulttuurisen säätelyn kohteena.⁶⁸⁵

Aunen mukaan ihmiset olivat sota-aikana pääsääntöisesti rehellisiä ja luotettavia. Ihmisten sanaan saattoi luottaa ja jopa uskoa kunnan rahoja heidän

⁶⁸³ Haavio-Mannila, E. 1994.

⁶⁸⁴ Virolainen, K. 1999, 89.

⁶⁸⁵ Nieminen, A. 1951; Nieminen, A. 1993; Räisänen, A. 1995; Ala, J. 1999.

haltuunsa. Hankalat olosuhteet pakottivat luovaan toimintaan asioiden hoitumiseksi. Aunen mukaan sota-aikana oli pakko luottaa ihmisiin. Velvollisuuskurssi vahvistaa kerrontaa. Ihmisten oli oltava vaikeana aikana vastuullisia ja oma-aloitteisia.

”Opettajiakin alkoi tulla kouluilleen ja ensimmäinen elinehto oli raha. Tuli uusia ennen näkemättömiä ihmisiä ja piti uskoa tuo ihminen on nyt sen koulun opettaja, jonka sanoo olevansa, vaikka sattui että johtokunnan kirje tai tarkastajan lupakirja ei ollutkaan tullut mukaan. Piti vain katsoa kiinteästi silmiin ja uskoa ihmistä [...] Ja niin lähti nuori opettaja johonkin korpeen kymmenien kilometrien päähän toteamaan vielä ahdistavamman totisuuden. Yhtään petkuttajaa ei ollut.”

Myös muissa omaelämäkertoissa painottuu optimismi ihmisten suhteen. Kunnottomuudesta ja rappiosta puhutaan vain harvoin. Silloin sitä edustaa joku ulkopuolinen, toinen. Kuten silloin, kun Aune paheksuen kertoo lossirannassa vetelehtineistä miehistä, joilla ei ollut aikomustakaan auttaa nuorta naista yli myrskyisen järven.

”Kovalla syystuulella lossin ison veneen soutaminen oli laihan tytön voimille liikaa. Ei sattunut monestikaan autoa tai hevospelejä että lossilla olisi päässyt. Se kun oli käsikäyttöinen, eikä ”yhtä likkaa tarttenut kuskata”. Joutilaan näköistä porukkaa kyllä rannalla seisokeli – arvuuttelivat kai ”saapas nähä kuin likalle tuossa myrskyssä käy”.

Aunen omaelämäkertaa leimaa vahvasti hygieniadiskurssi, joka usein liittyy ankeusdiskurssiin. Kuvatessaan esimerkiksi olojen ahtautta ja alkeellisuutta Aune useammassakin kohtaa nostaa esiin käymälä-, sekä sauna ja pesutilojen alkeellisuuden. Ne olivat ongelma ennen sotaa, erityisesti sodan aikana ja vielä pitkään sodan jälkeenkin. Samoin olivat rotat, torakat, luteet ja täit.

”Nyt palaan takaisin jatkosodan aikaiseen kunnantoimistoomme [...]Minkään sortin sosiaalisia tiloja ei tietenkään ollut. Käymälä, jota nykyisin WC:ksi sanotaan oli toimimaton talviaikaan. Pikkukoppi, jossa yksi reikä. Pakkasella alusta jäätynä kantta myöten ja metsäänkään, ei paksujen luminetosten taakse ollut menemistä – jopa oli hätäisellä kestämisellä ennen kuin kotiin pääsi! [...] Näin oli silloin ja oli vielä monta kertaa avioliittomme ensimmäisinä vuosikymmeninä, jolloin kiersimme kuin mustalaiset milloin missäkin asuen.”

Oheen Aune on jopa jäljentänyt huussiin ilmestyneen runon, jossa humoristisesti käsitellään vessakäyttäytymistä ja hygieniaa. Hän huomauttaa, että ”[n]ykyaikana, jolloin kaikki asiat kirjoitetaan niiden omilla nimillä, voinen tähän jäljentää runon, joka ilmestyi kerran ”huussin” seinään”. Hygieniadiskurssin vahvuutta selittänevät sekä todelliset ankeuden kokemukset että tarve vastustaa periferiaan liitettyjä näkemyksiä. Olihan esimerkiksi Ilmari Kianto, joka oli samoilta seuduilta kotoisin, luonut romaaneissaan Punainen viiva ja Ryysyrannan Jooseppi, hyvin lohdutonta kuvaa vuosisadan alkupuolen Kainuusta.⁶⁸⁶

Sodan jälkeen asunnon saaminen oli hankalaa ja nuori perhe joutui asumaan milloin missäkin. Asuinpaikkaa ei ollut vara valita, oli tyydyttävä mihin vain kunhan sai katon päänsä päälle.

⁶⁸⁶ Kianto, I 1909 ja 1924.

”Talo, josta asunnon saimme oli kaupunkilaisen kesähuvila, joten kylmää riitti. Vesi oli taas vaihteeksi kaukana olevassa naapurissa. Lasten pyykkää kuitenkin joka illaksi. Saunaa lämmitimme vain yhden kerran – jää ei sulanut lattialta. Kotieläimiäkin oli, ennennäkemättömän suuria rottia, jotka vainosivat jokaista ruuanmurua. Tuli kesä ja [...] [p]ääsimme Pappilan pirttipuolelle, jossa oli tilaa. Pappila oli joen rannalla joten siellä oli pyykkivettä. Rottiin ja russakoihin oli jo tottunut, niin ettei ne pahasti häirinneet. Odotin vain kiltisti vanhan perunakuopan ovella sen avattuani, että eläimet saivat rauhassa mennä koloihinsa. Ainoa siellä säilytettävä ruoka oli voiannos, joka piti hyvin pakata posliiniastiaan painavan kannen alle. Russakoille ei silloin mitään mahtanut, olivat jo immuuneja DDT:lle. Kesän loputtua muutimme takaisin huvilalle ja alkoi oikea rottasota.”

Käyttämällä runsaasti vain-sanaa, Aune tuottaa mielikuvaa olosuhteiden pakosta ja siitä selviämisestä.

Ankarat olosuhteet ja niiden aiheuttama raskaus, velvollisuuden tunto, ja osin myös tietämättömyys olivat myös uhka terveydelle. Aunelle ne aiheuttivat muun muassa keskenmenon. Hygieni- ja ankeusdiskursseihin yhdistyy velvollisuusdiskurssi. Työt oli tehtävä olosuhteista riippumatta. Sairastamiseen ei ollut aikaa eikä muitakaan mahdollisuuksia.

”Keväällä 1942 [eräänä aamuna...] heräsin verilammikossa. Olin edellisenä päivänä tullut kävelleen n. 16 km matkan [...] Oli juuri se aika vuodesta, jolloin tiet olivat niin sanotusti ”kaljamalla” liukkaat kävellä, jää ei kunnolla enää kantanut, lossi ei kulkenut ja vanhaa hevostien pohjaa tarkasti seuraten pääsin jään yli. Olin taas auttamattoman nälkäinen ja hyvin väsynyt. En tiennyt, että odotin lasta. Kotiin päästyäni yritin saada jotain syötävää vieraille ja itselle ja petattua vuoteen hänelle. Aamulla soitin lääkärille kysyen, kuinka tässä nyt näin on käynyt. Hän epäili kaiken olevan seurausta vain huonosta yleiskunnosta ja kehoitti hakemaan apteekista Sekaltippoja ja lepäämään. No, minä tietysti taas polkupyörän päälle ja hakemaan rohtoa ja järjestämään kunnan kassaa sijaiselle. Sieltä tultua ruuan hankintaan vieraille ja itselle. Vasta illalla pääsin omaan sänkyyni ja makasin sitten siinä peräti kaksi viikkoa, koko ajan vuotaen. Lääkärinä ja sairaanhoitajana oli mahdoton saada. Järven yli ei enää päässyt kuin lentävä lintu [...] Myöhemmin [...] lääkäri totesi vuodon aiheutuneen keskenmenosta.”

Katkkelma voidaan lukea uhriskurssin kautta, vaikka Aunen kerronnalliset valinnat ovatkin tältä osin melko neutraaleja.

Sodan jälkeen olot alkoivat hiljalleen vakiintua ja vuonna 1945 perhe pääsi jälleen palaamaan Suomussalmelle ja kaikki oli aloitettava taas alusta: ”*Katto ja seinät olivat kuitenkin tallessa. Hyvä niin, pakkilaatikoita sai siihen maailman aikaan ja suuriakin, jopa pöydäksi asettuvia.*” Jakson tunnelma on jo optimistinen, asiat näyttävät kaikesta huolimatta järjestyvän. Aune kertoo miehensä päässeen Suomenlinnan poliisipäällystökouluun ja sieltä valmistuttuaan hän sai paikan ensin Oulujoelta sitten Kiimingistä. Asunnon saaminen oli tiukassa ja ruuasta oli edelleen pulaa. Pian perheeseen syntyi myös toinen poika. Miehen saatua Suomussalmen apulaisnimismiehen toimen perhe palasi asumaan Aunen isän luokse. Olot olivat kohentuneet ja asumisen taso nousi.

”Oli lämmintä ja jo huonekalujakin: heteka, kaksi lapsensänkyä, lainapöytä, paperipäällysteinen nojatuoli, pieni kirjakaappi ja toisessa kamarissa puilla lämmitettävä pienoisliesi, Kastellin talosta ostettu ikivanha tiskipöytä, uusi ruokapöytä ja penkit. Oli ihana ylellistä.”

Omaelämäkerran loppupuolella ankeusdiskurssin rinnalle tuleekin puhe ahkeran työn kautta saavutetusta elämänolojen kohentumisesta. Ankeus- ja hygieniadiskurssit eivät kuitenkaan kokonaan väisty. Oma koti löytyi vuonna 1948 sotilasparakista korjatusta talosta. Aunelle muutto merkitsi paluuta sodan aikaiseen ahtauteen ja vaikeisiin olosuhteisiin:

”Olimme saaneet tavarat ja lapset sisään ja uupuneena menin lepäämään ja niin kauhistuneena silmäni osuivat katossa mönkiviin luteisiin. Taas olisi edessä taistelu luonnonvoimia vastaan, mutta nyt minulla ei ollut voimia. Kolmas lapsemme syntyi joulukuun 8 päivänä. Vesi ja sauna olivat taas naapurissa ja pihan takana oleva puusee täynnä p...aa. Kaiket illat pesin lumesta sulatetulla vedellä lasten vaatteita ja yöt ompelin lisää [...] Keittiö oli n. 2 x 3 m ja makuuhuone ehkä 3 x 4 m, niin että siihen juuri ja juuri mahtui 5 sänkyä. Suurempi huone oli mieheni kanslia, joka oli verholla erotettu makuuhuoneesta. Ei ollut kylässä putkaa. Kuulustelut suoritettiin meillä ja Oulusta tullut kuulustelija saattoi viikonkin nukkua yöt sen saman huoneen lattialla.”

Aviomiehen työn vuoksi Aune kertoo joutuneensa myös hankaliin tilanteisiin. Paikkakunnalla ei ollut kunnollisia tiloja poliisille, myös putka puuttui kokonaan. Aviomies oli paljon poissa ja sillä aikaa perheen kotiin tuotiin pidätettyjä.

”Se putkan puute ja poliisien puute! Asuimme siinä parakissa kolme vuotta.”

Poliisi sai toimitilat valtion rakentamasta uudesta postitalosta ja sen yhteyteen rakennettiin myös apulaisnimismiehen asunto. Aunen mukaan se merkitsi suurta kohennusta asumisen tasoon.

”Vesi tuli ja meni, oli vessat ja postin ja lennättimen kanssa yhteinen sauna. Meidän asunnossa oli 3 huonetta ja keittiö, jossa puilla lämmitettävä hella. Ensimmäisen kerran voimme ostaa huonekaluja olohuonetta varten.”

Samalla Aunen vastuulle tuli yhä enemmän vieraiden majoittamista, sillä paikkakunnalla kävi usein virantoimituksessa väkeä kauempaakin ja heille piti löytää majapaikka. Aune pyrki kertomansa mukaan myös muuten auttamaan miestänsä tämän työtehtävissä. Taloudellista hyötyä siitä ei ollut, mutta Aunen mieltä lämmitti kuitenkin lääninkamreerin antama kiitos.

Kun perheen vanhimman pojan piti lähteä oppikouluun, muutti Aune lasten kanssa Ouluun perheen omistamaan mökkiin. Aunen mukaan se merkitsi siirtymistä

”[t]aas hyvin alkeelliseen asumiseen. Alueella ei ollut vielä vesijohtoverkostoa, joten vesi ja sauna oli milloin missäkin. Jopa Haukiputaalla ja Limingassa asti kävimme saunassa, kun ei aina viitsitty mennä Oulun Osuuskaupan yleiseen saunaan. Pyykinpesu oli ongelma, sekä se että talo oli puilla lämmitettävä, hatara ja vetoinen. Valopuoliakin oli: ihan kunnollinen ulkovessa pihan perillä.”

Jatkossa Aunen omaelämäkerrassa tulevat esille taloudellisten olosuhteiden ja elintason koheneminen sekä puolison sairaus.

Aunen omaelämäkertaa leimaa puhunta siitä kuinka alkeellisissa ja periferisissä oloissa saattoi kasvaa hyviä, vastuunsa tuntevia, siveellisiä suomalaisia

sia. Aunen hygieniapuhunta on ikään kuin puolustautumista sosiaalidarwinistista ja yhteiskuntahygieenista arvomaailmaa vastaan. Siihen viittaa myös Aunen mainitsema kirjallisuus.

Maria - itseään kehittävä uranainen

Marian⁶⁸⁷ omaelämäkertaa leimaa puhe työstä ja uuden oppimisesta. Marian eräänlaisena mottona voi sanoa olevan ”*kaikki kokemukset ovat opiksi*”. Marian omaelämäkerta alkaa otsikolla ”*Koulu kiinnostasi ja innosti*”. Hän kirjoittaa pitkään koulunkäynnistä ja ennen kaikkea siitä, miten vähän hän ehti saamaan oppia, vaikka itse olisikin halunnut käydä koulua ja opiskella. Koko omaelämäkerta alkaa kuvauksella kansakoulun alkamisesta. Marian todellinen elämä alkaa vasta sitten, kun hän pääsee kouluun. Alku on kuvattu elävästi ja yksityiskohtaisesti:

”Silmä kirkastui ja paljaat jalat läpsyttivät kevyesti maantien laitaa kun aamuisella maidonvientimatalla huomasin pienen valkoisen lapun koulun ulkorakennuksen seinässä. Arvasin että siinä komeilee ilmoitus koulun alkamisesta koska elokuu oli puolivälissä [...] Paluumatkalla kuljin kansakoulun ohi menevää Kirkkotietä ja omin silmin luin tuon minulle niin kovin mieluisen uutisen koulun alkamisesta.

Se tiesi helpotusta. Ei tarvinnut olla paimenessa. Sänkipellot pistelivät inhottavasti jalkapohjia eikä kenkiä saanut kesällä pitää.

Riemun koulun alkamisesta koin Ylivieskassa v. 1928. Koulu on kutsunut ja houkutellut minua läpi koko elämän kuin saavuttamaton kangastus. Mutta kovin lyhyeksi koulutie on kohdallani jäänyt. Toisaalta voisi sanoa että oppiaika on jatkunut vuosieni mukana...

Jopa kansakoulukin piti minun keskeyttää pariksi vuodeksi äidin sairauden tähden. Mitä sanoisivat tämän päivän viranomaiset kun isä ottaisi 12-vuotiaan lapsen pois koulusta hoitamaan kotona keuhkotautia sairastavaa äitipuolta?

Äidin kuoleman jälkeen sain käydä loppuun kansakoulun viimeisen luokan kevätlukukauden jonka oppimäärä oli jäänyt kesken. Olin nyt [kahta vuotta] nuoremman sisareni [...] kanssa samalla luokalla ja meidät pantiin istumaan rinnakkain samaan pulpettiin..”

Uhridiskurssi tulee tekstissä selvästi esille. Maria on joutunut luopumaan omista haaveistaan nuorempien sisarustensa hyväksi. Koulu näyttäytyy onnen tyysijana, paikkana, jossa hän saa toteuttaa itseään. Diskurssia vahvistaa kysymys, jonka Maria esittää: ”*Mitä sanoisivat tämän päivän viranomaiset kun isä ottaisi 12-vuotiaan lapsen pois koulusta hoitamaan kotona keuhkotautia sairastavaa äitipuolta?*” Viittaus äitiin nimenomaan äitipuolena lisää tilanteen traagisuutta luovaa ulottuvuutta, sillä se saa konnotaatioita pahoja äitipuolia koskevaan kertomusperinteeseen.

Maria kertoo, että tyttäret hoitivat kotia äidin kuoleman jälkeen. Perheen talous oli tiukalla, vaikka isä teki tilalla töitä aikaisesta aamusta myöhään iltaan. Maria tuottaa itsestään kuvaa uhrautujana, joka luopui omista haaveistaan ja opinhalustaan nuorempien sisarusten hyväksi. Lohtua Marialle toi isän ehdotus, että hän voisi suorittaa keskikoulun kirjekursseina.

⁶⁸⁷ 'Maria' 1917. SKS KRA. Toimihenkilöt 35: 152. 1987.

”Syksyllä kaksi nuorempaa sisarustani... pääsivät [...] oppikouluun. Minun osani oli jäädä kotiin tekemään kotitöitä ja huolehtimaan koululaisten ruuasta. Monet katkerat itkut itkin sitä surkeutta kun en päässyt kouluun... Isä oli sitä mieltä että keskikoulu on tärkeä pohjakoulu alalle kuin alalle. Niinpä hän ehdotti että minä rupeaisin opiskelemaan keskikoulukurssia kirjeopistossa...

Suomenkielen tehtävät oli mieluisia saada takaisin korjattuine aineineen, joista tavallisesti sain 9 tai 10. Arkin lopussa oli aina aineen korjanneen opettajan henkilökohtainen tervehdys minulle. Se kannusti rajattomasti.

Aikaa kului kirjeopiston suorituksiin. Minun oli vaikeaa keskittyä opiskeluun. Jouduin osallistumaan melkein kaikkiin maalaistalossa esiintyviin töihin vaikka kotiini oli otettu pätevä apulainen. Ruokatalous oli ensisijaisesti minun kontollani, samoin koululaisten vaatetuksesta huolehtiminen.”

Uhridiskurssia ja oppimisen autuus –diskurssia vahvistavat voimakkaat kielikuvat ja ylisanat: ”*katkerat itkut*”, ”*surkeutta*” ja ”*rajattomasti*”. Koulusta poisjääminen oli katkeraa ja surkeaa, opettajalta palautteen saaminen puolestaan kannusti rajattomasti. Maria asettaa asiat selvään arvojärjestykseen. Uhridiskurssi saa merkityksensä siitä tiedosta ja käsityksestä, että maataloustyöt olivat raskaita sekä siitä, että isä odotti Marialta täyttä työpanosta huolimatta hänen nuoresta iästään.

Maria kertoo, että isän solmittua uuden avioliiton vanhemmat sisarukset huolehtivat siitä, että hän pääsi takaisin kouluun. Heidän mielestään kodin työt kuuluivat uudelle emännälle. Sisarukset, joilla jo oli omat ammatit ja työpaikat lupasivat kustantaa Marian koulunkäynnin. Keskikoulun hän kävi Ylivieskassa. Samalla hän muutti asumaan asuntolaan. Huonetoverikseen hän sai lukiolaisen, joka välillä myös auttoi yksityisoppilaana kouluaan suorittavaa Mariaa. Ruotsin- ja saksankielissä Maria otti yksityistunteja aineen varsinaisilta opettajilta, muita aineita hän opiskeli itsenäisesti. Samaan aikaan hän kertoo kirjoittaneensa ”*hyvällä menestyksellä*” aineita ”*keskikoulun pojille*”.

Tuntien maksaminen oli välillä tiukassa. Rahalähetykset eivät aina saapuneet ajoissa perille ja opettaja joutui perimään saataviaan.

”Sattuipa kerran nolo tilanne kun matematiikan opettaja huomautti saatavistaan. Olin käynyt hänen tunneillaan pari-kolme kuukautta- Jostakin syystä rahalähetys jäi tulematta. Jos maisterilla karhutessaan oli epämukava olo, oli se minulla satakertaisesti. Toivoin voivani vaipua maan alle. Tulipunaisena änkytin että olin ajatellut maksaa koko lukukauden tunnit samalla kertaa. – Huonetoverini lainasi minulle rahaa ja pelasti ensimmäisestä pulasta.

Muistan, miten tuolloin veisasin Vanhan virsikirjan virttä 59, en niinkään paljon ääneen, vaan mielessäni rukoillen:

”Ain’ Herran tykö turvannen
Kuin avullans’ minua tulee,
Hält’ avun saavan tietänen
Niiss’ vaivoiss’ kuin päälleni tulee,
Mull’ Jumal’ on hyvä ja armollinen,
Eik’ suurin vaara eikä hätäkään
Mua taida kukistaa maahan.”

Maria käyttää ylisanoja kertoessaan miten hänellä oli vaikea ja nolo olo, kun opettaja karhusi saataviaan. Koulunkäynnin ja opinsaannin keskeistä roolia omaelämäkerrassa osoittaa myös Marian omaelämäkertaan jäljentämä virsi. Se korostaa tapauksen merkittävyyttä samalla tavoin kuin ylisanat ja vahvat kielikuvatkin.

”Rehtori... oli hyvä kasvattaja ja valvoi koulukoteja Opistonmäellä. Valoja ei saanut näkyä asuntoloista klo 22 jälkeen. Säännöistä huolimatta järjestettiin Neulamäessä, jossa silloin asuin, pikkujoulu. Se sähköisti ilmapiirin kutkuttavalla jännityksellä...

Myöhään illalla, ilon ollessa ylimmillään, kuului koputusta alaovelta. Valahdimme kalman kalpeiksi. Paloimmeko? Tuleeko koulusta erottamisia, muistutuksia?

Pelko vaihtui riemuksi kun vieraaksemme tulikin joulupukki jonka tunsimme [tutuksi naiseksi]... [koulutoverini] oli kirjoittanut minusta kronikkaan seuraavat rivit:

”Maria lukee, privatisti,
laskee laskut vimmatusti.
Tentit, tunnit, teoreemat,
alinomaa eessä ovat.”

Suoritin viiden luokan kurssin yhdessä vuodessa. Sain 1937 todistuksen jolla on sama pätevyys kuin valtion oppikoulujen oppimäärän suorittaneilla.”

Maria puhuu koulusta hyvin positiiviseen sävyyn. Koulun henki ja arvomaailma pohjautui herännäisyyteen. Rehtori oli hyvä kasvattaja. Koulun tiukat säännöt ja kuri olivat Marian mukaan oppilaille hyväksi, vaikka niitä pikkujoulujen vuoksi hieman rikottiinkin. Maria korostaa kiinnijäämisen ja koulusta erottamisen pelkoa. Vaikka sanavalinnat voidaankin nähdä myös jännitteen luomisena kertomukseen, on Marian omaelämäkerrassa selvästi nähtävissä dramatiikan painottuminen koulunkäyntiin ja ylipäänsä itsensä kehittämistä koskeviin jaksoihin.

Pikkujouluista hän kertoo yksityiskohtaisimmin häntä koskevan kronikkarunonpätjän, jossa kerrotaan miten ahkerasti Maria opiskeli. Lopuksi hän vielä toteaa, että suoritti viiden luokan kurssin yhdessä vuodessa. Hän alleviivaa asiaa mainitsemalla, että hänen saamansa todistus vastasi oppikoulun oppimäärän suorittaneiden todistuksia. Maria on ylpeä saavutuksestaan, joka oli sitkeyden tulosta.

Koulun jälkeen hän laittoi ”*suurin toivein*” hakemuksen sairaanhoitajakouluun. Kun ei päässyt vielä kolmannellakaan kerralla kouluun, Maria sanonsa mukaan tyytyi tilanteeseen ja hakeutui vuonna 1939 Warkauden kirjakauppa Oy:n palvelukseen. Työuraansa kirjakaupassa ja myöhemmin A. Ahlström Osakeyhtiön palveluksessa Maria käsittelee runsaasti. Työ ja mahdollisuus oppia uutta sen kautta ovat läpikäyvä teema Marian omaelämäkerrassa.

”Vastatulleeseen suhtauduttiin hiukan tylästi. [työtoveri] tarkasti jokaisen tekemäni kaupan että se oli oikein yhteenlaskettu ja tavarat oikeilla hinnoilla veloitettu. Alussa luulin että kaikki laskutoimitukset pitää suorittaa päässälaskien ja siinäpä sattui kummellus: otin 75 penniä liian vähän. Asiakkaan nähden ja kuullen sain moitteita kun olin väärin laskenut yhteen. Myöhemmin rohkaistuin laskemaan ostokset reilusti kynällä paperille asiakkaan silmien edessä.

[Työtoverini] oli pois lähdössä kun [liikkeen vastaava hoitaja] korvieni kuullen valitti sitä surkeutta ”kun pitää jäädä kahden oppimattoman naisen kanssa.”

Ennen pitkää [hän] kuitenkin ihmetteli kun niin nopeasti perehdyin kirjoihin ja paperilaatuihin. Kiitos isän ja lapsuuskodin. Minulla oli jonkinlaista esituntumusta joka nyt alkoi kantaa hedelmää.”

Marialle työkin on uuden oppimista. Hän korostaa, että lunasti työssään paikkansa osoittamalla olevansa nopea oppimaan. Keskimmaisessä kappaleessa vilahuttaa katkeruusdiskurssi, joka kuitenkin kumotaan seuraavassa kappaleessa. Maria oli onnekas, sillä oli mielestään saanut jo kotoa hyvät eväät perehtyä kirjakauppamaailmaan. Myöhemmin uudessa työpaikassa A. Ahlströmillä

"[e]simies puhui ruotsia kanssani eikä hän väsynyt huomauttamaan virheistäni. En pannut pahakseni koska halusin oppia." Puhetta uuden oppimisesta kutsun itsensä kehittämisen -diskurssiksi. Sen osadiskurssi on oppimisen autuus, jolla Maria tuottaa oppimista kaiken ratkaisevana ja ylevöittävästä asiana.

Työpaikan vaihtamistakin käsitellessään Maria pohtii omia ominaisuuksiinsa, taitojaan ja kykyään oppia.

"Ristiriitoja sisimmässäni nostatti sisarusten - ja isäni - negatiivinen suhtautuminen konttorityöhön. Sisarellani Katrilla oli tapana sanoa, että konttoriin menevät vain ne jotka eivät muualle pääse, koska siellä ei tarvitse tehdä juuri mitään, ei tarvitse tietää juuri mitään eikä osata juuri mitään. Jopa arvoisa veljeni joka silloin oli Warkauden Lehden toimitussihteeri, julisti muutettuani yhtiölle:

- Nyt sinun ei tarvitse muuta kuin istua ja pureskella kynääsi ja kuitata palkkasi.

Mistä lienevät peräisin nämä arvioinnit? Kirjakaupassa olin saanut tietää, että monet arvostetut tehtaan virkamiesten rouvat olivat olleet konttorineitosia ennen naimisiinmenoaan [...] [Liikkeen vastaava hoitaja] vähätteli yksitoikkoista konttorityötä ja epäili etten tule viihtymään.

- Ikäsi teet kuivaa rutiinityötä. Eikä sinulla ole ylenemismahdollisuuksia.

Mietin: jäädä kirjakauppaan jossa odotti ylenemismahdollisuus. Se tietysti viehätti tavallaan, mutta edessäni oli musta aukko: minulta puuttui kaupallinen koulutus. [Liikkeen vastaava hoitaja] oli luvannut perehdyttää minut kirjanpitoon ym liikkeen johtoon. Mutta sittenkin, miten uskaltaisin ottaa vastuulleni liikkeen hoidon? Olen aina kunnioittanut ja pelännyt kirjanpitoa josta en ymmärrä mitään - ja ollakseni rehellinen - en ole koskaan halunnutkaan ymmärtää. Luulen että kykyni ovat toisaalla. Tämä ratkaisi."

Kappaleessa esiintyy katkeruusdiskurssi. Sisarukset, jopa toimittajaveli ja isäkin vähättelivät Marian uutta työtä, jossa ei heidän mukaansa "*tarvinnut*" tehdä, tietää eikä osata mitään. Maria itse puhuu työstään arvostavaan sävyyn ja innostuneesti. Viimeisessä kappaleessa näkyy alemmuusdiskurssi, joka esiintyy aina välillä yhdessä itsensä kehittämisen -diskurssin kanssa. Maria epäilee osaamistaan, mutta vastapainona puhuu koulutuksesta ja hyvästä oppimiskyvystään ratkaisuna ongelmaan. Ne yhdessä muodostavat selviytymispuhunnan: Maria on yritteliäs, eikä vähästä lannistu.

Maria myös vastaa katkeruusdiskurssiin. Hän puhuu konttorityön raskeudesta ja mainitsee työn jälkien näkyvän työtoverin käsissä.

"Paljosta kirjoittamisesta oli [työtoverille] kasvanut kyhmy oikean käden keskisormeen. Tuo kyhmy oli työn jälki ja työn jälkiä olen aina kunnioittanut."

Työtovereitaan Maria kuvaa seuraavasti: Toinen heistä "*oli pieni ja ponteva nainen suuren kirjoituspöydän takana ja veteli vahvaa tupakkaa. Niin vahvaa kuin 1942 oli saatavana. [Hän] puhui väärentämätöntä Savon murretta ja lateli solkenaan juttuja ja vitsejä*". Toinen työtoveri oli puolestaan "*ylioppilas. Hän oli luonteeltaan hienostunut, hiljainen ja ahkeroi huomiota herättämättä*". Maria esittää ylioppilastutkinnon ja hienostuneisuuden ikään kuin luonnollisesti yhteen kuuluvina asioina ja ylioppilastutkinnon muita ominaisuuksia selittävänä tekijänä. Marian antama vaikutelmaa vahvistaa se, että toisen työtoverin koulutusta hän ei lainkaan mainitse.

Maria muutti Varkauteen, jossa työskenteli ensin kirjakaupassa ja sen jälkeen A. Ahlströmin palveluksessa. Maria käsittelee suurimmaksi osaksi työtään

ja siinä etenemistä. Sotavuodet hän kuittaa lyhyesti, mutta toteaa että uutinen sodasta ”*jysähti mieliimme monin verroin raskaampana kuin kirjakollien isku lattiaan. Mieli täyttyi pelosta ja epätietoisuudesta.*” Työ puskee esiin myös sodasta puhuttaessa, sillä Maria käyttää metaforaa, joka liittyy suoraan hänen silloiseen työhönsä kirjakaupassa. Maria oli ainakin 1930-luvulla kuulunut Lotta Svärdiin, mutta sotavuosista puhuessaan hän ei mainitse siitä mitään. Sota merkitsi hänelle työn jatkumista sekä pula-ajasta selviytymistä. Hän kertoo materiaalien kierrätyksensä ja paperista, jolla korvattiin muita materiaaleja.

Kristilliset arvot tulevat Marian omaelämäkerrassa esille siellä täällä. Hän oli ainakin jossain määrin uskonnollinen, kävi herännäisyyttä korostanutta koulua, toimi Lotta Svärdissä ja Varkauden aikoinaan lisäksi muun muassa partiossa ja Nuorten Kristillisessä Yhdistyksessä.⁶⁸⁸ Omaelämäkerrasta käy myös ilmi, että hän kävi säännöllisesti myös kirkossa.

Maria siirtyi vuonna 1942 A. Ahlströmin palvelukseen. Hän selvittää miten yhtiö piti huolen omistaan. Hän sai asunnon ja muita etuja. Sotien jälkeistä aikaa käsitellessään Maria huomauttaa, että henkilökunnan saamat edut vähenivät vuosien varrella. Maria tuo esille teollisen Suomen tarjoamat mahdollisuudet elintason kohottamiseen ja sosiaaliseen nousuun.

”Kesti kokonaista 7 vuotta ennen kuin lakkasin kapinoimasta teollisuuskauppalaan vastaan ja oivalsin että Varkaudessa voi elää. Rauhallisesta maalaiskirkonkylästä läheneelle tieto työstä yövuorossa oli melkein shokki, puhumattakaan siitä että työhön mentiin sunnuntaisin ja jopa joulunakin. Kolmas käsky ja tehtaitten menestyminen kävivät kovaa kamppailua mielessäni.”

Maria käsittelee kappaleessa teollistuvan Suomen muutoskipuja ja agraarin ja teollisen yhteiskunnan välistä kulttuurista ja sosiaalista eroa. Tekstikatkelman viimeinen virke viittaa Marian kokemaan ristiriitaan kristillisten ja taloudellisten arvojen välillä. Virkkeessä hän viittaa lepopäivän pyhittämistä koskevaan käskyyn. Vahvasti kristilliseen arvomaailmaan viittaa myös Marian kielenkäyttö. Kulttuuristen ja hengellisten kokemusten hän esimerkiksi kuvaa uponneen ”*sodan ja puutteen uuvuttamaan sieluun suurena virvoituksena*”. Ilmaisuihin on havaittavissa raamatullista retoriikkaa.

Eniten Maria puhuu työstään ja siihen liittyvästä itsensä kehittämisestä. Maria lähti vuodeksi työhön Skotlantiin vahvistaakseen englanninkielen taitoaan. Skotlannin vuotta hän käsittelee pitkään. Kerrontaa leimaa puhe uuden oppimisesta ja kokemisesta.

”Tuskinpa Liisa ihmemaassa oli enemmän ihmeissään kuin Lontooseen saavuttuani.”

”Oli jännittävää seilata kirjaimellisesti oudoilla vesillä, sillä en tiennyt missä päin Skotlantia olin. Glasgow oli minulle ainoa maantieteellinen kiintopiste. Ei tullut mieleeni hankkia Lontoossa Skotlannin kartta. Luotin tohtori[n...] matkaohjeisiin.”

⁶⁸⁸ NMKY:istä, NNNKY:istä ja NKY:istä kirkon nuorisotyönä sekä toiminnan laajuudesta ks. Heikkilä, M. 1979, 120-130, 201-206; Veikkola, J. 1980, 217-234.

Maria kertoo miten vuosi Skotlannissa oli hänelle oppivuosi, jonka aikana hän havaitsi selviytyvänsä. Samalla hän tähdentää rohkeuttaan sukeltaa uuteen kulttuuriin ja ympäristöön. Hän ”selvitti” itselleen vieraita asioita ja teki ne sillä tavoin hallittaviksi, otti oppia isäntäväestään ja pyrki elämään ”maassa maan tavalla” sekä ”noudattamaan esimerkkiä”. Maria myös ”ihmetteli” vieraita tapoja ja käytäntöjä.

”En lakannut ihmettelemästä miksi kuningattaren kruunajaisia varten oli syytä kerätä rahaa. Eivätkö Englannin kuninkaalliset ole tarpeeksi rikkaita? Esitin kysymykseni ääneen.”

Marialle vieras maa ja vieras kulttuuri merkitsee tilaisuutta oppia ja kokea uutta. Mahdollisuus uuden oppimiseen ja kokemiseen on onni ja tilaisuus, jota ei saa jättää käyttämättä.

”Minulla oli tilaisuus käydä kirkossa sunnuntaisin. Käytin tilaisuutta hyväkseni ja yritin saada saarnasta selvää.”

”Skotlantilaiset kansantanssit ovat iloisia ja reippaita ja niiden melodiat tarttuvia. Minulla oli onni osallistua paikallisen kansantanssiryhmän harjoituksiin kerran viikossa.”

Kielitaidon kehittäminen oli Marian mukaan hänen ensisijainen tavoitteensa.

”Vuosi keittäjänä pyörähti nopeasti. Työhön uppoutuneena en ehtinyt potea kotikäväää. Opiskelu jäi ruokareseptien lukemiseksi... Mutta isäntäväkeni puhui hyvää englantia. Annoin arvoa kun sain työskennellä hyvässä kodissa sivistyneitten ihmisten parissa. Ja kielitaitoni parani ja varmistui joka tapauksessa.”

Toinen Skotlannin vuotta koskeva teema on selviytyminen ja onnistumisen kokeminen.

”Rupesin vaunussa keskustelemaan parin naisen kanssa. Kerroin heille mistä tulen ja minne olen menossa. Naiset olivat hämmästyneitä:

- First time in this country and speaking so well!

Kiitos kuuluu hyvälle opettajalleni, Mr. Owen Lee’lle. Minulla ei ollut kielivaikeuksia jokapäiväisistä asioista puhuttaessa. Ymmärsin ja minua ymmärrettiin.”

Ymmärretyksi tulemisen lisäksi onnistumisen kokemukset liittyvät työhön.

”Tohtorin talossa kävi sukulaisivieraita jotka viipyivät monta päivää... Ikäihmisiä kun olivat, vein heille emäntäni pyynnöstä aamiaisen vuoteeseen. Vieraiden lähtiessä sisäkö Louisa sai juomarahaa, minä en mitään.

Ihmettelin itsekseeni miksi minut kaseerattiin vaikka aamiaistarjottimien kattaminen aiheutti lisätyötä keittiössä... En ollut pahoillani, ihmettelin vain ja luulin että se on tapa maassa.

Muutaman päivän kuluttua vieraiden lähdöstä sain postin mukana pienen pakeitin, josta löytyi luonnonsilkkinen shifonkihuivi, kauniita nenäliinoja sydämellinen kiitoskirje. Kotiinsa ehtineet vieraat muistivat minua viehättävällä tavalla.”

Työssä onnistuminen oli myös Suomen edustamista. Siihen Maria viittaa myös muistellessaan työtovereilta Skotlantiin saamiaan kirjeitä, joissa muistutettiin Marian edustavan Suomea.

Maria nostaa usein esiin tilanteita ja asioita, joiden yhteydessä hän kertoo saaneensa kiitosta. Hän tuottaa itsestään kuvaa selviytyjänä, jonka hyvä oppimiskyky auttaa sopeutumaan uusiin tilanteisiin ja haasteisiin. Omaelämäkertansa toiseksi viimeisellä sivulla hän siteeraa Markku Envallia, jonka mukaan *”Jaksaaksemme kestää vanhuuden me muistelemme nuoruutemme urotekoja.”* Sen jälkeen hän vielä kertoo työhönsä Varkaudessa liittyvän anekdootin, jossa Maria onnistui perimään yhtiön pitkään rästissä olleita saatavia kirjoittamalla velallisen yrityksen edustajille kirjeen.

”Sisareni... on sanonut minulle:

- Sinä pystyt kirjallisesti paremmin ilmaisemaan itseäsi kuin suullisesti... Konepajan laskutuspäällikkö [tässä yhteydessä Maria korostaa hänen olleen ekonomi]... tuli kerran luokseni.

- Eiköhän ole parasta vetää henkselit tämän ulkolaisen firman saatavien yli. Maksuja on monelta vuodelta. Karhuja on lähetetty jatkuvasti, sopivin väliajoin, eikä mitään tapahdu.

- Äläpäs vielä vedä niitä henkseleitä. Minä kirjoitan sinne kirjeen. En tiedä onko siitä apua, mutta odotetaan nyt vielä vähän aikaa.

Kirjoitin kirjeen englanninkielellä. Selostin rästitilanteen ja yksinkertaisesti ja ystävällisesti pyysin maksusuoritusta, koska me kovin mielellämme haluaisimme käydä kauppaa heidän kanssaan vastakin.

Kului tuskin kahta viikkoa kun laskutuspäällikkö ryntäsi huoneeseeni.

- Sinä olet tehnyt elämäsi hyvän työn. Rahat tulivat ja kaunis anteeksipyytävä kirje.”

Maria käyttää useissa kohdin dialogia. Dialogin käyttö vahvistaa ja korostaa Marian suorassa kerronnassa käyttämiä diskursseja, ikään kuin havainnollistaa, konkretisoi ja faktuaalistaa niitä ja luo samalla mielikuvan eloisasta muistosta. Toisaalta Maria lienee käyttänyt omaelämäkertaa kirjoittaessaan apuna päiväkirjojaan, sillä eräissä kohdin hän sanoo siteeraavansa niitä suoraan.

”Päiväkirjastani heinäk. 1954

[Sisareni] on Varkaudessa... Eilen illalla isosisar piti minulle melkoiset saarnat. Vaikutti olevan tosissaan.

- Lähde pois täältä Varkaudesta! Sinä olet pystyvä ihminen joka voit elättää itsesi missä tahansa paremmin kuin täällä-

- Tiedät itse että koulupohjani on melkein olematon. Mihin minä vois in päästä?

- Roskaa, sinä pärjät missä vain. Lähde Helsinkiin jossa on satoja mahdollisuuksia. Sinä tietysti pelkää t lyödä pääsi seinään, mutta jos et yhdessä paikassa onnistu, niin vaihda niin monta kertaa kunnes sinulla on kunnan paikka ja palkka.”

Itsensä kehittämistä ja työssä etenemistä ja menestymistä koskevia diskursseja täydentää itsensä vähättelyn -diskurssi. Maria kyseenalaistaa useissa kohdin oman pätevyytensä ja vähättelee koulutustaan. Hän epäilee mahdollisuuksiaan menestyä, mutta toisaalta myös kertoo runsaasti menestyksestään työssään.

”Kansalaisopiston rehtori... pyysi minua opettamaan englanninkielen alkeita ilta-kursseilla. Taas yhden kerran törmäsin epäpätevyyteeni. Mutta ihme kyllä opiston rehtori oli toista mieltä.

- Sehän karkoittaa opiskelijat jos minä otan tänne jonkun vaativan maisterin.

Joka kevät kehoitin rehtoria hankkimaan syksyksi pätevän opettajan, koska epäpätevyytteni kiusasi minua. Mutta syksy syksyn jälkeen hän pyysi minua uudestaan.

Kaksi sisartani on hyvän opettajan maineessa. Heiltä sain hyviä neuvoja”.

Maria keskittyy työhönsä kertoessaan vaiheistaan Varkaudessa Skotlannin vuoden jälkeen. Työ hallitsee kerrontaa ja uralla eteneminen sekä työelämäntahtojen kehittäminen nousevat voimakkaasti esille. Maria esittää Skotlannissa vietetyn vuoden vedenjakajana, käännekohtana, jonka jälkeen hän on entistä valmiimpi pyrkimään eteenpäin. Hän antaa ymmärtää, että selviytyminen vieraassa kulttuurissa nosti hänen itseluottamustaan.

”Olin päättänyt että kun olen selvinnyt keittäjän ammatissa vieraalla maalla, niin selviän muustakin ja yritän päästä eteenpäin.

Jouduin maksamaan Eläke-Varmalle vakuutusmaksut Skotlannissa viettämältäni vuodelta. Tuomari... lakiasianosastolta soitti minulle. Olin ihmeissäni.

- Eihän yhtiö maksanut minulle markaakaan sitä ajalta.

- Tämä on sen vuoksi että työsuhte katsotaan jatkuneen keskeytymättä ja eläke aikanaan tulee siltäkin vuodelta jonka olitte opintomatalla.”

Tekstikatkelmassa vilahtaa ohimennen uhridiskurssi. Myöhemmin hän palaa uhridiskurssiin kertoessaan tilanteista, joissa työnantaja evää häneltä tuen täydennyskouluttautumiseen.

”Kun [sihteerini] oli jäänyt eläkkeelle ja konepajan yleinen kielenkääntäjä... seurasi häntä, olin aivan ilman tukea vieraissa kielissä. [Eräs saksaa äidinkielenään puhuva rouva] kävi kirjoittamassa saksankieliset kirjeet puolipäivätyönä. Silloin tuntui että lisäoppi olisi tarpeen [...] Kysyin esimieheltäni, auttaako yhtiö jos minä osallistun [Oxfordissa] kurssiin kesälomallani. Hän lupasi tiedustella asiaa esimieheltään. [...] Sain kylmää vettä niskaani. Esimiehen esimies oli sanonut minusta että aikoo maksattaa firmalla kesälomansa ja että kieltä pitäisi osata jo. Riittämätön koulutus raapi minua sisäisesti ja ulkonaisesti. Ja olin loukkaantunut moisesta kohtelusta. En siitä ettei minulle myönnetty rahaa kurssia varten. Esimieheni tiesi että velka osakkeesta rasitti minua parasta aikaa. Nielin kyyneleitä ja olin tukehtua harmista.

Päätin kuitenkin lähteä Oxfordiin jos pankki antaa minulle rahaa. Antoihan se. En hiiskunut työpaikalla kenellekään Englantiin menostani. Opiskelin kuukauden ajan St. Claren Collegessa.

Yhtiö otti 1970-luvulta lähtien sellaisen tavan, että se maksoi puolet kurssimaksusta kun kurssitodistus esitettiin. Matkat ja täysihoito aiheuttavat suurimmat kulut kun lähtee ulkomaille kielikurssille, varsinainen kurssimaksu on vain pieni osa menoista, mutta hyvä niinkin.”

Katkeruusdiskurssiksi vaihtuva uhridiskurssi nousee tekstissä selvästi esille. Sen rinnalla esiintyvät myös itsensä vähättelyä koskeva puhunta sekä koulutuksen ja itsensä kehittämisen tärkeyttä koskeva puhunta. Marian koulutuksen puutteellisuus näyttäytyy tekstissä arkana paikkana, jota esimiesten epäily Marian todellisista motiiveista sohaisee kipeästi.

Marian omaelämäkerta on kertomus päämäärätietoisesta uralla eteenpäin pyrkimisestä ja itsensä kehittamisestä. Työn korostuminen voi tietysti osittain johtua siitä, että omaelämäkertakirjoituskilpailu oli suunnattu toimihenkilöille. Toisaalta läheskään kaikissa kilpailuun lähetetyissä omaelämäkerroissa työ ei nouse merkittäväksi teemaksi. Tämän tutkimuksen aineistosta esimerkiksi Inkerin omaelämäkerrassa työelämää käsitellään hyvin vähän. Mariakin olisi siis voinut valita omaelämäkerran teemat toisin, joten hänellä on täytynyt olla erityinen tarve käsitellä juuri työtä ja koulutusta. Hän kertoo paljon myös työtehtävistään ja työpaikkojensa kulttuurista sekä työtovereistaan ja esimiehistään.

Partiosta, Lotta Svärdistä, Nuorten Kristillisestä yhdistyksestä, Punaisesta Rististä sekä voimisteluharrastuksestaan Maria kirjoittaa 66 sivuisessa omaelämäkerrassaan yhteensäkin vain muutaman sivun. Eniten hän käsittelee partiota, jonka kautta saamiaan yhteyksiä hän hyödynsi Skotlannin vuoden aikana.

”Partiolaiset ovat rehellistä väkeä. Matkalaukkuni oli käynyt Ghanassa, Afrikan Kultarannikolla ja sain sen vahingoittumana Varkauteen noin viikon kuluttua saapumiseni jälkeen. Jopa whiskypullo oli ehjä.

Eräs afrikkalainen partiojohtaja toi laukkuni tullessaan Helsinkiin konferenssiin. Ja olihan matkalaukussani nimi ja osoite. Ja se painoi hirveästi.”

Partiolaisista puhuessaan Maria korostaa rehellisyyttä ja palvelualltiutta. Muis-ta harrastuksistaan ja osallistumisistaan järjestöjen toimintaan Maria vain lähinnä mainitsee. Työ ja uusien taitojen hankkiminen ja omaksuminen on omaelämäkerrassa keskeisintä.

”Kevättalvella 1954 huomasin lehdestä ilmoituksen Rastorin toimeenpanemasta sihteerikurssista. Sinne minä pyrin, tuumin mielessäni.

Keskustelin esimieheni kanssa suostuisiko yhtiö maksamaan kurssin jos osallistun. Vastaus oli ei. Tiedustellessani syytä kielteiseen päätökseen minulle sanottiin ettei yhtiö nyt tarvitse sihteeria, mutta minä sain mennä omalla kustannuksellani jos halusin. Yhtiö antaisi kurssia varten lainan Huoltokonttorista. Näin tapahtuikin.

Sihteerikurssi pidettiin Helsingissä ja se käsitti kaksi viikon mittaista jaksoa. Imin itseeni viisautta ja tein muistiinpanoja [...] Kotiin palattuani toiset työtoverit olivat innostuneita kuulemaan uutisia kurssilta. Toiset olivat vaitelaita.

Sopivassa tilaisuudessa pyysin audienssin yhtiön konttoripäällikön... luo.

Olen 10 vuotta kirjoittanut sähkölaskuja. Mielelläni tekisin jo vaativampaa konttorityötä.

Keskustelu kävi ruotsiksi. Konttoripäällikkö oli ystävällinen ja lupasi pitää pyyntöni mielessään.”

Omia kykyjä vähättelevän ja epäilevän diskurssin lisäksi omaelämäkertaan tulee Skotlannin matkan jälkeistä aikaa käsittelevässä osassa entistä selvemmin mukaan puhunta, jota voisi kutsua ’päämäärätietoisesti eteenpäin elämässä’ – diskurssiksi. Maria hakeutuu omin kustannuksin sihteerikurssille, imee itseensä viisautta ja kertoo suoraan konttoripäällikölle haluavansa haastavampiin tehtäviin.

”Sihteerin toimi päämääränäni rupesin kuokkimaan ylös saksankielen taitoani. [Äänitekniillisen tehtaan johtajan] komea, hyvin pukeutunut sihteerä, tarjoutui opettamaan minulle saksaa jos minä puolestani opetan hänelle englantia. Kovin monta kertaa emme ehtineet [opiskella yhdessä] kun [hän] kertoi muuttavansa Helsinkiin. Näin siinä tilaisuuden.

- Joko paikkasi on täytetty?

- Ei.

- Luuletko että minä pärjäisin siinä paikassa?

- Kyllä sinä pärjät.

- Kuule, etkö kertoisi insinööri[lle] että olen halukas yrittämään.

Ja niin insinööri... kutsui minut puhutteluun pääkonttoriin neuvotteluhuoneeseen. Olin vakaasti päättänyt puhua ruotsia.

- Jasso. Fröken talar svenska.

Käsitin saaneeni lisäpinnoja. Ja niin minusta tuli Äänitekniillisen tehtaan teknillisen johtajan sihteerä. Palkkani parani ja minulle myönnettiin vapaa kotipuhelin paikallispuheluitten osalta.”

Marialla on nyt selkeitä ”päämääriä” ja hän on valmis tarttumaan ”tilaisuuteen” heti kun sellaisen näkee. Epäilevädiskurssi kuitenkin näkyy keskustelussa, jossa muodossa pyrkimys työtehtävän vaihtamiseen on kerrottu. Maria kyselee itseään pätevämpänä pitämältään sihteeriltä ”pärjäisikö” hän tämän tehtävissä. Haastatteluun mennessään Maria on kuitenkin ”vakaasti päättänyt” puhua ruotsia. Päämäärätietoinen halu pyrkiä eteenpäin palkitaan ”ja niin” Mariasta tulee johtajan sihteeri. Uusi toimi merkitsee palkan paranemista ja etuisuuksia, mutta myös uusia haasteita. Marian omia kykyjä epäilevä puhetaapaa voi osaltaan selittää myös tarve vaatimattomuuden korostamiseen. Itsensä ylentäminen ja kehuminen ei kuulunut niihin hyveisiin, joita Mariankin jakamassa kristillisessä maailmankuvassa ja siihen liittyvässä mentaliteetissa suosittiin.

”[Entinen sihteeri] opasti minua työhönsä noin viikon verran. Kävimme yhdessä työssä. Edessäni olivat uusi työ, uudet artikkelit, uusi näkökulma yhtiöön, uusi esimies.”

”Olin tyytyväinen työhöni ääniteknillisen tehtaan konttorissa. Se oli monipuolista ja minulla oli ikäänkuin avarammat näköalat joka suuntaan.”

Uusi työ ja uudet haasteet esiintyvät Marian puhunnassa mahdollisuutena päästä elämässä eteenpäin. Sen rinnalla esiintyy edelleen omia kykyjä epäilevä ja vähättelevä puhunta.

”Voimaosastolla olin kirjoittanut – sen vähän mitä yleensä koneella jouduin kirjoittamaan – remingtonilla. Nyt käytössäni oleva kone oli modernilla näppäimistöllä. Olin onneton kun hyvää tekstiä ei tahtonut ruveta syntymään. Aina löin väärän kirjaimen.

Esimieheni järjesti minulle konekirjoituskurssin yksityisopetuksena. Opettajani [eräs insinööri] tuli konttoriin työajan päätyttyä ja neuvoi minua. Hän pani kirjoittamaan ”vaikeita” sanoja terotti rytmin tärkeyttä. Kirjaimet tuli puhdistaa nuppineulalla joka ilta.

Olin tavattoman iloinen konekirjoituskurssista. Toisaalta hävetti oma tyhmyyteni: minulla oli halu päästä eteenpäin, mutta miksi en ollut itse hankkinut kunnan konekirjoitustaitoa?”

Maria käyttää hyvin vahvoja ilmauksia. Hän on ”*tavattoman iloinen*” konekirjoituskurssista ja häntä ”*hävettää oma tyhmyytensä*” siitä, ettei hän ollut aiemmin ”*itse hankkinut*” kunnollista konekirjoitustaitoa. Marian puheessa itse tekeminen, oivaltaminen ja oppiminen sekä eteenpäin pyrkiminen on tärkeää. Maria on ”self-made man”, joka uskoo yritteliäisyyteen myös henkisellä tasolla. Se tulee esille myös omaelämäkerran lopulla, jossa Maria viittaa samalla kertaa sekä J. Paul Gettyyn että Topeliukseen ja psykologi Viktor Frankliin.

”Liikealalle aikoville ja myös konttoriväelle suosittelen öljymiljonääri Paul Gettyyn tapaan humanistista koulutusta, sen lisäksi sitten ammattikoulutus.

Olen Setä Topeliuksen kanssa samaa mieltä ettei mikään työ ole niin vähäarvoista ettei se isänmaata hyödyttäisi ja lähimmäisiä palvelisi. Jokainen rakennamme työllämme itseämme sanoo Viktor Frankl. Hyvin tehty työ on tavallaan omaisuuttamme joka seuraa aina mukamme.”

Getty oli 1900-luvun puolivälin rikkaimpiin kuulunut öljymiljonääri, joka osittain peri omaisuutensa.⁶⁸⁹ Gettyn siteeraaminen liittyy Marian puhunnan eteenpäin pyrkimisen ja yritteliäisyyden diskurssiin sekä yritysmaailmaan. Tope-liukseen viittaaminen puolestaan nostaa esille kansakunnan rakentamis -diskurssin, joka oikeuttaa kunnianhimon ja urasuuntautuneisuuden. Frankl, joka teoksissaan on pohtinut mm. ehjää minuutta ja hyvää elämää⁶⁹⁰, motivoi itsensä kehittämisdiskurssin, antaa sille hyväksynnän. Marian tarina on eräänlainen "self-made man" -kertomus, jossa päähenkilö raivaa tiensä köyhistä oloista kohden parempaa elämää oman yritteliäisyyden ja päämäärätietoisuutensa avulla. Marian kertomuksen taustalla ovat kristillis-isänmaalliset ja siveelliset arvot. Siksi yritteliäisyys ja kunnianhimo saavat taloudellisten päämäärien sijasta oikeutuksensa isänmaan ja kansakunnan rakentamisesta sekä itsensä henkisestä kehittämisestä, joka on itsekasvatuksen ja siveellisen kilvoittelun eräs muoto.

Oppia ikä kaikki, on ollut motiivini vuosien varrella. Kesälomat – tai osan niistä – uhrasin kielikursseihin... Luettelosta tulisi turhan pitkä jos kaikki kurssit mainitsin."

"Kehitin kielitaitoani lukemalla englannin- ja ruotsinkielisiä kirjoja ja lehtiä. Kului varmaankin kymmenisen vuotta etten sallinut itselleni aikaa lukea kotimaista kirjaa. Tälläkin oli huono puolensa: menetin otteen suomenkieleen. Kun sitten eläkkeelle ehdittyäni tartuin kotimaisiin kirjoihin, oli kirous-kirjallisuus⁶⁹¹ kukoistuksessaan ja kieli mennyt harppauksin eteenpäin – minun ohitseni. Työssä ollessani toimin Etelä-Savon Partiotyttöpiirin ja Suomen Punaisen Ristin Varkauden osaston lehdistösihteerinä ja avustin Nuori Kansa-nimistä lehteä."

Maria uhrasi vapaa-aikansa opiskelulle ja ammattitaitojensa kehittämiseksi. Eteenpäin pyrkiminen ja itsensä kehittäminen vaati kieltäytyksiä, joita Maria kertoo olleensa valmis tekemään.

Uhrivalmiuden ja itsekurin diskurssit vaihtelevat ja kiertyvät itsensä kehittämisen ja uralla eteenpäin -diskurssien kanssa yhteen. Marialle uhrivalmius merkitsee uhrautumista oman ja työpaikan tulevaisuuden ja menestyksen puolesta.

"Kyselyitä ja tilauksia rupesi tulemaan. Englanninkielen taitoni oli tarpeen. Olin suorittanut Cambridge Lower Certificaten kohta Skotlannista palattuani ja jatkanut opiskelua sen jälkeen. Nyt alkoi teknillinen sanavarastoni kasvaa kun jouduin päivittäin kääntämään saapuneita kirjoja ja sitten vastaamaan niihin.

Työtä riitti [...] Innostuneena keskityin työhön.

Sitten tuli tilinpäätös. Osaston myynti oli enemmän kuin kaksinkertaistunut vuodessa. Silloin vasta tajusin miksi aikani ei tahtonut riittää. Meillä oli vakituisia asiakkaita maapallon joka puolella.

⁶⁸⁹ Lenzner, R. 1987. Miljonääri-isästä huolimatta häntä voidaan kuitenkin pitää "self-made manina".

⁶⁹⁰ Frankl, V. 1978, 1980, 1983 ja 1984.

⁶⁹¹ Kirous kirjallisuudella Maria viitanee 1960-luvun kirjasotia aiheuttaneisiin kirjoihin sekä niiden jälkeen kaunokirjallisuudessa vallalla olleeseen tyyliin. Hannu Salamasta "vihattuna" kirjailijana ks. Eskola, K. 1990, 81-87. Salaman käyttämää kieltä pidettiin raakana.

Tätä aikaa muistelen Työn Korkean Veisun aikana. Vuosien ponnistelujen jälkeen sain tehdä sellaista työtä josta todella pidin ja työ tuli etsimättä eteeni.

No, asialla on aina kaksi puolta. Työ nielaisi minut niin kokonaan että muu elämä jäi sivuun: koti, ystävät, harrastukset [...] Lienee minusta kuultanut vähän itsetyytyväinen kehu toistä kertoessani. [Ystävätär] katseli minua kuin uutta kummaa.

- Ja suuren firman eteen sinä lopetat itsesi! Pane stoppi!"

Marialle aktiivisin työaika on Työn Korkean Veisun aikaa - ylistysvirsi työlle. Metafora antaa ymmärtää Marian ahkeran työn teon olevan ylistystä jumalalle, korkeampien päämäärien ja ihanteiden täyttämistä. Maria antaa tällä tavoin valinnoilleen kristillisen, protestanttisesta etiikasta nousevan siunauksen.

Maria ihailee toisia samassa ammatissa toimivia ihmisiä.

"Yli-insinööriin... sihteerinä toimi hienostunut, monitaitoinen ekonomi... Esimiehenä matkoilla ollessa hän tuli luokseni.

- Tiedän että minulla on paljon työtä. Minä voisin nyt auttaa sinua.

Se oli kuin taivaan mannaa. Työn laatu paras mahdollinen."

Maria käyttää jälleen raamatullista vertausta. Sihteerin, joka tarjoutui apuun, oli korkeasti koulutettu, ekonomi. Maria kuvaa hänet "hienostuneeksi" ja "monitaitoiseksi". Kuvaus on hyvin samantapainen kuin aiemmin ylioppilastyötoverista. Ilmaukset ovat vahvoja ja käytössä on myös ylisanoja. Molemmissa kuvauksissa Maria liittää korkeana pitämänsä koulutuksen ja positiiviset ominaisuudet yhteen. Apu, jota ekonomi antoi, oli "kuin taivaan mannaa" ja "työn laatu paras mahdollinen" siis jotakin aivan poikkeuksellisen ja ylivertaisen hyvää ja tervetullutta kuin virvoitusta keskellä autiomaata. Tässäkin Marian suhde työhön nousee selittäväksi tekijäksi. Maria määrittää itsensä työnsä ja ammattinsa kautta. Työ on hänen elämänsä jäsentäjä ja minäkuva voimakkaasti riippuvainen työstä.

Omaelämäkertansa lopulla Maria vetää yhteen kokemuksensa työelämästä. Hänen mukaansa uusi sukupolvi ei enää arvosta työtä ja sen tekemistä parhaalla mahdollisella tavalla yhtä paljon kuin he vanhan polven kasvatit tekivät. Esiin nousee katkeruusdiskurssi. Työn arvostuksen väheneminen näyttää Marian sukupolven työn väheksynnältä ja kiistää sen arvon.

"Uusien ihmisten mukana alkoivat uudet tuulet puhaltaa seulalevyosastolla. Rupesi kuulumaan, ettei sihteerin tarvinnut osata niin paljon asioita kuin minä olin uskonut ja pitänyt tavoitteinani [...] Nyt ruvettiin kaatamaan kaikkea sitä johon minä olin pyrkinyt ja pitänyt tärkeänä.

Ja sanelu. Kyllä sanelukoneeseenkin pitää osata sanella...

Kerran oli puheena, että esimerkiksi minä sain kuukauden kesäloman vasta 10 palveluvuoden jälkeen. Nuoret vastasivat:

- Oma syynne. Mitäs olette tyytyneet ettekä ole vaatineet.

Tällainen puhe ei kuulostanut ollenkaan sopivalta. Se repi jotakin sisälläni. Merkonomien koulutuksen saaneet henkilöt osasivat alusta alkaen vaatimisen taidon. Palkka ja vakanssi piti olla hyvä heti alussa. Työnteko, niin, työnteko tuntui ja näytti joillekin olevan vain sivuseikka.

Kun ajattelen työssä ollessani tapaamiani konttoristeja, voin todeta heidän korkean työmoraalinsa. Työ oli numero yksi. Saattoi olla erimielisyyksiä, mutta työt tehtiin hyvin ja siinä puhallettiin yhteiseen hiileen. Ahkeruutta opetettiin myös uusille tulijoille. Miten hyvin etenkin naiskonttoristit ovat tehneet valtavia työmääriä yhtiössä! Muistan puuteollisuudesta A:n josta konttoripäällikkö... sanoi että hän vastaa kolmea miestä. Eikä A. tehnyt numeroa itsestään, eikä hän takuulla kuitannut kolmen miehen palkkaa!

Imu konttorityöhön on ollut hyvä ja lienee jatkuvasti. Vakinaisen konttoripaikan saanti merkitsi aikaisemmin aivan kuin turvapaikkaa monille Varkauden tytöille. Päästä ison firman leipiin, se oli jotakin. Oli mukava vähän kehuskellakin... Ihminen samaistuu ja nojaa työnantajansa.”

Mariasta koulutetut nuoret käyttävät koulutustaan väärin tarkoitusprien edistämiseen. Vaatimattomuus ja työteliäisyys ovat arvoja, joita ei enää vaalita. Tekstissä pilkkahtaa myös (esi)feministiseksi luokiteltava diskurssi. Sen kautta Maria tuottaa käsitystä ahkerista naiskonttoristeista, jotka pitivät yritystä pystyssä, mutta saivat tulla toimeen pienellä palkalla.⁶⁹² Omaelämäkerran kirjoitusajankohtana 1980-luvulla keskusteltiin runsaasti naisten asemasta työelämässä ja samapalkkaisuuskysymyksistä. Esimerkiksi 1980-luvun alkupuoliskolla julkaistiin yksinomaan yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen puolella useita tutkimuksia ja artikkelikokoelmia, joissa käsiteltiin sukupuolijärjestelmää työelämän näkökulmasta.⁶⁹³

Marian itsensä kehittämisen -diskurssin taustalta on luettavissa suomalaisessa yhteiskunnassa 1900-luvulla vahvana ollut diskurssi, jossa koulutus esitettiin sosiaalisen nousun väylänä ja yhteiskunnan kannalta tärkeänä tavoitteena. Toinen taustalla vaikuttava diskurssi liittyy tyttöjen ja naisten koulutukseen. Marian lapsuudessa ja nuoruudessa oli vahva naisten koulutuksen tarpeettomaksi esittävä puhetapa. Maria käy keskustelua näiden diskurssien kanssa toisen ensimmäisen puolesta ja toista vastaan. *”Isä oli sitä mieltä että keskikoulu on tärkeä pohjakoulu alalle kuin alalle. Niinpä hän ehdotti että minä rupeaisin opiskelemaan keskikoulukurssia kirjeopistossa.”* Isä asettuu Marian kertomuksessa ristiriitaiseen valoon; yhtäältä hän keskeytti tyttärensä kansakoulun, jotta tämä hoitaisi kotia, toisaalta kannusti koulunkäyntiin ja lukemiseen sekä hankkimaan ammatin.

Kolmas diskurssi on työn kunnioituksen -diskurssi, joka ammentaa protestanttisesta etiikasta. 1900-luvun alussa syntyneiden ihmisten puheessa työn arvostus on eräs kaikkein yleisimpiä puhetapoja. Sen jakavat lähes kaikki tämänkin tutkimuksen naisista. Työ on tapa selviytyä, se on elämisen ehto, mutta myös velvollisuus ja paras tapa rakentaa yhteiskuntaa sekä ylistää jumalaa. Kaikkein pääällimmäisenä omaelämäkerrassa on kuitenkin selviytyminen kunnialla elämästä ja oman paikan löytäminen maailmassa.⁶⁹⁴

⁶⁹² Ammattiasemaluokitukset määrittelevät sukupuolta, sillä niissä ammatteja hierarkisoidaan työtehtävien ja palkan perusteella ja samalla tuotetaan mm. palkkaeroja ks. Kinnunen, M. 2001, 116-123, 134-138.

⁶⁹³ Työelämää ja sukupuolijärjestelmää käsitteleviä tutkimuksia ja artikkeleja esim. Korvajärvi, P. & Rantalaiho, L. 1984; Strandell, H. 1984; Nätkin, R. 1986; Kinnunen, M. & Korvajärvi, P. 1996.

⁶⁹⁴ Vrt. terveydenhoidon organisoija s. 1921. SKS KRA. Toimihenkilöt 36: 175. 1987. Hänenkin omaelämäkerrassaan nousee teemaksi uran asettaminen etusijalle.

Edith, äiti – lastensa vuoksi vaikka terveyden kustannuksella

Edithin⁶⁹⁵ vanhemmat olivat kansakoulunopettajia. Isä oli kotoisin savolaisesta maalaistalosta. Äitinsä Edith kertoo kuuluneen ”*pikkuporvaristoon*”. Vanhemmat tutustuivat toisiinsa kansakoulunopettajaseminaarissa ja menivät naimisiin sen jälkeen kun molemmat olivat valmistuneet opettajiksi. Yhteisen työpaikan he saivat kahden opettajan koululla, joka sijaitsi Keski-Suomessa. Edith syntyi vuonna 1915 ja hänen veljensä seuraavana vuonna. Syksyllä 1917 Edithin isä oli v.t. kansakouluntarkastajana. Kansalaissodan alettua hän lähti sotaan valkoisten riveissä. Hän kaatui helmikuussa 1918.

Edithin äiti oli leskeksi jäädessään 27-vuotias. Hän ei halunnut ”*jäädä seudulle, missä hän niin suurin toivein oli aloittanut elämän miehensä kanssa*”. Hän haikautui länsisuomalaiseen maanviljelysopettajaan, josta sai opettajanpaikan. Edithin mukaan hänen äitinsä oli ”*oikea kutsumusopettaja, vastuuntuntoinen ja tarkka*”. Äiti osallistui velvollisuudentuntoisesti paikkakunnan elämään opettamalla laulua sekä laulamalla ja johtamalla kuoroa. Hän osallistui aktiivisesti myös yhdistyselämään (Lotta Svärd, opettajayhdistys) ja toimi kunnanvaltuutettuna. Perhe asui koululla ja ”*koulun lukujärjestys säännösteli elämäni siis syntymästäni alkaen*”.

Lapsuudestaan Edith ei puhu kovinkaan paljon. Hän leikki veljensä kanssa, mutta äiti oli paljon poissa ja lapsia kohtaan ankara ja vaativa.

”Veljeni ja minä olimme hyviä tovereita, leikimme keskenämme kaikenlaisia mielikuvitusleikkejä pihalla ja joen rannassa, piirsimme paljon ja opimme lukemaan jo ennen kouluunmenoa. En muista lapsuuttani mitenkään erikoisen iloisen aikana. Ehkä siihen vaikutti se, että äiti oli niin paljon poissa kotoa, työssään koulussa ja illoin kokouksissa. Pappa ei erikoisemmin pitänyt lapsista ja oli kai vanhuutensakin vuoksi äreä. Äiti yritti kasvattaa meistä kunnan ihmisiä ja hän koki tehtävänsä yksinhuoltajana vaikeana ja velvoittavana. Siksi hän ehkä kovetti itsensä ja oli meitä kohtaan ankarampi ja vaativampi kuin muuten olisi ollut. Vanhempana hän pehmeni niin että minun lapseni muistavat hänet lempeänä ja anteliaana Mummona. Minua kohtaan hän oli vaativa, hänen ihanteensa oli itsenäinen virkanainen ja sellaiseksi hän minut kasvatti. Lapsuuteni tyypillisiä muistoja olivat sunnuntai-iltapäivät, jolloin koulu oli tyhjä, äiti soitti luokassa harmoonia ja me lapset katselimme yhdessä luonnontieteellisiä ja historiallisia kuvatauluja.”

Isän kuolema varjostaa Edithin lapsuuden kuvausta, joka on jokseenkin valju. Edithin lapsuus ei ollut ”*erikoisen*” iloista aikaa. Kerronnan yllä leijuu jossittelun ilmapiiri; jos isä ei olisi kaatunut, äiti olisi ehkä ollut lempeämpi ja lapsuus toisenlainen. Sen sijaan koulusta Edithillä on sanojensa mukaan parempia muistoja. Hän pääsi suoraan kansakoulun toiselle luokalle, koska osasi lukea ja kirjoittaa. Oppikouluun pääseminen oli ”*tapaus*”.

”Uusi koulu, uudet toverit, paljon opettajia, uusia aineita. Olin ahkera ja innostunut oppilas, pieni hiirennäköinen tyttö kireät palmikot korvien juuressa sojottaen. Oppiminen oli helppoa ja aikaa jäi kirjastoon kirjojen lukemiseen. Kolmentoistavuotiaana keksin runot, löysin Tulenkantajat ja Nuoren Voiman. Olin se tyttö, joka pantiin lausumaan runoa koulun kevätkuuhlassa, joka lauloi kuorossa ja näytteli.”

⁶⁹⁵ 'Edith' 1915. SKS KRA. Toimihenkilöt 38: 93. 1987.

Kouluajan Edith esittää iloisena, hauskana ja onnellisena aikana, jota varjosti vain yksi asia – sairastuminen tulirokkoon juuri ennen keskikoulun päättymistä. Edith joutui neljäksi viikoksi eristyshuoneeseen.

”Epidemia oli erikoisen ankara, monet aikuisetkin sairastuivat ja joitakin kuoleman-tapauksiakin sattui. Minun sairauteni oli vaikeanlaatuinen, sain korvatulehduksen ja korkean kuumeen ja menetin kuulonikin joksikin aikaa. Muuta lääkitystä ei ollut kuin lämpimällä hautominen ja asperiini. Tilanne muuttui niin vaikeaksi, että minut siirrettiin kunnansairaalan eristyshuoneeseen, jossa kunnanlääkäri suoritti leikkauksen... Minut nukutettiin eetterinukutuksella. Painajaiset siitä kokemuksesta ahdisti-vat minua pitkän aikaa jälkeensä. Neljä viikkoa jouduin asumaan yksin eristyshuoneessa. Kun pääsin vihdoin pois, oli jo juhannus, koulu oli loppunut ja minä olin muitten mukana saanut päästötodistuksen paikkakunnan keskikoulusta.”

Kärsimys- ja uhridiskurssit esiintyvät Edithin omaelämäkerrassa useissa kohdin. Myös puhe sairaudesta (hygieniadiskurssi) ja muista vastoinkäymisistä on leimallista tälle omaelämäkerralle. Yleissävynä on kuitenkin optimismi, selviytyminen ja onnistuminen vaikeuksista huolimatta. Juuri koulumaailma on se elämänpiiri, joka tuotti Edithille hänen mukaansa iloa ja onnistumisen kokemuksia.

”Sain koulussa paljon uusia tuttavuuksia, myöhemmin ystäviä. Osallistuin kaikkeen, mitä koulumaailmassa tapahtui – olin kai siis positiivinen oppilas. Kun huomasin, että läksyjä pitää todellakin lukea, alkoi todistuskin olla siellä etupäässä. Uutta olivat juhlat, oman koulun ja lyseon tanssit. Alussa sotkettiin varpaille mutta pian sekin taito karttui.”

Isänmaallisuus on Edithin omaelämäkerrassa sivuroolissa, mutta hän luo silti kuvan isänmaallisesta naisesta, jolle oli tärkeää toimia kansakunnan hyväksi.

”Veljeni tuli myös Helsinkiin opiskelemaan. Hänelle ala oli alusta alkaen selvä, hän valitsi historian pääaineekseen ja oli jo kesällä käynyt ottamassa vauhtia Jyväskylän kesäyliopistosta. Opiskeluaikamme sattui 30-luvun loppupuolelle. Siihen mahtui suomalaisuustaistelu, taistelu yliopiston suomenkielisen opiskelun puolesta, heimoaate, AKS, NYKS. Minun kohdallani Ylioppilaslotat. Maailmassa kuohui ja paljon tapahtui jossain kulissien takana. Harva suomalainen niistä tapahtumista tiesi. Jälkiviisaita kyllä löytyy nykyisin, niinkuin aina.”

Ylioppilaaksi kirjoittamisen jälkeen Edith hakeutui opiskelemaan Ateneumiin, Taideteollisuuskeskuskouluun⁶⁹⁶ piirustuksenopettajalinjalle. Edithin pikkuveli opiskeli historiaa Helsingin yliopistossa. Kansallisista aatteista ja liikehdinnästä Edith ei juuri tämän enempää puhu. Sen sijaan katkelman viimeinen lause viittaa siihen suuntaan, että vaikka Edith haluaa ottaa etäisyyttä isänmaalliseen menneisyyteensä, hän samalla myös puolustaa menneitä valintojaan. Hän muistuttaa, että on kyllä helppoa olla jälkiviisas. Sen sijaan valinnat joudumme tekemään vajavaisin tiedoin. Toiminnastaan lottatehtävissä jatkosodan aikana Edith joka tapauksessa kertoo lyhyesti. Eniten isänmaalliset sävyt nousevat pintaan talvisotaa ja sen päättymistä koskevassa jaksossa. Edith oli talvisodan päättyessä tuberkuloosiparantolassa.

⁶⁹⁶ Sotien välisenä aikana Taideteollisuuskeskuskoulun opiskelijat edustivat lähinnä keskiluokkaa. Aav, M. 1999, 113.

Valmistuttuaan Ateneumista Edith olisi halunnut opiskella lisää muun muassa taidehistoriaa. Rahaa oli kuitenkin ryhdyttävä ansaitsemaan, sillä opintolaina painoi harteilla. Edith sai paikan pienen kauppalan oppikoulusta.

”Minulla oli koulussa melko paljon tunteja, johdin oppilaitten askartelukerhoa, opeitin kansalaisopistossa maalausta. Olin myös aloittanut oikein tosissani taidehistorian opiskelun ja maalasin itse, milloin aikaa jäi. Tein siis aika paljon töitä, syömistä taisin laiminlyödä- Ehkä siksi olinkin niin altis sairastumaan. Olin väsynyt ja yskin. Kuumetta ei ollut, ei ainakaan silloin kun satuin sitä mittaamaan. Lopuksi yskä kävi niin häiritseväksi, että lähdin lääkäriin. Diagnosi oli karu: keuhkotuberkuloosi. Koulu oli juuri loppunut, ystävällinen lääkäri soittelin puolestani asioista ja sai minulle heti paikan parantolaan. Oli kesä 1939.”

Edith esittää ahkeruuden ja velvollisuudentuntoisen kovan työn olleen syynä sairastumiseen. Tästä alkaa dramaattinen kuvaus pitkistä kuukausista keuhkotautiparantolassa ja talvisodan kokemisesta toipilaana toisten toipilaiden joukossa. Edith oli sodan päättyessä edelleen parantolassa toipilaana, mutta työskenteli samalla osapäiväisesti sihteerinä.

”Oli hiljaisen hallin aika. Sadat potilaat makasivat turkispusseissaan ulkohalleissa. Päivä oli hohtavan kirkas, pakkaneen kova. Yhtäkkiä pärähti talon keskusradio ääneen. Tieto sodan loppumisesta ja kovista rauhanehdoista kaikui kautta talon ja yli männikkökankaan. Sitten täydellinen hiljaisuus. Joku aloitti virren ”Jumala ompe linname” ja sadat äänet yhtyivät siihen. Päivällispöydässä ei kukaan puhunut. Vain ruotsinmaalaiset sairaanhoitajat itkivät.”

Edith tuottaa kerronnallaan kuvan rauhan aiheuttamasta täydellisestä pysähdyksestä, tyrmistyksestä, joka hiljensi kaikki. Talvisodan merkitys isänmaallisena taisteluna saa näin suuremman merkityksen kuin jatkosota, josta Edith puhuu huomattavasti arkisemmin. Kuvaus on yksityiskohtainen ja luo mielikuvan pysähdyttäneestä hetkestä, joka oli käännekohta niin Edithin elämässä kuin koko Suomen ja suomalaisten historiassa.

Talvisodan jälkeen Edith palasi työhönsä opettajaksi. Koulu oli muuttunut, yksi opettajista oli kaatunut ja tilalle oli sijoitettu opettajia Karjalasta. Ylioppilaskirjoitukset jäivät siltä vuodelta väliin, mutta ylioppilaat saivat silti todistuksensa ja lakkinsa. ”*Talvisodan haudat oli luotu umpeen. Koulu alkoi elokuussa jonkinlaisena kevätlukukauden pikakurssina.*” Välirauhan aikaa Edith luonnehtii levottomaksi. Maassa ”*liikkui huhuja*” ja Helsingissä ”*näki ryhmissä kulkevia nahkatakimmiehiä, venäläisen valvontakomitean miehiä*”, Hankoon kulki ”*synkkiä junia*”, ”*invalidieja, monenlaisia vammaisia näkyi kaduilla ja junissa*” ja ”*monilla naisilla oli suruhuntu*”. Talvisodan, välirauhan ja jatkosodan aikaa käsitellessään Edith puhuu tavallista enemmän yhteiskunnallisista ja poliittisista ilmiöistä, samoin hän käyttää isänmaallista diskurssia.

Edith kuuluu niihin kirjoittajiin, jotka puhuvat melko paljon sukupuolten välisistä suhteista, seurustelusta ja ennen kaikkea avioliitostaan. Opiskeluaikanaan Edith kertoo seurustelleensa muun muassa opiskelutovereidensa kanssa.

”Tietenkin huviteltiin myös paljon. Olin nuori ja iloinen. Ilmeisesti olin myös hauskan näköinen, koska tanssittajista ja saattajista ei ollut puutetta. Joku kyllä saattoi ottaa pahakseen kun en suostunut mihinkään tulevaisuutta koskeviin ehdotuksiin. En

tahtonut sitoa itseäni. Rakastunut kyllä olin useinkin mutta melkein aina väärään henkilöön.”

Opiskeluajasta puhuessaan Edith luo kuvan huolettomasta nuoruudesta, johon kuului ilonpitoa ja viatonta seurustelua toisen sukupuolen edustajien kanssa. Välirauhan aikana Edith kertoo rakastuneensa ensimmäistä kertaa todenteolla opiskeluaikaiseen ystäväänsä, joka kuitenkin oli jatkosodan ensimmäisiä kaatuneita.

”Maailmani oli luhistunut. Mutta niinhän kävi niin monille muillekin niinä vuosina ympäri maailmaa. Oli selvittävä jotenkin. Lottana olin saanut komennuksen suuren sotasairaalan kansliaan. Koulutyö joutui minun kohdallani jäämään, sitä ei pidetty niin tärkeänä kuin potilaskortistojen ja kirjeenvaihdon hoitamista. Työtä oli paljon, potilasvaihto suuri, paperisotaa aamusta myöhään iltaan.”

Ensimmäisen sulhasen kaatumista koskevassa puhunnassa näkyvät alistumis- ja uhridiskurssit. Omasta menetyksestä puhuessaan Edith suhteellistaa sitä viittaamalla muiden naisten kärsimiin menetyksiin. Hän korostaa, ettei ollut ainoa nainen, joka menetti sodassa sulhasensa tai aviomiehensä ja liittää itsensä siten yhteen samankaltaisia kokemuksia kohdanneiden naisten kanssa.

Naimisiin Edith kertoi menneensä vain mennäkseen naimisiin ja eläkkeen tavallista naisen elämää, johon avioliitto kuului olennaisena osana.

”Viimeisenä sotavuonna menin naimisiin. Menin naimisiin mennäkseni naimisiin. Halusin elää naisen elämää kaikesta huolimatta, perustaa perheen, saada lapsia. Niinhän niin monet sota-ajan avioliitot solmittiin. Olin päättänyt vastata myöntävästi ensimmäiselle, joka ehdottaisi minulle avioliittoa.”

Avioliitto ei onnistunut. ”*Arkituttavuus puuttui*”. Edith kertoo tutustuneensa aviomieheensä kunnolla vasta avioliiton solmimisen jälkeen. Avioliittoa koskevassa kuvauksessa ja omaelämäkerran jaksossa nousevat esiin katkeruus- ja uhridiskurssit. Aviomies ”*ei antanut naisille arvoa*”, hän oli lisäksi ”*pikkuvilpillinen*” ja ”*rahankäytössä suurpiirteinen*”. Perheonni ei kukoistanut. Edithin mukaan oli naisia, joiden aviopuolisot olivat vammautuneet vakavasti, mutta se ei silti estänyt avioliiton onnistumista. Hänen puolisonsa oli selvinnyt sodasta ilman fyysisiä vammoja, mutta henkiset olivat Edithin mielestä sen verran vaikeita, että ne vaikeuttivat avioliittoa suuresti. Hän itse ei mielestään ollut valmis kohtaamaan vaikeuksia oikealla tavalla. Uhri- ja katkeruusdiskurssit hallitsevat avioliittokuvauksen alkuvaiheita. Mutta mitä pidemmälle kerronta etenee, sitä vahvemmaksi tulee selviytymisdiskurssi. Avioliitosta tulee Edithille elämänkoulu, jota käydessään hän joutuu ottamaan käyttöönsä kaikki voimavaransa.

Edith sairastui keuhkokuumeeseen ja sen seurauksena tuberkuloosi aktivoitui. Edith joutui viettämään parantolassa kahdeksan kuukautta.

”Niinä kuukausina olin jo monet kerrat ehtinyt ajatella kuoleman mahdollisuutta ja surra pienten lasteni tulevaisuutta. Olin varma siitä ettei mieheni olisi pystynyt heitä hoitamaan jos olisin kuollut. Sairauteni aikana äitini auttoi niin paljon kuin työltään ennätti, talossa oli kotiapulainen ja hänen vapaa-aikoinaan kotisisar.”

Sairaus hallitsi taas Edithin elämää. Hänelle tehtiin pakkoilmarinta. Edithille leikkaus oli raskas kokemus. Toipilasaika kesti pari vuotta. Sillä aikaa hänen miehensä ”*turmeli vahvaa terveyttään, tupakoi, käytti paljon alkoholia ja söi särky-lääkkeitä.*”

Puhe perheestä ja lapsista on pääosassa omaelämäkerran loppupuolella. Siinä Edith korostaa rakkauttaan lapsiinsa ja haluaan tehdä kaiken mahdollisen lastensa vuoksi, joita varten hän eli. Lasten menestyminen elämässään oli Edithin mukaan hänelle kaikki kaikessa.

”Lapset kasvoivat ja aloittivat koulunkäyntinsä, menestyivät hyvin ja saivat paljon hyviä ystäviä. Kolmas lapsemme syntyi viisi vuotta Helsinkiin muuttomme jälkeen. Lääkäri, sekä keuhkolääkäri että gynekologi pudistivat päätänsä ja sanoivat, että lapsen saaminen olisi uhkayritys. Tahdoin kuitenkin saada tämän lapsen. Ja niin syntyi toinen tytär, kymmenen vuotta edellistä nuorempi. Isommat lapset olivat jo oppikoulussa ja olivat vähän pettyneitä kun asiasta heille kerrottiin, aikaisemmin oli ollut puhetta koiran ottamisesta. Heistä oli kuitenkin jatkossa suuri apu pikkusiskon hoitamisessa.”

Miehensä sairastuttua vastuu perheestä lankesi lopullisesti Edithin mukaan hänen harteilleensa. Edith kertoo katkeruuden sävyttämien sanojen joutuneensa selvittämään miehensä aiheuttamia taloudellisia sotkuja.

”Sairaalaan hän kuitenkin joutui muutamaksi viikoksi. Sillä aikaa minä jouduin selvittämään hänen sotkuisia raha-asioitaan. Tiesin hänen kyllä olevan velka- ja vekselikierteessä, mutta en osannut kuvitella, kuinka vaikea tilanne oli. Kun olin yrittänyt kysellä häneltä asioita, hän vain suuttui. Kuitenkin hän esiintyi kuin suuri rahamies ja merkittävästi osasi hämätä ihmisiä, jotka eivät häntä tunteneet. Omaisat olivat jo moneen otteeseen auttaneet hänet kuiville mutta sama kierre jatkui edelleen. Jos ei äitini olisi auttanut en tästä pankkikierrroksesta olisi millään selvinnyt.”

Edith luo kuvan ”*pikkuvilpillisestä*”, äitinsä pilalle hemmottelemasta miehestä, joka ei kyennyt hoitamaan yksinkertaisiakaan asioita, ja joka suhtautui naisiin alentuvasti. Edithin tehtäväksi jäi ”*selvitellä*” miehensä sotkemia asioita ja huolehtia perheestä.

Miehen sairaus merkitsi Edithille myös paluuta työelämään. Hän sai opettajan paikan Pohjois-Suomesta. Samanaikaisesti hän hankki lisäansioita kirjoittamalla ja kuvittamalla juttuja lehtiin. Koko perhe muutti Edithin mukana pohjoiseen. Perheen elättäminen vaati ahkeraa työntekoa. ”*Koulu oli uusi, hyvin suunniteltu, oppilaita yli 700, joten tunteja riitti. Jaksoin ne hoitaa, jaksoinpa lehtikirjoitteluakin ja myöskin oppilaitten taidekerhon vetämistä.*” Äiti oli kasvattanut Edithistä itsenäisen naisen. Siitä oli hyötyä, kun Edith joutui elättämään perheen, mutta aviopuolisoa tilanne Edithin mukaan ärsytti ja kiusasi.

”Mieheni toipui vaikka joutuikin käyttämään sydänlääkkeitä pysyvästi. Aluksi hän vain istuskeli lehtiä lukien ja tupakoiden, sitten alkoi kulkea metsissä ja kalalla. Mihinkään opettajavereitteni järjestämiin kutsuihin tai vastaaviin hän ei suostunut tulemaan. Huomasin ettei hän voinut antaa minulle anteeksi sitä että olin pystynyt järjestämään suuren osan hänen aiheuttamistaan sotkuista. Usein sain kuulla halveksivia puheita itsenäisistä naisista. Seuraavana vuonna hän sai työpaikan lähimmästä kaupungista, kävi kotona vain kerran kuukaudessa ja lakkasi käyttämästä sormusta.”

”Näin alkoi irtautumisemme. Vanhemmat lapset tajusivat kyllä tilanteen, olivat vai-vautuneita, kun isä tuli kotiin ”panemaan asioita järjestykseen”. Myös perheen huonot raha-asiat he ymmärsivät, väkisin niistä joutui kuulemaan. Lukioluokilla ollessaan he hankkiutuivat aina kesätöihin ja lukukauden aikana ottivat vastaan tilapäistöitä, joita joskus oli tarjolla, yksityistunteja alaluokkalaisille, babysitterhommia ja muuta sellaista. Äitini lähetti lapsille rahaa, antoi muutenkin asiallisia lahjoja, avusti suuremmissa hankinnoissa. Mieheni ei kodista irtaantumisen jälkeen avustanut juuri millään tavalla perhettä, jonkun joululahjan antoi. Kun hän yhdestä velkakierteestä oli selvinnyt alkoi taas uusi. Onneksi olimme tehneet avioehdon.”

Perhe hajosi, mutta avioeroa Edith ja hänen miehensä eivät hakeneet. Lapset jäivät Edithille, josta tuli yksinhuoltaja. Edithin mukaan lapset olivat asiassa lojaaleja hänelle ja huolehtivat omalta osaltaan oma-aloitteisesti perheen hyvinvoinnista. Edithin tuottama kuva avioliitosta on lohduton. Se oli jo alunperinkin tuomittu epäonnistumaan, sillä se oli solmittu väärin perustein ja mies osoittautui tyystin erilaiseksi kuin Edith oli odottanut. Avioliittokuvauksessa tulevat esille sekä uhri-, katkeruus- että selviytymis- ja (esi)feministinen diskurssi.

Miehen lähdettyä Edith palasi lasten kanssa Etelä-Suomeen. Näitä vuosia Edith kuvaa lyhyesti, mutta antaa ymmärtää, että ne olivat hyviä aikoja. Viimeistään nyt Edithistä on tullut selviytyjä, joka on löytänyt itsensä.

”Viihdyin työssäni. Oli helppoa opettaa ainetta, josta itse olin kiinnostunut ja joka kiinnosti useampia oppilaita. Kurinpito ei tuottanut vaikeuksia. Oppilaita oppi tuntemaan heidän töittensä perusteella, ne kertoivat paljon enemmän tekijästään kuin ulkopuolinen saattoi arvatakaan. Koulun juhlien järjestämisessä olin mukana musiikin- ja liikunnanopettajan kanssa. Äidinkielenopettajaa kiinnostivat suuret satunäytelmät ja ihme kyllä lukiolaisetkin niissä halukkaasti näyttelivät. Lavastus ja puvustus lankesi minun osalleni ja silloin tulin ajatelleeksi että se olisi voinut olla minun omin alani.”

Omaelämäkertansa lopussa Edith palaa samaan teemaan, josta aloittikin – lapsiinsa. Hän motivoi elämänsä kertomalla, että lastensa aikuistuttua ja lähdettyä kotoaan, hänen terveytensä romahti.

”Kun hän [nuorimmainen] lähti koulusta, minä sairastuin. Kai se oli osittain jonkinlainen psyykinen romahdus. Olin ottanut itselleni urakan, lasten kouluttamisen. Kun se oli suoritettu, loppuivat voimat ja vastustuskyky.”

Edithin mukaan hänen suurin ilon aiheensa ja elämänsä suola ovat olleet lapset ja heidän lapsensa. Kun heillä on kaikki hyvin, on Edith lopultakin voinut antaa aikaa myös itselleen, maalata, matkustaa ja opiskella kieliä.

”Asun omassa asunnossani, jossa minulla on tilaa kirjoilleni ja maalaustarvikkeilleni. Olen voinut harrastaa sitä, mikä minua kiinnostaa, olen voinut opiskella kieliä, italiaa ja ranskaa. Nyt kun minun ei enää tarvitse auttaa ketään taloudellisesti, olen voinut matkustaa, käydä katsomassa maailman suuria taidekokoelmia. Suurin ilon aiheeni ovat lapseni ja heidän lapsensa, joista toivottavasti kasvaa rehellisiä, itsenäisiin ratkaisuihin pystyviä ihmisiä. Tuntuu, että elämälläni on ollut tarkoitus, minulla on ollut elämässä tehtävä, jonka ehkä olen saanut jo melkein loppuun suoritetuksi.”

Edithin omaelämäkerta päättyy harmonian ja onnen sekä äitiyden diskursseihin. Ne sulkevat omaelämäkerran eheäksi kokonaisuudeksi, jossa puhe äidinkaudesta ja lasten puolesta uhrautumisesta antaa merkityksen kaikille muil-

le elämäkerran diskursseille. Edithin ja hänen äitinsä edustavat omaelämäkerrassa äidinrakkautta ja uhrautuvaa huolenpitoa ja niiden varaan elämäkerta rakentuu. Elämästä tulee selvitä niin, että omat lapset ja lapsenlapset saavat elää omia vanhempiaan ja isovanhempiaan paremman elämän.

Kerttu – äiti ja vaimo turvatun elämän jäljillä

Kertun⁶⁹⁷ (s. 1918) omaelämäkerta on myös äidin ja vaimon tarina. Kertun kerontaa leimaa puhe perheen arjesta, työssä selviytymisestä sekä äitiydestä ja vaimoudesta. Se on myös kertomus menetyksestä, sillä Kertun ensimmäinen aviomies kaatui vuonna 1941 jatkosodassa. Kertulle työ on pakko, jotta voidaan pitää yllä kohtuullista ja lastenkin kannalta hyvää elintasoa. Toisaalta työssäkäynti merkitsee jatkuvaa huonoa omatuntoa siitä, ettei voi olla lasten kanssa riittävästi. Hyvä äiti uhrautuu perheensä eteen. Kertun tarina on selviytymistarina naisesta, joka yrittää olla hyvä äiti, vaikka joutuukin jättämään lapset vieraalle hoidettavaksi ja tekemään pitkää päivää, olemaan töissä jopa toisella paikkakunnalla. Kertun elämä on ollut pyrkimystä sosiaalisesti ja taloudellisesti turvattuun elämään.

Kerttu oli käsityöläisenä toimineen isän ja pientä maataloutta harjoittaneen äidin tytär. Perhe eli vaatimattomasti ja työnteko oli arvossaan. Lapsuuden kuvauksessa korostuvat ahkeruus- ja vaatimattomuusdiskurssit.

”Pienestä pitäen saimme oppia työntöön. Isä, käsityöläinen, omassa verstaassaan työskennellen hankki toimeentulon. Mutta siihen tarvittiin lisäksi kahden lehmän ja milloin porsaan, milloin lampaan pitoa. Äidillä oli paljon työtä. Aamulla aikaisin oli navettatyöt lypsyineen, sitten ruoanlaittoa, pyykinpesua, siivousta, siinä ohessa karjanhoito. Heinämaat peruna-, ja ohrapelto sekä kasvi- ja puutarha antoivat hommia kaikille kesäaikaan, jolloin ei koulusta ollut huolta. – Kyllä kouluajanakin silti piti kotona auttaa ja sen tekikin auliisti... Näin yhdessä yrittäen riitti perheellemme kohtuullinen toimeentulo, ruokaa ja vaatetta ja aina välillä uusia osia rakennuksiin ja vanhojen korjaamiseen. Mihinkään ylelliseen ei ollut varaa.”

Vaitimattomuus, köyhyys ja ahkeruus elämästä selviämiseksi ovat omaelämäkerran toistuvia teemoja. Kerttu palaa niihin muun muassa kertoessaan kotoa lähdöstään, työelämästä sekä perheestä ja sen elättämisestä. 1930-luvun puolivälissä Kerttu muutti vanhemman sisarensa luokse Satakuntaan työskentelemään sisaren kukkakaupassa sekä harjoittelijaksi paikalliseen postitoimistoon.

”4/11.36 aamulla menin sydän väristen postille [...] Paikalla oli kaksi nuorta, silti jo täysinoppinutta, neitokaista. He minua opettivat postityön hienouksiin. Samalla he väliin pelottelivat minua hoitajan ankaruudella. Onneksi sitten jo osasin aika paljon hommia, kun hoitaja palasi. Vaikeinta oli opetella suuren pitäjän kaikki kylät ja oppia tuntemaan asiakkaat, jotka itse aamuisin noutivat postinsa. Oli myös työlästä oppia lajittelemaan postit hyllyihin, joista ne asiakkaille annettiin. Postiennakkolähetys oli

⁶⁹⁷ ‘Kerttu’ 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 22: 161. 1987; Vrt. toimistotyöntekijä s. 1921. SKS KRA. Toimihenkilöt 40: 199. 1987. Muistuttaa Kertun omaelämäkertaa siinä, että tärkein ihmissuhde on käännekohtassa sota-aikana. Toimistotyöntekijän kohdalla se on suuren rakkauten ajautuminen erilleen päähenkilöstä. Uusi kohtaaminen tapahtuu vasta vuosien kuluttua, jonka vuoksi avioituminen lykkääntyy. Kertun kohdalla kyse on ensimmäisen aviomiehen kaatumisesta sodassa.

vaikea käsittää. Säästökirjahommat täytyi aluksi antaa toisten hoidettaviksi. Postimerkkien myyntiä, lähetysten ja sanomalehtien lajittelua ja luovutusta ja lähtevän postin vastaanottoa, lajittelua ja pussitusta oli työ suurelta osalta. Työtä kyllä riitti, aamulajittelu ja asiakasruuhka postin avauduttua oli ripeyttä vaativaa. Aluksi siitä selviytymistä ihan pelkäsini, mutta vähitellen totuin.”

Kerttu korostaa työn olleen haastavaa ja vaatineen suurta ahkeruutta. Tehtävät olivat ”työläitä” oppia ja ”vaikeita käsittää”. Kuvaus postinhakijoiden rynnäköstä painottaa postin tehtävien merkitystä yhteiskunnalle ja ihmisille. Leskeksi jäämisen jälkeiset sotavuodet Kerttu kuittaa lähestulkoon pelkäksi työnteoksi. Kertun oli hankittava itselleen ja lapselleen elanto.

”Vuodet kuluivat postityön, kukkakaupan, junamatkojen ja halonhakkuun merkeissä. Asunnossa ei paljon ehditty olla, hätäinen ruoanlaitto melko myöhään sinne saavuttua, nukkuminen ja aamulla lähtö. Sisarellani oli sunnuntaiaamuisinkin kauppaansa meno. Elintarviketilanne oli heikko, tyhjiä kaapinhyllyjä siinä sai katsella nählissään ja yrittää keksiä jotain suuhun pantavaa. Jos ei kotoa maalta olisi aina jotain saatu, olisi tilanne ollut vieläkin huonompi.”

Sotavuodet vaativat muutenkin ahkeruutta, mutta ne merkitsivät myös ankeita oloja, joista selviytyminen vaati kekseliäisyyttä. Niin Kertun kuin useimpien muidenkin kirjoittajien omaelämäkertoissa sotavuosien kuvauksissa korostuvat ankeat olosuhteet ja puute, joista selviytyäkseen tuli tehdä työtä ankarasti, jopa terveyttä uhmaten. Kertun omaelämäkerrassa sotavuosien ahkeran työnteon kuvauksiin liittyy isänmaallinen puhunta. Kerttu kuului lottiin. Oli isänmaallista tehdä työtä lähestulkoon yötä päivää.

”Muistan sen sateisen, sumuisen joulukuun 6.pv:n v.1939, kun työtoverini, Helenan, kanssa vedimme Suomen lippua postin salkoon. Itkien sen teimme, sillä tunnelma oli sellainen, että ehkä se on viimeinen kerta. Sota raivosi rajoilla ja kaupungeja pommitettiin. - Kaiken vapaa-aikamme uhrasimme lottatyölle, oli ilmavalvontaa, leivän pakkausta (taloissa leivottiin rintamalle) ja lämpimien vaatteiden kutomista (sukkia, käsineitä, huppareita, polvenlämmittäjiä). Ikkunat peitettiin iltaisin filteillä, ettei valoa näkynyt kylistä. Postityö lisääntyi. Turun lääninhallitus evakuoitiin paikkakunnalle. Kenttäpostia oli paljon. Väkeä ei toimistoomme lisätty, mutta siinä vaiheessa minä aloin saada palkkaa, 700 markkaa kuukaudessa.”

”Sotatalvi [1939-1940] oli ankaraa työntekoa. Siinä ohessa kirjaset kulkivat rintamalle ja sieltä kotiseudulle. Kolme veljeänikin oli rintamalla, sulhaseni Summan lohkolla. Sankarihautajaisia oli jatkuvasti. Kukkakaupassa itkettiin tuttujen ja tuntemattomien omaisten kanssa. Usein yökaudet sidottiin seppeleitä. Lottapuvuissa seistiin kunnia-kujassa, kun nuoria vainajia vietiin sankarihautaan. Pakkaset olivat kovia keskitalvel-la. Koko maailma jyrisi, kun vihollisen pommikoneet pakkaspäivinä lensivät Raumaa pommittamaan.”

Sodan aikaista työntekoa Kerttu kuvaa ehdottomin sanoin – työlle oli uhrattava ”kaikki” aika ja sitä tehtiin ”yökaudet” eikä velvollisuuksia kyseenalaistettu. Siten Kerttu tuottaa yhtenäistä Suomea ja suomalaisuutta. Yhtenäisyyden voimin käytiin vihollista vastaan ja Kerttu oli siinä mukana (me).

Kerttu avioitui välirauhan aikana kesällä 1940. Avioliitto ei kestänyt kauaa, sillä mies kaatui jatkosodan alussa elokuussa 1941. Tapahtuman jälkeistä aikaa koskevaa kerrontaa leimaavat kärsimys-, uhri- ja katkeruusdiskurssit.

”Joulun ja Uudenvuodenpäivän välisenä sunnuntaina oli sankarihautajaiset, jolloin minunkin mieheni yhdentoista muun vainajan kanssa samanaikaisesti siunattiin ja kätettiin kotiseudun multiin. Oli synkeä, pilvinen talvipäivä, kun puiset arkut Suomen lippuihin käärittyinä kannettiin hautaan, se oli itkun päivä. Olimme sisarien avustuksella saaneet jotain tarjottavaa kotiini, kun mieheni sukukin saapui hautajaisiin. Myöhemmin pidettiin perunkirjoitus, 1800 markkaa oli pesämme omaisuus, vaatetta pääasiassa ja astiat, jotka olin hankkinut. Kultasormuksemme olimme vaihtaneet rautaisiin. -Tuostakin pienestä omaisuudesta oli maksettava ”vaivaisten prosentti” valtiolle [...] Niihin aikoihin oli kova pula elintarvikkeista, korttiannokset olivat pieniä. Meillä oli edelleen kaksi lehmää sekä viljaa ja perunaa pellostä, mutta sokeri ei riittänyt alkuunkaan. Muistan kuinka lumisena talviaamuna oli kiirinyt tieto, että kaupassa oli sakariinia. Lähdin kiireesti, että ehtisin ennen loppumista. Seisoin jonossa, ja juuri, kun enää pari ihmistä oli edessäni, sanottiin, että nyt loppui. Kun mieli mustana palasin kotiin ja kerroin äidille, pillahdin itkuun. Olisi ollut puolukoita ja ruisjauhoja puuroon, mutta ei hiukkaakaan makeutta.”

Katkelmasta on tunnistettavissa uhri-, kärsimys-, katkeruus- ja ankeusdiskurssit. Ankeuspuhunta vahvistaa kärsimyspuhuntaa; pulan vuoksi ei puuroonkaan ollut lisättäväksi sokeria. Elämä oli puolukkapuuron tavoin hapanta ja katkeraa. Katkeruusdiskurssi näkyy Kertun puhuessa perinnöstä. Sankarihautajaisia käsittelevässä alkuosassa uhridiskurssi on leimallisin. Sota-aikana kaatuneista puhuttiin julkisesti uhreina isänmaan puolesta, jopa tavalliset ihmiset käyttivät tätä ajattelua apunaan pyrkiessään selviytymään läheistensä kuolemasta.⁶⁹⁸

Ensimmäisen miehensä kuoleman jälkeistä aikaa käsitellessään Kerttu puhuu ahkerasta työnteosta perheen elättämiseksi. Hän teki töitä ensin lapsensa ja myöhemmin uuden perheensä vuoksi. Työpaikan saaminen oli ”*pitkästä ajasta ilonpäivä*” ja sen vuoksi ”*taakka vierähti sydämeltä*”. Kotipitäjän postitoimistossa oli Kertun mukaan ”*oikein ihana työskennellä*” ja toimistonhoitaja ”*oli sydämellinen ja hyvä ihminen*”. Toimeliaisuuttaan Kerttu mainitsee myös hankkineensa kukkakauppiassisarelleen paremman liikkeen Tampereelta.

”Matkustin Tampereelle, etsin osoitteen ja hetken aikaa neuvoteltuani lähdin postista nostamaan rahaa säästökirjaltani käsirahaa varten. Mentiin kaupanvahvistajan luokse ja kaupat tehtiin. Sitten menin kotiin ja soitin sisarelle, että nyt hänellä on kukkakauppa Tampereella. [...] Näin se kävi nopsaan ja ilman vaihtoehtoja. Nuoruus ja rohkeus! Eikä sitä ole tarvinnut katua. Kaupassa oli takahuone, jossa voi asua tuona ankaran asuntopulan aikana.”

Näin Kerttu tuo esille sen, että selviytyminen sekä pyrkiminen elämässä eteenpäin ja paremman tulevaisuuden tavoittelemisen edellyttivät ripeyttä sekä rohkeutta toimia. Saman hän tuo esille kertoessaan, että ”*tulevaisuutta ajatellen*” osallistui postivirkamieskurssille, joka järjestettiin Helsingissä. Kurssia koskevassa jaksossa tulee esille myös kristillinen puhunta, sillä Kerttu kuvaa suoje-lusenkelin johdatukseksi majapaikan löytämistä asuntopulan vaivaamasta Helsingistä. Kerttu ennätti tuntea ”*epätoivoa*”, mutta sitkeys ja rukoukset palkittiin.

Sisukkuuden Kerttu esittää tärkeänä ominaisuutena, jonka avulla hankalistakin tilanteista ja kovasta kiireestä saattoi selviytyä.

⁶⁹⁸ Raitis, R. 1994.

”Kurssin lähetessä loppuaan kävin postiosaston johtaja[n...] puheilla, oli mielessäni päästä jatkamaan virkatointia Tampereelle, jossa sisareni nyt oli. Johtaja [...] sanoi selitykseni kuunneltuaan silmät kyyneltyen: ”Kulkaa rouva, te pääsette ihan minne tahdotte, sen minä järjestän.” [...] Siellä [uudessa työpaikassa Tampereella HV] sain opetella toimipaikan hoitajan ja ainoan virkailijan työt käytännössä. Oli siinä paljon oppimistakin, paikat oudot, kuusi postiljoonia. Selviydyinhän siitä sisulla. Sain asua toimistonhoitajan huoneissa ja iltaisinkin tutustua työalaani, sillä edellisen illan luovutustoimi oli mennyt myöhään ja olin saanut kävellä kaupunkiin n. 3 km sisareni luo nukkumaan.”

Sisukkuuden lisäksi Kerttu tuo useissa kohdissa esille, että ihmisen tulee selviytyäkseen olla valmis puhumaan omista asioistaan ja sitkeästi hakemaan apua. Kerttu kertookin turvautuneensa usein toisten hyväsydämisten ihmisten apuun, kuten esimerkiksi silloin kun hän ensimmäisen miehensä kaaduttua tarvitsi kipeästi työpaikkaa.

”Isäni kanssa neuvoteltuani kirjoitin posti- ja lennätinhallitukselle vetoavan kirjeen pyynnölläni päästä takaisin palvelukseen. Sitten alkoi odotus, ei tullut mitään vastausta. Olin jokseenkin epätoivoinen tulevaisuuteni suhteen. Ainoa ilo oli lapsen kehityksen seuraaminen ja se, että hyvät ihmiset muistivat. Sisareni paikkakunnalta sain ystäviltäkin vaatetavaraa. Sisareni ompeli itse kaikenlaista. Lapsi oli kaikkien hellimä.”

Puolison menettämisen jälkeistä aikaa käsittelevässä omaelämäkerran osassa katkeruus- ja uhridiskurssit vahvistuvat. Ainoa ilo oli lapsi ja avuliaat ystävät. Katkeruus ja uhriksi joutuminen kiinnittyvät Kertun kokemuksiin yksinhuoltajuudesta. Lapsen elättäminen yksin merkitsi Kertulle kompromissien tekemistä. Hän ei voinut hoitaa äidin tehtäviään siten kuin koki velvollisuutenaan olevan (äitiyttä koskeva puhunta). Yksinhuoltajuus vaati ahkeruutta ja sitkeyttä sekä kykyä sopeutua.

”Kuukausi Pispalassa kului nopeasti ahkerassa työn touhussa. Sitten alkoi toiminta Tampereen suuren postikonttorin eri osastoilla ja alitoimipaikoissa. Alituista muuttamista paikasta toiseen. Edellisenä päivänä ei tiennyt, missä seuraavana työskenteli, joskus sai sentään olla samassa paikassa pidempäänkin. Asustimme sisareni kukka-kaupan takahuoneessa, siellä oli ”heteka” nukkumista varten ja keittolevy ruoan ja korvikkeen keittoon. Jokaisena lauantai-iltana matkustin junalla maalle lastani ja vanhempiani katsomaan. Sunnuntai-iltana oli tultava takaisin. Sain aina mukaani maitoa ja leivonnaisia, joiden turvin elintarviketilanne oli kohdallamme ehkä vähän keskitasoa parempi. Hyvähan se oli ollut kellään, tosin mustanpörssin kauppa kuokoisti, kun oli vaan rahaa, kyllä voita, löytyi.”

Sotien jälkeistä elämää käsittelevässä omaelämäkerran osassa ovat kerronnan keskiössä yhtäältä uusi avioliitto ja lapset, toisaalta työ. Näitä yhdistää puhe elämässä eteenpäin pyrkimisestä, taloudellisten olosuhteiden turvaamisesta ja elämäntapaan liittyvistä kysymyksistä. Perhe ja lapset ovat se syy, jonka vuoksi täytyy ponnistella eteenpäin ja pyrkiä parantamaan elinolosuhteita. Lapsille tulee voida tarjota paremmat mahdollisuudet selvitä elämästä kuin vanhemmillä itsellään on ollut.

Kerttu oli koko ajan työelämässä, joten lapset olivat päivähoitossa. Vanhin tytär, joka oli ensimmäisestä avioliitosta, oli ollut pitkiä aikoja Kertun vanhempien hoidettavana. Lastenhoitokysymystä hän käsittelee runsaasti.

”Pääsiäisen pyhiksi pääsin käymään kotiin. Tyttäreni (vajaa 2-vuotias) oli niin unoh-
tanut minut, että aamusella herättyään tovin ihmeissään katseltuaan, ihan kuin jos-
tain muistin kätköistä löysi sanan ”äiti” ja riemastui.”

”Sain lapselleni päivähoidopaikan keskikaupungilta Pelastusarmeijalta, kaupungin
vastaavissa ei ollut tilaa sotaorvollekaan. Lykkäsin lasta rattaissa hoitopaikkaan ja
takaisin, ja elämä tuntui olevan järjestyksessä. Sitä ei kuitenkaan kestänyt kuin pari-
sen viikkoa. Eräänä aamuna hoitokodin oven raosta sanottiin, että sinne oli tullut
kurkkumätäepidemia, ja nyt olisi lapsi vietävä muualle, jos ei olisi vielä saanut tar-
tuntaa. Silloin täytyi pyytää työstä lupa ja lähteä viemään häntä taas kotiin maalle.
Sinne hän sitten jäikin. Isäni ja äitini pitivät lapsen kiusaamisena sellaista jokapäi-
väistä kyytimistä. Taas alkoivat matkat joka viikonvaihteessa täpötäysissä junissa.”

Lasten jättäminen vieraan hoiviin aiheutti huonon omantunnon. Vaikka Kerttu
puhuu paljon lasten päivähoidosta, on siinä mukana pieni haikeuden ja jopa
katkeruuden sävy: vaikka hän oli sotaleski, ei hänen isästään sotaorvoksi jää-
neelle tyttärelleen tahtonut löytyä päivähoidopaikkaa. Omaelämäkerrassaan
Kerttu vastaa ihanteellista äitiyttä koskevaan diskurssiin, joka väikkyi puhun-
nan taustalla. Hyvä äiti jäi lastensa kanssa kotiin ja huolehti lapsistaan itse.

”Olin työssä viimeiseen päivään asti, vielä senkin päivän, jolloin tyttövauva kello
23.40 syntyi. Silloin vauvaloma oli kaksi kuukautta. Onneksi sain vuosilomani siihen
päälle, joten kolmen kuukauden ikäiseksi sain lasta itse hoitaa. Vaikeatahan oli ime-
tyksen y.m. takia mennä työhön. Täytyi jo etukäteen opettaa lapsi pulloruoalle osaksi
aterioita. Työssä tuppasi valuva maito kostuttamaan rintamukset. Joka ilta oli muun
ruoanlaiton lisäksi kauralimamaidon keitto ja pullotus jääkaappiin seuraavaa päivää
varten. - Hoitajan, vanhan mummon, saimme lehti-ilmoituksella. Hän oli sen lajin
hoitaja, että hän hyssytti ja töyssytti lasta aina sen valveilla ollessa. Niinpä illat ku-
luivat meiltäkin siten, että isä töyssytti ja minä keittelin. Vanhempi tyttö, joka kävi
koulua, osallistui hoitoon ajoittain, mutta sen ikäisellä oli paljon kavereita ja läksyt-
kin.”

Kerttu korostaa, että halusi aina toimia lapsen parhaaksi. Huonosta hoitajasta
pyrittiin pääsemään heti irti. Ilmaisui ”sen lajin hoitaja” painottaa, etteivät Kerttu
ja hänen miehensä jakaneet hoitajatädin kasvatus- ja lastenhoitonäkemyksiä.

”Sanoin kuitenkin keväällä koulujen loputtua hoitosuhteen irti, sillä koko talven mei-
tä oli kiusannut se, että aina työhön lähtiessä lapsi tarrautui itkun kanssa kaulaani, ja
hänet täytyi väkivalloin irrottaa ja antaa hoitajalle. Lisäksi isompi tyttö... sanoi, että
täti moittii häntä aina, kun me vanhemmat olemme poissa. Meidän läsnäollessamme
täti oli aina makeileva. Isosisko, nyt 12 vuotias, halusi hoitaa kesän 1-vuotiasta sisar-
taan.”

Ääri-ilmausten ”koko” ja ”aina” käyttö painottaa ongelman vakavuutta ja vah-
vistaa lukijalle vanhempien tarpeen toimia päämäärätietoisesti lapsen parhaak-
si. Luonnehdinta ”makeileva” puolestaan luo kuvan hieman epärehellisestä ja
kaksinaamaisesta ihmisestä, joka ulospäin näytteli yhtä ja selän takana toimi
kuitenkin aivan toisin.

”Syksyllä tuli kuitenkin pulma, lehti-ilmoituksiin ei tullut vastauksia. Silloin täytyi
turvautua yksityiseen päivähoidokotiin. Onneksi sellainen oli työmatkamme varrella.
Rattailla tai kelkalla työntäen aamuin, illoin kuljetimme toisella vuodella olevaa [...] tyttöä
hoitoon ja kotiin. Aluksi tyttö vastusti sinne jääntiä, mutta tottui sitten. Aina
hän kuitenkin riemastui, kun näki minun tulleen noutamaan. Se oli raskas talvi.

Usein piti puhelimitse pyytää äitiäni maalta tulemaan kotiimme hoitamaan lasta, kun nuha tai kuume vaivasi, eikä voinut viedä häntä hoitopaikkaan. Työstä pois jäämiseen ei ollut mitään mahdollisuuksia. Kesä oli helpompi, kun isosisko taas hoiti 2-vuotiasta työssäoloaikamme, ja olihan lomakin kesällä.”

Katkelma tuo esille Kertun käsityksen lastenhoidosta. Lapselle on parempi saada olla kotona vaikka vieraankin hoidossa kuin päiväkodissa, jossa on paljon muitakin lapsia. Suuri lapsimäärä luo olosuhteet epidemioille ja lapsi sairastaa siellä usein. Tätä käsitystä Kerttu vahvistaa jatkossa kertomalla lastenhoitajista, jotka he myöhemmin onnistuivat palkkaamaan.

”Loppukesästä aloimme ajoissa ilmoituksin hankkia hoitajaa kotiin ja onnistuimme. Lastenhoitoalalle aikova tyttö... tuli päivähoitajaksi [nuoremmalle tyttarelle], ja hänestä tuli hyvä ystävä [vanhemmalle tyttarellekin]. Silloin odotin jo seuraavaa lasta, joka syntyi maaliskuussa 1955, taaskin tyttö.... P[.] oli hyvä hoitaja molemmille pienille, lapset jäivät mielellään kotiin hänen kanssaan.”

”Tällöin tuli pyrkimään Pohjanmaalta kotoisin oleva nuori tyttö... Jännitimme ensimmäistä aamua, kuinka lapset jäisivät uuden, aivan oudon tytön kanssa, mutta ei tullut mitään vaikeutta. M[.] alkoi asetella leluja piiriin lattialle, [nuorimmainen] ryhtyi samaan puuhaan, ja heiluttivat vain, kun isä ja äiti lähtivät. [Nuorin tyttäristä] kiintyi M[:aan] niin, että sanoikin häntä ”minun M[:ani]” ja joskus oli äitikin M[.]”

Lapsen jättäminen toisten hoidettavaksi oli kaksiteräinen kysymys. Siihen viittaa Kertun kerronta toisesta lapsenhoitajasta, johon nuorempi tytär kiintyi kovasti. Äidin paikka oli lastensa luona ja Kerttu ei tätä kriteeriä kyennyt taysin täyttämään. Äidin korvasi osittain toinen nainen.

Perheen ja lasten lisäksi on toisena teimana elintason kohottaminen ja keskiluokkaisen elämäntavan materiaalistien edellytysten hankkiminen. Ensimmäisenä hankintalistalla oli asunnon jälkeen siirtolapuutarhapalsta.

”Olimme jo edellisenä kesänä hankkineet siirtolapuutarhapalstan, joka oli aivan kotimme lähellä. Siellä ahkeroiden kuluivat kaikki vapaa-aikamme. Puutarhakeinu oli hupina, milloin ei työskennelty. Palstalta saimme vihanneksia, marjoja ja omenia. Kukkiakin viljelimme, niistä sisareni kukkakauppa sai täytettä akkunalleen ja myyntiin, ruusuja ja orvokkeja.”

Perheen hankinnat heijastavat sotien jälkeisen yhteiskunnan kulutuskulttuuria ja elämäntapakysymyksiä. Sodan jälkeen siirtolapuutarhapalsta oli järkevä hankinta, sillä siellä saattoi kasvattaa täydennystä pula-ajan ravintoon. Kun Suomi sitten alkoi sodan jälkeen vähitellen vaurastua, myös perheen hankinnat muuttuvat toisenlaisiksi. Vapaa-ajasta tulee entistä tärkeämpi myös levon ja huvin kannalta. Seuraavana on vuorossa kesämökki, jonka perhe hankki yhdessä Kertun sisaren ja tämän aviomiehen kanssa.

”Kesä 1955 oli hyvin kuuma. Kävimme uimassa Näsijärven rannassa, jonne pienintä lykättiin vaunuissa. Silloin, varsinkin loman aikana, tuli haave omasta kesäpaikasta. Kuinka ihana olisi olemassa vaikka vain tontti, entä mökki, vaikka kuinka pieni. Mitä pidemmälle kesä ja syksy ehti, sen palavamman mielihalun omasta paikasta kasvoi... Autoja ei meillä ollut, mutta siinä asiassa oli apuna nuorimman sisareni mies. Heidän perheensä asui myös Tampereella, ja heidän kesämökkinsä oli samalla suunnalla kuin meidän. Sisar lapsineen oleskeli mökillä melkein koko kesän ja isä kulki

autolla työssä Tampereella. Siinä kyydissä me aina pääsimme liikkumaan lauantai-iltaisain ja maanantaiaamuaisin. Kesäiset arki-illat kuuluivat siirtolapuutarhapalstalla, viikonvaihteet ja lomat kesämökillä, ei ollut vapaa-ajan viettovaikeuksia.”

Seuraavana onkin sitten vuorossa auto.

”Tulihan siinä sitten mieleen, miten ihanaa olisi omistaa oma auto. Sinnikkäästi säästään saimme kokoon niin paljon, että keväällä v. 1958 voimme ostaa käytetyn farmari Peugeotin. Silloin tuntui jo hyvältä. Siihen perään saimme lastatuksi paljon tavaraa, joten elämä mökilläkin kävi mukavammaksi, kun saatoimme kuljettaa erilaisia tarveesineitä mukanamme. Raivasimme autotien ihan mökin pihaan asti ja parkkipaikan mökin pohjoisseinustalle varjoon. Myöhemmin myimme siirtolapuutarhapalstan, sillä aikaa ja voimia ei tahtonut riittää molemmille raatamispaikoille.”

Kertun sanavalinnat paljastavat sen mikä merkitys aineellisten olosuhteiden vakaudella oli sodan ja pulan eläneelle sukupolvelle. Omistaminen on Kertun tekstissä ”*ihanaa*” ja kun perhe kykeni 1950-luvun loppupuolella hankkimaan auton, niin ”*silloin tuntui jo hyvältä*”. Kertun omaelämäkerta heijastelee myös kulutuskulttuurinmuutosta, joka tapahtui vähitellen sotien jälkeen.⁶⁹⁹ Toisaalta omistaminen ja elintason nousu ei saanut olla pelkkää huvia, vaan siihen tuli liittyä ahkerointi ja kova työnteko. Kerttukin puhuu kesämökeistä ”*raatamispaikkoina*”.

”Kesällä v. 1968 pidimme heinäkuussa minun 50-vuotisjuhlan uudella kesämökillä. Oli juhlaa moneksi päiväksi. Postilinja-autollinen Tampereelta työtovereita yhtenä, suku toisena ja räppiäisiä seuraavina päivinä. - Sisar oli taas apuna ruoanvalmistuksessa, lapset myös, ja tarjoilu sujui jo heiltä. Oli ihanat ilmat, ja silloin tuli mökki tarkastettua melkein kaikkien tuttujen taholta. - Oli siinä ympäristön raivaamista ennen juhlaa rakentamisen jäljiltä.”

Kesämökki oli jo perheen toinen. Vanhasta mökistä he luopuivat vasta myöhemmin. Kertun puhunnassa kesämökki saa symbolisen arvon, se kuvastaa perheen menestystä ja vakautta. Perhe oli saavuttanut keskiluokkaisen elämäntavan ja se merkitsee onnea ja onnistumista. Kertun kertomus 1950-luvusta onkin puhunutta aineellisten elinolosuhteiden turvaamisesta, sodan aikaisen kurjuuden voittamisesta ja paremman tulevaisuuden rakentamisesta omille lapsille. Sosiaalisesti ja taloudellisesti turvattu elämän saavuttaminen on kuitenkin mahdollista vain kovalla työllä.

”Työ oli kuitenkin se, joka vei elämästämme suurimman osan, joskin siitä on jäänyt vähemmän mieleen. Ehkä sen raskauden tähden sen on mielestä torjunut. Olimme mieheni kanssa työssä samassa huoneistossa aina vuoteen 1957, hän apulaiskonttorinhoitajana, minä kansliatyöntekijänä. Mieheni joutui tekemään tarkastusmatkoja konttorin alitoimipaikkoihin. Paljon ystäviäkin saimme vuosien varrella. Seurustelu heidän kanssaan ja ammattiyhdistysasiat ottivat nekin aikansa. Aina pidimme tärkeänä yhteisten asioiden hoitoa. Usein olimme mukana osaston johtokunnassa, ko-

⁶⁹⁹ Heinonen, V. 1999 ja 2000. Henkilöautojen määrä kasvoi 1950-luvulta lähtien nopeasti siten, että vuosien 1950 ja 1970 välisenä aikana henkilöautojen määrä kasvoi yli 26-kertaiseksi vajaasta 27 000 hieman vajaaseen 720 000. Bergholm, T. 2001, 72. Keskiluokka autoistui erityisesti 1950- ja 1960-lukujen aikana. Samanaikaisesti auton merkitys myös vapaa-ajan toiminnassa kasvoi. Mauranen, T. 2001, 57-59.

kouksissa kävimme. Virkatovereiden merkkipäivät olivat jatkuvia kanssakäymisen muotoja.”

Kerttu kertoo miehensä urasta samoin kuin omastaankin. Molemmat tekivät ankarasti töitä ja Kerttu osallistui myös postivirkamieskurssille. Puhe kansakunnan rakentamisesta tulee esiin Kertun painottaessa, että hän piti miehensä kanssa ”*aina tärkeänä yhteisten asioiden hoitoa*”.

Miehen uran vuoksi perhe muutti myös Tampereelta Vaasaan. Kertun uran kannalta muutto oli tosin tappiollinen. Vakinaisen viran saanti vei aikaa. Kerttu kertoo, että myös miehen työ osoittautui hankalaksi ja terveys alkoi reistilla. Omaelämäkertansa loppupuolella Kerttu keskittyy oman ja miehensä uran lisäksi kertomaan lastensa opiskeluista, asunnon hankkimisista sekä työstä. Kerronnan painopiste on kaiken kaikkiaan oman ja lasten taloudellisessa aineellisessa tulevaisuudessa. Yhtenä juonteena on Kertun tinkiminen omasta urasta miehensä urankehityksen hyväksi.

”Minä pääsin Tampereella työhön aivan samaan paikkaan, mistä olin lähtenyt, Pispalan postinhoitajaksi. Tosin se taas oli virassa alenemista, sillä olin Vaasassa ollessa päässyt virka-asteen ylöspäin Tampereen ajoista. – [Nuorin tytär] vuokrasi yksión [poikaystävänsä] sisaren kanssa Vaasan keskustasta. [Keskimmäinen tytär ja hänen miehensä] muuttivat Tampereelle saman vuoden keväällä [miehen] valmistuttua ekonomiksi. Heille oli valmistumassa syksyksi aravahuoneisto Tampereen Lentävänniemessä, kesän he asuivat meidän hankkimassamme rivitalohuoneistossa Kaukajärvellä. [Keskimmäinen tytär] muutti opiskelemaan Tampereen yliopistoon. Heinäkuussa heille syntyi poika...”

Mitä lähemmäs loppua omaelämäkerta etenee, sitä keskeisemmiksi taloudelliset seikat sekä ongelmat ja niistä selviäminen kerronnassa nousevat. Kerttu harmittelee veroprogression ”*rasittavuutta*”, jonka vuoksi lisätyöstä postiliikennekurssin tiliohjesäännön kouluttajana saatu ”*taloudellinen hyöty jäi jokseenkin olemattomaksi*”. Työ on isänmaallinen velvollisuus, mutta isänmaan etu on Kertun mukaan myös, että sen kansalaiset ahkerovat. Kerttu puhuu siitä, miten isänmaa hylkäsi lapsensa pakottaessaan hänen tyttärensä perheineen muuttamaan työn perässä Ruotsiin.

”[Nuorimman tyttären mies] valmistui koneinsinööriksi ja kävi sotaväen Vaasassa, [tytär] meni siellä postiin työhön. Joulukuussa v.1976 heille syntyi tyttö... Työpaikka ei nuorelle isälle kovasta yrityksestä huolimatta löytynyt. [Tyttärentyttären] ollessa lähes vuoden vanha, perhe muutti Ruotsiin. Sieltä löytyi työ ja siellä ovat edelleen. Toinen ja kolmas tyttö on heille siellä syntynyt. Kyllä isänmaa heissä menetti ahkerat ja yritteliäät kansalaisensa. Katkeraa se muutto aluksi oli, mutta nyt ovat jo hyvin sopeutuneet. Kielikin on koko perheellä sama kuin heikäläisillä.”

Kertun omaelämäkerrassa vilahtaa ohimennen monia erilaisia puhetapoja. Niitä ovat muun muassa puhe itsensä kehittämisestä, feministinen diskurssi, puhe vanhempien kunnioittamisesta, ahkeruudesta ja köyhyydestä (ankeusdiskurssi). Päällimmäisenä Kertun omaelämäkerrassa on silti puhe normien ja standardien täyttämistä. Elämästä selviämistä auttaa, jos voi saavuttaa ihanteelliset aineelliset ja sosiaaliset edellytykset, on aviomies, lapsia, asunto, kesämökki ja

auto. Niiden saavuttaminen vaatii kuitenkin kovaa ja loputonta työtä, siksi ammatti, koulutus ja työpaikka ovat myös tärkeitä elämässä.

5.3 Velvollisuuden täyttämisestä

Halu ja kyky velvollisuuden täyttämiseen olivat yksi keskeisimmistä isänmaallisista ihanteista. Velvollisuusdiskurssi esiintyykin useimmissa omaelämäkertoista, mutta vain kahdessa niistä se nousee koko omaelämäkertaa selittäväksi puhettavaksi. Velvollisuusdiskurssi on puhetta vastuunkantamisesta ja velvollisuuden täyttämisestä. Usein sitä täydentää uhridiskurssi niissä omaelämäkertoissa, joissa velvollisuusdiskurssi ei nouse tärkeimmäksi omaelämäkerran eri osia yhteen liittäväksi diskurssiksi. Velvollisuuspuhunta koskee niin lapsen velvollisuuksia vanhempiaan kohtaan kuin vanhempien velvollisuutta lapsiaan kohtaan, se luonnehtii myös yksilön suhdetta yhteiskuntaan ja eri yhteisöihin.

Inkeri - kulttuuristen elämysten kautta itsenäiseksi naiseksi

Inkeri⁷⁰⁰ (synt. 1918) kirjoittaa sekä itselleen että toiselle itseään etsivälle ja tutkivalle ihmiselle, lukijalle, joka myös tuntee ja aistii. Inkerin omaelämäkerrassa yhdistyvät puhe kulttuurista ja kulttuurisista elämyksistä, kosmopoliittisuudesta ja kansainvälisyydestä sekä suomalaisuudesta. Kristillis-siveellisten ja isänmaallisten kokemusten ja ihanteiden vaikutus Inkerin elämään tulee esille ensisijaisesti kulttuurisia elämyksiä koskevan puhunnan kautta. Myös muistellesaan kokemuksiaan lottana, Inkeri nostaa esille isänmaallisuuden ja huomauttaa, että "[k]aikki työ, minkä teimme, oli vapaaehtoista ja isänmaan hyväksi". Tilaisuutta, jossa hän vuonna 1938 vannoi lottalupauksensa, hän luonnehtii "juhlalliseksi" ja sen ohjelmaa "isänmaalliseksi". Tilaisuudessa Lottakuoro lauloi Armi Klemetin johdolla "Oi kallis Suomenmaa". Toinen Inkerin mainospiirtäjinä toimivista langoista "piirsi paljon mielialoja keventäviä ja sotamoraalia kohentavia kuvia."

"Välirauhan aikana minut lähetettiin säähavaintokurssille Tuusulaan. Kurssi pidettiin Suojeluskunnan päällystökoulussa ja alkoi 7.6.1941. Kurssin johtaja oli itse Fanny Luukkonen ja opettajina parhaat säätieläijät mm. prof. Keränen ja Oksanen. Liikemäärä keskeytti kurssin. Fanny Luukkonen piti meille voimakkaan, isänmaallisen puheen. Painotti sitä, että jokaista meitä tarvitaan nyt, kun Isänmaa on vaarassa. Kurssin vahvuus oli 40 ja ryhmä jaettiin kahtia; niihin, jotka jäivät kotirintamalle ja niihin, jotka lähetetään rintamalle säähavaintoasemille. Minut valittiin tähän jälkimmäiseen. Isänmaallisuutta uhkuen tulin kotiin ja Pauligilla ilmoitin yksikantaan, että olen koulutettu Lotta ja Isänmaa tarvitsee minua."

"Tapaukset vyöryivät ohitseni näinä vaikeina aikoina, mutta jännittävää oli tänä historiallisena aikana. Kun sota päättyi 1944, oli minulta paras nuoruusaika mennyt,

⁷⁰⁰ 'Inkeri' 1918. SKS KRA. Toimihenkilöt 4: 131. 1987; Vrt. opettaja s. n. 1920. SKS KRA. Toimihenkilöt 35: 260. 1987. Opettajan tarina on kertomus itsensä löytämisestä, kuten Inkerin tarinakin. Päähenkilöllä tähän vaikuttaa uskon tulo.

olin tällöin 26 vuotias. ”Tuntemattoman Lotan” tarinaa ei vielä kukaan ole kirjoittanut.”

Kokemuksistaan varsinaisessa lottatyössä Inkeri puhuu suhteellisen vähän, vaikka hän työskentelikin säähavaintolottana lähellä rintamaa. Mutta huomauttaessaan, ettei tuntemattoman lotan tarinaa ole vielä kirjoitettu, hän nostaa työskentelyn lottatehtävissä sodan aikana tärkeäksi elämäänsä vaikuttaneeksi vaiheeksi. Sama vaikutus on arviolla, että sota ja lottatehtävät veivät Inkeriltä hänen parhaat nuoruusvuotensa.

Inkerin omaelämäkerrallista puhetta sävyttävät runsaat aistimellisuutta kuvaavat sanat ja ilmaisut. Tämä pätee myös siihen osaan omaelämäkerrasta, jossa hän puhuu perheensä vaiheista ennen omaa syntymäänsä. Inkeri kuvailee paljon ihmisten ulkonäköä. Isä oli *”komea ja ryhdikäs mies”*, joka nuorena miehenä kuului rakuunarykmentin soittokuntaan: *”20 valkoista hevosta kahdessa rivissä ja uljaat soittajat ratsujen selässä”*. Äitiään hän kuvailee *”tummaksi kaunottareksi”*, jolla oli *”hyvin kuulakas ja pehmeä iho ja siniset silmät”*.⁷⁰¹

”Isälläni taas oli ruskeat silmät. Äitiini kiinnitti huomiota myös taiteilija Albert Edelfelt Porvoon laivalla. Hän lähestyi äitiä ja esitti itsensä. Pyysi sitten äitiä tulemaan hänen mallikseen, tietysti korvausta vastaan. Äitini tiesi, että taiteilija oli kuuluisa, mutta kieltäytyi. Ei ollut soveliaista nuoren naisen mennä taiteilijan ateljeehen... Ulkonäkönsä ja miellyttävän käytöksensä ansiosta professori I. M[...] palkkasi äidin kamarineidoksi vaimolleen, joka oli halvaantunut ja oli sidottu käyttämään rullatuolia liikkueensa. Professori M[...] oli lähetetty Venäjältä hoitamaan konsulin tehtäviä Suomessa.”

Kosmopoliittisuus on yksi omaelämäkerran kerronnan kohteista. Inkeri kertoo pitkästi muun muassa isänsä vaiheista rakuunarykmentin mukana Venäjän aroilla, äitinsä kokemuksista venäläisen konsulin vaimon ja tyttären kamarineitona sekä omista ulkomaanmatkoistaan, joille hän pääsi mukaan musiikillisten ja voimisteluharrastustensa ansiosta. Kerronta on aina positiivista. Kokemukset ovat olleet esteettisiä ja elähdyttäviä. Inkeri kertoo niistä voimakkaasti visuaalisin kielikuvin.

”Näissä liikunnallisissa merkeissä pääsin myös Suontaan ryhmästä Sveitsiin, jossa pidettiin Pohjoismaiset voimistelukurssit Herzbergin kansankorkeakoulussa 1 - 12 heinäkuuta 1951. Kurssi kesti pari viikkoa ja sinne oli kerääntynyt voimistelijoita ympäri maailman [...] Se oli hyvin antoisa matka kaikin tavoin ja näin kaunista Sveitsiä. Hertzberg sijaitsi korkealla vuoristossa ja näkymä ikkunasta suurenmoinen. Alhaalla laaksossa näkyivät Aarau-kaupungin valot. Kun istuin kirsikkapuussa ja pöpsin kirsikoita (kirsikkapuut kasvoivat vilheinä siellä), ilmestyi alapuolelleni, pu-

⁷⁰¹ Inkerin omaelämäkerran kuvallisuutta korostaa se, että hän oli liittännyt omaelämäkerran oheen myös kuvia. Se käy ilmi tekstin lomaan sijoitetuista viittauksista numeroituihin kuviin, joita on ollut kaikkiaan 16. Yhteensä kuvia on kuitenkin 17, sillä omaelämäkerran loppuun Inkeri on liittännyt oman kuvansa. Kuvat löytyvät SKS:n kuva-arkistosta, joskin huonolaatuisina paperikopioina. Kuvissa on mm. Inkerin syntymäkotia Helsingissä (kuva 1), hänen sukulaisiaan (kuvat 2 ja 3), rakennuksia, joissa perheellä oli ollut koti (kuvat 5 ja 6), Inkerille tuoleista kasattu sänky, jossa hän nukkui perheen asuessa Kuopiossa (kuva 7), perheen koira ”Nöpö” (kuva 8), kuvia kulttuuritapahtumista, joihin Inkeri oli osallistunut (kuvat 11, 13, 14) ja kuvia Inkerin lomamatkoista (kuva 15).

ron varrelle, nuori kauris Bambi, juomaan. Pidätin henkeä, näky oli kuin Disney-filmistä, niin kaunis.”

Liikuntakoulun tanssiryhmässä Inkeri ”*tyynnytteli agresioitaan*”. Tanssiryhmän mukana hän sai osallistua moniin kulttuuritapahtumiin, kuten Suomen Tanssitaiteilijaliiton 10-vuotisjuhlaan vuonna 1947, liikuntakoulun 20-vuotisnäytäntöön vuonna 1946. Molemmat järjestettiin Kansallisteatterissa.

”[Suomen Tanssitaiteilijaliiton 10-vuotisjuhlan] ... näytöksissä oli myös baletti edustettuna. Lucia Nifontova tanssi Joutsenlammen IV näytöksen, partnerinaan Klaus Salin. Seisoin kulissien takana, kun Lucia Nifontovan vuoro oli liittää näyttämölle. [...] Hän oli [taikauskoisuudesta huolimatta] tanssiessaan rauhallisista rauhallisin ja tanssi ihanasti.”

Inkerille kulttuurielämykset edustavat isänmaallisuutta. Kulttuurin vaaliminen oli kansallisesti tärkeää ja suuret, yhteiset tapahtumat olivat elähdyttäviä ja yhteisyyttä luovia. Ne kytkeytyivät kansallisen historian eri vaiheisiin aivan samoin, kuin musiikkikin.

”Suomen I Suurkisat olivat 1947... Esiinnyin valiovoimistelijana avajaisissa 29. heinäkuuta Helsingin Naisvoimistelijoiden vanne- ja valio-ohjelmissa... Siro vannevoimisteluesitys. Nämä avajaiset olivat tosi upeat. Oli päästy sotien vaivaamasta jälkikankeudesta ja Suomi sai taas vapaasti ja vapaana hengittää. Avajaisissa oli kutsuvierasaitiossa mm. presidentti Paasikivi, puolisoineen, Suomen Marsalkka Mannerheim, presidentti Ståhlberg ja ulkoministeri Enckell. Samaan aikaan [Suomen Tanssitaiteilijaliiton näytännössä Ruotsalaisessa teatterissa] Suontaan koulu esitti vaativaa liikuntaa lautasilla.”

Tässä, kuten seuraavassakin tekstikatkelmassa, esteettinen diskurssi lyö kättä kansakunnan rakentamiskurssin kanssa. Yhdessä niistä muodostuu puhetta kansallisesta kulttuurista ja sen merkityksestä yhteiskunnalle ja kansalaisille.

”Oli sitten Suomen Tanssitaiteilijaliiton juhlanäytäntö Maggie Gripenbergin kunniaksi 5 marraskuuta 1951 Kansallisteatterissa. Tässä näytöksessä esiintyi sekä balettiettä vapaatanssi. [...] Esiinnyin lintuna sulat päässä ja lyhyt, valkoinen puku päällä. Minut lähetettiin ensimmäiseksi näyttämölle. Harppaukseni olivat pitkiä ja vetäviä, olinhan jatkuvasti laiha (sain kutsumanimen ”Suolinkainen”). Maggie Gripenberg joutui suurenmoisen juhlinnan kohteeksi. Monet kauniit sanat lausuttiin hänelle kiitokseksi ja elävimmän kuvan Maggie Gripenbergin työn laajuudesta nuoren taiteemme historiassa oli se hetki, jolloin pääjohtaja Arvi Kivimaa ilmoitti 35 vuoden takaisen Peer Gynt - Teuvo Puron astuvan esiin puristamaan 35 vuoden takaisen ANITRAN - Maggie Gripenbergin kättä.”

Musiikki merkitsi Inkerin mukaan muusikon tyttärelle paljon, sillä ”*laulamaan minut oli luotu*”. Inkeri kertoo pitkään kuoroharrastuksestaan ja lauluopinnoistaan. Musiikilla on toinenkin ulottuvuutensa Inkerin omaelämäkerrassa. Hän nostaa eri musiikillisia elämyksiä, musiikinlajeja, lauluja ja sävellyksiä esiin eri elämänsä vaiheissa. Lapsuutensa kuvauksen yhteydessä hän siteeraa 1920-luvulla ”*muodissa ollutta*” laulua ”*Barndomshemmet*” ja arvelee että ”*[v]armaan isän soitto ja isän perintötekijät vaikuttivat siihen että lauloin, ennenkuin osasin sanoakaan sanaa.*” Kappale, jota Inkeri siteeraa, on sanoitukseltaan kiinnostava, sillä siinä jo vanha mies muistelee lapsuudenkotiaan Suomessa sekä nuoruudenra-

kastettuaan. Kappale kertookin ennen kaikkea Inkeristä omaelämäkerran kirjoittamisen hetkellä – naisesta, joka muistelee elämäänsä, perhettään ja monia jo edesmenneitä ystäviään, tuttaviaan ja sukulaisiaan.

Nuoruutta sen sijaan symboloi ennen kaikkea oopperamusiikki. Isänsä kautta Inkeri tutustui klassiseen musiikkiin. Eräänä elämänsä kohokohtana Inkeri kertoo olleen sen, kun täti vei Inkerin ja hänen isänsä oopperaan:

”Helsingin matka oli minulle elämys ja täti... piti meitä hyvänä. Täti jopa vei meidät oopperaan. Upeasti saavuimme sinne I-luokan taksilla ja saimme kuulla suuren kuuluisuuden Feodor Saljapin’in laulavan Pajazzossa. Esitykseen kuului myös ooppera Cavalleria rusticana, mutta en muista, että Saljapin olisi siinä laulanut. Muistan Pajazzon ja upean Saljapin’in basson.”

Muita lapsuuden ja nuoruuden musiikillisiä elämyksiä olivat osallistuminen Markus-sedän lastentunnille, jossa lapset lauloivat ”*Miks’ leivo lennät Suomehen niin varhain keväällä* – ”.

Sotaa edeltävät ja sodanaikaiset vuodet tiivistyvät yhteen isänmaallisimpana pidetystä laulusta.

”Juhlallisen Lottalupauksen annoimme Kirstin kanssa 400 muun Lotan kanssa kirkossa 10 huhtikuuta 1938. Ohjelma oli isänmaallinen ja Lottakuoro, jota johti Armi Klemetti, lauloi ”Oi kallis Suomenmaa -”.

Sodan jälkeinen yhteiskunta muuttui ja myös Inkerin kokemukset musiikista ja musiikin maailmasta heijastavat näitä muutoksia. Hän osallistui 1940-luvulta 1960-luvulle useiden eri kuorojen, mm. Töölön kirkkokuoron, Kansalliskuoron, Olympiakuoron sekä Chorus Sanctae Ceciliae toimintaan. Lisäksi hän myös opiskeli laulua. Kansalliskuoron ajoista kertoessaan hän mainitsee olleensa ”*mukana merkittävässä tapauksissa*”, joita olivat muun muassa laulaminen sotasyyllisille Sörnäisten vankilassa, Jean Sibeliuksen 85-vuotisjuhlakonsertissa, Helsingin kaupungin 400-vuotisjuhlissa sekä Helsingin olympialaisten avajaisissa.

”Kävimme Sörnäisten lääninvankilassa 14 marraskuuta 1948 laulamassa sotasyyllisille... Lauloimme vankilan kirkossa, muutkin vangit olivat kuuntelemassa. Vangit olivat vankila-asuissa, sotasyylliset siviilipuvuissa.”

Lähes kaikki tapahtumat, joihin Inkeri viittaa, olivat hänen näkökulmastaan hengeltään isänmaallisia. Olympialaisten avajaisissa Inkerillä oli kyyneleet silmissä, kun he lauloivat ’Suomalaisen rukousta’.⁷⁰² Olympialaiset ovat Inkerille tilaisuus, jossa suomalaisuutta voidaan viedä kansainväliseen tietoisuuteen. Tällöin tulee tärkeäksi se millaisen kuvan suomalaiset itsestään antavat.⁷⁰³

⁷⁰² Taneli Kuusistosta ja teoksesta ’Suomalaisen rukous’ ks. Salmenhaara, E. 1996b, 533.

⁷⁰³ Olympialaisia pidettiin yleisestikin tilaisuutena, jossa suomalaisilla oli mahdollisuus esittäytyä maailmalle. Sitä varten kansalaisia koetettiin ohjeistaa hyvään käytökseen, jota määriteltiin mm. erityisesti tätä varten laaditussa käytösoppaassa. Peltonen, M. 1996, 283, 286.

”Myös Olympiakuoroon 1952 olin ilmoittautunut... Näihin aikoihin oli niin varattu ja lupautunut monenmoiseen, etten ennättänyt kuin yhteen harjoitukseen ja kenraaliharjoitukseen. Mutta Jaakko Linjaman ”Olympiahymni” kuorolle ja orkesterille ei ollut vaikea. Kuorossa oli 500 laulajaa 82 eri kuorosta. Lauloimme avajaisissa ja päätäjaisissä ja kuoro esiintyi kansallispuvuissa. Tämäkin tilaisuus oli hyvin isänmaallinen ja ainakin minulla oli kyyneleet silmissä, kun lauloimme Taneli Kuusiston ”Suomalaisen rukouksen”. Avajaisissa satoi ja kyyneleet sekoittuivat sateeseen, joka pehmensi ja kastoi meidät.”

Kaiken tämän lisäksi Inkerin omaelämäkerta vilisee sotien jälkeisen Suomen kulttuurin, erityisesti musiikin, vaikuttajien nimiä. Heitä olivat muun muassa Oskari Merikanto, Ahti Sonninen, Armas Maasalo, Kim Borg ja Aulikki Rautavaara.

1950-lukua ja 1960-luvun alkua koskeva omaelämäkerran osa on puhetta vaurastuvasta sekä kulttuurisesti vireästä, nousevasta ulospäin suuntautuvasta Suomesta. Tässä puheessa Suomi näyttäytyy maana, jonka kansalaisilla ja järjestöillä oli vireät suhteet ulkomaille. Jakso täyttyy Inkerin kokemuksista kuorolaulun, tanssin ja naisvoimistelun parissa sekä hänen paluustaan kuvataiteiden pariin. Ansiotyö sivuutetaan maininnalla. Palkkatyö on vain välttämättömyys, keino elättää itsensä kunniallisesti.

”[S]isareni kehoitti minua siirtymään Satamalaitokseen kaupungin palvelukseen, missä hänkin oli. Pitemmät lommat ja varma eläke. Noudatin kehoitusta ja siirryin Satamakonttoriin 1 p:nä lokakuuta 1945. Työ oli, niin kuin ennenkin, mukiinmenevää, sainhan siitä jokapäiväisen leipäni. Minua pyydettiin välillä Työvälistysoimistoon ja sainkin 2 palkkaluokkaa paremman palkan. En kuitenkaan viihtynyt siellä. Menin takaisin satamajohtaja[n] puheille ja kerroin, miten olin erehtynyt työpaikkavaihdoksessa, ja pyysin päästä takaisin. Satamajohtaja ilahtui ja sanoi, että hänellä on ilo saada minut omalle osastolleen, kansliaosastolle. Olin kansliaosastolla, kunnes satamajohtaja... lähti eläkkeelle ja siirryin kassalinjalle kassa- ja tiliosastolle. Vuonna 1973 1 päivästä maaliskuuta lukien sain toimistonhoitajan vakanssin ja siirryin Sompasaareen, josta jäin eläkkeelle 31 maaliskuuta 1981.”

Inkerille kulttuuri (musiikki, kuvataiteet ja tanssi) ovat elämänvettä, niin yksilön kuin yhteiskunnankin käynnissä pitävä voimavara, jota tulee vaalia ja edistää ja jonka merkitystä suomalaisuudelle ei tule aliarvioida. Elämää sotien jälkeisessä Suomessa nouseekin symboloimaan kaksi isänmaallisen ulottuvuuden saavaa teosta Sibeliuksen Väinön virsi sekä Taneli Kuusiston Suomalaisen rukous. Niistä jälkimmäinen esitettiin suurelle kansainväliselle yleisölle olympialaisissa, mikä korostaa tapahtuman kansallista arvoa. Sama tapahtuu myös Inkerin kertoessa osallistumisistaan erilaisiin musiikki- ja tanssitapahtumiin ulkomailla.

”Merkittävä tapaus minulle oli, kun valittiin Helsingin kuoroista edustamaan Pohjoismaisiin laulujuhliin Tukholmassa 14 - 18 kesäkuuta 1951. Kansalliskuorosta valittiin kaksi jokaisesta äänestä ja minut sopraanosta... Olin kuuntelemassa muita kuoroja ja oli valtava ero kuorosoinnissa. Olimme jääneet jälkeen sodan ansiosta Keski-Eurooppalaisesta tyylistä. Suomalaiset lauloivat tuhansista järivistä, laajoista metsistä ja karuilta kankailla valtavalla dynamiikalla vyöryi suomalaisten sisukas laulu. Toivo Kuulan ”Nää oi mun sieluni auringon korkea nousu” kantautui viimeisenä ohjelmanumerona yli rajojen. Huomasin eron muihin kuoroihin; meillä ei ollut sitä sävelpuhtautta, mitä toiset kuorot tarjosivat ankaralla sävelpuhtaudella ja hillityllä laulutavalla... Seitsemällesadalle laulajalle Ruotsin kuorolaiset tarjosivat maukkaan katka-

rapuvoileivän ja makean leivoksen kauniissa Kultaisessa salissa kaupungintalossa. Esiinnyimme kaikki kansallispuvuissa. Kultaisesta salista siirryimme Siniseen saliin, jossa ruotsalaiset vastaanottivat meidät järjestämällä yleiset tanssit ja riemu oli rajaton meidän laulajien kesken. Aamun jo valjetessa tunnelmaa lisäsi vastakkaisen rannan juhlavalaistus kun erkanimme.”

Inkerin puhunnassa suomalaiset, sillä samalla sisulla kuin kerran aiemminkin, raivaavat tiensä takaisin yhteiseen pohjoismaiseen ja kansainväliseen perheeseen, josta sota oli heidät erottanut. Kosmopoliittisuus saa rinnalleen kansallisen arvostamisen. Suomalaisuuden edustaminen, siis jostakin kotoisin oleminen, tekee mahdolliseksi ja velvoittaa osallistumisen kansainvälisiin tapahtumiin, antaa kokemuksille merkityksen. Puhe kansallisesta kulttuurista ja kulttuurin merkityksestä suomalaisuudelle ja kansakunnalle rakentuu jännitteelle, joka vallitsee suomalaisuus- ja kansallisuuspuheen sekä kansainvälisyys- ja kosmopoliittisuuspuheen välillä.

Inkerin omaelämäkerrassa velvollisuusdiskurssi saa kahtalaisen roolin. Ensinnäkin hän käyttää sitä puhuessaan omista taiteellisista haaveistaan ja kunnianhimoistaan luopumisesta. Inkeri alistui siihen, että hänen oli käytävä koulunsa loppuun ja mentävä sen jälkeen tavalliseen konttorityöhön, jossa leipä oli turvatumpaa kuin taiteilijan ammatissa. Myös työstä puhumisessa on taustalla velvollisuusdiskurssi. Kaiken kaikkiaan Inkeri puhuu omasta ansiotyöstään vähän ja enemmänkin toteavasti. Hän kertoo hoitaneensa työnsä kyllä velvollisuudentuntoisesti. Toiseksi velvollisuusdiskurssi on taustalla Inkerin puhuessa taiteellisista harrastuksistaan. Inkeri puhuu niistä ikään kuin taiteellisesti lahjakkaan ihmisen velvollisuus olisi edistää kansallista kulttuuria ja edustaa sitä myös ulkomaailman suuntaan. Kulttuurin kautta Inkeri rakentaakin omaelämäkerrassaan suomalaista sotien jälkeistä yhteiskuntaa.

Kaarina - valistaja ja kasvattaja

Kansallistunne ja isänmaan auringonnousu ovat teemoja, jotka kodin ohella leimaavat suuren maatalon tyttären Kaarinan⁷⁰⁴ (s. 1901) kertomusta lapsuudestaan. Kansallistunne elähdyttää koko Kaarinan lapsuutta ja nuoruutta koskevaa puhuntaa ja antaa oman leimansa hänen omaelämäkerralleen. Isänmaallisuus ja kansallismielisyys korostuvat esimerkiksi Kaarinan kuvatessa kansakouluaikaansa ja opettajaansa, jonka Kaarina kertoo tuoneen tunneillaan usein esille isänmaa-teemaa.

”(En luenutkaan kotona muuta kuin historiaa, johon erikoisesti harrastuin.) Muistan, miten eräänäkin keväänä istuin korkealla kotipihani piilipuussa ja luin historiaa. Kun viimein kohotin katseeni kirjasta näin edessäni aurinkoisen, juuri kesän eloon puhjenneen näkymän yli vihantien nurmien ja sinerväin vetten. Elävästi silloin tunsin, että tämä on isäimme maa, jonka vaiheista opettaja niin kauniisti oli puhunut. Olipa hän lopuksi virittänyt isänmaallisen virren kaikkien täysin innoin laulaa.”

Koulusta oli Kaarinan kertomuksessa kiinnostus historiaan. Hänen omaelämäkerrassaan onkin voimakas historiallinen perspektiivi, joka ammentaa 1900-

⁷⁰⁴ 'Kaarina' 1901. SKS KRA. Toimihenkilöt 32: 139. 1987.

luvun tutkimuksellisesta traditiosta ja erityisesti valkoisen Suomen aikana kanonisoituista tulkinnoista.⁷⁰⁵

Kaarinan kertomus on valistajan ja kasvattajan tarina. Se on kertomus isänmaan rakentamisesta, sen kansalaisten kasvattamisesta sekä yhteiskuntajärjestyksen tukemisesta ja vahvistamisesta. Velvollisuuspuhunta on omaelämäkerran keskeisin puhetapa. Ominaista Kaarinan omaelämäkerralle on, että usein hän kertoo miten yllättäen sai tilaisuuden vaativaan tehtävään, johon katsoi velvollisuudekseen myös tarttua. Lähes aina Kaarina myös toteaa onnistuneensa tehtävässä.

Koko Kaarinan lapsuuden kuvaus on näennäisen ristiriidaton ja valoisa. Vain joidenkin rivien välistä saattaa havaita vastoinkäymisiäkin olleen, jopa ristiriitoja. Ne liittyivät pääasiassa Kaarinan koulunkäyntiin, johon tuli sodan lisäksi katkoksia myös vanhempien tahdosta. Kaarinan oli muun muassa jäätävä hoitamaan nuorempaa veljeään, kun häntä hieman nuorempi pikkusisko sai jatkaa koulunkäyntiä⁷⁰⁶. Kuvauksessa pilkahtaa esille uhridiskurssi.

”Mutta koulunkäynti oli hauskaa. Olipa minulle suuri ilo, kun opettaja erään syyskoulun lopussa sanoi, että saan jo tulla kansakouluun. Vanhempani olivat kuitenkin eri mieltä. Kotiperheessäni oli taas pieni lapsi, kymmenes... (poika). Vanhempani olivat sitä mieltä, että minä voin hyvin jäädä talveksi lapsentytöksi. Seuraavana syksynä ehdin hyvin kouluun. Kauhistun, mutta mitä siihen sanoa. Jäin kotiin.”

Jo lapsuutta leimanneet muistot ”*isänmaallisista elämyksistä*” saivat jatkoa oppikouluajana.

”Millä riemulla joka suomentunti pompotimmekaan ulkoa Vänrikki Stoolin tarinain runoja. Suuremmoisena liittyi näiden runojen luomaan tunnelmaan ilo siitä, että Ikaalisistakin muuan nuorukainen yhtyi jääkäriliikkeeseen ja siis sen ylevään, Suomeemme vapaudesta unelmoivaan aatteeseen. Erikoisen herkkä isänmaallinen tunnelma oli iltajuhlassa, joka pidettiin Suomen itsenäiseksi julistamisen kunniaksi Ikaalisten seurahuoneessa.”

Kaarinaan teki kertomansa mukaan vaikutuksen juhlahuoneiston näyttämön yläpuolelle kirjoitettu lause: ”*Viel uusi päivä kaikki muuttaa voi*”. Kaarina kertoo, että tuo lause palautti hänen mieleensä edeltäneen ankaran ajan; ”*suursodan hävitykset, ankara nälkä, puute, punaiset ja valkoiset. Ihailin, miten me uljaat suomalaiset keskellä kaiken voimme juhlamme tunnukseksi ottaa niin toivorikkaan lauseen. Se todisti lujaa luottamusta ja uskoa hyvän ja oikean voittoon.*” Edelleen hän jatkaa:

”Itsekin yhdyin tuohon lujaan uskoon. Hartain, avoimin sydämin syvennyin kuulemaan hyvän rehtorimme arvokasta, paljon antanutta, mutta myös paljon vaatinutta puhetta isänmaan kasvojen edessä. Herkkä, harras tunnelma levisi yli salin, kun Y[.] S[.] viritti viulunsa ihanaan soittoon. Joku esitti runon isänmaalle. Kuoro lauloi. Ilmassa oli tuntu, että me kaikki olimme yhtä, sopuisaa, toinen toistamme hellästi rakastavaa Suomen kansaa, jonka suuri tulevaisuus väikkyi edessä.”

⁷⁰⁵ Kansallisesta historiankirjoituksesta Ahtiainen, P. & Tervonen, J. 1996, passim.

⁷⁰⁶ Ks. myös esim. ’Maria’ 1917. SKS KRA. Toimihenkilöt 35: 152. 1987.

Kuvauksessa on uskonnollista retoriikkaa ja hartautta. Kaarina tuottaa Suomea ja isänmaata korkeimpana arvona ja päämääränä ja samalla myös jumalan ohella vahvana uskon kohteena.⁷⁰⁷

Luonto ja maa toistuvat usein Kaarinan omaelämäkerrassa. Niihin liittyvät yleensä vapauden ja valon kokemukset ja teemat. Kaarina kuvaileekin luontoa useimmiten positiivisten ja mielenrauhaa tuottavien sekä niihin liittyvien asioiden yhteydessä. Esimerkiksi ylioppilaskirjoitusten ja tenttien jälkeistä kotiinpaluuta hän kuvailee juuri keväisen luonnon kautta. Sillä tavoin hän liittää kuvukseen riemua, onnea ja iloista tulevaisuuden odotusta.

”Oli mieluisaa katsella junasta, miten luonto joka aseman jälkeen oli yhä vihannampaa ja kauniimpaa. Oli ihan sykähdyttävää, kun Tampereella oli ruoho maassa ja lehti puussa. - Päästessäni puolen yön maissa... laivarantaan, josta oli toista peninkulmaa kotiini, olin niin kevät riemun ja onnentunteen vallassa, etten edes ajatellut kyytiä. Lähdin astelemaan koivuntuoksuista tietä kotiani kohti. - Aamu oli tullut. Linnut virittelivät laulujaan, kun astuin viimeisen askeleen matkastani lapsuuskotini pihaan.”

Maan merkitys korostuu erityisesti Kaarinan kuvatessa heinäntekoa *”kirkkaaksi nuoruusmuistoksi”*. Kuvaus on kaunopuheinen ja siinä toistuvat valon, onnen ja ilon sekä työn kunnioituksen teemat. Väsymys, joka oli seurausta raskaasta ruumiillisesta työstä, kuvataan lempeäksi ja mielenrauhaa tuottavaksi.

”On kuin aurinko olisi koko päivän paistanut täydeltä terältään. Naiset vaaleissa puvuissaan kuin tahdissa haravoivat tuoksuva heinää karheille. Miehet hurstimekoissaan, tupet vöillä, tekivät haasiaa tai aamutuimaan niittivät uutta luokoa välkkyvin viikattein, sittemmin heinäkoneella ajaen. Pian tuli kahvintuoja koreineen. Pyörtänölle istahtaen vietettiin hupaisa kahvihetki ja kohta virkeinä noustiin työhön. Aikanaan ruokakello kutsui murkinalle ja tuokioksi lepoon tai pulahtamaan hetkeksi suvenlämpimään järveen. Määrähetkellä jatkui työ. Hyvin tuultuneet heinät haasioitiin, kuivimmat takkavitsalle kantaen tai hevosella ajaen vietiin latoon. Sinne ne ilosta hihkuen joukolla ahdettiin. Väsyneinä, mutta hyvillä mielin käytiin syömään ja saunan lämpöön vihtomaan heinät ja tomut pois.”

Kuvaus muistuttaa hengeltään kansatieteellisiä kuvauksia. Esimerkiksi Kustaa Vilkuna tuottaa Isien työ -teoksessa lehden tekoa koskevassa kuvauksessa samankaltaista idylliä, joka muodostuu talonpoikaisen työn ylistykseksi.⁷⁰⁸ Kaa-

⁷⁰⁷ Ks. Anttonen, V. 1993.

⁷⁰⁸ *”Lehdenteko oli kesän viehättävimpiä töitä. Metsässä käytiin pareittain, mies ja nainen. Mies tietysti katsoi torikseen mieluisimman naisenpuolen ja päinvastoin. Nuori isäntä meni emäntineen, vanha isäntä vaimonsa kanssa. Äiti otti mukaansa nuorimman lapsensa, joka milloin muka auttoi, milloin nukkui vipukeinussa. Työmäärä oli tavallisesti sovinnainen: 100 tai 120 kerpoa henkeä kohden pystyyn. Lehdestäminen suoritettiin kesän kukkeimpana aikana heinä- ja elonkorjuun välillä. Lämmin vehmas lehto, suven hyvien tuoksujen täyttämä ilma ja iloinen kilpatyö muodostivat lehdestämisen miellyttäväksi puuhaksi, joka vieläkin nostaa vanhan isäntämiehen ja emännän mieleen kauneimpia nuoruusmuistoja.”* Vilkuna, K. 1943, 124. Ks. myös s. 142. Kustaa Vilkuna oli kansalaissodan jälkeen jonkin aikaa myös Kaarinan luokkatoveri Lapuan yhteiskoulussa. Kansatieteellisistä kuvauksista ks. myös Kotiseutu; Kansanomaisesta kulttuurista ja talonpoikaisesta kulttuurihistoriasta kansatieteen tutkimuskohteena 1900-luvulla ks. Sääskilahti, N. 1997, 58-59, 72-78. Suomalainen talonpoikauskulttuuri ymmärrettiin eläväksi ja rikkaaksi henkiseksi voimavaraksi, jonka piiristä on hyvä ammentaa arvoja ja ihanteita, joiden varaan oli hyvä rakentaa myös tulevaisuudessa.

rina oli kiinnostunut kotiseututyöstä ja harrasti 1950- ja 1960-luvulla myös talonpoikaisten esineiden keräämistä talteen. Hän myös perusti kotiseutumuseon koulun yhteyteen. Opiskellessaan 1920-luvun jälkipuoliskolla Helsingin yliopistossa hän kuului Satakuntalaiseen osakuntaan, jonka toiminnassa muiden osakuntien tapaan oli kotiseutuharrastuksella merkittävä osuus.⁷⁰⁹

Maahan liittyi talonpoikaisessa arvomaailmassa ja maailmankuvassa kiinteästi työ. Kaarina kuvailee *"korkeaveisuksi työlle"*, miten isoisa sateen yllättäessä heinäväen ryhtyy taittamaan lehtiä (lehdeksiä).

*"Kun hän itse, yli 80-vuotias mies, kirveellään kaatoi koivuja, kukaan ei lähtenyt pois. Kun hänen jalkansa väsyivät, hän polvillaan seisten jatkoi työtään ja ryskyen kaatuivat koivut."*⁷¹⁰

Kertoessaan muistelmissaan isovanhemmistaan, Kaarina erityisesti mainitsee isoisänsä syntyneen *"työn ja aherruksen ilmapiiriin"*, jonka perintönä hän arvosti työntekoa ja edellytti sitä myös muulta talonväeltä.⁷¹¹ Syntyminen *"työn ja aherruksen ilmapiiriin"* ei ollut Kaarinan isoisan yksinoikeus, sillä koko talonpoikainen kulttuuri perustui ankaran työnteon arvostukselle. Lisäksi 1800-luvulla (jo 1700-luvun lopulta lähtien) talonpoikaiseen kulttuuriin vaikuttivat valistuksen aatteet, joihin liittyi maatalouden kehittäminen ja järkipäätöksien tekeminen. Ylipäänsä kunnollisen ja valistuneen talonpojan ihanteeseen, tai ideaalipiirteisiin, kuuluivat viimeistään 1800-luvulta lähtien myös ahkeruus ja säästäväisyys. Maatalousseurat kannustivat jäseniään ja muita talonpoikia hyvään talonpitoon muun muassa jakamalla palkintoja.⁷¹² Myös Kaarinan kotitilaa viljelleelle esi-isälle oli ilmeisesti 1700-luvun jälkipuoliskolla myönnetty valtakunnallinen palkinto. Heti muistelmiensa alussa Kaarina kertookin ylpeänä esi-isänsä tekemästä työstä.

*"Olihan hänen (isoisan) isänsä isoisa... perustanut... talon aivan koskemattomaan korpeen. Olipa hän raivannut sen ääreen niin avarat ja tuottoiset pellot, että oli saanut työstään jopa valtakunnallisen palkinnon. Hänen nuorena kuolleen poikansa... poika... oli jatkanut työtä niin, että valtavia kiviröykkiöitä oli noussut raivioitten ääriin ja kaskia kaatunut sinne tänne. Sanottiinkin, että... (talossa) tehtiin työtä reippaasti ja iloiten aamuvarhaisesta iltamyöhään."*⁷¹³

Kaarina tuottaa puhunnassaan ihannoitua kuvaa suomalaisesta talonpojasta ja talonpoikaisesta kulttuurista, jossa ahkeruus ja työ liittyvät iloon ja nautintoon oikeudesta viljellä omaa maata. Tässä hän ikään kuin uusintaa 1800-luvun lo-

⁷⁰⁹ Ylioppilaat pitivät kotiseutuaatetta yllä ja laativat kansatieteellisiä kuvauksia. Satakuntalaisen osakunnan edustajien laatimia artikkeleja julkaistiin sarjassa Satakunta. Kotiseutututkimuksia. Osakunnan kotiseutuharrastuksesta ks. esim. Saarenheimo, M. 1929, 174-183; Kotiseutuaatteesta ks. myös Kotiseutu.

⁷¹⁰ Isoisa oli syntynyt vuonna 1836.

⁷¹¹ 'Muistelmat' 1990, 5; Työ ei ollut ainoa asia, jota isoisa arvosti. Kaarina mainitsee muistelmissaan, että "hän piti tärkeänä, että pyhäseuduissa luettiin kirjaa, osattiin ulkoa veisata virttä... Hyvä hänen mielestään oli ihmisen nähdä ja kuulla jotakin sekä oppia eri tahoilta ymmärtämään elämää." 5-6.

⁷¹² Niemelä, J. 1996.

⁷¹³ 'Muistelmat' 1990, 5.

pun ja 1900-luvun alkupuolen sivistyneistön luomaa ihanteellista kuvaa suomalaisesta talonpojasta.⁷¹⁴

Kerronnallisessa mielessä Kaarina palaa maan ja luonnon korostuksessa ikään kuin alkuun; lapsuudenkodin isänmaallis-kristilliseen, valistuneeseen, talonpoikaiseen arvomaailmaan. Valoon, onneen ja harmoniaan, joka huolista, murheista ja raskaista ajoista huolimatta seuraa Kaarinaa hänen omaelämäkertansa sivuilla pukeutuneena luonnon, maan ja työn ylistykseksi.

Kaarina käyttää luontokuvausta ja luontometaforia arvojensa ja ideologisten tulkintojensa luonnollistajana. Asettamalla itsensä ja kokemuksensa vuodenaikojen kiertoon, maahan ja sen suomaan kasvuun, hän esittää arvoperustansa sekä kokemuksensa ja toimintansa väistämättöminä ja siten myös oikeutettuina. Tämä Kaarinan omaelämäkerran piirre muistuttaa tässä suhteessa suomalaisessa kirjallisuudessa 1900-luvulla esiintyvää tendenssiä, jossa paluu luontoon ja luonnonmystiikkaan on avainasemassa. Pertti Lassila on luonnehtinut tätä ilmiötä ”*mystiseksi vastineeksi*” ”*luterilaisen herännäisyyden vakaumukselle, että yksilön maallinen vaellus ja hänen nykyhetkensä ovat hänen olemassaolossaan epäolennainen vaihe*”. Mystifiointi sekä ihmisen mitättömyyden korostaminen luonnon suuruuden ja ikuisuuden rinnalla vapauttaa yksilön vastuusta sekä suhteessa menneisyyteen että yhteisöön.⁷¹⁵ Näin pitkälle Kaarina ei suinkaan mene. Hän päinvastoin korostaa yksilön velvollisuutta ja vastuuta yhteisöä kohtaan. Kaarina käyttää luontoa symboloimaan isänmaata ja sitä asuttavaa kansaa. Siten hän rinnastaa isänmaan ja suomalaisen kansakunnan (kansallisvaltion) luontoon. Ne ovat yhtä toistensa kanssa ja, kuten luontokin, myös kansakunta ja valtio ovat jumalan suunnitelman tuloksia ja sellaisina väistämättömiä. Tässä suhteessa Kaarinan näkemys muistuttaa pikemminkin Snellmanin ja Topeliuksen historiatulkintaa, jossa sukupolvien ketju liittyy yksilön suureen kertomukseen.⁷¹⁶

Kaarinan käsitys kansasta on ihanteellinen: Suomen talonpoikainen kansa on hyvää, tunnollista, kunnollista ja työtätekevää. Vain puhuessaan vapaussodasta välähtää kunnoton ja rappiolla oleva, oikealta tieltä hairahtunut kansa esille. Kaarinan omaelämäkerrasta löytyy yksi selvä kuvaus, jossa toisen kunnottomuus luonnollistetaan. Kaarina kertoo itsenäistymisen jälkeisistä kuukausista ja kevään 1918 kansalaissodasta.

”Maamme olot ovat huonolla kannalla, vaikka Suomi on nyt itsenäinen valtio. Sosialistit ovat kauan veljeilleet suursodan vuoksi täällä olevien venäläisten sotilaiden kanssa. Samalla he ovat kiihottaneet oloihinsa tyytymätöntä köyhempää kansaa porvareita vastaan luvaten kaikkea hyvää, kun herrat kukistetaan ja otetaan valta. Venäjän vallankumoukseenkin viitaten he ovat saaneet laumoittain kansaa joukkoonsa.”

Kaarinan kuvaus punaisista ei tunne armoa. He edustavat pahaa, kunnottomuutta, epäoikeudenmukaisuutta ja uhkaa. Köyhempi kansa on kuin karjaa, jota kiihottajat voivat kuljettaa laumoina haluamaansa suuntaan. Käsitys on

⁷¹⁴ Suomalaisesta talonpojasta sivistyneistön silmin ks. Rantanen, P. 1997.

⁷¹⁵ Lassila, P. 1998, 13; Karkama, P. 1998, 19.

⁷¹⁶ Lassila, P. 1998, 9.

valistajalle ja sivistäjälle johdonmukainen – oppimattomuus on siveettömyyden alku ja syy, mutta valistamalla ja kasvattamalla heistä saadaan kunnollisia kansalaisia.

”Kun nämä sosialistien eli punaisten yhä kasvaneet joukot heti valtasi kiukkuinen vallanhimo, ja heihin tietenkin oli liittynyt kaikenlaisia hamppareita ehkä rikollisia-kin, maassa levisi kaamea levottomuus, väki- ja ilkivalta. Punaisten ryöstivät ruokavaroja porvareilta, pakottivat heitä aseilla uhaten luovuttamaan pyssynsä ja varansa tai liittymään heihin. Kun vasemmisto loi punakaartinsa, sitä vastassa olivat porvarien suojeluskunnat ja kai yhteenottojakin on ollut.”

Punaisiin oli Kaarinan mukaan liittynyt rikollisia ja muita rappion edustajia. Tämä nostaa valkoiset punaisten vastavoimana puolestaan kunnollisuuden edustajiksi.

Kaarina osallistui huoltojoukoissa Tampereen valtauksen ja tässä yhteydessä hän erityisesti puhuu punaisten tekemistä kauheuksista.

”Itkua ja valitusta kuului kaikkialta, samoin puheita tihutöistä, joita jopa naisetkin vihan ja kostonvimmoissaan tekivät. Kuka veti pyssyn muhvistaan, kuka viilsi parturiin tulleet kaulan jne.”

Naisten tarttuminen aseisiin soti täysin sitä kristillis-isänmaallisessa maailmankuvassa naisiin kohdistettua käsitystä vastaan, jonka mukaan nainen on rakentava, rauhoittava voima, joka hoivaa ja huolehtii. Se, että punaisten puolella myös naiset tarttuivat aseisiin, teki heistä entistä epäilyttävämpiä, rikollisempia, rappeutuneempia ja uhkaavampia. He toimivat luonnonvastaisesti. Käsityksissään Kaarina toistaa monia heti kansalaissodan jälkeen valkoisessa Suomessa esillä olleita käsityksiä punaisista. Hän jopa mainitsee muutamia sellaisia punaisten terroritekoja, joita ei ole koskaan voitu todentaa, mutta jotka valkoisessa kerrontaperinteessä ovat jääneet elämään.⁷¹⁷

Päätöksestään lähteä valkoisen armeijan huoltojoukkoihin, Kaarina kertoo kaunopuheisesti. Paikkakunnalle saapui vain valkoisia ja seurojentalolle järjestettiin majoitus, jossa tarvittiin apua. Kaarina kuvailee, miten hän eräänä iltana pysähtyi piilipuun juurelle katselemaan järvelle. Hän kertoo muistelleensa, miten samaa järvenselkää pitkin olivat aikanaan kulkeneet Jaakko Ilkan ja Yrjö Kontsaan johtama nuijasodan pääjoukko ja Suomen sodan aikana ”*uljas*” Adlercreutz oli marssinut järveä pitkin pohjoiseen venäläiset kintereillään.

”Hänen joukossaan oli tämänkin seudun miehiä, jotka lämpimikseen ja henkensä pitimiksi saivat kodeistaan koirankarvakintaita, vällyjä ja palttoita ylleen, leipää jopa pikku vartaissa olalleen, reppuunsa kuiviksi palvattuja lampaankoipia ym. Tätä kaikkea toisilleenkin jakaen joukko pääsi onnellisena tovin eteenpäin.”

Kaarinan kerronnassa nuijasota ja Suomen sota saavat heroisen itsenäisyystaistelun auran ja vertautuvat vapaussotaan. Suomalainen sotilas oli tuon myyttisen kuvan mukaan rehti, uskollinen ja ihanteellinen ja koko Suomen kansa altis ja rohkea nousemaan vihollista ja vapaudenriistäjää vastaan. Tätä myyttiä

⁷¹⁷ Peltonen, U. 1996.

toistettiin myös kirjallisuudessa aina talvisotaan saakka.⁷¹⁸ Jatkosodan aikana myytti alkoi jossain määrin murentua. Sitten myyttinen kuva suomalaisesta sotilaasta on säilynyt ja sitä on toistettu erityisesti juhlapuheretoriikassa.⁷¹⁹

”Juuri nyt, näillä pakkasilla rakkaat miehemme ovat lähtemässä tätä samaa reittiä ”sotaan pirua ja ryssää vastaan”. Olemmekohan me nykyiset naiset ja kodit yhtä alttiit palvelemaan, antamaan pukineet ja parhaat ruokapalamme sotaan lähteville miehillemme, niinkuin äitimme ja kotimme ennen.”

Kaarinan perustelu päätökselleen lähteä valkoisen armeijan mukana kohti Tamperetta on varsin runebergiläinen. Väriikki Stoolin tarinat ja Topeliuksen Maamme-kirja olivat olleet Kaarinalle hänen kertomansa mukaan erityisen mieluista luettavaa.⁷²⁰

Sodan päätyttyä Kaarina palaa kotiinsa ja ikään kuin paremman tulevaisuuden merkiksi kertoo havainneensa, että *”kansallemme raskaan talven jälkeen oli tullut kesä, kaunis kesä, vaikka toukokuu oli vasta aluillaan”*. Aurinko ja kevään mukanaan tuoma kasvun ja uudistumisen ihme luovat tekstissä uskoa tulevaan. Samalla talonpoikainen maa ja isänmaa kohtaavat.

”Suurella ilolla juuri Helsingin paraatia odotellessani kylvin siementä kotipuutarhan mehevään multaani elävästi tuntien, että tämä oli juuri sitä isiemme maata, mikä veren lunastettiin ja mikä ainiaan on meidän.”

Kansalaissodan jälkeen Kaarina keskittyy kertomaan opinnoistaan ensin oppikoulussa ja sitten yliopistossa. Kaarina kertoo ahkeroineensa ja edistyneensä hyvin opinnoissaan.

”Ahkeroinpa tenttivuonna aamu kuudesta puoliyöhön, vain kerran käyden syömässä, kerran kahvilla. Pysyin sangen virkeänä ja asiat painuivat päähäni tavallista paremmin. Vain tenttien jälkeen iloittiin.”

Kaarina kuvailee opiskeluaan ja opiskeluvuosiensa ahkeruuden hyveen valossa. Kaarinan päämääränä oli valmistua eikä pitää hauskaa. Kerronnassa painottuvat kieltäytyminen ja velvollisuudentunto (velvollisuuskurssi). Ahkeralla opiskelulla ja menestymisellä Kaarina lunasti oikeutensa opiskella.

Ahkeruus, parhaansa yrittäminen sekä heimoaate ovat teemoja, jotka liittyvät Kaarinan kerronnassa opiskeluvuosiin sekä ensimmäisiin vuosiin opettajan ammatissa. Nämä vuodet näyttävät edustavan Kaarinalle huolettomia nuoruusvuosia. Kun Kaarina ryhtyy kertomaan työstään satakuntalaisen kunnan yhteiskoulussa, muuttuvat myös kerronnan teemat. Esille nousee erityisen vastuuntuntoinen, edistyksellinen ja tarmokas valistaja ja kasvattaja, joka päämäärätietoisesti nostaa sekavassa tilassa olevan koulun kukoistukseen. Omaelämäkerran loppuosa käsitteleekin pääosin Kaarinan uraa koulun lehtorin ja rehtorin tehtävissä. Sotavuosien yhteydessä hän käsittelee jonkin verran myös muita teemoja, kuten isänmaallisia velvollisuuksiaan lottana.

⁷¹⁸ Karkama, P. 1998, 20-21.

⁷¹⁹ Komulainen, K. 2002a.

⁷²⁰ Runeberg, J. L. 1906; Topelius, Z. 1889 ja 1905.

"[...] poikkesin katsomaan yhteislyseota. Kun avasin sen oven, heti eteishallissa oli aika ryminä [Oppilaita tanssi ja "remusi" ympäriinsä...] Ei opettajia missään. Kauhustuin. Painoin oven hiljaa kiinni ja jatkoin matkaani.

Mitähän tästä tulee, mietin ja mietin istuessani melkein yksin autossa. Täytyykö minun todella mennä tuollaiseen kouluun.

Silloin tuli mieleeni se, että Satakuntalainen osakunta on valinnut vuosijuhlapäiväkseen sen päivän, jona kerran lausuttiin kansansivistyksemme syntysanat. "Kesällä pääkaupungin kuumeista vilinää osakunta tahtoo viettää syvien rivien juhlaa", muistin sanoneeni jo mainitussa vuosijuhlapuheessani ja jatkaneeni: "Varmaan Satakuntalainen osakunta on ollut itselleen uskollinen valitessaan juhlakseen tämän päivän. Olemmehan me satakuntalaiset ylioppilaat niin lähellä kansaa, useimmat sen syvistä riveistä lähteneet. Tahdomme tuntea sen velvoituksen, jonka tuo vuosijuhlapäivämme meille asettaa, pitää sen päivän sisällön sanassa ja teossa pyhänä."

Näin olin itse lausunut itselleni kuin tuomion ja niin juhlallisessa tilanteessa."

Kaarinan näkemyksen mukaan hänen velvollisuutensa on olla ennen kaikkea valistaja ja tuon tehtävän toteutumista omaelämäkerran loppuosa käsittelee.

Talvisodan kärsimyksien ja ponnistelujen ankaruuden kestämiseen Kaarina kertoo saaneensa voimia ajatteleamalla sotilaiden osaa rintamalla.

"Tätä ajatellessa omat surut häipyivät. Yhä ahkerammin varsinkin me lotat koetimme tehdä parhaamme kaiken hyvän eteen. Ankean mielialan kohottamiseksi varsinkin kaatuneiden omaisten, karjalaisten ja yleensä surevien ja puutteenalaisten keskuudessa järjestimme hengellis-isänmaallisia tilaisuuksia... Tuntui siltä, että talvisodan ylväs henki kiiri kauas metsienkin kätköön."

Kaarina tuottaa kuvaa lotista, ja samalla itsestään, uhrautuvina, kaikkensa yrittävinä, velvollisuutensa kantavina ja toisten ahdinkoon osaa ottavina, sotilaiden rinnalla toimivina uhatun Suomen selkärankoina. Omaa isänmaallista henkeään ja jo vapaussodan ajoilta periytyvää marsalkka Mannerheimin ihailua Kaarina kuvaa elävästi kertoessaan käynnistään Mikkelissä sodan jälkeisenä kesänä. Siinä toistuvat Kaarinan usein käyttämät ylevät yllisanat ja ilmaisut, joilla hän viittaa isänmaallisina pitämiinsä asioihin.

"Mikkeli oli kesäaurion paisteessa kaunis kaupunki ja eli vallan juhla-aikaa, kun siellä asusti uljas marsalkkamme. Olin vallan maahan langeta, kun hän upeana juhla-asusteissaan patsasteli meitä vastaan. Kauan oli hyvä olla."

Talvisodan päätyttyä Kaarina ja Kaarlo halusivat päästä maantien varresta "kauniimpaan, sanoisinko "henkevämpään" maisemaan".

"Ostimme talonpaikan kallioiselta mäeltä, mistä oli kaunis näköala järvelle. Sen toisella puolen oli kirkko torneineen kuvastuen kesällä järven sineen. Se kaikki kohotti murheisen mieleemme maasta matalasta ja taas pääsimme tovin eteenpäin."

Puhe luonnosta ja maasta, suomalaiskansallisesta, jopa kansallisromanttisesta, järvimaisemasta, luo jälleen kerran Kaarinan kertomukseen kuvan lohdutuksesta, mielenrauhasta ja turvasta. Tässä topeliaanisessa kuvassa suomalaisesta maisemasta yhdistyvät kaksi Kaarinan kristillis-isänmaallisen maailmakuvan keskeistä elementtiä, kirkko ja isien maa.

Maisemaa ja luontoa koskevat kuvaukset toistuvat läpi Kaarinan omaelämäkerran. Erityisesti hän käyttää niitä dramaattisia tilanteita ja vaiheita kuva-

teessaan. Luonto ja maisema jäsentävät kerrontaa ja toimivat symboleina eri tilanteissa, kuten Kaarinan kuvatessa jatkosodan alkamista. Kaarinan ja Kaarlon uusi talo ei ollut vielä edes kunnolla valmis, kun sota alkoi. Isien maa oli jälleen vaarassa. Kaarlo oli kutsuttu jo hyvissä ajoin sotilastehtäviin.

”[Paikkakunnalla] oli virkeää järjestelyä ja työtä, kunnes junat lähtivät itään. Juuri juhannusaattoiltana olin hyvästelemässä tämän kylän miesten junaan, jossa miehenikin meni. Kaikki muut saattajat olivat asemalta häipyneet, kun korkealta sillalta yksin katselin, miten tuo juna lähti hiljalleen kiitämään juhannusaamun iki-ihanaa auringonnousua kohti. - Sitä näkyä en unohda koskaan.”

Tekstin kappaleessa auringonnousu asettuu symboloimaan Suomen uutta nousua raskaiden menetysten jälkeen: Suomen armeija matkaa oikaisemaan kansakunnan kokeman vääryyden.

Lottatöissä Kaarina oli Itä-Karjalassa Repolan ja Rukajärven linjalla, josta palasi kotiin aivan sodan loppuvaiheissa.⁷²¹ Rintamalle menoaan Kaarina kuvailee seuraavasti:

”Sillä matkalla uni ei silmäni tullut. Katselin niin hartain mielin Itä-Karjalan kuuluja ikimetsiä, joista osia kuitenkin silmänkantamattomiin oli hakattu autioiksi. Siellä täällä oli joku kyläpahanen hävitettynä. Mietin, näissä maisemissa heimolaisiamme on ikimuistoista ajoista asti liikkunut. Tähän he ovat majansa pystyttäneet, sitä vierailta suojanneet. Eiväthän he näissäkään kaukaisissa korvissa ja erämaissa ole saaneet rauhassa asua ja niukkaa leipäänsä syödä. Ja kuitenkin he ovat aina tahtoneet täällä olla, täällä laulunsa laulaa ja surunsa itkeä, koska se on heidän kotinsa, heidän isiensä maa. - Täällä vasta oikein ymmärsin sen säälivän rakkauden, jota tuntien kaksi luokkatoverianiakin oli lähtenyt Karjalan seutuja vapauttamaan ja sinne jääneet. Ehkäpä juuri heidän muistonsa osaltaan sai minutkin syvästi lämpenemään Karjalalle.”

Kaarinan puhunnassa heijastuu Akateemisen Karjala Seuran aatteellinen ideologia. Kaarina opiskeli Helsingin yliopistossa 1920-luvun puolivälissä. Tuolloin AKS:ssa oli Risto Alapuron mukaan meneillään populistinen kausi. Järjestön ideologiassa tulivat esille hyvin pitkälti samat elementit kuin Kaarinan puhunnassa. Niissä on myös retorisella tasolla paljon yhteistä.⁷²²

Kaarinan kertomuksessa työ ja sen tekeminen ovat pääosassa. Kaarina korostaa saavutuksiaan niin työelämässä kuin harrastusten parissa ja järjestötyössä ja sanoo, että ”[m]ieluisaa oli saada jotenkin *palvella*”. Kaikessa tekemisessä on kuitenkin aina korostetusti ylevä päämäärä, tarkoitus, jolla Kaarina oikeuttaa niin tekonsa kuin koko olemassaolonsakin. Tämä näkyy oivallisesti Kaarinan kertoessa juhlasta, joka oli järjestetty niiden 25 vuoden kunniaksi, jotka hänen ”*vaatimaton persoonansa*” oli vaikuttanut Kankaanpään lyseossa. Juhlapuheessa oli Kaarinan muistaman mukaan todettu, että ”*lehtori... (Kaarinan) rakentava ja kohottava vaikutus heijastuu jo toisessa sukupolvessa*”. Vastauspuheessaan Kaarina muistaa verranneensa opettajan ja kasvattajan työtä ”*taisteluun hyvän puolesta pahaa vastaan*”.

⁷²¹ ‘Muistelmat’ 1990, 175.

⁷²² Ks. Esim. Herää Suomi! 1923; Suomalaisia kansallisuuskysymyksiä 1925; Suursuomi on yhtä kuin isänmaa. 1923; Suomen Heimo 1923-1944; AKS:stä ks. Klinge, M. 1968, 49-59, 190-194; Alapuro, R. 1973, 88-99; Nygård, T. 1978; Nygård, T. 1982, 64-76.

”Onhan kaiken kasvatustyön ja koulutuksen korkein tavoite siveellinen, vakaa kansalainen, joka samalla on isänmaan paras turva. Uskoen kovienkin vaikeuksien ja taistelujen jälkeen hyvän lopulta voittavan viittasin Goethen Faustin sanaan: ”Wer immer strebend sich bemüht, den können wir erlösen” (Sen, joka yhäti pyrkii, me voimme vapauttaa)... Tuntien aikaansaannosteni vähäisyyden vaikeassa, vaikka ihanassa opetus- ja kasvatustyössä, sanoin omistavani saamani kunnianosoitukseni tunnustukseksi koko sille kulttuurityölle, mitä [paikkakunnalla] tämän neljänneksen vuosisadan kuluessa oli tehty.”

Kansanvalistuksen ja siveellisen kehittymisen ihanne on Kaarinan omaelämäkerrassa keskeinen. Hän korostaa pyrkimystä henkiseen kohottautumiseen yhteiskunnan ja kansakunnan kannalta tärkeänä ja tavoiteltavana asiana. Tässäkin Kaarinan linjaukset ovat hyvin lähellä AKS:an aatemaailmaa.⁷²³

Rauhan tuloa Kaarina kuvailee seuraavasti.

”Nöyryytyksen ja puutteen keskellä olemukseltaan voimakas ja sisukas Suomen kanssa näytti kuitenkin olevansa valmis rauhan työhön osoittaen suurta tulevaisuuden uskoa... Tuntui ihan yliluonnolliselta, että meidänkin perheemme pää todellakin palasi terveenä kotiin monivuotisilta retkiltään. Samoin palasivat muutkin lähimmät omaisemme, paitsi ... (lanko) haavoittuneena jalkaan.

Kun kauan oli eletty aikaa, jolloin sota, viha ja riita olivat raastaneet lokaan elämän korkeimpia arvoja, tuntui ihmeelliseltä palata kouluun ja käydä yhteiseen rukoushetkeen. Hartaammin kuin koskaan kuultiin varmaan silloin sanani, kun ylevää kiitollisuutta tuntien tulkitsin yhteistä iloa siitä, että koko kouluväki sai terveenä palata työhönsä.”

Kaarina kääntää AKS:laisen aate- ja arvomaailman avulla tappion voitoksi ja menetykset kansan siveellisyyden rakennukseksi. Kaarina jatkaa muistelemalla lapsille sodan päätyttyä pitämäänsä puhetta.

”Tänään tuon Teille rauhan sanomaa, todellisen rauhan ikuista sanomaa.

Mitä sitten rauha on?

Rauha ei ole väsyneen lepoa, toimetonta uinailua. Jos se sitä olisi, Vapahtajamme ei olisi tarjonnut sitä oppilailleen, joiden tuli voittaa koko maailma.

Rauhan vertauskuvaksi sopii hyvin hiljaisena nukkuva meri. Ei sekään ole uinailun perikuva. Ei - sen syvyyksissä on ainainen liike. Sen uumeniin kätkeytyy kaikki se voima, joka toisinaan myrskynä myllertää ja tuhojaan tekee. Voimaa säteilevä, rauhainen meri ei sensijaan vahingoita ketään. Se kantaa lastusenkin sitä vahingoittamatta. Ja niin kauniisti se kuvastaa taivasta, kohottaen ihmisielen korkealle, Jumalan luo.

Rauha on siis ennen kaikkea keskitettyä voimaa.

Kuinka kipeästi me tarvitsemmekaan voimaa. Onhan heikkous elämäntaistelussa suurin vihollisemme. Mutta rauha, se on voimaa seistä pystyssä silloin kun työn myrskyt, surun ja ilon myrskyt, synnin ja kiusausten myrskyt tahtovat kaataa. Se on voimaa elää silloinkin, kun kaikki särkyy, mitä on koettanut rakentaa. Rauha on voimaa ymmärtää, että niin olikin paras.

Rauha on Jumalan käskyläinen. Se on uskon ja luottamuksen kaksoissisar...

Näin kaikuu meille rauhan sanoma. Se kaikuu kaikille kansoille, mutta myös sinulle ja minulle.

Pyydä sydämeesi ikirauha. Saat uuden elämän.

Uutta elämää me olemme kristittyinä velvolliset alkamaan joka päivä, mutta suomalaisina erikoisesti nyt. Onhan meidät taas pantu arvioimaan, mitä merkitsee se, että me saamme yleensä elää ja elää oman vakaumuksemme ja kansallisten perinteittemme mukaista elämää, jatkaa työtämme, kun mahdollisuus tähän kaikkeen on kalliisti lunastettu.”

⁷²³ Alapuro, R. 1973, 91-99.

Kansallinen kohtaa kristillisen. Retorisessa mielessä kyseessä on julistava saarna. Sellaisena se muistuttaa muun muassa körttiläistä saarnaperinnettä.⁷²⁴

Omaelämäkertansa lopulla Kaarina palaa jälleen maahan. Hän kertoo kuinka puutarhanhoito ja -viljely muodostivat Kaarinalle ja Kaarlolle tärkeän voimanlähteen. Talonpoikainen rakkaus kohdistuu maahan ja sen tuottamaan satoon sekä kasvun ihmeeseen. Maa itsessään merkitsi elämää, kasvua ja nuoruutta. Maassa yhdistyvät Kaarinan omaelämäkerran keskeiset teemat: maa (isänmaa/isien maa), työ ja usko jumalaan.

”Tuli aika levätä ja viettää rauhallista kotielämää. Muistaen äitini sanan, että toinen työ on toisen lepo, kävimme kiireesti puutarhastyöhön. Mieluista oli täyttää vapauden riemua tuntien kaivella maan muhevaa multaa. Pitkän sisätyön jälkeen oli kuin raiakas kevättilma olisi joka henkäyksellä tulvinut kautta ruumiin ja sielun koko ihmiseen kuin uutta nuoruutta, uutta elämää tuoden. Päivä paisteli loistossaan ja lämmitti maan mullan, mihin kohta kylvimme siemenet kaunista kasvua, hyvää satoa ylhäältä anoen.”

”Hauskaa oli työn jälkeen lämmittää rannan sauna, välillä katsella keltakukkien loistoja ja ihailla, miten vanha kirkko kuvastui järven sineen. Ihana, koivunlehdille tuoksunut saunan lämpö vei kerralla kaikki väsyt ja kivut pois.”

Tarkasteltaessa Kaarinan omaelämäkertojen sisältämää ilmaisua ja rakennetta, havaitaan, että omaelämäkerroissaan Kaarina hahmottaa maailmaa kristillis-isänmaallisten arvojen ja ilmaisun kautta. Tämän perusteella voitaisiin Kaarinan kohdalla myös puhua kristillis-isänmaallisesta diskurssista, jonka avulla tai kautta Kaarina hahmottaa omaa elämäänsä, itseään ja suhdettaan ympäröivään maailmaan. Juuri omaelämäkerrassa tulee esille se diskurssi, jonka kautta tai valossa henkilö haluaa itsensä nähdä. Omaelämäkerrassa itsemäärittely on varsin vapaata ja rajoittamatonta. Kaarinan kohdalla hänen kristillis-isänmaallinen diskurssinsa on velkaa hänen lapsuutensa ja nuoruutensa ympäristön vastavalle kristillis-isänmaalliselle diskurssille. Kaarinan kohdalla näyttää siltä, että lapsuuden diskurssi määrää pitkälle Kaarinan vanhuuden diskurssin.

Kaarinan lapsuuden kristillis-isänmaallisen kasvuympäristön vaikutuksia ovat Kaarinan myöhemmät elämäkokemukset olleet omiaan vahvistamaan. Erityisesti vapaussota, 1930-luvun isänmaallinen liikehdintä ja siihen liittynyt Lotta Svärd -toiminta, johon Kaarinakin osallistui, sekä talvi- ja jatkosodat ovat yhä uudelleen nostaneet Kaarinan elämässä esille samoja teemoja ja pakottaneet Kaarinan toistuvasti pohtimaan suhdettaan isänmaahan ja kristillisiin arvoihin. Lapsuuden kasvuympäristöstä ja kodin arvomaailmasta johtuen kristillis-isänmaallinen diskurssi on noussut keskeiseksi ja luontevaksi valinnaksi.

Kaarinan muistelmista ja omaelämäkerrasta huokuu voimakas historiallinen ja kollektiivinen tietoisuus. Kaarina kuvaa useissa kohdin itsensä osaksi sukupolvien ketjua, joka on viljellyt ja puolustanut maataan.⁷²⁵ Kaarinan lapsuudenkodista ja -ympäristöstä periytyy arvostus maahan, työhön ja kristillisiin

⁷²⁴ Vrt. esim. Wilhelmi Malmivaaran (1927) saarnoihin.

⁷²⁵ Historiallisesta ja kollektiivisesta muistista ja tietoisuudesta ks. esim. Crane, S. 1997; Confino, A. 1997.

arvoihin, jotka yhdistyvät lisäksi suomalaiskansalliseen aatemaailmaan ja valistusaatteeseen.

Maa, työ ja usko jumalaan limittyvät ja kietoutuvat toisiinsa erottamattomalla tavalla Kaarinan omaelämäkerrassa ja muistelmissa. Kaarinan kertomuksessa on useissa kohdin lähes heroisia työnkuvauksia. Kaarinan omalta kohdalta työn ylistys huipentui kohtaan, jossa hän kuvaa kuinka hän puolisonsa kanssa joutui lyhyellä varoitusajalla kestitemään arvovieraita. Verannalla oli kangaspuut viritettynä maton kutomista varten ja Kaarina kertoo kuinka hän kutoi läpi yön. Aamun valjetessa matto oli valmis ja aviosiippa saattoi siirtää kangaspuut piiloon. Koti oli valmiina ottamaan vieraat vastaan.

Kaarinan tapa puhua omasta itsestään ja elämästään muistelmissaan ja omaelämäkerrassaan tiivistyy koodiin, jota voidaan kutsua vaikkapa kristillis-isänmaalliseksi diskurssiksi. Toisin sanoen tarkasteltaessa Kaarinan omaelämäkertojen sisältämää ilmaisua ja rakennetta havaitaan, että omaelämäkerrassaan ja muistelmissaan Kaarina hahmottaa omaa elämänsä, itseään ja suhdettaan ympäröivään maailmaan kristillis-isänmaallisten arvojen kautta, joihin liittyvät talonpoikainen maailmankuva ja arvomaailma. Tämä maailmankuva ja siihen liittyvä arvomaailma ammentaa runebergiläisestä, topeliaanisesta ja snellmanilaisesta kansan-, kansallisuus- ja suomalaisuuskäsityksestä.

Keskeiset elementit, joihin Kaarinan maailmankuva kiteytyy, jakaantuvat kahteen kategoriaan. Niistä ensimmäinen on isänmaa ja kansa konkreettisenä kokemuksena. Siihen kuuluvat ensinnäkin maa, joka ilmenee sekä isien maana, isänmaana että suomalaisen talonpoikaa elättävänä viljelysmaana. Toiseksi Kaarinan maailmankuva rakentuu runebergiläiselle käsitykselle kansasta ja menneisyydestä. Kolmantena osatekijänä on työn arvostus (”työn korkeaveisuus”). Neljänneksi elementiksi nousee suomalaiskansallinen maisema, jonka kuvaus on kuin suoraan Topeliuksen Maammekirjasta. Viidentenä elementtinä luonto, jota kuvataan ylevästi (luonnon estetisointi⁷²⁶) ja luonnon tuoksu, joka kantaa muistikuvia (keskeistä on esteettisyys, joka liittyy harmonian kokemukseen). Toisena kategoriana ovat ylevien eettisten ja moraalisten arvojen korostaminen. Niitä ovat kirkko ja kristinusko ylevinä, kansan moraalialia ja siveellistä selkärankaa ja yhteiskuntajärjestystä ylläpitävinä voimina, valistuksen ja koulutuksen voima kansan siveellisenä kohottajana sekä isänmaalliset liikkeet aatteellisina ilmiöinä ja arvojärjestelmiä tukevinä instituutioina (valkoinen armeija, Lotta Svärd). Arvojärjestelmät tiivistyvät muun muassa sellaisiin hyveisiin kuin palveleminen ja auttaminen, jota konkreettisella tasolla edustaa myös Punainen risti.

Kaarinan kohdalla kristillis-isänmaallinen puhunta on poikkeuksellisen voimakas ja hallitseva. Kaikki muistelmissa ja omaelämäkerrassa esille tuotu on täysin alisteista tälle diskurssille. Niin Kaarinan oma persoonallisuus, kuin toisten ihmisten ja ihmissuhteiden kuvauskin jäävät taka-alalle ja oleellista on vain se kuinka ne täydentävät kristillis-isänmaallisen diskurssin sisältöä. Myös kaikki vastoinkäymiset on valjastettu palvelemaan diskurssia. Ne saavat heroisen tulkinnan, jota voisi luonnehtia sanoilla kärsimys kirkastaa. Diskurssin avulla

⁷²⁶ Vrt. Reunala, A. 1987, 416.

Kaarina luo itsestään omasta elämästään ja merkityksestään maailmassa likimain täydellisen idealisaation, jonka hän kytkee yhtä ihanteelliseen kuvaan suomalaisista ja suomalaisuudesta.

Kaarinan puhuntaa leimaa hyvin vahvasti hegemoninen kristillisenmaallinen puhunta. Kaarina onkin päähenkilöistä ainoa, joka myös selkeimmin asettaa itsensä hegemoniseen asemaan osana kansakuntaa. Hänen roolinsa on valistajan ja opettajan, jonka tehtävä on ohjata kansakunnan nuoria toivoja kohden oikeata arvomaailmaa. Tässä kohden on katsottava diskurssianalyysin yli ja ohi. Diskurssianalyysin kohteenahan on tekstien maailma ja se miten niiden piirissä konstruoidaan sosiaalista todellisuutta. Diskurssianalyysi ei ole kiinnostunut tekstien ulkopuolisesta todellisuudesta eikä niin ollen ota siihen mitään kantaa. Kaarinan positio diskursiivisen todellisuuden ulkopuolella poikkeaa muiden päähenkilöiden todellisuudesta. Yksi hänen rooleistaan siellä on valistaja ja opettaja. Diskursiivinen todellisuus siis kommunikoi myös sen ulkopuolelle jäävän todellisuuden kanssa. Tässä tutkimukseni poikkeakin tiukasti rajatusta diskurssianalyysistä.

Diskurssianalyysin kielellä sanottuna Kaarina tuottaa omaelämäkerrassaan uudelleen (uusintaa) niitä hegemonisia valtasuhteita, jotka hän kokee tärkeiksi myös diskursiivisen todellisuuden ulkopuolella. Omaelämäkerran merkitysrakenteet nousevat eletyn ja koetun elämän pohjalta. Kaarinan omaelämäkerrassaan harjoittama mikrovalta (hegemonisten diskurssien tuottaminen on pyrkimystä niiden vahvistamiseen yhteiskunnassa) suhteutuu suoraan hänen asemaansa yhteiskunnassa.⁷²⁷

5.4 Puhe ihmisen ja ihanteen kohtauspisteenä

Puhuessaan itsestään ja elämästään tutkimuksen naiset tuottavat minäkuvaansa ja sosiaalisia identiteettejään. He peilaavat omia kokemuksiaan ja näkemyksiään laajempaan sosiaaliseen ja kulttuuriseen järjestelmään samoin kuin niihin diskursiivisesti tuotettuihin merkityksiin, jotka jäsentävät yhteisesti jaettua ja tuotettua sosiaalista todellisuutta. Omaelämäkertojen puhettavat tuovat esille sen miten he näkevät itsensä ja maailman ympärillään sekä mitä he pitävät tärkeänä, arvokkaana ja merkityksellisenä. Samalla puhettavat myös paljastavat paljon siitä mitä nämä naiset eivät pidä hyväksyttävänä, tarpeellisenä tai suotavana.

Valta-analyysin näkökulmasta diskurssit tuottavat valtasuhteita. Valtasuhteita tuotetaan kategorisointien kautta: me – muut, oikea – väärä, hyvä – paha, tärkeä – vähemmän tärkeä – tarpeeton, arvokas – arvoton jne. Diskurssien tasolla jyrkät kategorisoinnit harvemmin esiintyvät pelkistettyinä ja selvinä, vaan piiloutuvat monikerrokselliseen puhuntaan. Pohjimmiltaan kyse on kuitenkin sosiaalista todellisuutta koskevista polarisoituneista käsityksistä, jotka määrittelevät sitä millainen maailma on sekä millainen sen tulisi olla. Minuutta

⁷²⁷ Jokinen, A. & Juhila, K. 1993, 75.

koskevassa puhunnassa tulee esille miten 'minun' kokemukseni ja tekoni suhteutuvat noihin käsityksiin sekä miten kokemukset ja teot omalta osaltaan uudelleen tuottavat ja muuttavat käsityksiä.

Arvot, identiteetit ja minäkuva ilmenevät omaelämäkerroissa puheta-
jen, retoriikan sekä käsiteltävien teemojen yhteisessä kudoksessa. Sillä 'mistä
puhutaan' on yhtä tärkeä merkitys kuin sillä 'miten puhutaan'. Päähenkilöiden
omaelämäkerrat on koottu taulukoksi, jossa esitellään sekä puhuja, minäkuvan
sisältö, minäkuvan kantavin teema että keskeisimmät puhetavat. Koska olen
lukenut omaelämäkertoja ennen kaikkea pitäen silmällä omaelämäkertojen ar-
vomaailmaa, ei sarake 'omaelämäkerran tärkeimmät puhetavat' ole tyhjentävä
esitys kaikista omaelämäkertojen puhetavoista. Näkökulma, josta omaelämä-
kertoja on luettu, on vaikuttanut siihen mitä sisältöjä ja puheta-
poja omaelämä-
kerroista on noussut tulkinnan kohteeksi, silti taulukko sisältää huomattavasti
useampia puheta-
poja kuin edellä on ollut mahdollista tarkemmin tulkita ja ana-
lysoida. Kaikki mainitut puhetavat joka tapauksessa sisältyvät niihin omaelä-
mäkerroista esille nostamiini esimerkkeihin, joita olen käyttänyt tutkimuksen
kolmannessa, neljännessä ja viidennessä osassa.

Kirjoittajat käyttävät diskursseja ainakin kolmella eri tavalla. Ensimmäkin
kirjoittaja käyttää niitä tuottaessaan kuvaa itsestään ja elämästään esimerkiksi
äitinä, uhrautujana, kärsijänä, ahkerana, velvollisuudentuntoisena jne. Toiseksi
diskurssien avulla tuotetaan omaelämäkerroissa yhteisöön, yhteiskuntaan tai
ympäristöön liittyviä merkityksiä, kuten käsitystä Kainuusta perifeerisenä raja-
seutuna. Kolmanneksi kirjoittajat tuottavat diskursseilla suhdetta menneisyy-
teen. Näin tapahtuu esimerkiksi silloin kun Aune tuottaa suomalaisen yhteis-
kunnan historiasta kuvaa hyvinvointiyhteiskunnan rakentamisena tai Inkeri
1900-lukua kansallisen kulttuurin vuosisatana.

TAULUKKO 1 Minäkuvat, niiden kantavat teemat ja puhettavat.

Nimi	Minäkuva	Minäkuvan kantava teema	Omaelämäkerran tärkeimmät puhettavat
Liisa s. n. 1920	kanssakulkija	Lähimmäisen- rakkaus	<i>Anteeksianto/Lempeys; Ihmisten kohtaaminen; Katkeruus; Kilvoittelu; Kristitty lähimmäinen; Nöyryys; Palveleminen/Auttaminen; Rakkaus; Selviytyminen; Uhri; Velvollisuus; Ymmärtäminen</i>
Aino s. 1917	kivunlievittäjä	Lähimmäisen- rakkaus	<i>Alistuminen; Ihmisten kohtaaminen; Isänmaallisuus; Katkeruus; Kilvoittelu; Kristitty lähimmäinen; Kärsimys; Lempeys/ Anteeksiantaminen; Nöyryys; Palveleminen/ Auttaminen; Rakkaus; Uhri; Velvollisuus; Ymmärtäminen</i>
Edith s. 1915	äitinä lasten vuoksi terve- yttä uhmaten	Selviytyminen	<i>Ahkeruus; Alistuminen; Avioliitto; (Esi)feministinen; Hygienia; Isänmaallisuus; Katkeruus; Kärsimys; Uhri; Velvollisuus; Äitiys</i>
Maria s. 1917	itseään kehit- tävä uranai- nen	Selviytyminen	<i>Ahkeruus/Työn kunnioitus; Alemmuus; (Esi)feministinen; Itsekuri; Itsensä kehittäminen; Kansakunnan rakentaminen; Katkeruus; Kristillinen; Oppimisen autuus; Päämäärätietoisesti elämässä eteenpäin; Uhri; Velvollisuus</i>
Kerttu s. 1918	äitinä ja vai- mona turva- tun elämän jäljillä	Selviytyminen	<i>Ahkeruus; Alistuminen; Ankeus; Avioliitto; Nöyryys; Isänmaallisuus; Kansakunnan rakentaminen, Katkeruus; Kärsimys; Taloudellinen turvallisuus; Uhri; Velvollisuus; Äitiys</i>
Aune s. 1920	siveellisenä naisena raja- seudulla	Selviytyminen	<i>Ahkeruus; Alistuminen; Ankeus; (Esi)feministinen; Hygienia; Hyvinvointi; Katkeruus; Kansakunnan rakentaminen; Kärsimys; Oikeudenmukaisuus; Siveellisyys; Uhri; Velvollisuus</i>
Kaarina s. 1901	valistaja ja kasvattaja	Velvollisuus	<i>Ahkeruus; Isänmaallisuus; Itsensä kehittäminen; Kansakunnan rakentaminen; Kristillinen; Oppimisen autuus; Palveleminen; Selviytyminen; Siveellisyys; Uhri; Valistus</i>
Inkeri s. 1918	kulttuuristen elämysten kautta itsenäi- seksi naiseksi	Velvollisuus	<i>Esteettisyys; Isänmaallisuus; Itsensä kehittäminen; Kansakunnan rakentaminen; Kosmopoliittisuus; (Kulttuurinen) valistus; Uhri</i>

Lähde: SKS KRA. Toimihenkilöt 1987. Niteet 1-38.

Kunkin kirjoittajan minäkuva on luonnollisesti ainutkertainen. Se on riippuvainen kaikista niistä kokemuksista, joita elämän varrelle on sattunut, samoin kuin monista persoonallisuuteen ja psyykeen muutoin liittyvistä tekijöistä. Perusnäkökulmia, joista minäkuva on käsitelty, on sen sijaan vain kolme. Lähimmäisenrakkaudeksi nimetystä näkökulmasta kirjoittavat Aino ja Liisa näkevät elämänsä ennen kaikkea kristillisten arvojen kautta. He pitävät itseään ensisijaisesti lähimmäisinä. Heidän omaelämäkerroilleen on lähimmäisenrakkautta koskevan puhunnan lisäksi ominaista rakkautta (rakastava), kilvoittelua (kilvoittelija), lempeyttä ja anteeksiantamista (lempeä anteeksiantaja), ihmisten kohtaamista (lähimmäinen), nöyryyttä (nöyrä), palvelemista (palvelija), ymmärtämistä (ymmärtäjä) koskeva puhetapa. Näiden puhetapojen kautta Aino ja Liisa luovat itsestään kuvaa ymmärtävänä, lempeänä, anteeksiantavana ja rakastavana lähimmäisenä, joka ilolla palvelee muita ja alati nöyränä ja tietoisena omasta vajavaisuudestaan kilvoittelee tullakseen paremmaksi ihmiseksi ja lähimmäiseksi voidakseen siten paremmin toteuttaa jumalan sanaa. Pelastusarmeijalaisena Liisa on lähimmäisensä kanssa kulkeva ja hänen vaikeuksiaan myötäelävä kuuntelija. Aino puolestaan on sairaanhoitajana kivunlievittäjä ja kansakärsijä, joka fyysisen olon lisäksi tahtoo lievittää myös henkistä ja psyykkistä pahaa oloa.

Neljässä omaelämäkerrassa kahdeksasta näkökulmana on selviytyminen. Aune, Edith, Kerttu ja Maria käsittelevät elämäänsä vaikeuksien ja niistä selviämisen näkökulmasta. Heille elämä merkitsee vaikeuksia, joista on yritettävä selvitä kunnialla. Selviytymisnäkökulma ei kuitenkaan merkitse automaattisesti elämänhallinnan puutetta ja vaikeuksista valittamista. Selviytyjissä on hyvin erilaisia kertojia. Esimerkiksi Aune puhuu monista vaikeuksistaan toteavaan sävyyn, vaikka niitä mahtuu hänen elämäänsä melkoinen määrä. Marian omaelämäkerran kantava teema on hyvin lähellä velvollisuusteemaa. Siitä tekee selviytymiskerrontaa se, että katkeruus- ja alemmuuspuhunnat ovat niin voimakkaita. Aune, Edith, Kerttu ja Maria puhuvat alistumisesta, kärsimisestä, katkeruudesta sekä ankeudesta ja sairaudesta. Nämä puhunnat luovat kuvaa yhtäältä ankeuteen alistuvista uhreista, toisaalta kärsimyksien katkeroittamista kapinoitsijoista, jotka eivät kaikesta huolimatta suostu hyväksymään ja alistumaan mihin tahansa kokemuinsa vääryyksiin ja vastuksiin.

Kaarina ja Inkeri puhuvat elämästään velvollisuuden täyttämisen näkökulmasta. Erona selviytymisnäkökulmaan on, että vaikeuksista ei puhuta yhtä paljon. Puheesta työntyy esille vahva elämänhallinnan vaikutelma. Kaarina ja Inkeri ovat oman elämänsä hallitsijoita, kun taas tutkimuksen neljän selviytyjän elämäkerrat ovat enemmänkin tarinoita, joissa kuljetaan vaikeuksista toiseen. Niistä toki selvittää, mutta puhunna leimaavat katkeruus, ankeus ja kärsimykset, kun taas Inkerin ja Kaarinan omaelämäkerroista ne puuttuvat lähes kokonaan. Kaarinalla ja Inkerillä on selvä päämäärä, jota kohden he elämässään ponnistelevat. He puhuvat itsensä kehittämisestä, kansakunnan rakentamisesta, valistuksesta ja isänmaallisuudesta. Heidän puheestaan nousee esille isänmaallinen, yhteiskuntaa ja kansakuntaa rakentava ihminen, joka kehittää itseään tullakseen yhteiskuntakelpoisemmaksi ja voidakseen omalta osaltaan paremmin

tukea ja palvella suomalaista yhteiskuntaa. Kaarinan ja Inkerin minäkuvat kuitenkin eroavat toisistaan selvästi. Kaarina on valistaja ja kasvattaja, jonka päämääränä on kansan valistaminen ja sivistäminen. Kaarinan velvollisuus nousee isänmaan ja yhteiskunnan palvelemisesta ja uhrautumisesta sen puolesta. Inkerin päämäärä ja valistuksen kohde onkin hän itse. Inkerin omaelämäkerta on kertomus kasvamisesta itsenäiseksi naiseksi, joka löytää paikkansa ja tehtävänsä yhteiskunnasta. Inkerin velvollisuus on velvollisuutta itsenäistyä ja kasvaa henkisesti täyteen mittaansa ja siten sosiaalistua täysivaltaiseksi ja rakentavaksi osaksi yhteiskuntaa.

Eri kirjoittajat käyttävät samoja tai samankaltaisia puhetapoja. Kaikista omaelämäkertoista löytyy esimerkiksi uhripuhunta. Se kertoo siitä, että kaikkien kirjoittajien elämään mahtuu merkittäviä epäoikeudenmukaisuuden tai olosuhteiden uhriksi joutumisen kokemuksia. Ne ovat tilanteita, joissa puhuja kokee menettäneensä mahdollisuuden hallita omaa elämäänsä. Usein kyse on äkillisistä itsestä riippumattomista tapahtumista, kuten sairastumisesta tai toisten ihmisten tekemistä päätöksistä, joihin puhuja itse ei ole mielestään voinut vaikuttaa tai sitten kyseessä ovat olleet suuret yhteiskunnalliset ilmiöt ja tapahtumat, jotka ovat temmanneet puhujan virtaansa. Sellaisia ovat olleet muun muassa sota ja sen seurausvaikutukset tai aikakauden yleinen ilmapiiri ja arvomaailma, jonka puhuja on kokenut esimerkiksi heikentäneen hänen mahdollisuuksiaan hankkia naisena mieleistään koulutusta. Uhripuhunta on lähellä katkeruus- ja kärsimyspuhuntaa, mutta uhri on alistunut ja hyväksynyt kokemuksensa, katkera ja/tai kärsivä ei sen sijaan ole kokemustaan kyennyt hyväksymään. Katkeruuspuhunta on uhripuhuntaa aggressiivisempaa. Kärsimyspuhunnan sanavalinnat ovat puolestaan sävyiltään tuskaisempia.

Useimmissa tai kaikissa omaelämäkertoissa esiintyviä puhetapoja ovat uhripuhunnan lisäksi velvollisuuspuhunta, ahkeruutta ja työnkunnioittamista koskeva puhunta sekä isänmaallisuuspuhunta. Myös kärsimys- ja katkeruuspuhunnat löytyvät useasta omaelämäkerrasta. Kun kärsimys-, katkeruus- ja uhripuhunnat liittyvät ennen kaikkea kirjoittajien tapaan kokea elämänsä vaiheet ja tapahtumat, niin velvollisuus-, ahkeruus- ja työnkunnioittamis- sekä isänmaallisuuspuhunta liittyvät suoraan kristillis-siveellis-isänmaallisiin arvoihin. Siten ne indikoivat tutkimuksen kohteena olevien naisten suhdetta tähän arvomaailmaan.

Velvollisuuden täyttäminen oli keskeisimpiä niin kristillisen, siveellisen kuin isänmaallisenkin arvomaailman sisällä määriteltyjä ihmisen ihanteellisia ja tavoiteltavia ominaisuuksia. Niitä olivat myös ahkeruus ja työnkunnioittaminen sekä isänmaallisuus eli ennen kaikkea isänmaan rakastaminen ja pitäminen pyhänä. Näitä voidaan pitää laajasti yhteisesti jaettuina arvoina.

Huolimatta yhteisistä puhetavoista ja teemoista, on puhetapojen yhdistelmä kunkin kirjoittajan kohdalla ainutlaatuinen. Myös se heijastelee suoraan kirjoittajan kokemuksia ja minäkuvaakin sekä hänen tärkeinä pitämiään arvoja. Siten esimerkiksi siveellisyys nousee eri omaelämäkertoissa esille hyvin erilaisista näkökulmista. Aunen siveelliset arvot ammentavat voimansa hygieni-ajattelusta, jossa on lääketieteellinen pohjavire. Ainin ja Liisan siveellisyys on puolestaan ennen kaikkea

kristillistä siveellisyyttä ja ponnistaa kristillis-moralistiselta pohjalta. Edithin ja Kertun arvomaailmassa perhe ja äitiys nousevat keskeisimmiksi selittäviksi ilmiöiksi. Heidän omaelämäkertansa ovatkin vuoropuhelua hyvän perheenäidin ja vaimon ihanteen kanssa, samoin kuin perheessä vallitsevaa miehen ja naisen välistä suhdetta koskevan ideaalin kanssa.

Myös Maria käy keskusteluaan naisen ihannetta koskevien käsitysten kanssa. Hän tuottaa omassa elämäkerrassaan kuvaa eteenpäin pyrkivästä uranaisesta, jolle koulutusmahdollisuuksien puute ja koulutuksen jääminen vähäiseksi tuottaa epävarmuutta ja alemmuudentunnetta suhteessa toisiin ihmisiin. Maria kapinoi naisten koulutusta koskevia käsityksiä vastaan. Hän arvostaa korkealle oikeuden saada taipumusten ja lahjakkuuden mukaista koulutusta.

Inkerin arvomaailman elementit rakentuvat esteettisille kokemuksille ja niille annetuille merkityksille. Esteettinen kokemus on itsessään arvokas. Sillä on henkistä elämää ja sitä kautta myös ihmisen siveellistä olemusta kohottava vaikutus.

Kaarinan arvomaailma muistuttaa kaikista kirjoittajista eniten sitä kristillis-isänmaallista ideaalista arvomaailmaa ja maailmankuvaa, joka 1900-luvun alkupuoliskolla oli lähes yhteiskunnan virallinen arvomaailma. Täydellisimmillään se ilmeni Lotta Svärd järjestön ideologiassa ja hyvin pitkälti myös koulujen eettisissä arvoissa.

VI MINÄKUVAT, ARVOT JA MENTALITEETIT

6.1 1900-luvun suomalaisen naisen diskursiivinen todellisuus

Omaelämäkerrallinen kirjoittaminen on aina vuoropuhelua kirjoittajan sekä menneiden elämäkokemusten, menneen todellisuuden, nykyisyyden, oletetun lukijan ja hänen tulevan todellisuutensa kanssa. Olen tässä tutkimuksessa purkanut omaelämäkertojen pohjalta auki 1900-luvun suomalaisten naisten diskursiivisia todellisuuksia. Omaelämäkertoissa muotoutuva todellisuus on siten ainutkertainen, mutta myös muuttuva, sillä lukijan merkitys tekstin todellisuuden muotoutumiselle on suuri. Omaelämäkertojen tutkijan suhde tutkimusaiheeseensa ja hänen oma henkilöhistoriansa vaikuttaa tutkimusprosessiin ja niihin tulkintoihin, joita hän tekee. Konstruktivistinen käänne ja omaelämäkertatutkimus ovat nostaneet esiin tutkijan lukijana ja tulkitsijana, joka yrittäessään tulkita olettamansa kertojan tarinan konstruoi siitä omansa. Jokainen tutkija käy vuoropuhelua aineistonsa kanssa viime kädessä omista lähtökohdistaan. Samalla hän käyttää valtaa tulkitessaan omaelämäkerran kirjoittajan usein omalla sydänverellään kirjoittamaa kertomusta. Tieto siitä asettaa tutkijan, siis minun, harteilleni taakan, velvollisuuden tehdä kertojille oikeutta. Sen velvollisuuden täyttäminen ei ole helppo, mutta sitäkin kiehtovampi ja haastavampi tehtävä.

Omaelämäkertoja on lähestyttävä niiden omilla ehdoilla. Omaelämäkerrassa kirjoittaja konstruoi oman tarinansa ja oman todellisuutensa. Tämän hän tekee kielellisin, rakenteellisin sekä aihevalinnoin. Sillä tavoin hän pyrkii kertomaan oman minänsä kannalta mielekkään tulkinnan itsestään ja elämäntodellisuudestaan. Tullakseen ymmärretyksi omaelämäkerran kirjoittajan tulee nojata yhteisesti tunnistettuihin ja jaettuihin käsityksiin omaelämäkerran tekstuaalisista muodoista ja rakenteista. Myös sisällöllisesti omaelämäkerran on oltava tunnistettava, jotta kirjoittajan uskottavuus säilyy. Aivan sama pätee myös omaelämäkertoista tutkimusta tekevään tutkijaan, joka jättää tulkintansa toisten tutkijoiden arvioitavaksi.

Minäkuvien ja identiteettien diskursiivisuuteen liittyy se, että ne ovat aina historiaan sidottuja. Aune, Edith, Aino, Kerttu, Inkeri, Kaarina, Liisa ja Maria

kantavat kaikki minäkuvassaan mukanaan 1900-luvun Suomen perintöä. Sota, pula, puute, vaikeudet, vaatimattomat elinolot ja selviytymiseen vaadittu kova työ muovasivat heidän käsityksiään itsestään sellaisiksi kuin ne olen tässä tutkimuksessa tulkinut. 1900-luvun alun lapsia ja nuoria koskettivat monet vaikeudet ja he joutuivat jo nuorena tekemisiin sairauksien ja kuoleman kanssa. Mutta kaiken kääntöpuolena oli myös turvallisuus, jota monet heistä kokivat tunteneensa perheissään ja lähiympäristössään. Yhteisöllisyys kuului päähenkilöiden elämään heidän lapsuudessaan ja nuoruudessaan.

Vallitseva arvomaailma heijastuu minäkuviin. 1900-luvun alussa syntyneiden minäkuvissa näkyvät selvästi kristillis-siveelliset ja isänmaalliset arvot. Suhde niihin on omaelämäkerroissa ennen kaikkea vuoropuhelua niiden kanssa: vaikka ne tunnustetaan ja tunnustetaan, niihin otetaan myös etäisyyttä. Se missä ja millaisen elämän kukin päähenkilöistä on elänyt, vaikuttaa selvästi siihen, mitkä arvot nousevat omaelämäkerrassa päällimmäisiksi esille. Aunen elämä rajaseudulla ja joutuminen sodan aikana evakkoon on selvästi vaikuttanut siihen, että hänen omaelämäkerrassaan nousevat hyvin selvästi esiin siveelliset arvot ja vieläpä sukupuolisiveellisyyttä koskevat kysymykset. Tähän vaikutti se, että Aune joutui sota-aikana paljon tekemisiin myös miesten kanssa ja tilanteisiin, joissa siveellisyysskysymykset olivat akuutteja. Kaarinan vahvaa tukeutumista kristillis-isänmaallisiin arvoihin selittää hänen taustansa suuren maalaistalon tyttärenä ja perheen isänmaallinen henki sekä poliittisesti oikeistolainen tausta. Samaan suuntaan vaikuttaa hänen ikänsä. Kaarina ennätti oma-kohtaisesti kokemaan kansalaissodan ja valitsemaan siinä puolensa. Lisäksi hän oli opiskelut yliopistossa ja osallistunut siellä ylioppilaiden rientoihin, joita 1920-luvulla leimasi isänmaallisuus ja suomenmielisyys. Kaarinan suhdetta kristillis-isänmaallisiin arvoihin voidaan pitää vahvana.

Kaarinaa lukuun ottamatta muilla kirjoittajilla isänmaallisuus jää heikoksi virtaukseksi. Kaikki tuovat sen jollakin tavoin esille, mutta vain ohimennen ja useimmiten sotavuosia koskevan kerronnan yhteydessä. Esimerkiksi Liisan omaelämäkerran minäkuvan isänmaallinen ulottuvuus on selvästi heikko. Vaikka hän tuokin isänmaallisuuden sota-aikaa koskevassa jaksossa esille, hänen omaelämäkerrassa painottuvat ennen kaikkea kristilliset arvot. Vaikka kirjoitusajankohta jossain määrin säätelee sitä, miten paljon esimerkiksi isänmaallisuutta tuodaan esille, on arkisella elämällä paljon suurempi merkitys minäkuvillemme kuin suurilla ihanteilla tai aatteilla. Ensin on selvittävä arjesta ennen kuin voi ryhtyä ajattelemaan vaikkapa isänmaan asiaa.

Minäkuvat ja mentaliteetit ilmenevät diskursiivisesti. Tutkijana olen voinut tulkita niitä vain tekstien kautta. Tavat, joilla päähenkilöt itsestään puhuvat, tarjoavat tutkijalle mielenkiintoisen ikkunan 1900-luvun suomalaisten naisten mieleen ja elämään. Vaikka jokaisen päähenkilön elämä ja siitä kertova tarina, samoin kuin minäkuva, jota tarina tuottaa, onkin ainutkertainen, on omaelämäkerroissa myös runsaasti yhteistä. Erityisesti se näkyy arvoissa, jotka toistuvat omaelämäkerrasta toiseen. Kirjoittajien lopultakin jokseenkin yhdensuuntaiset arvomaailmat paljastavat syvemmillä pinnan alla piileviä mentaliteetteja, yhteisesti jaettuja tapoja tarkastella ja ymmärtää maailmaa. Niiden rinnalla kaikuu

omaelämäkerroissa subjektien moniääninen ja ainutkertainen maailma. Minäkuvat kutoutuvat näistä kahdesta elementistä – niin yhteisesti jaetuista kuin ainutkertaisistakin menneisyyttä koskevista tulkinnoista ja kertomuksista. Moniäänisyys näkyy myös siinä, että modernin yhteiskunnan kasvattien omaelämäkerroissa voi havaita postmoderneja piirteitä ja postmodernin ajan lapsien kertomuksissa piilee muistumia modernista.⁷²⁸

6.2 Arvot ja mentaliteetit

Arvot ja mentaliteetit liittävät omaelämäkerran diskursiivisen todellisuuden yhteiseen henkiseen perintöön ja sosiaaliseen todellisuuteen. Omaelämäkerrassa subjekti käy keskustelua tuntemansa sosiaalisen todellisuuden kanssa. Samalla hän tuottaa ja muokkaa sitä uudelleen. Tutkimuksen päähenkilöt kertovat oman todellisuuskäsityksensä ja pyrkivät vakuuttamaan olettamansa lukijan sen oikeellisuudesta ja todenmukaisuudesta. Koska kertomuksen tulee olla vakuuttava ja uskottava, sen tulee nojata kollektiivisesti jaettuun ja tunnistettuun ainekseen, niin omaelämäkerran rakenteellisten ja kerronnallisten muotojen kuin sisällönkin osalta. Siten päähenkilöt käyvät keskustelua tuntemansa ja tunnistamansa arvomaailman sekä tiedostamattomamman mentaalisen todellisuuden kanssa. Päähenkilöt sitoutuvat tärkeiksi ymmärtämiinsä arvoihin ja niihin mentaliteetteihin, joihin ovat elämänsä varrella sosiaalistuneet. Niin mentaliteetit kuin arvotkin tulevat näkyviksi erityisesti silloin, kun subjektin tai yhteisön suhde niihin joutuu kriisiin. Useimmiten kriisi on seurausta toimintaympäristön ja muun sosiaalisen todellisuuden muutoksesta, joka aiheuttaa ristiriidan niiden sekä mentaliteettien ja arvojen välille.⁷²⁹

Selviä kriisin paikkoja omaelämäkerroissa ovat suhde sukupuolijärjestelmään ja naisen asemaan sekä suhde työhön ja kuluttamiseen. Kolmas kriisi liittyy suhtautumiseen kristillis-isänmaalliseen arvomaailmaan. Kun kaksi edellistä liittyvät arvojen ohella lähinnä mentaaliin kysymyksiin, on viime mainituksa kyse pikemminkin aatteellisesta ristiriidasta. Neljäs kriisi koskee traditionaalisten, selviytymistä ja aineellista toimeentuloa käsittelevien arvojen sekä modernien, yksilöllistymistä korostavien arvojen välillä.

Sukupuolijärjestelmää koskeva kriisi liittyy 1900-luvulla jatkuvassa käymistilassa olleisiin sukupuolten välisiin suhteisiin. Vakiintunut kotitalouteen ja ydinperhettä laajempaan perhekäsitykseen pohjaava agraarinen ihanne sai väistyä ja tilalle tarjottiin keskiluokkaista sukupuoli- ja ydinperhekäsitystä, joka haluttiin ulottaa kaikkiin yhteiskuntaryhmiin. Tässä tehtävässä mm. koululaitos oli merkittävässä asemassa. Uuteen ihanteeseen kuului vaimon rooli ennen

⁷²⁸ Hanifi, R. 1998, 380-383.

⁷²⁹ Esimodernissa yhteiskunnassa ja kulttuurissa arvot ja mentaliteetit olivat hyvin lähellä toisiaan. Modernisoitumisprosessin myötä ne ovat vähitellen etäännyneet toisistaan. Aiemmin moraaliseettisesti painottuneen arvomaailman tilalle on yhä useammin tullut taloudellisesti-teknoeraattisesti määrittynyt arvomaailma. Tämä muutos näkyy jossain määrin myös tämän tutkimuksen omaelämäkerroissa.

kaikkea kodin hengettärenä, perheen emäntänä, vaimona ja äitinä. Miehen tehtävänä oli perheen elättäminen. Uusi sukupuolijärjestys oli tuskin ennättänyt vakiintumaan, kun toisen maailmansodan jälkeen ihanne muuttui uudelleen: naisten tulikin olla puolisoistaan taloudellisesti ja henkisesti riippumattomia, tasa-arvoisia perheen elättäjiä ja yhteiskunnallisia osallistujia.

Ihanteen muutos vaikutti eri väestöryhmissä eri tavoin. Elina Haavio-Mannilan 1960-luvun lopulla laatimassa naisten asemaa koskeneessa tutkimuksessa kävi ilmi, että maaseudulla oli vallalla tasa-arvoisempi suhtautuminen puolisoitten väliseen työnjakoon kuin kaupungeissa. Eniten ristiriitoja ilmeni kaupunkilaisen keskiluokan sisällä. Alemman keskiluokan miehet vastustivat kaikkein eniten naisten yhteiskunnallista ja työelämään osallistumista. Haavio-Mannila selittää asiaa sillä, että maaseudulla oli säilynyt agraarisen Suomen suhtautuminen sukupuolten väliseen työhön, jossa sukupuolten väliset suhteet eivät jakaantuneet yhtä jyrkästi kuin keskiluokkaisessa ihanteessa.⁷³⁰ Tämä ristiriita on luettavissa päähenkilöiden tarinoista. Useimmat heistä jäivät avioiduttuaan kotiin ja vasta perheen sisäisen kriisin myötä palasivat työelämään. Aunen ja Liisan kertomuksessa ristiriidan ytimenä on se, että aviopuoliso oli terveenä ollessaan hoitanut kaikkia perheen virallisia asioita sekä ansion hankkimisen. Miehen terveyden romahdettua, vaimo joutui yllättäen tarttumaan asioiden hoitoon ja selvittämään mm. raha-asioita. Aune puhuu asiasta melko neutraaliin sävyyn, tilanteena, josta oli selvittävä. Liisa puolestaan perustelee asioiden tilaa sillä, että hänen puolisonsa oli häntä selvästi vanhempi. Liisalle kysymys puolisoitten välisistä suhteista näyttäytyy siten ennen kaikkea sukupolvien välisenä erona.

Edithin kohdalla kriisi on aviokriisi. Hänen kertomuksessaan aviomies ei suhtaudu naiseen tasa-arvoisina miesten kanssa, eikä usko naisten kykyyn hoitaa asioita. Edithin tarina on kertomus yhden naisen taistelusta aviomiehen ja anopin tyranniaa vastaan, josta hän selviää voittajana: hän osoittaa kykenevänsä hoitamaan raha-asioita miestänsä paremmin. Kyse on siis yksilöiden välisestä konfliktista, jossa aviomies ei saa merkityksiä epätasa-arvoisen sukupuolijärjestelmän symbolina.

Kaarina näkee omaelämäkerrassaan sukupuolten väliset suhteet tasa-arvoisena toveruutena. Hänen näkemyksenä asettuu jonnekin talonpoikaisen ja keskiluokkaisesta ihanteen välimaastoon. Puolisot tekevät yhdessä töitä paremman yhteiskunnan ja tulevien sukupolvien hyväksi. Kaarinalle koulu, jossa he toimivat, on kuin maatila ja kotitalous, joka on jätettävä entistä parempana ja kukoistavampana tuleville polville. Kaarinan talonpoikaiseen käsitykseen sukupuolten välisistä suhteista kuuluu se, että vaimo luovuttaa koulun johtajan tehtävät puolisonsa hyväksi, mutta ottaa ne taas hoitoonsa, kun isänmaa kutsuu poikiaan suorittamaan vielä suurempaa tehtävää. Kansallinen päämäärä ja tehtävä, jolle sukupuolten väliset suhteet toveruuden muodossa rakentuvat, nousee puolestaan keskiluokkaisesta ja sivistyneistön muotoilemasta ihanteesta.

Maria kertoo oman tarinansa työn näkökulmasta. Uralla eteneminen ja ammatillinen kehittyminen eivät salli avioliittoa ja perhettä. Siihen hän viittaa

⁷³⁰ Haavio-Mannila, E. 1970, 197-208.

mm. kertoessaan työtovereistaan, jotka avioituttuaan ovat jääneet pois töistä tai tekevät enää vain satunnaisesti esimerkiksi käännöstitä. Marian kertomuksessa perheettömäksi jääminen osoittaa ennen kaikkea suurta ammatillista motivaatiota. Työlle kuuluu omistautua kokonaisvaltaisesti. Maria paheksuu nuorempiaan, jotka hänen mukaansa ovat koko ajan vaatimassa kaikenlaisia etuja. Marian sukupuolten välisiä suhteita ja naisten asemaa koskeva diskurssi sisältää runsaasti elementtejä 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun keskiluokkaisesta naisihanteesta, jonka mukaan naisen tuli valita joko perhe tai ammatti ja omistautua sitten sille kokonaisvaltaisesti. Samanaikaisesti Maria näkee työelämän sisällä epätasa-arvoa ja naispuolisten työntekijöiden syrjintää. Marian esifeministinen diskurssi julistaa, että kaikkia työilleen omistautuneita tulisi kohdella samoin sukupuolesta riippumatta.

Kertun kertomuksessa ristiriita asettuu yhteiskunnallisten ihanteiden ja arkisen elämäntodellisuuden väliin. Kertun tarinasta välittyy lievä hämmennys ja ehkäpä myös hiukan huono omatuntokin siitä, että hän on kodin sijasta pannonnut työelämään. Omaelämäkerrassa on nähtävissä selvä ristiriita äidin ja vaimon sekä ammatillisen ja palkkatyöhön liittyvän identiteetin välillä. Sotien jälkeen Suomessa ihanne ja todellisuus asettuivat näiltä osin selkeään ristiriitaan. Naimisissa olevien naisten työssäkäynti oli lisääntynyt ja siitä oli monille perheille tullut myös toimeentulon kannalta välttämättömyys. Toisaalta perheen ihanteellinen sisäinen työnjako asettui aviomieselättäjän sekä kotiäidin ja -rouvan rooleihin. 1960-luvulta lähtien naisen osallistuminen kodin ulkopuoliseen ansiotyöhön lisääntyi merkittävästi ja naisten asemaa koskevan keskustelun myötä myös asenteet olivat murroksessa. Kotiäidin tilalle tuli osallistuvan ja tasa-arvoisen, ammatillista uraa tekevän naisen ihanne. Tähän murrokseen asettuu myös Kertun kertomus. Kerttu pahoittelee yhtäältä sitä, ettei yhteiskunta tarjonnut ansioäidille parempia lastenhoitopalveluja, toisaalta sitä, että joutui taloudellisista syistä tekemään jatkuvasti töitä.

Kertun tarina kytkeytyy toiseenkin murrokseen, joka koskee suhtautumista kuluttamiseen. Kulutukseen liittyvät muutokset ajoittuvat Suomessa monilta osiltaan vasta toisen maailmansodan jälkeiseen aikaan, jolloin suhtautuminen kuluttamiseen muuttui aiempaa myönteisemmäksi. Sitä edelsi säästäväisyyden ja aineellisen vaatimattomuuden arvostus, joka liittyi agraariseen pyrkimykseen omavaraisuuteen. Visa Heinonen on nostanut ”talonpoikaisasketismin” ja säästäväisyyttä korostaneen ”niukkuuden mentaliteetin” suomalaista kulttuuria merkittävällä tavalla muokanneeksi tekijäksi. Asketismi liittyi hänen mukaansa ankariin luonnonoloihin, jotka asettivat talonpoikaiselle elämänmuodolle aineelliset rajat. Säästäväisyyden ja niukkuuden mentaliteettia oli omiaan ylläpitämään niin 1930-luvun pula- ja lama-aika kuin sota-ajatkin, jotka katkaisivat vaurastumisen ja hidastivat siirtymistä kulutusyhteiskuntaan.⁷³¹

Kertun kertomuksessa tulee selvästi esille kulutuskulttuurin ja sitä myötä elämäntavan muutos. 1950- ja 1960-luvut jäsenyivät hänen omaelämäkerrassaan niiden eri vaiheiden mukaan, joiden kautta Kerttu perheineen siirtyy pula-

⁷³¹ Heinonen, V. 1999, 77-83; Suomalaisen kulutusyhteiskunnan muotoutumisesta 1960-luvulla ks. myös Kortti, J. 2003, 56-61.

ajan jälkeen keskiluokkaisiksi kuluttajiksi. Heidän elämänpiirinsä määrittänyt kertomuksessa tilallisesti omistusasunnon, työpaikan ja kesämökin väliseen kolmioon, jossa siirtyminen tilasta toiseen tapahtuu henkilöautolla, joka edustaa yhtä tärkeimmistä vaurastuvan Suomen symboleista.

Siirtyminen kuluttajiksi ei Kertun tarinassa näyttäydy suinkaan ongelmattomana, vaan kerrontaan sisältyy tietty ristiriita kuluttamisen ja säästäväisyyden välillä. Säästäväisyyden ihanne häälly edelleen taustalla ja kuluttaminen on kertomuksessa ensisijaisesti omistamista. Omistusasunto ja kesämökki ovat omaisuutta, jonka arvo säilyy. Samalla ne ovat myös sellaisia hyödykkeitä, jotka talonpoikaisen mentaliteetin hengessä lisäsivät perheen omavaraisuutta, kuten kesämökki ja siirtolapuutarhapalsta tuottaessaan ravintoa perheelle. Kertun tarinassa kuluttaminen suuntautuu siten aineellisiin hyödykkeisiin. Tässä tulevat esille traditionaaliset arvot, joihin kuuluvat taloudellisen ja aineellisen turvallisuuden arvostaminen sekä selviytymisen korostaminen.

Kysymys kuluttamisesta voidaan nähdä myös toisesta näkökulmasta. 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun yhteiskunnassa kansannaiseen liitettiin negatiivisena piirteenä ahneus, himo tavarahan. Sitä pidettiin ominaisuutena, joka oli seurausta alhaisesta sivistystasosta ja josta uskottiin kansaan kohdistuvan valistuksen avulla päästävän eroon.⁷³² Ahneuden vastakohtana esitettiin vaatimattomuus ja säästäväisyys, joita pidettiin myös hyvän taloudenpidon kannalta tärkeinä. Naisiin liitettiin 1800-luvulla yleisemmällä eurooppalaisella tasolla myös pakonomainen kuluttaminen, jota nousi symboloimaan kleptomania.⁷³³ Modernista "uudesta naisesta" tehtiin 1800-luvun lopulla ja erityisesti 1900-luvulla kuluttaja. Naisten suhdetta kuluttamiseen on käsitellyt Carolyn Kay Steedman. Oma äitiään koskevassa tutkimuksessa hän on nostanut esille äitinsä halun tai kaipuun kuluttamiseen. Brittiläistä työväenluokkaa edustaneelle äidille tavarat merkitsivät aineellista turvallisuutta ja vapautta. Steedman on tähdentänyt, että luokkatietoisuus oli hänen äidilleen toisarvoinen asia. Hänen äitinsä elämä kului ponnisteluissa olla jotakin sellaista mitä hän ei koskaan ollut: osa keskiluokkaa. Elämä arjessa oli kovaa ja kuluttaminen, siis tavarat, merkitsivät siitä poispääsyä. Steedmanin mukaan hänen äitinsä kaipuu aineellisesti parempaan elämään kumpusi lapsuuden ja nuoruuden aikaisista ankeuden ja turvattomuuden kokemuksista.⁷³⁴

Kolmannessa, kristillis-isänmaallisen arvomaailman kriisissä oli yhtäältä kyse aatteellisesta kriisistä, joka oli seurausta Suur-Suomi ideologian haaksirikosta. Toisaalta sodan seurauksena oli myös puhdaspiirteisempi arvokriisi: sotien välisen Suomen arvot eivät yleisemminkään enää vastanneet sodan jälkeisen Suomen yhteiskunnallista ja sosiaalista todellisuutta. Pertti Alasuutarin mukaan arvokriisi näkyi eri elämänalueilla eriaikaisesti. Kulttuurin puolella sukupolvien välinen kriisi tai konflikti, jollaiseksi sitä on luonnehdittu, alkoi jo

⁷³² Räsänen, R. 1998, 322.

⁷³³ Roberts, M. L. 1998, 818.

⁷³⁴ Steedman, C. K. 1994, 6, 36-39, 47.

1950-luvulla modernismin muodossa ja muuttui 1960-luvun aikana selvästi poliittiseksi konfliktiksi.⁷³⁵

Inkeri kertoo hymähdellen omista vuosistaan lottana. Hän kertoo julistaaneensa isänmaallisuuttaan ja puhuu parhaista vuosista, jotka menivät lottatehtävissä. Inkerin sodan jälkeistä aikaa koskevassa kerronnassa korostuvat itsenäistymisen, itseilmaisun ja itsensä kehittämisen teemat: hän jättää lapsuuden ja nuoruuden taakseen, itsenäistyy ja ottaa elämänsä omiin käsiinsä. Sodan päättyminen pakottaa hänet arvioimaan uudelleen itseään ja pyrkimyksiään. Aiemman minänsä hän esittää lapsellisena ja kypsymättömänä. Inkerin tarinassa sodan päättyminen on arvokriisi, josta hän selviytyy voittajana, löytää itsensä ja todellisen minänsä. Inkerin kertomuksen syventyminen kulttuuriin ja itsensä etsiminen sen kautta muistuttaa Eino Kailan teoksessaan 'Syvähenkinen elämä' esittämää ideaa ihmisen ihanteellisesta suhteesta kulttuuriin.⁷³⁶

Inkerin arvokriisin kertomuksessa on samalla kyse myös yksilöllistymisen ja itseilmaisun tarinasta. Neljäs kriisi kytkeytyy niihin. Sosiologisten teorioiden mukaan teollistuminen ja vaurastuminen vähentävät traditionaalisen, selviytymistä ja aineellisia arvoja korostavan arvomaailman merkitystä. Se on seurausta puutteen ja kurjuuden kokemusten harvinaistumisesta. Mitä teollistuneemmasta tai jälkiteollistuneemmasta yhteiskunnasta on kyse, sitä enemmän sen jäsenet arvostavat itseilmaisua ja korostavat sekulaaris-rationaalista ajattelua. Tämä yksilöllistymisen prosessi näkyy Inkerin kertomuksen lisäksi myös Edithin tarinassa. Hän kertoo itsenäistyneensä, löytäneensä työstä merkityksen ja nautinnon. Yksinhuoltajuus kohoaa minäkuvan kannalta merkitykselliseksi identiteetiksi. Se on rooli, jossa Edith osoittaa pärjäävänsä.

Yksilöllistymisen kertomuksen vastakertomuksena on Kertun aineellisen vaurastumisen ja kuluttajaidentiteetin kertomus. Myös Aunen tarinassa on piirteitä aineellisen vaurastumisen kertomuksesta, sillä hänen omaelämäkertansa jäsentää asunto-olojen muutos. Aune kertoo elämänolojen ja -laadun aineellisten edellytysten paranemisesta, Kerttu kuluttamisesta ja omistamisesta.

Arvot ja mentaliteetit vaikuttavat siihen, mistä kerrotaan ja mistä vaietaan. Inkeriä lukuun ottamatta päähenkilöiden yhteinen kerronnan teema on suhde työhön. Omaelämäkerrat ovat tarinoita sodan ja jälleenrakennuksen ajan työntäyteisestä elämästä. Niissä heijastuu ahkeruuden ja ankaran työn tekemisen mentaliteetti⁷³⁷, joka heijastuu sellaisissa sanonnoissa kuin "toinen työ on toisen lepo", jonka Kaarina kertoo äitinsä hänelle opettaneen. Työn arvostukseen liittyi vanhassa talonpoikaisessa kulttuurissa myös kunnia. Kyky tehdä paljon töitä oli kunnioitettava ominaisuus ja hyvin hoidettu, kukoistava talo toi isäntäväelle kunniaa, hyvää mainetta ja arvostusta. Laiskuus oli vastaavasti häpeällistä. Työteliään naisen kädet eivät saaneet koskaan levätä: "vie mennessäs, tuo tullessas". Tuota jatkuvaa tekemistä päähenkilöt nostavat omaelämäkerroissaan

⁷³⁵ Alasuutari, P. 1996, 218.

⁷³⁶ Kaila, E. 1943.

⁷³⁷ Suomalaiseen kulttuuriin kuuluvaa ankaran työn tekemisen mentaliteettia kuvastaa hyvin suomalaisten rakkaus myös kaunokirjallisiin raatamiskuvauksiin. Ks. Eskola, K. 1990, 97-99, 106.

esiin ja myös puolustavat. Esimerkiksi kesämökki on Kertulle ”raatamispaikka”, jossa ei ole tarkoitus olla jouten. Toisaalta ilmaisu raatamispaikka herättää kysymyksen siitä, onko 1960-luvulta lähtien tapahtuneen arvomaailman muutoksen myötä jatkuvan työnteon mielekkyys kirjoittajan mielessä kirjoittamishetkellä jossain määrin kyseenalaistunut.

6.3 Vaietut teemat

Omaelämäkertoista voi niiden rivien välistä lukea myös vaietuista ja vähän kerrotuista teemoista. Kukin kirjoittaja vaikenee eri asioista. Nostan esille muutamia vaiettuja teemoja, joita ovat kysymykset vanhempien ja lasten sekä puolisoitten välisistä tunnesuhteista, seurustelusta, lapsuudesta sekä huvittelusta ja vapaa-ajasta.

Niin lasten ja vanhempien kuin puolisoitten väliset tunnesuhteetkin ovat teema, josta kukaan perheellisistä kirjoittajista ei kokonaan vaikene. Avoimimmin asiasta puhuvat Kerttu, Aune, Edith ja Liisa. Kaarinan kertomuksessa sen sijaan puolisoitten välisistä suhteista puhutaan vain vähän. Sama tilanne koskee Kaarinan ja hänen omien vanhempiensa välisiä suhteita koskevaa kerrontaa, jonka ongelmattomuus voi osin selittyä myös nostalgialla. Puolisoitten välinen suhde näyttäytyy omaelämäkerrassa ongelmattomana ja tasa-arvoisena toveriliittona. Kaarina ei kerro seurustelusta, toteaa vain tulevan miehensä tulleen opettajaksi samaan kouluun. Avioliiton kuvauksessa painopiste on puolisoitten yhteisessä työssä koulun hyväksi. Sama koskee myös avioliitosta syntyneen tyttären osuutta kertomuksessa. Hän on ennen kaikkea koulun oppilas. Kodin arkista elämää Kaarina hän käsittelee vain hieman ja perheen sisäisiä tunnesuhteita ei käytännössä lainkaan. Poikkeuksen tekee jakso, jossa kerrotaan Kaarinan ja hänen tyttärensä matkasta Ruotsiin. Kertomuksessa tytär tuo julki kai puun kotiin isän luokse. Omaelämäkerrassa toki käsitellään tunteita, mutta ne liittyvät isänmaahan ja koulutyöhön. Myös ne näyttäytyvät omaelämäkerrassa ongelmattomina. Kaarinan äitiys on ennen muuta yhteiskunnallista äitiyttä, joka sitoutuu opettajan, kansansivistäjän ja -kasvattajan, ammatilliseen identiteettiin. Kaarina määrittää itsensä naisena 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun keskiluokkaisen naisihanteen kautta. Sen keskeisenä elementtinä on yhteiskunnallinen äitiys, johon liittyy epäseksuaalisuus. Yhteiskunnallinen äiti luopuu seksuaalisuudestaan ja omistaa äitiyden tunteensa yhteiskunnan palvelukselle. Samankaltainen naisihanne kuului myös lottajärjestön ideologiaan. Lotan tuli olla epäseksuaalinen, palveleva ja hoivaava nainen.

Aino käsittelee avioliittoaan samalla sekä avoimesti että peitellysti. Yhtäältä hän kertoo avioliiton olleen ongelmallinen, toisaalta kiertää ongelman ytimen todetessaan, että siitä on turha puhua. Sama koskee Ainon puhetta isästään, joka sisältää peiteltyjä ristiriitaisuuksia. Ainon kerronnan tavat ja rakenne, yhtäaikainen avautuminen ja vaikeneminen, heijastelevat voimakkaita tunnesuhteiden tasolla olevia ristiriitoja.

Seurustelu toisen sukupuolen edustajien kanssa kuuluu vaietuimpiin aiheisiin. Kaikkein avoimimmin asiaa käsittelee Liisa, joka kertoo myös sisarus-
tensa seurustelukokemuksista. Muut päähenkilöt puhuvat asiasta vain vähän. Kun tämä elämänvaihe sivuutetaan vain lyhyellä maininnalla, jää omaelämä-
kerroista vaikutelma, että kiinnostus toiseen sukupuoleen herää lähestulkoon
samalla hetkellä kuin avioliitto astuu voimaan. Tämä seurusteluaikaa koskeva
vaikeneminen liittyy ”pidättyvyyden sukupolven” suhtautumiseen seksuaali-
suuteen.

Kolmas vaiettu tema koskee vapaa-aikaa ja siihen liittynyttä huvittelua ja
ilonpitoa. Aiheen vähäistä käsittelyä selittää ainakin kaksi arvoihin ja mentali-
teetteihin liittyvää seikkaa. Ensinnäkin vapaa-aikaan ja huvitteluun on liittynyt
seurustelua toisen sukupuolen edustajien kanssa. Koska seksuaalisuus on pi-
dättyvyyden polvelle tabu, voi vapaa-ajanvietosta kertominen olla vaikeaa. Toi-
saalta huvittelu ja vapaa-aika määrittyvät ei-työnä ja saattavat siten rinnastua
laiskuuteen. Ahkeruuden, jatkuvan työnteon ja raatamisen eetokseen ja menta-
liteettiin ei välttämättä sovi huvittelun ja ilonpidon muisteleminen. Ilonpidolla-
kin tulee olla rakentava vaikutus. Kaarina esimerkiksi viittaa talonpoikaiseen
työkäsitykseen nostalgisessa hengessä luonnehtiessaan kesäistä heinäntekoa
silkaksi iloksi ja yhdessäoloksi.

6.4 Nostalgia omaelämäkerran käytevoimana

Nostalgia, kaiho, kaipuu kohden jotakin, jota ei enää ole, on yksi omaelämäker-
rallisen prosessoinnin emotionaalisista käytevoimista. Nostalgia on tunnekyllä-
läistä muistamista, mielentila, jonka aiheuttaa kadonneen, mutta kaivatun toi-
sen muistelu.⁷³⁸ Omaelämäkerroissa nostalginen muistelu saa vallan erityisesti
lapsuutta koskevissa osuuksissa. Nostalgisuus näyttää tässä aineistossa liitty-
vän erityisesti onnelliseksi koetun lapsuuden tai onnellisten lapsuudenkoke-
musten muisteluun ja niitä koskevien muistojen tuottamiseen. Esimerkiksi Kaa-
rinan lapsuutta koskevat muistot ovat leimallisen nostalgisia, niitä sävyttää au-
ringonpaiste, ruohontuoksu sekä kotitilan tutut ja turvalliset työnäänät.⁷³⁹ Kaa-
rina konstruoi tarinassaan lapsuuden idylliksi, joka paikantuu satakuntalaisessa
maisemassa sijaitsevalle kotitilalle ja sen lähiympäristöön. Kaarinan arkielämää
koskevasta muistelusta muodostuu pieniä, idyllisoituja, etnografisia kuvauksia
elämänmenosta silloin ennen.

Kaarinan nostalgia ja idyllisointi eivät jää yksinomaan lapsuuteen, myös
nuoruusvuosia ja työelämää koskevissa osuuksissa on samanlaisia piirteitä.
Esimerkiksi vuoden 1918 kuvaus sisältää nostalgiaa erityisesti sisällissodan
päättymistä seuranneiden tapahtumien ja kokemusten kerronnassa. Kaarinan
tarinassa valkoinen Suomi näyttäytyy idyllinä. Vastaavanlainen retorinen seik-
ka koskee jatkosodan päättymistä ja sitä seuranneita vuosia käsittelevää jaksoa.

⁷³⁸ Johannisson, K. 2001, 145; Korkiakangas, P. 1996, 37-38.

⁷³⁹ Idyllin konstruoinnista ks. Korkiakangas 1996, 164-166.

Inkerin nostalgia kohdentuu huolettomaan lapsuuteen, joka konstruoituu vanhempia koskevissa kuvauksissa sekä kertomuksissa perheen yhteisestä rakkaudesta musiikkiin sekä lapsuuden leikeistä yhdessä vanhempien sisarusten ja naapurin lasten kanssa. Inkerin kerronnan aistimellinen ulottuvuus, ts. Inkerin sanoilla luomat pienet taulut sekä hänen tapansa jäsentää elämäntarinansa musiikillisten kokemusten varaan, sisältää myös nostalgian siemenen.

Onnelliseksi mielletty lapsuuden kokemukset näyttävät Liisan tarinassa useimmiten välttävän nostalgisen tulkinnan. Hän kyllä kertoo lapsuutensa onnelliseksi, mikä ainakin periaatteessa luo tilaisuuden nostalgialle, mutta hänen tarinassaan kaipuu takaisin huolettomaan lapsuuteen ei saa sijaa. Se mikä on ollutta, on mennyttä ja sitä on hauska muistella, mutta suru- tai kaihomielisyyttä ei Liisan muisteluun sisälly.

Nostalgia ei ole suinkaan ainoa tunnetila, joka voi ohjata ja ruokkia omaelämäkerrallista muisteluprosessia. Sen sijalla voi olla vaikkapa katkeruus, hieman hapan, kirpeä ja toisinaan ehkä suloinenkin, tapa kokea ja muistaa mennyt. Ainon omaelämäkertaa ohjaava tunne on juuri tämä, katkeransuloinen ja haikea tapa katsoa menneeseen, aikaan, joka lupasi paljon, vaati paljon ja lopulta antoikin paljon, mutta ei aivan lupaamaansa.

6.5 Suomalaisena ja kansalaisena

Päähenkilöt kertovat itsestään suomalaisina, kansalaisina, naisina ja subjekteina.⁷⁴⁰ Kansalaisuus ja suomalaisuus ovat teemoja, joissa identiteetti kerrotaan historian suurten kertomusten kehyksessä. Suomalaisuuden osalta se on kansallinen projekti ja kansalaisuuden kohdalla sosiaalipoliittinen hyvinvointiyhteiskunnan syntykertomus.

Suomalaisuuteen sisältyy patrioottinen pohjavire, rakkaus isänmaahan. Se nousee pinnalle erityisesti Inkerin ja Kaarinan omaelämäkertoissa. Inkerin kertomus on suomalaisen kulttuurin tarina. Kulttuuri edustaa isänmaata ja sitä henkistä taustaa, mielenmaisemaa, jolle Inkerin identiteetti rakentuu. Inkeri on kulttuurin suurkuluttaja, aktiivinen osallistuja ja tuottaja. Inkerille lapsuus ja nuoruus merkitsevät kestävän rakkaussuhteen luomista musiikkiin, kuvataiteisiin ja tanssiin. Sodan jälkeinen aikuisuus velvoittaa tämän suhteen vaalimiseen. Suomalaisena hänellä on vastuu kulttuurin tasosta ja sen viemisestä ulkomaille. Kulttuuri on Inkerille väylä luoda suhteita ja edustaa kotimaataan sekä kertoa siitä muille. Inkerin suomalaisuus on siten luovaa: omalla toiminnallaan hän voi muovata kuvaa Suomesta ja suomalaisista. Inkerin suomalaisuuden taustalla on sotaa edeltänyt ja sodan aikainen isänmaallinen ilmapiiri. Sen ajan isänmaallisuus on Inkerille kritiikintöntä, refleктоimatonta ja sisäänpäin kääntynyttä. Sodan jälkeinen uusi yhteiskunta

⁷⁴⁰ Omaelämäkertoissa he asettavat itsensä erilaisiin rooleihin, joiden kautta kuljettavat kertomusta eteenpäin tuottavat merkityksiä. Narratiivisia rooleja voivat olla esim. kärsijä tai toimija. Ks. Ricouer, P. 1985, 40-41. Kärsijän rooli on passiivinen kun taas toimijan rooli on aktiivinen.

tarjoaa Inkerille tilaisuuden uuden kosmopoliittisemmän suomalaisen identiteetin rakentamiseen. Sen mahdollistaa Inkerin paljon kuvaama musiikin, liikunnan ja tanssin universaali kieli.

Kaarinan kertomus on suomalaisen kansakunnan tarina. Siinä Suomen historia nousee Kaarinan elämää jäsentäväksi kehykseksi. Kaarina kulkee suurista historiallisista tapahtumista toiseen. Hän kokee vapaussodan, 1920-luvun ylioppilaiden kieli- ja suomalaisuustaistelun, 1930-luvun pula- ja lama-ajan sekä talvi- ja jatkosodan ja niitä seuranneet jälleenrakennuksen vuodet. Kaarina vaikeenee hyvin monista sellaisista yksityiselämään liittyvistä asioista, joista useimmat muut päähenkilöistä puhuvat. Hän ei esimerkiksi kerro äidin ja vaimon roolista ja identiteetistä paljonkaan ja sekin, mitä hän kertoo, näyttäytyy ongelmattomana. Kaarina on omaelämäkerrassaan ennen kaikkea opettaja ja valistaja, jonka ammatillinen identiteetti liittyy kitkattomasti äidin ja vaimon rooleihin. Opettajana ja valistajana Kaarina sitoutuu suomalaisuuteen ja isänmaahan sekä sen historiaan.

Suomalaisuuden teemat näkyvät myös muiden päähenkilöiden kertomuksissa, mutta niiden merkitys on Kaarinan ja Inkerin omaelämäkertoja ohuempi. Suomi ja suomalaisuus näyttäytyvät niissä esimerkiksi maisemana, sitoutumisena kotiseutuun tai sota-aikaa koskevassa kerronnassa huolena Suomen kohtalosta. Marian suomalaisuus muistuttaa Inkerin suomalaisuutta, sillä se on velvollisuutta edustaa ulkomailla itsensä lisäksi myös Suomea.

Kansalaisuus poikkeaa omaelämäkertoissa suomalaisuudesta siten, että se suuntautuu patriotismin sijasta yhteiskunnalliseen vastuullisuuteen. Kansalaisella on sekä oikeuksia että velvollisuuksia. Kansalainen, kuten Aune, rakentaa uutterasti suomalaista yhteiskuntaa ja hyvinvointivaltiota, mutta on myös oikeutettu nauttimaan rakennustyön hedelmistä. Hän suuntaa voimavaransa yhteisen edun palvelukseen, tulevien sukupolvien elämänolojen parantamiseen, yhteiskunnan vaurastumiseen, jälleenrakennukseen ja hyvinvoinnin kasvattamiseen. Aino puolestaan kertoo itsestään yhteiskunnallisen äidin, hoivaajan, joka on mukana rakentamassa yhteiskunnan sosiaali- ja terveydenhuoltoa. Kansalainen Kaarina rakentaa suomalaista koulujärjestelmää ja kamppailee sen tasa-arvoisuuden puolesta: kaikille on turvattava mahdollisuus koulunkäyntiin ja sitä varten pitää vähävaraisempia myös tukea. 1930-luvun pula- ja lama sekä jatkosodan jälkeiset jälleenrakennuksen vuodet nostavat esille Kaarinan kertomuksessa kansalaisuuden.

Judith Butler on korostanut kansallisuuden performatiivista luonnetta. Se on toisin sanoen jotain joka tuotetaan esittämällä se toistuvasti.⁷⁴¹ Tätä tapahtuu sekä käytännön elämän rutiineissa että rituaaleissa yhtä hyvin kuin teksteissä. Omaelämäkertoissa suomalaisuutta, kansalaisuutta ja naiseutta toistetaan sekä tekstin sisällä että tekstien välillä. Samojen teemojen, tulkintojen toistaminen tuottaa ja vahvistaa yhteisesti jaettuja identiteettejä.

⁷⁴¹ Butler, J. 1999; Lempiäinen, K. 2002.

6.6 Naisena

Naiseuden teemat läpäisevät koko aineiston. Naisen identiteettiä kukaan päähenkilöistä ei ole jättänyt kokonaan kertomatta. Naisena he puhuvat itsestään ja identiteetistään sekä länsimaisen naisen suuren kertomuksen näkökulmasta että yksityisinä, äidin ja vaimon tarinoina. Länsimaisen naisen asemaa koskevaan suureen kertomukseen liittyvät tasa-arvoistuminen, yhteiskunnallisen osallistumisen ja kodin ulkopuolisen palkkatyön lisääntyminen sekä hyvinvointivaltion rakentaminen naisen kansalaisuutta ja osallistumista tukevaksi rakenteeksi.

Marian kertomuksessa limittyvät toisiinsa kaksi naiseutta koskevaa teemaa. Ensimmäinen niistä on esifeministinen, naisen asemaa työelämässä koskeva diskurssi. Marian mukaan naisten työpanosta ei riittävästi arvosteta työelämässä. Naiset tekevät hänen mukaan töitä enemmän kuin miehet, mutta pienemmällä palkalla. Toisaalta hän suhtautuu paheksuvasti nuorempiin 1970-luvun naistyöntekijäpolviin, jotka olivat hänen mukaansa koko ajan vain vaatimassa jotakin uusia etuja. Marian kertomuksessa naisellinen työntekijäidentiteetti ja sen arvostus rakentuvat ahkeruudesta ja esimiesten sekä organisaation hierarkian kunnioittamisesta. Vain alistumalla sääntöihin sekä pitkän tradition muodostamiin ja hyväksi havaittuihin toimintamalleihin, voi ansaita arvostusta esimiesten silmissä.⁷⁴²

Edith ja Liisa kertovat ensisijaisesti naiseutensa yksityisestä näkökulmasta. He ovat äitejä ja vaimoja, joiden naisellinen identiteetti rakentuu suhteessa lapsiin sekä mieheen puolisona ja rakastettuna.⁷⁴³ Heidän kertomuksissaan naisuus määrittyy siten tunnesuhteissa, kun Marian tarinassa se määrittyy enemmänkin yhteiskunnallisina työelämän suhteina.

Ainon, Kaarinan ja Kertun tavat puhua itsestään naisina ovat selvimmin moniäänisiä. Ainon kohdalla puhetapoja ovat yhteiskunnallisen äitiyden teemat sekä tunteiden kautta määrittävä suhde puolisoon. Yhteiskunnallinen äitiys rakentuu Ainon tarinassa sekä yhteiskunnallisen että lähimmäisen velvollisuuden kautta. Niistä jälkimmäinen sisältää selvän tunneulottuvuuden. Hieman samantapainen on Kaarinan tapa määrittää naiseuttaan. Se koostuu puolisoiden välisestä tasa-arvoisesta toveruudesta sekä yhteiskunnallista äitiyttä muistuttavasta velvollisuudesta toimia opettajana ja valistajana. Kertun kertomuksessa naisellinen identiteetti määrittyy tunteiden tasolla suhteessa sekä mieheen vaimona ja rakastettuna että lapsiin äitinä. Hyvinvointivaltion rakentamisen suuri kertomus kehystää Kertun identiteetin rakentumista naisena suhteessa yhteiskuntaan. Kerttu on mukana rakentamassa hyvinvointia, mutta ei vielä pääse nauttimaan kaikista sen naisen asemaa parantaneista uudistuksista. Kertun työssäoloaikana naisten asema työelämässä paranee, perheellistyminen ei enää johda syrjäyttämiseen valtion viroista, mutta päivähoitojärjestelmä ja äitiyslo-

⁷⁴² Birgitta Conradson (1988, 156, 159-167, 170-182) on tutkinut konttorien sisäistä työ-kulttuuria ja konttoria työpaikkana ruotsalaisessa yhteiskunnassa 1900-luvulla. Hänen mukaansa konttorien hierarkia oli tiukka ja naiset asettuivat siinä suorittaviin, miehet puolestaan johtotehtäviin. Samanlainen hierarkia näkyi myös Suomessa.

⁷⁴³ Omaelämäkerrallista äitipuhetta on Suomessa tulkinnut Eeva Jokinen (1996).

majärjestelyt eivät ennätkä kunnolla tukemaan Kertun osallistumista kodin ulkopuoliseen palkkatyöhön.

6.7 Subjektina

Päähenkilöt kertovat itsensä subjekteina, ainutkertaisina ja toisista subjekteista erottuvina yksilöinä. Heidän minäkuvansa rakentuvat omaelämäkertoissa sekä kerronnan muotojen ja tapojen että elämänkokemuksista kumpuavien sisältöjen vuorovaikutuksessa. Esimerkiksi se miten kirjoittajat kertovat omaelämäkerrassaan suurista vaikeuksista, heijastuu suoraan minäkuvan luonteeseen. Ahkeruus ja kuuliaisuus auktoriteeteille, mutta myös jonkinlainen alistuminen vaikeuksien edessä näyttää toistuvan kaikissa omaelämäkertoissa. Vaikka Maria, Kaarina ja Liisa suhtautuvatkin vaikeuksiin haasteina ja Aino, Edith ja Kerttu puolestaan muistuttavat vaikeuksia olleen yhdelle ihmiselle riittämiin, he näyttävät hyväksyvän vaikeudet välttämättöminä ja väistämättöminä tapahtumina elämässään. Näin on myös Aunen ja Inkerin laita. Selviytyminen väistämättömistä vaikeuksista onkin omaelämäkertojen tärkein kantava teema, sillä se toistuu jossain muodossa kaikissa kahdeksassa omaelämäkerrassa ja on erityisen keskeinen neljässä niistä.

Maria, Kaarina ja Liisa kertovat suhtautuneensa vaikeuksiin haasteina, joista selviäminen saattoi olla jopa hauskaa. Heidän minäkuvansa on positiivinen ja eteenpäin katsova. Aino, Edith ja Kerttu katsovat mennyttä hieman haikeasti. Heille vaikeudet ovat yhä ajankohtaisia ja vaativat käsittelyä ja purkamista. Aune ja Inkeri asettuvat jonnekin välimaastoon. Aune suhtautuu elämäänsä hyväksyen. Hän sanoo rivien välistä: sellaista on elämä, mutta mitä siitä. Hänen kerrontansa on eleetöntä, hän on kuin elokuvanäyttelijä, joka uskoo vähäisempienkin viitteiden riittävän kertomaan asioista, joihin sisältyy voimakkaita tunnekokemuksia.

Inkeri puolestaan iloitsee siitä, että lopultakin on löytänyt paikkansa maailmassa. Hän suhtautuu itseensä ymmärtämyksellä, eikä pidä nuoruuden ”kehittymättömyyttä” pahana asiana. Hän ikään kuin sanoo, että nuoruuteen kuuluvat oikeus reflektiomattomuuteen ja yksisilmäisyyteen sekä oikeus uskoa siihen mitä sanotaan. Vasta myöhemmällä iällä tilalle tulee velvollisuus itseä ja samalla muita kohtaan: ihmisen tulee pyrkiä löytämään itsensä, hänen tulee kehittää itseilmaisuaan ja tulla sitä kautta paremmaksi ihmiseksi.

Itsensä löytämisen kertomus sisältyy myös Edithin ja Liisan tarinoihin. Edithin kohdalla kyse on itsenäistymiskertomuksesta. Siinä päähenkilö löytää omat voimavaransa ja osoittaa selviävänsä elämästä ilman aviomiehen tukea. Avioiduttuaan, koska kuvitteli perheen ja avioliiton kuuluvan naisen elämään, Edith joutuu avioliiton kariuduttua määrittelemään identiteettinsä uudelleen. Liisan itsenäistymiskertomus liittyy sisäistetyn uskonnollisen vakaumuksen löytämiseen ja sen toteuttamiseen omassa elämässä.

Yhteisistä piirteistä huolimatta päähenkilöiden omaelämäkertoja leimaa kaikkein eniten moniäänisyys. Ne ovat ainutkertaisten subjektien ainutkertaisia kertomuksia itsestään, elämästään ja siitä maailmasta, jonka he ovat kokeneet. Tämä moniäänisyys ulottuu myös yksittäisten omaelämäkertojen sisälle. Minäkuvat rakentuvat niissä monista erilaisista ja toisinaan keskenään ristiriitaisistakin identiteeteistä. Näiden moniäänisten minäkuvien kautta avautuu kuvia myös moniäänisestä menneisyydestä, historiasta, joka kerrotaan yhä uudelleen yhä erilaisin tavoin erilaisista näkökulmista.

SUMMARY

Self-images, Values, and Mentalities - An autobiographical study of white-collar women in twentieth-century Finland

Introduction

Autobiographical writing is always a dialogue between the writer and her/his past experiences and reality, the present day, and the expected future as well as the reader. The thesis at hand is an endeavour to deconstruct the discursive realities of the twentieth-century Finnish women who worked in white-collar occupations, such as teaching, office work and nursing, from their autobiographies. The underlying assumption in this study is that values and mentalities have a great impact on the writer's self-image and the identities it consists of. All of these cultural and individual phenomena are mediated through life experiences. In autobiographies self-images, values and mentalities are manifested discursively. Methods applied here to interpret autobiographies and the ways writers narrate their lives, identities and self-images are, therefore, mainly applications of discourse analysis methods, while narrative and rhetorical analysis are also employed.

The ways writers narrate themselves offer the historian an interesting window through which to view the writers' lives and minds. The self-images of the eight women studied (Aune's, Edith's, Aino's, Kerttu's, Inkeri's, Kaarina's, Liisa's and Maria's) carry the legacy of twentieth-century Finland. War, poverty, hardships, humble living conditions and all the toil which was required to cope with them shaped their ideas about themselves. While writers' worlds and self-images are, in many respects, unique and polyphonic, they also have much in common. Early twentieth-century children and adolescents encountered many hardships like illnesses and death, but many of them also experienced a strong sense of security brought about by the communal way of living. Writers' worlds and self-images are unique and polyphonic, but there is also much in common. This shared part indicates mentalities and common values. As such, autobiographies are constructed within the frames of individual and polyphonic, as well as collective ways of thinking.

Values and mentalities

Values and mentalities create a bond between the discursive reality of an autobiography and the cultural legacy and the social reality of the society in which the writer lived. In an autobiography the subject is in conversation with the surrounding social reality. As the narration must be convincing and credible, it has to be based on collective constituents of the world. Thus, writers are discussing both with the set of values they are accustomed to and the more subconscious mental reality. They bind themselves to those values they approve of, and to which they are socialised during their lives. Both mentalities and values become especially visible in times of crisis, individual or collective. There are four critical themes in this study that indicate a crisis: gender relations, work, the change

of the consumption culture and Christian and nationalistic values. While the first three themes are linked with values and mentalities, the last one is more a problem of ideological disharmony. It pertains to relations between traditional values, concerned with survival and subsistence, and modern values that underline individualism.

Gender relations were in a constant state of change in twentieth-century Finland. The traditional agrarian ideal was based on the household and the extended conception of the family. It gave place to the middle class idea of gender relations and nuclear family. The middle class wanted to extend its family ideal to every societal group. The educational system was in a critical position to enable this. In this ideal the role of the wife was, above all, to be “the heart of the house”, wife and mother. The husband’s task was to support the family. This new gender order was barely established when after World War II the ideal started to change again. Women were now expected to be economically and intellectually independent from their husbands and equal supporters of the family, as well as to take part actively in civil society.

In the 1960s, rural areas were informed by a more egalitarian attitude towards the distribution of work between spouses than in the urban areas. The urban middle class was the most conflicted social group. Lower middle class men were the most opposed to women’s participation in civil society and working life. In rural areas gender relations were not as strictly separated as in the middle class ideal. This conflict is apparent in the writers’ life-stories. Most of the writers quit working and stayed at home after marriage and did not go back to work unless there was a family crisis. Both Aune’s and Liisa’s husbands were handling formal family matters and the finances. Following their husband’s illness, both wives were suddenly forced to address new problems, such as family finance. Aune discusses the matter in a rather neutral way, as a situation she just had to get through. Liisa explains that her husband was significantly older than she, and he wanted her to stay at home with the children. For her the question of relations between spouses was in the first place a question of differences between generations.

Edith tells us that her husband considered women to be inferior to men, and did not expect women to be capable of dealing with money. Her autobiography is the story of one woman’s struggle against the tyranny of a husband and a mother-in-law where she comes out on top, and proves to be able to deal with financial matters better than her husband. Kaarina, for her part, sees gender relations as an equal companionship. Her way of thinking lies in between agrarian and middle class ideals. Kaarina and her husband were working side by side as teachers to create a better society for future generations. Kaarina conceives the school they worked in as being like a farm or a household which has to be passed down to future generations in a better and more successful condition than when they found it. This patriotic purpose and mission that determine marriage as companionship stems from the ideals of the middle and educational classes.

Maria tells her own story from the perspective of work where career and professional development do not allow for marriage and family. In Maria's autobiography a single woman's life indicates a great professional motivation. Maria disapproves of younger women who are, in her opinion, constantly demanding new benefits. Maria's discourse on gender relations and the position of women takes several elements from the ideal of woman of the nineteenth and twentieth century Finnish middle class, which expected women to choose between family and career. At the same time Maria sees inequality between the sexes and discrimination of female colleagues. Maria's pre-feministic discourse proclaims that all who are dedicated to work should be treated equally regardless of their sex.

In Kerttu's autobiography there is a distinctive conflict between the roles of being a mother and wife and the professional identity. After the Second World War the employment of married women increased in Finland and it became essential to many families. The ideal distribution in families, on the other hand, was at first fixed in the roles of a male provider and a housewife. Since the 1960's, attitudes have undergone a radical change, however. The housewife ideal has been replaced by the ideal of a participative and equal career woman. From this radical change arises also Kerttu's narrative. She regrets, on one hand, that Finnish society offered no valid childcare and, on the other hand, that for economical reasons she was at every turn, forced to work.

Kerttu's story is also connected to the change in society where it became based on a consumption culture. This took place in Finland mainly after the Second World War with new, approving attitudes towards consumption and spending. The former agrarian ideal had highlighted frugality and a simple way of living. This peasant asceticism and mentality of scarcity has significantly moulded Finnish culture over the centuries. It was sustained by the wars of 1918 and 1939-44 and the depression of the 1930s. Kerttu discusses the 1950s and 1960s through different phases when she and her family became consumers. Their spatial environment is organised through an owner-occupied flat, a place of work and a summer cottage. The family moves from one place to another with a car, one of the most significant symbols of consumption and wealth. The agrarian ideal of frugality, though, was still present in the background. The flat and the summer cottage are property and commodities which increase the self-sufficiency of the family. Kerttu values economical and material security. In Aune's autobiography there are also some features of the narrative of increasing wealth. Her autobiography is organised by the change of housing conditions. When Aune describes improving living conditions and standards and their material prerequisites, Kerttu, for her part, writes about consuming and owning.

The Christian-patriotic set of values suffered a crisis in Finland after the wars. This crisis ensued from the collapse of highly nationalist rightist movements and, from the fact that, the values of the 1920s and 1930s had no larger correspondence with the social reality of postwar Finnish society. Inkeri, for instance, highlights the themes of independence, self-expression and self-

cultivation when she discusses the years after the wars. The end of the war forces her to evaluate herself and her intentions. She portrays her previous self as childish and immature. It is a story of a crisis of values which she overcomes and finds her true self.

Values and mentalities affect what is discussed in and what is left out of an autobiography. All writers, except Inkeri, relate to work. Their autobiographies are stories about lives full of work in the times of war and reconstruction. They reflect mentalities of hard work and diligence. In the old agrarian way of life honour followed the diligent worker, and indolence was dishonourable. This constant 'doing' the writers defend and justify. For Kerttu, for example, the summer cottage is a "place of slaving". This expression also raises the question of whether the sense of continuous work is already by the time of writing fading away from the writers' point of view.

Silence and nostalgia

Some of the writers write little about the relations between children and parents or between the spouses. Kaarina, for instance, describes her marriage as a trouble-free companionship. The focus is on the work the spouses are doing side by side for the school. The daughter is, above all, a pupil. Kaarina has no interest in relating the emotional relations inside the family. The emotions she reveals concern fatherland and work. Her motherhood is societal and committed to her identity as a teacher. Kaarina defines herself as a woman through the middle class ideal created in the late 19th and early 20th centuries. Its core element was an asexually 'societal motherhood'. Dating is another subject the writers tend to avoid. Liisa and Aune tell about them the most openly, the others are almost completely silent. The phenomenon is typical of the mentality of the 'generation of abstinence'.

The third silenced theme concerns leisure. There are at least two reasons for this. First, leisure has dating involved, and second, leisure is defined as non-work and is, thus, comparable to indolence. The mentality of diligence, constant working and slogging away allow no recollections of fun, unless it is a part of hard work. Kaarina, for example, nostalgically describes the fun and joy of hay making.

The nostalgia, yearning for something which is no more, is one of the emotional forces behind the autobiographical processes. Recollections of happy childhood, in particular, seem to stimulate nostalgia. Kaarina, for instance, constructs both her childhood and years of adolescence as an idyll. The nostalgia has its place also in the depiction of the year 1918 and the end of the civil war. Inkeri's nostalgic memories of carefree childhood are related to music and children playing. Liisa has no interest in nostalgia. She describes her childhood as happy but gives no place for yearning.

Along with the nostalgia, bitterness can drive the autobiographical reminiscences, too. It is this bitter-sweet and melancholy emotion and way of remembering which drives Aino.

As a Finn and a citizen

The writers narrate themselves as Finns, citizens, women and subjects. The citizenship and the Finnish identity are narrated in the frameworks of the national project and social-political story of the rise of the welfare society.

The story of Finnish identity has a patriotic tone. Inkeri's story is, for instance, a story of Finnish culture. It represents the fatherland and the mental background Inkeri is constructing her identity by. As a Finn she is responsible for the standard of Finnish culture and its export. Inkeri's Finnish identity is, thereby, creative. She is able to mould the image of Finland and Finns by her own activities. The postwar society offers a new opportunity to construct a more cosmopolite and reflected Finnish identity than the 1930s did. Kaarina's autobiography is a story of the Finnish nation. In her story she wanders from one big historical event to another. She lives through the civil war, the depression in the 1930s, World War II and the following years of reconstruction. As a teacher Kaarina has committed herself to the fatherland and its history as well as her Finnish identity.

Citizenship, however, is constructed on societal responsibility, instead of patriotism. Aune, for example, tells how she is assiduously constructing Finnish society and the welfare state, and is, therefore, entitled also to enjoy the fruits of this labour. She focuses her strength on doing things for the common good, bettering the living conditions of the future generations, the economical growth, the reconstruction, and increasing welfare. Aino, for her part, describes herself as 'a mother of society', nurturer, who is contributing to the creation of the social welfare system and the public health service. Kaarina is building a Finnish school system by developing it.

As a woman and a subject

As women the writers narrate themselves and their identity within the frameworks of the history of western woman, and as, private stories of wives and mothers. The great story of the position of western woman encompasses the stories of women becoming equal, participating in civil society and paid employment, and constructing the welfare state which will support women's citizenship and participation.

In Maria's story there are two themes of womanhood which are conflating. The first one is prefeministic discourse, which concerns women's employment and position. According to this discourse women's work and contribution receives inadequate esteem. Maria, on the other hand, disapproves of younger generations, who are just asking for new benefits. In Maria's autobiography the identity of a female employee and its value are based on diligence and respect for managers and hierarchy of the organisation. The characters in Edith's and Liisa's discourse are instead more private than Maria's. They narrate themselves as mothers and wives, whose identity is constructed in relation to children and husbands. Their stories thus define womanhood via emotinal relations whereas in Maria's story womanhood receives its meanings from societal and employment relations.

The ways Aino, Kaarina and Kerttu tell about themselves as women are most notably polyphonic. The positions from which Aino narrates her identity are of 'a mother of society' and of a wife. Emotional relationship to her husband is crucial to the latter. The 'societal motherhood' is based on the obligation to be a neighbour and a citizen. Kaarina, for her part, defines her womanhood as an equal companionship between husband and wife, as well as her societal motherhood as a teacher. Kerttu narrates her womanly identity within the framework of emotional relationships between family members. The story of the welfare state frames Kerttu's identity as a citizen. She is contributing to the welfare system, but her possibilities to make use of it are still limited.

Writers relate themselves as being subjects, unique and distinguished from other subjects. The way they tell about, for example, hardships reverberate to the nature of their self-images. The theme of surmounting obstacles is running through all eight autobiographies and is vital in four of them. Maria, Kaarina and Liisa regard difficulties as a challenge. Their self-images are positive and they are looking towards the future. Aino, Edith and Kerttu are looking to the past with melancholy. For them difficulties have still to be overcome and they need processing and deconstruction. Aune and Inkeri construct their self-images somewhere between these two ways of seeing oneself. Aune accepts herself and her life. Inkeri, for her part, is pleased that she has finally found her place in life. She, like Aune, accepts herself and considers the immature adolescence as a part of her life course. The story of finding oneself is also included in Edith's and Liisa's autobiographies. In Edith's story she finds her strength and proves to be able to surmount her problems without her husband's help. Liisa recalls her struggles to find a religious conviction and to internalise and fulfil it during her life.

Despite all the common aspects in the autobiographies interpreted, the salient feature is polyphony. They are unique narratives by unique subjects about themselves, their lives and the world they have lived in. This polyphony extends inside a single autobiography where self-images are made up of different and sometimes conflicting identities. These polyphonic self-images also open a window to a polyphonic past and history which is narrated over and over again from different perspectives and in different ways.

LÄHTEET

1. ARKISTOLÄHTEET

Keski-Suomen Museon kokoelmat (KSM)

Jyväskylän kaupungin kulttuuritoimiston perinne­kyselyt (JKKP) vuosilta 1980, 1981, 1982.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkisto (SKS KRA)

Toimihenkilöt 1987. Niteet 1-38.

2. PAINETUT LÄHTEET

Matriikkelit

Oppikoulujen opettajat 1967. Läroverkslärarna 1967. Helsinki: Otava 1968.

Seila, T. 1973. Lotta Svärd. Etelä-Suomi. Helsinki: Aikakirja.

Seila, T. 1976. Lotta Svärd. Pohjois-Suomi. Helsinki: Aikakirja.

Siunala, R. (toim.) 2000a. Suomen kansaedustajat 1907-2000. Osa I. Helsinki: Eduskunta.

Siunala, R. (toim.) 2000b. Suomen kansaedustajat 1907-2000. Osa II. Helsinki: Eduskunta.

Lehdet

Kotiseutu.

Poikalehti Partio 1932-1937.

Partio 1919-1932.

Partio 1937-1945

Partiojohtaja 1927-1945.

Satakunta. Kotiseutututkimuksia I-XIV.

Suomen Heimo 1923-1944.

Alkuperäislähteenä käytetty kirjallisuus

Alanen, Y. J. E. 1952. Kristillinen siveysoppi. Porvoo, Helsinki: WSOY.

Baden-Powell, R. 1952. Ohjeita partiojohtajille. Partiokoulutuksen teorian ohje­kirja partiojohtajille. Maailmanveljeyden painos. Suomentaja L. Vuolasvir­ta. Helsinki: Kustannus Oy Partio.

Begbie, H. 1915. Loistava valo. Teoksessa Pelastusarmeija Suomessa. Pelastus­armeijan toiminnan tarkoitus, työtavat ja tulokset. Helsinki: Pelastusar­meijan päämaja, 14-18.

Binet, A. 1918. Aikamme ajatuksia lapsista. Suomentaja Aina Oksala. Helsingis­sä: Otava.

Booth, C. 1928. Hyökkäävä kristillisyys. Helsinki: Pelastusarmeijan päämaja.

Castrén, J. et al. (toim.) 1916. Tietosanakirja. Osa VIII: Ribot - Stambul. Helsinki: Tietosanakirja-osakeyhtiö.

- Collan, A. (toim.) 1918. Partiotyttöjen opas. Hämeenlinnassa: Arvi A. Karisto Osakeyhtiö.
- Collan, A. 1936. Ajatuksia partioliikkeestä. Ylipainos Suomen Kasvatusopillisen Yhdistyksen Aikakauskirjasta N:o 7. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjapainon Oy.
- Engelberg, R. 1930. Henkisen Työn Yhtymän tehtävä ja toiminta. Henkinen työ 1 (1-2), 3-4.
- Foerster, FR. W. 1922. Valtiollinen siveys- ja kasvatusoppi. Erikoisesti huomiottaen Saksan tulevat tehtävät. Suomentaja Iisakki Laati. Porvoo: WSOY.
- Foerster, FR. W. 1928. Religion och karaktärsuppfostran. Psykologiska undersökningar och pedagogiska forslag. Översättare Elisabet Åkesson. Stockholm: Sveriges kristliga studentrörelses förlag.
- Foerster, FR. W. 1931. Kasvatus ja itsekasvatus. Yleisiä näkökohtia vanhemmillemme ja opettajille, sielunpaimenille ja nuorisonhuoltajille. Suomentaja A. A. Koskenjaakko. (2. painos) Porvoo: WSOY.
- Franck, A. 1998. Pikkusisar. Suomen Punaisen Ristin apusisaret jatkosodassa. Helsinki: Tammi.
- Frankl, V. E. 1978. Ihmisyyden rajalla. Helsingissä: Otava.
- Frankl, V. E. 1980. Elämän tarkoitusta etsimässä. Helsingissä: Otava.
- Frankl, V. E. 1983. Olemisen tarkoitus. Helsinki: Otava.
- Frankl, V. E. 1984. Itsensä löytäminen. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Ganander, Chr. 1940. Nytt Finskt Lexicon = Uusi Suomen sanakirja III. Näköispainos. Porvoo: WSOY.
- Hako, M. & Huuhtanen, H. 1985. Kotirintaman kahdet kasvot. Sota-ajan muistelmia. Helsinki: Tammi.
- Heinonen, V. 1991. Sisareksi kutsuttu. Helsinki: Karas-Sana.
- Herää Suomi! Helsinki: Akateeminen Karjala-Seura 1923.
- Hjelt, V. 1898. Itsekasvatus. Kansantajuinen esitelmä. Kansanvalistus-seuran kirjasia 102. Helsinki.
- Huuhka-Schadewitz, M. 1994. Lottia luotisateessa. Helsinki: WSOY.
- Hämeen-Anttila, V. (toim.) 1917. Partiopoikain opas. Ensi ohjeet järjestäytymiselle. Hämeenlinna: Arvi A. Karisto.
- Johansson, G. 1925. Kristillinen siveysoppi. Helsinki: Suomen Lähetysseura.
- Kaila, E. 1943. Syvähenkinen elämä. Keskusteluja viimeisistä kysymyksistä. Helsingissä: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Kianto I. 1909. Punainen viiva. Helsinki: Otava.
- Kianto I. 1924. Ryysyrannan Jooseppi. Köyhälistö tarina Suomesta. Helsinki: Otava.
- Kilpi, S. 1965. Sörnäisten tytön vaellusvuodet. Elämää 1920-luvulla. Helsinki: Tammi.
- Kilpi, S. 1966. Sörnäisten tyttö politiikan pyörteissä. Tapahtumia 1930-luvulla. Helsinki: Tammi.
- Lenzner, R. 1987. Getty. Maailman rikkain mies. Helsinki: Kauppiaitten kustannus.

- Lottatyttöjen muistio. Helsinki 1944.
- Louhivuori, V. 1918. Pyhillä partioilla. Hämeenlinnassa: Arvi A. Karisto Osakeyhtiö.
- Luoto, A. 1991. Kun ei ollut rahaa, tehtiin lapsi. Kunnankätilö muistelee. Helsinki: Tammi.
- Luoto, A. 1992. Näin sodan armottomat kasvot. Kenttäsaaraalalotta muistelee. Helsinki: Tammi.
- Luoto, A. 1995. Unia ja enkeleitä. Helsinki: Tammi.
- Malmivaara, W. 1927. Viestejä vaivatuille. Lapua: Kustannusosakeyhtiö Herättäjä.
- Mannio, N. A., Henkisen työn kasvava merkitys. Henkinen työ 1 (1) [uusi sarja], 2-3.
- Olsson, L. & Hongisto, Y. (toim.) 1951. Suomen partioliike 40 vuotta. Helsinki: Kirjapaino Aa osakeyhtiö.
- Olsson, O. 1915: Kansan sivistystyö. Suomentaja Niilo Liakka. Helsinki: Kansanvalistusseura.
- Pietilä, A. J. 1925. Yhteiskunnallinen siveysoppi. Helsinki: Osakeyhtiö Valistus.
- Pyhä Raamattu. Turku: Suomen Piipiseura 1934.
- Riipinen, H. 1927. Naisasialiike ja lottatyö. Lotta-Svärd julkaisu n:o 7. Sortavala: Lotta-Svärd.
- Runeberg, J. L. 1906. Vänrikki Stoolin tarinat. Koulupainos. Helsinki: Kansanvalistusseura.
- Salmela-Järvinen, M. 1965. Kun se parasta on ollut. Lapsuuden muistelmat. (4. p.) Porvoo, Helsinki: WSOY.
- Salmela-Järvinen, M. 1966a. Alas lyötiin vanha maailma. Muistikuvia ja näkymiä vuosilta 1906 - 1918. (2. p.) Porvoo, Helsinki: WSOY.
- Salmela-Järvinen, M. 1966b. Taipui vaan ei taittunut. Muistikuvia ja näkymiä vuosilta 1918 - 1939. (2. p.) Porvoo, Helsinki: WSOY.
- Salmela-Järvinen, M. 1968. Kaikissa meissä vikaa on. Muistikuvia ja näkymiä vuosilta 1939 - 1959. Porvoo, Helsinki: WSOY.
- Salminen, E. 1918. Kotiseutututkimuksesta. Teoksessa Partiotyttöjen opas. Toim. Anni Collan. Hämeenlinnassa: Arvi A. Karisto Osakeyhtiö.
- Salmio, H. 1992. Vihreä sisar korpisodassa 1939 - 1944. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Soini-Hagan, E. (toim.) 1928. Valkoinen kirja. Lotta Svärd yhdistyksen keskusjohtokunnan julkaisema. Helsinki: Lotta Svärd yhdistys.
- Spencer, H. 1924. Kasvatus tiedollisessa, siveellisessä ja ruumiillisessa suhteessa. Suomentaja O. Hannikainen. 3. p. Porvoo: WSOY.
- Sucksdorff, J. 1916. Terveys ja onni. (3. painos) Helsinki: Aikain vartija.
- Suomalaisia kansallisuuskysymyksiä. Kokoelma kirjoituksia. Kouvola: Akateeminen Karjala-Seura 1925.
- Suomen evankelis-luterilaisen kirkon katekismus. Hyväksytty Suomen yhdeksännessä yleisessä kirkolliskokouksessa vuonna 1923. Pori: Otto Andersin oy:n kustannusliike 1937.
- Suursuomi on yhtä kuin isänmaa. Helsinki: Akateeminen Karjala-Seura 1923.
- Tallgren, A. M. 1910. Kotiseutututkimuksen tehtävä. Kotiseutu 1 (6), 79-81.

- Topelius, Z. 1886. Luonnonkirja ala-alkeiskouluin tarpeeksi. (8. painos) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Topelius, Z. 1905. Maamme kirja. Lukukirja Suomen alimmille oppilaitoksille. (18. painos) Helsinki: G. W. Edlund.
- Turpeenniemi, E. 1991. Lotat vapaan valkean Suomen. Jyväskylä, Helsinki: Gummerus.
- Vilkuna, K. 1943. Isien työ. Osa 1 Veden ja maan vilja. Helsinki: Otava.

3. TUTKIMUSKIRJALLISUUS

- Aalto, S. 1996. Kirkko ja kruunu siveellisyyden vartijoina. Seksuaalisikollisuus, esivalta ja yhteisö Porvoon kihlakunnassa 1621–1700. *Bibliotheca Historica* 12. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Aav, M. 1999. Kansallinen tehtävä. Teoksessa Y. Sotamaa (toim.), *Ateneum maskerad. Taideteollisuuden muotoja ja murroksia. Taideteollinen korkeakoulu 130 vuotta*. Helsinki: Taideteollinen korkeakoulu, 105-133.
- Ahtiainen, P. & Tervonen, J. 1996. Menneisyyden tutkijat ja metodien vartijat. *Matka suomalaiseen historiankirjoitukseen*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Ahto, S. 1990. Talvisodan henki. Mielialoja Suomessa talvella 1939–1940. Suomen Sotatieteellisen Seuran julkaisuja no 17. Porvoo, Helsinki, Juva. WSOY.
- Ala, J. 1999. Suomi-neito ja suojelusikä. *Sortovuosien psykohistoriaa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Ala-Haavisto, R. 1985. Suomalaisten sairaanhoitajattarien ammatillinen kehitys 1860-luvulta 1890-luvulle. *Hippokrates. Suomen lääketieteen historian seuran vuosikirja 2*: Helsinki: Suomen lääketieteen historian seura, 158-178.
- Ala-Ketola, M. 1985. Hippejä, jippejä, beatnikkejä. *Amerikan vastakulttuuriliikkeiden historiaa*. Oulu: Pohjoinen.
- Alapuro, R. 1973. Akateeminen Karjala-Seura. *Ylioppilasliike ja kansa 1920- ja 1930-luvulla. Poliittikan tutkimuksia 14*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Alapuro, R. 1985. Yhteiskuntaluokat ja kerrostumat 1870-luvulta toiseen maailmansotaan. Teoksessa. T. Valkonen et al. (toim.), *Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana*. (4. p.) Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY, 36-100.
- Alapuro, R. 1988. *State and revolution in Finland*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
- Alapuro, R. 1994. Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890-1933. Helsinki: Hantki ja jää.
- Alapuro, R. & Stenius, H. 1987. *Kansanliikkeet loivat kansakunnan*. Teoksessa R. Alapuro & I. Liikanen & K. Smeds & H. Stenius (toim.), *Kansa liikkeessä*. Helsinki: Kirjayhtymä, 7-52.
- Alestalo, M. 1985. Yhteiskuntaluokat ja sosiaaliset kerrostumat toisen maailmansodan jälkeen. Teoksessa. T. Valkonen et al. (toim.), *Suomalaiset. Yh-*

- teiskunnan rakenne teollistumisen aikana. (4. p.) Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY, 102-180.
- Alasuutari, P. 1989. Menneisyyden jäsentäminen identiteetin ilmauksena. Teoksessa P. Heiskanen (toim.), *Aika ja sen ankaruus*. Helsinki: Gaudeamus, 75-85.
- Alasuutari, P. 1996. *Toinen tasavalta. Suomi 1946 – 1994*. Tampere: Vastapaino.
- Alasuutari, P. 1997. The Discursive Construction of Personality. In R. Josselson & A. Lieblich (eds.) 1997. *The Narrative Study of Lives*. Vol. 5. Thousand Oaks, CA: Sage, 1-20.
- Alasuutari, P & Ruuska, P. (toim.) 1998. *Elävänä Euroopassa. Muuttuva suomalainen identiteetti*. Tampere: Vastapaino.
- Alhoniemi, P. 1969. Isänmaan korkeat veisut. Turun ja Helsingin romantiikan runouden patrioottiset ja kansalliset motiivipiirit. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 294*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Alter, P. 1996. *Nationalism*. (3. impr.) London: Arnold.
- Anderson, B. 1994. *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. (4. revised and extended version) London, New York: Verso.
- Antikainen, M. 2003. Sääty, sukupuoli, uskonto. Mathilda Wrede ja yhteiskunnan muutos 1883-1913. *Bibliotheca historica 83*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Anttila, V. 1964. Suomen kotiseuduntutkimus 1894–1920 ja kansanperinteen joukkokeruun alkuhistoria. *Kansatieteellinen Arkisto 17*. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Anttonen, V. 1993. Pysy Suomessa Pyhänä – Onko Suomi uskonto? Antropologinen näkökulma kansalliseen kulttuuriin. Teoksessa T. Korhonen (toim.), *Mitä on suomalaisuus*. Helsinki: Suomen antropologinen seura, 33-67.
- Anttonen, V. 1996. Ihmisen ja maan rajat. 'Pyhä' kulttuurisena kategoriana. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 646*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Anttonen, V. & Viljanen, A. M. 2000. Mary Douglas ja ajattelun yhteisöllisyys. Teoksessa M. Douglas, *Puhtaus ja vaara. Rituaalisen rajanvedon analyysi*. Suomentajat V. Blom & K. Hazard. Tampere: Vastapaino, 7-25.
- Apo, S. & Kinnunen, E. (toim.) 2001. *Perinteen tutkimuksen terminologia*. Helsinki: Helsingin yliopiston kulttuurien tutkimuksen laitos, Folkloristiikka.
- Bauman, J. 2000. Muisti ja mielikuvitus. Omaelämäkerrallinen totuus. Teoksessa M. Linko & T. Saresma & E. Vainikkala (toim.), *Otteita kulttuurista. Kirjoituksia nykyajasta, tutkimuksesta ja elämäkerrallisuudesta*. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 65. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 331-344.
- Berger, P. & Luckmann, T. 1994. *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Tiedonsosiologinen tutkielma*. Suomentaja ja toimittaja V. Raiskila. Helsinki: Gaudeamus.

- Bergholm, T. 2001. Suomen autoistumisen yhteiskuntahistoriaa. Teoksessa K. Toiskallio (toim.), Viettelyksen vaunu. Autoilukulttuurin muutos Suomessa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 841. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 65-92.
- Bertaux, D. (ed.) 1981. *Biography and Society. The life history approach in the social sciences.* Beverly Hills: Sage.
- Bertaux, I. 1981. From the life history approach to the study of the internal migration. In D. Bertaux (ed.) 1981. *Biography and Society. The life history approach in the social sciences.* Beverly Hills: Sage, 29-45.
- Billig, M. 1989. *Arguing and Thinking. A Rhetorical Approach to Social Psychology.* Cambridge: Cambridge University Press.
- Billig, M. 1997. The Dialogic Unconscious. *Psychoanalysis, Discursive Psychology and the Nature of Repression. British Journal of Social Psychology* 36 (2), 139-159.
- Blom, R. 1983. Keitä ovat toimihenkilöt? Osat 1 ja 2. Teoksessa R. Blom et al. (toim.), *Tutkimuksia luokkateoriasta 1.* Tampereen yliopiston sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos. Sarja D. Työraportteja 2, 24-41.
- Bocock, R. 1986. *Hegemony.* Chichester: Ellis Horwood.
- Bourdieu, P. 1984. *Distinction. A social critique of the judgement of taste.* Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Bourdieu, P. 1998. Järjen käytännöllisyys. Toiminnan teorian lähtökohtia. Tampere: Vastapaino.
- Burke, P. 1986. Strengths and weaknesses of the history of mentalities. *History of European Ideas* 7 (5), 439-451.
- Burke, P. 1997. *Varieties of Cultural History.* Oxford, Cambridge UK: Polity Press.
- Burr, V. 1995. *An Introduction to Social Constructionism.* London: Routledge.
- Butler, J. 1999. *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity.* (10th anniversary ed.) New York, London: Routledge.
- Bäckström, M-L. 1994. Fanni Luukkonen: lottajohtaja. (2. painos) Helsinki: Ota-va.
- Confino, A. 1997. Collective Memory and Cultural History: Problems of Method. *American Historical Review* 102 (5), 1386-1403.
- Connerton, P. 1989. *How Societies Remember.* Cambridge: Cambridge University Press.
- Conradson, B. 1988. Kontorsfolket. En etnologisk studie av livet på kontor. *Nordiska museets Handlingar* 108. Stockholm: Nordiska museet.
- Conway, M. A. 2002. Sensory-perceptual episodic memory and its context: autobiographical memory. In A. Baddeley, J. P. Aggleton & M. A. Conway (eds.), *Episodic Memory: New Directions in Research.* Oxford: Oxford University Press.
- Crane, S. A. 1997. Writing the Individual Back into Collective Memory. *American Historical Review* 102 (5), 1372-1385.
- Douglas, M. 1979. *Implicit meanings. Essays in Anthropology.* (repr.) London, Boston, Henley: Routledge & Kegan.

- Douglas, M. 1986a. *How Institutions Think*. Syracuse, New York: Syracuse University Press.
- Douglas, M. 1986b. *Risk Acceptability According to the Social Sciences*. London: Routledge & Kegan.
- Douglas, M. 1996. *Risk and Blame. Essays in Cultural Theory*. (repr.) London and New York: Routledge.
- Douglas, M. 2000. *Puhtaus ja vaara. Ritualistisen rajanvedon analyysi*. Suomentajat V. Blom & K. Hazard. Tampere: Vastapaino.
- Douglas, M. & Wildawski, A. 1983. *Risk and Culture*. (1st paperback pr.) Berkeley: University of California Press.
- Dreyfus, H. L. & Rabinow, P. 1986. *Michel Foucault. Beyond Structuralism and Hermeneutics*. London: Harvester.
- Dunderfelt, T. 1998. *Elämänkaaripsykologia. Lapsen kasvusta yksilön henkiinseen kehitykseen*. (9.-10. uudistettu painos) Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY.
- Durkheim, E. 1973. *On Morality and Society. Selected Writings*. Chicago, London: The University of Chicago Press.
- Edwards, D. 1997: *Discourse and Cognition*. London: Sage.
- Edwards, D. & Potter, J. 1992: *Discursive psychology*. London: Sage.
- Ehrnrooth, J. 1992. *Sanan vallassa, vihan voimalla. Sosialistiset vallankumousopit ja niiden vaikutus Suomen työväenliikkeessä 1905-1914*. Historiallisia Tutkimuksia 167. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Eilola, J. 2003. *Rajapinnoilla. Sallitun ja kielletyn määrittäminen 1600-luvun jälkipuoliskon noituus- ja taikuustapauksissa*. Bibliotheca Historica 81. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Envall, M. 1994. *Suuri illusionisti: Mika Waltarin romaanit*. Porvoo Helsinki Juva: WSOY.
- Erikson, E. H. 1975. *Life history and the historical moment*. New York: W. W. Norton & Company Inc.
- Erikson, E. H. 1982. *Lapsuus ja yhteiskunta*. (2. tarkistettu painos) Jyväskylä: Gummerus.
- Erikson, E. H. 1994. *Identity and the Life Cycle*. (Reissued) New York: Norton.
- Eskola, A. 1967. *Kulttuurivallankumouksen aineksia*. *Sociologia* 4 (4), 84.
- Eskola, K. 1990. *Lukijoiden kirjallisuus Sinuhesta Sonja O:hon*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Eskola, K. (toim.) 1998. *Elämysten jäljillä. Taide ja kirjallisuus suomalaisten omaelämäkerroissa*. *Tietolipas* 152. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Fairclough, N. 1989. *Language and Power*. London: Longman.
- Fairclough, N. 1992. *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- Fairclough, N. 1998. *Critical discourse analysis: the critical study of language*. (3. impr.) London, New York: Longman.
- Fentress, J. & Wickham, C. 1992. *Social Memory*. Oxford UK, Cambridge USA: Blackwell.
- Foucault, M. 1982. *The Archaeology of Knowledge*. London: Tavistock.

- Foucault, M. 1984. Nietzsche, Genealogy, History. In P. Rabinow (Ed.), *The Foucault reader*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Foucault, M. 1986. *Power/Knowledge. Selected Interviews and Other Writings 1972-1977.* (Ed. and transl. C. Gordon) Brighton: Harvester Press.
- Gaunt, D. 1996. *Familjeliv i Norden.* (Ny, utök. uppl.) Stockholm: Gidlund.
- Geertz, C. 1983. *Local Knowledge. Further Essays in Interpretative Anthropology.* New York: Basic Books.
- Geertz, C. 1993. *The Interpretation of Cultures.* London: Fontana Press.
- Gellner, E. 1986. *Nations and Nationalism.* (repr.) Oxford: Basil Blackwell.
- Giddens, A. 1984a. Yhteiskuntateorian keskeisiä ongelmia. Toiminnan, rakenteen ja ristiriidan käsitteet yhteiskunta-analyysissä. Suomentajat P. Andersson ja I. Heiskanen. Helsinki: Otava.
- Giddens, A. 1984b. *The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration.* Cambridge: Polity Press.
- Ginzburg, C. 1992. *The Night Battles. Witchcraft & Agrarian Cults in the Sixteenth & Seventeenth Centuries.* Baltimore (Md.): Johns Hopkins University Press.
- Gordon, T. 1999. Suomalaisuuden konstruktio - tasa-arvoisuus ja erot? Teoksessa M. Lahtinen (toim.), *Yhteiskunta ja yhteiskuntatieteet.* Tampereen yliopiston yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan juhlakirja. Tampere: Tampere University Press, 75-88.
- Gordon, T. & Komulainen, K. & Lempiäinen, K. (toim.) 2002. *Suomineitonon hei! Kansallisuuden sukupuoli.* Vastapaino: Tampere.
- Gramsci, A. 1979. *Vankilavihkot. Valikoima 1.* Helsinki: Kansankulttuuri.
- Gramsci, A. 1982. *Vankilavihkot. Valikoima 2.* Helsinki: Kansankulttuuri.
- Greenfeld, L. 1995. *Nationalism. Five Roads to Modernity.* Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Haavio-Mannila, E. 1970. *Suomalainen nainen ja mies.* (2. tarkistettu painos) Porvoo: WSOY.
- Haavio-Mannila, E. 1994. Miesten ja naisten väliset suhteet sodan aikana. Teoksessa R. Raitis & E. Haavio-Mannila (toim.), *Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa.* Porvoo - Helsinki - Juva: WSOY, 280-334.
- Haavio-Mannila, E. & Peltonen, E. & Raitis, R. 1994. Johdanto. Teoksessa R. Raitis & E. Haavio-Mannila (toim.), *Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa.* Porvoo - Helsinki - Juva: WSOY, 17-25.
- Haavio-Mannila, E. & Kontula, O. 1997. *Intohimon hetkiä. Seksuaalisen läheisyyden kaipuu ja täyttymys omaelämäkertojen kuvaamana.* Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY
- Halbwachs, M. 1992. *On Collective Memory.* Chicago: The University of Chicago Press.
- Halila, A. 1949. *Suomen kansakoululaitoksen historia III. Piirijakoasetuksesta oppivelvollisuuteen.* Porvoo, Helsinki: WSOY.
- Halila, A. 1963. *Jyväskylän seminaarin historia.* Porvoo: WSOY.
- Hall, S. 1999. *Identiteetti.* Tampere: Suomentajat ja toimittajat M. Lehtonen & J. Herkman. Tampere: Vastapaino.

- Halmesvirta, A. 1995. Kansallisen vastustuskyvyn puolesta. Konrad ReijoWaara ja degeneraation idea. Teoksessa M. Lahtinen (toim.) Historiallinen Arkisto 105. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 13-69.
- Halmesvirta, A. 1996. Puhtaus on puoli ruokaa. Modernin eurooppalaisen mentaalihygienian oireilu Suomessa tämän vuosisadan alussa. Teoksessa H. Roiko-Jokela (toim.), Siperiasta siirtoväkeen. Murrosaikoja ja käännekohtia Suomen historiassa. Jyväskylä: Kopijyvä, 135-161.
- Halmesvirta, A. 1997. Riiviöistä ritareiksi. Vernerin Louhivuori, suomalaisen partioaatteen synty ja nuorkirkollinen luonteenmuokkausideologia 1910-1924. Teoksessa Historiallinen Arkisto 109. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 7-59.
- Halmesvirta, A. 1998. Vaivojensa vangit. Kansa valitti ja lääkäri auttoi. Historiallinen vuoropuhelu 1889 - 1916. Jyväskylä: Atena.
- Halonen, K. et al. (toim.)1996. Matkalla - På väg. NNKY 100 vuotta Suomessa. Helsinki: Nuorten Naisten Kristillisten Yhdistysten Liitto ry.
- Haltia, M. 1949. Marttatoiminta 1899-1949. Helsinki: Marttaliitto.
- Hanifi, R. 1998. Musiikin tekijän ja kokijan tarina. Musiikista kirjoittaminen oman elämän kuvaajana. Teoksessa K. Eskola (toim.), Elämysten jäljillä. Taide ja kirjallisuus suomalaisten omaelämäkerroissa. Tietolipas 152. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 379-434.
- Hannula, J. O. 1956. Suomen vapaussodan historia. Porvoo: WSOY.
- Harva, U. 1978. Hyvä ja paha. Praktisen etiikan ongelmia. Helsinki: Otava.
- Havanto, A. M. et al. (toim.) 1989. Helsingin sairaanhoito-opiston vaihteita sata vuotta. Helsinki: Helsingin sairaanhoito-opisto.
- Heikkilä, M. 1979. Kirkollisen yhdistysaktiivisuuden leviäminen Suomessa. Virallisen jäsenorganisaation kehitys 1900-luvun alusta toiseen maailmansotaan. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia 112. Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen Seura.
- Heikkinen, A. 1988, 1997 ja 2000
- Heinonen, V. 1998. Talonpoikainen etiikka ja kulutuksen henki. Kotitalousneuvonnasta kuluttajapolitiikkaan 1900-luvun Suomessa. Bibliotheca Historica 33. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Heinonen, V. 1999. Niukkuuden ja kulutuksen mentaliteetit modernisoituvassa Suomessa. Teoksessa Näre, Sari (toim.), Tunteiden sosiologiaa II. Historiaa ja säätelyä. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 75-98.
- Heinonen, V. 2000. Näin alkoi "kulutusjuhla". Suomalaisen kulutusyhteiskunnan rakeistuminen. Teoksessa K. Hyvönen et.al. (toim.), Hyvää elämää - 90 vuotta suomalaista kuluttajatutkimusta. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus, Tilastokeskus, 8-22.
- Heiskala, R. 2000: Heiskala, Risto, Toiminta, tapa ja rakenne. Kohti konstruktionistista synteesiä yhteiskuntateoriassa. Helsinki: Gaudeamus.
- Helkama, K. & Myllyniemi, R. & Liebkind, K. 1998. Johdatus sosiaalipsykologiaan. Helsinki: Edita.

- Helly, D. O. & Reverby, S. M. (Eds.) 1992. Gendered domains. Rethinking public and private in women's history. Essays from the 7th Berkshire Conference on the History of Women. Ithaca: Cornell U.P.
- Helve, H. (toim.) 1997. Arvot, maailmankuvat, sukupuoli. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hemánus, P. 1973. Joukkotiedotus piilovaikuttajana. Helsinki: Otava.
- Hentilä, S. & Jussila, O. & J. Nevakivi 1995. Suomen poliittinen historia 1809 - 1995. Porvoo: WSOY.
- Hersalo, N. V. 1962. Suojeluskuntain historia II. Puolustuskelpoinen kansa. Häätävarasta välttämättömyys. Helsinki: Kustantaja Hata O.Y.
- Hietanen, S. 1990a. Perunan ja rukiin maa - ravinto ja asuminen sotavuosien Suomessa. Teoksessa. S. Hietanen (toim.), Kansakunta sodassa. Osa 2 Vyö kireällä. Helsinki: Valtion painatuskeskus, 301-317.
- Hietanen, S. 1990b. Niukkuuden tasajako. Teoksessa. S. Hietanen (toim.), Kansakunta sodassa. Osa 2 Vyö kireällä. Helsinki: Valtion painatuskeskus, 338-339.
- Hinkkanen, M. 1988. "En sjöman älskar havets våg". Sjömannens upplevelse- och erfarenhetsvärld som exempel på mentalitetshistorisk metodologi. Historisk Tidskrift för Finland 73 (3), 439-464.
- Hobsbawm, E. 1994a. Nationalismi. Vastapaino: Tampere.
- Hobsbawm, E. 1994b. Introduction. Inventing Traditions. In The Invention of Tradition. Ed. by E. Hobsbawm & T. Ranger. (repr.) Cambridge University Press: Cambridge, 1-14.
- Hoebel, A. E. 1965. Primitiivinen kulttuuri. Porvoo, Helsinki: WSOY 1965.
- Huhta, I. 2001. "Täällä on oikea Suomen kansa". Körttiläisyyden julkisuuskuva 1880-1918. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 186. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- Hurd, M. 1996. Hurd, Madeleine, Education, Morality, and the Politics of Class in Hamburg and Stockholm, 1870-1914. Journal of Contemporary History, Vol. 31 (4), 619-650.
- Huttunen, M., Klemetti, Heikki (1876 - 1953). Kansallisbiografia. Online: <http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/mhaku/artikkeli.php?recid=2678>. (viitattu 1.6.2004)
- Hyvärinen, M. 1985. Alussa oli liike. Tampere: Osuuskunta Vastapaino.
- Hyvärinen, M. 1994. Viimeiset taistot. Opiskelijaliike, kertomus ja retoriikka. Tampere: Vastapaino.
- Hyvärinen, M. 1998. Lukemisen neljä käännettä. Teoksessa M. Hyvärinen & E. Peltonen & A. Vilkkö (toim.), Liikkuvat erot. Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa. Tampere: Vastapaino, 311-336.
- Hyvärinen, M. & Peltonen, E. & Vilkkö, A. (toim.) 1998. Liikkuvat erot. Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa. Tampere: Vastapaino.
- Häggman, K. 1994. Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa. Historiallisia Tutkimuksia 179. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

- Hännikäinen, I. 1998. Vaimot sotainvalidien rinnalla. Elämäntehtävänä selviytyminen. Helsinki: Gaudeamus.
- Ihalainen, P. 1999. The discourse on political pluralism in early eighteenth-century England. A conceptual study with special reference to terminology of religious origin. *Bibliotheca historica* 36. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Inglehart, R. & Baker, W. E. 2000. Modernization, Cultural Change, and the Persistence of Traditional Values. *American Sociological Review*. 65 (1), 19-51.
- Irigaray, L. 1989. *Speculum of the Other Woman*. Transl. by G. C. Gill. (Fourth printing) Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.
- Isosaari, J. 1989. Seminaarista yhteiskuntaan. Sortavalan seminaarista 1884–1940 valmistuneet kansakoulunopettajat maamme kulttuuri-, yhteiskunta- ja talouselämän vaikuttajina. Helsinki: Kymölän kilta.
- Jaakkola, J. 1994. Sosiaalisen kysymyksen yhteiskunta. Teoksessa J. Jaakkola & P. Pulma & M. Satka & K. Urponen, *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia*. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 71-161.
- Johannisson, K. 2001. *Nostalgia. En känslas historia*. Stockholm: Bonnier.
- Jokinen, A. 1999: Jokinen, Arja, *Vakuuttelevan ja suostuttelevan retoriikan analysoiminen*. Teoksessa A. Jokinen & K. Juhila & E. Suoninen, *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino, 126-159.
- Jokinen, A. & Juhila, K. 1993: *Valtasuhteiden analysoiminen*. Teoksessa A. Jokinen & K. Juhila & E. Suoninen, *Diskurssianalyysin aakkoset*. Tampere: Vastapaino, 75-108.
- Jokinen, A. & Juhila, K. 1999. *Diskurssianalyttisen tutkimuksen kartta. Tutkijan positiot*. Teoksessa A. Jokinen & K. Juhila & E. Suoninen, *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino, 54-97.
- Jokinen, A. & Juhila, K. & Suoninen, E. 1993: *Diskursiivinen maailma: teoreettiset lähtökohdat ja analyttiset käsitteet*. Teoksessa A. Jokinen & K. Juhila & E. Suoninen, *Diskurssianalyysin aakkoset*. Tampere: Vastapaino, 17-47.
- Jokinen, E. 1996. *Väsinyt äiti. Äitiyden omaelämäkerrallisia esityksiä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Josselson, R. & Lieblich, A. (eds.) 1993. *The Narrative Study of Lives*. Vol. 1. Newbury Park: Sage.
- Josselson, R. & Lieblich, A. (eds.) 1994. *The Narrative Study of Lives*. Vol. 2. *Exploring Identity and Gender*. Thousand Oaks, CA: Sage
- Josselson, R. & Lieblich, A. (eds.) 1995. *The Narrative Study of Lives*. Vol. 3. *Interpreting Experience*. Newbury Park: Sage.
- Josselson, R. & Lieblich, A. (eds.) 1996. *The Narrative Study of Lives*. Vol. 4. *Ethics and Process*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Josselson, R. & Lieblich, A. (eds.) 1997. *The Narrative Study of Lives*. Vol. 5. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Juhila, K. 1999: *Tutkijan positiot*. Teoksessa Jokinen, A. & Juhila, K. & Suoninen, E., *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino, 201-232.

- Junila, M. 2000. Kotirintaman aseveljeyttä. Suomalaisen siviiliväestön ja saksalaisen sotaväen rinnakkainelo Pohjois-Suomessa 1941–1944. *Bibliotheca Historica* 61. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Juva, M. 1955. Varsinais-Suomen seurakuntaelämä puhdasoppisuuden hallitsemisena vuosisatoina (1600-1808). *Varsinais-Suomen historia VII*: 3-4. Turku.
- Juva, M. 1960. Valtio Kirkosta kansankirkoksi. Suomen kirkon vastaus kahdeksankymmmentäluvun haasteeseen. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia 61. Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen Seura.
- Jääsaari, J. 1987. En ole maalainen enkä kaupunkilainen, en kapitalisti enkä kommunisti. Elämäntavan muutos, politiikka ja privatisoituminen kolmen sukupolven elämäkertojen valossa. Helsingin yliopisto, Yleisen valtio-opin laitos. Tutkimustietoa politiikasta ja hallinnosta 1. Helsinki: Helsingin yliopisto, yleisen valtio-opin laitos.
- Kaarninen, M. 1995. Nykyajan tytöt. Koulutus, luokka ja sukupuoli 1920- ja 1930-luvun Suomessa. *Bibliotheca Historica* 5. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Kaartinen, T. 1993. Kuinka kulttuuria käännetään. Arvon tuottaminen ja antropologinen käytäntö. Helsinki: Suomen Antropologinen Seura.
- Kalela, K. & Lindroos, I. (toim.) 2001. Jokapäiväinen historia. Tietolipas 177. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kalemaa, K., Kilpi, Sylvi-Kyllikki (1899 – 1987). Kansallisbiografia. Online: <http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/shaku/artikkeli.php?recid=9049> . (viitattu 1.6.2004).
- Kamppinen, M. & Jokinen, M. & Saarimaa, R. 2001. Kognitio ja kulttuuri. Teoksessa P. Saariluoma & M. Kamppinen & A. Hautamäki (toim.), *Moderni kognitiotiede*. Helsinki: Gaudeamus, 173-202.
- Kansanaho, E. 1960. Sisälähetys ja diakonia Suomen kirkossa 1800-luvulla. Pieksämäki: Suomen kirkon sisälähetysseura.
- Kansanaho, E. 1967. Sata vuotta kristillistä palvelutyötä. Helsingin diakonissa laitos 1867–1967. Porvoo, Helsinki: WS.
- Karjalainen, E. & Toiviainen, T. 1984. Suomen vapaan kansansivistystyön vaiheet. (2. täydennetty painos) Espoo: Weilin & Göös.
- Karkama, P. 1998. Ideologista sodankäyntiä. Näkökulma Mika Waltarin pienoisromaanin Antero ei enää palaa. Teoksessa Viikari, Auli (toim.), 40-luku. Kirjoituksia 1940-luvun kirjallisuudesta ja kulttuurista. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 700. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 17-26.
- Karvinen-Kopteff, O. 1994. Naisten kokemuksia sotasairaanhoidosta. Teoksessa R. Raitis & E. Haavio-Mannila (toim.), *Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa*. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY, 101-130.
- Karvonen, L. 1988. From white to blue-and-black: Finnish fascism in the interwar era. *Commentationes scientiarum socialium* 36. Helsinki: Finnish Society of Sciences and Letters.
- Kataja, A. 1986. Suomen lotat. Jyväskylä, Helsinki: Gummerus.

- Kena, K. 1979. Kirkon aseman ja asenteiden muotoutuminen itsenäistyneessä Suomessa 1918–1922. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia 110. Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen Seura.
- Kinnunen, M. 1989. Työt, toimet ja luokittelut. Työelämän tutkimuskeskus, T: 2. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Kinnunen, M. 2001. Luokiteltu sukupuoli. Tampere: Vastapaino.
- Kinnunen, M. & Korvajärvi, P. 1996. Työelämän sukupuolistavat käytännöt. Tampere: Vastapaino.
- Kiuasmaa, K. 1982. Oppikoulu 1880–1980. Oppikoulu ja sen opettajat koulujärjestyksestä peruskouluun. Oulu: Kustannusosakeyhtiö Pohjoinen.
- Kivinen, M. 1987. Parempien piirien ihmisiä. Näkökulma uusiin keskiluokkiin. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Kivinen, O. 1988. Koululaitoksen järjestelmäkehitys. Peruskoulutus ja valtiollinen kouludoktriini Suomessa 1800- ja 1900-luvuilla. Turun yliopiston julkaisuja C: 67. Turku, Helsinki: Turun yliopisto.
- Klemettinen, P. 1997. Mellastavat pirut. Tutkimus kansanomaisista paholais- ja noituuskäsityksistä Karjalan Kannaksen ja Laatokan Karjalan tarinaperinteessä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 687. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Klinge, M. 1968. Ylioppilaskunnan historia 4: 1918–1960. Porvoo, Helsinki: WS.
- Klinge, M. 1998. Idylli ja uhka. Topeliuksen aatteita ja politiikkaa. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY.
- Knuuttila, S. 1989. Kansanomainen maailmankuva. Teoksessa M. Envall & S. Knuuttila & J. Manninen, Maailmankuva kulttuurin kokonaisuudessa. Aate- ja oppihistorian, kirjallisuustieteen ja kulttuuriantropologian näkökulmia. Oulu: Pohjoinen, 165-223.
- Kohlberg, L. 1984. Essays on moral development. Vol. 2. The Psychology of moral development. The nature and validity of moral stages. San Francisco: Harper & Row.
- Koistinen, T. et al. (toim.) 1999. Kaksi tietä nykyisyyteen: Tutkimuksia kirjallisuuden, kansallisuuden ja kansallisten liikkeiden suhteista Suomessa ja Virossa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 755. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
- Koivunen, A. 1995. Isänmaan moninaiset äidinkasvot. Sotavuosien suomalainen naisten elokuva sukupuoliteknologiana. Turku: Suomen elokuvatutkimuksen seura.
- Kokko, M. 1998. Sisaret, toverit. Naisten järjestäytyminen, ryhmätietoisuus ja kansalaistuminen Jyväskylässä 1800-luvun lopulta 1930-luvulle. *Studia Historica Jyväskyläensia* 57. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Komulainen, K. 1998. Kotihiiriä ja ihmisiä. Retorinen minä naisten koulutusta koskevissa elämäkertomuksissa. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja n:o 35. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Komulainen, K. 2001a. 1930-luvun suomalainen oppikoulu kansallisuuden näyttämönä. *Nuorisotutkimus* 19 (2), 39-54.

- Komulainen, K. 2001b. Kansallisuus, perhe ja sukupuoli sotaa koskevissa kollektiivisissa kertomuksissa. *Naistutkimus* 14 (2), 23-37.
- Komulainen, K. 2002a. Kansallisen ajan esitykset oppikoulun juhlissa. Teoksessa T. Gordon & K. Komulainen & K. Lempiäinen, *Suomineitonen hei! Kansallisuuden sukupuoli*. Vastapaino: Tampere, 133-154.
- Komulainen, K. 2002b. Constructions of Nation, Family and Gender: The Collective Narratives of War be Evacuated Karelians. *Ethnicities* 1 March 2003, vol. 3, no. 1, pp. 59-83(25).
- Korhonen, T. (toim.) 1993. *Mitä on suomalaisuus*. Helsinki: Suomen antropologinen seura.
- Korkiakangas, P. 1996. Muistoista rakentuva lapsuus. Agraarinen perintö lapsuuden työnteon ja leikkien muistelussa. *Kansatieteellinen Arkisto* 42. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Korkiakangas, P. 2001. Steps to the Past. A Town from the Perspective of Autobiographical Memory. *Ethnologia Scandinavica* 31, 67-81.
- Korppi-Tommola, A. 1990. Aura, Terve lapsi – kansan huomen. Mannerheimin Lastensuojeluliitto yhteiskunnan rakentajana 1920–1990. Mannerheimin Lastensuojeluliitto: Helsinki.
- Kortekangas, P. 1980. Kirkollisen yhtenäiskulttuurin mureneminen. Teoksessa P. Tommila & A. Reitala & V. Kallio (toim.), *Suomen kulttuurihistoria II*. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY, 135-145.
- Kortti, J. 2003. Modernisaatiomurroksen kaupalliset merkit. 60-luvun suomalainen televisiomainonta. *Bibliotheca historica* 80. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Korvajärvi, P & Rantalaiho, L (toim.) 1984. *Toimistoautomaatio ja toimistotyö*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Koski, L. 1999. Hyvä tyttö ja hyvä poika. Ihanteelliset yksilöt aapisten moraalisissa kertomuksissa. Teoksessa T. Tolonen (toim.), *Suomalainen koulu ja kulttuuri*. Tampere: Vastapaino, 21-49.
- Koskimies, A. & Koskimies, R. 1964. *Suomen lotta. Katsaus lottajärjestön historiaan*. Helsinki: Weilin & Göös.
- Kotkavirta, J. 2000. Toivo, luottamus ja identiteetti. Teoksessa *Toivo ja luottamus epävarmuuksien maailmassa. Filosofisia ja teologisia puheenvuoroja*. Toim. Jussi Kotkavirta ja Arvi Tuomi. *SoPhi* 53. Jyväskylän yliopisto: Jyväskylä, 5-17.
- Kotkavirta, J. 2003. Personlig identitet och historia. *Bulletin /Laboratorium för folk och kultur* (2-3), 3-7.
- Kristeva, J. 1993. *Puhuva subjekti. Tekstejä 1967-1993*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kronlund, J. 1988. *Suomen puolustuslaitos 1918-1939. Puolustusvoimien rauhan ajan historia*. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY.
- Kusch, M. 1993. Tiedon kentät ja kerrostumat: Michel Foucault'n tietentutkimuksen lähtökohdat. Suomentaja H. Hakosalo. Oulu: Pohjoinen.
- Kuusi, H. 2003. Tuberkuloosin torjunta ja moderni kansalainen. Teoksessa I. Helén & M. Jauho, *Kansalaisuus ja kansanterveys*. Helsinki: Gaudeamus, 33-57 .

- Kuusimäki, K. 2000. Pyyteettämiä kertomuksia. Eräitä moraalifilosofisia ja aatehistoriallisia huomioita altruismista. Teoksessa M. Malkavaara (toim.), *Ei etsi omaansa. Tutkimuksia altruismista ja yhteisvastuusta*. Helsinki: Kirkkopalvelut, 17-46.
- Könönen, E. 1964. Hengen miekka - auttava käsi. Pelastusarmeijan vaiheet Suomessa. Porvoo, Helsinki: WSOY
- Laaksonen, P. & Mettomäki, S. (toim.) 1996. Olkaamme siis suomalaisia. Kalevalaseuran vuosikirja 75-76. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lackman, M 2000. Suomen vai Saksan puolesta? Jääkäreiden tuntematon historia. Helsingissä: Otava.
- Laine, L., Anni Collan (1876-1962). Kansallisbiografia. Online: <http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/mhaku/artikkeli.php?recid=1315>. (viitattu 1.6.2004)
- Lakoff, G 1987. *Women, Fire and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind*. Chigago: The University Chigago Press.
- Lakoff, G. & Johnson, M. 1980. *Metaphors We Live By*. Chigago: The University Chigago Press.
- Launonen, L. 2000. Eettinen kasvatustajattelu suomalaisen koulun pedagogisissa teksteissä 1860-luvulta 1990-luvulle. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research* 168. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Lassila, P. 1998. Rauhan kriisi ja kirjallisuuden murros välirauhan jälkeen. Teoksessa A. Viikari (toim.), 40-luku. Kirjoituksia 1940-luvun kirjallisuudesta ja kulttuurista. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 700. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 9-16.
- Latva-Äijö, A. 1998. Helmi Arneberg-Pentti Lotta Svärdin rakentajana 1920-29. *Historian laitoksen julkaisuja* 47. Turku: Turun yliopisto.
- Le Goff, J. 1978. Mentaliteterna, en tvetydig historia. Teokessa Le Goff, J. & Nora, P. (utg.), *Att skriva historia. Nya infallsvinklar och object*. Stockholm: Kontrakurs, Bokförlaget Pan/Norstedts, 244-262.
- Le Goff, J. 1992. *History and Memory*. Columbia University Press.
- Le Roy Ladurie, E. 2003. *Montaillou. Ranskalainen kylä 1294-1324*. Suomennos ja esipuhe M. Itkonen-Kaila. Helsinki: Otava.
- Lehtonen, T. 1995a. Puhtaan elämän jäljillä. Huoli hygieniasta suomalaisissa terveydenhoitolehdissä. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus.
- Lehtonen, T. 1995b. Bakteerit ja henkisten ruttotautien siemenet. Puhdas elämä suomalaisessa terveystieteessä 1890-luvulla. Teoksessa T. Joutsivuo & H. Mikkeli (toim.), *Terveyden lähteillä. Länsimaisten terveystieteiden kulttuurihistoriaa*. Historiallinen Arkisto 106. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 205-252, 399-401.
- Lejeune, P. 1995. *On Autobiography*. Ed. and with a foreword by P. J. Eakin, transl. by K. Leary. (2nd pr.) Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.
- Lempiäinen, K. 2000. Being Finnish as a context for gender. A case study on sociological texts. In S. Leppänen & J. Kuortti (eds.), *Inescapable horizon*.

- Culture and context. Research Unit for Contemporary Culture 64. Jyväskylä: University of Jyväskylä, 87-111.
- Lempiäinen, K. 2002. Kansallisuuden tekeminen ja toisto. Teoksessa T. Gordon & K. Komulainen & K. Lempiäinen, *Suomineitonen hei! Kansallisuuden sukupuoli*. Vastapaino: Tampere, 19-36.
- Lento, R. 1951. Maassamuutto ja siihen vaikuttaneet tekijät Suomessa v. 1878-1939. Helsinki.
- Leskelä-Kärki, M. 2001. Aune Krohnin kristillinen ja kirjoittava elämä. Näkökulmia naisten ja uskonnollisuuden tutkimukseen. Teoksessa A. Lahtinen (toim.), *Tanssiva mies, pakinoiva nainen. Sukupuolten historiaa*. Turku: Turun historiallinen yhdistys, 223-257.
- Lipponen, L. 1999. Kertomus kulttuurisesti suuntautuneen psykologian ydinmetaforana. Teoksessa J. Ihanus (toim.), *Kulttuuri ja psykologia*. Helsinki: Yliopistopaino, 49-74.
- Lovio, M. 1994. Maatilojen naiset ja sota. Teoksessa R. Raitis & E. Haavio-Mannila (toim.), *Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa*. Porvoo - Helsinki - Juva: WSOY, 71-100.
- Lukkarinen, V. 1981. Suomen lotat. Lotta Svärd -järjestön historia. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY.
- Luoma, V. 1972. Toimihenkilöt ja yhteiskunta. Tosiasioita, näkemyksiä ja arvaluksia. Turun kauppakorkeakoulun julkaisuja. Sarja B: 1 - 3. Turku: Turun kauppakorkeakoulu.
- Lähteenmäki, M. 1999. Jänkääkääreitä ja parakkipiikoja. Lappilaisten sotakokemuksia 1939-1945. *Historiallisia Tutkimuksia* 203. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Lähteenmäki, M. 2000. Taudin merkitsemä pohjoinen perhe. Tuberkuloosin ehkäisy rahvaan elämäntapojen muokkaajana. Teoksessa R. Oittinen & M. Rahikainen (toim.), *Keulakuvia ja peränpitäjiä. Vanhan ja uuden yhteiskunnan rajalla*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Lähteenmäki, M., Salmela-Järvinen, Martta (1892-1987). *Kansallisbiografia*.
Online:
<http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/shaku/artikkeli.php?recid=8826>.
(viitattu 1.6.2004).
- McClintock, A. 1995. *Imperial Leather. Race, Gender and Sexuality in the Colonial Contest*. New York, London: Routledge.
- McClintock, A. 1997. "No Longer in a Future Heaven". *Gender, Race, and Nationalism*. In A. McClintock & A. Mufti & E. Shohat (eds.), *Dangerous Liaisons. Gender, Nation, and Postcolonial Perspectives*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 89-112.
- Mannheim, K. 1972 (repr.), "The Problem of Generations". In P. G. Altbach & R. S. Laufer (eds.), *The New Pilgrims. Youth Protest in Transition*. New York: David McKay Company Inc, 101-138.
- Manninen, K. & Mertakoski, M. & Sarvikas, A. 1998. *Terveystenhuollon koulutuksen vaiheita Etelä-Pohjanmaalla 1903-1995*. Seinäjoki: Seinäjoen terveystenhuolto-oppilaitos.

- Markkola, P. 1994. Työläiskodin synty. Tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle. Historiallisia Tutkimuksia 187. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Markkola, P. 2000. The Calling of Women; Gender, Religion and Social Reform in Finland, 1860–1920. In P. Markkola (ed.), Gender and vocation: women, religion and social change in the Nordic Countries 1830–1940. *Studia historica* 64. Helsinki: Finnish Literature Society, 113–145.
- Markkola, P. 2002. Synti ja siveys. Naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860–1920. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia* 888. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Matikainen, O. 2002. Verenperijät. Väkivalta ja yhteisön murros itäisessä Suomessa 1500–1600-luvuilla. *Bibliotheca Historica* 78. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Mattila, M. 1999. Kansamme parhaaksi. Rotuhygieniä Suomessa vuoden 1935 sterilointilakiin asti. *Bibliotheca Historica* 44. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Mauranen, T. 2001. Satavuotias autoilija. Suomalaisen autonkäytön historiaa. Teoksessa K. Toiskallio (toim.), Viettelyksen vaunu. Autoilukulttuurin muutos Suomessa. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia* 841. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 33–63.
- Mikkeli, H. 1984. Mentaliteettien historiaa: oliko 1500-luvun ihminen ahne ateisti? Teoksessa M. Hietala & P. Setälä & M. Viikari & R. Endén (toim.), Katsauksia, tulkintoja, näkemyksiä historiasta historioitsijalle. *Historiallinen Arkisto* 82. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 127–139.
- Miller, N. K. 1994. Representing others: Gender and the subjects of autobiography. *Differences: A Journal of Feminist Cultural Studies* 6 (1), 1–12.
- Moring, B. 1994. Skärgårdsbor. Hushåll, familj och demografi i finländsk kustbygd på 1600-, 1700- och 1800-talen. *Helsingfors Finska vetenskaps-societeten. Ekenäs Ekenäs tr. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk* 145. Helsingfors: Finska vetenskaps-societeten.
- Murtorinne, E. 1978. Kirkko ja suomalaishkansallinen ideologia. Teoksessa M. Heikkilä (toim.), Aate ja yhteiskunta. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava, 269–283.
- Murtorinne, E. 1995. Suomen kirkon historia 4. Sortovuosista nykypäiviin 1900–1990. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY.
- Mustakallio, H. 1999: Emansipaatiota, diakoniaa ja filantropiaa. Pohjoispohjalaiset naiset diakoniaa ja hyväntekeväisyyttä edistämässä 1900-luvun alkupuolelle saakka. *Teologinen Aikakauskirja* 104 (1), 94–101.
- Mustakallio, H. 2001. Palvelun poluilla Pohjois-Suomessa. Oulun diakonissakoti 1896–1916. Oulu: Oulun diakonissalaitoksen säätiö.
- Männistö, J. 1994. Sivistyksen kylvö. Suomen kansakoululaitos johtavien puoluelehtien mielenkiinnonkohteena vuosina 1918–1939. *Acta Universitatis Tamperensis ser A*, vol. 395. Tampere: Tampereen yliopisto.

- Nevala, S. 2002. Kansakunta pienoiskoossa – lotta- ja suojeluskuntaperhe. Teoksessa T. Gordon & K. Komulainen & K. Lempiäinen (toim.), Suomineiton hei! Kansallisuuden sukupuoli. Tampere: Vastapaino, 93-117.
- Nenola, A. 1986: Parantolaelämää. Tuberkuloosipotilaat muistelevat. Helsinki: Keuhkovammaliitto.
- Niemelä, J. 1996. Lääninlampureista maaseutukeskuksiin. Maaseutukeskusten ja niiden edeltäjien maatalousneuvonta 1700-luvulta 1990-luvulle. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, Maaseutukeskusten liitto.
- Nieminen, A. 1951. Taistelu sukupuolimoraalista. Avioliitto- ja seksuaalikysymyksiä suomalaisen hengenelämän ja yhteiskunnan murroksessa sääty-yhteiskunnan ajoilta 1910-luvulle. Väestöpoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja A: 6. Porvoo: WSOY.
- Nieminen, A. 1993. Suomalaisen aviorakkauden ja seksuaalisuuden historia. Avioliitto- ja seksuaalikysymyksiä suomalaisen hengenelämän ja yhteiskunnan murroksessa sääty-yhteiskunnan ajoilta nykypäivään. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D: 27. Helsinki: Väestöntutkimuslaitos, Väestöliitto.
- Nieminen, H. 1989. Pelastussotaa Suomessa 1889-1989. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY.
- Niiniluoto, I. 1982. Tiede, filosofia ja maailmankatsomus. Helsinki: Otava.
- Niiniluoto, I. 1986. Ajatuksen levottomuus: Eino Kailan syvähenkinen filosofia. Teoksessa E. Kaila, Syvähenkinen elämä. Keskusteluja viimeisistä kysymyksistä. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava, 9-33.
- Niiniluoto, I. 1992. Eino Kaila ja 1950-luku. Teoksessa A. Makkonen (toim.), Avoin ja suljettu. Kirjoituksia 1950-luvusta suomalaisessa kulttuurissa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 567. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 178-191.
- Noponen, M. 1964. Kansanedustajien sosiaalinen tausta Suomessa. Poliittikan Tutkimuksia 6. Helsinki: Valtiotieteellinen Yhdistys.
- Notkola, I. 1994. Hedelmällisyys. Teoksessa S. Koskinen et al. (toim.), Suomen väestö. Helsinki: Gaudeamus.
- Nurmi, V. 1995. Suomen kansakoulunopettajaseminaarien historia. Helsinki: Opetusalan ammattijärjestö OAJ.
- Nygård, T. 1978. Suur-Suomi vai lähiheimolaisten auttaminen. Aatteellinen heimotyö itsenäisessä Suomessa. Helsinki: Otava.
- Nygård, T. 1982. Suomalainen äärioikeisto maailmansotien välillä. Ideologiset juuret, järjestöllinen perusta ja toimintamuodot. Studia Historica Jyväskyläensia 25. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Nykänen, E. 2001. Salamasota. Arvomaailmojen ristiriita Juhannustanssitkohussa 60-luvulla. Pro gradu -tutkielma Jyväskylän yliopisto, Suomen historian laitos. (painamaton)
- Nätkin, R. 1986. Naisten vastuun ja kotien ylläpitämisen ristiriidoista. Teoksessa L. Rantalaiho (toim.), Miesten tiede, naisten puuhut. Tampere: Vastapaino, 156-180.

- Ohanwe, T. 1994. Järjestönaiset huolenpitäjinä koti- ja sotarintamalla. Teoksessa R. Raitis & E. Haavio-Mannila (toim.), Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa. Porvoo - Helsinki - Juva: WSOY, 131-159.
- Oittinen, R. 1989. Vanheneminen entisessä ja nyky-Suomessa. Elämänkulkukartastelu. Esitutkimusraportti. Helsingin yliopiston talous- ja sosiaalhistorian laitoksen tiedonantoja n:o 23. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Ojakangas, M. 1995. Mentaalihygieniä ja lapsuus. Lasten sopeutuminen onnellisuuden ja hyvinvoinnin ehtona 1920-1940-lukujen Suomessa. Teoksessa T. Joutsivuo & H. Mikkeli (toim.), Terveystien lähteillä. Länsimaisten terveyskäsitteiden kulttuurihistoriaa. Historiallinen Arkisto 106. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Ojakangas, M. 1997. Lapsuus ja auktoriteetti: pedagogisen vallan historia Snellmanista Koskenniemeen. Tutkijaliiton julkaisusarja 85. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Ojakangas, M. 2003. J. V. Snellman ja kansallinen kasvatustiete. Teoksessa J. Rantala (toim.), Koulu ja kansalaisyhteiskunta historiallisessa perspektiivissä. Historiallis-yhteiskuntatiedollisen kasvatustieteen tutkimus- ja kehittämiskeskus, 47-61.
- Ollila, A. 1989. "Yhteiskunta kaipaa äidin sydäntä ja naisen kättä". Martta-aate vuosina 1918-1939. Turku: Turun yliopisto, kulttuurihistoria.
- Ollila, A. 1993. Suomen kotien päivä valkenee... Marttajärjestö suomalaisessa yhteiskunnassa vuoteen 1939. Historiallisia Tutkimuksia 173. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Ollila, A. 1998. Jalo velvollisuus. Virkanaisena 1800-luvun lopun Suomessa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 711. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Ollila, A. 2001: Naishistoria ja sukupuolijärjestelmä. Teoksessa K. Immonen & M. Leskelä-Kärki (toim.), Kulttuurihistoria. Johdatus tutkimukseen. Tietolipas 175. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Olsson, P. 1999. Eteen vapahan valkean Suomen. Kansatieteellinen tutkimus lottatoiminnasta paikallisella tasolla vuoteen 1939. Kansatieteellinen arkisto 45. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.
- Oravala, A. 1929. Wilhelmi Malmivaara. Elämä ja elämäntyö. Porvoo: WSOY.
- Ormio, L. & Porio, A. 2001. Sotaan loppui lapsuus. Helsinki: Kirjapaja Oy.
- Paasi, A. 1998. Koulutus kansallisena projektina. "Me" ja "muut" suomalaisissa maantiedon oppikirjoissa. Teoksessa P. Alasuutari & P. Ruuska (toim.), Elävänä Euroopassa. Muuttuva suomalainen identiteetti. Tampere: Vastapaino.
- Paavolainen, J. 1966. Poliittisen väkivaltaisuuden Suomessa 1918. Osa I 'Punainen terrori'. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Paavolainen, J. 1994. Biografisen tutkimuksen ongelmia. Teoksessa M. Koivunen & T. Soikkanen (toim.), Yksilö ja yhteisö. Henkilöhistoriallisia artikkeleja. Poliittinen historia, Julkaisuja C:48. Turku: Turun yliopisto, 28-43.

- Paavilainen, M. 1994. Partioaate ristiriitojen Helsingissä. Teoksessa H. Hakala (toim.), *Pojat partiossa. Pääkaupunkiseudun partiopoikatoiminnan historia*. Helsinki: Tammi, 9-120.
- Paldanius, A. 2002. Lähimmäisenrakkautta hoitotyön koulutuksessa. Miten hoitotyön opiskelijat kuvaavat lähimmäisenrakkautta koulutuksen ja työkokemuksen edetessä? *Acta Universitatis Lapponiensis* 45. Lapin yliopisto: Rovaniemi.
- Parikka, R. 1994. Pitkä varjo – Huono-osaisuus historiallisena jatkuvuutena. Teoksessa M. Heikkilä & K. Vähätalo (toim.), *Huono-osaisuus ja hyvinvointivaltion muutos*. Helsinki: Gaudeamus, 51-89.
- Parikka, R. 2000. Perheet laman kourissa. Teoksessa O. Mattson & M. Sunell (toim.), *Pääkaupungin kuva. Luentoja Helsingin historiasta*. Memoria 14. Helsinki: Helsingin kaupungin museo, 95-105.
- Parker, I. 1992. *Discourse Dynamics. Critical Discourse Analysis for Social and Individual Psychology*. London: Routledge.
- Peltonen, E. 1994. Miten kotirintama kesti – miten siitä kerrotaan. Teoksessa R. Raitis & E. Haavio-Mannila (toim.), *Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa*. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY, 26-70.
- Peltonen, E. 1997. Muistojen sodat – muistien sodat. Teoksessa K. Eskola & E. Peltonen. *Aina uusi muisto. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja* 54. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Peltonen, M. 1996. Olympiavuoden käytösopas. Teoksessa Peltonen, M. (toim.), *Rillumarei ja valistus. Kulttuurikahakoita 1950-luvun Suomessa*. Historiallinen Arkisto 108. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 283-307.
- Peltonen, U. (toim.) 1989. *Naisia turvasäilössä*. Helsinki: Art House.
- Peltonen, U. 1996. Punakapinan muistot. Tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia* 657. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Pentikäinen, S. 1977. Kansan uskonnollisuus ja vanha kirkollisuus. Teoksessa M. Heikkilä & E. Murtorinne, *Kirkko suomalaisessa yhteiskunnassa 1900-luvulla*. Helsinki: Kirjapaja, 203-218.
- Pesonen, N. 1980. Terveiden puolesta – sairautta vastaan. Terveiden- ja sairaanhoito Suomessa 1800- ja 1900-luvulla. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY.
- Piaget, J. 1975. *The Origins of Intelligence in Children*. Transl. by Margaret Cook. (6. pr.) New York: International Universities Press.
- Piela, U. (toim.) 1993. *Aikanaisia. Kirjoituksia naisten omaelämäkertoista*. Tietolipas 127. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Piela, U. & Palin, E. (toim.) 1988. *Se on elämää. Toimihenkilöiden arkea ja juhlaa. Kansanelämän kuvauksia* 28. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Pirhonen, P. 1979. *Suojeluskunnat ja Lotta-Svärd*. Hämeenlinna: Arvi A. Karisto Osakeyhtiö.
- Pitkänen, K. 1981. Avioitumiskäyttäytymisen muutokset teollistuvassa Suomessa. Teoksessa Y. Kaukiainen (toim.), *Kun yhteiskunta muuttuu*. Historiallinen Arkisto 76. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 275-300.

- Pleijel, H. 1970. *Hustavlans värld. Kyrkliga folkliv i äldre tiders Sverige*. Stockholm: Verbum.
- Potter, J. 1997. *Discourse Analysis as a Way of Analysing Naturally Occuring Talk*. In D. Silverman (Ed.) *Qualitative Research. Theory, Method and Practice*. London: Sage, 144-160.
- Potter, J. & Wetherell, M. 1989 (1987). *Discourse and Social Psychology. Beyond Attitudes and Behaviour*. London: Sage.
- Pulkkinen, T. 1987. *Kansalaisyhteiskunta ja valtio. Kaksi perinnettä poliittisen julkisuuden muotoutuessa*. Teoksessa R. Alapuro & I. Liikanen & K. Smeds & H. Stenius (toim.), *Kansa liikkeessä*. Helsinki: Kirjayhtymä, 54-69.
- Pulkkinen, T. 1989. *Valtio ja vapaus*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Pulma, P. (toim.) 1991. *Den problematiska familjen*. Historiallinen Arkisto 97. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Raikkala, H. 1964. *Suojeluskuntain historia III. Kamppaileva kansa. Määrätietoista rakennustyötä rauhanvuosina 1930-1939 sekä sotavuodet 1939-1944*. (2. painos) Helsinki: Kustantaja Hata O.Y.
- Raitis, R. 1994a. *Piirakoita ja kovaa leipää: siirtokarjalaisten muistoja evakoinneista, jälleenrakennuksesta ja sopeutumisesta uudelle paikkakunnalle*. Teoksessa R. Raitis & E. Haavio-Mannila (toim.), *Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa*. Porvoo - Helsinki - Juva: WSOY, 201-246.
- Raitis, R. 1994b. *Läheisen omaisen kaatuminen*. Teoksessa R. Raitis & E. Haavio-Mannila (toim.), *Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa*. Porvoo - Helsinki - Juva: WSOY, 247-279.
- Ramsay, A. 1993. *Huvudstadens hjärta. Filantropi och social förändring i Helsingfors. Två fruntimmersföreningar 1848-1865*. Helsingfors: Finska vetenskaps-societeten.
- Raninen-Siiskonen, T. 1999. *Tarja, Vieraana omalla maalla. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 766*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Rantala, J. 1997. *Sopimaton lasten kasvattajaksi. Opettajiin kohdistuneet puhdistuspyrkimykset Suomessa 1944 - 1948*. Bibliotheca Historica 26. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Rantala, J. 2002. *Kansakoulunopettajat ja kapina. Vuoden 1918 punaisuussyttökset ja opettajan asema paikallisyhteisössä*. Historiallisia Tutkimuksia 214. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Rantanen, P. 1997. *Suolatut säkeet. Suomen ja suomalaisuuden diskursiivinen muotoutuminen 1600-luvulta Topeliukseen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 690. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Raunio, A. 2000: *"Ihminen elää pelkästään toisille eikä itselleen."* Luterilainen käsitys altruismista ja egoismista ihmisen toiminnan motivaationa. Teoksessa M. Malkavaara (toim.), *Ei etsi omaansa. Tutkimuksia altruismista ja yhteisvastuusta*. Helsinki: Kirkkopalvelut, 47-89.
- Reber, A. S. 1995. *Dictionary of Psychology*. London: Penguin Books.

- Relander, J. 1999. Taistolaisuuden psykohistoriaa. Teoksessa S. Näre (toim.), *Tunteiden sosiologiaa. 2 Historiaa ja säätelyä*. Tietolipas 156. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 190-226.
- Reunala, A. 1987. Metsä arkkityyppinä. *Silva Fennica* 21 (4), 415-426.
- Ricoeur, P. 1976. *Interpretation Theory. Discourse and the Surplus of Meaning*. Fort Worth: Texas Christian University Press.
- Ricoeur, P. 1985. *Time and Narrative. Vol. 2.* (Transl. by K. Blamey & D. Pellauer). Chicago, London: The University of Chicago Press.
- Ricoeur, P. 1988. *Time and Narrative. Vol. 3.* (Transl. by K. Blamey & D. Pellauer). Chicago, London: The University of Chicago Press.
- Rimmon-Kenan, S. 1995. Kerronta, representaatio, minä. Teoksessa P. Lyytikäinen (toim.), *Subjekti. Minä. Itse. Kirjoituksia kielestä, kirjallisuudesta ja filosofiasta*. Tietolipas 139. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Rinne, R. 1986. Kansanopettaja mallikansalaisena. Opettajuuden laajeneminen ja opettajuuteen rekrytoimismekanismit Suomessa 1851 - 1986 virallisen kuvausaineiston ilmaisemana. *Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta. Tutkimuksia A:108*. Turku: Turun yliopiston kasvatustieteiden laitos.
- Rinne, R. 1989. Mistä opettajat tulevat? Suomalaisen kansanopettajiston yhteiskunnallinen tausta sekä kulttuurinen ja sosiaalinen pääoma 1800-luvun puolivälistä 1980-luvun lopulle. *Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta. Tutkimuksia A: 135*. Turku: Turun yliopisto.
- Rislakki, J. 1985. *Maan alla. Vakoilua, vastarintaa ja urkintaa Suomessa 1941-1944*. Helsinki: Love kirjat.
- Rislakki, J. 1995. *Kauhun aika. Neljä väkivallan kuukautta keskisuomalaisessa jokilaaksossa*. Tampere: Vastapaino.
- Roberts, M. L. 1998. Gender, Consumption, and Commodity Culture. *The American Historical Review* 103 (3), 817-844.
- Rojola, L. 1995. Kotelokehto ja uusi identiteetti. Teoksessa K. Kurikka (toim.), *Identiteettiongelmia suomalaisessa kirjallisuudessa*. Turku: Turun yliopisto.
- Roos, J. P. 1987. Suomalainen elämä. Tutkimus tavallisten suomalaisten elämäkerroista. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia* 454. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Roos, J. P. & Peltonen, E. 1994. *Miehen elämää. Kirjoituksia miesten omaelämäkerroista*. Tietolipas 136. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1994.
- Rosén, G. 1977. *Sata sodan ja rauhan vuotta. Suomen punainen risti 1877-1977*. Helsinki: Suomen Punainen Risti.
- Rosenthal, G. 1989. May 8th 1945: Biographical meaning of historical event. *International Journal of Oral History* 10 (3), 183-192.
- Rosenthal, G. 1993. Reconstruction of Life Stories. Principles of Selection in Generating Stories for Narrative Biographical Interviews. In R. Josselson & A. Lieblich (eds.), *The Narrative Study of Lives. Vol. 1*. Newbury Park: Sage, 59-91.

- Rouhiainen, P. 1974. Historian koulukirjat mielipiteen muodostajina maailmansotien välisenä aikana. *Historiallinen Aikakauskirja* 72 (4), 298-313.
- Ruoppila, V. 1954. *Kansa lastensa kasvattajana*. Porvoo: WSOY.
- Räikkönen, T. 1994. Läskisoosia ilman läskiä ja sitruunasoodalla ohukaisia – kotirintaman monitaitureiden elämää. Teoksessa R. Raitis & E. Haavio-Mannila (toim.), *Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa*. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY, 160-200.
- Räsänen, A. 1995. Onnellisen avioliiton ehdot. Sukupuolijärjestelmän muodostumisprosessi suomalaisissa avioliitto- ja seksuaalivalistus-oppaissa 1865 – 1920. *Bibliotheca Historica* 6. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Räsänen, R. 1998. "Cuca cotowarcen catzo" – kurkistuksia keskusteluihin kansannaisen himosta tavaraan. Teoksessa J. Pöysä & A. Siikala (toim.), *Amor, genus & familia. Kirjoituksia kansanperinteestä*. Tietolipas 158. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Saarenheimo, M. 1929. Satakuntalainen osakunta 1904 – 1929. 25-vuotiskatsaus. Satakunta. *Kotiseutututkimuksia VII*. Helsinki: Satakuntalainen osakunta.
- Saarenheimo, M. 1997. *Jos etsit kadonnutta aikaa*. Tampere: Vastapaino.
- Saarikoski, V. 1994. Henkilöhistoriallisen tutkimuksen luonteen ja metodiikan ongelmia. Teoksessa M. Koivunen & T. Soikkanen, *Yksilö ja yhteisö. Henkilöhistoriallisia artikkeleja. Poliittinen historia, Julkaisuja C:48*. Turku: Turun yliopisto, 117-131.
- Saariluoma, P. & Kamppinen, M. & Hautamäki, A. (toim.) 2001: *Moderni kognitiotiede*. Helsinki: Gaudeamus 2001.
- Saari, A. 1994. Naiset sosiaalisena vapaapalokuntana. *Filantropia 1800-luvun lopun Tampereella*. Teoksessa A. Anttonen & L. Henriksson & R. Nätkin (toim.), *Naisten hyvinvointivaltio*. Tampere: Vastapaino, 31-52.
- Salmenhaara, E. 1996a. Kansallisromantiikan valtavirtaan 1885 – 1918. *Suomen musiikin historia 2*. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY.
- Salmenhaara, E. 1996b. Uuden musiikin kynnyksellä 1907 – 1958. *Suomen musiikin historia 3*. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY.
- Salmi, T. 1986. *Kansakunnan lesket*. Helsinki: Tammi.
- Salmi-Niklander, K. 2004. Itsekasvatusta ja kapinaa. Tutkimus Karkkilan työläisnuorten kirjoittavasta keskusteluyhteisöstä 1910- ja 1920-luvuilla. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 967*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Salonen, T. (toim.) 1980. *Jumalalle, kodille ja isänmaalle. Helsingin Valkonauha – Vita Bandet i Helsingfors r.y. 1905–1980*. Helsinki.
- Savunen, L. 1999. *Partiotytöt Suomessa 1910–1972*. Helsinki: Oy Partio Scout Ab.
- Schachter, E. P. 2002. Identity constraints. The perceived structural requirements of a 'good' identity. *Human Development* 45 (6), 416-433.
- Scott, J. W. 1986. Gender. A Useful Category of Historical Analysis. *The American Historical Review* 91 (5), 1053-1075.
- Selén, K. 2001. *Sarkatakkien maa. Suojeluskuntajärjestö ja yhteiskunta 1918–1944*. Helsinki: WSOY.
- Seppo, J. 1983. *Uskovien yhteisö vai valtionkirkko. Uskonnolliset vähemmistöyhteisöt ja evankelis-luterilaisesta kirkosta eroaminen Suomessa vuosina*

- 1923–1930. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia 127. Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen Seura.
- Sevänen, E. 1999. Nationalismi ja kansakuntien muodostuminen luokittelevasta, vertailevasta ja historiallisesta näkökulmasta. Teoksessa T. Koistinen et al. (toim.), *Kaksi tietä nykyisyyteen. Tutkimuksia kirjallisuuden, kansallisuuden ja kansallisten liikkeiden suhteista Suomessa ja Virossa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 755. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 15-46.
- Sievänen-Allen, R. 1993. *Tyttö venheessä. Elsa Enäjärvi-Haavion elämä 1901-1951*. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY.
- Siikala, A. 1992. *Suomalainen samanismi. Mielikuvien historiaa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Siironen, M. 2004. *Valkoinen Suomi. Valkoisten kollektiivisuus ja valta-asema iisalmelaisessa paikallisyhteisössä vuosina 1918–1929*. Lisensiaattitutkimus. Jyväskylän yliopiston Historian ja etnologian laitos. (painamaton)
- Siltala, J. 1993. *Suomalainen ahdistus. Huoli sielun pelastumisesta*. Helsingissä: Otava.
- Siltala, J. 1994. *Miehen kunnia. Modernin miehen taistelu häpeää vastaa*. Helsinki: Otava.
- Siltala, J. 1996. *Fennomaaninaisten siveellinen kilvoitus ja haudatut toiveet*. *Historiallinen Aikakauskirja* 94 (1), 34-44.
- Siltala, J. 1999. *Valkoisen äidin pojat. Siveellisyys ja sen varjot kansallisessa projektissa*. Helsinki: Otava.
- Siltala, J. 2001. *Psykohistorian metodologisia kysymyksiä*. Teoksessa K. Immonen & M. Leskelä-Kärki (toim.), *Kulttuurihistoria. Johdatus tutkimukseen*. Tietolipas 175. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 107-193.
- Sirén, K. 1999. *Suuresta suvusta pieneen perheeseen. Itäsuomalainen perhe 1700-luvulla* *Bibliotheca historica* 38. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Smolander, J. 2000. *Suomalainen oikeisto ja "kansankoti". Kansallisen Kokouksen suhtautuminen pohjoismaiseen hyvinvointivaltiomalliin jälleerakennuskaudelta konsensusajan alkuun*. *Bibliotheca Historica* 63. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Soikkanen, T. 1984. *Kansallinen eheytyminen – myytti vai todellisuus? Ulko- ja sisäpolitiikan linjat ja vuorovaikutus Suomessa vuosina 1933–1939*. Turun yliopiston julkaisuja C 37. Turku: Turun yliopisto.
- Soikkanen, T. & Vares, V. 1998. *Sukupolvi selittäjänä Suomen historiassa*. *Historiallinen Aikakauskirja* 96 (1), 37-53.
- Sorvettula, M. 1998. *Sorvettula, Maija, Johdatus suomalaisen hoitotyön historiaan*. Helsinki: Suomen sairaanhoitajaliitto.
- Stanley, L. 1992. *The auto/biographical I. The theory and practice of feminist auto/biography*. Manchester University Press. Manchester, New York.
- Stanley, L. 1993. *The knowing because experiencing subject*. *Women Studies International Forum* 16 (3), 205-215.

- Steedman, C. K. 1994. *A Landscape of a Good Woman. A Story of Two Lives.* (Fourth paperback pr.). New Brunswick, New Jersey: Rutgers University Press.
- Stenius, H. 1987. *Frivilligt, jämlikt, samfällt. Föreningsväsendets utveckling i Finland fram till 1900-talets början med speciell hänsyn till massorganisationsprincipens genombrott.* Helsingfors: Svenska litteratursällskapet.
- Strandell, H. 1984. Kolmen naissukupolven kokemuksia työstä ja perheestä. Teoksessa E. Haavio-Mannila & R. Jallinoja & H. Strandell (toim.), *Perhe, työ ja tunteet. Ristiriitoja ja ratkaisuja.* WSOY. Juva, 203-294.
- Sugarman, L. 1986: *Sugarman, Léonie, Life-Span Development. Concepts, Theories and Interventions.* London: Methuen.
- Sulamaa, K. 1995. "Enemmän oikealle!". Hilja Riipinen Suomen poliittisessa historiassa. Helsinki: K. Sulamaa.
- Sulamaa, K. 1999. *Lotta Svärd. Uskonto ja isänmaa.* Helsinki: Yliopistopaino.
- Sulamaa, K. 2001. "Ei ole yksikään sydän pyhä ilman Jumalaa". *Lotat nationalistisina nunnina. Osa I: Harmaat sisaret.* Helsinki: K. Sulamaa.
- Sulamaa, K. 2002. "Ei ole yksikään sydän pyhä ilman Jumalaa". *Lotat nationalistisina nunnina. Osa II: Kristillinen henki ja kansallinen minä.* Helsinki: K. Sulamaa.
- Sulkunen, I. 1987. Naisten järjestäytyminen ja kaksijakoinen kansalaisuus. R. Alapuro et al. (toim.), *Kansa liikkeessä.* Helsinki: Kirjayhtymä, 157-175.
- Sulkunen, I. 1989. *Naisen kutsumus. Miina Sillanpää ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen.* Helsinki: Hanki ja jää.
- Sulkunen, I. 1995. *Mandi Granfelt ja kutsumusten ristiriita.* Helsinki: Hanki ja jää.
- Sulkunen, I. 1999. *Liisa Eerikintytär ja hurmosliikkeet 1700-1800-luvulla.* Helsinki: Gaudeamus.
- Suoninen, E. 1992. *Perheen kuvakulmat. Diskurssianalyysi perheenäidin puheesta.* Tampereen yliopisto, Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos, Tutkimuksia A: 24. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Suoninen, E. 1993. *Kielenkäytön vaihtelevuuden analysoiminen.* Teoksessa A. Jokinen & K. Juhila & E. Suoninen, *Diskurssianalyysin aakkoset.* Tampere: Vastapaino, 48-75.
- Suoninen, E. 1999. *Näkökulma sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen.* Teoksessa A. Jokinen & K. Juhila & E. Suoninen, *Diskurssianalyysi liikkeessä.* Tampere: Vastapaino, 17-36.
- Sutinen, A. 1997: *Sutinen, Ari, Miten sosiaalinen minä syntyy?* Teoksessa P. Siljander (toim.), *Kasvatus ja sosialisatio.* Helsinki: Gaudeamus, 77-104.
- Suvanto, P. 1994
- Sääskilahti, N. 1997. *Kansa ja tiede. Suomalainen kansatiede ja sen kohde 1800-luvulta 1980-luvulle.* Jyväskylän yliopisto, etnologian laitos. Tutkimuksia 31. Jyväskylän yliopisto: Jyväskylä.
- Takala, T. 1975. *Koulun yhteiskuntaopetus ideologisen sääntelyn välineenä Suomessa v. 1917-1975.* Tampereen yliopiston sosiologian ja sosiaalipsykologian laitoksen tutkimuksia 13. Tampere: Tampereen yliopisto.

- Tallberg, M. 1991. Den sekulära sjuksköterskan i Finland från 1700-talet till den enhetliga utbildningens början 1930. Vården och utbildningen speglade mot förhållandena i övriga länder. Kuopion yliopiston julkaisuja. Yhteiskuntatieteet. Alkuperäistutkimukset 1. Kuopio: Kuopion yliopisto.
- Tierala, H. 1984. Kansallisuus ja kansainvälisyys Suomen partioliikkeen ideologiassa ennen talvisotaa. Turku: Partiomuseo.
- Tiihonen, K. 2000. Puhtaan nuoruuden ihanne. Sukupuolikasvatusta nuorison opaskirjoissa 1920- ja 1930-luvuilla. Teoksessa K. Immonen et al. (toim.), Modernin lumo ja pelko. Kymmenen kirjoitusta 1800-1900 -lukujen vaihteen sukupuolisuudesta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tiitta, A. 1994. Harmaakiven maa. Zacharias Topelius ja Suomen maantiede. Helsinki: Suomen tiedeseura.
- Toivanen, J. 2002. Äidillinen valta, lapselle kuuluva kuuliaisuus – patriarkaalisuus leskiäitien ja lasten välisissä suhteissa 1700-luvun loppupuolen Sisä-Suomessa. Teoksessa P. Einonen & P. Karonen, Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkaalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450–1860). Historiallinen Arkisto 160. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 128-147.
- Tolin, V. 1987. 80 vuotta partiointia: 1907-1987. Helsinki: Partiokirja.
- Tulving, E. 2002. Episodic memory and common sense: how far apart? In A. Baddeley, J. P. Aggleton & M. A. Conway (eds.), *Episodic Memory: New Directions in Research*. Oxford: Oxford University Press.
- Tunkelo, A. 1951. Sota-avioliitot avioerotilaston valossa. Väestöliiton vuosikirja III. Helsinki: Väestöliitto.
- Tuomaala, S. 1999. Poista vetelyys ja basillit – vahvista itsenäistä kansakuntaa! Koululaisen kuva 1920- ja 30-luvun terveystoppaissa. Teoksessa T. Tolonen (toim.), *Suomalainen koulu ja kulttuuri*. Tampere: Vastapaino, 161-179.
- Tuomaala, S. 2000. Poikkeava ja pelätty maalaislapsuus vuosisadan alun Suomessa – muistelukerronnan ja köyhäinhuollon muistiinpanojen vertailua. *Elore* 7 (2), 6. artikkeli, http://cc.joensuu.fi/~loristi/2_00/tuo200.html (viitattu 30.3.2004).
- Tuominen, M. 1991. "Me kaikki ollaan sotilaitten lapsia". Sukupolvihegemonian kriisi 1960-luvun suomalaisessa kulttuurissa. Helsingissä: Otava.
- Turpeinen, O. 1985. Kainuun historia II. Väestö ja talous 1721–1982. Kajaani: Kainuun Maakuntaliitto.
- Uimonen, M. 1999. Hermostumisen aikakausi. Neuroosit 1800- ja 1900-lukujen vaihteen suomalaisessa lääketieteessä. *Bibliotheca Historica* 50. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Ukkonen, T. 2000. Menneisyyden tulkinta kertomalla. Muistelupuhe oman historian ja kokemuskertomusten tuottamisprosessina. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 797. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Underdown, D. 1992. *Fire from Heaven. Life in an English Town in the Seventeenth Century*. New Haven, CT: Yale University Press.

- Uusitalo, K. & Vase, K. 1995. On maamme Suomi: isänmaan historia kotimaisen näytelmäelokuvan kuvastimessa. Helsinki: Edita.
- Valkonen, T. 1985: Alueelliset erot. Teoksessa. T. Valkonen et al. (toim.), Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana. (4. p.) Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY, 201-242.
- Valtonen, H. 2003. Kognitiivinen näkökulma historiaan. Teoksessa K. Ahonen et al. (toim.), Toivon historia. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston Historian ja etnologian laitos, 367-377.
- Vanonen, A. 1996. Vihreät sisaret maanpuolustustyössä. Poimintoja sotilaskotiliiton 75-vuotistaipaleelta. Helsinki: Sotilaskotiliitto.
- Vasara, E. 1997. Valkoisen Suomen urheilivat soturit. Suojeluskuntajärjestönurheilu- ja kasvatustoiminta vuosina 1918-1939. Bibliotheca Historica 23. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Vatanen, P. 2002. Sääty-yhteiskunnan kirjastosta kansalaisyhteiskunnan kirjastoksi. Yleisten kirjastojemme murroskausi 1890-luvulta 1920-luvulle. Bibliotheca Historica 74. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vesikansa, O. (toim.) 1960. Suomen partioliike 1910-1960. 1960.
- Veikkola, J. 1980. Nuorkirkollisen suuntauksen muotoutuminen Suomen kirkossa suurlakosta 1905 ensimmäisiin kirkkopäiviin 1918. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia 118. Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen Seura.
- Viikari, A. 1992. Ei kenenkään maa. 1950-luvun tropologiaa. Teoksessa A. Makkonen (toim.), Avoin ja suljettu. Kirjoituksia 1950-luvusta suomalaisessa kulttuurissa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 567. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 30-77.
- Viitala, U. 2004. Avulias, urhea, siveä, isänmaallinen nainen siellä jossakin. Jatkosodan rintamalottien kollektiivinen identiteetti. Pro gradu-tutkielma Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitoksessa lokakuussa 2004. (käsikirjoitus).
- Vilkko, A. 1997. Omaelämäkerta kohtaamispaikkana. Naisen elämän kerronta ja luenta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 663. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vilkko, A. 1998. Kodiksi kutsuttu paikka. Tapausanalyysi naisen ja miehen omaelämäkertoista. Teoksessa M. Hyvärinen & E. Peltonen & A. Vilkko, Liikkuvat erot. Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa. Tampere: Vastapaino, 27-72.
- Vilkuna, K. & Mäkinen, E. 1976. Isien työ. Veden ja maan viljaa. Arkityön kauneutta. (3. uud. painos) Helsinki: Otava.
- Vilkuna, K. H. j. & Havila, M. 2003. Edistyksellinen kulttuuripolitiikka, opiskelijat ja vallankumouksellinen liike Jyväskylässä 1960-luvulta 1970-luvun lopulle. Teoksessa H. Valtonen & J. Hämäläinen (toim.). Suomalaisen Suomen pääkaupunki. Rakentuva ja politisoituva Jyväskylä. Jyväskylä: Mi-nerva Kustannus Oy, 121-172, 182-188.
- Vilkuna, K. H. J. 2004. Viha. (käsikirjoitus)

- Virolainen, K. 1999. Elinikäinen taakka. Ikääntyneiden lappilaisten muistot vuorovaikutussuhteistaan jatkosodan ajan Saksan armeijan sotilaisiin ja neuvostoliittolaisiin sotavankeihin. *Acta Universitatis Lapponiensis* 27. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Virtanen, L. 1982. Henkilökohtainen kerronta. Teoksessa I. Järvinen & S. Knuutila (toim.), *Kertomusperinne. Kirjoituksia proosaperinteen lajeista ja tutkimuksesta*. Tietolipas 90. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 171-205.
- Virtanen, M. 1999. Sukupolven tasot, fraktiot ja elämänkaari. *Sociologia* 36 (2), 81-92.
- Virtanen, M. 2001. Fennomanian perilliset. Poliittiset traditiot ja sukupolvien dynamiikka. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia* 831. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vuorio, K. 1996. Sata hoidon ja opin vuotta Kallaveden kaupungissa 1896–1996. Kuopio: Kuopion terveydenhuolto-oppilaitos.
- Vygotsky, L. S. 1998. *The Collected Works of L. S. Vygotsky*. Vol. 5. *Child Psychology*. Ed. and transl. by R. W. Rieber. (cop.) New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.
- Waris, E. 1999. Yksissä leivissä. Ruokolahtelainen perhelaitos ja yhteisöllinen toiminta 1750-1850. *Bibliotheca historica* 48. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Waris, H. 1948. *Suomalaisen yhteiskunnan rakenne*. Helsinki: Otava.
- Waris, H. 1974. *Muuttuva suomalainen yhteiskunta*. (2. uusittu painos) Porvoo, Helsinki: WSOY.
- Wetherell, M. & Potter, J. 1992. *Mapping the Language of Racism. Discourse and the Legitimation of Exploitation*. New York: Harvester Wheatsheaf.
- Yli-Häyrinen, P. 1993. Sairaanhoidajattaria Auran rannalta. Lääninsairaalan sairaanhoidajatar-kursseista Turun terveydenhuolto-oppilaitokseksi 1893–1993. Turku: Turun terveydenhuolto-oppilaitos.
- Yuval-Davis, N. 1997: *Gender & Nation*. London: Sage.

4. MUUT LÄHTEET

- Kotkavirta, J. 15.11.2000. Kotkavirta, Jussi, Historiallinen kerronta identiteetti-työnä. Luento Jyväskylän historiallisen yhdistyksen Historian monet kasvot -luentosarjassa 15.11.2000.

ELÄMÄNKAARI – Toimihenkilöiden elämäkerta- kirjoituskilpailu 1. 7. 1985–31. 12. 1985

Oletko joskus ajatellut kirjoittaa elämäsi vaiheet muistiin? Omaksi iloksesi, lapsia varten, julkaistavaksi jälkipolville? Oletko miettinyt miten elämäsi on muotoutunut sellaiseksi kuin se nyt on? Mitkä ovat olleet sen tärkeät tapahtumat? Mikä siinä on ollut hyvää ja mikä huonoa? Nyt sinulla on tilaisuus kirjoittaa elämäkertasi!

Toimihenkilöjärjestöjen Sivistysliitto järjestää yhdessä Helsingin yliopiston sosiaalipolitiikan laitoksen kanssa ELÄMAKERTAKIRJOITUSKILPAILUN, joka on avoin kaikille toimihenkilöille iästä, asuin- ja työpaikasta riippumatta. Kilpailun tarkoituksena on saada tietoa siitä millainen elämänkaari suomalaisella toimihenkilöllä on ollut ja millaiseksi hän itse elämänsä kokee. Tällaisella tiedolla on merkitystä järjestöille, yhteiskunnalle ja kirjoittajalle itselleen. Kilpailun parhaat elämäkerrat julkaistaan kirjoittajien luvalla.

Kilpailun säännöt

Kilpailun säännöt ovat yksinkertaiset. Kirjoita oma elämäkertasi vapaasti, missä muodossa haluat ja valitsemaasi materiaalia käyttäen. Voit käyttää muistitiedon lisäksi apuna esimerkiksi leikekokoelmia, valokuvia, virallisia asiakirjoja, nauhoitteita jne. Kirjoita mieluummin koneella, mutta hyväksymme myös siististi käsinkirjoitetun tekstin. Elämäkerran pituus saisi olla korkeintaan 100 konekirjoituslusiikkaa suurimmalla rivinvälillä kirjoitettuna.

Liitä tekstin mukaan erillisellä liuskalla henkilötietosi, osoitteesi ja puhelinnumerosi sekä oheisen mallin mukainen suostumus aineiston käytölle tai julkistamiselle.

Kokoomateoksen lisäksi aineistoa tullaan käyttämään tutkimukseen, jota tekevät Helsingin yliopiston sosiaalipolitiikan laitoksella vt. professori Jeja-Pekka Roos ja tutkija Christoffer Tigerstedt. Tutkimuksen aiheena on toimihenkilöiden muuttuva asema yhteiskunnassa. Tutkijoita sitoo vaitiolovelvollisuus. Tutkimuksen yhteydessä kirjoituksia tai niiden osia ei julkaista nimellä tai siten, että kirjoittajan voisi niistä tunnistaa.

Voit itse käyttää tekstissä peitenimiä, mutta henkilöiden tulee olla todellisia. Tekstit tullaan säilyttämään Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkistossa, jossa ne ovat tutkijoiden käytettävissä.

Voit kirjoittaa suomeksi tai ruotsiksi. Voit käyttää

valitsemaasi tyyliä; proosaa, runomittaa, draamaa. Vältä kirjallisia esikuvia ja tapahtumien dramatisointia. On tärkeää, että elämäkertasi on mahdollisimman aito ja omalla tyylilläsi kirjoitettu.

Palkinnot

Ensimmäinen palkinto on kahden hengen matka Ateenaan, toinen elektroninen kirjoituskone ja loput palkinnot ovat kotimaan matkoja, kirjoja ja muita yllätyksiä, joista osa arvotaan kaikkien osanottajien kesken.

Palkintolautakunta

Kilpailun palkintolautakunta on seuraava: puheenjohtajat: Riitta Prusti, II puheenjohtaja, TVK, Antti Henntonen, opetusneuvos, Akava Matti Huuskonen, I. varapuheenjohtaja, STTK jäsenet: vt. professori Jeja-Pekka Roos, dosentti Anna-Leena Siikala, ohjaava läänintaiteilija Kosti Sironen, dosentti Katarina Eskola, kirjailija Antti Tuuri Palkintolautakunnan sihteeri on Eva Palin, Toimihenkilöjärjestöjen Sivistysliitto.

Lahjoittajat

Akava r.y., Cumulus-hotellit, Lomaliitto r.y., Matkatomisto Vendito, Painotalo Auranen, Saariselkä Oy, SKOP, Suomalainen Kirjakauppa

JYVÄSKYLÄN KAUPUNKI
Kulttuurilautakunta

Perinteen keruukilpailu nro 4/1982

JYVÄSKYLÄLÄINEN TYÖSSÄ

Jyväskylän kaupungin kulttuurilautakunta on järjestänyt jo kolme perinteen keruukilpailua, jotka ovat herättäneet yhä kasvavaa kiinnostusta. Toimintaa on sen vuoksi päätetty jatkaa vuosittain ja kulloinkin eri aihepiireihin syventyen. Samanaikaisesti jatkuu kaupungin pienoismallin rakentaminen. Sen ja tallennetun perinneaineiston avulla on myös nuoremman sukupolven ja muualta muuttaneiden helpompi ymmärtää millainen kaupunki Jyväskylä on ollut ja miten se on muuttunut.

Jyväskyläläinen työssä on jatkoa Nuoruus kaupungissa ja Lapsuteni Jyväskylä -teemalle. Kilpailuun voivat osallistua nyt syntyperäisten kaupunkilaisten ohella myös täällä työskennelleet henkilöt. Tälläkin kertaa olemme laatineet joukon suuntaa-antavia kysymyksiä muistin herättelemiseksi. Niihin voi vastata - kuten ennenkin - järjestyksessä tai vapaan ajantuksenjuoksun mukaan. Pyydämme Teitä kertomaan omista tai kuulemistanne asioista. Kirjallisuudesta poimitut tiedot eivät osallistu kilpailuun.

Aiheeseen liittyvät valokuvat, piirroksiset tms. aineisto on jälleen tervetullutta. Mikäli ette halua kuvia arkistoitavaksi, otamme niistä kopiot ja palautamme alkuperäiset takaisin. Muistakaa mainita tästä kuvia lähettäessänne.

Kyselyn ovat laatineet Elina Väättäinen sekä Riitta ja Matti Räsänen Jyväskylän yliopiston etnologian laitoksesta. Kyselyyn tulleen aineiston arvostelevat kyselyn laatijat. Kilpailun parhaille vastaajille jaetaan rahapalkintoja. Korostamme kuitenkin, että jokainen tieto - palkitaanpa se tai ei - on tallentamisen ja tutkimuksen kannalta arvokasta, joten älkää jättäkö lähettämättä vähäisensäkin pitämiänne huomioita.

Vastausaika

Osallistuakseen kilpailuun ja yleiseen palkintojen arvontaan on vastausten oltava perillä viimeistään 31.1.1983. Tiedot kilpailusta ja sen onnistumisesta julistetaan maaliskuussa vietettävän Jyväskylä-päivän yhteydessä.

Ohjeita vastaajille

Kysely jakautuu 15:een kysymysryhmään. Hyvän vastauksen edellytyksenä ei ole, että vastaa kaikkiin kysymyksiin. Pääasia on, että vastataan mahdollisimman yksityiskohtaisesti. Lyhytkin vastaus on tärkeä, sillä se voi valaista juuri sen puolen asiasta, jonka joku toinen vastaaja on jättänyt avoimeksi. Tällaisista osasista voimme rakentaa kokonaiskuvan jyväskyläläisestä elämännenosta.

Toivomme, että kirjoitatte vastauksenne erityisille vastausliuskoille, jotka tulevat kyselyliuskan mukana. Vastaukset pyydämme kirjoittamaan vain paperin toiselle puolelle. Kysymyssarjaan vastatessanne aloittaa aina uusi kysymys uudelta liuskalta. Muistakaan ehdottomasti täyttää kyselyyn tärkeänä osana kuuluva liuska, jossa kysytään tietoja vastaajista. Ilman näitä tietoja vastauksenne saattavat jäädä arvottomiksi kokonaisuuden kannalta.

Lisätietoja antaa kulttuurisihteeri Elina Väättäinen, puh. 294 677.

Kyselykaavakkeita, vastausliuskoja ja vapaakirjekuoria on saatavissa Kulttuuritoimistosta, os. Vapaudenkatu 39-41, 40100 Jyväskylä 10, Pääkirjastosta, os. Vapaudenkatu 39-41 ja sivukirjastoista:

Halssilan sivukirjasto	Lokintie 9
Huhtasuon sivukirjasto	Huhtakeskus
Kortepohjan sivukirjasto	Isännäntie 3
Lohikosken sivukirjasto	Lohikoskentie 18
Kypärämäen sivukirjasto	Erämiehenkatu 6
ja Keski-Suomen museosta	Ruusupuisto

KYSYMYKSET

1. Minkälaisissa eri työtehtävissä olette elämäne varrella ollut? Luetelkaa työpaikat ja ammatit (vuosiluvut milloin missäkin). Mainitkaa mistä työpaikasta tai ammattiurasta tässä kerrotte. Miten olitte tekemisissä työelämän kanssa ennen säännöllisen ansiotyön alkamista (kesätyöt, kotityöt jne.)? Mitä työtä teitte ja saitteko siitä palkkaa?

2. Värvytyminen. Kertokaa miten saitte tiedon työpaikoista: lehti-ilmoituksista, tuttavilta, vanhemmilta, työvoimatoimistosta jne? Miksi valitsitte juuri tuon työn?
3. Minkälainen oli työhönottotilanne? Kenet tapasitte? Sovittiinko työstä suullisesti vai tehtiinkö työ sopimus? Miten tutustuitte työtovereihinne? Kuka tutustutti teidät, esiteltiinkö teidät tovereillemme? Kuka perehdytti työtehtäviin työpaikalla? Kuinka vanhemmat työntekijät suhtautuivat nuoreen/uuteen työntekijään? Oliko jonkinlaisia työhönottorituksia? Hankittako ammattitaidon työssä vai koulutuksella? Mitä kouluja ja kursseja olette käyntyneet?
4. Työmiljö ja työkuvaus. Kertokaa työpaikan työympäristöstä - konttorihuone, puoti, tehdassali jne. Kuvaillakaa (onko valokuvia) yksityiskohdista sisustusta, laitteita, koneita jne. Oliko seinillä postikortteja, julisteita, ohjeita yms? Kertokaa koneisiin tai työtehtäviin liittyvistä ammattinimityksistä ja työskentelyolosuhteista yleisemminkin - tapahtuiko onnettomuuksia, terveystarpeita jne. Keitä muita työntekijöitä kanssanne työskenteli? Mitä he tekivät? Miten vastuu oli jaettu? Keitä ja minkälaisia olivat esimiehet? Miten työtehtävät jaettiin? Miten tieto työpaikassanne kulki ylhäältä alaspäin, alhaalta ylöspäin? Mikä oli työaika? Oliko ylityksiä ja miten niihin suhtauduttiin? Kontrolloituinko tai ilmoitettiin työajan alkaminen ja päättyminen jotenkin - kellokortti, sumeri jne.
5. Palkkaus. Miten palkka määräytyi - tunti-, urakka- tai kuukausipalkka? Miten suuri se oli? Mihin palkkaryhmään se työpaikassanne kuului? Miten ja koska palkka maksettiin? Mitä muita etuja teillä oli - asunto, ruoka tms. luontaisetuja? Mikä oli vuosilomanne pituus? Muut vapaat?
6. Työmatka. Miten pitkä oli työmatka ja miten sen kuljitte?
7. Vaatetus? Minkälainen oli työasunne? Miten muut työntekijät olivat pukeutuneet?
8. Ruokailu. Miten ruokailu oli työpaikalla järjestetty? Mihin aikaan se tapahtui? Soittekö työpaikalla vai kotona? Entä kahvitauko. Koska työpaikkaruokailu aloitettiin?

9. Ay-toiminta. Kertokaa ammattiyhdistystoiminnasta työpaikallanne. Oletteko itse ammatillisesti järjestäytynyt? Miten liityitte tai saitte tietoa ammattiyhdistystoiminnasta? Miten ammattiosasto toimi työpaikallanne? Miten itse olette osallistunut toimintaan - luottamusmiehenä, käymällä kokouksissa, äänestämällä vaaleissa?
10. Sosiaaliset suhteet. Minkälaista vapaa-ajantoimintaa työntekijöiden keskuudessa harrastettiin yhdessä - urheilu, matkat, juhlat, lottoporukat jne? Mitä toimintaa työnantaja järjesti? Minkälainen oli työpaikan menhenki ja viihtyvyys työyhteisössä? Oliko olemassa henkilökohtainen vaikuttamisen mahdollisuus? Tapasitteko työtovereitanne myös työajan ulkopuolella? Kertokaa minkälaisissa tilanteissa? Oliko työpaikan välittömässä läheisyydessä kauppoja, kahviloita tms. joissa käytiin ja jotka liittyivät päivittäiseen työelämään? Oliko työpaikalla aikaa ja mahdollisuutta jutella työtovereiden kanssa? Miten eri työntekijöitä puhuteltiin ja tervehdittiin? Ketä sinuteltiin ja ketä teititeltiin?
11. Kertokaa miten vuotuisjuhlat heijastuivat työpaikalla - joulu, pikkujoulu, vappu jne. Heijastuivatko työntekijöiden perhejuhlat työpaikoille? Miten vietettiin nimi- ja syntymäpäiviä? Huomioitiinko työtoverin kuolema työpaikalla? Mitä muita tilaisuuksia tai juhlia työpaikalla järjestettiin?
12. Kertokaa eläkkeelle siirtymisestä ja siihen liittyvistä tapahtumista.
13. Oletteko ollut työttömänä? Kertokaa työttömyysajasta, toimeentulostanne tuolloin sekä siitä, kuinka vietitte aikanne.
14. Kertokaa vielä juttuja ja tarinoita työpaikaltanne tai työvereistanne. Kertokaa minkälaisia nimityksiä tai lempinimiä käytettiin esim. työntekijöistä (liikanimet), laitteista, työvaiheista ts., oliko teillä työpaikallanne oma "ammattikieli", millaista se oli?
15. Mikä on oma arviointinne työn mielekkyydestä, vastasiko se toiveitanne ja oliko työssä mahdollisuus päästä eteenpäin tyydyttävällä tavalla? Mitkä olivat suurimmat muutokset työelämässänne?

Aineisto	Ammatti ja syntymäaika	Lisätietoja
toimihenkilöt	lehtori s. 1901	"Kaarina"
	sosiaalitarikkaaja s. 1910-l.	
	opettaja s. 1915	"Edith"
	ensiapukouluttaja s. 1915	
	sairaanhoitaja s. 1917	"Aino"
	sihteeri s. 1917	"Maria"
	postinhoitaja s. 1918	"Kerttu"
	toimistonhoitaja s. 1918	"Inkeri"
	konekirjoittaja s. 1920	"Aune"
	opettaja s. n. 1920	
	hammaslääkäri s. 1920	
	pankkivirkailija s. n. 1920	"Liisa"
	terveydenhoidon organisoija s. 1921	
	toimistotyöntekijä s. 1921	
perinnekselyt	kansakoulunopettaja s. 1889	aihe: lapsuus
	farmaseutti s. 1899	aihe: lapsuus, työelämä (laaja kokonaisuus)
	toimistovirkailija/kirjanpitäjä/ kassanhoitaja s. 1901	aihe: lapsuus, nuoruus, työelämä (laaja kokonaisuus)
	kansakoulunopettaja s. 1904	aihe: työelämä
	lääkäri s. 1904	aihe: lapsuus
	kansakoulunopettaja s. 1905	aihe: lapsuus
	kartanpiirtäjä s. 1909	aihe: lapsuus, nuoruus
	liikeapulainen s. 1912	aihe: lapsuus, työelämä (laaja kokonaisuus)
	kassanhoitaja s. 1913	aihe: nuoruus, työelämä (laaja kokonaisuus)
	osastonhoitaja (liikeala) s. 1913	aihe: nuoruus
	terveydenhoitaja s. 1913	aihe: nuoruus
	kassanhoitaja s. 1915	aihe: lapsuus
	yliopiston lehtori s. 1916	aihe: lapsuus
	kirjanpitäjä s. 1917	aihe: lapsuus, nuoruus
	postivirkailija s. 1917	aihe: lapsuus
	lastentarhanopettaja s. 1918	aihe: lapsuus
	apulaisrehtori s. 1918	aihe: lapsuus, nuoruus
	lehtori s. 1919	aihe: lapsuus